ШЕКСПІР

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

Твори в шести томах · Том 3

КОРОЛЬ ДЖОН

РІЧАРД II

ГЕНРІХ IV
ЧАСТИНА ПЕРША

ГЕНРІХ IV
ЧАСТИНА ДРУГА

ГЕНРІХ V

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

Переклад з англійської

WILLIAM SHAKESPEARE

Works in six volumes · Volume 3

KING JOHN

KING RICHARD II

THE FIRST PART OF KING HENRY IV

THE SECOND PART OF KING HENRY IV

KING HENRY V

THE MERRY WIVES OF WINDSOR

Київ

Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»

1985

И (Англ.)
Ш41

В третий том
сочинений В. Шекспира (1564—1616)
вошли его хроники «Король Джон», «Ричард II»,
дилогия «Генрих IV», «Генрих V»,
а также комедия «Виндзорские насмешницы».

Редакційна колегія:

П. А. ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ, Д. В. ЗАТОНСЬКИЙ (голова),
В. В. КОПТІЛОВ, Д. В. ПАВЛИЧКО, В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

Редактор тому
Д. Г. БІЛОУС

Післямови та примітки
ДМИТРА НАЛИВАЙКА

Ілюстрації художника
СЕРГІЯ ЯКУТОВИЧА

Ш $\frac{4703000000-249}{М205(04)-85}$ передплатне.

© Український переклад п'єс, післямови, примітки, художнє оформлення та ілюстрації. Видавництво «Дніпро», 1985 р.

КОРОЛЬ ДЖОН

Переклав Дмитро Паламарчук

ДІЙОВІ ОСОБИ

Король Джон.

Принц Генріх, його син, згодом король Генріх III.

Артур, герцог Бретонський, син Годфріда, покійного герцога Бретані, небіж короля Джона.

Вільям Маршал, граф Пембрук.

Годфрід Фіцпітер, граф Ессекс, верховний суддя Англії.

Вільям Лонгсворд, граф Солсбері.

Роберт Бігот, граф Норфолк.

Гюберт де Бург, управитель королівського двору.

Роберт Фоконбрідж, син сера Роберта Фоконбріджа.

Філіпп Фоконбрідж, його побічний брат (Бастард), син короля Річарда I.

Джеймс Герні, слуга леді Фоконбрідж.

Пітер із Помфрета, віщун.

Філіпп, король французький.

Людовік, дофін.

Лімож, ерцгерцог Австрійський.

Кардинал Пандольф, папський легат.

Мелен, французький вельможа.

Шатійон, французький посол до короля Джона.

Елеонора, вдова короля Генріха II, мати короля Джона.

Констанція, Артурова мати.

Бланка, дочка кастільського короля Альфонса, небога короля Джона.

Леді Фоконбрідж.

Лорди, анжерські громадяни, шериф, герольди, офіцери, солдати, посланці, слуги.

Дія відбувається почасти в Англії, почасти у Франції.

СЦЕНА 1

Нортгемптон. Тронна зала в палаці.

Входять король Джон, королева Елеонора, Пембрук, Ессекс, Солсбері та інші, з ними — Шатійон.

Король Джон Чого там хоче Франція від нас —
Кажи-но, Шатійоне!

Шатійон Крім вітання,
Ось що велів король мій передати
Тому, хто трон англійський лиш позичив...

Елеонора Це ж як «позичив»? Дивно починаєш!

Король Джон Стривайте, мамо. Слухаймо посла.

Шатійон Король Філіпп від імені Артура
Плантагенета, сина й спадкоємця
Твойого брата старшого, велить,
Щоб ти вернув небожеві цей острів
І решту володінь: Анжу, Турень,
Ірландію, і Пуатьє, і Мен;
Щоб ти зложив меча, яким добро
Захоплене утримуєш, і владу
Віддав у руки юного Артура,
Бо він і є законний спадкоємець.

Король Джон А що тоді, коли ми скажем «зась»?

Шатійон Війна кривава! І жорстока сила
Поверне те, що взято силоміць.

Король Джон Тож на війну — війна, на силу,— сила,
І кров за кров — ось відповідь французам!

Шатійон Приймай же виклик короля мого;
На тім кінець посольству.

Король Джон Йди із миром
І мій йому неси. В очах французів
Будь блискавицею, бо я — раніше,
Ніж ти доповіси,— вже буду там,
І грім гармат моїх вони почують.
Спіши. Сурмою будь мойого гніву,
Провісником загибелі французів.
Сер Пембрук, гідно проведіть посла.
До стрічі, Шатійоне!

Шатійон і Пембрук виходять.

Елеонора Що, мій сину?
Чи не казала я, що гонориста
Констанція не матиме спокою,
Аж поки задля прав свого синочка
Не збурить Франції й усього світу?
Шкода... Могли ж цьому ми й запобігти
І злагодою миру домогтися.
А нині двоє королівств могутніх
В крові вирішувати долю стануть.

Король Джон За нами сила влади і права́.

Елеонора Здавайсь на силу більше, ніж на право,
Інакше лиха не минути... Хай
Мого сумління голос, окрім тебе,
Почуємо лиш я одна і небо.

Входить шериф Нортгемптоншірський і стиха каже щось Ессексові.

Ессекс Там, владарю, до вас явилось двоє,
Щоб вельми дивну суперечку їхню
Ви розв'язали. Зволите впустить?

Король Джон Нехай увійдуть.

Шериф виходить.

Кляштори й абатства
Дадуть нам кошти на війну.

Повертається шериф, за ним входять Роберт Фоконбрідж та його побічний брат Філіпп (Бастард).

Ви хто?

Бастард Ваш вірнопідданий і дворянин
Нортгемптоншірський,— як гадаю, син
Найстарший Роберта із Фоконбріджа,
Якого в лицарі на бойовищі
Левине Серце славно посвятив.

Король Джон Хто ж ти?

Роберт Я також сера Фоконбріджа син
І спадкоємець.

Король Джон Як-то? Старший він,
А спадкоємець ти? Тоді виходить,
Що ви од різних матерів?

Бастард Ба ні,
Одна в нас мати і, гадаю, батько
Також один. Хоча дізнатись правди
Про теє можна в матері та в бога.
А дітям вільно сумніватись в тім.

Елеонора Ганьбиш ти матір! Як тобі не сором!
Ти сумнівом уймаєш честі їй.

Бастард Я, королево? То не я затіяв,
То брата наклепи. Довівши їх,
Він фунтів із п'ятсот у рік, не менше,
Ввірве у мене. Заступися, боже,
За честь матусі й за мої маєтки!

Король Джон Простак ти прямодушний! А чому ж
Молодший брат на спадок зазіхає?

Бастард Хто зна. Десь, заманулося маєтків,
То й зводить наклепи, мовляв, байстрюк я.
Чи я законний син, так, як і він,
Те тільки матері одній відомо;
Зате я ладний вдався, що й казати.
(Мир прахові, чий труд мені на вжиток!)
Ось порівняйте нас обох, королю.
Зміркуйте лиш самі: якщо сер Роберт
Зачав обох і брат у нього вдався,
То як я славити повинен небо,
Що не подібний, батеньку, до тебе!

Король Джон Ну ж і шаленця нам господь послав!

Елеонора Лицем він схожий на Левине Серце,
Та й голосом нагадує його.
Чи не вбачаєш ти мойого сина
У цій могутній, кремезній статурі?

Король Джон Я погляду від нього не відводив
І бачу Річарда живого в нім...
Гаразд. Які ж твої права на спадок?

Бастард Від батька в нього, ніби на монеті,
Лиш півлиця, а спадщини всієї

Він домагається: за стертий гріш —
Півтисячі щорічного прибутку!

Роберт Ласкавий владарю, ваш брат частенько
До послуг батька нашого вдававсь.

Бастард Це ще не привід зазіхать на спадок...
Його зв'язок із матір'ю доводь.

Роберт Раз батька виправив король
До цісаря німецького послом
У справах пильних, ну, а сам тим часом
До нашої господи зачастив.
Хоч соромно про те розповідати,
Та правда — правда. Наших батька й матір
Тоді земля і море розділяли.
В той час цього й зачато молодця,
Як батько сам казав. На смертнім ложі
Він заповів мені всі землі наші
І заявив, що первісток запевне
Не син йому, хіба що він завчасно
Прийшов на світ — за чотирнадцять тижнів
Раніше строку. Волею отця
Без поділу я прагну всіх маєтків.

Король Джон Твій брат — законний син, бо народився
В законнім шлюбі матері та батька.
Схибнулась мати — це її вина.
На блуд такий всяк може сподіватись,
Хто має жінку. А скажи мені:
Як міг мій брат, з чиєї ласки син той,
По-твоєму, з'явився, взять його
У Фоконбріджа? Той же право мав
Нікому не віддать його так само,
Як і теля від власної корови.
Мій брат не міг, хоча він справжній батько,
Його за сина взяти, як не міг
Твій батечко, йому не бувши батьком,
Зректися сина. Присуд мій такий:
Син матері моєї породив
Твоєму батьку спадкоємця. Отже,
Всю спадщину законно він посяде.

Роберт Виходить, воля батькова не може
Позбавить спадщини це зозульча?

Бастард Не більше може, сер, аніж би зміг
Народженню моєму перешкодить.

Елеонора Волієш ти зостатись Фоконбріджем,
Посівши спадщину, і нудно жити
Чи бути Серця Лев'ячого сином:
Хоч без землі, та короля нащадком?

Бастард Якби мій брат прибрав мою подобу,
А я — його і став, як батько Роберт,
Щоб ноги мав до патиків подібні,
А руки, мов опудала з вугрів,
Лице ж таке пласке, що тільки й чути:
«Бач, онде покотився гріш!» — і взяв
При тім весь край у спадок, то — хай лусну! —
Віддав би я землі останню латку,
Аби лице своє вернуть, о пані!

Елеонора Люблю таких! Зречися всіх маєтків —
Хай брат бере. Ми ладимось в похід
На Францію. Чи підеш ти зі мною?

Бастард Гаразд! Ну, брате, забирай земельку.
До фунта фунт набий грошима пельку,—
Їй пенсів п'ять в базарний день ціна.
Піду за вами й до могили, пані.

Елеонора Воліла б я, щоб далі йшов за мене.

Бастард Іти перед знатнішими наш звичай
Не дозволяє нам.

Король Джон Як звуть тебе?

Бастард Філіпп я, князю, старший син дружини
Добродія старого Фоконбріджа.

Король Джон Віднині матимеш того імення,
Чию подобу маєш. Ну, Філіппе,
Щоб вищим стати — вклякни. А тепер
Зведись, сер Річарде Плантагенете!

Бастард По мамі брате, руку дай ласкаво.
Мені від батька честь прийшла і слава,
Тобі ж твойого — вся земля віднині.
Склади хвалу щасливій тій годині,
Коли в відсутність Роберта, мій брате,
Вдень чи вночі було мене зачато!

Елеонора І розумом — Плантагенет! Ну, знай:
Тобі я бабця. Так і називай.

Бастард Лиш випадком ви бабця. Та дарма!
Ізбоку мій талан прийшов охоче.
У двері зась — в вікно йди, кружкома,

Не смієш вдень — заходь посеред ночі.
Чи так, чи сяк, але здобутків тьма.
Хоч як стріляв, а здобич добру маю.
Хто б не зачав — я рід свій певно знаю!

Король Джон Іди вже, Фоконбрідже. Як і хтів,
З рук безмаєтного ти збагатів.
Ну, мамо й Річарде,— пора наспіла
Рушать на Францію. Мерщій — до діла!

Бастард На світ явився ти законно, брате,
То хай щастить і урожай зібрати.

Всі, крім Бастарда, виходять.

І хай до фута втрачена земля вся,
На цілий фут у честі я піднявся,—
Яку хоч дівку оберну на леді.
«Здоров, сер Річарде!» — «Вітаю, хлопче!»
Він Джордж, а я зову його Петром.
Хто в панство скочив, забува імення
І тільки важність власну виставляє.
Ось при столі моїм індик заморський
Із зубочисткою сидить. А я,
Вельможний кендюх стравами напхавши
І колупаючись в зубах, звертаюсь
До чужоземця знатного: «Скажіть,
Добродію...» На стіл зіперши руки,
Лишень почну, а він — навперейми,
Немов за букварем, одразу: «Сер,
До ваших послуг я. Що вас цікавить?»
«Та ні,— кажу,— це я слуга ваш». Так,
Тих розпитів і не почавши, ми
У гречностях розсиплемось обидва,
І меле млин: про Альпи, Апенніни,
Про Піренеї, річку По... і так
Аж до вечері — мова про ніщо.
Та це ж і є добірне товариство,
Якого звичаї засвоїть мушу,
До нього входячи. Коли ж не хочеш
Зостатись байстрюком свойого віку,
Тягнись до нього, здатний ти чи ні,
І значить це — не тільки похопити
Його звичаї, моду і подобу,
Але і кинуть вікові на зуби
Трутизну внутрішню щонайсолодшу.
Сам підступів гидуючись, я мушу

Навчитись їх, щоб жертвою не стать
Лукавства ницого, бо лиш воно
Дорогу до вершин мені устелить.
Ба! Що це там за вершниця спішить,
Що за гонець в жіночому убранні?
Чи їй бракує мужа, щоб у ріг
Трубив поперед неї на коні?

Входять леді Фоконбрідж та Джеймс Герні.

Ба! Матінка? Що сталося, матусю,
Чого ви квапитеся так до двору?

Леді Фоконбр. Ну, де твій брат, негідник окаянний,
Що честь мою ганьбить?

Бастард Хто? Брат мій, Роберт?
Могутній велетень, відважний Кольбрандт,
Татуся Роберта синок законний?

Леді Фоконбр. Нахабний хлопче, ти чому зухвало
Про сера Роберта отак говориш?
Адже він рідний батько вам обом!

Бастард Ти, Герні, залиши нас на хвилину.

Герні Будь ласка, мій добродію Філіппе.

Бастард Філіпп? Тут, голубе, таке пішло,
Що ну! Я потім розповім докладно.

Герні виходить.

О, ні! Не Фоконбріджів син я, мамо.
У п'ятницю страсну він міг би з'їсти
В мені ту частку, що йому належить,
І посту не зламати. Ну, скажи,
Чи до снаги йому таких родити?
Ми знаєм плід його. Признайся ж, мамо,
Кому завдячую міцну статуру,
Могутню силу рук і ніг своїх?

Леді Фоконбр. Що? З братом змовився? Заради зиску
Ти ладен честь мою заплямувати.
Кажи, що все те значить, лицедію!

Бастард Не лицедій, а лицар. Королевич.
Атож — ось знак. Я Роберту не син,
А Роберт Фоконбрідж мені не батько;
Я зрікся імені його й маєтків.

Благаю, матінко, скажи мені —
Хто батько мій? Людина він достойна?

Леді Фоконбр. Невже ти зрікся роду Фоконбріджів?

Бастард Так. Ніби від диявола відрікся.

Леді Фоконбр. Твій батько Річард був — Левине Серце.
Поборена тривалим упаданням,
Йому дала я в мужнє ложе доступ.
Не став на карб мені, молю тебе,
Того гріха, з якого, сину, ти
На світ з'явився. Я була безсила
Його палким благанням опиратись.

Бастард Якби мені родитися удруге,
Клянусь, я б кращого й не прагнув батька.
Твій мимовільний блуд — не гріх, бо ти,
Як здобич, серце віддала любові
Того непереможного звитяжця,
Що лева силою здолав страшною.
Чи перед тим, хто в лева серце вирва,
Спроможне серце встояти жіноче?
А тому щиро дякую тобі
За батька Річарда. Того, хто сміє
Тебе за давній гріх картать сьогодні,
Спроваджу я у пеклову безодню.
Ходім до кревних Річарда й моїх,—
Там скажуть, що кохання відхилити,
Зректися Річарда — це справжній гріх,
Не визнає того лиш з плигу збитий!

Виходять.

СЦЕНА 1

Франція. Під мурами Анжера.

Входять з одного боку ерцгерцог Австрійський на чолі свого війська, з другого — Філіпп, король французький, на чолі свого, Людовік, Констанція, Артур і почет.

Людовік Вітаєм вас, ерцгерцогу хоробрий,
Під мурами анжерськими. Артуре,
Твій кревний попередник, славний Річард,
Що вирвав серце левові з грудей
І війни вів священні в Палестині,
Від рук оцього герцога сконав.
Щоб гріх перед нащадками його
Спокутувати, герцог разом з військом
Прибув на заклик наш допомогти
Англійський скіпетр вирвати для тебе
З рук дядька Джона,— він його свавільно
Собі привласнив. Обійми ж прибульця
І привітай сердечно.

Артур Смерть Річарда нехай простить господь вам,
Бо несете життя його нащадкам,
Крильми війни права їх заслонивши.
Слабка моя рука, та серце вірне.
Я щиро вас, ерцгерцогу, вітаю
Під цею брамою.

Людовік Шляхетний хлопче!
Хто ж прав твоїх не став би захищати?

Ерцгерцог Прийми цілунок мій, як певний знак
Любові щирої, як запоруку
Того, що я додому не вернусь,
Аж доки і Анжер, і всі твої
Французькі землі, й з ними водночас
Той блідолиций берег, що підніжжям
Ворожі хвилі гордо відбиває,
Відрізавши од світу острів'ян,
Аж доки край за муром водяним,
Фортецею морських валів могутніх

Захищений від небезпек усяких,
Той край хмурний на заході далекім,—
Твій шмат землі — не визнає тебе
За короля свого, чарівний хлопче,—
Меча не кину я і не згадаю
Про власний дім.

Констанція Прийміть подяку щиру
Від матері й вдови, допоки сам
Мій син із ваших рук дістане силу,
Щоб вам за ласку краще відплатити.

Ерцгерцог Тим — неба мир, хто зняв меча відважно
В такій війні священній, справедливій!

Король Філіпп До діла дружно! Ми скеруєм жерла
Своїх гармат в чоло уперте міста.
Військові ватажки щонаймудріші
План приступу хай добре обміркують!
Ми кості королівські тут складем,
Аж до майдану будемо брести
В крові французів, але місто буде
Артуровим!

Констанція Стривай. Заждім посла,
Щоб марно кров мечі не багрянила:
Ану ж із Англії несе нам Шатійон
Мир і права, що їх здобуть війною
Ми хочемо. Коли б не довелось
Оплакувати кожну краплю крові,
В неслушнім поспіху пролиту марно.

Входить Шатійон.

Король Філіпп Ну й диво, глянь: не встигла й побажати.
А Шатійон, посол наш, на порозі!
Що Англія відповіла нам, друже?
Чекали ми на тебе лиш. Кажи!

Шатійо́н Здіймай нікчемну ту облогу міста,
Шикуй війська для важливіших справ.
Твій заклик відхилив король англійський
І тут же з піхов вихопив меча.
Покіль чекав попутного я вітру,
Він встиг зібрати військо і тепер
Зі мною водночас на берег висів.
До мурів міста підступає Джон,
Вояцтво, певне сил своїх, відважне,

З собою ведучи. В поході тім —
Лиха, мов Ата, мати-королева,
Що спонука його на кров і чвари,
Та ще її племінниця, іспанська
Принцеса Бланка, з ними ж разом їдуть
І короля-небіжчика байстрюк,
Та Англії всієї одчайдухи —
Бувалі, спритні, буйні добровольці
З обличчям жінки, з пащею дракона,
Що, вдома всі маєтки збувши, пруть
Під знаком родових гербів у нас
Шукати щастя. Наброду такого
Ніколи ще не прибивали хвилі
На глум і згубу в християнський світ.

Чути звук барабанів.

Навальні звуки їхніх барабанів
Мені вривають мову. Ворог тут,
Готовий до війни чи перемов.
Готуйтеся і ви!

Король Філіпп Та й як зненацька
Вони напали!

Ерцгерцог Що менше ждали ми, то більше мусим
Докласти сил до захисту свого.
Дух кріпне там, де більша в тім потреба.
Нехай ідуть. Ми гідно їх зустрінем.

Входять король Джон, Елеонора, Бланка, Бастард, інші лорди та військо.

Король Джон Мир Франції, якщо вона сумирно
Дасть нам ввійти у наші володіння.
А ні — брестимем кров'ю. Й відлетить
До неба мир, аж поки не скарає
Посланець божий за гординю тих,
Хто мир зухвало виганя до неба.

Король Філіпп Мир Англії, якщо її навала
Відкотиться, щоб жити мирно вдома.
Ми любим Англію і задля неї
Потієм тут під зброї тягарем.
Оце б тобі трудитись замість нас!
Та Англію так мало любиш ти,
Що силоміць усунув короля,
Наступництва закони поламавши,

Пограбував недолітка і гвалтом
Незайманість корони поганьбив.
Поглянь — у хлопця вид твойого брата,
Як вилиті чоло і очі, тут
Поменшеним є все, що вже померло
У Годфріді. Та часу плин могутній
З життя сторінки зробить цілу книгу.
Тобі той Годфрід старшим братом був,
Артур — його наступник. То скажи,
В імення бога, як ти міг назватись
Англійським королем, покіль жива
Пульсує кров у скронях, на яких
Повинна красуватися корона,
Так незаконно зірвана тобою?

Король Джон Це домисли твої. Скажи, французе,
Хто право дав допитувать мене?

Король Філіпп Суддя небесний — він спасенні мислі
Земним владикам навіва, щоб ті
Закони й правду ревно захищали.
Мені віддав він хлопця під опіку.
Оскаржую ім'ям його святим
Твій злочин. І господь нам допоможе
Тебе за кривду покарать.

Король Джон На жаль,
Загарбуєш ти владу.

Король Філіпп Ні, даруй.
Загарбника я хочу подолати.

Елеонора А хто, скажи, по-твоєму, загарбник?

Констанція Я відповім: твій син.

Елеонора Ото нахаба!
Байстря своє ти мостиш в королі,
Щоб в Англії владарювати. Геть!

Констанція Твойого сина ложе берегла я
Незганьбленим так само, як і ти
Свойого мужа. Син мій, глянь, подібний
До батька більше, ніж твій Джон до тебе,
Хоч норовом — то ви одним одно:
Дощ і вода, чи дідько й дідьча мати.
Мій син — байстря?! Бодай отець його
Так само чесно був зачатий! Хтозна,
Як там було у тебе.

Елеонора Чуєш, хлопче,
Як матінка ганьбить твого татуся?

Констанція Чи чуєш, як тебе ганьбить бабуня?

Ерцгерцог Вгамуйтесь!

Бастард Ба, крикун.

Ерцгерцог Це що за блазень?

Бастард Той, що із тебе хутко блазня зробить:
Я шкуру лева з тебе вмить злуплю
З твоєю разом. Заєць ти, що в байці
Мав мужність лева мертвого за вуха
Посмикать. Шкуру осмалю твою,
Лиш упіймаю. То вже певно, вір!

Бланка Тому лиш личить лев'яча одежа,
Хто лева власноручно роздягнув.

Бастард Йому ж вона пасує, як ослові
Вбрання Алкідове. Та скину я
Тягар той, осле, з пліч твоїх або ж
Такий накину, що й хребта зламає.

Ерцгерцог Що за бовкун мозолить вуха нам
Гучним потоком бевкання пустого?
Вирішуйте, що діять нам, Філіппе.

Король Філіпп Жінки і дурні, досить балачок!
Королю Джоне, іменем Артура
Ми вимагаєм: Англію усю,
Ірландію, Анжу, Турень і Мен
Верни йому, своє одвівши військо.
Чи згоден ти?

Король Джон О, ні! Вже радше смерть!
До бою, Франціє!.. Повір, Артуре,—
Ти матимеш з моєї ласки більше,
Аніж з руки французів полохливих.

Елеонора Ти до бабуні йди! Піддайся, хлопче!

Констанція Іди ж, дитино, до своєї бабці,—
Дай королівство їй, вона ж тобі
І сливку дасть, і вишню, й фігу з маком.
Бабуся щедра!

Артур Досить, мамо. Краще б
Лежать мені в могилі: я не варт,
Щоб через мене гвалт такий здіймати.

Елеонора Йому за матір соромно, він плаче.

Констанція Чи соромно, чи ні, але ганьба вам:
Од баби кривда, а не стид за матір
З очей сердешних витиснула перли.
О, прийме небо чистий цей кришталь,
Як плату, й відомстить тобі за кривду,
Святу пославши справедливість нам.

Елеонора Лиха наклепнице землі і неба!

Констанція Потворна неба і землі блюзнірко!
Що? Я — наклепниця? Це ти із сином
Добро забрала, владу й королівство
У паростка таки ж свойого сина,
Це через тебе скривджено його,
І за гріхи твої господня кара
Тяжить також над ним, бо він з'явився
У поколінні другому з твоєї
Гріховної утроби.

Король Джон Навіжена!
Замовкни!

Констанція Ні, додам іще: не досить,
Що він од неї зазнає страждань,—
Вона й гріхи її — той меч, яким
Господь карає внука. Кривда баби —
Її служниця й месниця жорстока,
Що над невинним так глумиться хлопцем.
Все зло у ній. Хай бог її скарає!

Елеонора Безглузда сварка! Знай, що заповітом
Скасовано права твойого сина.

Констанція А хто подбав про те? Усе це з волі,
Лихої волі злісної бабуні.

Король Філіпп Ну годі, годі. Стримайтесь. Негоже
Давати попуск тут ганебним сваркам.
Сурма хай викличе на мури міста
Мужів анжерських, щоб сказали нам,
Кого своїм вважають королем,
Артура а чи Джона.

Лунає сурма. На мурах з'являються кілька городян.

Один із городян Хто нас кликав?

Король Філіпп Від імені англійців ми, французи.

Король Джон Ба ні! Самі англійці кличуть вас.
Мужі анжерські, вірні нам підданці!..

Король Філіпп Артурові підданці вірні, вас
Сурмою закликаєм до розмови...

Король Джон Ми ж — перші. Вислухайте спершу нас.
Ці корогви французькі перед вами,
Що підступили до міських валів,
Несуть вам згубу. Вже гармати грізно
Стоять націлені, метнуть готові
З утроб своїх залізну мсту на місто.
Криваву вже готуючи облогу,
Потуга цих французів позирає
На склеплені повіки ваших брам.
Не встигли б ми до сонної фортеці,—
Граніт, що ним оперезалось місто,
Під громом пострілів повипадав би
З вапняних гнізд і ворог лютий ваш
Уже б до міста мирного удерся.
Та ми, законний ваш король, негайно
Здійснили поспіхом важкий похід,
Щоб міста лик уберегти від шрамів.
Французи ж, бач, запрагли перемов —
Зі страху. Замість ядер у вогні,
Щоб місто задвигтіло з жаху, мечуть
Повиті димом лагідні слова,
Щоб ласкою підбити вас на зраду.
Не вірте їм, шановні громадяни!
Впустіть до міста нас; в тяжкім поході
Знеміг наш дух і в вас притулку просить.

Король Філіпп Нас вислухай — тоді й відповіси
Обом відразу. У моїй правиці
Рука того, чиї права святі
Я боронити клявсь — ось молодого
Плантагенета; а отець його —
Загарбника оцього старший брат,
Король його і всіх земель англійських.
За право принца стоптане повставши,
Ми кіньми топчемо луги зелені
Під вашим містом, та прийшли сюди
Не з намислом лихим, а з волі неба
Покривдженого хлопця захистити.
Складіть належну честь тому, хто право
На неї має — принцу молодому,—
І наше військо, виглядом страшне,

Сховає вістря пазурів своїх,
Мов той ведмідь в наморднику, і ми
Розрядимо гармат шаленство люте
У неба невразливі хмари. Мирно,
Мечів не пощербивши, в цілій броні,
З живою кров'ю в жилах, що її
Отут під мурами могли б пролити,
Розійдемось по домівках своїх,
І буде мир вам, і жінкам, і дітям.
Коли ж відхилите прохання наше,
То не врятують вас ці мури давні
Од вістунів кривавої війни,
Хоча б вас заступили всі оці
Муштровані англійці. То кажіть,
Чи згодні ви за владаря признати
Нас іменем Артура, чий престол
Ми захищаємо? Чи мусим боєм,
Проливши кров, належне нам узяти?

Один із городян Підданці ми англійського монарха,
Йому й Анжер тримаєм.

Король Джон Тож признайте
Свого монарха і прийміть мене.

Один із городян Хто доведе, що справжній він король,
Того і приймем. Доти ж брами наші
Для всього світу замкненими будуть.

Король Джон Корона Англії — не знак монарха?
Цього замало — тридцять тисяч свідків,
Сердець англійських щирих, тут зі мною...

Бастард І кілька байстрюків.

Король Джон ...Які життям засвідчать титул наш.

Король Філіпп Шляхетством рівних стільки ж тут із нами...

Бастард І кілька байстрюків.

Король Філіпп ...Щоб титул той оскаржити при ньому.

Один із городян А поки суперечка йде за право,
В нас право — заперечувать обом.

Король Джон Тоді прийми, о господи, ті душі,
Які ще до вечірньої роси
Тіла покинуть у жорстокій січі,
Що вирішить, хто справжній тут король.

Король Філіпп Амінь! До зброї, лицарі! На коней!

Бастард Георгу мій святий, драконоборцю,
Ти, що конем гарцюєш над дверима
Шинкарочки моєї,— поможи,
Навчи нас битись!
(До ерцгерцога)
От мені б допасти
Твойого лігва, леве, та левиці,
Я б посадив тобі на царську гриву
Волячі роги. От була б почвара!

Ерцгерцог Замовч!

Бастард Лев заричав. Дрижу зі страху!

Король Джон Мерщій на поле! Шикувать полки!

Бастард Позиції вигідні захопити!

Король Філіпп Хай буде так!
(До Людовіка)
Веди частину війська
На другий пагорб. З нами бог і право!

Виходять.

По кількох сутичках з'являється перед брамою міста французький герольд із сурмою.

Франц. герольд Мужі анжерські, браму відчиніть!
Впустіть Артура, герцога Бретані,
Що Франції рукою багатьом
Англійським матерям завдав плачу,
Чиї сини лягли в кривавім полі.
Там чоловік вдовиці не одної
Холодними руками обійняв
Багряну землю. Коштом не великим
Над ворогом здобуто перемогу,
І радо мають корогви французькі.
Вже наближається звитяжне військо,
Ввійшовши в місто, зразу проголосить
Воно Артура королем англійським.

Входить англійський герольд із сурмою.

Англ. герольд Радій, анжерський люде! Бий у дзвони!
Йде Джон, король усіх земель англійських,
Що переміг в цей день жаркий. Броню,
Яка ще перед боєм сріблом сяла,
Рясна французька кров позолотила.

З шоломів наших жодної пір'їни
Ворожий спис не збив; ті самі руки,
Що й перед боєм, корогви тримають.
Немов веселе юрмище мисливих,
Хоробрі Англії сини вертають,
І руки їх забагрянила кров
Конаючих на полі ворогів.
Тож відчиніть звитяжцям ваші брами!

Один із городян Ми стежили, герольди, з веж своїх
За боєм од початку до кінця.
Щонайпильніший зір не розпізнав би,
Котре із військ здобуло перемогу:
За кров платилось кров'ю, за удар —
Ударом, і рівнялась сила силі,
А мужність — мужності; потуга військ
Обох однакова, як приязнь наша
До тих і тих. Тож доки переможцем
Не вийде з них одне, міської брами
Ми не відчинимо нікому з вас!

Входять із різних боків обидва королі зі своїми військами.

Король Джон Королю Франції, чи мало крові
Утратив ти? Чи струмінь прав моїх
Не плине вільно? Стриманий тобою,
Прорве загати він, бурхливим нуртом
Затопить берег твій. Дай вільно ринуть
Його сріблястим водам в океан.

Король Філіпп Королю Англії, з тяжкого бою
Ти виніс крові ні на краплю більше,
Ніж військо наше,— навпаки. Клянусь
Рукою власною, що владарює
Над землями всіма, які простерлись
Під небосхилом цим, що не опустим
Меча, за правду піднятого, доки
Не подолаєм вас. А ні — хай краще
Оздобить смерть іменням короля
Скорботний список на війні полеглих!

Бастард О маєстате! Як там тая слава
Угору пнеться, доки в королях
Буяє кров! І хижо шкірить смерть
Сталеві зуби. Воїнів мечі
За пазурі та ікла правлять їй.
Рвучи солдатське м'ясо, бенкетує

Вона в непевних королівських чварах.
Чому ж, чому бійці стоять незрушно?
Гукайте їх, верніть на поле бою!
Аж поки у поразці одного
Не знайде миру другий, доти буде
Різня, і кров, і смерть.

Король Джон На чий же бік
Ви стали, городяни?

Король Філіпп Хто король ваш?

Один із городян Державець Англії. Хай спершу взнаєм,
Котрий із вас!

Король Філіпп Тож визнайте Артура,
Чиї права ми нині захищаєм!

Король Джон Ні, нас, хто сам тут представляє власну
Правителя особу. Тільки ми —
Владар собі і вам, анжерський люде!

Один із городян Над нашу вища влада відхиляє
Обох. І доки сумніви не зникнуть,
Ми брами не відчинимо нікому.
За короля нам доти буде страх,
Покіль не скине справжній наш король
Його із трону.

Бастард Таж вони, їй-богу,
Негідники, глузують з вас, владарю:
Роти пороззявлявши, преспокійно
Втішаються із-за бійниць безпечних
Театром, де страшну дають виставу.
Послухайте моєї ради, прошу:
Як бунтарі колись єрусалимські,
На час забувши чвари, об'єднайтесь
І стріли помсти поверніть на місто.
Із заходу та сходу хай англійські
З французькими гарматні жерла спільно
Вогонь скерують на зухвальців тих,
Аж поки ребра їхніх веж камінних
На прах розсиплються. Хай прикриттям
Негідникам лише повітря буде.
Війська свої по тому роз'єднавши,
Як і знамена, знов лице в лице,
Меч на меча шикуйтесь до борні.
Тоді фортуна одного із вас
Улюбленцем негайно обере,

Щасливцеві пославши перемогу,
Хвалу і славу дня сього. Чи вам
Сподобалась химерна ця порада?
Чи крапельки немає глузду в ній?

Король Джон Клянуся небом, що над нами ви́сить!
Порада слушна. Тож з'єднаймо сили,
Французький владарю, і місто це
Зрівняймо із землею, а тоді
Війна покаже, хто його король.

Бастард

(до Філіппа)

Якщо у тебе королівська кров
І ти покривджений нікчемним містом,
Націль, як ми, своїх гармат пащеки
На ці зухвалі мури. А коли
Впадуть вони, покаже бій нехай,
Хто має в пекло йти, а хто — у рай.

Король Філіпп Хай буде так. Звідкіль на штурм ти підеш?

Король Джон Ми пошлемо у лоно міста смерть
Із заходу.

Ерцгерцог Я — з півночі.

Король Філіпп Ми — з півдня.
Рясним засиплемо їх градом ядер.

Бастард

(убік)

Ну й мудро! З півдня й півночі вони
Гатитимуть той тому дружно в вічі.
Додам їм духу!.. Ну ж, хутчій рушаймо!

Один із городян Послухайте мене, монархи славні!
Я вам скажу, як домогтися миру
Й міцної спілки — як здобути місто
Без бою: хто прийшов тут полягти,
Нехай спокійно вмре на власнім ложі.
Заждіть хвилинку, королі могутні!

Король Джон Гаразд. Ми ладні вислухать. Кажи.

Один із городян Дочка Іспанії, принцеса Бланка,
Англійського володаря небога,
Літами — саме пара для дофіна
Людовіка. Коли б ішлось про вроду,
Де б він знайшов чарівнішу за Бланку?
А прагнув би він чистої любові,
Де б доброчеснішу він стрів за Бланку?

Коли шукав би знатної, скажіть,
В чиїх ще жилах кров тече знатніша?
І скромністю, і цнотою, і родом
Обоє рівні. Одного лиш брак
Обом: він — не вона, вона — не він.
Дофін, іще не досконалий, знайде
У ній довершеність свою. Вона ж,
Якій бракує мужності та слави,
У ньому знайде повноту і цілість.
З'єднавшись, течія двох срібних рік
Звеличує ті береги, де лине;
З'єднайте шлюбом королівську пару —
І станете двома ви берегами
Ріки могутньої, яка скоріше
Відчинить браму цю, аніж гармати,
Бо ми самі із швидкістю ядра
Вам кинемося браму відчиняти.
Коли ж на цей не згодитеся шлюб,
Глухіші будем за бурхливе море,
Більш недовірливі, ніж дикі леви,
Незрушніші й твердіші, аніж скелі,
І навіть смерть в своїм нищівнім шалі —
Рішуча не така, як ми рішучі
В хоробрім захисті свойого міста.

Бастард Завада знов! Витрушує він смерть —
Кістяк потрухлий із її лахміття!
Знай бевкає про смерть, про море, скелі,
А лев рикущий — це йому те саме,
Що цуценя для дівчинки малої.
Чи не пушкар зродив цього зухвальця?
Патякає ж про дим, гармати, гуркіт
І вуха нам мозолить язиком.
Слова його дошкульніше молотять,
Ніж кулаки французькі. Чорт! Мене,
Відколи я назвав вітчима татом,
Не раз шмагали словом, та не так!

Елеонора

(вбік до короля Джона)

Погодься, сину, на цей шлюб ласкаво
І за небогою дай щедрий посаг.
Свої права, хисткі ще, на корону
Вузлом цим скріпиш так, що з браку сонця
Той в'ялий пуп'янок не розів'ється
На пишну квітку, дати плід спроможну.

В Філіппових очах я бачу згоду —
Іч, шепчуться! Не зволікай же, поки
Жадоба честі душі їм п'янить,
Бо почуття, розпалені в цю мить,
Під повівом докорів і благань
Схолонуть знов, на лід перетворившись.

Один із городян Чом відповіді не дають монархи
На раду — мирно досягнути згоди?

Король Філіпп Королю Англії, відповідай.
Ти ж перший з містом говорить хотів.

Король Джон Коли б лиш син твій, царственний дофін,
В цій книзі вроди прочитав: «Люблю»,
Я посаг би призначив молодій,
Мов королеві: Мен, Турень, Анжу
Та Пуатьє,— все, крім оцього міста.
Всі володіння, що по цей бік моря,
Озолотили б шлюбне ложе їй;
Багатством, честю, владою вона б
Не поступилась жодній королівні...

Король Філіпп Що, сину, скажеш?
Поглянь на дівчину.

Людовік Дивлюся, батьку,
І бачу диво дивне, справжнє чудо:
В очах її я бачу власну тінь,
Що сонцем стала,— проти нього, батьку
Ваш син — звичайна тінь. Я ще ніколи
Так не подобався собі, як зараз.
Це так приємно — бачити себе
Утопленим в очей її свічаді!
(Стиха розмовляє з Бланкою)

Бастард
(убік)
Утопленим в її очей свічаді!
Ото б себе повішеним побачив
На спохмурнілих брів її шнурах!
Почетвертованим у серці Бланки,
Любові зрадником себе відчув!
...І четвертований, і зрадник він,
І вішальник!.. Як шкода: вроді цій —
За шибеницю стати лайдакові!

Бланка Бажання дядькове — моє бажання.
Коли у вас побачив він прикмети,

Які сподобались йому, я ладна
Й собі вподобати таку подобу.
Ясніше кажучи, я можу легко
Себе схилити до любові. Правда,
Одне скажу без лестощів одверто:
Не все, що бачу в вас,— любові гідне.
Хоча і заздрість, ставши вам суддею.
Не зможе виявить у вас нічого,
Чим ви були б для мене осоружні.

Король Джон Що ж діти думають? Що скажеш ти,
Моя небого?

Бланка Честь мені велить
Скоритись вашій постанові мудрій.

Король Джон Чи зможеш полюбить її, дофіне?

Людовік Спитайте краще: міг би я зректися
Своїх чуттів? Люблю я щиро Бланку.

Король Джон Тоді даю за нею п'ять провінцій —
Вексен, Турень, Мен, Пуатьє, Анжу,
А на додачу тридцять тисяч марок
Англійських. І якщо тебе це все
Задовольняє, владарю французький,
Скажи, щоб молоді з'єднали руки.

Король Філіпп Я вельми радий. Принце і принцесо,
З'єднайте руки.

Ерцгерцог І вуста. Їй-богу,
Я на заручинах робив те саме.

Король Філіпп Тепер, анжерці, відчиняйте браму!
Впустіте дружбу нашу, до якої
Ви спричинилися. Обряд вінчання
Відбудемо негайно у каплиці
Марії-Діви пресвятої. Де ж
Констанція? Немає тут її,
А то б вона заручинам чинила
Немало перешкод. Скажіть, хто знає,
Де і вона, і син?

Людовік Сумна і гнівна,
Вона у вашому шатрі.

Король Філіпп Звичайно,
Цей шлюб — не ліки на її скорботу.
Англійський брате, як вдову розрадить?

Її ж права прийшли ми боронити,
Та свідок бог, усе само собою
На користь нам пішло у бік зворотний.

Король Джон Все буде добре. Герцогом Бретані
Та графом Річмондом утвердимо
Артура і дамо ще в володіння
Оце багате місто. Хай посланець
Констанцію запросить на весілля.
Якщо не в повній, то у певній мірі,
Гадаю, сповнимо її бажання,—
Принаймні лемент гнівний погамуєм.
Ходім і, скільки поспіх дозволяє,
Цей несподіваний обряд відправим.

Виходять усі, крім Бастарда.
Городяни спускаються з мурів.

Бастард Шалений світ! Шалені королі!
Шалена спілка! Знищить захотівши
Права Артурові на ціле, Джон
Частини зрікся доброхіть. Філіппа ж,
Що, співчуттям пройнявшись, із жалю
Та доброчестя вирушив на бій,
Як воїн божий,— підшептом лукавим
Збив із шляху одвічний ворог наш,
Диявол хитрий. Підбиває він
До віроломства й зради геть усіх —
Старців, монархів, хлопців і дівчат;
Якщо котрій нема чого втрачати,
Крім назви «дівчина», то й ту нечистий,
Зганьбивши відбере. Отой облесний
З лиця удатний дідько зветься — Зиск.
О Зиску! Баламуте світовий!
Світ зрівноважений, бо сам собою
Він рівно б міг по рівному іти,
Та капосна жадоба, ниций поштовх,
Вигода власна, цей рушій могутній,—
Його із рівноваги вибива,
Змінивши напрям, і мету міняє.
І це ж бо Зиск, отой запеклий ворог,
Несталому французові у вічі
Сяйнувши, в мить одну його віднадив
Від намірів подати допомогу,
Від справедливої війни — до миру
Ганебного... Чому ж я ганю Зиск?

Бо досі він не спокушав мене.
Чи зможу зціпити в кулак я руку,
Коли підступлять янголята Зиску
Торкнутись лагідно моїх долонь?
Рука моя ще вільна від спокуси,
То я глузую з багачів, і поки
Ще сам жебрак, то й ремствую на них,
Кажу: багатство — щонайтяжчий гріх.
А збагатівши, вельми доброчесний,
Казатиму: найтяжчий гріх — убозтво.
Йдуть королі на зраду для вигоди,
То й мій бог — Зиск, похвал він щирих годен.

(Виходить)

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Намет французького короля.

Входять Констанція, Артур, Солсбері.

Констанція Пішли вінчатись! Поклялись на дружбу!
Підступна кров з підступною з'єдналась!
Дофіну — Бланка, Бланці — володіння?
Ні, ні! Ти помилився, не дочув.
Все пригадай і повтори спочатку.
Того не може буть. Жартуєш ти.
Повір мені: не йму тобі я віри.
Слова твої — лиш плітка простака.
Несила вірити, адже мені
Король у протилежному поклявся.
Ти налякав мене і вартий кари.
Так, я боюсь — не можу не боятись,
Бо змучена, бо скривджена життям,
Бо я вдова, самотня,— врешті-решт,
Я жінка, то й народжена для страху.
Ну, хоч тепер скажи, що ти жартуєш.
Мій дух бентежний спокою не знайде

І цілий день, страждаючи, отруїть.
Чому це ти хитаєш головою,
Так сумно поглядаючи на хлопця?
Що значить ця рука твоя на грудях?
Чому ховаєш той потік бездонний,
Що в берегах очей твоїх нуртує?
Чи не потвердження це слів твоїх?
Кажи, кажи! Всього лиш не повторюй,—
Одне лиш слово: правда це чи ні?

Солсбері Так. Правди у моїх словах не менше,
Аніж неправди в тих, хто дав тобі
Нагоду пересвідчитись у цьому.

Констанція Ти вчиш мене, що мушу вірить горю,—
Навчи й те горе, як мене убити.
Хай віра і життя в мені зіткнуться,
Мов два шаленці, що в двобої лютім
Обидва гинуть... Бланки муж — Людовік!
А твій, о сину, пай? Уклали дружбу
Англійці та французи! Що робити?
Геть, Солсбері! Терпіти більш несила,—
Тебе огидним вістка ця зробила.

Солсбері Чи кривда то — повідати про кривду,
Що інші завдали вам?

Констанція О, вона
Така страшна, що кривдниками робить
І тих, хто лиш обмовиться про неї.

Артур Благаю вас, матусю, заспокойтесь!

Констанція Якби ж то ти, утішнику мій любий,
Ганьбою матерного лона був:
Бридкий з лиця, кульгавий, недолугий,
В гидких болячках, плямах і прищах,—
Спокійна б я була, не побивалась;
Тоді б мені ти, сину, був немилий
І роду королівського не гідний,
Ані корони. Ти ж, одначе, красень.
Здавалося, ще в сповитку твоїм,
З'єднавши руки, Доля і Природа
Для величі призначили тебе.
З дарів Природи й справді ти ніжніший
Від лілій і троянд. Проте Фортуна,
Продажна блудниця, тебе відрікшись,
Твоєму дядьку Джону віддається

І рученькою надить золотою
Філіппа, що твої ж права священні
Вже занедбав. Так, зрадником зробившись,
Його величність звів Фортуну з Джоном —
З загарбником безпутну дівку спутав.
Скажи мені, посланцю, чи француз
Не став клятвопорушником? Зведи
Його трутизною убивчих слів,
А ні, то геть іди. І я сама
Нестиму власне горе.

Солсбері О, даруйте.
Не можу я вернутися без вас
До королів.

Констанція Ні, можеш і повинен.
Я не піду з тобою. Власну муку
Навчу, як бути гордою. Бо ж горе
Плекає гордощі, хоч гне людину.
Це королі повинні вшанувати
Мене і біль мій — він такий великий,
Що витримати годі: лиш земля
Ще здужає нести отой тягар —
Його величність біль мій. Він, і я,
І трон мій — тут, на клаптику землі,
Тут перед ним схиліться, королі!

Сідає на землю.

Входять король Джон, король Філіпп, Людовік, Бланка, Елеонора, Бастард, ерцгерцог Австрійський і почет.

Король Філіпп Так, люба дочко, цей щасливий день
Для Франції врочистим святом буде.
Щоб славити його, ласкаве сонце
Спинило біг і, ніби той алхімік,
Землі нужденне груддя обертає
На брили злота щирого. Хай завжди
У круговерті літ цей день шанують,
Як день святковий.

Констанція Клятий, не святковий!
Бо чим тії шаноби заслужив,
Щоб золотом його між свят церковних
Вписали в календар? Ні, краще вирвіть
Цей день ганьби, образи й віроломства
Із тижня! А залишиться, то хай
Жінки вагітні моляться про те,

Щоб їм в цей день не скинути плода
І в нім не бачити надій розбитих.
Хай моряки в цей день бояться штормів,
Хай оборудки зійдуть нанівець,
Усе, в цей день зачате, хай скінчиться
Найтяжчим лихом. Відданість сама
Обернеться хай на ганебну зраду!

Король Філіпп Клянуся, леді, що у вас не буде
Причин цей гожий проклинати день.
Давав же я вам слово короля!

Констанція Ви ошуканець! Ваше слово — гріш
З подобою монарха, та на ньому —
Фальшива проба. Віроломець ви!
Йшли кров пролити ворога мого,
Тепер єднаєте свою із нею.
Схолонув шал до грізної війни
В лукавій дружбі й мирі показному.
Цей згоди вузол — зашморгом мені.
Скарай же ницих королів, о небо!
Вдова волає, будь же їй за мужа!
Не дай, щоб дня цього хвилини грішні
Скінчились мирно. Доки сонце зайде,
Незгоду збройну кинь між королів!
Почуй мене! Почуй!

Ерцгерцог О пані, мир вам!

Констанція Війна! Не мир! Для мене мир — війна!
Лімозький графе! Австріє! Ганьбиш ти
Свою криваву здобич! Боягуз!
Негідний раб! Хоробрістю малий,
Ти підлістю великий. Дужий ти,
Коли стоїш за спиною у дужих.
Фортуни лицарю, ти йдеш на бій
Лише тоді, як та примхлива баба
Безпечне місце визначить тобі.
Ти — зрадник теж, лакузо королівський!
Нікчемний бовдур! А й собі пишався,
Бундючився і п'явся в оборонці.
Попихачу задублий, чи не ти
Гримів, мовляв, я — певний захист вам,
На нашу здайтеся зорю й потугу?
І перейшов до ворогів моїх!
Ще й в шкурі лев'ячій! Стягни її!
Телячою покрий хребет огидний!

Ерцгерцог Насмілився б сказать це чоловік!

Бастард Телячу шкуру — на нікчемні барки!

Ерцгерцог Ще, негідь, повтори — життям заплатиш!

Бастард Телячу шкуру — на нікчемні барки!

Король Джон Нам те не личить. Ти не забувайся.

Король Філіпп Сюди легат простує папський.

Входить Пандольф.

Пандольф Вітаю вас, помазаники неба.
До тебе, Джоне, це святе посольство.
Я папи Інокентія легат,
Міланський кардинал — Пандольфом звуся.
Запитую його ім'ям священним:
Навіщо церкву, матір пресвяту,
Ти кривдиш так? Чому архієпископ
Кентерберійський, Стефен Ленгтон, прав
Святих своїх позбавлений тобою?
Іменням папи я тебе питаю.

Король Джон Кому іменням смертного пристало
Допитувать помазаників божих?
Ти б міг знайти для цього, кардинале,
Імення менш нікчемне та смішне
І більш достойне, ніж імення папи.
Це й передай йому від короля
Англійського, при тім іще додавши,
Що італійський піп не діжде дерти
Ні десятини, ні податків інших
Із наших володінь. Якщо під небом
Ми з ласки божої тут королем,
То й будемо під захистом його
Самі тут правити, на руку смертних
Не опираючись. На тім кінець.
Так папі і скажи: ми відкидаєм
Його привласнену свавільно владу.

Король Філіпп Англійський брате, це слова блюзнірські.

Король Джон Хоч ви та всі монархи християнські
Йдете наосліп за попом нахабним,
Страхаючись прокляття, від якого
Так легко можна відкупитись грішми:
Нікчемним золотом, сміттям і пилом
Продажний відпуст берете в людини,
Що потребує відпусту сама

За той гріховний торг; хоч ви й усі,
Кого отой шахрай за носа водить,
Його збагачувати ладні,— я
Сам проти папи повстаю відверто.
Хто друг йому — той ворог мій.

Пандольф Раз так,
То, маючи на те законне право,
Тебе проклявши, відлучаю зараз
Від церкви-матері. Благословен
Підданець твій, який єретикові —
Тобі — присягу полама. Хай буде
Той славлений святим, чия рука
Твоє життя гидке обірве потай.

Констанція Хай і моє з'єднається прокляття
З прокляттям Риму. Отче кардинале,
Скажіть «амінь» моїм прокльонам ревним:
На них ніхто не має більших прав.

Пандольф Законне і святе моє прокляття!

Констанція Як і моє. Коли закон не може
Під захист правду взяти, то нехай
Не заважає незаконній помсті.
Артурові закон не верне трону,
Бо хто посів його — творець законів.
Якщо ж закон — само лиш беззаконня,
То і мені він рота не затулить.

Пандольф Французький владарю, прокляття церкви
Загрожує й тобі. Порви цю спілку
З архієретиком. Як він не хоче
Схилитись перед Римом, то впади
Йому на голову з французьким військом.

Елеонора Король поблід? Не поривай із нами!

Констанція Пильнуй, дияволе! Філіпп розм'якне
Й, порвавши з ними, урятує душу.

Ерцгерцог Володарю, послухай кардинала.

Бастард Телячу шкуру — на нікчемні барки!

Ерцгерцог Сховать я мушу глум цей до кишені,
Бо...

Бастард ...Саме по твоїх штанах тягар.

Король Джон Що кардиналові, Філіппе, скажеш?

Констанція Та що казать? Одне лиш — дати згоду.

Людовік Розважте, батьку, прикра-бо різниця:
Набути нам тяжке прокляття Риму
Чи втратити легку англійців дружбу?
Що легше, те й відкинь.

Бланка Прокляття Риму.

Констанція Дивись, Людовіку! Бо спокусить
Тебе лихий в подобі молодої.

Бланка Принцесу змушує до слів отих
Не правда, а потреба.

Констанція Признаючи
Потребу, що живе лиш смертю правди,
Також ти мусиш визнати, що правда
Знов оживе, як скінчиться потреба.
Потребу стопчеш — запанує правда.
Плекай потребу — правда пропаде.

Король Джон Король злякавсь. Не зна, що відказати.

Констанція Покинь його й дай відповідь належну.

Ерцгерцог Королю, не вагайсь. Тримайся Риму.

Бастард
(до ерцгерцога)
Телячої тримайся шкури, бевзю.

Король Філіпп Заплутавсь я. Не знаю, що сказати.

Пандольф Кажи, та не заплутайся ще більше,
Відлученню улігши і прокляттю.

Король Філіпп На що б ви зважились, велебний отче,
Якби були ви на моєму місці?
У свіжій спілці ми з'єднали руки
І поєднання душ скріпили щойно
Всією силою святих обітниць,
І нашими устами говорили
Довіра, дружба, злагода й любов
Між нашими державами і нами.
А перед цим недавнім перемир'ям
Ми ледве руки вимити змогли,
Щоб їх у дружнім потиску з'єднати,
Бо — свідок бог — до ліктів їх замазав
Кривавим брудом пензель того бою,
Що помста ним зображувала чвари
Розпалених у гніві королів.
Тепер ці руки, вимиті од крові
І міцно стиснуті у щирій дружбі,

Повинні спілку вірну розірвати?
Чи можна з небом жартувати нам
І гратись вірністю, неначе діти?
Чи гоже руку вирвати з руки,
Зламати враз присягу, шлюбне ложе
Усміхненого миру вкрить ганьбою
Боїв кривавих, а сердечній дружбі
Чоло затьмити? Мій велебний отче,
Не допусти того! З твоєї ласки
Знайди, намисли, укажи, благаю,
Спасенний вихід нам, щоб ми й тебе
Послухались, і дружби не зламали.

Пандольф Ні, згода — видимість, а лад — безладдя.
Якщо не проти Англії вони.
До зброї! Стань на оборону церкви,
А ні, то мати-церква прокляне
Тебе навік, бунтарю-сину. Краще
Тримав би ти жало змії, королю,
Чи лева раненого лапу хижу,
Чи тигра зголоднілого за ікла,
Ніж руку ту, що нині дружно тиснеш.

Король Філіпп Я можу руку вирвать, лиш не вірність.

Пандольф Тож з вірності ти ворога зробив
Самої віри. Як в усібних війнах,
Присягою ламаєш ти присягу,
А слово — словом. О, дотримай, прошу,
Свою обітницю, що небу склав,—
Стань церкви пресвятої оборонцем.
В чім потім клявся — клявся проти себе,—
Таких присяг триматися не мусиш,
Бо, присягнувши і вчинивши зло,—
Добро учиниш, слів своїх одрікшись.
У хибних намірах — достойна річ
Вчинити знову хибу. Від кривої
Дороги вхилишся — ітимеш прямо.
Лжа — ліки проти лжі. Отак вогонь
При опіках збива гарячку в жилах.
Свята лиш церква стверджує присягу,
Ти ж присягнув супроти неї. Отже,
Ти святість зрадив. Клятвою новою
Здобути хочеш право на зламання
Тії обітниці, що перше склав.
Присяга друга чинна лиш у тім,
Що не ламає першої присяги.

Інакше клятви — забавки нікчемні.
Ти, зрадивши обітницю, дав слово;
Ще більша зрада — слово те тримати.
Ти першу клятву другою порушив,
Сам проти себе учинивши бунт.
Здобудеш ти велику перемогу,
Якщо з душею чистою, рішуче
Повстанеш проти згубної спокуси.
До ліпшої твоєї половини
Волаю: схаменись, а ні, то знай —
Прокляття наше упаде на тебе,
Таке страхітливе і невідкличне,
Що ти помреш під тягарем його.

Ерцгерцог Відвертий бунт!

Бастард Хіба його вгамуєш?
Заткнуть би пельку шкурою з теляти!

Людовік До зброї, тату!

Бланка В наш весільний день?
Супроти кревних власної дружини?
Що? Трупи всадовить за стіл бенкетний?
А зойк пекельний, гуркіт барабанів
Та сурем хрип — за музику нам буде?
Послухай, мужу мій,— о, як незвично
«Муж» вимовляти! — іменем оцим,
Що вперше мовили мої уста,
Я на колінах слізно заклинаю:
На дядька Джона не здіймай меча!

Констанція Вже, клякнучи, взялися мозолями
Мої коліна, а проте, дофіне,
До ніг тобі припавши, я благаю:
Не зневажай святої волі неба!

Бланка Пізнаю зараз я твоє кохання:
Чи є для тебе в світі щось дорожче
Над вірної тобі дружини ймення?

Констанція Те, що його звеличує, як він —
Тебе. То — честь, Людовіку, твоя.

Людовік Дивуюсь, владарю,— холодні ви,
Коли так треба зважитись на дію.

Пандольф На голову тобі прокляття кину.

Король Філіпп Не буде за що: я іду на тебе,
Королю Англії.

Констанція Вернулась велич,
Із трону вигнана!

Елеонора Які ж, французи,
Огидні ви в несталості своїй!

Король Джон Королю, ще й години не мине,
Як ти клястимеш цю лиху годину.

Бастард Тоді дзвонар, той лисий сторож Час,
Тебе, французе, позове на сповідь.

Бланка Втонуло сонце у крові. Прощай,
Погожа днино. На чий бік схилитись?
І той, і той мій. Кожне з військ оцих
Одну із рук моїх тримає міцно,
І шарпають, і навпіл роздирають.
Не можу успіху благати мужу,
Бо дядькові в тій перемозі згуба;
Не можу батькові жадати щастя
І вдачі зичити своїй бабусі,
Бо хто б не виграв, а мені віщує
Біду ще не розв'язана війна.

Людовік На боці чоловіка твій талан.

Бланка Де він живе, моє життя вмирає.

Король Джон Війська, мерщій війська шикуй, небоже!

Бастард виходить.

В мені, королю, нині гнів палає
Таким шаленим полум'ям, якого
Ніщо не зможе погасить, хіба
Кров найдорожчих Франції мужів.

Король Філіпп Та, поки наша кров його погасить,
Ти сам у тім вогні згориш на попіл!
Тож бережись! Тебе жде небезпека.

Король Джон Не більша, ніж тебе. Ставай до бою!

Виходять.

СЦЕНА 2

Рівнина під Анжером. Гуркіт бою.

Входить Бастард з головою ерцгерцога Австрійського.

Бастард Ну й скварний день, їй-богу. В піднебессі
Якийсь повітряний ширяє дідько
І сіє зло. Ну, голово австрійська,
Полеж собі, та й я перепочину.

Входять король Джон, Артур і Гюберт.

Король Джон Приглянь за хлопцем, Гюберте. Філіппе,
Спіши: в шатрі моя зосталась мати
В облозі ворога. Боюсь за неї.

Бастард Я вже, мілорде, визволив її.
Не бійтеся: вона в безпечнім місці.
Але — вперед! Іще одне зусилля —
І перемогою наш труд скінчиться.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там само.

Гуркіт бою. Входять король Джон, Елеонора, Артур, Бастард, Гюберт і почет.

Король Джон Хай буде так.
(До Елеонори)
Ви, мамо, тут зостаньтесь
Під захистом надійним.
(До Артура)
Не сумуй,
Мій небоже: тебе бабуня любить,
А дядько буде лагідний, як тато.

Артур А матінка? Вона ж помре від горя!

Король Джон
(до Бастарда)
А ти, Філіппе, в Англію спіши
І потруси до нашого приїзду
Калитки панотців: повипускай з них
На волю янголів золотокрилих,—
Нам зараз треба вгамувати голод
Жирненькою поребриною миру.
Та виконай наказ наш так, як слід.

астард Коли мене поманить срібло-злото,
То я й анафеми не побоюся!
Прощайте, владарю. А вам, бабусю,
Цілую руки й помолюсь за вас,
Якщо випадком западу в побожність.

Елеонора Прощай, онуку.

Король Джон Прощавай, Філіппе.

Бастард виходить.

Елеонора

(до Артура)

Ходімо, внученьку, я щось скажу.

(Відводить Артура вбік)

Король Джон Ходи-но, Гюберте, сюди. Тобі
Багато чим завдячуєм. Душа,
Ув'язнена в цій плоті,— твій боржник
І за любоз хотіла б одплатити
Сторицею. Ласкавий друже мій,
Що доброхіть нам присягнув на вірність,—
Безмежно вдячні ми тобі. Дай руку.
Хотів тобі сказати щось, та хай
Слушнішу я на те знайду годину.
Бог свідок, Гюберте, й сказать незручно,
Як глибоко тебе я поважаю.

Гюберт Я вельми вдячний вам, королю мій.

Король Джон Для вдячності ще приводу не маєш,
А матимеш. Хай звільна час повзе,
Та день настане — я свій борг сплачу.
Хотів тобі сказать... але залишмо...
На небі сяє сонце, й гордий день,
Захоплений утіхами життя,
Розпусний надто, схильний до марноти,
Мене щоб слухать. Опівнічний дзвін
Із мідних уст залізним язиком
Якби гукнув у ночі сонне вухо,
Якби на цвинтарі стояли ми,
Й тебе гнітила сотня лютих кривд,
Або якби хандри похмурий дух
Тобі згустив у жилах кров живу,
Що завше лоскітно у них струмує
І збуджує отого дурня — сміх:
Нам очі щулити й уста кривити
Чуттям, в цю мить ненависним тоні;
Або якби ти бачити мене

Міг без очей і слухати без вух,
Відповідаючи не язиком,
Не звуками, а думкою самою,—
Тоді б на сумніви не зважив я
І в душу влив тобі мої думки,
Таємні помисли... Але — не варто.
А все ж люблю тебе і сподіваюсь
Я на любов твою.

Гюберт Вона велика,
Така, що задля вас я все зроблю,
Хоча б за тим ступала смерть моя.

Король Джон Чи я не знаю? Гюберте мій любий,
Мій добрий Гюберте!.. Поглянь на хлопця.
Признаюсь, друже, він — гадюка люта
У мене на шляху: де не ступи —
Лежить перед ногами... Зрозумій,—
Адже ти — сторож...

Гюберт Стерегтиму я.
Він вам не стане на заваді.

Король Джон Смерть.

Гюберт Коро...

Король Джон Могила.

Гюберт Він не буде жити.

Король Джон Все! Як мені полегшало на серці!
Люблю тебе, мій Гюберте. Я зараз
Нічого не скажу про нагороду.
Лишень запам'ятай... Прощайте, мамо.
Я незабаром вишлю вам підмогу.

Елеонора Нехай господь тебе благословить!

Король Джон Ти, небоже, до Англії поїдеш.
Тобі слугою вірним буде Гюберт.
Рушаймо! На Кале!

Виходять.

СЦЕНА 4

Там само. Намет французького короля.

Входять король Філіпп, Людовік, Пандольф і почет.

Король Філіпп Так лютий шторм, вітрила позривавши,
Урізнобіч розгонить кораблі,—
І флот увесь нічого вже не вартий.

Пандольф Усе наладиться. Кріпись, владарю.

Король Філіпп Наладиться? Чи це тепер можливе?
Чи ж не розбито нас? Анжер не взято?
Артур не бранець? Не лягли найкращі?
Чи не відплив кривавий Джон додому,
Ущент розбивши наші перепони?

Людовік Він закріпив усі свої здобутки.
Такий розважливий, стрімкий удар,
Холодний спокій в нападі кривавім —
Не знаний досі. Хто читав, хто чув
Про подвиги, до цих подібні?

Король Філіпп Леле!
Я б легше стерпів цю хвалу йому,
Якби хто знав таку ганьбу, як наша!

Входить Констанція.

Хто там іде сюди? Душі могила,
Що з неї дух безсмертний, силоміць
Ув'язнений життям, украй зболілим,
На волю проситься. Ходімо звідси.

Констанція Ну от! Це миру вашого плоди!

Король Філіпп Констанціє, благаю,— заспокойтесь.

Констанція Ні! Геть усі поради й допомогу,
Крім однієї, що несе кінець.
Смерть! Смерть! О милосердна й люба смерте!
Пахучий смороде, живлющий тліне,
Із ложа ночі вічної зведись!
Ти для щасливців — пострах і гроза,
А я кістки мерзенні обцілую,
І власні очі в лоб тобі вкладу,
І хробаками пальці обмотаю,
І прахом перетлілим рот заткну,
І стану я почварою зі стерва,
Страшною, як і ти. Ну ж, вискаль зуби,
А я собі подумаю — то усміх;
Підлащуся до тебе, як до мужа...
Прийди ж, коханцю розпачу!

Король Філіпп Вгамуйся,
Прекрасна страднице!

Констанція О, ні, допоки
Ще здатна дихати, я не замовкну.
Якби язик мій був у пащі грому,

Я б люттю сколихнула світ, збудила б
Кістяк отой, глухий на зойк жіночий,
Що зневажає й матерні прокляття.

Пандольф Не горя то, а божевілля голос.

Констанція Ти не святий, коли цей зводиш наклеп.
Не божевільна я. Коса, що рву я,
Оця коса розплетена — моя.
Моє ім'я — Констанція. Була я
Жоною Годфріда. Мій син — Артур,
І він пропалий безвісти. О ні!
Не божевільна я. Але хотіла б
Одбитись розуму, аби себе
Й страждань своїх не тямити. Ах, отче,
Нашли на мене мудре умовляння,
Щоб глузду уйняло мені — й тебе
Святим вважатимуть. Інакше розум
Під гнітом болю може підказати,
Що лиш в петлі чи горло перетявши
Я збудуся страждань оцих нестерпних.
Причинною забула б я про сина
Чи колисала б ляльку ганчір'яну.
А при умі так болісно, так гостро
Я відчуваю кожну з бід моїх!

Король Філіпп О, заплетіте коси! Що за розкіш
У хвилях буйних пишного волосся!
Впаде зненацька на косу сріблясту
Краплинка сліз, і зразу в спільнім горі
До неї інших тисяча вже лине,
Немов ті справжні, незрадливі друзі,
Що в горі нерозлучні.

Констанція Їдем, їдем
До Англії!

Король Філіпп О, заплетіте коси!

Констанція Гаразд, я заплету, але навіщо?
Я, розпустивши їх, волала гірко:
«Якби ці руки, що дали їм волю,
Так само й сина визволить могли!»
Тій волі заздрячи, я знову їх
Візьму у пута, син-бо мій в неволі.
О, кардинале, ви колись казали,
Що ми близьких побачимо в раю.
Як правда це, то я побачу сина.

Від Каїна, що першим народився,
І до того, що вчора світ побачив,
Дитини кращої земля не знала.
Але хробак незбутньої печалі
Поточить пуп'янка мого і зітре
Чарівну вроду із його лиця.
І схудне він, і стане, ніби привид,
І вмре таким, таким і з мертвих встане,
І в небі вже його я не впізнаю,—
Ніколи більш, ніколи не побачу
Прекрасного мого Артура!

Пандольф Пані,
Така розпука — непрощенний гріх.

Констанція Так мовить той, хто сам дітей не мав.

Пандольф Вам смуток любий рівно, як і син.

Констанція Бо смуток місце синове посів,—
Лежить в його постелі і зі мною
Повсюди ходить, розмовля, як він,
Його він образ перейняв чарівний,
Убрань його заповнив порожнечу
І сина в них нагадує мені.
В тім привід бачу я любити смуток.
Якби такого горя ви зазнали,
Я б ліпшу втіху дати вам змогла.
Прощайте! Я не буду заплітатись,—
Негоже чепуритися, коли
В душі і помислах таке сум'яття.
О боже! Сину мій, Артуре, синку!
Вдови розрадо, ліки на скорботу!
(Виходить)

Король Філіпп Піду слідом. Коли б не сталось лиха.
(Виходить)

Людовік Нема для мене радощів на світі.
Життя нудне, як вислухана двічі
Нікчемна розповідь, що сон нагонить.
Ганьби гіркота вбила солод світу —
Тепер у нім лиш гіркота і сором.

Пандольф Коли тяжку ми боремо недугу,
То в мить саму повернення до сили —
Біль найпекучіший. Отак і зло —
Минаючи, воно найдужче ранить.
Що ж ти втрачаєш, тратячи цей день?

Людовік Прийдешні дні хвали, утіх і щастя.

Пандольф Ти б їх не мав, здобувши перемогу:
Ні, що прихильніша до нас фортуна,
То погляда суворіше на нас.
Подумать дивно: як багато втратив
Король англійський там, де певен був,
Що перемогу виграв! Чи тебе
Гнітить Артурів бран?

Людовік Гнітить не менше,
Ніж утішає Джона.

Пандольф Сину мій,
Твій розум юний, як і кров твоя.
Послухай же, що дух пророчий каже,
Бо навіть звуки слів моїх здмухнуть
Пилину кожну, грудочку, билинку
З тії стежини, що тебе вестиме
На трон англійський. Сам розваж як слід:
Артур в полоні Джоновім, і доки
Життя буяє у його крові,
Король ні на годину, ні на мить
Не матиме спокою. Бо рука,
Що вирвати змогла насильством берло,
Насильством лиш його тримати може.
А той, хто на слизьку ступив дорогу,
Не гребує нічим, аби опертись.
Щоб Джон стояв, Артур упасти мусить.
Так буде, бо інакше буть не може.

Людовік Який же зиск мені з того падіння?

Пандольф Правами власної дружини Бланки
Ти вимагатимеш всього, на що
Раніш законне право мав Артур.

Людовік Щоб втратити життя і все, як він?

Пандольф Який ти молодий в старому світі!
І Джонове становище, і час —
Тобі на користь. Хто, безпеки ради,
У чисту кров занурить руки — в того
Ті руки все одно нечисті будуть,
Скривавлені. Такий лихий учинок
Серця його підданців охолодить,
А вірність заморозить. І народ
Чекатиме найменшої нагоди
Підважити його права на владу.

Хай лиш імла лице небес огорне,
Чи трапиться щось інше у природі —
Зірветься вихор, буря чи негода,—
Зневаживши пояснення тих явищ,
Усі побачать в тому певне чудо,
Знамення, осторогу, голос неба,
Що накликає мсту на короля.

Людовік А може, він Артура пощадить,
Лиш до в'язниці кине для безпеки.

Пандольф Якщо король про наступ твій узнає,
Артур, хоча б і був живий, помре.
Так вибухне в серцях народу гнів.
Запрагнувши якихось перемін,
До бунту вирве він вагомий привід
Із пальців закривавлених монарха.
Я бачу вже той вибух наяву,—
Чогось нам ліпшого й чекати годі:
Тепер-бо Фоконбрідж, байстрюк нахабний,
Вернувшись в Англію, церкви грабує.
Оце б туди — озброєний загін
Із дюжини французів, то вони б,
Як вабик птахолова, заманили
Англійців гнівних кільканадцять тисяч.
Так грудка снігу, котячись донизу,
На справжню гору виростає вмить.
Дофіне славний, мчи до короля!
І не збагнуть, чого добитись можна
З обурення тих душ, образи повних.
На Англію! Я короля умовлю.

Людовік Резони сильні — наслідки чудні.
Король на ваше «так» не скаже «ні».

Виходять.

СЦЕНА 1

Нортгемптон. Кімната в замку.

Входять Гюберт і два кати.

Гюберт Прута сього розжарте і сховайтесь
За килимом. Коли ногою тупну —
Сюди негайно і, схопивши хлопця,
Якого тут побачите зі мною,
В'яжіть його до крісла. Геть — і ждіте!

Перший кат Гадаю, ви на те дістали дозвіл?

Гюберт Безглуздий страх. Не бійся і пильнуй.

Кати виходять.

Заходь, мій хлопче. Маю щось сказати.

Входить Артур.

Артур Добридень, Гюберте.

Гюберт Здоров, малий.

Артур Егеж, малий. Вже меншого немає.
Хоча і мав би право стать великим.

Гюберт Чого сумний?

Артур Бував і веселіший.
А я вважав, що лиш мені пасує
Ота печаль. Пригадую, коли
Я жив у Франції, молодики
Ходили там насуплені, мов ніч,
І то без всякої на те причини.
Та я б на волі навіть чабаном
Весь божий день ходив собі веселий.
Я б навіть тут не сумував, коли б
Не ждав од дядька ще якоїсь кривди.
Боюсь його, а він мене боїться.
Чи винен я, що Годфрід — батько мій?
Ніскілечки! От був би ти мені
За батька, Гюберте,— любив би, певно.

Гюберт

(убік)

Ні слова з ним, а то іще; дивись,
Розбудить жаль базіканням невинним.
Суворим буду — впораюся легше.

Артур Ти хворий, Гюберте? Чому ти зблід?
Нехай би ти хоч трошки занедужав —
Я б цілу ніч просидів біля тебе.
Ручаюся, тебе люблю я більше,
Ніж ти мене.

Гюберт

(убік)

Слова ці — ніж у серце.

(Подає Артурові папір)

Читай, Артуре.

(Убік)

Сльози ці безглузді
Виносять геть катівський замір мій
За браму серця. Треба поспішати,
А то крізь очі з бабськими слізьми
Рішучість витече.

(До Артура)

Не прочитаєш?
Поганий почерк?

Артур Для лихого діла —
Занадто гарний. Отже, ти залізом
Повинен очі випекти мені?

Гюберт Мій синку, мушу!

Артур Й випалиш-таки?

Гюберт І випалю.

Артур І стане духу в тебе?
Коли у тебе голова боліла,
Тобі чоло я обв'язав дбайливо
Хустиною, що люба так мені,
Бо вишила її принцеса мила.
Я так тії хустини й не забрав.
Всю ніч тримав я руку на чолі,
І, як хвилини пильні поганяють
Годину кожну, так я квапив час,
Щоб він для тебе пролітав скоріше;
Питав раз по раз: «Що тебе болить?
Чого ти хочеш? Чим тобі, мій любий,

Допомогти?» Якийсь би син мужичий
Спокійно спав, не мовивши й слівця
Ласкавого. А принц беріг твій сон.
Гадаєш, може, та любов облудна?
Із вигоди? Як небу так завгодно,
То й думай так. Чини криваве діло.
Невже ти очі випечеш мені?
Ті самі очі, що на тебе й разу
Не глянули із почуттям лихим?

Гюберт Я присягнув їх випекти залізом.

Артур До чого вдався вік оцей залізний!
Саме залізо, хоч, як жар, розпікши,
Ти до очей мені лиш піднесеш —
Воно невинних сліз моїх нап'ється
Й, згасивши ними лють свою пекельну,
Помилує мене; а там іржею
Покриється від сорому за те,
Що в лоні в себе той вогонь тримало,
Який хотів мене очей позбавить.
Коли б з'явився і сказав сам янгол,
Що Гюберт хоче осліпить мене,
Я б не повірив. Лиш тобі я вірю.

Гюберт

(тупнувши ногою)

Скоріш!

Входять к а т и з мотузкою, залізними прутами і т. ін.

Виконуйте наказ!

Артур Рятуй!
Рятуй мене, мій Гюберте! Я сліпну
Від погляду самого цих катюг!

Гюберт Залізо дайте і в'яжіть його!

Артур О, що мій зойк! Усі благання марні!
Я не пручатимусь, мов камінь, буду,—
На милість божу, не в'яжіть мене!
Послухай, Гюберте, скажи їм вийти.
Тоді я буду, мов ягня, покірний —
Не ворухнусь, ні слова не промовлю,
Не гляну з гнівом навіть на залізо,
Лиш їх, благаю, прожени. І я
Прощу тобі усі мої страждання.

Гюберт Ну що ж, ідіть. Залиште нас самих.

Перший кат Я рад, що рук не прикладу до згуби.

Кати виходять.

Артур Як жаль. Виходить, друга я прогнав!
Він грізно дивиться, а серце добре.
Хай вернеться і співчуттям своїм
Твоє розбудить.

Гюберт Ну, готуйся, хлопче.

Артур Не пощадиш?

Гюберт Ні. Мусиш очі втратить.

Артур О Гюберте, якби тобі попала
Пилинка в око, мошка, волосина
І ти відчув, як люто ця мізерність
Нас може мучити, то замір твій
Вмить страхітливим видався б тобі.

Гюберт Де ж обіцянка? Прикуси язик.

Артур І двох би язиків було замало,
Щоб двійко захистить очей невинних.
Не борони ж мені хоч говорити,—
Благаю, вирви краще язика,
Але очей не руш, щоб міг на тебе
Дивитися. Їй-богу, те знаряддя
Вже вистигло й не випалить очей.

Гюберт Я розпечу.

Артур Вогонь той вичах з горя,
Бо, даний для добра, з принуки мусить
Злочинству слугувать. Дивися сам:
Вже не палає гнів у тім вугіллі,
Бо подих неба видув з нього лють
І попелом покутницьким йому
Посипав голову.

Гюберт Своїм диханням
Я можу знову оживить його.

Артур Як зробиш те, воно почервоніє,
Але від сорому за тебе. Може,
Той сором блисне і в твоїх очах.
І пес, на інших цькований, буває,
Впивається в господаря зубами.
Все те, чим хочеш скривдити мене,
Відмовилося слугувать тобі.

Вогонь, залізо жалощам доступні,
Лиш ти один не знаєш милосердя.

Гюберт Ну, хай! Живи собі, мій хлопче, зрячим,—
За всі скарби, що обіцяв твій дядько,
Очей тебе я не позбавлю, ні,
Хоча й поклявся їх повипікати.

Артур Ти знов став Гюбертом! Ти скинув маску!

Гюберт Мовчи. Прощай. Твій дядько мусить знати,
Що ти помер. Пси-шпигуни роздзвонять
За мить облудну звістку. Спи, дитино,
Забудь про страх і певен будь, що Гюберт
За всі скарби земні тебе не скривдить.

Артур О боже! Гюберте, спасибі вам.

Гюберт Мовчи. Ходім. Нечутно йти нам треба:
Тепер мене жде кара через тебе.

Виходять.

СЦЕНА 2

Нортгемптон. Зала в королівському палаці.

Входять король Джон у короні, Пембрук, Солсбері та інші лорди.

Король Джон
(сідаючи на трон)
Ми знову тут, і знову ми в короні,
І віриться — ви раді бачить нас.

Пембрук Це — ваша воля; не було ж потреби
Повторювать те саме: адже ви
Були вже короновані, і сану
Цього від вас ніхто не відбирав,
І вірності народу не сквернили
Бунтарські настрої. Нові надії
Не збурювали краю, люд не прагнув
Ні долі кращої, ні перемін.

Солсбері А прагнути повторного обряду,
Прикрашувать і так багатий титул,
Червінець щирозлотий золотити,

Лід глянсувати, чепурить лілею,
Напахчувать фіалку, барв нових
Веселці додавати, чи нікчемним
Каганчиком прибільшувати сяйво
Ясного сонячного ока,— все те
Смішна затія, марна трата часу.

Пембрук Хай буде так, як зволить ваша милість.
Та цей обряд скидається на байку,
Нуднішу тим, що, чувану не раз,
Товчуть її і гвалтом, і невчасно.

Солсбері Спотворюється тим лице поштиве
Прадавніх звичаїв. Як корабель
При зміні вітру напрям свій міняє,
Так намір ваш міняє думки плин,
Здоровий глузд лякає і дивує.
І щира правда викличе підозру,
Коли такі химерні шати вдягне.

Пембрук Коли запрагне майстер марнославний
Себе ще й перевершити, він зчаста
Своє мистецтво губить мимохіть.
Бува, в малім виправдуючись блуді,
Ми виправданням збільшуєм його.
А латка на маленькій дірці більше
Впадає в вічі, ніж діра без латки.

Солсбері Отим-то й зайвим уважали ми
Повторне це коронування. Правда,
Ви з нами не погодились — і добре:
Адже воління наші — це основа
Для вашої величності велінь.

Король Джон Я деякі вам з'ясував причини
Цієї коронації. Вони
Поважні, як гадаю, а про інші,
Які страхають нас понад усе,
Ще розповім. Тепер скажіть нам, лорди,
Яких вам треба перемін, поліпшень,
І впевнитесь: я, вислухавши вас,
Зроблю усе, що тільки вам завгодно.

Пембрук То я — від імені усіх присутніх,
Висловлюючи волю наших серць,
Заради всіх нас, а найперш, королю,
Задля безпеки вашої, бо це —
Найвищий наш обов'язок — благаю:

Звільніть Артура. Бо його неволя
Підозру й ремство сіє між людьми,—
Мовляв, якщо ви маєте права
На те, чим володієте законно,
Чому ваш страх — одвічний друг неправди —
Примушує вас небожа свого,
Вважай, дитину ще, в тюрмі тримати,
В невігластві, позбавивши його
Розваг і втіхи молодого віку?
Щоб вороги не скористались цим
На шкоду вам, благаємо вас ревно —
Увольте це прохання, про яке
Самі ж питалися: звільніть Артура.
У тім — добро загальне; доведіть
Його свободою сердечність вашу.

Король Джон Хай буде так. Я молодість його
Під вашу, лорди, віддаю опіку.

Входить Гюберт, король відводить його убік.

Що скажеш, Гюберте?

Пембрук Оце той самий,
Хто діло те криваве мав здійснити,
Він сам показував моєму другу
Наказ письмовий. У його очах
Мерзенного гріха відбиток тліє.
Сам вид його понурий свідчить нам
Про втрачену душевну рівновагу.
Боюсь, коли б він не здійснив уже
Того доручення, що нас тривожить.

Солсбері Рум'янець на обличчі королевім
То набіжить, то зникне хапкома,
Метаючись між сумніву й жадання,
Немов герольд між двох ворожих військ.
Так, визріла уже болячка в ньому —
Ось-ось прорветься.

Пембрук Бризне гній тоді,
Що смерть несе невинному хлопчині.

Король Джон Хто ж стримає могутню руку смерті?
Хотів би сповнить я прохання ваше,
Та, каже він, Артур помер вночі.

Солсбері На ту недугу не було вже ради.

Пембрук Ми бачили, що смерть його вже близько,
Коли він сам іще й не чув недуги.
За це чекає кара винуватців
Чи тут, чи там.

Король Джон Чого це так похмуро
Ви дивитесь? Чи ножиці судьби
В моїх руках? Чи владний я над смертю?

Солсбері Нечиста гра! Яка ганьба, що велич
Пустилась на брутальне ошуканство!
То хай воно й слугує вам. Прощайте.

Пембрук Стій, лорде Солсбері, ми підем разом
Розшукувати спадщину Артура —
Маленьке королівство, силоміць
В могилу втиснене. Увесь цей острів
Йому у спадок був, а він дістав
Землі всього три фути. Підлий світе!
Допоки можна все оце терпіти?
Та край скорботі близько: вдарить грім,
І скоро вже, я впевнений у тім.

Лорди виходять.

Король Джон Вони обуренням палають. Каюсь.
На крові мур збудований — невічний,
І смертю куплене життя — непевне.

Входить посланець.

Страх у очах твоїх; а де ж рум'янець,
Що завжди цвів у тебе на щоках?
Похмуре небо так звістує бурю.
Звістуй негоду й ти: кажи, як справи
У Франції?

Посланець Вся Франція іде
На Англію. А жодна ще країна
Не стягувала сил таких на нас.
Вони від вас поспішності навчились.
І перш за вість про їхнє лаштування
Приходить інша: вороги вже тут.

Король Джон О! Де ж були вивідувачі наші?
Приспали їх? А материна пильність?
Такі війська громадив там француз,
І не почула?

Посланець Їй земля, королю,
Заткнула вуха: першого-бо квітня
Померла ваша мати. А за три дні
До того, кажуть, розуму відбившись,
Констанція сконала. Так я чув,
Чи правда то, чи вигадка — не знаю.

Король Джон Вгамуйся трохи, доле знавісніла,
Схились до мене, щоб задобрив я
Гнівливих перів. Боже, мати вмерла!
У Франції мої ослабли сили...
А хто командує ворожим військом?

Посланець Дофін.

Король Джон Од тих вісток, що ти приніс,
Мені затьмився розум.

Входять **Бастард** і **Пітер** із **Помфрета**.

Ну, то що
В народі кажуть про твої діяння?
Лиш голови не забивай мені
Новинами лихими — повна й так!

Бастард Якщо вам страшно слухати лихе,
Впаде на вас нечутно ще лихіше.

Король Джон Пробач, мій небоже. На мить оглух я,
Затоплений валами бід. Проте
Вже виринув, одсапався і можу
Вислухувати всіх і що завгодно.

Бастард Чого накоїв я серед попів,
Вам скажуть гроші, злуплені із них.
Та на шляху зворотнім я помітив,
Що скрізь у краї ремствує народ,
Кругом — чутки химерні, маячня,
Люд у тривозі, а чого — не знає.
Зі мною ось пророк; його впіймав я
У Помфреті. По вулицях за ним
Тяглись повсюди тлумища, а він
Пророкував у віршах кострубатих,
Немов у полудень на свято-вшестя,—
Це скоро вже — ви втратите корону.

Король Джон
(до Пітера)
Навіщо бевкав те, ледачий блазню?

Пітер Провидів я, що так повинно статись.

Король Джон В тюрму його, мій Гюберте, в тюрму!
І дня того, в провіщену годину,
Повісити негідника. Тим часом —
Віддай під варту. Сам — сюди. Ти будеш
Потрібний тут.

Гюберт із Пітером виходять.

Скажи, небоже любий,
Ти чув новини — хто до нас прибув?

Бастард Французи, владарю. Йдучи до вас,
Я Бігота і Солсбері зустрів,—
Жаринами іскрились очі їхні,—
А з ними й інші — йшли шукать могилу
Артурову. Снують лихі чутки,
Що нібито із вашого наказу
Хлопчину страчено цієї ночі.

Король Джон Мій любий родичу, іди до них,
Умов, щоб повернулися. У мене
Є засіб повернути їх любов.

Бастард Я відшукаю їх.

Король Джон Але поквапся:
Одна нога — щоб тут, а друга — там,
Щоб ворогів не мав я між підданців!
Коли залякує міста мої
Удатним нападом чужинець спритний,
Стань за Меркурія мені і, крила
Приладивши до стіп своїх, лети
Туди й назад,— за бистру думку швидше.

Бастард Мене дух часу квапитись навчить.

Виходить.

Король Джон Оце так мова! Лицар, що й казати!
(До посланця)
Іди за ним. Йому потрібен, може,
У перемовах з перами гонець.
Ти будеш ним.

Посланець Всім серцем і душею,
Ласкавий владарю.

Король Джон Померла мати!

Входить Гюберт.

Гюберт Королю, кажуть, що цієї ночі
П'ять місяців зійшло на небі. З них
Чотири зупинились непорушно,
А п'ятий вколо них кружляв предивно.

Король Джон П'ять місяців?

Гюберт Діди й баби, що вижили з ума,
По вулицях віщують люті лиха.
З їх уст не сходить нагла смерть Артура;
Похитуючи скрушно головою,
Один щось шепче іншому на вухо,
При тім хапає слухача за руку,—
Той супиться, увесь тремтить зі страху,
Очима водить. Бачив я: коваль,
Піднявши молота, завмер. І хоч
Залізо на ковадлі геть холоне,
Та він роззявив рот, новини ловить
Із уст кравця, що ножиці трима,
Узутий в капці поспіхом не так,
Не на ту ногу. А кравець казав,
Що в Кенті тисячі солдат французьких
До бою вже шиковані стоять.
Тут перебив його іще один
Худий, невмитий ремісник, що знову
Про смерть Артурову затіяв мову.

Король Джон Ти хочеш, видно, страх нагнать на мене,
Що згадуєш так часто смерть Артура?
Загинув він од рук твоїх. Я мав
Поважний привід зичити йому
Загибелі. А в тебе що за привід?

Гюберт Хіба ж не ви примусили мене?

Король Джон Прокляття королів — ті підлі слуги,
Які беруть їх щонайменшу примху
За повеління в храм життя вдиратись.
Ми кліпнем оком лиш — вони вже бачать
У тім закон. Величність випадково
Погляне криво — вже наказ вбачають,
Хоч погляд той — скоріше примха лиш,
Не рішення, вже зважене.

Гюберт На те,
Що я вчинив,— рука й печатка ваша.

Король Джон Коли землі настане час борги
Сплатити небу, та печать і підпис

Тяжкий засвідчать гріх мій перед богом.
Як часто нас штовхає на злочинство
Знаряддя зла, потрапивши під руку!
Якби в той час тебе там не було,
На кого показав сам перст природи,
Як на придатного для вчинків злих,
Не мав би й гадки я про те убивство.
Але твій вид страшний нам підказав,
Що ти охоче зважишся на злочин,
Надаючись на небезпечне діло;
Я й натякнув тобі: убий Артура.
А ти, щоб ласки в короля зажити,
Не побоявся принца умертвити.

Гюберт Королю мій...

Король Джон Нехай би ти при тому
Мовчав, чи похитав би головою,
Чи з сумнівом мені у вічі глянув,
Так, ніби ждав пояснення від мене,—
Я занімів би з сорому і вмовк —
Твій жах збудив би жах в мені. Проте,
З півслова натяк похопивши, ти
На грішний замір відповів кивком,
Схиливши серце, а за ним і руку
На те, що вимовить обом нам страшно.
Не навертайсь мені на очі. Геть!
Дворянство відвернулося від мене,
Стоїть під брамами столиці ворог,
І навіть цей мій край, це королівство
Моєї плоті, крові і життя
Усобні хижо розривають чвари,
Що точаться поміж моїм сумлінням
Та смертю небожа мого.

Гюберт На інших
Шикуйтесь ворогів, бо я з сумлінням
Вас хутко примирю: Артур живий.
Рука моя, мов дівчина, безгрішна —
Невинна кров її не багрянила.
Лукаві підшепти вбивати ближніх
Путі до серця до мого не знайдуть.
Зневажили саму природу ви
В моїй особі. Тіло незугарне,
Зате душа шляхетна й стать не може
Убивцею невинної дитини.

Король Джон Артур живий? Спіши, спіши до перів!
Жар гніву звісткою залий цією
І приверни до мене знову їх.
Даруй мені, що в злості я сказав
Про тебе. Я ж осліп від шалу, й очі,
Що кров'ю геть зайшлися, відтворили
Мені твій вид страшнішим, ніж він є.
Ні слова! Досить. Часу не марнуй.
На гнівних лордів я отут чекаю.
Біжи! Біжи скоріше, заклинаю!

Виходять.

СЦЕНА 3

Нортгемптон. Перед замком.

Артур в одежі юнги з'являється на мурі.

Артур Високий мур, а кинутися мушу.
Ласкава земле, пожалій, не зрань!
Мене тут мало знають, а, крім того,
Цей одяг юнги вигляд мій змінив.
О, страшно як! Та все-таки наважусь!
Коли не розіб'юся, то знайду
Шляхів багато вибратися далі.
Зостатить чи розбитись — все одно,
І так, і так чека на мене згуба...
У цім камінні дядькова душа!
Прийми, о боже, дух осиротілий,
А ти, лиха англійська земле,— тіло.

Кидається донизу.

Входять Пембрук, Солсбері й Бігот.

Солсбері В Сент-Едмондсбері я з ним зустрінусь.
В тім наш рятунок. Нехтувать не можна
Дарунком приязні в лиху годину.

Пембрук А хто листа привіз од кардинала?

Солсбері Та ж граф Мелен, французький дворянин.
Він більше розповів нам, аніж лист,
Про щиросерді почуття дофіна.

Бігот Узавтра вранці й подамось до нього.

Солсбері Сьогодні, лорди, треба вирушати,—
До міста зустрічі два дні дороги.

Входить Бастард.

Бастард Ми нині знов зустрілись, гнівні лорди.
В моїй особі просить вас король
Явитися негайно.

Солсбері Він же сам
Нас відштовхнув. Скажи, що ми не хочем
Його стару сплямовану порфиру
Латать своєї честі чистотою,—
Не підемо за тим, чия нога
Повсюди слід кривавий залишає.
Все нам відомо. Так і передай.

Бастард Робіть, як знаєте, а я гадаю,
Слушніш було б відповісти пристойно.

Солсбері Над всі пристойності скорбота наша.

Бастард Уже нема підстав скорботі вашій,
То й непристойності підстав нема.

Пембрук Сер, в нетерпіння є свої права.

Бастард Права — нашкодити нетерпеливим.

Солсбері Ось і тюремний мур.
(Помітивши труп Артура)
Це хто лежить?

Пембрук Пишайся, смерте, вполювавши тут
Цю царственну, незайману красу!
Злочинства і земля не заховала.

Солсбері Вжахнувшись злочину свого, убивця
Залишив труп і тим приспішив помсту.

Бігот Або, могилі ту красу прирікши,
Помітив: надто чиста для могили.

Солсбері Сер Річарде, що скажете? Чи ви
Читали, чули, бачили таке?
Чи спало б вам на думку щось подібне,
Якби не вгледіли на власні очі?
Це — верх всього, вінок, корон корона
В гербі убивці! Це ганьба кривава,
Жорстоке звірство, вчинок найпідліший
Зі всіх, яких могли завдати нам

Злоба сліпа чи гнів несамовитий,
Щоб сльози проливало співчуття.

Пембрук Убивство це — над вбивства всіх часів.
Лихе й нечуване, воно повинне
Надати святості і чистоти
Гріхам ще незачатих поколінь.
Страшне видовище! Супроти нього
Різня найбільша жартом видається.

Бастард Мерзенний і кривавий вчинок. Певно,
Тут діяла чиясь рука жорстока,
Якщо це діло справді рук людських.

Солсбері «Якщо це діло справді рук людських?»
Заздалегідь того ми сподівались.
Це підла Гюберта рука вчинила
Із намислу й наказу короля.
Я вірності монархові зрікаюсь
І, на коліна впавши перед цим
Розбитим тілом, вродою ясною,
На вірність присягаю їй, складаю
Обітницю: не знати втіх земних,
Розкошами душі не плямувати,
Цуратись лінощів і супокою,
Аж поки слави й честі не здобуде
Оця рука, призначена для помсти.

Пембрук і Бігот Слова твої підтверджуємо свято.

Входить Гюберт.

Гюберт Я, вас шукаючи, стомивсь, мілорди.
Артур живий. На вас король чекає.

Пембрук Яке нахабство! Він не червоніє,
Смерть принца бачачи. Убивце, геть!

Гюберт Ні, я не вбивця.

Солсбері
(видобуваючи меча)
Мушу замінити
Суддю і ката я.

Бастард Ясний ваш меч,
Та краще ви його назад сховайте.

Солсбері Раніше в шкуру вбивцеві сховаю.

Гюберт Назад, сер Солсбері! Назад, кажу вам!
Бог свідок, меч мій гострий, як і ваш.

Не хочу я, щоб ви, забувшись, лорде,
Примусили мене до оборони,
Бо й сам, зважаючи на вашу лють,
Забув би рід ваш, гідність і заслуги.

Бігот Лайно! Ти зняв меча на дворянина?

Гюберт Ні! Та, боронячи життя невинне,
Й на імператора меча здійму.

Солсбері Ти душогуб!

Гюберт Мене ним не роби!
Чий заперечує мені язик —
У блуд запав, а в блуд запав, то бреше.

Пембрук Січи його на гамуз!

Бастард Годі, лорди!

Солсбері Геть, Фоконбрідже, бо й тебе ударю!

Бастард О Солсбері, скоріше чорта вдар.
Ану, лиш крок ступи, нахмур чоло
Чи прикре слово кинь — поляжеш трупом!
Сховай меча, а ні — то я й тебе,
Й твою штрикачку так намолочу,
Мов сам диявол, вигулькнувши з пекла.

Бігот Що? Славний Фоконбрідж обстав за вбивцю?

Гюберт Не вбивця я!

Бігот А принца хто убив?

Гюберт Годину тому я його залишив,
Він був здоров. Я поважав його,
Любив, оплакувать до смерті буду.

Солсбері Не вірте цим словам облудним. Їх
Ніколи лиходіям не бракує.
Торгуючи життям людським, він може
Лить ріки сліз невинності й жалю.
За мною всі, кому огидний дух
Кривавої різні! Я задихаюсь
У смороді тяжких злочинств.

Бігот Скоріше
До Бері мчім! На зустріч із дофіном!

Пембрук Скажіть, хай там шукає нас король.

Лорди виходять.

Бастард Ну й світ! Про замір ти, виходить, знав?
Хоч ласка божа і не має меж,
Однак ти, Гюберте, навік проклятий,
Якщо страшне здійснив убивство.

Гюберт Сер,
Послухайте.

Бастард Кажу тобі — проклятий!
То — чорний, ні, то — найчорніший гріх.
Проклятий ти страшніше, ніж люципер.
Гидкіших в пеклі не було почвар,
Ніж станеш ти, якщо убив дитину.

Гюберт Не на моїй душі...

Бастард Хоча б лишень
Погодився на душогубство те,
І то сконаєш з розпачу. Якщо
Мотузки ти запрагнеш, досить буде
І павутини, що снує павук.
Повіситись захочеш, то й з билинки
Гілляка стане. Кинешся топитись?
Води у ложку зачерпни, й вона
Безкраїм океаном розіллється,
Щоб ницого поглинути катюгу...
На тебе я тяжку підозру маю.

Гюберт Якби я ділом, думкою, бодай
Самою згодою поміг украсти
Прекрасну душу, ту, яка жила
У цій земній прекрасній оболонці,—
Хай мук тяжких мені забракне в пеклі!
Коли розстались ми, він був здоров.

Бастард Візьми його на руки й віднеси...
Втрачаю розум я і вже не бачу
Між тернів світу власної дороги.
О, легко як вся Англія повстала!
І з королівства вмерлого уламком
У небі зникли і життя, й закон,
І правда острова всього. Тепер
Зосталось Англії хапать зубами
І пазурами шарпать, шматувати
Нужденний спадок королів немудрих.
На величі обгризені кістки
Війна, мов пес, вишкірює зубиська
І миру в лагідне лице гарчить.
Вже ворог зовнішній і свій бунтар

З'єдналися, й, мов крук, який чигає
На звіра півживого, ждуть вони,
Щоб кинутись і повалити владу
Розхитану. Щасливі ті, кого
В негоду плащ і пояс захищає.
Візьми дитину і хутчій — за мною.
Я йду до короля. Мені-бо сотні
Усяких справ залагодити треба...
На край наш хмуриться вже навіть небо.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Палац короля Джона.

Входять король Джон, Пандольф із короною в руках і почет.

Король Джон Як символ величі своєї й слави,
Віддав корону я до ваших рук.

Пандольф Із рук моїх прийміть її назад.

Віддає королю корону.

А з нею водночас як ласку папи —
Прийміть і королівський сан, і владу.

Король Джон Тепер святих тримайтесь обіцянок:
Скоріш — до Франції, іменням папи
Спиніть війська, допоки тут пожежа
Не розгорілася... Дворянство в гніві
Палахкотить. Народ, забувши послух,
Уже монархові чужому ладен
На вірність і любов заприсягнути.
Цю дику повінь пристрастей шалених
Лиш ваше слово може вгамувати.
Не гайтеся ж; ускладнилась недуга:
Із ліками запізнимося трохи —
І лікування буде безнадійне.

Пандольф Я подихом своїм роздмухав бурю,
Коли блюзнірськи з папи ви глумились.

Тепер на праведну ви путь ступили,
То й голос мій грозу війни вгамує
І королівству знов нашле погоду.
Сьогодні ви, у свято вшестя, склали
Присягу папі — не забудьте. Я ж
За це іду його іменням вирвать
Меча із рук французів.
(Виходить)

Король Джон Що? Невже
Сьогодні день ушестя? Той пророк
Звістив, що я в цей день корону скину.
Так сталося. Але боявся я,
Що буде те з принуки. Слава богу,
По добрій волі те зробив я сам.

Входить Бастард.

Бастард Кент здався весь, і опору — ніде,
Крім замку Дувру. Ніби гостя, Лондон
Вітав дофіна з військом. Ваші лорди,
Не захотівши слухать вас, пішли
Пропонувати послуги французам.
А жменьку ваших друзів ненадійних
Сюди й туди хитає дикий страх.

Король Джон Чому ж, узнавши, що Артур живий,
Не захотіли повернутись лорди?

Бастард Під мурами знайшли Артурів труп.
Порожня скринька: скарб життя із неї
Чиясь рука негідницька украла.

Король Джон Пройдисвіт Гюберт запевняв мене,
Що принц живий.

Бастард Про наглу смерть не знавши,
Він думав так... Чому ж поникли ви
І дивитесь печально? Вам годиться
І діями таким великим бути,
Яким ви в замислах своїх були.
Нехай в очах могутніх королів
Не бачить світ ні сумніву, ні страху!
Нестримні будьте, ніби час. Відважно
Віч-на-віч станьте з бурею страшною,—
Вогнем — вогню, погрозою — погрозі,
Щоб нижчих очі, дивлячись на вас,
Також звеличившись душею, стали

Рішучі й непохитні, як і ви.
Вперед! Вперед! Як бог війни, засяйте
На полі бранному. Явіть одвагу
І впевненість у перемозі. Що?
На лева кинувшись в його ж печері,
Напасник жде, щоб лев дрижав зі страху?
О ні! Того не буде. Поспішайте
Назустріч ворогу. Зіткніться далі,
Покіль не підступив аж до порога.

Король Джон Легат од папи щойно був у мене.
Щасливий мир ми з ним уклали нині.
А він пообіцяв назад вернути
Війська дофінові.

Бастард Ганебний мир!
Чи гоже нам на власній тут землі
Приймать покірливо умови, йти
На поступки, низотні оборудки,
На підлий торг і на безславний мир
З напасником нахабним? Щоб отой
Хлопчак безвусий, мазунець в шовках
Насмілився собі зажити слави
На лицарській землі, та ще зухвало
Під нашим вітром розвівать знамена,
Не стрівши опору? О ні, королю!
До зброї! Може ще і кардинал
Не домогтися миру. А доб'ється,—
Хай бачить: ми до захисту готові.

Король Джон Тепер — даю на все тобі я владу.

Бастард Сміліш вперед! Я бачу перемогу,—
Розбити й дужчих маємо спромогу.

Виходять.

СЦЕНА 2

Рівнина поблизу Сент-Едмондсбері. Табір дофіна.

Входять озброєні Людовік, Солсбері, Мелен, Пембрук, Бігот і воїни.

Людовік Мелене, дайте це переписати
Й тримайте копію як документ.
А первотвір вернути чесним лордам,
Щоб ми й вони, читаючи угоду,

Священної не забували клятви
І вірність їй довіку зберігали.

Солсбері Присяги ми ніколи не зламаєм.
Та хоч клялись, дофіне благородний,
Ми доброхіть за вас тримати руку,
Повірте, я не рад, що ми повинні
Лихих часів болячку прикривати
Тим пластирем ненависних бунтів
І гоїть рану давніх чиряків
Новими ранами. Душа болить,
Що мушу з піхов видобуть меча
І вдів примножити у тій країні,
Де лорда Солсбері на ймення кличуть,
Волаючи про захист. Але час наш
Уліг такій страхітливій заразі,
Що оздоровлювать свої права
Ми змушені рукою беззаконня
І гвалту. О мої скорботні друзі!
Як жаль: ми, діти острова цього,
До лютої години дожили,
Щоб, за чужинцями ідучи слідом,
Топтати лоно любої землі
І ворогів її поповнить лави
(Поплачу я з ганьби, що мимоволі
Зазнали ми),— аби зажити ласки
В дворян далекої землі; щоб їхні
Ворожі прапори в свій край нести!
Якби ти міг повстати, мій народе,
Якби Нептун, що стис тебе в обіймах,
Зумів тебе без відома твого
Перенести на береги поганські,
Щоб там обидва війська християнські
Зібралися і їхня кров ворожа
Злилась в один примирення потік,
А не лилась отак, не по-сусідськи!

Людовік Зі слів твоїх шляхетну душу видно.
Боролись в грудях два чуття високі,
Твоє трясучи світле благородство.
Який то мусив бути бій запеклий
Між честю і потребою. Дозволь,
Я витру цю росу благословенну,
Що сріблом ллється по щоках у тебе.
Мені од сліз жіночих серце тане,
Хоч повінь та звичайна для жінок,

Але мужів достойних ті краплини —
Душі грозою виплаканий дощ —
Вражають зір і більш мене дивують,
Ніж вигляд сам небесного склепіння,
Прошитого вогнями метеорів.
Славетний Солсбері, зведи чоло
І мужнім серцем бурю втихомир,
Дай литися сльозам з очей дитячих,
Що світу ще не бачили страшного,
Ні щастя ще не звідали, хіба лиш
На бенкетах, де в бесідах веселих
Палка буяє кров. Ну, заспокойся.
Ти в успіху гаман сягнеш рукою
Так само глибоко, як я, Людовік.
Та й ви також, мілорди, що з'єднали
Потугу власних м'язів із моєю.
О, видно, янгол підказав мені:
До нас, погляньте, йде святий легат,
Що неба нам несе благословення
І, наше діло освятивши, нині
Надасть учинкам нашим прав законних.

Входить Пандольф із почтом.

Пандольф Дофіне Франції, вітаю вас,
За тим звістую: Джон, король англійський,
Із Римом примирився, вгамував
Свій дух, що повставав на матір-церкву,
На Рим великий — на святий престол.
Отож і ви згорніте корогви,
Приборкайте війни шалений дух.
Хай він, як лев, що з рук бере поживу,
Покірно ляже мирові до ніг
І тільки з вигляду страшним здається.

Людовік Даруйте, отче, я не відступлю.
Занадто ми високого коліна,
Щоб під чиєюсь владою ходити,
Щоб, як слуга, виконувать накази
Чи стать сліпим знаряддям у руках
Нехай би хоч якої там у світі
Могутньої держави. Це ж бо ви
Роздмухали причахлий жар війни
Між нами й цим сердешним краєм. Ви,
Ви підкидали палива в огонь,
І зараз пломінь вибухнув такий,
Якого не згасить диханням кволим,

Що вже роздмухало його. Це ви,
Ви довели мені права мої
На землі в цім краю — і замір той
В моє вдихнули серце. А тепер
Прийшли із вісткою, що Джон і Рим
Уклали мир? Ну, що мені із того?
Та ж за подружнім правом я — наступник
Артура юного — король англійський!
Наполовину вже скоривши край,
Я мушу відступати лиш тому,
Що Джон із Римом раптом примирився?
Я — Риму раб? Чи він хоч гріш вділив,
Дав засоби якісь, послав солдатів,
Щоб тут вести бої? Хіба не я
На себе взяв тягар цей? Чи не я
І ті, хто присягнув мені, страждаєм?
Чи підпливаючи до міст, не чув я
Вітання острів'ян: «Vive le roi!» *
Чи козирі не у моїх руках?
Не вигравши корони, кинуть карти?
О ні! Не відступлю. Вмовлять не варто!

Пандольф Не глибоко вникаєте ви в справу.

Людовік Чи глибоко, чи ні — не відступлюся,
Аж поки слави тут я не здобуду,
Яку мені надії обіцяли,
Коли скликав я лицарів хоробрих —
Цілого світу душі запальні,
Що здатні домогтися перемоги
І славу вирвати з зубів у смерті.

Чути звук сурми.

Що там гучна сурма звістує нам?

Входить Бастард із почтом.

Бастард Велінням добрих звичаїв покірний,
Я, отче, прошу вислухать мене.
Від короля я посланий узнати,
Чого ви досягли в переговорах.
Та відповідь мені підкаже, як
І що я тут повинен говорити.

Пандольф Дофін затявся й слухати не хоче
Моїх примирливих речей. Одне лиш
Повторює: мовляв, не кину зброї.

---

* Хай живе король! *(Фр.)*

Бастард Клянуся кров'ю, що клекоче гнівом,
До діла відповів хлопчак! Тепер
В моїй особі вам відповідає
Король англійський ось що: він готовий,
Як і належить те, до бою стати.
Смішна йому ця мавп'яча виправа,
Безглузда гра, воєнний маскарад,
Юрба хлоп'ят безвусих, ницих блазнів!
Він вимести з земель своїх готовий
Пігмейську армію, гурт недоростків.
Невже рука його, що мала силу
Вас відшмагать під вашим же плотом,
Аж мусили метнутись по домівках,
Пірнати в криниці, як відра, шастать
В хліви, у гній, поміж свиньми ховатись,
По скринях, рундуках, як та застава,
Шукати втечища в льохах, по склепах,
Зачувши спів своїх, французьких півнів,
Тремтіти з ляку, думати: англійці! —
Невже б ураз ослабла та рука,
Що вас періщила під вашим ліжком?
О ні! Озброївшись, король могутній,
Гнізда свого пильнуючи, вже злинув,
Немов орел, щоб кинутись на вас.
Ви ж, виродки, огидні бунтарі,
Нерони кровожерні, що ненатло
Рвете утробу матері своєї,
Не червонієте? Ганьба! Ганьба вам!
Ба, навіть жони ваші й діви гожі,
Зачувши рев сурми, як амазонки,
Спішать голки змінити на списи,
Наперстки на залізні рукавиці,
А серць ласкавість — на вояцький шал.

Людовік Ну, досить вихвалянь! Іди вже з миром.
Ти хоч кого перекричиш. Бувай!
Задорогий нам час, щоб марнувати
З базікою.

Пандольф Послухайте мене.

Бастард Ба ні. Мене.

Людовік Нікого я не чую.
Гей, барабани! Хай язик війни
За нас повість, чого сюди прийшли ми.

Бастард Волають ваші биті барабани,
Побиті, заволаєте і ви.
Ваш перший барабан луну розбудить,
І наш йому ізблизька відповість
Ту ж мить таким несамовитим гуком,
Що, вух господніх досягнувши вмить,
Грім передражнить. Адже тут стоїть,
Не здаючись ні трохи на легата,—
Якого взяв для жарту, не з потреби,—
Сам Джон великий, а з чола його
Погрожує усім вам смерть кощава,
Якій сьогодні ляже на вечерю
Багато тисяч воїнів французьких.

Людовік Клич, барабане, братися за зброю!

Бастард Вона за тебе візьметься, герою.

Виходять.

СЦЕНА 3

Поле бою.

Входять король Джон і Гюберт.

Король Джон Скажи, мій Гюберте, як справи наші?

Гюберт Погані, чую. Владарю, що з вами?

Король Джон Гарячка давня знов мене трясе.
О, як на серці млосно!

Входить гонець.

Гонець Мій королю!
Хоробрий родич ваш, сер Фоконбрідж,
Схиляє вас покинуть поле бою.
Повинен я доповісти йому,
Де вас шукати має він.

Король Джон Скажи —
У Свінстедське абатство я подавсь.

Гонець Утіштеся. Велика та підмога,
Що так дофін на неї сподівався,
Три дні тому на Гудвінських пісках
Загинула. Ця вість ось-ось прийшла
До сера Річарда. Впав духом ворог
І відступає.

Король Джон Ой, пече вогнем —
Що втішити й цій новині несила.
Гей, ноші! В Свінстед швидше! Вже немає
І трохи сили, млість мене змагає.

Виходять.

СЦЕНА 4

Входять Солсбері, Пембрук і Бігот.

Солсбері Не думав я, що стільки вірних друзів
У короля.

Пембрук І знову — в бій! Додаймо
Французам духу. Бо впадуть вони —
Нам буде лихо.

Солсбері Фоконбрідж, отой
Диявольський байстрюк, перемагає
Усупір суперечностям усім.

Пембрук Король заслаб, і кажуть, що зненацька
Покинув бойовище.

Входить поранений Мелен.
Його підтримують солдати.

Мелен Я прошу,
Ведіть мене до бунтарів англійських.

Солсбері Як нам щастило, нас інакше звали.

Пембрук Це граф Мелен.

Солсбері Поранений смертельно!

Мелен Вас продано. Скоріш тікайте, лорди.
Крізь вушко голчане свойого бунту
Ви ниткою негайно просиліться
І вірність прогнану верніть у дім свій —
Прийдіть і киньтесь королю до ніг:
Людовік-бо, домігшись перемоги,
За допомогу вірну в нагороду
Замислив голови вам постинати.
І він, і я, і ще багато інших
В Сент-Едмондсбері присяглися в тім
На вівтарі — на тім-таки, авжеж,
Де присягали вам на вічну дружбу.

Солсбері Чи то можливо? Правду ви сказали?

Мелен Чи смерть мені не зазирає в вічі,
Вділивши лиш хвилину для життя,
Що витікає з кров'ю? При вогні
Свою подобу утрачає так
Фігурка воскова. Ну, що могло б
Мене схиляти до брехні, коли
З брехні нема вже зовсім зиску?
Бо знаю правду: я вмираю тут
І тільки правдою живим там буду.
І знов кажу: якщо лиш, перемігши,
Нової клятви не злама Людовік,
Ви завтра не побачите світанку.
Цієї ж ночі, що диханням чорним
Затьмарює чоло старому сонцю,
Знеможеному днем важким,— так, так,
Цієї ночі, як дофін здобуде
При вашій допомозі перемогу,
На вас впаде за зраду покарання:
Зрадливця меч вам голови зітне.
Вітання Гюбертові передайте,—
Ми з ним, було, хліб-сіль колись водили,
Тож з огляду на давню нашу дружбу
Й на те, що прадід мій з англійців родом,
Сумління й спонука мене тепер
До щирих цих зізнань. А ви в подяку,
Благаю, відведіть мене чимдалі
Від реву бойового й гуркотні,
Щоб думи я останні міг додумать
У мирі й супокої, щоб душа
В чуттях побожних з миром відлетіла.

Солсбері Тобі ми віримо. Клянусь душею,
Що це — жадана, дорога нагода,
Яка дозволить нам назад вернутись
Слідом тієї проклятої втечі
І, як ослабла повінь, що спадає,
Ввійти покірно в рідні береги,
Щоб линути у власний океан —
До короля великого, до Джона.
Дай, я тебе допоможу нести,
Бо смертну муку бачу на лиці.
Нехай нас, друзі, швидше порива
Нова утеча під старі права.

Виходять, підтримуючи Мелена.

СЦЕНА 5

Французький табір.

Входить Людовік із почтом.

Людовік Здавалося, що сонце вже не зайде,—
Кривавило, спинившись, небосхил,—
Коли англійці відступали звільна
І власну покидали землю. Ми ж
Скінчили вдатно те криваве діло
І, градом куль оддавши їм добраніч,
Згорнули з честю подрані знамена,
Самі, вважай, зоставшись хазяями
На бойовищі стихлім.

Входить гонець.

Гонець Де мій принц?

Людовік Я тут. Які новини?

Гонець Граф Мелен,
Поранений, умер. Англійські лорди
З його намови відійшли від нас.
Підмога ж та, якої ми чекали,
Загинула на Гудвінських пісках.

Людовік О, будь ти проклятий за ці новини!
Такої скрухи я не ждав до ночі.
А хто казав, що і король утік
Годин за дві до того, як війська
Знеможені розмежувала ніч?

Гонець Хто б не казав, а правда це, королю.

Людовік Ідіть і на ніч виставте сторожу
Щонайпильнішу. Я до сонця встану
І взавтра щастя спробую у січі.

СЦЕНА 6

Відкрита місцина поблизу Свінстедського абатства.

З різних боків входять Бастард і Гюберт.

Гюберт Хто йде? Скоріш відповідай. Стріляю.

Бастард Я свій. А ти хто?

Гюберт Англії прибічник.

Бастард Куди ідеш?

Гюберт А що тобі за діло?
Про те я міг би і тебе спитати.

Бастард Здається, Гюберт?

Гюберт Так. Якщо мене
По голосу впізнав, виходить, свій,
А хто — скажи.

Бастард Хто хочеш. Якщо ласка,
Вважай, що я із певних міркувань
Плантагенетам родичем доводжусь.

Гюберт О ніч сліпа! О пам'яте ледача!
Так підвести мене ганебно! Вибач,
Хоробрий воїне, що вірне вухо
Не розпізнало голосу твого.

Бастард Не перепрошуй. Ну, які новини?

Гюберт Блукаючи під ночі темним дахом,
Я вас розшукую.

Бастард Кажи скоріше.

Гюберт Ласкавий сер, на ніч новини схожі,—
І чорні, і жахливі, й безнадійні.

Бастард Показуй же тієї вісті рану:
Не жінка я. Кажи. Я не зомлію.

Гюберт Боюсь, чи короля не отруїв
Чернець один. Монарх лежав безмовний,
Коли я вийшов попередить вас,
Щоб ви вже підготовлені зустріли
Те горе, що спіткало нас зненацька.

Бастард А як отруєно? Хто куштував,
Раніш як дати королеві страву?

Гюберт Кажу: один чернець, запеклий вбивця,
У нього нутрощі за мить згоріли.
Король живий — одужає, можливо.

Бастард Ну, а кого ж зоставив ти при ньому?

Гюберт Що? Ви не чули? Повернулись лорди,
Привівши принца Генріха з собою.
Це на його ж таки прохання лордів
Король простив. Тепер вони при ньому.

Бастард Всесильне небо! Угамуй мій гнів —
Не шли випробувань над сили наші.
Чи знаєш, Гюберте, цієї ночі
На Лінкольнських обмілинах приплив
Ковтнув моїх солдатів половину.
Я ж ледве врятувався на коні.
Мерщій веди мене до короля,
Щоб не помер він до мого приходу.

Виходять.

СЦЕНА 7

Сад при Свінстедському абатстві.

Входять принц Генріх, Солсбері та Бігот.

Принц Генріх Запізно вже. Трутизна в кров проникла,
І мозок — нетривкий, мовляв, притулок
Душі безсмертної,— вже помутившись,
Страшною маячнею провіщає
Близький кінець.

Входить Пембрук.

Пембрук Король іще говорить.
І вірить він: як винесуть його,
Щоб свіжим міг подихати повітрям,
Спаде вогонь смертельної трутизни,
Що пожира його.

Принц Генріх Перенесіть
Його у сад.

Бігот виходить.

Метається ще й досі?

Пембрук Став терпеливіший, ніж був при вас,
І щось наспівує.

Принц Генріх То знак лихий.
Від мук тяжких тупіє відчуття,
Смерть, зовнішню розтливши оболонку,
Щораз тісніше облягає душу,
Шматує й ранить у шаленій люті,
А далі тлумище видінь химерних
Останню приступом бере фортецю,
Ридаючи. Як дивно: смерть співає!

А я — пташатко лебедя слабого,
Котрий скорботним гімном смерть вітає
І тихим співом править відхідну
Душі і тілу на спочивок вічний.

Солсбері Кріпіться, принце. Вам судила доля
Впорядкувать отой розгардіяш,
Що батько вам у спадок передав.

Входить Біготзі слугами, що несуть у кріслі короля Джона.

Король Джон О, добре як! Душі відкрився простір —
Крізь вікна й двері линуть не хотіла.
У грудях літній пал такий нестерпний,
Що нутрощі на попіл перетліли.
Я — образ лиш, надряпаний пером
На клаптику пергаменту, і зараз
Кручуся й корчуся на тім вогні.

Принц Генріх Королю мій, що з вами?

Король Джон Тяжко, тяжко...
Отруєний. Покинутий. Вже мертвий.
Ніхто із вас зими позвать не годен,
Щоб пальці крижані встромила в груди,
Ніхто річкам мойого королівства
Текти мені крізь груди не звелить
І не вблагає північ цілувати
Холодними вітрами спраглі губи.
Від вас жадаю мало: прохолоди,
Та ви такі нечулі і невдячні,
Що не дасте й того.

Принц Генріх Якби ж, владарю,
У сліз моїх була цілюща сила!

Король Джон В них сіль сама, що може лиш палити.
У грудях в мене пекло. Там трутизна,
Що, мов диявол, пражить кров мою,
Навіки прокляту.

Входить Бастард.

Бастард Я так спішив,
Щоб вас побачити, владарю мій,
Що геть захекався і вмився потом.

Король Джон І встигнув, щоб мені стулити очі.
Порвалися, згоріли снасті серця,
Вітрила ж ті, що лет життю давали,

На нитку, волосок уже зійшли,
Й життя тримається на павутині,
Покіль не скажеш, що сказати маєш;
А як скінчиш — усе, що бачиш, стане
Лиш грудкою землі, лиш тлінним прахом
Величності нікчемної.

Бастард Дофін
Нові війська до наступу шикує.
Бог зна, яку ми зможем дати відсіч.
Коли вночі частину військ найкращу
Провадив я на вигідніше місце,
Приплив морський зненацька всіх поглинув.

Король умирає.

Солсбері Про мертвих вість передаєте ви
У вуха мертвому. О мій владарю!
Ще мить тому — король. А зараз що?

Принц Генріх Отак і я почну, і так закінчу!
Де ж тут надія, певність і опора?
Вже глина той, хто був король учора!

Бастард Ти відійшов, а я зостанусь тут,
Щоб відомстити ворогам за тебе,
Лиш потім дух мій відлетить до неба,
Щоб там служить тобі, як на землі...
Де ж ваші сили, зорі мандрівні,
Що на свою вернулися орбіту?
Нум, вірність покажіть! Вперед за мною!
Ганьбу і розбрат виметем за браму
Ослаблої вітчизни. Час не жде.
Як ми не вдаримо, то нас ударять.
Дофін вже тут. Ступає вслід за нами.

Солсбері Ви менше, видно, знаєте за нас:
В абатстві кардинал Пандольф з дороги
Відпочива. Тому десь півгодини
Прибувши від дофіна, він привіз
Такі умови миру, на які б ми,
Гадаю, з гідністю могли пристати
І тим війні покласти край негайно.

Бастард Він покладе їй край іще скоріше,
Побачивши до відсічі готовність.

Солсбері Уже, вважайте, сталось те частково:
Дофін до моря виправив обози,

А кардинала ось до нас послав,
Щоб суперечку заладнати. Отже,
Як ваша згода, ви, і я, і лорди
Сьогодні після полудня із ним
Зустрінемось і скінчим діло миром.

Бастард Гаразд. А ви, шляхетний принце, прошу
Із тими лордами, чия присутність
Не доконечна там, віддайте тут
Отцеві вмерлому останню шану.

Принц Генріх У Вустері його ми поховаєм,—
Так він заповідав.

Бастард Тож сповніть волю
Небіжчика. У добрий час, мій принце,
Прийміть вінець на славу королівства!
Я на колінах присягаю вам
До смерті честю й правдою служити.

Солсбері І ми вам даємо в любові клятву,
Якої вже довіку не зламаєм.

Принц Генріх Я б від душі хотів подяку скласти,
Та лиш слізьми спроможний те зробити.

Бастард Слізьми вже сплачено лукавій долі,
Що й наперед взяла данину з нас.
Ще не лежала Англія в ногах
Зухвалого загарбника ніколи
І не лежатиме, якщо лиш спершу
Сама себе не зранить. А тепер,
Коли вернулися до неї пери,
Хай вороги ідуть з усіх кінців,—
Ми подолаєм їх у боротьбі,
Як вірна буде Англія собі.

Виходять.

РІЧАРД II

Переклав Валентин Струтинський

ДІЙОВІ ОСОБИ

Король Річард II.

Джон Гант, герцог Ланкастер } дядьки короля.
Едмунд Ленглі, герцог Йорк }

Генрі Болінгброк, герцог Герефорд, син Джона Ганта; згодом король Генріх IV.

Герцог Омерль, син герцога Йорка.

Томас Мобрей, герцог Норфолк.

Герцог Серрей.

Граф Солсберi.

Лорд Барклі.

Буші }
Бегот } прибічники короля Річарда.
Грін }

Граф Нортемберленд.

Генрі Персі, на прізвисько Готспер, його син.

Лорд Росс.

Лорд Віллобі.

Лорд Фіцвотер.

Єпископ Карлейльський.

Абат Вестмінстерський.

Лорд-маршал.

Сер Стівен Скруп.

Сер Пірс Екстон.

Капітан загону валлійців.

Королева, дружина Річарда.

Герцогиня Йоркська.

Герцогиня Глостерська.

Дами з почту королеви.

Лорди, герольди, офіцери, солдати, садівники, тюремний наглядач, гонець, конюх, інша прислуга.

Місце дії — Англія та Уельс.

СЦЕНА 1

Лондон. Палац короля Річарда.

Входять король Річард, Джон Гант, інші вельможні особи.

Річард Ланкастере шановний, Джоне Гант!
Чи ти, обов'язку й присязі вірний,
Привів сюди свойого сина Генрі,
Щоб він обвинувачення підтвердив,
Які нам вислухать забракло часу,
На Норфолкського герцога адресу?

Гант Так, мій владарю.

Річард Скажи, крім того: ти не розпитав,
Він винуватить Норфолка зі злості,
А чи у вірного мого підданця
Є певні докази, що герцог зрадив?

Гант Наскільки зміг вловити я, владарю,
Причина у загрозі, проти вас
Спрямованій,— не в злості, не в злобі.

Річард Гукніть їх, стануть хай лице в лице,
Брова в брову обвинувач і з ним
Обвинувачений,— отут, при нас.
Обидва горді, аж надуті наче.
Глухі, як море, мов огонь, гарячі.

Входять Болінгброк і Норфолк.

Болінгброк Володарю мій милостивий, вам
З любов'ю зичу довгих років щастя!

Норфолк Щоб щастя більшало із кожним днем,
А небеса, позаздривши землі,
Безсмертним іменем вінчали вас!

Річард Ну що ж, обом вам дякую, хоча
Один із вас, мабуть, нам надто лестить,

А другого у зраді винуватить.
Кузене Герефорд, ти як гадаєш,
Чи винний Томас Мобрей, герцог Норфолк?

Болінгброк По-перше — небо хай за свідка буде —
Я про безпеку й спокій короля
З любов'ю й відданістю ревно дбаю.
Ненависті огидній я чужий.
В присутності володаря самого
До тебе, Мобрею, звертаюсь я.
Затям одне: за те, що я скажу,
Ручуся на сім світі головою,
Душею ладен відповісти в небі.
Ти — зрадник найпідліший і негідник,
Занадто ниций, щоб на світі жити,—
Чим кришталевіше й чистіше небо,
Тим осоружніша в нім чорна хмара.
І щоб тебе затаврувати ще раз,
Тобі заткну я словом «зрадник» пельку.
Зі згоди владаря свою зневагу
Підтверджу, видобувши з піхов шпагу.

Норфолк Холодність слів моїх хай не дивує!
Це не жіночі пересвари: крик,
Зірвавшися з двох гострих язиків,
Обох нас розсудити тут не зможе;
Гаряча кров повинна остудитись.
Хоча я витримкою і сумир'ям
Не дуже вирізняюсь, та з поваги
До вас, величносте, себе тримаю
У шорах я, інакше попустив би
Повіддя й приострожив би я слово,
Щоб двічі повернуть йому в горлянку
Обвинувачення в державній зраді.
Брехня, що в ньому королівська кров:
Не родич він велителю моєму!
Хай так, я з ним зустрінусь у двобої.
Наклепник він, негідник, боягуз.
Пристану я на всі його умови.
Для того, щоб із ним таки зітнутись,
Подамся між скелястих Альп льоди,
На землі не залюднені, куди
Нога англійця досі не ступала.
Свою я вірність захищу: він бреше.

Болінгброк Нікчемний страхопуде! Ось тобі
Мій виклик — рукавичка! Ти відмовив
Мені в покревності із королем,
Неначе я з ним не одної крові?
Не з гідності так чиниш, а зі страху.
Та як в собі хоч трохи маєш сили,
Схилися, щоб прийняти виклик мій.
Кажу тобі: за рицарським звичаєм
Готовий на найгірше — будь-що-будь
Додержу слова: в сутичці зітнуся.

Норфолк Приймаю виклик і мечем клянуся,
Що зобов'язує іти на подвиг,
У герці відсіч гідну дам тобі,
Як рицареві приписи велять.
І хай впаду, повергнений тобою,
Якщо я зрадником ступлю до бою.

Річард То в чім його кузен наш винуватить?
Це мусить бути щось тяжке, щоб нам
Навіяло про нього прикру думку.

Болінгброк Послухайте! Життям за це ручусь:
Одержав Мобрей вісім тисяч ноблів
Для ваших вояків, мій володарю,
І все розтринькав на гульню й розпусту.
Повівся він як зрадник, як крадій.
І те я ладен довести мечем —
Хоч тут, хоч на самому краї світу,
Куди англійця й око не сягало,—
Що за останні вісімнадцять літ
Всі змови й зради в вашім королівстві
Від Мобрея походять. Запевняю:
В житті своїм паскуднім був він завше
І далі є злочинства джерелом.
Він проти Глостера затіяв змову.
Довірливих противників його
Цей підлий боягуз штовхнув на вбивство.
І кров, що так безглуздо пролилась,
Неначе Авеля безвинна кров,
До мене з глибини землі волає:
«Хутчій злочинця покарай лихого,
Нещадну мсту і гнів скеруй на нього»,—
І хай я вмру — не відступлю від цього.

Річард Його рішучість високо шугає!
Що, Норфолку, відповіси на це?

Норфолк Мій володарю, відверни лице,
Звели, хай слів моїх не чують вуха
Про брехуна, що кров свою ганьбить.
Противний богу він і добрим людям.

Річард Слух, Мобрею, і зір в нас безсторонні:
Та хай би був він нам і рідний брат,
Священнокровний, спадкоємець трону,
Не тільки батькового брата син,—
Клянуся скіпетром, що і тоді б
Він був для нас лише одним з підданців
І серця нашого не похитнув би.
Для нас однакові і рівні ви.
Кажи усе й душею не криви.

Норфолк До чого ж, Болінгброк, ти серцем підлий —
Не можеш обійтися без брехні!
Три частки тої суми у Кале
Я виплатив солдатам королівським.
Собі ж останню взяв я з повним правом:
Його величність мав відшкодувати
Усі мої видатки на дорогу
До Франції по нашу королеву.
Вдавись брехнею! Й Глостера не я
Убив — хоча сумління цим обтяжив:
Бо свій обов'язок тоді зневажив!
На вас, Ланкастерський шановний лорде,
Шляхетний батьку ворога мого,
Я з засідки замірив ся тільки раз,
І замір той гріхом на душу ліг.
Та нещодавно, йдучи на причастя,
Я вам покаявся, просив прощення
І сподіваюсь, що здобув його.
Тут винний я, а решта звинувачень
З ненависті самої випливає
Негідника, нікчеми-боягуза,
І я це у двобої доведу.
Тож рукавичку кину я свою
Негіднику під ноги і, вточивши
Мечем у нього з серця кров найкращу,
Відстою чесне ймення дворянина.
Владарю, одного прошу лишень:
Призначте швидше нам випроби день.

Річард Я раджу вам, панове, лють згасити:
Скипілу жовч змивати слід не кров'ю.
Не лікар я, та знаю: гнів жорстокий

Лишає, хоч-не-хоч, рубець глибокий.
Утихомиртесь! Кажуть лікарі —
В цей місяць кров пускать не на порі.
Я вмовлю Норфолка, ви — сина. В парі
Край покладімо, дядю, марній чварі.

Гант В моїх літах про мир годиться дбать.
Тож рукавичку, сину, слід віддать.

Річард

(до Норфолка)

І ти йому віддай.

Гант

(до Гаррі)

Шануйся, сину,
І не ослав мене у цю хвилину.

Річард Що ж, Гаррі, рукавичку кинь до ніг.

Норфолк Я краще кинусь сам до ніг твоїх!
Своє життя кладу перед тобою —
Життям ти володієш, не ганьбою.
Помру, а чесності моїй сіять.
Не дай ганьбі над нами панувать.
Принижено мене на безголів'я.
Отруйний спис брудного лихослів'я
Поранив душу; є на це бальзам —
Кров з серця гада.

Річард Рукавичку нам
Верни: помирять леопардів леви.

Норфолк Та плям не знімуть — від ганьби мене ви
Звільніть — від виклику відмовлюсь я.
Скарб найдорожчий — праведне ім'я,
Якщо ж воно заплямлене,— людина —
То тільки прах, то — червоняста глина.
За самоцвіт коштовний в сотні раз
Цінніша вірність і відвага в нас.
Моє життя — це честь; хоч на краплину
Мене позбавиш честі — я загину.
Дозволь же випробі її піддать:
Живу цим — ладен смерть за це прийнять.

Річард

(до Болінгброка)

Кинь перший рукавичку.

Болінгброк Більш нічого?
Рятуй нас, боже, від гріха такого!

Я маю впасти в батькових очах?
Перед негідником відчути страх?
Перш ніж язик мій, зляканий даремно,
Верзтиме про відречення нікчемне,
Не звиклий до приниження цього,
За рабську вдачу відкушу його
І плюну ним, скривавленим, у вічі
Я Мобрею, в оте гидке обличчя.

Гант виходить.

Річард Нам слід повелівати — не прохать;
Коли вже не змогли ми помирить вас,
Готуйтесь в Ковентрі життям за честь
Постояти в день Ламберта святого.
Хай спис чи меч розсудить вашу люту
Ненависть — скінчить суперечку дуту.
Не миритеся? Станьте на двобій.
Хто переможе — буде той правий.
Лорд-маршал наш нехай звелить: «До збору
Лаштуйтеся: буть поєдинку скоро!»

Виходять.

СЦЕНА 2

Лондон. Кімната в палаці герцога Ланкастера.

Входять **Гант** і **герцогиня Глостерська**.

Гант Гай-гай, кров Вудстока, що в мене в жилах,
Сильніше, аніж ваші нарікання,
Велить помститися його убивцям.
Якщо ж покара буде у руках
Злочинців тих, що нам не покарать їх,
То небесам свою вручімо зваду;
Проб'є година, й помсти дощ гарячий
На винуватців голови проллється.

Герцогиня Тебе не крають братні почуття?
В крові старечій не горить любов?
В Едварда сім синів з тобою разом,
Посудин сім з його святою кров'ю,
З одного кореня сім гарних віток.

Одні з них висушило вщент життя,
А інші геть повідсікали Парки;
Але мій любий муж, мій Томас Глостер...
Оця посудина з святою кров'ю
Вціліти не змогла — розлігся тріск,
І все, кінець. Посудину розбито.
Розливсь її дорогоцінний вміст.
Розквітлу, найвеличнішу із віток
Підрубано, зів'яло свіже листя
Під змахами кривавої сокири.
О Ганте, кров його — твоя то кров.
З одного лона ви, в ту саму форму
Відлито вас обох, в однім металі.
Тож знай: у Томасі й тебе убито.
У смерті батька є й твоя вина,
Бо ти не кинувсь брата рятувати.
Адже був Глостер викапаний батько.
Мовчазно стерпівши криваве вбивство,
Вказав ти стежку й до свого життя,
Як душогубові й тебе рішити.
Те, що в нікчемах ми звемо терпінням,
В шляхетних душах боягузтвом звуть.
Тож і кажу: щоб захистить себе,
За смерть мойого Глостера помстися!

Гант Розсудить хай господь ці суперечки.
Його помазаник або намісник —
Ось винуватець братової смерті,
Й покара мала б надійти з небес.
На нього я не підійму руки.

Герцогиня Ой леле, хто ж мої почує скарги?

Гант Всевишній, він-бо охоронець вдів.

Герцогиня Хіба що так. Прощай, мій добрий Ганте,
Ти їдеш в Ковентрі, щоб там побачить,
Як Герефорд і той жорстокий Мобрей
Зітнуться; і мойого мужа кривди
Хай вселяться у Герефордів спис
І він прохромить Мобреєві груди!
Або ж хай Мобрея обтяжить гріх,
Щоб спина хруснула в коня під ним,
І вершник полетів сторч головою,
Й молив пощади потім в Герефорда.
Прощай же! Братова — до цього йде —
На себе в тузі руки накладе.

Гант Прощай-бо, сестро! Маю й справді їхать.
Тобі й собі бажаю я добра!

Герцогиня Одне ще тільки слово: горе, впавши,
Мов гиря,— важко підлітає вгору.
Простилась я, а знов почать не проти:
Мабуть, кінець оманливий в скорботи.
Ну що ж, уклін твоєму брату, Йорку!
Здається, й все. Та ні, ти ще не їдь.
Нема чого тобі туди спішить.
Згадати маю... Але що?.. Що саме?..
До мене в Плеші хай він завіта.
Гай-гай! Маєтність вже тепер не та,
Щó Йорк старий побачить? Голі стіни,
Дім-пустку, і ніде ані людини.
Сплять в безгомінні плити кам'яні.
Що Йорк почує? Замість привітання —
Мій тихий плач, моє гірке ридання.
Тож Йоркові ти передай уклін,
Але туди нехай не їде він.
Скорботи повно в кожній стороні.
Самотня, я й помру в самотині.
Прощаюсь, а гнітить так смуток цей,
Що сльози градом котяться з очей.

Виходять.

СЦЕНА 3

Зелене поле біля Ковентрі.

Арена, де має відбутися поєдинок, трон. У супроводі герольдів входять лорд-маршал і герцог Омерль.

Лорд-маршал Мій лорде, Герефорд уже при зброї?

Омерль О так, озброєний і жде двобою.

Лорд-маршал І герцог Норфолк виступить сміливо
На трубний клич суперника свого.

Омерль Що ж, супротивники готові вже —
Чекають тільки на його величність.

Сурми. Входять король, з ним — вельможі: Гант, Буші, Бегот, Грін та інші.

Коли всі вже посідали, входить озброєний герцог Норфолк з герольдом.

Річард До рицаря, лорд-маршале, звернись:
Чого це він прибув сюди при зброї?
Нехай він скаже, звати як його,
І в правоті своїй заприсягнеться.

Лорд-маршал В ім'я всевишнього і короля
Відповідай, хто ти! Чому в ладунках?
З ким маєш битися? Причина звади?
По-рицарськи клянися — небеса
І власна доблесть захистять тебе!

Норфолк Я звуся Томас Мобрей, герцог Норфолк.
І, вірний клятві, я прибув сюди,—
Бог рицарю не дасть її порушить,—
Щоб честь свою відстояти і правду,
Й во славу бога, короля й нащадків
Супроти Гаррі Герефорда стать,
І, з волі божої, навласноруч
Обороняючи себе, довести:
Він зрадив бога, короля й мене.
А що правий я, вірю в захист неба!

Сурми. Входить озброєний Болінгброк з герольдом.

Річард Лорд-маршале, у рицаря спитай,
Хто він такий, чого сюди прийшов,
У бойові одягшись обладунки;
І, відповідно до законів наших,
В своїй хай поклянеться правоті.

Лорд-маршал Хто ти? Назвись. Чого прибув сюди?
Чого з'явивсь на королівськім полі?
З ким битись маєш? В чім у вас незгоди?
Правий ти? Небо захистить тебе!

Болінгброк Я Гаррі Герефорд, я граф Ланкастер.
Прибув сюди із зброєю в руках,
Щоб, з ласки божої, в бою довести
На цьому полі: Мобрей, герцог Норфолк,—
То підлий зрадник, ворог небезпечний
Для господа, для короля й для мене.
А що правий я — вірю в захист неба!

Лорд-маршал Під страхом смерті хай ніхто не сміє
Ступити на арену королівську,
Окрім лорд-маршала та офіцерів,
Що поєдинком мають керувать.

Болінгброк Лорд-маршале, дозвольте: владареві,
Уклякнувши, я руку поцілую.

Ми з Мобреєм нагадуєм собою
Обітницею зв'язаних прочан;
Дозвольте принагідно — перед боєм —
Нам з друзями своїми попрощатись.

Лорд-маршал Обвинувач, володарю мій, просить
Поцілувать вам руку й попрощатись.

Річард Зійдімо вниз — обіймемо його.
(До Герефорда)
Кузене, скільки правди за тобою,
Хай так і пощастить тобі в двобої!
Одної крові ми: впадеш убитий —
Оплачем, та чого б ми мали мстити?

Болінгброк Спис Мобрея мені погасить світ,—
Слізьми принижувать очей не слід.
Мов сокіл той за жертвою своєю,
Метнусь у бій із люттю усією.
(До лорд-маршала)
Дозвольте попрощатись, любий лорде,
З Омерлем теж — з кузеном благородним.
Не хворий, хоч чига на мене смерть;
А груди сповнені снаги ущерть.
На учтах найсолодша з страв — остання.
Такі ж і ці мої слова прощання.
(До Ганта)
О ти, земний творцю моєї крові,
Чий юний дух, відроджений в мені,
Подвійно догори мене підносить,
Щоб я звитягу звисока здобув,
Зміцни тепер мій панцир молитвами,
Благословенням спис мій загостри,
Щоб тнув ворожі лати, наче віск.
Хай новим блиском Гантове ім'я
Укриється від подвигу мого.

Гант Господь тобі на поміч в правім ділі!
Мов блискавка, у герці бистрий будь.
І хай удар твій стане вдвічі дужчим
І громом з неба влучить у шолом
Підступного суперника твого!
Хай грає кров — тріумф твій неодмінний!

Болінгброк Святий Георг зі мною — я безвинний!

Норфолк Який там кине бог чи доля жереб —
Життя чи смерть,— лишуся вірним трону.
Я чесний, справедливий дворянин.

Ніколи бранець, що свободи прагне,
При золотому звільненні своєму,
Коли розірве пута рабства він,
Радіти й тішитися так не буде,
Як тішусь я тепер, перед двобоєм.
Монархові й вам, пери, друзів цвіт,
Дозвольте побажати щасних літ!
Мов жарту, мов веселощів хвилинку,
Жду чистою душею поєдинку.

Річард Мій славний лорде, прощавай! Не страх —
Відвагу бачу я в твоїх очах.
Лорд-маршале, дозвольте їм почати.

Лорд-маршал Тож, Гаррі Герефорд, або ж Ланкастер,
Візьми цей спис — бог правих захищає!

Болінгброк Щодо надій — твердиня я. Амінь.

Лорд-маршал

(до офіцера)
І Томасові Норфолку дай списа.

1-й герольд І Герефорд, чи то Ланкастер Дербі,
Хай перед богом, королем, собою,
Навік себе щоб не покрить ганьбою,
Нам доведе, що Томас Мобрей зрадник
І бога, й короля, й його самого.
Хай виступить вперед і бій почне.

2-й герольд А Томас Мобрей, Норфолк, тут хай стане.
Для того, щоб не бути страхопудом,
Хай захистить себе, хай тілом ствердить,
Що Генрі Герефорд, Ланкастер Дербі,
Нікчемний віроломець перед богом,
І королем, і ним; то хай же сміло
Чекає знаку, щоб почати бій.

Лорд-маршал Заграйте, сурми! Рицарі, вперед!

Звучить сигнал до бою.

Гей, зупиніться! Кинув жезл король!

Річард Шоломи і списи хай покладуть,
І на свої вертаються місця,
Й відходять з нами. Сурми ж хай лунають.
Вернімо герцогів! Розпорядімось!

Протяглі звуки сурм.

Підходьте ближче!
Ухвала ради нашої така.
Не до вподоби нам, щоб землю цю
Було окроплено живою кров'ю.
Із жахом ми дивилися б на рани,
Що їх би родич родичу завдав.
Гадаємо: орлинокрила гордість,
Думки зарозумілі й марнославні
Та заздрощі суперництва запеклі —
Ось що штовхає вас порушить мир,
Який в колисці нашої країни,
Немов дитя, лежить в солодкім сні;
Гук барабанів, труб жахливий рев,
Погрозливо-сердитий брязкіт зброї
Його злякати і прогнати можуть
І змусять нас усіх брести по крові;
І з Англії ми виганяєм вас.
Кузене Герефорд, під страхом смерті,
Аж поки десять літ уродить поле,
Не смій вертатись в наші володіння —
Блукай вигнанцем по чужих краях!

Болінгброк Як зволите! Та сонце в вишині
Світитиме, одначе, і мені.
І променів цих золотих сіяння
Моє сумне озолотить вигнання.

Річард Знай, Норфолку! Мій присуд щодо тебе
Крутіший: важко навіть сповістити.
В твоїм житті, в годин повільнім плині
Межі не буде смуткові заслання.
Ти вигнаний навік. Під страхом смерті
Надію на повернення забудь.

Норфолк Не сподівався я почути вирок
Такий страшний з володаревих уст.
Відзнаку щедру, не сувору кару —
Світ за очі мені кудись рушать,—
Достойний я одержать з ваших рук.
Від мови рідної, яку вивчав
Я сорок літ, відмовитися мушу,
Бо ж користатись більш не можу з неї.
Як не заграти на віолі й арфі,
Коли на них, бува, ослабнуть струни,
То чи на іншім хитрім інструменті
Добуть зумієш гармонійний звук?
Подвійні грати — губи й зуби — в роті,

Мов у тюрмі, замкнули мій язик.
Мов з неуків бездушних і тупих
Наглядача приставили до мене.
Я застарий, щоб леститись до няні,
Я вже в літах, щоб стати учнем знов.
Що вирок ваш, коли не смерть німа?
Позбавиш мови — і життя нема.

Річард Не допоможе ця мольба, бо, звісно,
Вже після вироку жалітись пізно.

Норфолк Без світла батьківщини — тьма для віч.
Мене огорне нескінченна ніч.

Річард Іще раз підійдіть і дайте клятву,
Вигнанські руки покладіть на меч
І перед господом заприсягніться,—
Не перед нами, вашим королем,—
Додержати всього, що ми вам скажем:
Не будете — й хай бог поможе вам —
Дружити один з одним у вигнанні
І бачитись, хоч би й була нагода;
Писати щось і пробувать гасити
Розпалену ще вдома ворожнечу;
Не будете ви й затівати стріч
Для тихих змов і для підступних дій
Супроти нас і нашої держави.

Болінгброк Клянусь!

Норфолк Клянусь і я всього додержать.

Болінгброк Ти, Норфолку, затям, що ти — мій ворог.
В цей час, якби король дозволив нам,
З двох наших душ одна вгорі б витала:
З гробниці — з тіла тлінного — її
Вже б вигнав меч, як виганяють нас.
Признайсь у зраді, перш ніж вирушати.
Дорога ж дальня, грішної душі
Чого б ти мав нести важкий тягар?

Норфолк Ні, Болінгброк, як зрадник я, із книги
Життя нехай зітруть моє ім'я,
Й на небі хай не матиму я місця!
А що ти — бог, і ти, і я те знаєм.
Боюсь, розкається король невдовзі.
Бувайте! Не заблукаю у житті.
Крім Англії, весь світ — мої путі.
(Виходить)

Річард О дядьку, в дзеркалі твоїх очей
Сум серця бачу; смутний вираз їх
Із років десяти його вигнання
Чотири зріже.
(До Болінгброка)
Шість мине, й по всьому:
Ласкаво просимо вертать додому.

Болінгброк В короткім слові довгий час такий!
Зими й весни чотири вмент збігає —
Ось слово королів що означає!

Гант Владарю, дякую, що зглянувсь ти
На мене й скоротив вигнання сину.
Одначе мало що це дасть мені:
Покіль до місяця додасться місяць —
Покіль шість років промине, так довго
Лампаді висхлій блимать сил нема.
Її погасить нескінченна тьма.
Геть догорить — і ніч її поглине.
Так, смерть мені не дасть побачить сина.

Річард Тобі багато літ ще, дядьку, жить!

Гант Та не продовжиш ти життя й на мить:
Дні відбирать і ночі ти зугарний,
А наділить майбутнім — намір марний.
Як час покриє зморшками лице,
Вже не відвернеш ти старіння це!
Твій вирок ізведе мене зі світу,
Помру — всій Англії не воскресити.

Річард Щоб син твій їхав геть, не я прирік,
А рада — в ній брав участь твій язик.
Чого ж ти хмуришся на волю суду?

Гант Солодке нам не завше милим буде!
Якби не був суддею, я тоді
Як батько промовляв би на суді.
Якби чужинця я судив, не сина,—
Знайшла б пом'якшення його провина.
Боявсь обмов я й вироком прирік
Своє життя і свій похилий вік.
Гадав — у вас та думка візьме гору,
Що я суджу занадто вже суворо,
А ви дали моєму язику
Завдати кривду синові таку.

Річард Прощай! Ти ж, дядьку, нагадай: він має
Відбуть шість літ. Скажи, хай вирушає.

Сурми. Король Річард разом зі своїм почтом виходить.

Омерль Прощай, кузене! Змовчав щось? Повір,
Не пізно викласти все на папір.

Лорд-маршал Я не прощаюсь, лорде, їду з вами,
Земля допоки буде під ногами.

Гант Чого мовчиш ти, не відповідаєш,
Коли прощаються з тобою друзі?

Болінгброк Охоти в мене мало для прощання.
Язик не повертається, щоб вилить
У щедрім слові весь сердечний сум.

Гант Відсутній будеш ти короткий час.

Болінгброк Радіть нема чого у смутний час.

Гант Що тих шість літ? Літа спливають швидко.

Болінгброк То в радощах, а в смутку день — як тиждень.

Гант Вважай, що ти мандруєш для розваги.

Болінгброк Хоч би й вважав, не менша туга в серці,
Бо в вимушені мандри вирушаю.

Гант Тоді сприймай за золоту оправу
Ходу свою тяжку: коштовний камінь —
Повернення додому — в неї вставиш.

Болінгброк Ні, швидше кожен втомливий мій крок
Мені сумним нагадуванням буде:
Йдучи, коштовності лишив я любі.
Науку довгу мушу відбувати
Я на чужих шляхах, аби нарешті
Діждавшись волі, вихвалятись тим,
Що день у день терпів раніш я лихо.

Гант Місця, куди сягає око неба,—
Щасливі гавані для мудреця.
І необхідність наділити вмій
Достойностями, а тому вважай,
Що не король тебе з країни вигнав —
Ти вигнав короля; бо горе тисне
Сильніше тих, кому терпіти важче;
Сказати б, їдеш, щоб себе прославить,
А не в вигнання; уяви собі:
Чума зависла в нашому повітрі,—

Ти вирушаєш в здоровіший край.
І уяви собі, що серцю любо
Не тут, а там, куди веде твій шлях.
Ти уяви собі: пташки — музики,
Лука́ — це встелена травою зала,
Квітки — красуні, а твоя хода —
В просторій залі тій чарівний танець.
Журба не має сили дошкуляти
Тому, хто вміє з неї глузувати.

Болінгброк Чи хтось би втримав у руках вогонь,
Себе узрівши між льодів Кавказу?
Або чи можна голод заспокоїть
Уявленням, що розпочавсь бенкет?
Хіба ж потрапиш в дивну спеку літа,
Як голим кинешся в грудневий сніг?
Ні! Чим ясніше гарне уявляєш,
Тим лиш гостріше прикре відчуваєш.
Скорботи зуб зтризає нас суціль,
Прихований вливаючи в нас біль.

Гант Іди, я проведу тебе, мій сину.
Я б не затримувавсь ні на хвилину.

Болінгброк Прощай, о Англіє! Вітчизно люба,
О годувальнице, о мати рідна!
На чужині, де опинюся згодом,
Пишатимусь, що я англієць родом.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Королівський палац.

Входять одними дверима король Річард, Бегот і Грін, другими — Омерль.

Річард Кузене мій, ми все спостерегли.
Ну, і далеко провели поштивця?

Омерль Того поштивця, як звете його ви,
Провів до тракту я і там покинув.

Річард А скільки при розстанні сліз пролито?

Омерль Не проливав я сліз; хіба що тільки
В лице війнув північно-східний вітер

І, може, збив із вій якусь сльозу,
Щоб скрасити нещире розставання.

Річард При розставанні що кузен сказав?

Омерль «Прощай!»
Було б мені для серця надто прикро,
Якби язик, пригніченість удавши,
Слова в могилі горя поховав,
Якби «прощай» продовжило години
Й літ до його вигнання додало,
Він мав би тих «прощай» томи грубезні;
Та він, однак, нічого не почув.

Річард Кузен він наш, але я сумніваюсь,
Щоб цей наш родич з друзями зустрівся,
Як час йому проб'є вертать з вигнання.
Ми й Грін, Буші й Бегот спостерегли,
Що герцог загравав із простим людом.
Здавалось, проникав він у серця,
Покірну виявляючи шанобу.
Перед рабами він схилявсь уклінно,
До майстрових майстерно усміхавсь
І, з долею своєю примирившись,
Гадав: любов оту з собою візьме.
Перед торговкою з кошами устриць
Він капелюха зняв; двом візникам,
Що побажали доброї путі,
Улесливо зробив він реверанси.
«Спасибі, співвітчизники!» — сказав,—
Так, наче Англію він успадкує,
Немов він наших підданих надія.

Грін Пішов, і добре,— разом із думками.
Якраз настав нам дуже слушний час
Приборкати в Ірландії повстанців,
Бо дальші зволікання їм на користь,
Зате на шкоду вам, королю мій.

Річард Воліємо й самі йти на війну.
Великий двір, надмірна щедрість наша
Спустошили скарбницю, а відтак
Здать королівство мусимо в оренду.
Річні прибутки зможем витрачать
На пильні справи. А цього не старчить,—
Намісникам, залишеним удома,
Розішлемо рескрипт, щоб там усе

Як слід розвідали, і хто багатий,
Нехай трусне калиткою своєю.
Ці гроші візьмем для своїх потреб.
В Ірландію нам треба вирушати.

Входить Буші.

Буші, які новини?

Буші Старий Джон Гант раптово занедужав.
В тяжкому стані він. І просить швидше
Навідати його, владарю мій.

Річард А де він?

Буші В Ілі-Гаузі тепер.

Річард О боже, лікаря його навчи,
Щоб допоміг йому зійти в могилу.
Це дасть нам кошти одягти солдатів,
Що на війну в Ірландію ітимуть.
Панове, завітаємо до нього!
Дай боже, кваплячись, прийти запізно!

Всі Амінь!

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Лондон. Кімната в Ілі-Гаузі.

Входить хворий Гант із герцогом Йорком та іншими.

Гант Король прибуде? Хочеться востаннє
Вдихнуть пораду в юний ум хисткий.

Йорк Не дуже ви турбуйтеся про це:
Він все одно не зважить на поради.

Гант Одначе, кажуть, слово передсмертне
Вагоміш і промовистіш лунає.

Як слово з болем — то правдиве слово.
А правда марною не зробить мову.
І шепіт тих, хто йде у небуття,
Гучніший за юначе торохтіння,—
Вражає більше смерть, а не життя,
Ясніш сія призахідне проміння,
Акорд кінцевий вже не набрида
І в пам'ять нашу глибше запада.
Моїх порад — сприймав їх Річард глухо,—
Можливо, перед смертю хоч послуха.

Йорк Ні, лестощі йому заткнули вуха,
Хвала, що й мудрим людям часом люба,
Ті вірші любосні, що їхню труту
Впивати слухом полюбляє юність,
Препишної Італії звичаї,
Що їх народ наш, забарний, незграбний,
Мавпує запізніло та невміло.
Щось тільки вигулькне нове у світі —
Безглузде і нікчемне — то дарма,—
Вже королю й нашіптують на вухо.
До тих з порадами звертатись годі,
У кого розум з примхами у згоді.
Цьому не вкажеш,— він вже вибрав путь.
Тобі сказати правду не дадуть.

Гант Мені здається, я — пророк новітній,
Тож перед смертю я йому віщую:
Сваволя необачна ця урветься!
Шалений пломінь спалить сам себе!
Дрібні дощі триваліші, ніж грози.
Хто швидше скаче, втомиться скоріш.
Подавиться той, хто ковта захланно,
І марнолюбство — пожирач багатств —
Себе самого принесе у жертву.
Цей королівський трон, цей славний острів,
Велична ця земля, оселя Марса,
Нагадує собою рай, Едем.
Це — створена природою твердиня
Від пошестей заразних і війни.
Щасливе плем'я, хоч і світ малий;
Коштовний камінь це в оправі моря,
Яке віки надійним служить муром,
Чи пак для дому ровом захисним
Від заздрощів нещасніших країн;
Це — наша Англія благословенна,

Це — мати й годівниця королів,
Родів могутніх, що наводять страх,
Відомих подвигами бойовими.
На славу рицарства і християнства
Далеко від вітчизни і від дому,
Аж у краю затятих іудеїв,
Там, де Маріїного сина гроб,
Захисника, спасителя людей.
Ця дорога країна любих душ,
Шанована і добре знана в світі,—
Вмираючи, кажу,— в оренду здана,
Немов занедбане якесь помістя.
Омиваний здовкола грізним морем,
Скелястий острів Англії зумів
Нептуна витримать облогу — нині ж
Заплямував себе, покрив ганьбою,
В пергаментну потрапив кабалу.
Хотіла Англія перемагати —
Перемогла вона себе саму.
Якби умерла ця ганьба зі мною,—
Їй-богу, мав би смерть таку за щастя.

Входять король Річард і королева, Омерль, Буші, Грін, Бегот, Росс та Віллобі.

Йорк Прибув король; будь лагідний — він юний;
Гарячих лошаків гнівить суворість.

Королева Як благородний дядя поживає?

Річард Скажіть, будь ласка, як здоров'я Ганта?

Гант Здоров'я Ганта? Хоч хваліть, хоч ганьте!
Я схуд, я виснажився й зовсім висох:
Примушувала постувать журба.
А в піст хіба не висохнеш у скіпку?
Я ради Англії весь час не сплю,
А хто не спить — у скіпку висиха.
Утіха живить багатьох батьків,
Я ж постував, не бачачи синів;
Я через тебе постував і сох
І висох для могили, сам — могила,
Якій дістався лиш самий кістяк.

Річард Це хворий тонко так словами грає?

Гант Та ні, глузує з себе, неборак:
Ти ждеш, покіль із світом я прощуся?
Тож, щоб полестити тобі, сміюся.

Річард Це що, вмирущі лестять так живим?

Гант Живі так лестять тим, хто помирає.

Річард Сказав ти — перед смертю лестиш нам.

Гант Вмираєш ти, тому заслаб я й сам.

Річард Живий, здоровий я, ти ж справді хворий.

Гант Творець все знає: бачу, хворий ти.
Тож я й заслаб, бо бачу, що ти хворий.
Твоя земля — тобі за смертну постіль.
Вважають всі, лежиш в ній нездужалий.
Це ти ж бо, найдовірливіший з хворих,
Погодився на те, щоб кволе тіло
Ті гоїли, хто ран тобі завдав.
І тисяча облесників сидить
У тебе під короною; хоча
Вона і щільна обідком, під нею
Так порожньо, як на твоїй землі.
Якби-то дід твій око мав пророче
І передбачив, що онук його
Посміє вигубить його синів,
Позбавив влади б він тебе раніш,
Щоб ти тепер не зазнавав ганьби.
Небоже, хай би й світом правив ти,
Принизливо свій край здавать в оренду;
А ти ж не світом — краєм володієш!
Чи ж можна ще ганебніше чинить?
Англійський дідич ти, а не король:
Покірний раб орендних зобов'язань,
І ти забаг...

Річард Недоумку старий!
Гадаєш, що коли вже ти в гарячці,
То можеш холодно повчати нас,
Щоб наші щоки раптом зблідли в гніві
Й кров королівська схлинула з лиця?
Клянуся величчю свойого трону,
Не був би ти Едварда-діда сином,
То враз за те, що мелеш язиком,
З пліч непоштивих голова б злетіла!

Гант Ні, не щади мене, Едвардів сину,
За те, що й він, і я — сини Едварда.
Таж ти вже вивергнув, мов пелікан,
Ту світлу кров і нею впивсь доп'яна:
У цьому брат мій, Глостер добросердий,—

Втіш, господи, його безгрішну душу,—
За неспростовний доказ може бути:
Едварда кров пролиту як забути?
Стань заодно з хворобою моєю,
Щоб, наче старості хмурна пора,
Жорстокістю зітнути всохлу квітку.
Помреш і сам, та не помре ганьба,
І знати це — страшна твоя судьба!
Мій шлях — до ліжка, з ліжка — до могили.
Живуть хай ті, що честю дорожили!
(Виходить, підтримуваний слугами)

Річард Вмирай, старий хто й розумом віджилий.
Ти й тим, і тим підходиш до могили.

Йорк Прошу слова його, королю мій,
Віднести на хворобу й літній вік.
Він любить вас, як Герефорд, як Гаррі.
Якби ж був тут, не скнів він у покарі!

Річард Авжеж: від того цей не відстає,
А я — від них; хай буде так, як є.

Входить Нортемберленд.

Нортемберленд Володарю, від Ганта вам поклін.

Річард Він мовив щось?

Нортемберленд Нічого, й так все ясно.
Язик його — безструнний інструмент,
Слова й життя — все вичерпано вмент.

Йорк Тепер і Йорк услід йому подасться!
Смерть — прикрість, але в ній кінець нещастя.

Річард Дозрілий плід сам пада, і його
Збіг час,— про це й казать нема чого.
А нам — в похід, тож про війну ірландську:
Ми кернів маєм витіснить патлатих,—
Тих, що живуть, немов гадюки, там,
Де інше гаддя жити б не змогло.
Велике діло вимага затрат,
Тому повинні ми заволодіти
Рухомістю, прибутками й скарбами,
А ще й столовим сріблом дядька Ганта.

Йорк Чи довго буду біль терпіть жорстокий?
З обов'язку страждать мені допоки?
Смерть люта Глостера, вигнання Гаррі,

Докори Ганта, Англії знегоди,
Завади, що спіткали Болінгброка
В час шлюбу, й те, що я зазнав неласки,—
У жодній зморшці на своїм лиці
Не виявив я мук при владареві.
З Едвардових синів останній я,
А первісток — твій батько, принц Уельський:
Він на війні лютіший був, ніж лев,
А в мирні дні ягняти не було
Смирнішого, ніж цей юнак шляхетний.
Лицем своїм ти — викапаний батько,—
В твоїх літах такий він вигляд мав.
Коли і супився, то на французів,
А не на друзів; що рука його
Десь здобула, те й тринькав, а не те,
Що батько-переможець приєднав:
Коли й багрив він часом руки кров'ю,
Була то кров не друзів — ворогів.
О Річарде! Смутний сьогодні Йорк.
А то б не висловив цих порівнянь.

Річард Що, дядьку, хочеш цим сказать?

Йорк Прошу
Пробачить, якщо ласка, а як ні,
То що ж, я й так вдоволений цілком.
Ви хочете в вигнанця Герефорда
І спадщину, й права прибрать до рук?
То Гант не вмер? А Гаррі не живий?
Гант помиливсь? І Гаррі не правий?
З них перший не достойний спадкоємця?
А спадку не достойний син його?
Позбавиш Герефорда прав, то й час ти
Позбав і хартій, і звичайних прав,
Щоб «завтра» не змогло змінить «сьогодні»;
Не будь самим собою,— королівський
Хіба престол посів ти не спадково?
Клянусь,— господь не дасть сказать неправду! —
Як Герефорда ви несправедливо
Позбавите всіх прав і, захопивши
Його листи надавчі — ті, що він
Через повірників своїх представить
Про введення в законне володіння,
І як відкинете його присягу,—
На сотні нарветеся небезпек
І втратите сердець прихильних стільки ж,

Та ще й навієте мені думки,
Що несумісні з вірністю і честю.

Річард Хай буде так! Захопим все одно
Столове срібло, землі і майно.

Йорк Монарху, до побачення поки що.
Не знаю, що нас жде в годину ближчу.
Та як погане чиниться, мабуть,
Нічому доброму з цього не буть.

Річард До графа Вілтшіра спішіте, Буші,
Хай в Ілі-Гауз він хутчіш прибуде
Й нагляне тут за всім. Бо завтра ми
В Ірландію рушаєм — саме час!
Тому, покіль ми будемо відсутні,
Поставимо правителем англійським
Ми дядька Йорка: справедливий він,
Добропрядний і любив нас завжди.
Ходімо, королево! Завтра ж їдем.
Не треба сумувати — ще ж є час.

Сурми. Король, королева, Омерль, Буші, Грін та Бегот виходять.

Нортемберленд Гай-гай! Ланкастер, герцог, вже помер.

Росс Однак живе: тепер-бо герцог — син.

Віллобі Хіба за титулом — не за багатством.

Нортемберленд Багатим би йому по праву бути.

Росс Хай краще мовчки серце розірветься,
Ніж вільнодумствувать я мав би тут.

Нортемберленд Ні, все кажи, і хай тому заціпить,
Хто б злісно скористався з слів твоїх!

Віллобі Чи не про Герефорда йтиме річ?
Якщо це так, сміливо говори;
Я радий буду гарне щось почути.

Росс Нічого доброго зробить не можу.
За добрий вчин сприйміть хоч співчуття,
Що спадщини позбавлено його.

Нортемберленд Клянусь, ганьба — чинить несправедливість
Над принцом крові, як і багатьма
З вельмож в занепадаючій країні.
Король безвладний — ним безчесно правлять
Облесники; шепнуть йому на вухо

З ненависті на когось там із нас,—
І переслідувать він починає
Всіх нас, дітей і спадкоємців наших.

Росс Простих людей податками обдер,
Настроїв проти себе, і дворян,
Караючи пенею за незгоди,
Настроїв він так само проти себе.

Віллобі І що не день — все нóві й нóві здирства,
Пожертви різні, не збагнеш, які.
О господи, до чого дійдем ми?

Нортемберленд І не війна пустошила скарбницю!
Він повкладав принизливі угоди
Й набуте предками пустив на вітер:
Нам важчий мир його від їхніх війн.

Росс Держава в графа Вілтшіра в оренді.

Віллобі Король збанкрутував, геть розоривсь.

Нортемберленд Над ним ганьба й нікчемна смерть нависли.

Росс Не має грошей на війну ірландську,
Хоча й здира обтяжливі податки,
Ще й герцога-вигнанця він грабує.

Нортемберленд Свою рідню,— король-бо звироднів!
Та, лорди, слух наш бурі шум вловив;
А втім, до захистку не біжимо;
Ми бачим — вітер в наші б'є вітрила,
І не згортаєм їх, спокійно гинем.

Росс Ми бачим, краху нам не оминути,
І небезпеку знову накликаєм,
Причину терплячи свойого краху.

Нортемберленд А я, одначе, і в очницях смерті
Ловлю життя промінчик, та не смію
Сказать, коли утішна буде вість.

Віллобі Скажи хоч щось, адже ж ми не таїлись.

Росс Спокійно говори, Нортемберленде.
Дивись на трьох нас так, немов на себе;
Все думаєш? Та будь сміливіш з нами.

Нортемберленд Ну що ж: я з Порт-ле-Блана, що в Бретані,
Одержав новину цікаву: Гаррі,
Наш Герефорд, а з ним і Ренольд Кобгем,

. . . . .

Який недавно Ексетера кинув,

І брат його, раніш архієпископ,
Сер Томас Ерпінгем і сер Джон Рамстон,
Джон Норбері, Уотртон, Френсіс Койнт,—
Бретонський герцог забезпечив їх:
Дав вісім кораблів і вояків
Три тисячі; пливуть сюди і хочуть
До берега північного причалить:
Вони вже тут були б, але чекають,
Щоб вирушив в Ірландію король.
Якщо ви проти рабського ярма,
За те, щоб відростить вітчизні крила,
Заставлену корону повернути,
Обтерти скіпетр золотий від пилу
І відновити велич королівства,—
Під мури Ревенсперга мчіть зі мною;
Коли ж хоробрості бракує вам,
Лишайтесь і мовчіть, поїду сам.

Росс На коней! Викликає ляк огуду.

Віллобі Як кінь не підведе, там перший буду.

Виходять.

СЦЕНА 2

Королівський замок.

Входять королева, Буші та Бегот.

Буші Ясна володарко, смутні ви надто,
Дарма, що обіцяли королю
Думкам гнітючим не давати волі
Й підтримувать в собі веселий настрій.

Королева Король схотів так, я й пообіцяла,
Й сама так хочу, а здійснить не можу.
Я не збагну, чому зустріти маю
Я гостя-горе, щойно попрощавшись
Із любим Річардом; мені здається,
Те горе не родилось, хоч дозріло
У лоні долі, і воно вже близько:
Якийсь я чую трепет і гіркоту,
Сильнішу від розлуки з королем.

Буші В гіркоти двадцять може буть відтінків:
Не завжди відображення правдиве;

На щось поглянути крізь скло сльозин —
Воно роздробиться на безліч скалок.
Як на малюнок хитрий глянуть прямо —
Зіллється все; коли зирнеш навскіс —
Усе розгледиш; пані, скоса й ви
На чоловіків дивитесь від'їзд,
Тому й сумні, і — марно ллються сльози.
Але це — тінь того, чого нема.
Скорбота ваша надто вже велика.
Оплакуйте лиш виїзд чоловіка.
А інше все — фальшива гіркота.
В сльозах ви і за явне, й за уявне.

Королева Воно, можливо, й так; а втім, душею
Я переконана у протилежнім;
І не повинна б, а сумую тяжко.
В задумі я, однак без дум,— хмурне
«Ніщо» відлякує й страха мене.

Буші Ви це «ніщо» навіяли собі.

Королева Та ні, навіювання все ж походить
Від давніх прикрощів. Не те зі мною:
Моя скорбота виникла з нічого,
Або є щось в нічім, того й журюсь:
Негадане мені дістатись має;
Не знаю, зватись як насланню тому,
Але що лихо це — мені відомо.

Входить Грін.

Грін Володарко, хай береже вас бог!
Надіюсь, не відплив іще король?

Королева Чого б? Надійтесь краще, що відплив.
Спішив і покладав на це надії.
Чому надієтесь, що не відплив?

Грін Король, надія наша, власне військо
Вернуть би мав, повергши в безнадію
Того, хто висадивсь на землі наші.
В вигнанні жити Болінгброк не згоден,
І з військом він безпечно вже прибув
У Ревенсперг.

Королева Над нами зглянься, боже!

Грін І все це, пані, правда; що найгірше —
Нортемберленд із рідним сином Персі
І лорди Росс, і Віллобі, й Бомонд
Втекли разом із друзями до нього.

Буші Чому бунтівників з Нортемберлендом
Ви зрадниками не оголосили?

Грін Оголосили, а тоді граф Вустер
Зламав свій жезл і зрікся привілеїв,
Та, прихопивши слуг, утік і він
До Болінгброка.

Королева Мого ти горя, Гріне, повитуха,
А туги плід понурий — Болінгброк:
Душа моя предивно розродилась;
Я в час тяжких пологів додала
До горя нóве горе, сум — до суму.

Буші Чого впадать в розпуку вам?

Королева Чи ж хто
Завадить в цьому? Ворогую я
З надією — оманлива вона.
Брехнею смерть віддалює мені,
Яка нитки життя урвала б враз,
Коли б такої не було підтримки.

Грін А ось і герцог Йорк.

Королева Із знаками війни довкола шиї,
Із заклопотаністю ув очах!

Входить Йорк.

Скажи щось, дядьку, втішне, ради бога.

Йорк Вчинивши так, я вдався б до неправди.
На небі втіхи; на земнім падолі
Одні лиш муки, клопоти та біди.
Звитяг ваш чоловік шука за морем,
А вдома втратить може геть усе.
Зоставлений підтримувать країну,
Я, кволий дід, ледь на ногах стою.
З переситу, знать, настає нудота.
Час випробувать друзів-лестунів.

Входить слуга.

Слуга Мій лорде, син ваш вирушив у путь.

Йорк То й що? Нехай, куди хто хоче, їде.
Дворяни зникли, збайдужілий люд,
Боюсь, на боці Герефорда стане.
Злітай у Плеші, до сестри моєї,
До леді Глостер: тисячу хай фунтів
Пришле. Ось на каблучку!

Слуга Мій лорде, ясний пане, не сказав я:
Сьогодні заїздив туди я вранці.
Вість відтіля вас має засмутить.

Йорк Що, мій слуго?

Слуга Застав я герцогиню вже померлу.

Йорк Помилуй, господи! Щоб стільки горя
Звалилось раптом на стражденну землю!
Я вже не знаю, що й робити. Ах,
Нехай би і мені король також,—
Звичайно, не через мою невірність,—
Зітнув був голову,— не тільки брату!
Чи послано в Ірландію депешу?
Де стільки грошей взять на ту війну?
Ходімо, сестро, чи небого, власне.
А ти, слуго, додому їдь — добудь
Вози, щоб зброю зібрану доставить.

Слуга виходить.

Скажіть, панове, зберете людей?
Якби я знав, як у безладді цім,
Що з ним зіткнувся я, навести лад!
Чи зможу осягнути щось? Обидва —
Мої найближчі кревні; цей — король,
Присяга і обов'язок велять
Оборонить його; а другий з них —
Мій небіж, скривджений вигнанням з краю.
Сумління змушує за нього стати.
Щось нам зробити слід... Ходім, небого.
Панове, йдіть, хутчій зберіть людей
І з ними поспішіть у замок Барклі.
А я у Плеші маю побувати;
Час підганя, а тут, як на біду,
Скрізь рейвах, і ніде нема ладу.

Йорк і королева виходять.

Буші Із вітром вість в Ірландію полине,
А не звідтіль. Зібрати збройні сили,
Щоб виступить супроти сил ворожих,
Не так-то просто.

Грін До короля близькі ми, й це наблизить
До нас ненависть ворогів його.

Бегот Непевний люд: уся його любов
У капшуках; а хто їх спорожняє,
Сповня йому ненавистю серця.

Буші Чекає короля загальний осуд.

Бегот Такий же осуд жде на нас, бо ми
Були прибічниками короля.

Грін Я в Брістолі у замку заховаюсь:
Граф Вілтшір вже прибув, чекає там.

Буші Також і я подамсь туди; єдине,
Чого чекать від потолочі слід,—
Вона усіх нас розтерзать готова.
Ви з нами їдете, Беготе, правда ж?

Бегот В Ірландію, до Річарда майну.
Якщо передчуття правдиві, знайте:
Ми більш не стрінемося, прощавайте!

Буші А може, Йорк подужа Болінгброка?

Грін Що, Йорк? Овва! Що має він зробити,
Це так, немов піщинки полічити
Чи випить океан. Плече в плече
Один з ним буде, тисяча — втече.
Прощайте раз назавжди, і по всьому.

Буші Ще стрінемось.

Бегот Боюсь, не бути цьому.

Виходять.

СЦЕНА 3

Поле в Глостершірі.

Входять Болінгброк і Нортемберленд із військом.

Болінгброк Мій лорде, чи до Барклі ще далеко?

Нортемберленд Мій благородний лорде,
Повірте, в Глостершірі я чужий:
Високі пагорби, нерівний шлях —
І ніби довшими здаються милі;
А втім, промови ваші, наче цукор,
Дорогу осолоджують мені.
Гадаю, важчою здалася путь
Із Ревенсперга в недалекий Котсволд
Для Росса, Віллобі і тих, хто з ними,
Без супроводу вашого, аніж
Моя тяжка й виснажлива мандрівка.

Та шлях їм підсолоджує надія
На те, чим нині володію я;
Надіятись на радість — це не менше
Самої радості; втомились лорди,
Надія ж їм скорочує дорогу;
Ну, а мені, звичайно, те, що їду
У вашім благороднім товаристві.

Болінгброк Та ні, дорожче ваше добре слово
Мойого товариства. Хто то йде?

Нортемберленд Це ж син іде мій, юний Гаррі Персі.
Його прислав, напевне, Вустер, брат мій.

Входить Персі.

Ну, як там Гаррі, дядько?

Персі Гадав, довідаюсь про це у вас.

Нортемберленд Невже ж це він не біля королеви?

Персі О ні, мій лорде: він залишив двір,
Зламав свій жезл і розпустив усю
Двірцеву челядь.

Нортемберленд Що ж це спонукало
Його до отаких поквапних дій?
Коли ми бачилися з ним востаннє,
У нього зовсім інший настрій був.

Персі Адже ж вас зрадником оголосили.
Мій лорде, він поїхав в Ревенсперг,
Щоб там до Герефорда приєднатись;
Мене у Барклі він послав розвідать,
Які зібрав там сили герцог Йорк,
Щоб потім я прибув до Ревенсперга.

Нортемберленд Невже ти Герефорда не впізнав?

Персі Ні, батьку, чи того впізнать можливо,
З ким не знайомий ти? Наскільки знаю,
Не бачив я в своїм житті його.

Нортемберленд Це герцог Герефорд, запам'ятай.

Персі Мій любий пане, я до ваших послуг,
Такий, як є,— без досвіду, зелений;
Та з часом, як доскочу старших літ,
До послуг я і до заслуг дозрію.

Болінгброк Спасибі, любий Персі, запевняю,
Вважаю особисто я за щастя

Про щирих друзів завжди пам'ятати.
З моєю долею дозрієш ти,
Й вона твоїй любові буде вдячна.
І ось тобі моя рука — печатка,
Якою скріпимо сердець угоду.

Нортемберленд Чи звідсіля до Барклі ще далеко?
Як Йорк і бойовий його загін?

Персі Он за деревами отими й замок.
Три тисячі оружних в нім людей;
У замку лорди Сеймур, Йорк та Барклі,—
Із знаті більш нікого там немає.

Нортемберленд Ось їдуть лорди Віллобі і Росс —
Червоні лиця, у крові остроги.

Входять Росс і Віллобі.

Болінгброк Вітаю вас. Я знаю, до вигнанця
Навскач ви мчали. Та моя скарбниця —
Сама лиш вдячність; стану я багатшим,
Одержите за труд винагороду.

Росс Для нас багатство — те, що ви тут є.

Віллобі Що нам дістатися вдалось до вас.

Болінгброк Одвічно за скарбницю в бідних вдячність;
Як мій талан до зрілих літ сягне,
Тоді я зможу й щедрим стати. Хто це?

Нортемберленд Гадаю я, що це іде лорд Барклі.

Входить Барклі.

Барклі Я, Герефорде, вам привіз послання.

Болінгброк Ланкастер я — ось відповідь моя;
Заради титулу цього й вернувся,
Аби в устах у вас його знайти
До того, як щось певне відповісти.

Барклі До помилки не дійде; вашу гордість
Я титулу не стану позбавлять:
Прийшов я,— байдуже, як ви зветесь,—
Від регента англійської землі.
Вельможний герцог Йорк послав мене
Довідатися, що штовхнуло вас,
Покіль немає короля із нами,
Порушить мир оружною рукою.

Болінгброк Відповідатиму не через вас,—
Та ось сам герцог.

Входить Йорк з почтом.

Благородний дядю!
(Стає на коліна)

Йорк Мені покірність серця покажи,
А не колін: схиляння їх облудне.

Болінгброк Ах, добрий дядю мій!

Йорк Овва! Овва!
Недобрий я, і я тобі не дядько,—
Не дядько зраднику; та й слово «добрий»,
Осквернене, з недобрих уст злетіло.
Скажи, вигнанче, як твоя нога
Ступити сміла на англійську землю?
І навіть більше: як пройти посмів
По краю нашому ти стільки миль?
Хто право дав тобі лякати села
Війною, брязкотом настирним зброї?
Тому з'явивсь ти, що король не вдома?
Дурний хлопчиську, таж король лишився!
Знай: він у мене вклав свою могуть.
Якби я юний був і запальний,
Як в час, коли твій батько, Гант хоробрий,
Що Принца Чорного,— той був, як Марс,—
В багатотисячних французьких лав
Відбив, умить звелася б ця рука,
Тепер паралізована,— й тебе
Я покарав би за твою вину!

Болінгброк Скажіть мені, яка моя вина,
У чім, мій дядьку, поляга вона?

Йорк В найгіршому, що тільки може бути,—
В злочиннім бунті, у ганебній зраді:
Вигнанець, ти вернувсь на батьківщину
Ще до закінчення свойого строку
І виступив супроти владаря.

Болінгброк В вигнання я пішов як Герефорд,
А повернувсь Ланкастером назад.
Благаю, ваша світлосте, мій дядю,
Поглянути на біль мій безсторонньо.
Ви — батько мій: мені здається, в вас
Старого Ганта бачу; тож, мій батьку,
Чи ж ви б дозволили, щоб був ваш син

Приречений тинятися по світу,
Щоб і права, й високі привілеї
Його дістались вискочням якимсь?
Тоді навіщо я родивсь на світі!
Як мій кузен — король англійський, я
Стать герцогом Ланкастерським повинен.
Є син у вас, Омерль, кузен мій знатний.
От уявімо: вмерли ви, не Гант,
І цих принижень завдано Омерлю,—
Знайшов би він у дядьку Ганті батька.
Той виступив би проти кривд його.
Позбавлено ж тут спадщини мене,
А мав же я надавчий лист на неї;
Забрали в мене батькове майно
І, прикра річ, його порозкрадали.
А як би ви вчинили? Я, вигнанець,
Звернувся в суд, але дістав відмову;
Тож особисто я прибув сюди,
Щоб пред'явить на спадщину права.

Нортемберленд Аж надто тяжко скривджений Ланкастер.

Росс О світлосте, його підтримать треба.

Віллобі Його добром звеличено падлюк.

Йорк О лорди Англії! Скажу таке:
Із співчуттям я вислухав про кривди,—
Усе, що міг, робив задля небожа,
Та він прибув із зброєю в руках
І з боєм намагавсь прокласти шлях;
За правоту неправедно боротись
Недозволенно, й ви, котрі на бунт
Підбурили його,— всі бунтарі.

Нортемберленд Присягся ж герцог, що прибув сюди
По власність втрачену, й не дивина —
Ми поклялись йому допомогти.
Клятвопорушнику ж добра не знати!

Йорк Ну й ну! Я бачу наслідки цих війн;
Змінить не можу їх, зізнатись мушу:
Вояцтво слабосиле, в краї безлад;
Клянусь своїм життям, якби я міг,
Схопив би всіх вас і віддав покірно
У милостиві руки короля;
Та не спроможний це зробить; тож знайте:
Я осторонь лишуся. Прощавайте!

Як зволите, то завітайте в замок,
Щоб відпочить і перебути ніч.

Болінгброк Запрошення це, дядьку, ми приймаєм;
Та пропонуємо вам їхать з нами
До замку, в Брістоль, кажуть, ніби там
Сидять з поплічниками Буші й Бегот,
Ця гусінь, хижі ці пожирачі:
Їх, мов бур'яни, я знищити поклявся.

Йорк Подумаю — спішить нема резону;
Негідно буть порушником закону,
Ні друг, ні ворог ваш я — все одно
Вернуть минулого нам не дано.

Виходять.

СЦЕНА 4

Табір в Уельсі.

Входять граф Солсбері і капітан загону валлійців.

Капітан Мій лорде, стоїмо вже десять днів,
І земляків ледь стримати вдається;
Від короля вістей немає й досі,
Тож ми розійдемося. Прощавайте!

Солсбері Валлійцю вірний, ще побудь хоч день:
Король на тебе лиш покластись може.

Капітан Він, певно, вмер. Не будем зоставатись:
Лаврові в нас дерева повсихали,
Зірки лякає метеорів блиск,
І місяць блідолиций обагрився.
Звістують лихо нам жахне пророки;
Багаті — в смутку, потолоч танцює:
Ті втратити бояться власний статок,
Цим завдяки війні грабунки світять;
Жде королів падіння або смерть.
Прощайте, земляки нас залишають,
Бо короля за мертвого вважають.
(Виходить)

Солсбері Ох Річарде, з важким дивлюся серцем:
Твоя колишня слава, ніби зірка,

Додолу падає із небозводу.
Сідає сонце з слізьми на виду —
Віщує бурю, розбрат і біду.
До ворогів твої тікають друзі —
Недолі тьма сплива на виднокрузі.
(Виходить)

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Табір Болінгброка перед Брістолем.

Входять Болінгброк, Йорк, Нортемберленд, Росс, Персі, Віллобі з полоненими Буші та Гріном.

Болінгброк Вперед ведіть їх.
Не буду вас терзати, Гріне й Буші:
Небавом з тіл відлинуть ваші душі!
Про згубу, що несли ви у житті,
Було б немилосердно довго мовить,
Але, щоб змити вашу кров із рук,
Відкрию смерті вашої причини:
З пуття ви збили принца й короля,
Походженням і вдачею щасливця,
Зробили нещасливим, зіпсували.
Розпуста, спосіб бавить час вадкий
Його від королеви відірвали.
Не стало згоди на високім ложі,
Так в королеві і краса зів'яла
Від кривд тяжких, що ви їй завдали.
Сам принц я за походженням, близький
До короля, адже любив його;
Мене ж ви оббрехали перед ним,—
Зігнули шию, щоб терпів знущання,
Примусили зітхать на чужині
І споживать вигнання хліб гіркий,
Самі ж шукали втіх в моєї леді,
Вирубували парки і ліси,
Фамільний герб з моїх зірвали вікон;

Те, чим я вирізнявсь, ущент зітерли.
Хіба що кров моя та людська пам'ять
Моє походження засвідчать знатне.
Отож і згадане, і інше все
Виносить смертний вирок вам. Нехай
Ведуть їх і обох на смерть скарають.
Проте жаданіша для мене смерть,
Ніж Болінгброк для Англії. Прощайте!

Грін Я радий: небо прийме наші душі,
Несправедливих же чекає пекло.

Болінгброк

(до Нортемберленда)
Мій лорде, хай на той світ пустять їх.

Нортемберленд та інші з полоненими виходять.

То королева, дядю, в вашім домі?
Заради бога, дбають хай про неї.
Скажіть, вітаю я її сердечно,
Їй передайте мій низький поклін.

Йорк Шляхетного послав я чоловіка,
Щоб їй від вас вручив листи ласкаві.

Болінгброк Спасибі. Нам до бою треба стати
З Глендауером і всіма, хто йде з ним.
Робота спершу, потім буде свято!

Виходять.

СЦЕНА 2

Уельське узбережжя. Видніє замок.

Дріб барабанів, сурми і знамена. Входять король Річард, єпископ Карлейльський, Омерль і солдати.

Річард Цей замок називається Барклофлі?

Омерль Повітря — мед! Від радості я плачу
Після плавби в розбурханому морі.

Річард Не міг би й жить — від радості я плачу,
Що в королівство власне повернувсь.

О люба земле, я тебе вітаю,
Хоча й топтались по тобі копита,—
Бунтівники ж гасали тут на конях,—
Як мати після довгої розлуки
З сльозами й сміхом пригорта дитину,
Ридаю і сміюсь, о рідна земле,
Долоні простягаючи, звертаюсь:
Ти ворогів монарха не годуй...
Зажерливості їх не потурай;
Хай павуки, що з тебе труту ссуть,
Й товсті ропухи шлях їм перетнуть,
Звалившись клятим зрадникам під ноги,
Не дай їм по собі ступить і кроку;
Всіх кропивою ворогів жали;
Зриватимуть у тебе з лона квітку,—
Прошу тебе, гадюці сховок дай:
Її роздвоєний язик нестиме
Загибель недругам твого монарха.
Не смійтесь, лорди, з заклинань безглуздих:
Земля скоріш очутиться, каміння
Вояцтвом швидше стане, ніж король ваш
Здригнеться, стрівшися з бунтівниками.

Єпископ Та сила, що на трон вас піднесла,
Як короля вас захистить спроможна.
Чим небо наділило, скористатись
Годиться, нехтувати цим не слід;
Адже, як небо хоче, ми ж не згодні,—
То позбавляємо себе рятунку.

Омерль Сказать він хоче: діем надто мляво;
Допоки ми безжурні, Болінгброк
Росте на силі, спершися на друзів.

Річард Кузен тривожиться? Чи ж ти не знаєш,
Що саме в час, як пильне око неба,
Сховавшись, осява південну кулю,
Розбійники і злодії виходять,
Щоб убивать і грабувать сміливо.
Та, ледь з-за обрію земного вставши,
Воно залле вогнем верхівки сосен,
Загляне сяйвом до печер злочинних,
Де вбивства, зради чиняться й гріхи,
Ледь буде ночі зірвано покров,—
Вони постануть голі і тремтячі.
І Болінгброк, цей зрадник, лиходій,
Якого ніч спливла в п'янім розгулі,—

Тоді були ми саме в антиподів,—
Як тільки вгледить, що на троні знов ми,
Почервоніє від ганьби і страму:
Для нього буде світло дня нестерпним,
Він затремтить від власного гріха.
Не змить воді розбурханого моря
З помазаника владаря єлею;
Людському слову зроду не змістить
Намісника, призначеного богом;
За тих, кого примусить Болінгброк
На золоту корону крицю звести,
Владика неба Річардові дасть
Небесних ангелів; де ангел б'ється,
Злочинець пада: бог стоїть за право.

Входить Солсбері.

Вітаю вас! Далеко ваші сили?

Солсбері Не ближче і не далі, мій владарю,
Від кволої руки цієї; відчай
Велить мені сказать про небезпеку.
Боюсь, що ти на день спізнився з ділом
І тим всі дні життя свого затьмарив:
Час поверни, відклич вчорашній день,
І двадцять тисяч вояків вернеться.
А нині... Дню цьому не будеш радий:
Позбудешся маєтків, друзів, влади.
Валлійці думали, що мертвий ти,
Й до Болінгброка встигли перейти.

Омерль Спокійно, мій королю, чом бліді ви?

Річард Бо двох десятків тисяч грала кров
У мене на лиці. Вони втекли,—
І, поки кров та не нарине знов,—
Не збудусь блідості й в очах імли.
Тікайте, прагне хто безпеки нині.
Знать, час завдав ганьби моїй гордині.

Омерль Владарю, прошу, пам'ятайте, хто ви.

Річард Я вже забув. То хто ж я? Не король?
Ти спиш? Прокинься, монарху-боягузе!
Твоє ім'я замінить двадцять тисяч!
Ставай до зброї, ймення королівське!
Людці грозять твоїй високій славі.
О друзі, не занепадайте духом!
Ми не великі? Хай великі будуть
Хоч наміри. Я знаю, дядько Йорк

Нас військом забезпечити зуміє.
А це хто?

Входить Скруп.

Скруп Здоров'я й щастя більшого монарху
Бажаю, аніж висловить спроможний.

Річард І вухо, й серце слухати готові:
Про втрату світові ти сповістиш?
Позбувсь я королівства? Мій то клопіт.
А втратить це — від клопоту звільнитись.
Нам Болінгброк рівнею хоче стати?
Не буде так ніколи. Божий раб?
Ми — теж, і в цьому з ним ми побратими.
Підданців бунт? Його не втихомирить...
Вони порвали з вірою і з нами.
Нещастя, крах, занепад, розрух, втрати...
Найгірше — смерть, а їй таки ж настати.

Скруп Я радий, що озброїлись ви сильно
Для сприйняття нерадісних вістей.
Як то бува, нагряне раптом бури,
Й виходять срібні ріки з берегів,
І ніби тане світ в очах у тебе;
Так спінилась, немов ота вода,
Лють Болінгброка, й крицею покрив
Блискучою й твердою він ваш край,
А ще твердішою — людські серця.
І натягли на голі черепи
Сивобороді воїни шоломи,
А хлопчаки, дорослих вдаючи,
На незмужнілі ще, слабкі тіла
Взялися натягать важкі ладунки —
Супроти вас і вашої корони.
І богомольці вчаться луки гнути
З фатального подвійно тиса, пралі
Орудують уміло сікачами,—
Старе й мале у ваш ціляє трон
Зухвало; й гірше чинять в цьому краї.

Річард Ти надто гарно виклав про погане.
А де ж тепер граф Вілтшір, де Бегот?
Що сталося із Буші? Грін де дівся?
Невже страшному ворогу вони
Дали через кордон пройти спокійно?
Звитяжим ми — поплатяться за це:
Вони — ручуся — в мирі з Болінгброком.

Скруп Владарю мій, вони з ним справді в мирі.

Річард Ох і негідники ж, ну й кляті гади!
Нікчемні пси, що ластяться до всіх!
Пригріті коло серця люті змії!
Іуд лукавих троє — кожен з них
Запевно втричі гірший від Іуди.
Вони у мирі з ним? Тож хай за це
Повстане пекло проти ницих душ!

Скруп Любов властивості змінила, бачу,—
У люту зненавиду перейшла.
Їх не кляніть: вини нема за ними.
Не рук доклали — голови поклали.
Кого ви прокляли — жорстоко вбиті:
Лежать в могилі, глибоко зариті.

Омерль То всі вже мертві — Буші, Вілтшір, Грін?

Скруп У Брістолі всіх трьох спіткав загин.

Омерль Де герцог, любий батько мій, із військом?

Річард Байдуже де, питайте не про захист,—
Про епітафію, могилу й черви.
Прах за папір нам буде, сльози з віч
Запишуть на землі скорботу нашу.
Духівникам складімо заповіти.
Одначе що заповідати нам,
Крім наших тіл, похованих у землю?
Усе — грунти й життя — у Болінгброка,
А в нас тепер лишилась тільки смерть.
Безплідної землі убогий зліпок
В могилах покриває нам кістки.
То посідаймо долі, ради бога,
Нехай про смерть англійських королів
Сумні історії в уяві зринуть.
Тих скинуто, ці в битвах полягли;
Тих дух здолав, кого вони згубили;
Одні отруєні жінками, інших
Заколото було, як мирно спали.
Всі вбиті: у короні порожнявій,
Що тлінні скроні королю стискає,
Смерть двір утримує; сидить, блазниха,
Кпить з влади, на пишноту зуби скалить,
Дає вловити у короткій сцені
З життя монарха погляди убивчі,
Його пусту пиху, зарозумілість,—
Мов плоть — стіна, що захища життя,

Латунний непробивний щит; блазниха ж
Малою шпилькою фортечний мур
Проколює, і прощавай, королю!
Покрийте голови, не кпіть із плоті,
Виказуючи їй глибоку шану!
Геть шану, церемонії набридлі!
В мені ви бачили не те, що є:
Так, як і ви, живлюся хлібом я,
Терплю біду і потребую друзів.
Чого ж мене ви королем звете?

Єпископ Мудрець оплакувать біду не буде:
Найперш запобігатиме сльозам.
Страх перед ворогом в вас нищить сили,
Тоді як ворогу їх додає.
Безумство ваше проти вас воює!
Ганебно в битві впасти страхопудом.
Смерть блідне, як сміливець перед нею.
Зі страху хто вмира, той раб душею.

Омерль При війську ж батько був. Що з ним, скажіть?
Я й з натяку все зможу зрозуміть.

Річард Докір твій слушний. Дихаєм допоки,
Нам битися, бундючний Болінгброку!
Зборов я напад ляку, далебі,
І легко втрачене верну собі!
Де, Скрупе, дядько наш та збройні сили?
Хоч зір похмурий твій, скажи щось миле!

Скруп Як піднебесся неоглядний шир
Негоду провіщає або тишу,
Так мій засмучений і хмурий зір
Віщує оповідь іще хмурнішу.
Неначе кат, тягну я вашу муку,
Перш ніж найгірше випаде сказати:
Ваш дядько Йорк зв'язався з Болінгброком,
Північні замки ваші поздавались,
До Болінгброка вояки на півдні
Попереходили.

Річард Сказав ти досить.
(До Омерля)
Будь проклятий, кузене, що мене
Збив з любого шляху на шлях відчáю.
Що ви на це? У чому наша втіха?
Бог свідок, я зненавиджу того,
Хто б раптом заходивсь мене втішати.

У замок Флинт! Там висхну й смерть прийму.
Раб горя, королем скорюсь йому.
Вояцтво розпущу, йде хай на ниви:
Земля надіється зростить посіви.
А в мене вже тепер надій нема.
Поради геть — я б вірив їм дарма.

Омерль Дозвольте слово!

Річард Чинить зло подвійно,
Хто ранить лестощами нас постійно.
Підлеглих розпущу без теревень.
Ніч — в Річарда, у Болінгброка — день.

Виходять.

СЦЕНА 3

Уельс. Перед Флінтським замком.

Входять під барабанний дріб, зі знаменами Болінгброк, Йорк, Нортемберленд і військо.

Болінгброк Як це відомо стало нам, валлійці
Порозбігались, Солсбері поїхав
На берег моря стріти короля,
Що висадився з друзями своїми.

Нортемберленд Мій лорде, прехороша новина:
Ховається десь Річард поблизу.

Йорк Годилось би казати вам: «король».
Гай-гай, настав, мабуть, нелегкий час,
Якщо вже змушений король ховатись.

Нортемберленд Та ні, щоб мовити якнайкоротше,
Я титулу не називав.

Йорк Раніш він
За отаку короткість слова міг би
На голову укоротити вас,—
Чоло зависоко ви несете.

Болінгброк Ви говоріть не далі, аніж слід.

Йорк Ви ж не сприймайте далі, аніж слід.
Не оступіться: небеса над нами.

Болінгброк Я знаю, дядьку, й супроти небес
Не заміряюся. А хто ж то йде?

Входить Персі.

Добридень, Гаррі. Замок ще не здався?

Персі По-королівськи держиться, мій пане.
Вхід перекрито вам.

Болінгброк По-королівськи!
Король у замку?

Персі Так, мій любий пане.
Король сидить он там, між цих ось мурів
З вапна і каменю, а разом з ним
Засіли лорди — Солсбері, Омерль,
Сер Стівен Скруп; крім лордів, хтось іще
З осіб церковних,— хто, не знаю точно.

Нортемберленд Мабуть, єпископ Карлейль.

Болінгброк

(до Нортемберленда)

Світлі лорди,
До ребер підійдіть старого замку,
Звістуйте гуком мідних труб у вуха
Оцих руйновищ про переговори.
Я, Генрі Болінгброк,
Став на коліна й Річарду-монарху
Цілую руку і клянуся щиро
У вірності своїй; прибув сюди,
Щоб скласти зброю перед ним; а він
Повинен скасувать моє вигнання
І повернути землі доброхітно;
А не захоче, застосую силу
І літню пилюгу дощем кривавим
Із ран англійців знищених приб'ю;
Та як далеко в гадці Болінгброка
Цей крок, коли б така багряна злива
Чарівний Річардів омила край,—
Моя покірливість тепер засвідчить.
Оголосіть про це, а ми ітимем
По трав'янистім килиму рівнини —
Без грізного гучання барабанів,
Щоб з-за поабиваних зубців на мурах
Всі бачили, що наміри в нас мирні.
Мені вдається, що король зі мною
Отут зіткнеться гнівно й роз'яріло,

Мов пломінь із водою в мить, як зблиск
Громовий роздирає хмару в небі.
Він — пломінь, я — ота вода струмлива:
Йому палати люттю, а мені
Дощем хлющать на землю — не на нього.
Ходім подивимося на державця.

Трубний сигнал — почати переговори — зовні замку, у відповідь — звуки труби всередині його. Потім гучні сурми. Виходять на мури король Річард, єпископ Карлейльський, Омерль, Скруп та Солсбері.

Йорк Ось гляньте: Річард появився сам!
Виходить сонце так, побагровіле
Від люті, з вогняної брами сходу,
Коли помітить заздрі хмари в небі,
Що норовлять йому потьмарить шлях
І осмутить сяйну ходу на захід.
У нього й досі вигляд королівський,
А очі, як в того орла, блищать
Велично, та біда, що з ним лучилась,
На гарному його лиці відбилась.

Річард

(до Нортемберленда)
Дивує нас: очікували ми,
Що з остраху ти підігнеш коліна
Перед своїм законним королем.
Та як забуть твої суглоби сміли,
Що заслуговуєм шаноби ми?
Коли не так, то де ж десниця божа,
Що нею був позбавлений я влади?
Чи ж дивина? Рука з кісток і крові
Не зможе взять священний скіпетр наш,
Як не вкраде, не відбере насильно,
І хоч гадаєте, що всі, як ви,
Занапастивши душу, відвернулись
Від нас, а ми самі тепер, без друзів,—
Та знаю я: господь мій всемогутній
Збирає в хмарах задля нас самих
Війська чуми; вони всіх ваших знищать
Дітей, ще не народжених, в утробах,
За те, що ви, васали, підняли
На мене руку й грозите короні.
Ти Болінгброкові,— здається, он він,—
Скажи у вічі: кожен крок його

В моєму полі — небезпечна зрада;
Багряний заповіт війни розкривши,
Перш ніж схопить вінець і жити в мирі,
Спотворить черепів аж десять тисяч
Обличчя Англії,— квіток не буде.
Дівоча блідість миру перейде
В обурення багрянець, і оро́сить
Траву пастівників англійська кров.

Нортемберленд Не дай, небесний царю, щоб у нас
Усобиці брутальні розгорілись!
Кузен твій благородний, Болінгброк,
Покірливо твою цілує руку
І славною гробницею клянеться,
Поставленою над кістками предків,
Своєю й вашою клянеться кров'ю,
Що з джерела одного й того ж б'є,
І Ганта, що впокоївся, рукою,
Своєю гідністю, своєю честю
І всім, чим присягався, що сказав,—
Прибув він не з якоюсь ще метою —
Лише по спадщину; й монарха просить
Хутчіш його звільнити від вигнання.
Коли король на це пристане, він
Заіржавіти дасть блискучій зброї,
Поставить скакунів у стайні, серцем
Його величності служити буде.
Клянеться він як принц,— то правда. Я ж
Як дворянин підтвердити це можу.

Річард Нортемберленде, передай йому:
Кузена благородного тут приймуть
І геть усі вимоги справедливі
Його задовольнять без сперечань.
Йому у виразах якнайчемніших
Вітання передай від короля.
(До Омерля)
Чи не принизилися ми, кузене,
Покорою й люб'язністю такою?
Вернуть Нортемберленда? Кинуть виклик
Зрадливцю і позбутись голови?

Омерль Воюймо сперш люб'язними словами,
Покіль поможуть друзі нам мечами.

Річард О милостивий боже! Мій язик,
Що з нього злинув вирок гордієві,—
Про те вигнання,— має сповістити

Утішним словом: все я скасував?
Якби великим буть, як горе в мене,
Чи меншим титулу свого й забути,
Ким був я, й ким я став — не пам'ятать!
Ти б'єшся, горде серце? В час розбою
Побили вороги мене з тобою.

Омерль Нортемберленд верта від Болінгброка.

Річард А королю ж як бути? Підкоритись?
Що ж, підкорюсь. Мене взялися скинуть?
Я згоден. Королівський титул втратить?
Господь із ним, із титулом отим!
Коштовності свої віддам за чотки,
Палац розкішний — за убогу хижку,
Яскраві шати — за жебрацьке дрантя,
Фігурні кубки — за простацькі кварти,
За посох пілігрима — скіпетр свій,
Всіх підданих — за пару образків;
Велике королівство — за могилу,
Малу-малу, нікому не відому;
Або мене на битому шляху
Хай поховають, там, де завше людно.
По голові свойого суверена
Хай топчуться підданці: як живому
Вони на серце наступати можуть,
Чом не топтатися по голові?
Омерлю, плачеш ти, кузене чуйний!
Ми зробимо сльоту своїми слізьми,
Зітханнями хліба в полях повалим,—
Нависне смерть над неспокійним краєм.
Або почнемо загравати з горем,
Знаходить втіху у сльозах пролитих.
В одне хай місце капають вони,
Аж поки будуть вимиті дві ями.
«Тут родичів обоє опочилих
Лежать в сльозами виритих могилах».
Це й краще? Та від сліз дурних моїх,
Як бачу я, вас розбирає сміх.
Нортемберленде, лорде мій могутній,
Що Болінгброк? А чи його величність
Мені дасть жить, ще маю жить допоки?
Уклін ваш — знак про згоду Болінгброка.

Нортемберленд Мій пане, він на задньому дворі.
Ви, може, зійдете униз до нього?

Річард Йду вниз, униз, мов Фаетон сяйний,
Що жеребців баских не зміг утримать.
На задній двір? Спустись, себе принизь:
До зрадника з шанобою озвись.
На задній двір? Не жайворон ранковий
Тепер співа — нічні гукають сови.

Присутні сходять згори.

Болінгброк Його величність що сказав?

Портемберленд Від горя
Безглуздя плів, немов якийсь безумець.
А ось і він іде.

Входять король Річард у супроводі прибічників — уже внизу.

Болінгброк Вбік відступіть!
Його величності віддаймо шану.
Владарю милостивий мій!
(Стає на коліно)

Річард Колін високородних не схиляйте:
Низькій землі навієте пихатість.
Приємніш серцем відчувать любов,
Ніж зором ввічливість сприймать нещиру.
Кузене, встаньте: гордість порива
Угору вас, хоч низько голова.

Болінгброк Владарю мій, я по своє прибув.

Річард Все ваше — ваше, й сам я ваш також.

Болінгброк Моїм настільки будьте, мій державче,
Наскільки вашу заслужу любов.

Річард Ви заслужили вже цього, як той,
Хто знає спосіб домогтись свого.
Дай руку, дядю, мокрі втри повіки;
З любові сльози, та малі з них ліки.
Я надто юний бути вам за батька,
Хоч ви в літах, щоб стати спадкоємцем.
Що просите, я добровільно дам:
Не личить силі опиратись нам.
То ви у Лондон їдете, кузене?

Болінгброк Так, пане.

Річард Шлях лежить туди і в мене.

Сурми. Виходять.

СЦЕНА 4

Ленглі. Сад герцога Йорка.

Входить королева в супроводі двох дам.

Королева Які розваги нам придумать тут,
Щоб заклопотаність свою розвіять?

1-а дама Зіграймо у м'яча.

Королева Це нагада: світ повен перешкод,
І щастя наше скочується вниз.

1-а дама А що, як ми станцюєм?

Королева Додержать мірності не здатні ноги,
Коли безмірні в біднім серці муки.
Не танці — інша буде хай розвага.

1-а дама Історії розповідаймо.

Королева Про сум чи радість?

1-а дама Байдуже про що.

Королева Нічого це не дасть:
Весела мова, коли я сумна,
Мені нагадувать про горе буде,
Сумна ж — у час, коли я невесела,
До невеселості додасть печалі.
Що є в нас, множити того не варто,
Та й за жаданим плакать — марна річ

1-а дама Я заспіваю.

Королева Спів — це справді втіха,
Та більше втішив би мене твій плач.

1-а дама Якщо поможе вам, я ладна й плакать.

Королева Якби це помогло, то я б сама
Сплакнула — в тебе сліз не позичала б.
Стривай-но, йдуть сюди садівники.
Сховаймося у тінь від цих дерев.
Б'юсь об заклад — своє безмежне горе
Я проти шпильки зламаної ставлю,
Що зараз тут вони про переміни
В державі мовитимуть: як завжди,
Біда — нової вісниця біди.

Королева і дами ховаються.

Входять садівник і двоє його помічників.

Садівник Ти підв'яжи обвислі абрикоси,
Вони, мов пустотливі діти батька,
Геть обліпивши, гнуть додолу гілку,
Тож ти й підпірками їх підіпри.
А ти, мов кат, що голови стинає,
Зріж пагіння, що розрослось надмірно
Понад гіллям дерев; у цьому царстві
Повинні бути рівними усі.
Покіль упораєтесь, я тим часом
З корінням бур'яни повириваю,
Що грунт виснажують на шкоду квітам.

1-й помічник Чого в цім загородженім саду
Ми маємо додержувать ладу,
Усе щоб рівно й гарно виглядало,
А край наш, острів в загороді моря,
Втопає в бур'янах, що глушать квіт?
Дерева занехаяні плодові,
Пожовкли живоплоти, квітники
Занедбані, а всі цілющі трави
Черва жере...

Садівник Мовчи, не говори.
Хто навесні не дбав про сад, той сам
Зав'яне і впаде у листопаді:
Бур'ян, що буйно розростався й наче
Корисний був, на ділі тільки шкодив,
Геть виполов і знищив Болінгброк,—
Кажу про Вілтшіра, про Буші й Гріна.

1-й помічник Вони померли?

Садівник Так. Бо ж Болінгброк
Схопив, бач, марнотратця короля,
Що не зумів навести лад в країні,
Як ми в оцім саду. У певну пору
Рік в рік деревам надрізаєм кору,
Щоб зайвий сік у них не струмував,—
Збиває завжди надмір з пантелику!
Якби чинив і він так само з тими,
Хто з інших сили тяг, то зміг би звідать
Обов'язку плоди. Збуялі віти
Ми відтинаєм: шкодять плодоносним.
Ходив би й він отак побіля крони,
То не позбавили б його корони!

1-й помічник Гадаєте, що скинуть короля?

Садівник Його принижено, то й можуть скинуть.
В минулу ніч хороший Йорка друг
Листи одержав; як на те, у них
Похмурі вісті.

Королева Я вражена — і змовчати не можу!
(Разом з двома дамами виходить із сутіні наперед)
Дивись за садом, видимість Адама,
Як грубий твій язик це смів верзти?
Із зміїв хто чи з Єв тобі навіяв
Удруге звершити гріхопадіння?
Чого плетеш, що Річард владу втратить?
Та як ти смів, нікчемна грудко глини,
Передрікать падіння короля?
Скажи, де й як ти взнав про це, нещасний?

Садівник Пробачте, пані, і мене не тішать
Новини ці, та правду я кажу.
Попав король під владу Болінгброка,
І зважені обидві їхні долі.
На шальці мужа вашого, крім нього,
Прибічників лиш кілька гонористих.
Значиміший великий Болінгброк:
Тепер за нього всі англійські пери,
І шальку короля він переважив.
У Лондон кваптесь, там підтвердить мають:
Сказав не більше я, ніж люди знають.

Королева Чого ти, горе спритне й прудконоге,
Не попередило мене завчасно,
Й останньою про все оце я взнала?
Щоб якомога довше жаль тяжкий
Мене гнітив? О, їдьмо звідсіля,
Аби у горі вздріти короля!
Чи я на те живу, щоб сум глибокий
Відтінював тріумфи Болінгброка?
Садівнику, за вісті прикрі ці,
Хай повсихають всі твої живці!

Королева і дами виходять.

Садівник Нещасна королева! Я для неї
Служити ладен вмілістю своєю.
Тут, де сльозу зронила горьову,
У грунт жалобну висію траву:
Зазеленіє смутна рута з грядки
Про королевині жалі — для згадки.

Виходять.

СЦЕНА 1

Зала у Вестмінстерському палаці.

Входять, мов у парламент, Болінгброк, Омерль, Нортемберленд, Персі, Фіцвотер, Серрей, єпископ Карлейльський, абат Вестмінстерський та інші члени почту — лорди, герольди, офіцери та Бегот.

Болінгброк Підійде хай Бегот.
Відверто й вільно розкажи, Беготе,
Що знаєш ти про Глостерову смерть;
Хто з королем наважився на вчинок
Кривавий, обірвав йому життя?

Бегот Омерль перед мої хай стане очі.

Болінгброк Кузене, перед очі стань йому.

Бегот Мій лорде, знаю: ваш язик зухвалий
Зрікатися не буде слів своїх.
У час, як Глостера убить збирались,
Я чув, ви мовили: «Моя рука
Щоб з двору короля не дотяглася
В Кале, до голови мойого дядька?»
А іншим разом з ваших уст, було,
Я чув також: відмовились ви радше б
Від сотні тисяч крон, аби лиш тільки
Не повернувся Болінгброк додому,
Й що Англію повинна ощасливить
Кузена смерть.

Омерль Поважні принци й лорди!
Що відповім негідникові я?
Чи хай ганьбить зірки мого герба,
Чи на умовах рівних відомстити?
Повинен так вчинить а чи терпіти
З наклепникових уст образу честі?
Ось рукавичка — смерті знак. Вона
Тобі віщує пекло. Ти збрехав.
Твоєю кров'ю, хоч вона й гидка,
Щоб рицарський мій плямувати меч,
Я доведу: все, що сказав ти,— фальш.

Болінгброк Не піднімай, Беготе, рукавички.

Омерль Хай викличе в мені такий же гнів
Достойніший із вас, крім одного.

Фіцвотер Як рівності жадає честь твоя,
То хай твій виклик припаде мені.
Клянуся сонцем, що сіяє з неба,
Я чув, як хвалькувато ти казав:
Причина смерті Глостера в тобі.
Хоч заперечуй сто разів, ти брешеш.
Брехню ж у серце — звідти йде вона —
Тобі верну рапірою своєю.

Омерль Не діждеш, боягузе, дня того.

Фіцвотер Я хочу, щоб збулося це тепер.

Омерль Фіцвотере, за це ти в пекло трапиш.

Персі Омерль, ти брешеш; він правий настільки
У закидах, наскільки ти безчесний
А в запоруку — ось тобі мій виклик
До подиху останнього готовий
Я битись. Підніми, як звагу маєш.

Омерль Як ні, хай відпаде мені рука,
Що крицею не замахнеться мстиво
На кутий ворога мого шолом!

Ще один лорд На землю як на свідка покладаюсь:
Омерль клятвопорушник; про брехню
Я зраднику кричатиму до вух
Від рання до смеркання; ось мій виклик.
Погоджуйся, коли відвагу маєш.

Омерль А ще хто з викликом? То знайте всі:
Дух тисячі вояцтва в мене в грудях.
Таких, як ви, я двадцять тисяч знищу.

Серрей Фіцвотере, я добре пам'ятаю
Розмову вашу з герцогом Омерлем.

Фіцвотер Так, дуже слушно: ви ж були присутні
І правоту підтвердите мою.

Серрей Неправий ти, клянуся правим небом.

Фіцвотер Брехню верзеш.

Серрей Безчесний ти хлопчисько!
Твоє безчестя меч мені обтяжить,

І мсти тяжкий удар впаде на тебе,
Покіль, брехуне, ти не ляжеш в землю,
Як ліг у неї твого батька череп.
І доказ мій — оця ось рукавичка,
Отож приймай мій виклик, якщо смієш.

Фіцвотер Даремно скакуна ти приострожив!
Як смію їсти, пити, дихать, жить,—
Посмію стріть Серрея на відлюдді
І плюнути йому в лице, сказавши:
Він бреше, бреше! Я поклявся твердо:
Не вирвешся ти з зашморгу покари!
Як прагну успіху в новому світі —
Правдиво звинуватив я Омерля,
А ще від Норфолка я чув таке:
Що ти, Омерлю, двох своїх людей
В Кале послав, щоб герцога убили.

Омерль Хто з християн позичить рукавичку?
Щоб Норфолку жбурнути, брехунові,
Як вернеться і стане він на прю.

Болінгброк Облиште рукавички й суперечки,
Хай Норфолк вернеться, хоч він мій ворог,—
Вернутись має, і йому повернуть
Всі землі і майно; коли ж прибуде,
З Омерлем битися його примусим.

Єпископ Цей світлий день нам бачить не судилось.
Вигнанець довгий час змагався в битвах
В ім'я Христа, на славу християнства,
І, знак хреста підносячи, ходив
На чорношкірих, турків, сарацинів;
І, по виснажливих боях, вернувся
В Італію; в Венеції чарівній
Він опочив — віддав могилі тіло,
Душею ж чистою віддавсь Христу,
Бо під його змагався корогвами.

Болінгброк Скажіть, чи правда це, що Норфолк мертвий?

Єпископ Як правда те, що й досі я живу.

Болінгброк Хай упокоїться його душа
На лоні Авраамовім. Облиште
Ви, лорди, сперечатись між собою,
Покіль ми не звеліли стать на герць.

Входить Йорк з почтом.

Йорк Великий герцогу Ланкастер, я —
Від Річарда впокореного; він
Велів тобі сказать, що доброхіть
Тебе за спадкоємця визнає
Своєї влади й скіпетр — знак державний —
Тобі із власних рук передає.
Зійди на трон, з якого він спустився.
Живи і слався, Генріху Четвертий!

Болінгброк В ім'я господнє я на трон зійду.

Єпископ Спаси нас, боже!
Хоч прикро при державцю мовить це,
Та личить правду говорить в лице.
Дай боже, щоб між вас, присутніх тут,
Суддя знайшовсь достатньо справедливий,
Що чесно б Річарда судив ясного!
Шляхетство втримало б його від того,
Що може буть неправедним і ницим.
Підданцю як судити короля?
А хто з-між вас не Річардів підданець?
Злодіїв навіть слухають в суді,
Хоч би і явна в них була вина;
А що ж тоді, як велич має божу
Намісник бога, ставленик, обранець,
Помазаник з вінцем на голові,
Посаджений на трон на довгі літа?
Чи можуть піддані судить монарха,
Та ще й позаочі? Не дай господь,
Очищені щоб душі християн
На вчин наважились такий жахливий!
Підданець я і мовлю до підданців:
Вам треба стать на захист короля!
Лорд Герефорд — його звете державцем,—
Ганебний зрадник короля свого;
А коронуєте його,— звістую:
Англійська кров угноїть нашу землю,
І через цю ганьбу віки застогнуть;
Мир піде спать до турків і поган.
Де був раніше мир, там у війні
Зітнуться родичі, із родом — рід;
Повсюдно заворушення й бунти
Оселяться; Голгофою назвуть
Країну, полем мертвих черепів;
Як дім підбурите ви проти дому,
То найганебніші почнуться звади

На цій нещасній, проклятій землі.
Свого не дайте краю на поталу,
Щоб діти й внуки вас не проклинали.

Нортемберленд Чудово ви сказали, і за це,
Та ще й за зраду вас заарештуєм.
Вестмінстере, візьміть на себе труд
Його до слідства й суду стерегти.
Чи не послухать вам громад палату?
Оголосити вирок згодні, лорди?

Болінгброк Хай Річард з'явиться, аби прилюдно
Нам здатись. Ми тоді підозр ніяких
Не матимем.

Йорк Його я приведу.
(Виходить)

Болінгброк Ми, лорди, вас затримаємо тут.
Ждем запоруки, перш ніж буде суд.
Від вас ми мало бачили любові
Й малі на вас надії покладали.

Входить Йорк з королем Річардом та урядовцями, які вносять корону та інші королівські регалії.

Річард Гай-гай, чом я прибув до короля,
Як не звільнивсь від королівських дум,
Що з ними правував? Іще ж не вмію
Я лестити, вклонятися, вклякати.
Дай трохи часу, щоб біда навчила
Мене покори. Цих людей прихильність —
Невже не так було? — ще не забулась.
Чи ж не гукали: «Річарда вітаєм!»
Колись Христа один Іуда зрадив
З дванадцяти апостолів, мене ж —
Дванадцять тисяч! Хто з вас після слів:
«Бог береже хай короля!» — тепер
«Амінь» промовить? Хто я? Чи священик
І служка водночас? Ну, що ж! Амінь!
Амінь! Бог береже хай короля!
Та я вже не король. Яка ж потреба?
Амінь, хоч би мені й сприяло небо.
Чого мене приведено сюди?

Йорк Щоб, величчю утомлений, свій сан
Приніс ти з волі власної у жертву.

Відмовся задля Генрі Болінгброка
Від влади і корони.

Річард Корону дайте-но. Візьміть її,
Візьміть, кузене:
Моя рука ось тут, а ваша — там.
Корона золота — немов колодязь,
Ми з вами відра на однім ланці;
Покіль одне гойдається в повітрі,
На дно невидимо йде друге, повне.
Це друге — я: знать, сльози у відрі.
А ви рветеся легко догори.

Болінгброк А я гадав — зректись у вас бажання!

Річард Корони зрікся я, а не страждання.
Нести корону й славу — ваша роль,
Проте над власним горем я король.

Болінгброк Ваш клопіт взяв я на свої рамена.

Річард А клопіт все ж не зменшився у мене:
Я заклопотаний, що клопіт враз
Від мене перекинувся до вас.
З короною віддав я золотою
Свій клопіт, та зостався він зо мною!

Болінгброк Чи справді згодні ви зректись корони?

Річард Так... ні, ні... так! Я мушу стать нічим,
Тому не «ні»; таки я відрікаюсь.
Зверніть увагу, як я вниз кочусь:
Важкий тягар із голови своєї
Й важезний скіпетр віддаю: я вигнав
Зарозумілість королівську з серця;
Єлей змиваю свій жальби сльозами,
Вінець вручаю вам цими руками;
Сам королівства зрікся я святого,
Моїм очам шаноба ні до чого!
Пишноту всю і велич відкидаю,
Від ренти відмовляюсь, від маєтків,
Зрікаюсь власних актів і декретів:
Простить господь, як клятву хтось злама,
Тобі ж нехай клянуться недарма!
Мені б лише позбутися гіркоти!
Ти ж тішся: встиг усе, йдучи супроти!
Тож владарюй за Річарда й живи ж,
А Річард в яму хай ляга скоріш.

Бог попустив — моя вже карта бита,
Тобі ж нехай пошле безхмарні літа.
Що маю ще зробить?

Нортемберленд А прочитати
(простягає папір)
Одне — обвинувачення в злочинстві
Як вас самих, так і до вас прихильних —
Державі й краю рідному на шкоду;
Зізнання ваші вселять у серця
Упевненість, що скинуто вас слушно.

Річард Я маю так чинить? Клубок розплутать
Неправедних діянь? Нортемберленде,
Ми б мали описи твого злочинства,
Хіба б ти не соромився юрбі
Їх прочитать? Коли б же став читати,
То на статтю натрапив би ганебну —
На вість, що короля зігнали з трону
І зламано тверді присяги й клятви,—
Цим будеш сплямлений у книзі неба.
Ви стоїте тут, вирячивши очі,
Коли гнітить мене велике горе,
І ладні вмити руки, мов Пілат,
Неначе з жалості; та ви, Пілати,
Ті, хто отут послав мене на хрест,
Гріха свого не змиєте водою.

Нортемберленд Статті хутчіше перечисліть, пане.

Річард У мене очі повні сліз: не бачу,
Та не настільки пелена солона
Сліпить, щоб зрадників не розрізнив я.
А зір спрямую на самого себе,
То і в собі я зрадника знайду,
Тому що у своїй душі дав згоду,
Щоб з короля стягли розкішні шати;
Знеславивсь я: рабом став суверен,
Монарх — підданцем, простим селянином.

Нортемберленд Мій пане...

Річард Не твій я пан, о ні, зухвальцю гордий,
Не маю я ні титулу, ні ймення,
Що надане було під час хрещення,—
Я їх позбавлений. Тяжка пора:
Прожив чимало років, а проте,
Як називатися тепер, не знаю!

О, краще бути королем, зі снігу
В жарт зліпленим; у сяйві Болінгброка
Я швидко танув би — по краплі крапля! —
Король великий, та не добротою.
Коли чогось моє не варте слово,
Звеліть, хай дзеркало сюди несуть.
Погляну на лице, яке воно,
Коли я титул втратив королівський.

Болінгброк Хай дзеркало хтось принесе сюди.

Один із слуг виходить.

Нортемберленд Тим часом прочитайте свій папір.

Річард Мене ти ще й до пекла мучиш, дідьку.

Болінгброк Нортемберленде, не наполягай.

Нортемберленд Незадоволена палата буде.

Річард Чого б то? Я достатньо прочитаю,
Як в істинну оту загляну книгу,
Що в ній гріхи записані,— у себе.

Входить слуга із дзеркалом.

Дай дзеркало, я з нього прочитаю,
Чи зморшки не поглибшали? Чи ран
Не завдала скорбота, по обличчю
Б'ючи мене? Овва! Облесне скло,
Як і мої вдоволені підданці,
Спішить, бач, догодить мені. Хіба
Не ця подоба під гостинним дахом
Збирала аж по десять тисяч люду
Й, мов сонце, змушувала очі мружить?
Чи не на ній відбився блиск ясний,
Що врешті Болінгброк згасив його?
Цього обличчя слава нетривка,
І нетривке й саме воно, як слава.
(Розбиває дзеркало, пожбуривши додолу)
Тож ось лежить у тисячі осколках!
Ось, владцю мовчазний, яка мораль:
Це сум ущент лице мені розтовк.

Болінгброк Тінь суму знищила, гадаю я,
Тінь вашого лиця.

Річард Скажіть іще раз!
Тінь суму? Що ж, воно і справді так.
Бо ж сум мій усередині в мені,
Бо ж зовнішнє виказування суму —
То тільки тінь затаєного горя,
Що стиха в страдницькій душі зростає,—
В ній — саме це; я дякую, королю,
Тобі за щедрість: ти не тільки дав
Нам привід для жалю, але й навчив
Оплакувать цей привід. Є прохання,—
І я піду, не буду турбувати,—
Чи буде відповідь?

Болінгброк Кузене славний!

Річард «Кузене славний?» Більший став, ніж був!
Був королем я — лестили мені
Мої підданці; підданим я став,
Король мені тепер покірно лестить.
Великий став — мені просить не треба.

Болінгброк А все ж просіть.

Річард І ви дасте?

Болінгброк Аякже.

Річард Тоді дозвольте, я піду.

Болінгброк Куди?

Річард Куди накажете — геть з ваших віч.

Болінгброк До Тауеру проведіть його.

Річард Проводить в будь-яку ви ладні пору.
Король вниз пада — ви рветеся вгору.

Король Річард, дехто з лордів та сторожа виходять.

Болінгброк Врочисто коронацію відбудем
В наступну середу,— готуйтесь, лорди!

Виходять усі, крім єпископа Карлейльського, абата Вестмінстерського та Омерля.

Абат Видовисько похмуре ми узріли.

Єпископ Ох, дня цього відчують колючки
Й не зроджені ще нині діточки!

Омерль Святі отці, якими йти шляхами,
Щоб край звільнити від ганьби і страму?

Абат Мій пане, перш ніж висловлюсь про це,
Не тільки покляніться зберігати
У таємниці наміри мої,
А й здійснювати, щó б я не придумав.
В вас, бачу, понахмурювані брови,
Серця сумні і очі у сльозах.
Вечеряти ходім, і я повім,
Як буть, щоб день засяяв нам усім!

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА І

Лондон. Вулиця, що веде до Тауеру.

Входять **королева і дами.**

Королева Король цим шляхом пройде аж туди,
Де Юлій Цезар звів на лихо вежу,
За ці ось грізні мури запроторив
Мойого мужа гордий Болінгброк.
Спочиньмо, як у бунтівному краї
Дадуть спочити справжній королеві.
Дивіться-но... Ні, краще не дивитись.
Мій любий красень в'яне — лиш погляньте.
Хай ревна жалісливість вас розтопить,
Слізьми любові вид його умиє.

Входить **король Річард під вартою.**

Ох, ти тепер — немов руїни Трої,
Знак честі, Річардів могильний склеп,
А не звитяжець Річард; пишний замку,
Чом прикре горе у тобі засіло,
Тріумфи ж перебралися в пивницю?

Річард Із горем цим не зв'язуйся, красуне:
Кінець наблизиш мій; вчись, добра душе,

Минуле наше сном вважать щасливим;
Сном, пробудившися з якого, ми
Узріли: мушу я за брата бути
Жорстокій Необхідності — я з нею
Скріпив союз до смерті. Їдь скоріш
У Францію, подайся в монастир:
Вінець щоб благочестя знов здобути,
Який з нас збито у годину смути.

Королева Мій Річарде, як виглядом і духом
Змінився ти й ослаб! Чи Болінгброк
Затьмив твій ум? Проник тобі у серце?
Лев перед смертю лапу простяга
І нею землю розгрібає в гніві
Безсилім; ти, немов якийсь школяр,
Приймаєш мовчки кару, прут цілуєш
І перед люттю дикою плазуєш,
Впокорений, а сам же — звірів цар!

Річард Так, звірів цар я. О, якби не звірі,
Щасливо й досі правив би людьми.
Колишня королево, в путь лаштуйся:
Тобі у Францію належить їхать.
Вважай, я вмер — і ти біля одра.
Нудьгуючи в зимові вечори,
Вмостись коло вогню з людьми старими —
Нехай згадають про колишні біди.
Та перше ніж промовить «на добраніч»,
Ти про моє їм горе розкажи,
Щоб, плачучи, ішли в свої постелі.
Бездушні головешки, навіть ті
На розповідь зворушливу твою
Проллють вогню згасаючого сльози,
Від болю спопеліють, почорніють:
Законного ж звалили короля!

Нортемберленд Мій пане, Болінгброк змінив ухвалу:
Вам простувать не в Тауер — у Помфрет.
Є, пані, і для вас також наказ —
У Францію якнайхутчіше їдьте.

Річард Нортемберленде, ти за сходи служиш,
Щоб міг зійти на трон мій Болінгброк.
Зосталося годин до строку мало,
Щоб твій ганебний гріх, наривом ставши,
Прорвав; якщо тобі й півкоролівства
Він дасть, вважатимеш ти, що цього

Замало: ти ж поміг загарбать все;
А він гадатиме, ти — той, хто вміє
На трон саджати незаконних владців,
Тож при найменшій зачіпці потрапиш
Прогнати і його самого з трону.
Любов лжедрузів викликає страх,
Страх — зненавиду, а від зненавиди
І небезпеки неминучі, й смерть.

Нортемберленд Я винний, та, одначе, мій то клопіт!
Пора проститись вам і розлучитись.

Річард Лихії люди! Двічі вже мене
Зуміли ви насильно розлучити —
З короною й дружиною моєю.
Дай поцілунком я звільню від клятви,
Та ні: її скріпив я поцілунком.
Нортемберленде, розлучивши нас,
Мене на північ випровадь, де хуги,
У Францію — мою жону; звідтіль
Прилинула сюди, як май, сяйна,
Повернеться, як грудня день, смутна.

Королева Розлука жде нас? Бачимось востаннє?

Річард Сердець і рук не оминуть розстання.

Королева Із Річардом хай і мене зашлють.

Нортемберленд Любов, а не розважність це, мабуть.

Королева То вирушу з ним зі своєї волі.

Річард Нам, плачучи, терпіти спільні болі.
Як плачу по тобі, плач по мені.
Розставшись, в рідній будьмо стороні.
Тобі зітханням, а мені стогнанням
Зміряти шлях.

Королева Він встелений стражданням.

Річард Стогнатиму по двічі, ледь ступлю,—
Шлях зменшиться від мук, що їх терплю.
Зі смутком заручитись варто, й скоре
Весілля з ним лише усталить горе.
Цілунком ми собі заткнем роти;
Дам серце — тож віддай своє і ти.

Королева Моє повернеш; не чини супроти,
Щоб і твого в моїм не вбить з гіркоти.

Цілуються.

Моє — зі мною знову; кличе даль,
Іди вже, щоб могла здолать я жаль.

Річард У горі — зволікань не зайва спроба!
Прощай! Довершить оповідь жалоба!

Виходять.

СЦЕНА 2

Палац герцога Йорка.

Входять Йорк і герцогиня.

Герцогиня Мій пане, ви не все розповіли,—
Бо плач гіркий вам мову перервав,—
Про прибуття небожів наших в Лондон.

Йорк На чому зупинився я?

Герцогиня На тому,
Що Річарду на голову із вікон
Немов жбурляли грубі руки сміття.

Йорк Тож і кажу: великий Болінгброк
На рисаку гарячім їхав верхи,
Що знав, здавалося, про честолюбство
Свойого верхівця,— ступав велично,
А всі кричали: «Болінгброку слава!»
І ніби вікна мовили самі.
Малі й старі крізь половинки вікон
Вдивлялися цікавими очима
У нього; начебто гукали стіни
Із безліччю мальованих фігур:
«Хай береже господь тебе, владарю!»
А він, простоволосий, повертався
Із боку в бік і голову схиляв
Низенько — нижче шиї рисака —
І промовляв: «Спасибі вам, британці!»
Покіль проїхав, тільки це й робив.

Герцогиня Сердешний Річард,— далі ж як було?

Йорк Мов у театрі: провели очима
Улюбленця актора глядачі,
І їм байдуже, як наступний ввійде:
Нудними балачки його вважають.
З таким, якщо не з більшим ще презирством

На Річарда дивились; не кричав
Ніхто: «Господь хай береже його!»
І не було вітань, а тільки сміття
На голову його святу жбурляли;
Він струшував його із тихим сумом,
І усміх на лиці з слізьми змагався,—
То проявлялось горе і терпіння.
Якби господь — не відаю, навіщо,—
Не очерствив сердець, вони б розм'якли,
І сповнилось би варварство жалем.
Рука небес відчутна в діях тих.
Не заперечую я проти них.
Поклявся Болінгброкові, тож радо
І честь його я визнаю, і владу.

Герцогиня Сюди Омерль іде.

Йорк Він був Омерлем.
Та втратив титул — Річардів-бо друг.
Ви називайте Ретлендом його.
В парламенті запевнив я про вірність
Його тверду новому королю.

Герцогиня Добридень, сину: хто оці фіалки,
Що скрасили весняний діл собою?

Омерль Не знаю і не прагну знать цього,
Та й бути б не хотів одною з них.

Йорк Тримайтеся розумно в час весняний,
Бо зірвуть вас, ще й квіт ваш не прогляне.
Що в Оксфорді нового? Ті ж тріумфи?

Омерль Судить наскільки можу, саме так.

Йорк Там бути маєте, я знаю.

Омерль Якщо дасть бог, здійсню цей намір.

Йорк Що за печать за пазухою в тебе?
Ти зблід? Що там написано, дай гляну.

Омерль Дурниця, пане мій.

Йорк Ну, що ж, тим паче —
Не тайна. Що написано, дай гляну.

Омерль Пробачення, о світлосте, прошу я,
Хоча й нічого документ не вартий,
Не показать його підстава є.

Йорк Мені його побачить є підстава.
Боявся я й боюсь...

Герцогиня Чого боятись?
Розписка то, що він у борг заліз.—
Вбиравсь на свято у багаті шати.

Йорк Собі заборгував? Яка розписка?
Коли це сталося? Ти при умі?
Дай, хлопче, у написане я гляну.

Омерль Прошу пробачить, але я не можу.

Йорк Я хочу впевнитися: дай, кажу.
(Вириває папір і читає)
Ганебна зрада! Лотр! Кривоприсяжець!

Герцогиня У чому річ, мій пане?!

Йорк Гей, підійди хтось!

Входить слуга.

Осідлать коня!
Ласкавий боже, що за віроломство!

Герцогиня Що маєш на увазі?

Йорк Дать чоботи і осідлать коня!

Слуга виходить.

Клянуся честю, вірністю, життям,
Я донесу на нього!

Герцогиня В чому річ?

Йорк Цить, нерозумна!

Герцогиня Я не мовчатиму. В чім річ, Омерлю?

Омерль Будь, люба матінко, спокійна: я
Не більш, як відповім життям.

Герцогиня Життям?

Йорк Де чоботи? Подамсь до короля.

Входить слуга з чобітьми.

Герцогиня Удар його, Омерлю. Бідний хлопче!
(До Йоркового слуги)
Негіднику! Не навертайсь на очі!

Йорк Дай чоботи, кажу!

Герцогиня Що, Йорку, хочеш ти зробить? Невже
Не приховаєш, що твій син спіткнувся?
Синів багато в нас? І ще їм бути?
Народжувать хіба я ще спроможна?
Ти сина відбереш у літ моїх
І щастя зватись матір'ю позбавиш?
Не схож на тебе він? Не твій він син?

Йорк Ти нерозважна!
Таємну змову приховати хочеш?
Дванадцять їх врочисто поклялись,
Приклавши вслід один за одним руку,
Вбить в Оксфорді державця.

Герцогиня Ну то й що?
Затримаєм його — він там не буде.

Йорк Геть з віч! Хай він і сто разів мій син,
Я викажу його.

Герцогиня Ти мав би жалість,
Якби його у муках породив.
Підозра не дає тобі спокою.
Гадаєш, я була тобі невірна?
І він не твій, тобі не рідний син?
Мій муже, Йорку милий, так не думай.
Адже на тебе схожий більше він,
Аніж на мене й на мою рідню,
А я ж люблю його.

Йорк Геть, геть з дороги!

Герцогиня Омерлю, слідом! Верхи на коня
Й до короля примчи раніш від нього!
Пробачся перше, ніж обвинуватять:
І я не забарюсь. Хоча й стара,
Але за Йорком ще таки устигну.
Впаду я на коліна і не встану,
Аж поки Болінгброк тебе простить.

Виходять.

СЦЕНА 3

Віндзорський замок.

Входять новий король Генріх IV, Персі та інші лорди.

Генріх Не скажете, де син мій марнотратець?
Три місяці його не бачив я.
Немає більшої біди на світі.
Якби ж вдалося розшукать його!
Про нього розпитайте по тавернах
У Лондоні — він часто там буває
В компанії розбещених гульвіс;
Вони, подейкують, в глухих завулках
Грабують перехожих, варту б'ють;
Він, юний і розпусний гультіпака,
Вважа за честь підтримувати зграю
Тих приятелів.

Персі Я, пане, два дні тому бачив принца
Й про поєдинки в Оксфорді сказав.

Генріх Що відповів джигун?

Персі Він відповів, що піде в дім розпусти,
І рукавичку вихопить у хвойди,
Й натягне, як любовний подарунок,
І зсадить в ній найдужчого з коня.

Генріх Розпусник він і відчайдух, та в цім,
Одначе, іскорки надії бачу,
Що з часом мають запалати ясно.
Хто то сюди простує?

Входить квапливою ходою Омерль.

Омерль Де король?

Генріх Що, наш кузене, маєте на думці?
Чого так дико очі в вас блищать?

Омерль Величносте, благаю: дайте згоду
Поговорити з вами наодинці.

Генріх Прошу вас залишити нас самих.

Персі і лорди виходять.

Із чим до мене хочете звернутись?

Омерль Хай приростуть коліна до землі
(уклякає)
Й язик прилипне мій до піднебіння,
Аніж, непрощений, я встав чи мовив.

Генріх Провину вчинено чи був лиш намір?
Як намір — хай найгірший,— то прощаю,
Бо вдячність і любов здобуть бажаю.

Омерль Дозвольте, ключ я оберну у дверях,
Щоб, поки мова, не зайшов ніхто.

Йорк
(із-за лаштунків)
Володарю мій світлий, бережися!
Знай: коло тебе змовник, віроломець!

Генріх Негіднику, знешкоджу я тебе!
(Вихоплює шпагу)

Омерль Не мсти мені: нема причин боятись.

Йорк
(із-за лаштунків)
Владарю легковірний, відчини!
З любові маю ображать монарха?
Впусти, бо зараз виламаю двері!

Входить Йорк.

Генріх В чім, дядьку, річ, кажи!
Передихни. Як, близько небезпека?
Щоб ми ж озброїлися проти неї.

Йорк Ось прочитай — і знатимеш про зраду,
Якої виказать не мав я змоги.

Омерль Читай, та не забудь про обіцянку:
Я каюсь; промини моє ім'я,—
З рукою серце в спілці не було.

Йорк Чого б ото брехав я? Цей папір
У зрадника з-за пазухи я витяг.
Мерзотник кається лише зі страху.
До нього жалості не май, бо жалість —
Лиха змія, що може в серце вжалить.

Генріх Ганебна, підла і зухвала змово!
О батьку праведний зрадливця сина!
О ти, прозоре й чисте джерело,
З якого свій початок взяв ручай
І каламуттю сам себе бруднить.
Добра́ надмірність переходить в зло...
Душі у тебе старчить, щоб простить
Відступництво гидке свойого сина.

Йорк Чеснота — звідниця для вад його.
Зганьбив себе — й мене позбавив честі,
Як батька статку позбавля всього
Його безпутний марнотратець син.
Життя без честі — за ганьбу я маю.
Бороть безчестя — я життям вважаю.
Хай зрадника покара не мине:
Як пощадиш його — уб'єш мене.

Герцогиня

(за лаштунками)
Владарю, ради господа, впустіть!

Генріх Хтось молить слізно — нетерплячий, видко.

Герцогиня Це — я, я, жінка, королева тітка.
Тож відчини, не закривай путі:
Жебрачка просить вперше у житті.

Генріх І наша сценка ця — о неборачко —
Змінилася на «Короля й жебрачку».
Кузене грізний, матір ви впустіть,
Бо знаю я: прийшла за вас просить.

Йорк Хто б не просив тебе — твоє прощення
Ще більших буде злочинів знамення.
Силкуйся гнійний видалить суглоб.
Це хоч кому надійно помогло б.

Входить герцогиня.

Герцогиня Не вір, владарю, злому чоловіку:
Не любить він нікого зроду-звіку.

Йорк Прийшла вслід за негідником синком,
Щоб підживить його старим соском?

Герцогиня Стривай-но, Йорку.
(До короля)
Вислухай, благаю!
(Стає на коліна)

Генріх Встань, тітонько!

Герцогиня Державцю, заявляю:
З колін повік не підведуся, ні!
І світла дня не бачити мені,
Аж поки втішна випаде хвилина
І Ретленда простиш, мойого сина.

Омерль Я й мати молимо тебе з колін.
(Стає на коліна)

Йорк А я навпроти свій зроблю уклін...
(Стає на коліна)
На зле самим вам піде ваша ласка.

Герцогиня Поважна просьба то? Скоріше маска.
В очах — ані сльози, не просьба — жарт.
Чи голос уст благання серця варт?
В тій просьбі млявій слід відмовить твердо.
Ми ж просимо уклінно й щиросердо,
Коліна втомлені він рад звести,
Ми ж ладні ними в землю урости.
Його прохання наскрізь лицемірні,
А наші — болями душі безмірні.
Сильніші просьби наші, ніж його.
Ми — праві, ждем зласкавлення твого!

Генріх Встань, тітко!

Герцогиня Зжалься на мої печалі!
Кажи «прощаю» — «встань» зостав надалі.
Мене за няньку мавши, ти б зумів
Казать «прощаю» — це найперше з слів.
Почуть жадаю слово над словами —
«Прощаю»; зглянься, володарю, над нами!
Коротке, та солодке й окриля
Воно, як злине з уст у короля.

Йорк «Pardonne moi» *,— скажи їй по-французьки.

Герцогиня Навчаєш, як прощення вбить прощенням?
Жорстокий муж! Не мавши доброти,
Протиставляєш слово слову ти!
«Прощаю» — чуть по-нашому волієм:
Французької не дуже розуміем.
Ти зводиш зір; звертання як дійде,
У серці жалість вираз хай знайде,
Щоб міг ти на мольби, сумні без краю,
Із співчуттям проголосить: «Прощаю!»

Генріх Встань, тітонько.

Герцогиня Мені не до вставання:
Щоб ти простив — ось суть мого прохання.

Генріх Прощу, як бог мої простить провини.

---

* *Див. примітки наприкінці книжки.*

Герцогиня О, недарма схилила я коліна!
І все ж боюсь... Ну ж, повтори слівце!
Ним не подвоїш ти прощення це,
Лише підтвердиш...

Генріх Я від серця всього
Його простив.

Герцогиня Бог падолу земного!
(Підводиться)

Генріх Але наш «вірний» зять, як і абат,
І решта зграї діждуться свого:
Негайно смерть за ними поженеться.
Мій дядю, поможи послати в Оксфорд
Чи ще куди, де зрадники засіли,
Оружну силу; їм не жить, клянусь,—
Їх висліджу, до них я доберусь!
Щасливо, любі! Прощавай, кузене!
Зверталась мати недарма до мене.

Герцогиня Новим стань, сину мій, розправ рамена!

Виходять.

СЦЕНА 4

Там же.

Входить сер Пірс Екстон і слуга.

Екстон Ти пам'ятаєш, що сказав король:
«Де друг, що від страху мене звільнив би?»
Він так сказав?

Слуга Еге ж, його слова.

Екстон «Де друг?» — і це промовив він аж двічі
І з притиском. Адже було таке?

Слуга Атож.

Екстон Говорячи, на мене він дивився.
Немов казав: «Чи не тобі дано
Цей страх тяжкий мені із серця зняти?»
Того, хто в Помфреті, він мав на думці.
Рушаймо в путь! Володаря свого
Я друг — звільню від ворога його.

Виходять.

СЦЕНА 5

Замок Помфрет.

Входить король Річард.

Річард Я розмірковував, як порівнять
В'язницю, де сиджу, із цілим світом:
І через те, що в світі повно люду,
А тут лише одне створіння — я,—
Нелегко це зробить. Та ось на спробу:
Вважайте, мозок — чоловік душі,
Душа — це жінка; і від них обох
Думок народжуються покоління.
Малий мій світ заселюють вони —
Так, як залюднюється світ земний.
Думки у спротиві. Їх кращий вид —
Про щось божественне — тяжіє все ж
До сумнівів; тоді із словом слово
Буває в суперечності.
Як це: «Прийдіть до мене, діточки»,—
І вслід: «Але пройти до мене важче,
Аніж верблюдові крізь вушко голки».
Амбітні думи линуть до чудес,
Що їх не досягти,— так кволі нігті
Даремно б мур в'язничний намагались
Проколупать — прохід мені прокласти,—
Й ті думи гинуть у своїй гордині.
Думки ж утішні лестять одна одній,—
Не перші ж бо вони рабині долі
І не останні; наче в колодки
Закуті жебраки, що від ганьби
Рятуються уявленням: у них
Доводиться сидіти й іншим людям,
І думка ця полегшення приносить;
Свою біду кладуть на плечі тих,
Кому вже довелось її зазнати.
Один — я граю ролі багатьох.
І всі нераді. Часом я — король,
Тоді, від зрад, запрагну стати злиднем
І стану. Та нужди важезний гніт
Переконає: королем буть краще,—
І знову я король. І знову думка:
Мене позбавив трону Болінгброк.
Я став нічим. Та як би не було,
Чи я, чи хтось іще, жива людина,—

Ніхто, однак, не зможе вдовольнитись
Нічим. Здається, музику я чую?

Звучить музика.

Ха-ха! Дотримуйтесь чіткого звуку:
Солодка музика красу втрачає,
Коли у ній нема ладу і міри.
Те ж з музикальністю життя людського.
Виразно вловлює тонкий мій слух,
Що звук не той в розстроєній струні,
Немилозвуччя ж у своїй державі
Розчуть, проте, я так і не спромігся.
Час змарнував і в часі звівсь намарне —
Тепер для нього за годинник правлю:
Думки — хвилини; цокіт — то зітхання;
В очах моїх позначені години,
Мов стрілка, вказує на них мій палець,
Втираючи жалю тяжкого сльози.
Тепер, коли годину вибива,—
Лунає стогін, серце розрива,
Гучний, як дзвін; зітхання, сльози й стогін
Відмірюють хвилини і години;
Для мене ледь повзе, для Болінгброка
Збігає швидко час в тріумфі гордім.
А я стою, мов та дурна зозуля
У дзигарях; вслухаюся у звуки
Й від музики тієї навіснію.
Нехай вона замовкне. Бо хоча
Лікують нею божевільних, можна
Здоровому від неї збожеволіть.
Та тих, хто шле її, благословляю!
То знак любові; Річарда любить —
В ненависному світі — дивина.

Входить конюх.

Конюх Уклін, королю.

Річард Дяка, добрий пер:
І мідяка не вартий я тепер.
Хто ти? І як проник між ці ось мури,
Куди лиш забридає пес понурий,
Харч несучи, щоб лихо підживить?

Конюх В твоїй я стайні конюхом служив,
Як був ти владарем; тут проїздивши,
Заледве дозволу домігся я

На короля колишнього поглянуть.
Ох, серце стислося моє, коли
У Лондоні під час коронування
Я Болінгброка вздрів на берберійці,
Коні, що часто їздив ти на ньому,
Коні, що ревно я про нього дбав!

Річард На берберійці? Друже мій, скажи,
Як він ступав під ним?

Конюх Так гордо, наче землю зневажав.

Річард Пишався: Болінгброк сидить в сідлі.
А їла ж хліб із рук моїх ця шкапа,
Тим горда, що по шиї поплещу.
І не спіткнулася вона? Не впала?
Адже писі, як запевня прислів'я,
Судилося падіння; то чому
Не впала, щоб зламати карк тому,
Хто так пихато сів на спину їй?..
Але за що тебе я, коню, лаю?
Ти створений боятись нагая,
Родився, щоб носить. А я — не кінь:
Осел з тяжкою ношею на спині,
Якого геть заїздив Болінгброк.

Входить тюремний наглядач з їжею.

Наглядач
(до конюха)
Іди відсіль, чого сюди забіг?

Річард Бувай здоров і нас зостав самих.

Конюх Хай серце скаже, як язик не встиг.
(Виходить)

Наглядач Мій пане, може б, ви перекусили?

Річард Скуштуйте перш, як завжди це робили.

Наглядач Не смію, пане. Сер Пірс Екстон — він
Оце прибув від короля — боронить.

Річард Ідіть з Ланкастером під три чорти!
Терпіння луснуло, втомився я.
(Б'є тюремного наглядача)

Наглядач Ой, поможіть!

Входить сер Пірс Екстон зі слугами.

Річард Це ж як? Грозить нам меч? О лиходію,
Ти власну смерть тримаєш у руках.
(Вихопивши меча в одного із слуг, убиває його)
І ти також шукай притулку в пеклі!
(Убиває другого слугу)

Тоді Екстон звалює його додолу.

Твоїй руці в незгасному вогні
Горіть: удару завдала мені.
Руки цієї хибна й люта сила
Мій край моєю кров'ю оросила.
Линь вгору, душе! Місце твоє там.
А тілу — в діл. Прощаюсь я з життям.
(Помирає)

Екстон Кров королівську доблесну пролито,—
Я рук доклав. Чи на добро? Якби-то!
Диявол, що на цей підмовив чин,
Сказав: записаний у пеклі він.
Загиблого доставлю я живому.
А інших поховать в куточку цьому.
(Виходить)

СЦЕНА 6

Віндзорський замок.

Сурми. Входять король Генріх IV, герцог Йорк та ще дехто з лордів і прибічників нового короля.

Генріх У Глостершірі нашім, дядьку Йорк,
Бунтівники, почули ми з жалем,
Вщент місто Сайстер знищили вогнем.
Не відаєм, чи в бран хто з них узятий?

Входить Нортемберленд.

Вітаю вас, мій лорде, що чувати?

Нортемберленд Найперш — твоїй державі хай щастить.
Я в Лондон го́лови відправив Блента,
І Солсбері, і Оксфорда, і Кента:
Як схоплено їх, про перебіг дій
Все у реляції я виклав цій.

Генріх Шляхетний Персі, за твої старання
Віддяка буде і пошанування.

Входить Фіцвотер.

Фіцвотер Я з Оксфорда у Лондон відіслав
Дві голови: і Брокаса, і Сілі,—
Двох зрадників страшних і небезпечних,
Що замірялись повалить тебе.

Генріх Зусиль, Фіцвотере, й заслуг твоїх
Я не забуду, знаючи про них.

Входять Персі та єпископ
Карлейльський.

Персі Абат Вестмінстерський, великий змовник,
В душевних муках, точений сумлінням,
Під смутку тягарем зійшов до гробу;
А Карлейль тут. За гордість кара буде!
Він королівського чекає суду.

Генріх Ось, Карлейлю, такий наш вирок вам:
Ідіть у пустинь, оселіться там.
Сидітимете ви смиренно й тихо —
До днів останніх вам не знати лиха.
Хоч ви є ворогом моїм весь час,
Я честі бачив світлі іскри в вас.

Входить сер Пірс Екстон,
за ним несуть труну.

Екстон Володарю великий, в цій труні
Твій страх поховано, нема нікого
З-між ворогів сильнішого за нього.
З Бордоським Річардом покінчив я.

Генріх Подяк не жди: страшна вина твоя.
Вона тяжітиме, ми відчуваєм,
І наді мною, і над славним краєм.

Екстон Хіба не ви його сказали вбить?

Генріх Отрута нам потрібна, та любить
Отруту ми не мусимо. Тому
Тебе я не люблю. Хоча йому
Я зичив смерті, та мені нелюба
Подоба осоружна душогуба.
Докори совісті за труд прийми.

Прихильністю не обдаруєм ми.
Блукай в пітьмі, мов Каїн навіжений,
І не показуйся на світло денне.
Повірте, лорди,— сум терзає душу,
Що я рости з чужої крові мушу.
Моя скорбота хай і вас гнітить.
Жалоби чорні шати одягніть.
В Святую Землю! В мандрах безупинних
Я змию кров із рук оцих злочинних.
За гробом кожен йди з сумним лицем.
Вшануймо передчасну смерть плачем.

Виходять.

ГЕНРІХ IV
ЧАСТИНА ПЕРША

Переклав Дмитро Палямарчук

Король Генріх IV.

Генріх, принц Уельський } сини короля
Джон, принц Ланкастерський }

ДІЙОВІ ОСОБИ

Граф Вестморленд.

Сер Уолтер Блент.

Томас Персі, граф Вустер.

Генрі Персі, граф Нортемберленд.

Генрі Персі, на прізвисько Готспер, його син.

Едмунд Мортімер, граф Марч.

Річард Скруп, архієпископ Йоркський.

Арчіболд, граф Дуглас.

Оуен Глендауер.

Сер Річард Вернон.

Сер Джон Фальстаф.

Сер Майкл, друг архієпископа Йоркського.

Пойнс.

Гедсхіл.

Піто.

Бардольф.

Буфетник.

Френсіс, слуга.

Корчемний служник.

Конюх.

Візники.

Подорожні.

Гінці.

Леді Персі, Готсперова дружина, сестра Мортімера.

Леді Мортімер, донька Глендауера.

Пані Спритлі, хазяйка корчми в Істчіпі.

Місце дії — Англія та Уельс.

СЦЕНА 1

Лондон. Палац.

Входять король Генріх, Вестморленд, сер Волтер Блент та інші.

Король Генріх Знебулі ми, змарніли від турбот,
Та тільки мир зацькований спочине,—
Ми, сил набравшись, гуком бойовим,
Мов буря, в береги далекі вдарим.
Своя земля не буде спраглих уст
Ізнов синівською багрити кров'ю,
Їй лона знов війна не пошрамує,
Не витопчуть і квітів польових
Копита кінські. Хай іще недавно,
Мов блискавиці в небі грозовім,
Дітей одної неньки хижі очі
Стрічалися в усобищах кривавих,
Та нині спільно в збратаних шерегах
Дорогою одною підуть вої,
І більш не стане брат на брата. Ніж
Убивчої війни не зранить нас,
Як меч, у піхви вкладений, не ранить
Господаря свого. Тож уперед
Незламними когортами до гробу
Христа, якого воями єсьмо;
Його святим ім'ям благословенним
Ми присягли боротися. Візьмем
До війська рекрутів іще англійських.
Вони вже в чреві матернім привчали
Долоню до меча, щоб тих поган
З землі святої вигнать, по якій
Ходили ті благословенні ноги,
Що їх багато сотень літ тому
Прицвяхували до хреста гіркого

Для нашого спасіння. Рік минув
Ухвалі нашій. Годі слів!
Скажіть, Вестморленде, якої думки
На раді учорашній ви дійшли,
Щоб славну ту прискорити виправу?

Вестморленд Королю мій, ми радили про те
Із запалом і кошти приділяли,
Аж тут лихі прийшли з Уельсу вісті.
Найтяжча з них — що Мортімер шляхетний,
Загін з Герефордшіру ведучи,
На буйного Глендауера, впав
До рук отого хижого валлійця.
Із тисячу бійців там полягло.
І мертві їх тіла жінки валлійські
Такій огидній віддали нарузі,
Що й говорить про те не випада.

Король Генріх Ця вість недобра забарить, як видно,
Виправу нашу до землі святої.

Вестморленд І ця, ласкавий владарю, та й інші,—
Бо ще бентежніші й лихіші вісті
Із півночі оце наспіли: там,
У день Хреста Чесно́го юний Персі,
Що прізвисько Гарячої Остроги,
Чи Готспера, здобув собі,— зітнувся
При Голмдоні з прославленим шотландцем,
Хоробрим Дугласом. Була жахлива
Година та кривава і вогненна,
І гук гармат розносив грізну вість.
А що гонець, упавши на коня,
До нас помчав під розпал бою саме,
То він не певен, хто там переміг.

Король Генріх Вже тут наш дорогий, наш ревний друг,
Сер Волтер Блент,— ось тільки-но з коня,
Ще вкритий весь пилюкою дороги
Від Голмдона до нас; і він привіз
Нам вістку втішну: Дугласа розбито!
Сер Волтер сам на власні очі бачив,
Як десять тисяч доблесних шотландців
Та більш як двадцять лицарів шляхетних
В своїй крові конали. Персі там
У бран взяв Мордека,— то файфський граф,
Син Дугласа розбитого найстарший,—
А з ним попали й графи Етол, Ангус,

Меррей, Ментіс. Ну, що, які трофеї?
Почесна здобич? Га? Скажи, кузене!

Вестморленд Так. Нею міг би й принц пишатись.

Король Генріх Цим
Смутиш мене ти й до гріха доводиш,
Я заздрю лордові Нортемберленду:
Він батько вдатного отого сина,
Чиє імення на устах у Слави,
Хто в нашім гаї — найстрункіший кедр,
У Долі хто — улюбленець та гордість.
І, чуючи хвалу йому, виразно
Тавро ганьби й розпусти бачу я
На молодім чолі у сина Гаррі.
От чудо б сталось: хтось мені б довів,
Що фея, пурхавка ота нічна,
Синів нам обміняла у колисці,
І Персі — мій, Плантагенет — його,—
Тоді б я мав достойного нащадка!
Та досить мрій! Що скажете, кузене,
Ви про зухвальство молодого Персі?
Усіх у тім бою здобутих бранців
Собі лишивши, приділив мені
Лиш Мордека він, файфського б то графа.

Вестморленд Це зроблено з намови дядька. Вустер,
Недоброзичливий до вас, небожа
Під'юджує, щоб гребінь північний
Він підіймав зухвало проти вас.

Король Генріх По нього послано, щоб відповів
Мені за це. Тому відкласти мусим
Похід священний до Єрусалиму.
На середу, кузене, призначаю
У Віндзорі нараду. Сповістіть
Всіх лордів і вертайтеся мерщій.
Нам міркувати й діяти сьогодні
Не дозволяє гнів.

Вестморленд Усе зроблю,
Королю мій!

Виходять.

СЦЕНА 2

Інша кімната в палаці.

Входять принц Генріх і Фальстаф.

Фальстаф Ну, Генрусику, котра година, хлопче?

Принц Генріх Ти стільки цмулиш старого хересу, так напихаєшся за вечерею, а пообідавши та попустивши очкура, так хропеш, валяючись на ослонах, аж зовсім очманів, уже й не втрапиш до ладу запитати про те, що таки треба знати. Ну й на біса тобі ота година? Хіба що години обернулися б на кухлі хересу, хвилини — на каплунів, вагадла — на язики звідниць, а саме благословенне сонце— на гарну жагучу дівчину в спідниці вогненної барви,— інакше-бо я не бачу глузду в твоїм запитанні.

Фальстаф Авжеж, Генрусику, ти починаєш бити в ціль. Для нас, хто полює на чужі гаманці, час показують місяць та сузір'я Воза, а не Феб, отой «прекрасний лицар мандрівний». І я прошу тебе, любий жартуне, коли ти станеш королем, хай господь береже твою милість,— я мусив би сказати «твою королівську величність», бо милості не знати тобі ніколи.

Принц Генріх Що? Я милості не знатиму?

Фальстаф Не знатимеш. Їй-богу. Ані найменшої, навіть отієї, якої просять за столом на благословення яйця та кусня хліба з маслом.

Принц Генріх Гаразд. А далі що? Кажи! Кажи мені відверто.

Фальстаф Так от, любий мій жартуне, коли ти станеш королем, гляди, не дозволяй, щоб про нас, володарів ночі, казали, ніби ми крадемо світло у дня. Хай називають ловчими Діани, лицарями темряви, улюбленцями місяця; хай називають нас добропорядними людьми, бо ми, так само, як і море, покірні непорочному й шляхетному світилові, під чиїм прихильним лицем крадемо.

Принц Генріх І до ладу сказано, і слушно. Ми — підданці місяця, адже й наші здобутки зазнають то припливів, то відпливів, як і море, покірне місяцеві. Візьмім для прикладу таке: капшук із золотом, спритно підхоплений у понеділок, розтринькав у вівторок вранці. Набув з криком: «Віддавай!» Позбувся з гуком: «Забирай!» То з відпливом опустишся до нижнього щабля драбини, то, дивись, із припливом швиргоне тебе на самий вершечок... шибениці.

Фальстаф Правду мовиш, хлопче... А хіба ж не правда й те, що наша шинкарочка — найсолодша молодичка?

Принц Генріх Як гіблейський мед, старий гультіпако. Але чи не була б тобі солодшою за гратами буйволяча куртка?

Фальстаф Га? Що ти там патякаєш, блазню? Що то за натяки та шпильки? І на диявола мені отой одяг із шкіри буйвола?

Принц Генріх А на диявола мені твоя шинкарочка?

Фальстаф Гаразд, але ж ти сам частенько закликав її до себе та зводив із нею там рахунки.

Принц Генріх А чи кликав я коли-небудь на допомогу тебе, щоб ти сам платив за себе?

Фальстаф Що ні, то ні. Віддаю тобі належне: ти відбувався там за обох...

Принц Генріх Авжеж, і там, і всюди, коли водився в кишені гріш, а коли купило притупило, то налягав на свій кредит.

Фальстаф Авжеж. І так налягав на нього, що ні в кого не було сумніву, що ти безсумнівний спадкоємець... Але скажи мені, любий жартуне, невже й тоді, коли ти посядеш трон, по Англії стовбичитимуть шибениці? Чи закон — отой старий блазень — як і нині, іржавим ланцюгом душитиме відвагу?.. Станеш королем, гляди ж, не вішай злодіїв.

Принц Генріх Ні. Це буде доручено тобі.

Фальстаф Мені? Дуже добре. Їй-богу, з мене вийде правдивий суддя.

Принц Генріх Ти розсудив неправдиво: я хотів сказати, що ти вішатимеш злодіїв. Ото вже вийде з тебе катюга!

Фальстаф Нехай і так, Генрусику. І то гаразд. Скажу по правді, воно мені, коли подумати добре, так само до душі, як і в суді чигати.

Принц Генріх Чигати на що? Як би чимось поживитись?

Фальстаф Еге ж. Якась там одежина перепаде,— та ж добра такого катові ніколи не бракує... Сто сот чортів! Я так нудьгую, мов старий кіт або той ведмідь на прив'язі.

Принц Генріх Або як хирлявий лев чи лютня закоханого.

Фальстаф Атож. Чи басова дудка лінкольнширської козиці.

Принц Генріх А що ти скажеш, коли я порівняю тебе із зайцем чи смердючим Мурським ровом?

Фальстаф Ну й порівняв! Яка бридота! Їй-богу, ти найвигадливіший заводіяка, найзатятіший гультяй і негідник, моє найчарівніше княжатко. Але прошу тебе, Генрусику, досить, не турбуй

мене такою суєтою. От би дізнатися, де його знайти такий крам, як добрі імення. Неодмінно придбав би. Оце якогось дня один старий лорд із королівської ради так вишпетив мене на вулиці. А все через вас, пане! Щоправда, я не дуже зважав на нього. Проте говорив він мудро. Та, про мене, все те, як у стіну горохом. Тоді він давай іще мудріше. А з мене — як з гуски вода. По правді сказати, говорив він вельми мудро, та ще серед вулиці!

Принц Генріх Не слухав — і добре зробив. Еге ж: «Мудрість волає на велелюдних розпуттях, і ніхто її не слухає».

Фальстаф Диявольська у тебе спритність до Письма; їй-богу, ти розбестив би й святого! Немало ти, Генрусику, завдав мені халепи,— хай бог тобі того не пам'ятає! Доки я тебе, Генрусику, не знав,— не знав нічого! А тепер, коли казати щиро, я вельми скидаюсь на розпусника. З таким життям пора вже розпрощатись, і я з ним розпрощаюсь. Якщо я цього не зроблю, з мене вийде справжній лайдачисько. А в пекло загриміти через синочка хай там якого християнського монарха мені не хочеться.

Принц Генріх А де б нам, Джеку, роздобути назавтра грошенят?

Фальстаф Та де завгодно, хлопче. Вже я-то роздобуду, а ні— то назви мене негідником і відшмагай дошкульними словами.

Принц Генріх О, я бачу — ти вже стаєш на праведну дорогу: від молитов до тягання гаманців.

Фальстаф Ну, що ж, Генрусику, таке вже моє покликання. Хіба ж то гріх, коли людина працює за своїм покликанням?..

В глибині з'являється Пойнс.

От і Пойнс! Зараз ми дізнаємось, чи Гедсхіл винюхав що-небудь... О, якби людина діставала по своїх заслугах, то він попав би на самісіньке дно найгарячішого казана. Це найзапекліший зі всіх негідників, котрі будь-коли кричали чесним людям: «Стій!»

Принц Генріх День добрий, Неде!

Пойнс Добридень, любий Генрусику.
(До Фальстафа)
Ну, що каже тобі добродій Покутник, що каже сер Джон, барило солодкого вина? То як ти, Джеку, владнав справу з чортом? Адже ти страсної п'ятниці проміняв йому душу на кухоль мадери та стегенце холодного каплуна!

Принц Генріх Сер Джон шанує своє слово, і диявол дістане, що виміняв. Сер Джон завжди тримається прислів'я: «Віддай чортові чортове».

Пойнс То він попаде в пекло за те, що дотримав слова, даного чортові.

Принц Генріх А не дотримає, то попаде туди за те, що ошукав чорта.

Пойнс Ну, хлопці, взавтра о четвертій ранку мусимо бути під Гедсхілом. Тудою йдуть до Кентербері прочани з багатими пожертвами, а до Лондона — їдуть купці з набитими капшуками. Я вже для вас усіх приготував маски, а коні маєте свої. Гедсхіл нині ночуватиме в Рочестері. А на ту ніч я замовив вечерю в Істчіпі. Ми, пораючись із тими подорожніми, будемо почуватися безпечно, як у власнім ліжку. Пристанете до моєї компанії, я натопчу ваші гамани кронами. А ні, то нидійте вдома, і хай вас усіх перевішають!

Фальстаф Слухай-но, Едварде, якщо я взавтра залишуся вдома, то вас кат візьме за те, що ви поїхали.

Пойнс То як, огузку волячий, пристаєш?

Фальстаф Генрусику, чи ти поїдеш з нами?

Принц Генріх Я! Грабувати? Пристати до злодійської шайки? Нізащо в світі!

Фальстаф Нема в тебе й крапельки ні чесності, ні мужності, ні дружніх почуттів. Не королівської ти крові, якщо тобі бракує духу здобути якийсь десяток шилінгів.

Принц Генріх Ну гаразд, хоч раз у житті я буду одчайдухом.

Фальстаф Оце діло мовиш!

Принц Генріх Хоча ні... Будь-що-будь, я зостаюся вдома.

Фальстаф Ну, якщо так, я стану зрадником, коли ти станеш королем.

Принц Генріх Про мене.

Пойнс Сер Джоне, зостав мене з принцом сам на сам. Я викладу йому такі докази, що він пристане до нас без вагання.

Фальстаф Гаразд. І хай господь пошле тобі духу напоумлення, а йому слуху, щоб скористатися доброю радою; хай твої слова вселять у нього щире довір'я, аби ймовірний принц став удаваним злодієм,— адже в наш убогий вік дрібні злочинства потребують підтримки. Прощавайте. До зустрічі в Істчіпі.

Принц Генріх Прощавай, моя запізніло весно! Бувай, моє ти бабине літо!

Фальстаф виходить.

Пойнс Слухайте, мій добрий, мій найніжніший принце, їдьте завтра з нами. Я хочу розіграти втішний жарт, але мені самому те не до снаги. Фальстаф, Бардольф, Піто й Гедсхіл пограбують тих людей, на яких ми готуємо пастку; нас обох не буде там. Коли ж грабіжники дістануть здобич, я вам даю відтяти голову, якщо ми не обчухраємо їх самі.

Принц Генріх А як ми зможемо в дорозі відлучитися від них?

Пойнс Ми виїдемо раніше або пізніше за них, призначивши їм місце збору, самі ж не приїдемо туди вчасно, тоді без нас вони вчинять грабунок, а коли, впоравшись, над'їдуть, ми й нападемо на них.

Принц Генріх Воно-то так, тільки ж вони впізнають нас по конях, по одежі чи по інших прикметах.

Пойнс А дідька лисого! Наших коней вони не побачать, я прив'яжу їх у лісі. Коли ж від'їдемо, то поскидаємо маски. Голубчику, я про такий випадок роздобув уже цератяні плащі; тож ними приховаємо свій одяг, який вони добре знають.

Принц Генріх Так-то воно так, але я сумніваюся, чи вдасться нам упоратися з ними. Їх — більше.

Пойнс Та ж двоє — з породи боягузів: тільки-но почують, що непереливки, дременуть, немов зайці, а щодо третього, то не носить мені моєї зброї, якщо він битиметься довше, ніж велить здоровий глузд. Ото буде втіха послухати тієї недоладної брехні, яку правитиме цей товстющий шахрай, коли ми зберемося при вечері,— як він чубився щонайменше з тридцятьма нападниками, як спритно кидався на них, яких завдавав ударів, на яку небезпеку наражався. Тоді ми й викриєм його брехню і добре посміємось.

Принц Генріх Гаразд. Я йду з тобою. Приготуй усе необхідне. Взавтра ввечері приходь за мною в Істчіп, я там вечерятиму.

Пойнс Прощайте, принце!

Пойнс виходить.

Принц Генріх Я знаю вас усіх. Але тим часом
Паскудствам вашим потурати буду
І стану в цім наслідувачем сонця,
Яке зловісним хмарам дозволяє

Його красу од світу затуляти,
Щоб за своїм бажанням ще дивніше
Засяяти, прорвавши осоружну
Заслону хмар, що прагнули намарне
Затьмить його. Якби свята тривали
Весь рік, вони б нудніші праці стали.
Забави милі нам, коли нечасті.
Приємне те, що випадає зрідка.
Отож, відкинувши низотні вчинки
І несподівано сплативши борг,
Себе я покажу настільки кращим,
Наскільки бачив люд мене лихим.
Так, як метал коштовний у болоті,
Мій лик ясний, засявши над брудом,
Привабить більш людських очей, аніж
Чеснота, не відтінена нічим.
На благо оберну я власний гріх
І, блуд спокутавши, здивую всіх.
(Виходить)

СЦЕНА 3

Лондон. Палац.

Входять король Генріх, Нортемберленд, Вустер, Готспер, сер Волтер Блент та інші.

Король Генріх Спокійна і холодна кров моя
Не збурювалась досі від образ,
І ви, збагнувши те, надуживали
Терпінням владаря. Та знайте, лорди:
Віднині, як належить королю,
І грізним, і суворим стану я,
Що досі був для всіх, немов єлей,
І тільки через те утратив шану,
Яку лиш горді гордим віддають.

Вустер Державцю мій, наш дім не заслужив
На ці образливі погрози влади,
Тієї влади, що її могутність
Була творінням наших рук.

Нортемберленд Королю..

Король Генріх Геть звідси, Вустере! В твоїх очах
Я небезпеку бачу й непокору.
Ви, пане, самовпевнені й зухвалі.
Король не може стерпіти того,

Щоб супився його васал на нього.
Ідіть! Як допомога ваша й рада
Потрібні будуть, ми покличем вас.

Вустер виходить.

(До Нортемберленда)
Ви ніби щось сказать хотіли?

Нортемберленд Так,
Ласкавий пане мій. На ваш наказ
Вам бранців видати, що син мій Гаррі
В полон узяв під Голмдоном, ніхто
Не відповів брутально так, як вам
Доповіли. Насправді винні в тім
Кривотлумачення або чиїсь
Ганебні заздрощі, лише не син мій.

Готспер Не відмовлявсь я видати вам бранців,
Володарю. Ще й досі пам'ятаю:
Скінчився бій. І я, знемігши в січі,
Задиханий, на свій оперся меч.
Аж тут підходить лорд якийсь — чистенький,
Свіжесенький, немов той женишок;
Поголене пухкеньке підборіддя
Скидалося на нивку по жнивах;
Напахчений увесь, як парфумерник,
Він пальцями двома тримав манірно
Якесь пуделко з порошком пахучим,
Його до носа раз у раз підносив
І знов одводив, ну, а ніс той чхав,
Неначе з гніву. Чепурун тим часом
Сміявся й щебетав. Коли ж солдати
Проносили повз нього вбитих, він
Взивав негідниками їх за те,
Що сміли перед світлістю його
Брудні, засмерджені тягати трупи.
Мов панночка, розпитував мене
Про те, про се, та врешті повелів
Іменням короля віддати бранців.
Тоді, страждаючи від ран кривавих,
Ще й белькотом розлючений папужим,
Не втримавсь я, і сам не пам'ятаю,
Що відповів: віддам чи, може, й ні.
Він так сіяв, так солодко пахтів,
Мов фрейліна, патякав про гармати,
Про сурем грім, про рани — милий боже!

Що я аж ошалів. А він все товк,
Що спермацет — на всі недуги засіб.
Жалів, що з надрів щедрої землі
Видобувають капосну селітру,
Яка вже стільки славних молодців
Підступно знищила. Мовляв, якби
Не ті гармати підлі, він би радо
Став вояком. На белькотання те
Пусте й зухвале відповів йому
Я невиразне щось. Благаю вас,
Не йміть брехливому доносу віри,
Щоб він не став між вірністю моєю
Та вашою величністю, королю.

Блент Обставини узявши до уваги,
Той час і місце те, де Гаррі Персі
Відповідав особі тій, було б
Розважливо пустити у непам'ять
Слова його,— хай вмруть і не воскреснуть
Йому на шкоду — він-бо зрікся їх.

Король Генріх Однак і нині віддає він бранців
З умовою, щоб з власної скарбниці
Його ми викупили шваґра, тобто
Дурного Мортімера. Присягаю,
На певну смерть навмисне той віддав
Своїх людей, повівши їх на битву
З Глендауером, з чаклуном проклятим,
Чию дочку, як я чував, недавно
Взяв за жону граф Марч. Невже я маю
Тепер пустошити свою скарбницю
На викуп зрадника? Платить за зраду?
Жаліти боягуза, рятувать
Того, хто зрадив сам себе й згубив?
Ні! Хай конає у пустельних горах!
Повік мені не буде другом той,
Хто хоч гроша проситиме на викуп
Відступника, отого Мортімера.

Готспер Відступника? О ні, владарю мій.
Ніколи б він од вас не відійшов,
Якби війни каприз його не кинув
У руки ворога. Таж красномовно
Потвердять це уста кривавих ран,
Над Северном рогозистим добутих,
Де груди в груди він годину биту

Рубався у двобої із хоробрим
Глендауером. Тричі бій вони
Переривали, й тричі у жадобі
За згодою взаємною пили
Червону воду з Северну того,
Що, кровожерних поглядів злякавшись,
Поміж очеретів тремтячих ринув
І голову скуйовджену ховав
Під береги, багряні вже од крові
Споборників. Ніколи дій своїх
Низотні хитрощі не прикривали
Такими ранами. А сам собі
Шляхетний Мортімер їх не завдав би,
Ганьбить його відступництвом негоже!

Король Генріх Саму брехню про нього правиш, Персі,
З Глендауером зроду він не бився.
Кажу тобі: з дияволом самим
До поєдинку став би він скоріше,
Аніж з Глендауером. Як тобі
Не соромно! Гляди ж мені, віднині
Про Мортімера більше ані слова.
Скоріше бранців присилай мені,
А ні — то начувайся! Вас із сином,
Нортемберленде, відпускаю. Йдіть.
Та бранців шліть, щоб лиха не було!

Король Генріх, Блент і почет виходять.

Готспер Нехай сам чорт гарчить і вимагає.
Я бранців не пришлю. Піду за ним,
Так і скажу, щоб серцю легше стало,
Хоча б і головою ризикнув.

Нортемберленд Од гніву ти сп'янів. Ну, зачекай.
Он дядько твій іде.

Повертається Вустер.

Готспер Щоб я мовчав
Про Мортімера? Жди! За нього я
Волатиму. Нехай моя душа
Не зна спасіння, як не стану з ним
Пліч-о-пліч я. І геть усю до краплі
Я власну кров оддам, а підійму
Затоптаного Мортімера з бруду

На висоту, де сяє той невдячний
Король ваш, звироднілий Болінгброк!

Нортемберленд

(до Вустера)
Король твоєму небожу, мій брате,
Ось розуму уйняв.

Вустер Що ж розпалило
Таку пожежу тут, коли я вийшов?

Готспер Всіх бранців він у мене зажадав.
Коли ж я нагадав йому про викуп
Мойого швагра, він увесь поблід
І, лютим скинувши на мене оком,
Здригнувсь, ім'я почувши Мортімера.

Вустер Воно й не дивно. Мортімера сам
Покійний Річард був колись призначив
Своїм наступником.

Нортемберленд Авжеж, я чув
Те сам: тоді король нещасний наш
(Прости нам, боже, скривдження його!)
В Ірландію ішов походом, відки
Зненацька повернувся, трон утратив
І незабаром був підступно вбитий.

Вустер За смерть його імення наше в світі
Повсюдно затавроване ганьбою.

Готспер Заждіть лишень. Ви кажете, що Річард
Тоді призначив спадкоємцем трону
Едмунда Мортімера?

Нортемберленд Так. Я чув те.

Готспер Тоді і я не ганю короля,
Що прагне смерті у пустельних горах
Мойому швагрові. А ви,— хто положив
На голову забудькові корону
І разом з ним тавро убивці носить,—
Як можете терпіти ви прокляття
І славитись поплічником його,
Вважатися його сліпим знаряддям —
Мотузкою, драбиною чи катом,—
Даруйте порівняння ці огидні,
Вдаюсь до них, щоб показати вам
Становище й ганебне місце ваше

При ницім королі. Невже — о сором!
Сучасники шептатимуть ще нині,
Чи в хроніках нащадки прочитають,
Що два такі могутні, знатні роди
Дали втягти себе в ганебні чвари,
Звалили Річарда — прости нам, боже! —
І, вирвавши троянду запашну,
Цей терен, Болінгброка посадили?
Чи скажуть ще — який безмірний сором! —
Що ошукав нас, кинув і прогнав
Той, задля кого впали ви в срамоту?
Ні, ще не пізно, маємо ще змогу
Потоптану вернути гідність нашу
І славу добру відновить, помститись
За всі образи і за глум отому
Монархові, що день і ніч міркує,
Як вам за ревну службу заплатити
Страшною смертю. Тож кажу я...

Вустер

Досить,
Мовчи, мій небоже. Таємну книгу
Тепер я розгорну на гнів твій слушний
І прочитаю заходи зухвалі,
Які ще небезпечніше здійснити,
Аніж пройти по списові хисткому
Над прірвою через потік бурхливий.

Готспер

А хто впаде, схибнувшись,— прощавай,
Іди собі на дно чи випливай!
Якщо зі сходу небезпека суне
До заходу, наперехрест їй рушить
Із півночі на південь честь, і хай
Вони зітнуться! Вполювати лева —
Це краще гріє кров, ніж зайця вбити!

Нортемберленд

(до Вустера)
Сама лиш думка про бої звитяжні
Його виносить за межу терпіння.

Готспер

Їй-богу, я на місяць блідолиций
Стрибнути ладен, тільки б домогтися
Ясної честі там або важком
На дно морське поринути, куди
Сягнути годі, й відтіля за коси
Підняти честь утоплену, щоб тільки
Заволодіти нею неподільно:
В тім співучасників не потребую!

Вустер Роями марень захопився він,
Не бачачи, що бачити належить.
Мій небоже, послухай-но мене.

Готспер Зласкавтеся!

Вустер Шотландців благородних,
Що ти в полон узяв...

Готспер Залишу в себе
І, присягаю, жодного не дам.
Хоча б душа його без них загибла,
Не дам, на руку присягаю.

Вустер Надто
Занісся ти. Не слухаєш поради.
Ти бранців збережи...

Готспер Аякже, звісно.
Він Мортімера викупить не хоче!
Та я до нього й сонного, забравшись,
У саме вухо: «Мортімер!» — гукну.
Навчу шпака кричати без упину
Одне-єдине слово: «Мортімер!»
І дам його в дарунок королю,
Щоб раз у раз у ньому лють будив.

Вустер Дай, небоже, сказати хоч би слово!

Готспер Всі справи геть! Одне бажання в мене:
Пекти і катувати Болінгброка.
Якби не відав я, що принц Уельський —
Лайдак, гульвіса, батькові немилий,
І сина смерть — йому лише на втіху,
Я в кухлі пива б дав йому трутизну.

Вустер Бувай, небоже мій! Ми поговорим,
Коли ти годен будеш розуміти.

Нортемберленд Чого ти згедзькався, шаленцю? Що це
За бабська лють? Чому оглух до слів
Усіх, окрім своїх?

Готспер А це тому, що
Мені здається, нібито киями
Мене дубасять, кропивою жалять,
Неначе муравлиська тнуть, коли
Ім'я почую лиса Болінгброка.
За Річарда — як зветься замок той?

Чуму б на нього! В Глостершірі він,
Там жив його безклепкий дядько Йорк,—
Там я уперше перед Болінгброком
Схилив коліна, перед королем
Солодких усмішок, коли ви з ним
Верталися додому з Ревенсперга...

Нортемберленд То замок Берклі.

Готспер Так, саме він! О, скільки слів медових
Улесливий цей пес переді мною
Там розсипав: «Коли ж його талан,
Іще не зрілий, повноліття дійде?»,
«Кузене любий!», «Гаррі Персі милий!»
Нехай диявол — господи прости! —
Його ухопить. Слухаю вас, дядьку.
Я вже скінчив.

Вустер Коли не все, продовжуй.
Ми зачекаємо.

Готспер Скінчив, їй-богу.

Вустер Тоді я знову про шотландських бранців:
Без викупу назад їх одпусти,
А сам із Дугласовим сином військо
В Шотландії збирай. Я маю певні
Підстави — про які вам напишу —
На успіх безперечний сподіватись.
(До Нортемберленда)
А ви, мілорде, поки син ваш там,
На півночі, збиратиме війська,
Підсиптеся до славного прелата,
Єпископа, шанованого всюди.

Готспер Напевне — Йоркського?

Вустер Авжеж, його.
У нього крається і досі серце
За брата, лорда Скрупа, що його
У Брістолі скарали смертю. Все це —
Не вимисел, не здогади мої.
Цей задум обмірковано ретельно
І зважено. Потрібна лиш нагода
Його здійснити.

Готспер О, я відчуваю,
Нам пощастить, життям своїм клянусь.

Нортемберленд Хортів спускаєш, не піднявши звіра.

Готспер Чого там! Видно: задум цей — чудовий!
Адже шотландці, як і військо йоркське,
На Мортімерів бік перейдуть?

Вустер Звісно.

Готспер Їй-богу, це придумано чудово.

Вустер Поважні нас причини спонукають
Не зволікати: голову одтявши,
Ми голови врятуємо,— король
Не забуває, що за ним є борг.
Тож, звісна річ, підозрюючи в нас
Незадоволення, шукати буде
Якогось приводу, щоб поквитатись.
Він невдоволено,— погляньте лиш,—
Став одвертати голову од нас.

Готспер То правда, правда. Мусимо помститись!

Вустер Прощай, мій небоже! І дій лиш так,
Як буде вказано в моїх листах.
Настане ж час — і недалекий час той —
До Оуена й я пристану потай,
До лорда Мортімера. Й так влаштую,
Щоб ви, і Дуглас, і всі інші там
З'єдналися. У дужі руки долю
Ми візьмемо, хистку й непевну нині.

Нортемберленд Прощайте, брате. В успіх вірю я.

Готспер Прощайте, дядьку. Я лічу години,
Коли сяйнуть мечі — і ворог згине.

Виходять.

СЦЕНА І

Рочестер. Корчемний двір.

Входить перший візник із ліхтарем у руці.

1-й візник Ого! Нехай мене повісять, коли вже не четверта ранку. Ген Віз уже над новим комином, а кінь мій досі не споряджений. Гов, конюху!

2-й візник
(із-за сцени)
Та йду вже, йду.

1-й візник Прошу тебе, Томе, вибий сіделку буланої та підмости жмут шерсті під луку, бо сердешній конячині геть карк натерло.

Входить другий візник.

2-й візник Горох і сочевиця мокрі, як той пес бродячий,— гляди, ще в бідолашної скотини заведуться хробаки в кишках. Як помер конюх Робін, усе пішло напропале у цій корчемці.

1-й візник Бідолаха, як тільки на овес підскочила ціна, став так побиватися, аж богу душу віддав.

2-й візник А що вже бліх тут, то, думаю, по всій Лондонській дорозі стільки не знайти. Мене осьдечки скусали, як того цуцика.

1-й візник Як цуцика! Та, присягаю, ні одного християнського короля ще так не тяли, як мене десь після перших півнів.

2-й візник Що там балакати! Горщика нічного не поставлять,— бур просто в камін, а з того ж, звісне діло, блохи розводяться, як та мільга.

1-й візник Ну, де ж той конюх? Гей, лобуряко, бодай на тебе зашморг! Іди мерщій!

2-й візник Я мушу одвезти в Черінг-Крос окіст та два лантухи імбиру.

1-й візник О господи! Десь там у коші всі мої індики з голоду подохнуть. Гей, конюху! Бодай ти повісився! Чи тобі повилазило?

чи позакладало? Їй-же богу, тобі розбити макітру — таке саме спасенне діло, як вихилити кухля! Іди хутчій, лайдаче! Хреста на тобі нема!

Входить Гедсхіл.

Гедсхіл Доброго ранку, хлопці. Котра година?

1-й візник Та, певно, друга.

Гедсхіл Позич мені, прошу, свого ліхтаря: треба заглянути в стайню — як там мій кінь.

1-й візник Еге, так і візьмеш. Знаємо ми вас!

Гедсхіл Ну, то позич ти, прошу тебе.

2-й візник Га? Що? Коли? Ну й сказав. Хе! «Позич». Болячку тобі в печінку! Скоріш я тебе побачу на бантині.

Гедсхіл А коли ви, молодці, думаєте до Лондона добратись?

2-й візник У таку пору, що можна буде ще при свічці лягти поспати. І не інакше. Ходім, сусіде Мегсе. Вже час панів будити. Вони, бач, хочуть їхати в компанії, бо надто вже великий вантаж.

Візники виходять.

Гедсхіл Гей! Прислужнику!

Служник

(за сценою)

Зараз, зараз, мовляв той тягнигаманець.

Гедсхіл А я сказав би — «мовляв служник», бо ти і тягнигаманець — одним ликом шиті: хоч ти й не цупиш гаманців, так наводиш злодіїв.

Входить служник.

Служник А-а, доброго ранку, містер Гедсхіл. Ну, що ж! Як я казав ще звечора, так воно й виходить. Спинився в нас один поміщик із Кентської пущі. Везе при собі триста марок золотом: я чув, як за вечерею звірявся він своєму компаньйонові. А той скидається на урядовця. І в нього також велика сила вантажу, а що саме, не знаю. Вони вже повставали і репетують: подай їм яєць і масла, бо вельми квапляться рушати.

Гедсхіл Якщо вони не стрінуться з молодцями святого Миколая, то я віддам тобі під ніж власну шию.

Служник А що мені з твоєї шиї? Ти краще збережи її для ката. Я ж бо знаю: ти почитуєш святого Миколая не з ревної побожності. О ні!

Гедсхіл Що ти там патякаєш про ката? Коли мене повісять, то буде стриміти дві товсті туші, бо разом зі мною накинуть налигача на шию й серові Джону, а він — сам здоров знаєш — аж ніяк не засушена тараня. Але до того не дійде: між нами є такі троянці, які тобі й не снились. Вони для втіхи ладні виявити шану нашому ремеслу. А заходився б хто вивести нас на чисту воду, вони б усе владнали — і діло шито-крито. Таж я не накладаю з якимись храпаками-душогубами, що за кілька пенсів ладні герлигою закатрупити людину, або з тими вусатими бевзями, червонопикими чаркодмухами, а все з людьми шляхетними й кебетними, з гордовитими та грошовитими, усякими там бургомістрами, що скоріше б'ють, ніж говорять, скорше говорять, ніж п'ють, скорше п'ють, ніж моляться. Ні, сто чортів! Брешу: вони тільки те й роблять, що моляться своїй заступниці — державній скарбниці. А слушніше сказати, не моляться, а деруть із неї шкіру та шиють собі черевики.

Служник Що? Черевики — з державної скарбниці? Ну, а води ж вони у ляпавицю не пропускають?

Гедсхіл Дарма турбуєшся: салом правосуддя вони так вишмарувані, що сухісінькі з води виходять. Тож ми грабуємо безпечно, як за фортечним муром: у нас є папороті цвіт, тому й орудуєм незримі.

Служник То не папороті цвіт — незримими вас роблять темні ночі.

Гедсхіл Ну, гаразд,— ти дістанеш пай зі здобичі. Слово порядної людини.

Служник Ні, краще присягни словом запеклого злодія.

Гедсхіл Таке вигадуєш! Слово homo — означає «людина» і кожному пасує. Скажи конюхові, хай подає мені коня. Бувай, гультяю шолудивий!

(Виходить)

СЦЕНА 2

Битий шлях поблизу Гедсхіла.

Входять принц Генріх, Пойнс, згодом Пітo й Бардольф.

Пойнс Ховайтеся, мерщій ховайтеся. Я поцупив у Фальстафа коняку, і його зжолобило, як накрохмалений оксамит.

Принц Генріх Відійдіть убік.

Входить Фальстаф.

Фальстаф Пойнсе, Пойнсе! Бодай тебе повісили! Гов, Пойнсе!

Принц Генріх Замовчи, бовдуре товстопузий! Чого ти репетуєш?

Фальстаф Де ж Пойнс, Генрусику?

Принц Генріх Десь подерся на пагорок. Піду пошукаю. *(Вдає, ніби шукає Пойнса)*

Фальстаф Це кара божа — грабувати з таким пройдисвітом! Забрав мого коня і прив'язав не знати де. А мені ступити чотири кроки — то й дух спущу. Я ж сподіваюся померти, як порядна людина, коли не повісять за те, що вб'ю оцю паскуду. Вже двадцять два роки я щодня й щогодини присягаюсь не водити дружби з ним, а все ж мов причарований до цього шахрая. Нехай мене повісять, коли ця погань не дала мені приворотного пиття! Авжеж, я таки хильнув якогось зілля! Агов, Пойнсе! Генрусику! Чума б на вас! Бардольфе! Піто! Нехай я з голоду сконаю, коли ступлю хоч крок, щоб грабувати! Хай буду найпослідущим негідником-дармоїдом, коли покинути цих халамидників і стати чесною людиною — не таке саме добре діло, як жлуктанина. Таж для мене пройти нерівною дорогою три сажні — що іншому добрих сімдесят миль. І вони ж, злодюги безсердечні, знають це! Немає гірше, як злодій злодія пошиває в дурні.

Чути посвист.

Ф'ю-у! Чума на вас усіх! Поверніть мені коня! Ви, шахраї, кажу,— коня віддайте, бодай усіх вас перевішали!

Принц Генріх

(виходить наперед)

Замовкни! Ти, кендюху свинячий! Ляж ницьма, приклади вухо до землі й послухай — чи не їдуть подорожні.

Фальстаф А маєте важіль, щоб мене підвести, як ляжу? Рани господні! За всі гроші в скарбниці твого татуся я вдруге пішки не піду, не понесу своєї душі так далеко. Ну, якого біса ви так собкаєте мною? Я збувся сили.

Принц Генріх Брешеш: не сили, а коня.

Фальстаф Генрусику, пошукай мого коня, любий королевичу.

Принц Генріх Та ти здурів! Що я тобі — конюх?

Фальстаф Бодай ти повис на своїй королівській підв'язці! Хай тільки мене схоплять, їй-богу, всіх вас викажу. Щоб я отруївся кухлем хересу, коли про вас не складуть паплюжних пісеньок і не співатимуть на сороміцький лад. Гидко мені, коли жарт так далеко заходить, а надто пішки.

Входять Гедсхіл, Бардольф і Пітo.

Гедсхіл Стій!

Фальстаф Та я ж стою, хіть-не-хіть.

Пойнс О, наш навідник — упізнаю по голосу. Бардольфе, що нового?

Бардольф Надівайте машкари! Швидше! Швидше надівайте машкари! Королівські монети спускаються з гори і котяться до королівської скарбниці.

Фальстаф Брешеш, гультіпако. Не до королівської скарбниці, а в королівську корчму.

Гедсхіл Там їх котиться стільки, що можна втопитись у золоті.

Фальстаф Ми не втопимось, нас повішають.

Принц Генріх Джентльмени, ви вчотирьох нападете на них при вузькій дорозі. Ми з Недом Пойнсом засядемо нижче: якщо вислизнуть од вас, упадуть до рук нам.

Пітo А скільки їх?

Гедсхіл Десь восьмеро чи дев'ятеро.

Фальстаф Туди к бісу! А нас вони, бува, не пограбують?

Принц Генріх Що, сер Джоне Кендюху, душа майнула в п'яти?

Фальстаф Правду кажучи, я в сухоребрості і в хоробрості не рівня вашому дідусеві Джону Гантові, проте, Генрусику, й не заєць полохливий.

Принц Генріх Гаразд. Перевіримо на ділі.

Пойнс Пане Джеку, твій кінь — ген за тим плотом. Матимеш потребу, там його знайдеш. Бувай. Кріпись.

Фальстаф Затопити б йому в пику, тоді й на шибеницю можна.

Принц Генріх

(убік до Пойнса)
Де ж перевдяг, Неде?

Пойнс Тут недалечко. Ходім.

Принц Генріх і Пойнс виходять.

Фальстаф Ну, панове, боже нам поможи. Кожен на своє місце!

Входять подорожні.

1-й подорожній Ходім, сусіде. Хлопець зведе наших коней із гірки, а ми пройдімося трохи, бо вже позатерпали ноги.

Грабіжники Стійте!

Подорожні Господи, спаси нас!

Фальстаф Бий! Вали їх! Ріж горлянки паскудам! Ах ви, слимаки огидні! Тлусті свиноїди! Вони нас, молодців, ненавидять. Лупіть із них шкуру!

1-й *подорожній* Кінець нам! Пропало все наше добро!

Фальстаф На гілляку їх, товстопузих дармоїдів! Усе добро пропало? Де там, череваті ненажери! О, якби ж то ви взяли з собою скарбами набиті скрині! Вперед же, бурдюки, вперед, кнури! Молодь також хоче жити! Ви ще, дивись, присяжні судді? Ну, ми вам учинимо тут суд.

Фальстаф та інші виходять, женучи поперед себе подорожніх.
Входять принц Генріх і Пойнс, переодягнені.

Принц Генріх Злодії пов'язали чесних людей. Тепер би нам пограбувати злодіїв і в добрім гуморі вернутися в Лондон, було б розмов на тиждень, сміху — на місяць, а добрих жартів — навіки.

Пойнс Ховайтеся, ідуть!

Входять грабіжники.

Фальстаф Ну, добродії, поділімо здобич і ще до світу — на коні. Якщо принц і Пойнс не справжнісінькі боягузи, то справедливості нема на всьому світі. Той Пойнс не хоробріший від зайця.

Коли вони починають ділити здобич, принц Генріх і Пойнс нападають на них.

Принц Генріх Віддавайте гроші!

Пойнс Злодюги!

По кількох ударах Фальстаф та інші втікають, покинувши здобич.

Принц Генріх Дісталось легко! А тепер — на коней!
Нагнали злодіям такого страху,
Що, навсібіч метнувши в ліс, тепер
Вже свій сахається свого,

Бо стражника у кожнім бачить.
Тож їдьмо! Фальстаф, наче в смертну мить,
Стікає потом, вдобрюючи землю,
Увесь аж тоншає. Якби не був він
Такий смішний, його б я пожалів.

Пойнс А як репетував, шахрай!

Виходять.

СЦЕНА 3

Ворквортський замок.

Входить Готспер, читаючи листа.

Готспер «А щодо мене, пане мій, то мені вельми хотілося б зараз бути з вами, бо ж я так щиро люблю весь ваш дім!» Йому б вельми хотілося! То чому він не тут? «Так щиро люблю!» Знаємо ми ту любов! Цим він показує, що любить власний хлів незрівняно більше, ніж наш дім. Побачимо, що далі. «Те, що ви надумали — небезпечне...» Авжеж, звичайно, небезпечне. Багато чого є небезпечного. Скажімо, схопити нежить, спати або пити. А я скажу вам, пане мій бевзю, у тій кропиві небезпек ми зірвемо квітку — безпеку. «Те, що ви надумали — небезпечне, згадані друзі — непевні, призначений час — непідходящий, і весь ваш замір залегкий, щоб переважити надто тяжкі перешкоди». І вигадає таке! А я ще раз кажу вам, що ви жалюгідний боягуз, негідник, та ще й брехун. Ото вже безклепка головешка! Присягаю, ніхто й ніколи не мав кращого плану, наші друзі — щирі й певні. Чудовий замір, прекрасні друзі! Що за бездушний мерзотник! Та навіть архієпископ Йоркський схвалив наш план і все, що ми надумали зробити. Сто чортів! Трапився б він зараз мені під руку, я розбив би йому макітру віялом його жінки. Хіба ж до цієї змови не пристав мій батько, дядько і я сам? А лорд Едмунд Мортімер, архієпископ Йоркський і Оуен Глендауер? Ба навіть Дуглас? Чи не дали вони письмової заруки приєднатися до мене з військами дев'ятого числа наступного місяця? Чи дехто з них уже не рушив у похід? От негідник поганський! От плюгавець! Чого доброго, із щиросердої боязні та з малодушності ще метнеться до короля і виявить йому всі наші задуми. О, я вже ладен сам себе відшмагати за те, що втягнув цей кухоль кисляку в таку почесну справу! Ну, та лихо з ним! Нехай доносить королю! Ми вже готові. Я цієї ночі вирушаю теж.

Входить леді Персі.

Як справи, Кет? За дві години я мушу розстатися з тобою.

Леді Персі О муже мій! Чому на самоті
Весь час проводиш ти? Чим завинила
Перед тобою я, що вже два тижні
З твойого ложа вигнана? Скажи,
Мій дорогий, що відібрало в тебе
Солодкий сон, і апетит, і радість?
Чому ти зір потуплюєш додолу,
Самітно ж сидячи, бува, зненацька
Здригаєшся? Чому рум'янці втратив?
Чому мій скарб, моє на тебе право
Ти відібрав, оддав його похмурим
Думкам і смутку чорному своєму?
Я сон твій часом берегла чутливий:
Ти щось маячив про війну криваву,
Коня острожив і «вперед!» волав,
Про вилазки щось говорив, про січу,
Вали, траншеї, гаківниці, вежі,
Гармати, кулеврини. Про намети,
Про арбалети, бранців і полеглих,
Про всі мінливості страшної битви.
Твій дух палав од шалу боротьби,
Ти так метавсь, бентежений тим сном,
Що градом піт котився по чолу,
Мов бульбашки в бурхливому потоці.
І так твоє кривилося обличчя,
Неначе в того, хто біжить шалено
І ледве зводить дух.
Ти заклопотаний важливим чимось?
Скажи мені,— чи ти мене не любиш?

Готспер Агов, слуго!

Входить служник.

Чи вирушив уже
З посланням Джільямс?

Служник З годину тому вирушив, мілорде.

Готспер Привів там Батлер коней од шерифа?

Служник Так. Тільки одного.

Готспер Якого саме —
Гнідого, карновухого?

Служник Атож.

Готспер Гнідий той привезе мене до грону.
На ньому я помчу. О espérance! *
Скажи, хай виведе його у парк.

Служник виходить.

Леді Персі Послухай, муже!

Готспер Що, моя дружино?

Леді Персі Що з дому власного несе тебе?

Готспер Мій кінь, кохана.

Леді Персі Хитра ти мавпуся.
І в ласиці нема тих примх, що в тебе.
Та все ж повинна знати я, в чім річ.
Гадаю, брат мій Мортімер надумав
Своїх допевнюватись прав і просить
Твоєї допомоги. Та як підеш...

Готспер Що, пішки? Так далеко? Я ж стомлюся.

Леді Персі Ну, досить, досить, капосний папуго!
Ти навпростець мені відповідай!
Клянусь, мізинця я тобі зламаю,
Якщо всієї правди не розкажеш.

Готспер Залиш, залиш мене, пустунко! Нині
Я не люблю тебе. Не та пора,
Щоб нам ляльками бавитись і мліти
У поєдинках уст. Пора настала
Трощити черепи і лити кров!
У тім — життя! Коня мені мерщій!
Що скажеш, Кет? Чого тобі іще?

Леді Персі Не любиш ти мене? Невже це правда!
Ну, що ж! Гаразд. Тоді і я себе
Любити перестану. Вже не любиш?
То жарт чи правду ти сказав?

Готспер Ходімо!
Чи хочеш глянути на мій від'їзд?
Вже на коні я поклянуся, Кет,
В коханні найпалкішому до тебе.
Але послухай: не питай мене,—
Куди й чого спішу. Я мушу їхать!
Тож відпусти мене, мій добрий друже.
Я знаю — мудра ти, та не мудріша,

---

* *Див. примітки наприкінці книжки.*

Аніж дружина Генрі Персі. Ти,
Хоча й певніша за усіх жінок,
Одначе — жінка. Ти мовчати вмієш,
І певен я: чого не знаєш ти,
Того не скажеш. Люба Кет, це все,
Що я довірить можу.

Леді Персі Як? Це все?

Готспер Так. Більше ні на дюйм. Та слухай далі:
За мною вслід і ти поїдеш, Кет.
Я — нині ввечері, а вранці — ти.
Чи вдовольнилася?

Леді Персі Так. Мимохіть.

Виходять.

СЦЕНА 4

Істчіп. Корчма «Кабаняча голова».

Входять принц Генріх, Пойнс.

Принц Генріх Неде, прошу тебе, вийди з цієї засмальцьованої кімнати і поможи мені трохи побавитись.

Пойнс Де ти був, Генрусику?

Принц Генріх Сидів у товаристві трьох-чотирьох дубових голів і трьох-чотирьох десятків дубових бочок. Я торкнувся найгучнішої струни приниження. Там побратався, любий мій, зі всім набродом шинкарських служників і можу називати кожного на ймення: Том, Дік, Френсіс. Вони своїм спасінням присягли, що я хай нині лише принц Уельський, та чемністю — справжнісінький король, казали, що я не якийсь там бундючний телепень Фальстаф, а справжній корінфянин, сердечний та ласкавий хлопець, і — їй-богу, так навпростець і заявили,— коли я стану королем Англії, всі одчайдухи істчіпські підуть за мене у вогонь і в воду. Напитися по-їхньому — «підрум'янитись». Коли ж ти хочеш передихнути, не допивши кухля, кричать: «Тягни до дна!» — і змушують випити все одним духом. Одне слово, за якісь чверть години я набув такого досвіду, що зможу все життя жлуктити з будь-яким лудильником і говорити його мовою. Кажу тобі, Неде, ти багато втратив, не взявши участі зі мною у тім почеснім ділі. Але, солодкий мій Неде, щоб іще більше підсолодити твоє ім'я, даю тобі оцю грудку цукру. За пенні її тицьнув мені в руку хлопчина-послугач. За все своє життя він і слова по-нашому не вимовив, крім «вісім шилінгів шість пенсів» або «ласкаво проси-

мо» — і тут же до когось пронизливо гукне: «Зараз, пане, зараз! Пінту мускату до «Півмісяця!» Чи ще щось подібне! Послухай, Неде, щоб скоротати час до приходу Фальстафа, ти, будь ласка, вийди в суміжну кімнату, і коли я в цієї жовторотої шельми допитуватимусь, нащо він дав мені цукор, ти раз у раз гукай: «Френсісе!», щоб він, озиваючись до тебе, не міг нічого мені відповісти і тільки бевкав: «Зараз, зараз!» Виходь, спробуєш зіграти цю сцену.

Пойнс виходить.

Пойнс *(за кулісами)* Френсісе!

Принц Генріх Чудово!

Пойнс Френсісе!

Входить Френсіс.

Френсіс Зараз, пане, зараз. Зазирни до Гранатової кімнати, Ральфе.

Принц Генріх Слухай, Френсісе!

Френсіс Чого зволите, ласкавий пане?

Принц Генріх Скільки ще тобі лишилося служити?

Френсіс Напевне, ще років п'ять. Крім того...

Пойнс *(за кулісами)* Френсісе!

Френсіс Зараз, пане, зараз!

Принц Генріх П'ять років! О пресвята діво, довго ще тобі дзвонити кухлями. Ану, признайся, Френсісе, чи зважився б ти зіграти з твоїм контрактом боягуза,— взяти ноги на плечі та й чкурнути?

Френсіс О господи, та я ладен заприсягнути на всіх біблях, які є в Англії, що від щирого серця...

Пойнс *(за кулісами)* Френсісе!

Френсіс Зараз, пане, зараз!

Принц Генріх Скільки тобі років, Френсісе?

Френсіс Чекайте-но... На святого Михайла поверне вже...

Пойнс

(за кулісами)
Френсісе!

Френсіс Зараз, пане, зараз! Прошу вас, ласкавий пане, зачекайте хвильку.

Принц Генріх Ні, ти послухай, Френсісе, та грудка цукру, що ти дав мені, коштує пенні. Чи не так?

Френсіс Милий боже! Нехай би вона коштувала цілих два...

Принц Генріх Я дам тобі за неї тисячу фунтів. Проси коли завгодно, і ти їх матимеш.

Пойнс

(за кулісами)
Френсісе!

Френсіс Зараз, пане, зараз!

Принц Генріх Зараз, Френсісе? Хоча ні, Френсісе, тільки взавтра, Френсісе. Або, Френсісе, в четвер. Або, зрештою, Френсісе, коли захочеш. Але, Френсісе...

Френсіс Чого зволите, пане?

Принц Генріх Чи пограбував би ти ген того — в шкіряній куртці з кришталевими гудзиками, голомозого, з агатовим перснем, у сірих панчохах з нитяними підв'язками, з улесливим язиком і з іспанським капшуком?

Френсіс О господи, ласкавий пане, кого ви маєте на думці?

Принц Генріх Ну, тепер я бачу, що ти родився хіба що подавати чорний мускат. Але ж не забувай, Френсісе,— твоя фартушина з білого полотна колись-таки забрудниться. А в Берберії, голубе, такі діла трапляються не часто.

Френсіс Як-то, пане?

Пойнс

(за кулісами)
Френсісе!

Принц Генріх Геть, бовдуре! Невже оглух,— тебе гукають?!

Принц Генріх і Пойнс навмисне водночас кличуть Френсіса,— той, не знаючи, куди податися, стоїть спантеличений. Входить буфетник.

Буфетник Чого стовбичиш як пень? Не чуєш — гукають? Зазирни до гостей у ту кімнату.

Френсіс виходить.

Мілорде, старий сер Джон з півдюжиною молодців гримає у двері. Накажете впустити?

Принц Генріх Нехай постоять. Відчиниш згодом.

Буфетник виходить.

Пойнсе!

Входить Пойнс.

Пойнс Іду, іду, мій пане!

Принц Генріх Фальстаф і решта злодіїв під дверима. То що, повтішаємось?

Пойнс Повтішаємось, немов безтурботні цвіркуни. Як хитро водили ви за ніс того хлопчиська. Що далі ви надумали?

Принц Генріх Я схильний зараз до всіх витівок, до яких удавалися від часів прадіда Адама до новонародженої нинішньої опівнічної години.

Входить Френсіс.

Котра година, Френсісе?

Френсіс Зараз, пане, зараз.
(Виходить)

Принц Генріх Хай у цього хлопця слів менше, ніж у папуги, та все-таки народила його жінка. Єдина в нього турбота — бігати вгору й донизу, уся його красномовність — повідомляти рахунки. В мене ще нема гумору Персі, тієї Гарячої Остроги Північного краю. Той уб'є до сніданку шість-сім дюжин шотландців, помиє руки і скаже своїй дружині: «Ну та й нудотне ж мирне життя! Мені подавай діло!» Вона ж на те: «Мій любий Гаррі, скільки ти людей вигубив нині?» — «Агов, напійте там мого Гнідого!» — наказує він, а за годину відповідає: «Та душ чотирнадцять»,— і додає: «Дурниця, зовсім мало...» Гукни-но, будь ласка, Фальстафа. Я вдаватиму лорда Персі, а той кнурячий кендюх — лордову дружину, леді Мортімер. «До дна!» — мовляли ті п'янюги. Зови ж, нехай заходить черевань, лантух, натоптаний лоєм!

Входять Фальстаф, Гедсхіл, Бардольф, Пітo, за ними Френсіс із барильцем вина.

Пойнс Гостинно просимо! Де ж це ти барився?

Фальстаф Чума на всіх боягузів, скажу вам, бог би їх скарав! Амінь! А вточи-но мені келишок хересу, хлопче... Як отаке

життя собаче тягти, то краще вже плести шкарпетки, церувати їх і протоптувати в них п'яти. Чума б на всіх страхопудів! Та подавай же хересу, байстрюче! Чи вже годі шукати на світі доброчинство?

(П'є)

Принц Генріх Чи бачив ти, як Титан, милостивий Титан цілує тарілку з маслом, і воно тане від ласкавої мови сонця? Якщо не бачив, то подивися на оцю купу смальцю.

Фальстаф Гей, шахраю! До цієї бурди підмішано вапна. А чого б іще сподіватися від махляра, як не шахрайства? Проте страхопуд іще гірший за келих підвапненого хересу — підлий боягуз! Іди собі, старий Джеку, своєю дорогою. Краще б тобі вже померти. Якщо мужність, шляхетна мужність не перевелася на цій землі, тоді я — оселедець без молоччя. На всю Англію тільки й залишилося троє порядних людей, що їх досі не повішено, та й з тих один розпух од жиру і вже старіє. Допоможи їм, боже! Бридкий цей світ, кажу я. Ех, був би я ткачем, співав би собі псалми і всяку таку всячину. Ще раз кажу: чума на всіх боягузів!

Принц Генріх Що ти мимриш там собі під ніс, лантуху з вовною?

Фальстаф Теж мені королівський син! Якщо я дерев'яним мечем не вижену тебе з твого ж таки королівства й не пожену поперед себе, як табун диких гусей, усіх твоїх підданців, то хай на моїм лиці більше не росте борода. Оце-то принц Уельський!

Принц Генріх Ти! Сучий сину, пузатий лобуре! Ану, кажи, в чім річ?

Фальстаф Хіба ж ти не боягуз? Признавайся разом зі своїм Пойнсом.

Принц Генріх Сто чортів! Якщо ти, свинячий тельбуху, ще раз назовеш мене боягузом, я тебе заколю!

Фальстаф Щоб я назвав тебе боягузом? Ти раніше попадеш у пекло, ніж я назву тебе боягузом. Та я залюбки віддав би тисячу фунтів, щоб мене навчили так швидко бігати, як ти. Ви обидва рівненько тримаєте плечі і не боїтеся показати спину. І то, по-вашому, називається допомагати друзям? Пропала б вона пропадом, така допомога! Ну, котрий із вас насмілиться глянути мені в очі? Вточіть-но мені келишок хересу. Хай мене грім поб'є, як сьогодні хоч крапельку мав у роті.

Принц Генріх Ну й погань! Та ти ще не встиг і губів облизати після випитого келиха.

Фальстаф Ну й що? Я тобі кажу: чума на всіх боягузів! *(П'є)*

Принц Генріх У чім же річ?

Фальстаф У чім річ? А в тім, що четверо з нас сьогодні вранці заробили тисячу фунтів.

Принц Генріх А де ж вони, Джеку? Де вони?

Фальстаф Де вони? Їх відібрали у нас. Сто розбійників накинулись на чотирьох бідолах.

Принц Генріх Що? Невже ціла сотня?

Фальстаф Якщо зі мною одним дві години лице в лице не билася на шаблях цілісінька дюжина, то я останній пройдисвіт. Чудом урятувався. Вісім проколів у мене в куртці, чотири в штанях. Мій щит — як решето, меч пощерблений, наче пилка. Ecce signum *. Я ні разу ще не рубався так люто, відколи літ дійшов. І все нінащо! Чума на тих страхопудів! Ось вам свідки, хай самі скажуть. Якщо додадуть або заперечать хоч одне слово цієї правди, то вони негідники і сини темряви.

Принц Генріх Розповідайте, джентльмени, як сталося.

Гедсхіл Ми вчотирьох напали на дюжину...

Фальстаф Щонайменше, мілорде, на шістнадцятьох.

Гедсхіл І пов'язали їх.

Піто Ба ні! Ніхто їх не в'язав.

Фальстаф Не бреши, паскудо. Ми їх всіх до одного пов'язали, а ні — я єврей, послідущий єврей.

Гедсхіл А стали ділити здобич, і раптом упали на нас сімвісім якихось горлорізів.

Фальстаф Та й порозв'язували подорожніх, і тут на допомогу їм підбігла решта.

Принц Генріх Та ну? І ви билися проти всіх?

Фальстаф Проти всіх? Не знаю, що ви називаєте «проти всіх». Та хай я стану пучком редиски, якщо не бився з п'ятдесятьма. Коли на старого Джека не кинулося п'ятдесят один чи п'ятдесят два горлорізи, то я не людина.

---

* Ось знак, доказ *(лат.)*.

Пойнс Ну, дякувати богу, що ви там не вбили котрогось із них.

Фальстаф Пізно дякувать богу, адже я таки покришив на локшину двох, а двом заплатив те, що вони заробили; ті негідники були в цератяних плащах. Слухай, Генрусику, якщо я тобі збрехав хоч одне слово, плюнь мені в пику і назови мене старою шкапою. Та ти ж знаєш мій випробуваний удар. Стою отак і так завдаю ударів. Аж нараз — плиг на мене цілих четверо молодців у цератяних плащах...

Принц Генріх Що — вже стало чотири? Ти ж тільки-но казав — два.

Фальстаф Чотири, Генрусику. Я й казав — чотири.

Пойнс Правда. Він сказав «чотири».

Фальстаф Отож ті четверо як напали на мене з фронту, аж свистять! Та я, не бувши боягузом, відбив щитом усі сім ударів,— ось так.

Принц Генріх Сім? Хвилину тому їх було четверо.

Фальстаф В цератяних плащах?

Пойнс Еге ж, в цератяних.

Фальстаф Семеро. Присягаю руків'ям свого меча. Або я — негідник.

Принц Генріх Будь ласка, не осмикуй його, скоро їх стане ще більше.

Фальстаф Ти слухаєш мене, Генрусику?

Принц Генріх Так. Слухаю і на вус мотаю, Джеку.

Фальстаф І добре робиш. Варто послухати. Отож тих дев'ять розбишак у цератяних плащах, про яких я тобі казав...

Принц Генріх Ну, от. Ще два з'явилось.

Фальстаф Коли я потрощив їхні мечі...

Пойнс То з них поспадали штани.

Фальстаф ...вони почали відступати. Але я, штрикаючи їх, крок за кроком насідаю на горлорізів і за мить уклав сімох із одинадцяти.

Принц Генріх Страхіття! Із двох у цератяних плащах виросло одинадцять.

Фальстаф Аж раптом, ніби з диявольської намови, принесло ще трьох лобурів, одягнених у зелене кендальське сукно. Вони заходять із тилу і ну тиснути мене,— а темрява, Генрусику, налягла така, що власної руки не видно.

Принц Генріх Ці брехні скидаються на свого батька, що народив їх: вони величезні, мов гора, вельми помітні й відчутні. Макітра твоя натоптана болотом, дурню ти заплішений, байстрюче, барило смердючого лою!

Фальстаф Тю! Чи ти не здурів? Невже правда перестала бути правдою?

Принц Генріх Як же ти вмудрився помітити, що ті нападники були одягнені в зелене кендальське сукно, коли залягла така темрява, що тобі й руки власної було не видно? Що ти на це скажеш? Ану, виплутуйся!

Пойнс Еге ж, поясни.

Фальстаф Що, під примусом? Сто чортів! Та якби мене взяли на диби, катували найлютішими тортурами,— і тоді нічого не сказав би під принукою. Пояснювати під примусом! Було б у мене виправдань, як порічок на кущі, й то б я ні перед ким на світі не виправдовувався під примусом.

Принц Генріх Та хто тебе примушує! Ще цього мені бракувало. Цей тлустий тхір, ламач конячих хребтів і ліжок, ця гора м'яса...

Фальстаф А бодай тобі! Таранька, шкурка з в'юна, засушений коров'ячий язик, чехоня, волова жила... Ху, духу не вистачить сказати все, на що ти схожий! Ти кравецький аршин, порожня піхва, сагайдак, нікчемна шпага!

Принц Генріх Гаразд. Переведи дух і товчи те саме. А коли втомився вишукувати безглузді порівняння, то послухай, що я тобі скажу.

Пойнс Але зважай, Джеку.

Принц Генріх Ми обидва бачили, як ви вчотирьох напали на четвірку, пов'язали їх і загарбали їхнє добро. Слухайте ж, як моє просте оповідання виведе вас на чисту воду. Ми вдвох кинулись на вас чотирьох, за мить примусили вас покинути здобич і накивати п'ятами. А тоді захопили здобич. Так. Вона в нас, ми можемо її показати у цьому ж таки домі. А ти, Фальстафе, рятував свої кишки так спритно, тікав так швидко, волав про милосердя так гучно, що можна було подумати, ніби то теля реве. Яка ж ти погань! Ще й меча навмисне пощербив і тепер брешеш, мовляв, це в бою сталося. Ну, яку ж хитрість, яку витівку, яку спасенну дірку вигадаєш тепер, щоб шаснути в неї від очевидної, відвертої ганьби?

Пойнс Ану, Джеку, якого фортеля викинеш ти на цей раз?

Фальстаф Їй-богу, я тебе відразу впізнав, як упізнав би той, хто тебе виліпив. Ви тільки подумайте, панове: чи міг я тоді вбити очевидного спадкоємця трону? Чи наважився б я зняти меча на справжнього принца? Ти ж добре знаєш, що я відважний, як Геркулес, але зважай на інстинкт. Ба навіть лев, і той не торкне принца крові. Інстинкт — велике діло. Тільки через той інстинкт я й спасував. Віднині й до самої смерті я буду високої думки про себе, ну, та й про тебе: адже я поводився, як лев, а ти показав себе справжнім принцом. Але, їй-богу, хлопці, я дуже радий, що гроші опинились у вас. Агов, хазяйко! Двері на засув! Цю ніч стережи, а молитися зможеш і взавтра. Молодці, друзі, діти мої, золоті серця,— хочеться називати вас найкращими іменами,— чи не повеселитися нам? Може б, нам скомпонувати якусь комедію?

Принц Генріх Згода. Про твою втечу.

Фальстаф Ні слова про те, якщо ти мене любиш.

Входить хазяйка.

Хазяйка Боженьку милий! Мілорд принц!

Принц Генріх Ну що, міледі хазяйко? Що маєш мені сказати?

Хазяйка Та он таменьки, мілорде, якийсь знатний придворний грима в браму, каже, ніби має до вас вильну справу, мовляв, послав його ваш батенько.

Принц Генріх Дай йому монету з королівською короною, а, коронувавши, пошли до моєї матері.

Фальстаф Який він на вигляд?

Хазяйка Старий.

Фальстаф Що примусило стару поважну людину опівночі покинути ліжко? Може б, я дав йому відповідь?

Принц Генріх Будь ласка, Джеку.

Фальстаф Будь певний: я його вмить спроваджу. *(Виходить)*

Принц Генріх Присягаюся богородицею, ви прекрасно билися, ти, Піто, і ти, Бардольфе. Видно, ви також лев'ячої породи: покірні інстинктові, ви, й не торкнувшись до принца крові, чкурнули, як зайці. Тьху на вас!

Бардольф Їй-богу, я побіг тільки тому, що втікали інші.

Принц Генріх Ну, скажи по правді, чому такий пощерблений Фальстафів меч?

Пітo Та він позубив його своїм запоясником і казав, що присягатиме на чому світ, ніби пощербив меча в бою. Він і нас підбивав на теє.

Бардольф Та ще й вимагав, щоб ми деревієм потерли собі в носі, аби пішла кров, а тоді замазали нею одежу і клялися, що то кров чесних людей. І зі мною сталося таке, чого вже не траплялося сім літ,— я геть почервонів од такої огидної вигадки.

Принц Генріх О мерзотнику, та ти ще вісімнадцять років тому поцупив келих хересу, був застуканий на гарячому і відтоді примудряєшся червоніти коли завгодно. Ти ж міг орудувати і вогнем, і мечем — а дременув. Який інстинкт штовхнув тебе на те?

Бардольф *(показуючи на своє лице)* Мілорде, ви бачите оці метеори? Помічали ви ці спалахи?

Принц Генріх Помічав.

Бардольф Про що вони, по-вашому, волають?

Принц Генріх Про гарячу утробу й холодний капшук.

Бардольф Про палку вдачу, коли правильно пояснити.

Принц Генріх О ні! Якщо вже тлумачити правильно, то про зашморг.

Входить Фальстаф.

Ось іде сухоребрий Джек, обгризена костомаха. Ну, що там нового, надутий бурдюче? Скільки років ти вже не бачиш своїх колін?

Фальстаф Своїх власних? Генрусику, в твоїм віці я мав стан, не грубший за орлину лапу, і міг легко пролізти крізь перстень з великого пальця олдермена. Але від смутку та злигоднів — прокляття на них! — надимаєшся, як пухир. Що ж до новин, то вони погані. Твій батько послав сюди пана Джона Бресі. Вранці ти повинен явитися до двору. Бо отой шалений Персі з півночі та валлієць, що киями віддубасив Амамона, зробив Люципера рогоносцем і змусив чорта присягти йому на хресті валлійської алебарди... ну, як же його в лиха звати?

Пойнс А, Глендауер.

Фальстаф Оуен, Оуен, саме він... Та ще його зять Мортімер, та старий Нортемберленд, та отой меткий шотландець над шотландців Дуглас, що верхи вилітає на круту гору...

Принц Генріх Це той, що, несучись навскач, влучає на льоту в горобця?

Фальстаф Зараз улучив і ти.

Принц Генріх Краще, ніж він горобця.

Фальстаф Авжеж. Той пройдисвіт — справжнісінький одчайдух; він не накиває п'ятами.

Принц Генріх Чого ж ти, гультіпако, вихваляєш його тут за спритність?

Фальстаф Так то ж він на коні мастак, зозулько моя, а пішаком і кроку не ступить.

Принц Генріх Звісно, Джеку,— через інстинкт.

Фальстаф Нехай через інстинкт. Отож і він прилучився до них. А ще — якийсь Мордек, і з ним — тисяча синіх шапок... Вустер вислизнув цієї ночі. Від тих новин борода твого батька за ніч геть посивіла. Тепер земля стане дешевша за тухлу макрель.

Принц Генріх Виходить, якщо червень випаде гарячий і довго триватиме усібна тяганина, ми зможемо купувати незайманиць копами, мов ті вухналі.

Фальстаф Присягаюся месою, ти, хлопче, мовиш правду. Скидається на те, що буде жвавий гендель тим крамом. Але признайся, Генрусику, чи не майнула твоя душа у п'яти? Хіба ж тобі, спадкоємцеві трону, можуть знайтися в цілім світі ще такі запеклі вороги, як оці троє,— дідько Дуглас, гаспид Персі та біс Глендауер? Ну, по правді — не тіпається серце? Жижки не дрижать?

Принц Генріх Нітрохи, правду кажу. Мені бракує твого інстинкту.

Фальстаф Ну, то зачекай до завтра: перепаде тобі на горіхи, нехай лиш з'явишся до батька. Коли любиш мене, подумай, що брехати.

Принц Генріх Тоді вдавай, ніби ти мій батько, і прискіпливо засуджуй мої вчинки.

Фальстаф Я? Охоче. Це крісло буде мені за трон, цей меч — за берло, а подушка — за корону.

Принц Генріх Ослін буде тобі за трон, олов'яний меч за берло золоте, а за коштовну корону — голий череп.

Фальстаф Ну й хай. Якщо в тобі жевріє хоч іскра милосердя, я зможу тебе розчулити. Вточи-но мені келишок хересу, щоб почервоніли очі, хай думають, ніби я плакав. Я ж маю говорити з запалом, на манір царя Камбіза.

Принц Генріх Гаразд. Ось мій уклін вам.

Фальстаф Так. Я починаю промову. Станьте навзбіч, лорди.

Хазяйка Боженьку мій, ото втішно!

Фальстаф Не плач, дружино. Марні сліз потоки.

Хазяйка Ой, який батько! Як важно виставля себе!

Фальстаф Вийдіть, лорди, і королеву виведіть сумну,
Бо сльози тиснуть їй у заставки очей.

Хазяйка Господи Ісусе! Ну, достеменно ж, як оті лицедії, що на майданах кумедії виставляють.

Фальстаф Цить, моя добра пивна кварто! Цить, моя слив'яночко. Генрусику, мене дивує не тільки те, де ти проводиш час, а й компанія, з якою ти водишся. Правда, ромашка — що її більше топчуть, то пишніше буяє, але молодість тим швидше в'яне, чим більше її марнують. Що ти мій син, це я знаю трохи зі слів твоєї матері, трохи зі своїх міркувань, проте найбільш мене переконують у цьому твій шахрайський погляд і дурнувато відкопилена нижня губа. Якщо ж ти мій син, то вислухай мене: навіщо ти опускаєшся так низько, що на тебе пальцями тикають? Хіба може благословенне сонце покинути небо, стати волоцюгою і їсти порічки? Марне питання! Чи личить синові англійського короля приставати до злодійської ватаги й тягати гаманці? От про що мусимо спитати! Є така речовина, Генрусику, про яку ти чував не раз. У нашім краї всяк її знає під назвою «смола». Та смола, як іще стародавні автори казали, бруднить,— так само й компанія, з якою ти знаєшся. Кажу тобі це, Генрусику, не в хмелю, а в сльозах, не на жарт, а на докір, не самими словами, але й смутком душі. Однак у твоїй компанії є один доброчесний муж; я часто помічаю його в твоїм товаристві, та не знаю, як його звати.

Принц Генріх Чи дозволите, ваше милосте, запитати, який він із себе?

Фальстаф Досить показний, їй-богу, милий чолов'яга, хоча трошки опасистий; вигляд у нього веселий, приємні очі й найшляхетніша постава. Показує він десь років на п'ятдесят, а може, і на шостий десяток пішло, їй же богу. Ага, пригадав: зовуть його Фальстаф. Якщо цей чолов'яга розбещеної вдачі, то це тільки зовнішність мене збиває з пуття, бо в очах у нього, Генрусику,— янгольська чистота. Коли дерево пізнають по його плодах, а плоди по дереву, то я заявляю: Фальстаф — людина чесна. Тримайся лише його, а решту прожени. А тепер признавайся мені, шахраю нікчемний, де ти тягався весь цей місяць?

Принц Генріх Хіба ж королі так говорять? Стань на моє місце, а я буду грати короля.

Фальстаф Скидаєш мене з трону? Я дам повісити себе за ноги, ніби кролика або зайця в різниковій крамниці, коли ти зробиш це на словах і на ділі бодай наполовину так урочисто й велично, як я.

Принц Генріх Гаразд. Побачимо. Я вже сів.

Фальстаф А я встав. Панове, будьте нам за суддів.

Принц Генріх Ну, Гаррі, звідки ти явився?

Фальстаф Із Істчіпа, мій світлий владарю.

Принц Генріх До мене дійшли вельми прикрі скарги на тебе.

Фальстаф Владарю, присягаюся власною кров'ю — все брехня.
(До присутніх)
Ну ж я вас і потішу в ролі молодого принца.

Принц Генріх Ще й присягаєшся, зіпсутий хлопчиську? Віднині не дивись на мене! Лиха воля збиває тебе з доброї путі. Тобою оволодів диявол у подобі товстого дідугана. Ти злигався з тією двоногою бочкою. Ну чого ти водишся з отим бурдюком слизу, з тією скринею гидоти, з тією розпухлою водянкою, з тим барилом хересу, з тим лантухом, начиненим кишками, з тим засмаженим менінгтрійським биком, черево якого тріщить од пудингу, з тим поштивим гріхом, з тією сивою негіддю, з тією старою поганню? До чого він здатний? Наливати й жлуктити херес. До чого він ласий, у чому кмітливий? Шматувати й тлити каплунів. У чому вправний? У брехнях. До чого має хист? До шахрайства. В чому гідний зневаги? Геть у всьому. В чому вартий шани? Ні в чому.

Фальстаф Чи не зволить ваша величність сказати ясніше — кого ви маєте на думці?

Принц Генріх Бридкого дурисвіта, що збиває з плигу молодь, Фальстафа, сивобородого диявола.

Фальстаф Найясніший пане, цей чолов'яга мені по знаку.

Принц Генріх Знаю, що по знаку.

Фальстаф Та якби я сказав, що знаю в ньому більше вад, ніж у собі самому, то сказав би більше, ніж знаю. Що він, на жаль, старий, про те свідчить його сивизна, але що він, сказати, з дозволу вашої величності, людина розбещена, я це рішуче заперечую. Якщо вживати херес і цукор — гріх, то нехай господь змилосердиться над грішником. Якщо бути старим та веселим — гріх, то багато знайомих мені корчмарів смажитиметься в пеклі. Якщо товсті збуджу-

ють огиду, то, виходить, худющі фараонові корови гідні любові. Ні, мій ласкавий владарю, проженіть Піто, проженіть Бардольфа, проженіть Пойнса, та милого Джека Фальстафа, доброго Джека Фальстафа, вірного Джека Фальстафа, безстрашного Джека Фальстафа, хай і старого, а хороброго, не проганяйте з товариства вашого Генріха. Прогнати пухкенького Джека — це означає прогнати увесь світ...

Принц Генріх Я його таки прожену.

Стук у двері. **Хазяйка, Френсіс та** Бардольф виходять. **За хвильку** вбігає Бардольф.

Бардольф Мілорде, ох, мілорде! Шериф із цілою зграєю стражників гримає в браму.

Фальстаф Забирайся геть, негіднику. Треба закінчити гру. Я маю ще багато сказати на захист Фальстафа.

Входить хазяйка.

Хазяйка О пресвята мати божа! Мілорде, мілорде!

Принц Генріх Ай-яй-яй! Чорт примчався на смичку! В чім річ?

Хазяйка Шериф із цілим загоном уже під дверима; вони пориваються обшукати весь дім. Чи впускати їх?

Фальстаф Чуєш, Генрусику? Ніколи не називай кусника щирого золота шматком черепка. Ти ж справжній бовдур, хоча й виглядаєш на мудрого.

Принц Генріх А ти виглядаєш на справжнього боягуза, навіть без своїх інстинктів.

Фальстаф Заперечую твоє головне тлумачення. Якщо ти знехтуєш шерифа — чудово, а ні — хай заходить. Коли я, їдучи на возі до шибениці, не зумію триматися гідно, як і кожен сміливець, то до біса все моє виховання! Сподіваюся, що зашморг задушить мене так само швидко, як і будь-кого.

Принц Генріх Іди сховайся за ширму. А ви всі забирайтеся нагору. Ну, шановне товариство, тепер поводьтеся статечно, як люди з чистим сумлінням.

Фальстаф Колись були в мене і статечний вигляд, і чисте сумління, але термін їхньої чинності скінчився, а тому краще мені здиміти.

Всі, крім принца Генріха і Піто, виходять.

Принц Генріх Кличте шерифа.

Входять шериф і візник.

Ну, що вам потрібно від мене, шерифе?

Шериф Ох, вибачте, мілорде. В цьому домі
Непевні люди скрились од погоні.

Принц Генріх Які ж то люди?

Шериф З них один, мілорде,
Відомий всім — такий собі огрядний,
Нівроку жирний...

Візник Ніби купа смальцю.

Принц Генріх Запевнюю: його немає тут.
З дорученням він посланий моїм,
Але даю вам слово, що на завтра
В обідню пору я його пришлю,
Хай відповість чи вам, чи там кому
За вчинки, що привинені йому.
А зараз прошу вас, шерифе, вийти.

Шериф Вже йду, мілорде. В двох панів оце
Вночі заграбували триста марок.

Принц Генріх Все може буть. Як він пограбував їх,
То й відповість за злочин. Прощавайте.

Шериф Добраніч, пане, вам.

Принц Генріх Чи не слушніше
Сказати б: «Доброго вам ранку?»

Шериф Справді:
Бо вибило, мабуть, давно вже другу.

Шериф і візник виходять.

Принц Генріх Всім по знаку товстий негідник цей,
Так само, як собор Павла святого.
Поклич його.

Піто Фальстафе, гов! Він спить за ширмою, неначе вбитий, і хропе, як той кінь.

Принц Генріх Чуєш, як важко він дихає? Обшукай у нього кишені.

Піто обшукує.

Що знайшов?

Піто Якісь папірці та й тільки, мілорде.

Принц Генріх Що там за папірці? Читай!

Піто

(читає)

«А ще каплун — два шилінги й два пенси. А ще підлива — чотири пенси. А ще два галони хересу — п'ять шилінгів вісім пенсів. А ще анчоуси й херес після вечері — два шилінги шість пенсів. А ще хліб — півпенса».

Принц Генріх Ну й почвара! Всього на півпенса хліба до такого моря хересу. Решту папірців заховай. Прочитаємо на дозвіллі. Не займай його. Хай спить до світанку. Вранці я мушу з'явитися до двору. Ми всі маємо вирушити на війну. Я призначу тебе на пристойну посаду, а цього тлустого негідника спроваджу в піхоту, бо знаю, що на двохсотому кроці його чекає смерть. Гроші з лихвою повернуть пограбованим. Узавтра вранці приходь до мене, а тим часом бувай.

Піто Бувайте, мій ласкавий принце.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Бангор. Кімната в домі архідиякона.

Входять Готспер, Вустер, Мортімер і Глендауер.

Мортімер Обіцянки прекрасні, друзі певні,
Такий початок успіх нам віщує.

Готспер Прошу сідати, лорде Мортімере,
І ви, Глендауер, кузене мій,
І ви, мій дядьку Вустере, сідайте.
Прокляття! Карту я забув.

Глендауер Ба ні,
Вона ось тут. Сідайте, Персі.
Присядьте, любий Готспере. Коли
Звертається отак до вас Ланкастер,
Він полотніє і, зітхнувши тяжко,
Бажає вам скоріше буть на небі.

Готспер А вам у пеклі, тільки-но зачує
Глендауера ймення грізне.

Глендауер Проте йому я дорікать не можу.
Коли родився я, весь небозвід
Скопирсували знаки лиховісні,
І полум'я жухтіло, і земля
До глибини, мов боягуз, дрижала.

Готспер Так самісінько було б і тоді, коли б у вашої мами окотилася кішка, а ви б і зовсім не з'явилися на світ.

Глендауер Кажу:
Коли родився я, земля тремтіла.

Готспер А я кажу: земля в такому разі
Удачі не моєї, як вона
Від страху затремтіла перед вами.

Глендауер Палало небо, і земля дрижала.

Готспер Та то земля тремтіла, налякавшись
Вогню небес, не вашої появи.
Зчаста в природі зніченій буває
Буяння дивне, і земну утробу
Судомлять замкнені вітри, що раптом
Звільнитися запрагнуть, і тоді
Прабабку нашу землю так трясуть,
Що з грюком валяться старі собори,
Порослі мохом вежі кам'яні.
Отож, коли родились ви, земля,
Уже підтоптана-таки, нівроку,
Тряслася так, страждаючи від корчів.

Глендауер Кузене мій, не від усіх терплю
Я заперечення. Дозвольте знову
Сказати вам: коли родився я,
В огненних небесах з'явились знаки,—
Втікали кози з гір, і на полях
Налякана ревла худоба. Та́к
Знаменням значено мою появу,
І плин всього життя мого засвідчив:
Я долі незвичайної посланець.
В краю, де бурхають морські вали,
В Шотландії, і Англії, й Уельсі
Хто б міг мене своїм назвати учнем?
Когось із смертних назовіть, хто б міг
Зі мною йти важким шляхом мистецтва
Чи в мудрості зрівнятися зі мною.

Готспер Гадаю, в світі не знайти людини,
Що по-валлійськи краще б говорила
За вас. Проте обідати пора.

Мортімер Ну, досить, Персі! Не доводь до шалу.

Глендауер Я можу духів викликáть з безодні.

Готспер Я можу теж, і всякий теє зможе.
Та чи вони на виклик той прийдуть?

Глендауер Я можу вам, кузене, показати,
Як правувати навіть чортом.

Готспер А я тебе — як чорта посоромить:
Кажи лиш правду — і присяде він.
Як маєш силу — то поклич його,—
Мені достане сил його прогнати.
Правдивий будь усе життя — і вкинеш
Таки у сором і самого чорта.

Мортімер Ну, досить з вас тих балачок нікчемних.

Глендауер Вже тричі Генріх Болінгброк ставав
Чолом на прю зі мною, і щоразу
Я гнав його з Уайських берегів,
Із Северну піщаного: він, босий,
В сльоту тікав назад.

Готспер В сльоту, ще й босий?
І як це він не підхопив там трясці?

Глендауер Ось карта. Як нам поділити землі,
Троїстої тримаючись угоди?

Мортімер Архідиякон поділив країну
На рівні три частини: аж від Тренту
І Северну на схід і південь край
Мені приділений. А весь Уельс
Од Северну того ж таки на захід
І простір цей родючої землі
Глендауеру в руки переходить.
Тобі ж, ласкавий мій кузене, буде
Та область, що північніше від Тренту.
Вже в трьох примірниках угоду нашу
Написано. Бракує лиш печатки.
Це нині зробимо. А взавтра, Персі,
І я, і ти, і добрий лорд наш Вустер
Рушаєм в Шрусбері, як то раніше
Було домовлено, щоб там зустріти
Твойого батька і шотландське військо.

Глендауер, мій тесть, ще не готовий,—
Та нам його підмога знадобиться
За тижнів два.
(До Глендауера)
Тим часом зберете ви
Своїх васалів, друзів і сусідів.

Глендауер До вас, панове, я раніш прибуду
І ваших привезу дружин, яких
Ви крадькома залишити повинні,
Інакше ціле море сліз гірких
Вони проллють, розстаючись із вами.

Готспер Погляньте, як ріки цієї вигин
Відрізує од володінь моїх
Півмісяць велетенський, добрий шмат
Найкращої землі. Я в цьому місці
Трент перегороджу, і срібні води
Він руслом понесе струнким. Тоді
Не стане й сліду звивини тієї,
Що відтина найкращі землі в мене.

Глендауер Не стане сліду? Ні! Тектиме руслом,
Як і текла, вода.

Мортімер Але ж погляньте:
Як плин ріки відтяв з мойого боку
Шматок землі. Він коштом втрат моїх
Примножить ваш здобуток.

Вустер Та ж, утявши
Загатою, при незначних видатках,
Північний ріг, ми втрату відшкодуєм,
І потече собі рівненько Трент.

Готспер Так і зроблю,— це дещицю потягне.

Глендауер Не хочу я, щоб течію міняли.

Готспер Не хочете?

Глендауер Не буде так!

Готспер Хто може
Заборонить мені?

Глендауер А хоч би я!

Готспер Не зрозумів. Валлійською скажіть.

Глендауер Не згірш за вас англійську мову знаю,
Бо при дворі англійському зростав.

Ще хлопцем поскладав я там для арфи
Пісень чимало гожих, вашу мову
Прикрасив я і збагатив. А от
Заслуг таких за вами не помітно.

Готспер Авжеж. І з того щиро я радію.
Скоріш волію кошеням нявчати,
Аніж балади базграти нікчемні,
Я ладен слухати, як гримотить
Свічник із міді чи риплять колеса
Немазані, бо навіть їхній скрип
Такої не наб'є мені оскоми,
Як пісеньки солодкі: всі вони —
Трюхикання кульгавої шкапини.

Глендауер Ну, що ж! Як хочеться, відводьте Трент.

Готспер Мені те байдуже. Утричі більше
Я другу вірному віддам землі.
Коли ж ідеться про торги, нізащо
Й на волосок не поступлюсь. Ну, як?
Угода вже готова? То рушаймо.

Глендауер Ніч місячна, тож можемо рушати.
Я писаря покваплю й підготую
Жінок до прикрого прощання з вами.
Боюсь за розум я дочки своєї,—
Вона ж без тями Мортімера любить.
(Виходить)

Мортімер Фе, Персі! Тестю мойому перечиш!

Готспер А що я вдію? Він мене дратує
Варняканням про мишу та мураха,
Про сонного Мерліна віщування,
Про змія лютого й безхвосту рибу,
Про хворого орла, круків безперих,
Лежачих левів, борканих грифонів
Чи леопардів здиблених в гербах.
Від тих дурниць і очманіти можна.
Останню ж ніч, повір, годин із дев'ять
Перераховував чортів імення,
Яких собі на побігеньках має.
«Гм, гм!», «Егеж», «А далі що?» — я мимрив,
Не слухаючи; їй же богу, він
Нудний, мов те захльостане шкаписько
Або сварлива жінка. Дим у хаті —
І то приємніший. Волію жити

У вітряку на сирі й часникові,
Ніж їсти ласощі в хоромах пишних
І слухати базікання його.

Мортімер Людина він, їй-богу, варта шани,—
Начитаний, у тайнощі науки
Посвячений, хоробрий, ніби лев,
Поштивий теж, а щедрості у нього —
Що й Індії копальням не зрівнятись.
Чи навпростець сказать тобі, кузене?
Твою натуру щиро він шанує,
Коли ж, бува, наперекір ідеш —
Приборкує свій шал. Повір мені,
Нема людини в світі, що, розпікши
Його, як ти, не заплатила б гірко.
Благаю, друже мій, не зловживай тим.

Вустер Мілорде, й справді, надто ви свавільні.
Відколи тут, ви тільки й силкувались
Ввірвать терпець Глендауеру. Треба
Загладити б оту свою провину.
Свавілля часом свідчить про відвагу,
Шляхетний рід — звеличуючи й вас,—
Та часто виявляє і брутальність,
Брак виховання, влади над собою,
Погордливість, зневагу та пиху.
А вади ті в шляхетної людини
Відштовхують усіх, уймають честі,
Шанобу й гідність зводять нанівець.

Готспер Оце наука! Вмить я похопив
Манери благородні. Ось іде
Жіноцтво наше. Час уже прощатись.

Входять Глендауер із леді Мортімер і леді Персі.

Мортімер Для нас смертельна прикрість, що не вмієм
Я по-валлійськи, жінка — по-англійськи.

Глендауер Дочка моя все плаче, розлучатись
Не хоче з вами. Рветься на війну.

Мортімер Скажіть, що тітка Персі і вона
До нас приїдуть в вашому обозі.

Глендауер каже щось леді Мортімер валлійською, вона відповідає тією самою мовою.

Глендауер Вона в розпуці. О, яка примхлива!
Угамувать її ніхто не зможе.

Леді Мортімер каже щось чоловікові валлійською.

Мортімер Я розумію погляд твій, кохана.
Валлійська мова чарівна, що лине
З очей заплаканих, мені знайома.
Лиш почуття незручності мені
Не дозволяє відповісти нею.

Леді Мортімер каже щось чоловікові валлійською.

Обом нам зрозумілі поцілунки,
І мова та до серця нам. Проте
Не знатиму я відпочинку, поки
Валлійської цілком не опаную.
В твоїх устах вона така солодка,
Як спів любовний, що його в альтанці
Виводить по ночах цариця фей
Під звуки лютні.

Глендауер Коли розстанетесь, то й тяму втратить.

Леді Мортімер знову каже щось валлійською.

Мортімер
(до дружини)
Невіглас я у тім.

Глендауер Вона вас просить,
Щоб на комиш м'який ви прилягли,
Їй на коліна голову схиливши,
І любої вона вам заспіває.
А бог спання, злетівши на повіки,
Ввіллє у кров розслаблення солодке,
Що ніби грань поміж явою й сном,
Так само, як і грань між днем і ніччю —
Година рання, перед тим, як вимчать
На небеса вогнисті коні сонця.

Мортімер Від серця щирого радий я слухать.
Тим часом і угоди перепишуть.

Глендауер Хай ті музики, що заграють вам,
За сотні миль ширяють у просторах,
Та враз сюди прилинуть. Наслухайте ж.

Готспер Іди, Кет, сюди. Ти чарівна, коли лежиш. Іди ж хутчій, іди. Дай покладу голову тобі на коліна.

Леді Персі Вгамуйсь, гусаче легковажний!

Лине музика.

Готспер Диявол, видно, тямить і валлійську,
Недарма ж норовливий, як валлієць.
Клянусь, музика з нього пречудовий.

Леді Персі Тоді ти мусиш бути вельми музикальний, бо й тобою завжди правують якісь норови. Лежи тихо, ти, розбишако, леді співатиме валлійською.

Готспер Я волів би слухати, як моя сука Леді виє по-ірландськи.

Леді Персі Ти хочеш, щоб я дала тобі по шиї?

Готспер Ні.

Леді Персі Тоді не верзи казна-чого.

Готспер О ні. Це жіноча вада.

Леді Персі То йди з богом.

Готспер У ліжко валлійської дами?

Леді Персі Що ти сказав?

Готспер Цить! Вона співає.

Леді Мортімер співає валлійської пісні.

Ти мусиш також заспівати.

Леді Персі Не буду, їй-бо, не буду.

Готспер Гм. «Їй-бо, не буду». Серденько моє, ти божишся, як цукерникова жінка: «їй-бо, не буду», «бодай я луснула», «не приведи, мати божа», «допоки сонця й світу».
Квітчаста ця божба дає підстави
Гадать, що ти із Фінсбері околиць.
Божися, Кет, як личить справжній леді,
Про вишуканість дбай, а те «їй-бо»
Залиш купчихам у барвистих сукнях
Та ще прикажчикам в недільних шатах.
Ну, заспівай же, люба.

Леді Персі Ні, не хочу.

Готспер Бо, мабуть, гадаєш, ніби в тому найпевніша прикмета кравця чи птахолова? Години за дві, коли підготують угоду, я вирушу. Якщо захочеш, приходь до мене.
(Виходить)

Глендауер Ходімо, зятю мій. Не спішите ви
До виступу, як Персі запальний...
Готові вже угоди. Підписати —
І вмить на коней.

Мортімер Що ж, з усього серця.

Виходять.

СЦЕНА 2

Лондон. Зала в палаці.

Входять король Генріх, принц Генріх та лорди.

Король Генріх Залиште, лорди, нас обох із принцом,—
Поговорити маємо. Але
Далеко не заходьте: незабаром
Ви, може, будете потрібні нам.

Лорди виходять.

Не знаю, за які тяжкі гріхи
Створитель присудом своїм таємним
Обрав на меч покари і відомсти
Мою лиш кров. Ти вчинками своїми
Даєш мені підстави припускати,
Що ти від неба насланий на мене
Як бич покари за мої провини.
Бо як іще я міг би пояснити
Твої низотні та ганебні вчинки,
Захоплення, розбещеність оту,
Гидкі, брудні і непристойні втіхи.
Чому зв'язавсь ти з набродом отим,
Образливим для гідності твоєї
І царственому серцю осоружним?

Принц Генріх Із ласки вашої, владарю, хтів би
Я виправдать переступи свої.
І певен, що спростую тут багато
З того, що слухами дійшло до вас.
Не важте на перебрехи нікчемні,
Що їх підлесники та пліткарі
Нашіптують у вухо королю.
Поблажливості вашої благаю
До ницих вчинків юності моєї

І думаю знайти прощення ваше
При щирому моєму каятті.

Король Генріх Хай бог тебе простить. Одначе, Гаррі,
Дивуюся, як міг ти занедбати
Пориви горді прадідів твоїх:
Брутальністю ти втратив місце в раді,
Де брат молодший заступив тебе,
Немилий став серцям двірських і принців
Моєї крові. Всі надії давні,
Що я на тебе покладав, розбив ти.
І кожен, як пророк, мені тепер
Твоє падіння провіщає. Сину,
Якби і я особою своєю
Так щедро удостоював усіх,
Ганьбив себе гультяйським товариством,
Громадська думка тая, що стелила
Мені до трону шлях, напевно б,
Колишньому монархові своєму
Зосталась вірною, мене в безслав'я,
На поглум людям кинувши довічний.
Отож з'являвся рідко я на люди,
Будивши захват, мов ясна комета.
«Це він»,— шептали дітям матері,
А інші: «Де? Котрий з них Болінгброк?»
Я шанобливість викрав у небес,
І у таку покірливість прибрався,
Що всі серця до мене прихилились.
Мою появу криками вітали
В присутності й законного монарха.
Мій образ завжди був новий і свіжий;
Повсюди він захоплення будив,
Мов риза папська. І що рідше я
Виходив між людей, то більшим святом
Була моя поява довгождана.
А вітрогон король ганяв повсюди
В гурті гульвіс, пустих, нікчемних блазнів,
Що, спалахнувши хворостом, згорають.
Так гідність він і королівську велич
Плямуючи у тлумищі блазенськім,
На поглум виставляв ім'я монарше.
Зневаживши свій сан високий, він
Став посміховиськом для безбородьків —
Король став ціллю для хлоп'ячих кпин.
Завсідник вулиць, юрбам велелюдним

Намуляв очі, бо вони, щоденно
Аж до переситу той мед лизавши,
Наїлися і згидували ним,—
Авжеж: чого занадто — не смакує.
Король, щодня очам людським доступний,
Уже скидався на зозулю в червні:
Його і чули, та ніхто не бачив.
На нього кидали байдужий погляд.
Вже захвату не викликав король,
Який вселяє велич, ніби сонце,
Що тільки зрідка зір милує нам.
І сонно вже, повіки опустивши,
Йому в лице похмуро поглядали
Із виразом якимсь немов ворожим.
Наситилися виглядом його!
Ти, Гаррі, теж стоїш на тій дорозі.
Ти царствені утратив привілеї,
Із покидьками накладавши. Нині
Для всіх очей твій вигляд осоружний,
Лише мої тебе, як завше, прагнуть,
Але й вони вже мимохіть осліпли
Від ніжності безглуздої до тебе.

Принц Генріх Ласкавий мій владарю, я надалі
Самим собою буду.

Король Генріх Отаким,
Як нині ти, в ту пору Річард був,
Коли ми, з Франції вже повернувшись,
До Ревенсперга прибули. А я
Такий був, як сьогодні Гаррі Персі.
Клянусь душею й скіпетром своїм,
Корони він гідніший, аніж ти.
Без вигляду найменшого на право
Поля країни військом загатив він.
Супроти хижої пащеки лева
Назад не ступить. І хоча за тебе
Не старший він роками, а проте
Єпископів поштивих, лордів літніх
Веде в кривавий бій, на люту січу.
І слави він безсмертної зажив,
Коли змагався з Дугласом славетним.
Хоробрістю, нестримним шалом Дуглас,
В боях прославившись, хвалою вкрив
Своє ім'я навіки і здобув
Звання найпершого із полководців

У всіх краях, що визнають Христа.
Той Готспер, Марс отой у пелюшках,
Дитина-лицар, Дугласа аж тричі
Розбив, ба навіть полонив його,
Великого, і, відпустивши бранця
Без викупу, знайшов у ньому друга,
Щоб нині мир зухвало зруйнувати
І розхитати наш могутній трон.
Що скажеш ти? Нортемберленд і Персі,
Архієпископ Йорку превелебний
Та Мортімер із Дугласом отим,
Уклавши спілку, стали проти нас!
Та що я, Генрі, скаржуся тобі
На ворогів своїх, коли ти сам —
Найближчий і запеклий ворог мій?
Можливо, й ти із підлого страху́,
Улігши примхам, нахилам ганебним,
Як ниций найманець, поплічник Персі,
На батька здіймеш меч і псам облесним
Годити будеш, ворогам моїм,
Щоб довести їм власне звиродніння.

Принц Генріх Ви так не думайте, цього не буде!
Хай бог простить того, хто, володарю,
Прихильність вашу відвернув од мене!
Я все спокутую лиш кров'ю Персі
І після битви першої насмілюсь
Сказати з гордістю, що я ваш син.
Тоді, одягнений в криваві шати,
З лицем, закритим маскою, у крові
Я змию з кров'ю і ганьбу свою:
В той самий день хоробрий Гаррі Готспер,
Пестун улюблений звитяг і слави,
Уславлений, відомий всюди лицар,
Віч-на-віч стане у бою смертельнім
З твоїм не знаним досі Гаррі. Хай
Шолом його стократ вінчає слава!
Нехай ганьба подвійна упаде
На голову мені, та час проб'є,
І змушу я північного зухвальця
Зміняти славу на моє безчестя.
Бо Персі, владарю,— мій управитель,
Який для мене урожай збирає
Звитяг славетних. Я такого звіту
Запрагну в нього, що віддасть мені

Усю хвалу, найменшу крихту честі,
А ні, то з серця я мечем дістану,
Чого він не віддасть. Я в тім, державцю,
Вам присягаю іменем господнім.
Як з ласки божої усе справдиться,
Благаю в вас цілющих ліків, батьку,
На давні болячки ганьби моєї.
А ні — покриє смерть усі борги.
І я сто тисяч раз помру скоріше,
Аніж обітницю на волосок порушу.

Король Генріх У цьому смертний вирок для ста тисяч
Повсталих зрадників. За це тобі
Моя довіра, Генрі, й повновладдя.

Входить Блент.

Що скажеш, Бленте? Бачу, ти спішив.

Блент Так. Я спішив, бо дуже пильна справа.
Лорд Мортімер, шотландець, сповістив,
Що Дуглас із повстанцями з'єднався
Під Шрусбері десятого числа.
Якщо тривка з'єднала їх угода,
То небезпеки грізної такої
Ніколи ще не відала держава.

Король Генріх Уже п'ять днів, як ми про те дізнались,
Тож граф Вестморленд, з ним і син мій, Джон
Ланкастерський, вже рушили в похід.
Ти ж виступиш у середу, мій Гаррі,
А ми — в четвер. У Бріджпорті з'єднаймось,
Ти через Глостершір ітимеш, Гаррі.
Мій розрахунок: за дванадцять днів
Зібрати мусиш в Бріджпорті всі сили.
Вперед! Ні хвильки марнувать негоже,—
Вона вможливить успіхи ворожі.

Виходять.

СЦЕНА 3

Істчіп. Корчма «Кабаняча голова».

Входять Фальстаф і Бардольф.

Фальстаф Чи не почав я, Бардольфе, ганебно підупадати на здоров'ї після нашого останнього діла? Хіба ж я не тану, не сохну. Поглянь, шкіра на мені обвисла, як широка сукня на старій бабі.

Я зморщився, мов печене яблуко. Ні, пора мені покаятись і то чим скорше, поки ще на мені втрималося трохи м'яса, бо так можна погубити й душу, а тоді не вистачить сили на покаяння. Нехай я стану стручком перцю, пивоварською шкапою, коли давно вже не забув, який вигляд має всередині церква! А все компанія, лиха компанія довела мене до згуби.

Бардольф Сер Джоне, ви так побиваєтеся, що довго вам не протягнути.

Фальстаф Авжеж. До того йдеться. Ну, заспівай мені якоїсь сороміцької, розвесели старого. Колись у мене були шляхетні нахили, які личать благородній людині, був я досить цнотливий, божився зрідка, грав у кості не більше як сім разів на тиждень, навідував непутящі доми не частіше одного разу на чверть години, повертав борги три чи, може, й чотири рази, жив добре, тримаючись певних меж. А тепер живу безладно і вийшов за будь-які межі.

Бардольф Ваша правда, ви, сер Джоне, так роз'їхались, що вийшли за будь-які межі. За будь-які розумні межі, сер Джоне.

Фальстаф Виправ свою пику, тоді я виправлю своє життя. Ти — наше судно з повішеним на кормі ліхтарем — своїм завжди червоним носом. Ти — лицар Запаленої Лампи.

Бардольф Моє лице, сер Джоне, не чинить вам жодної кривди.

Фальстаф Ані найменшої, клянусь. Воно мені навіть на добрий ужиток, як декому вигляд черепа або memento mori *. Коли б не кинув оком на твою мармизу, так і згадаю про пекельний огонь, про того багатія, котрий за життя завжди вбирався в пурпур і там у своїх шатах тепер палахкотить і палахкотить. Якби у тебе бодай на шеляг було чесноти, я присягався б твоєю пикою на такий манір: «Присягаюся цим вогнем, що уособлює господнього янгола!» Тільки ж ти пропаща людина, і якби не полум'я на твоїй тварі, ти був би сином бездонного мороку. Нехай гроші стануть сміттям, якщо тієї ночі, коли ти ганяв по Гедсхілу за моїм конем, я не подумав, що то блудний вогник або вогненна куля. Таж ти безперервна смолоскипна процесія, нескінченний фейєрверк радощів. Я заощадив тисячу марок на смолоскипах та свічках, коли разом із тобою тинявся по ночах від шинку до шинку. Але за ті гроші, що я витратив тобі на вино, можна було б накупити куди більше свічок у найдорожчих крамницях Європи. І я ось уже тридцять два роки підтримую вогонь у цій саламандрі — хай мені господь за те відплатить.

---

* Пам'ятай про смерть (*лат.*).

Бардольф А бодай вам! Хотів би я, щоб моє лице попало у ваше черево!

Фальстаф Не приведи господи — я сконав би від печії.

Входить хазяйка.

Ну, як діла, пані курочко? Чи взнала, хто витрусив мої кишені?

Хазяйка Ой, сер Джоне! Вигадаєте отаке, сер Джоне! Чи то б я тримала у своїм домі злодіїв? Що вже я розшукувала, що вже ми з чоловіком допитували кожного живого, кожного хлопчину, кожного служника! І волосинки не пропадало в нашому домі.

Фальстаф Брешеш ти, хазяєчко! Бардольф голився тут і розгубив багато волосинок. А я присягаюся, що мою кишеню витрусили. Теревень мені отут, бабо, теревень!

Хазяйка Що? Цебто я, по-вашому, баба? Ви не дуже розпускайте язика. Та мене зроду-віку ніхто так не взивав у моїй господі!

Фальстаф Стули губи! Я добре тебе розкусив.

Хазяйка Ба ні, сер Джоне. Ви ще не знаєте мене, сер Джоне. А от я знаю вас, як облупленого, сер Джоне. Ви багато винні мені, сер Джоне, і тепер не капшука розв'язуєте, а язика, щоб скласти вину на мене і не платити боргів. Я ж купила вам дванадцять сорочок, щоб мали чим голого хребта прикрити.

Фальстаф Із сирового полотна, з домашніх кросен. Я віддав їх пекарницям, і вони пустили їх на сита.

Хазяйка Ба ні ж! Кажу, як чесна жінка: то було справжнісіньке голландське полотно по вісім шилінгів за лікоть. А ще винні ви мені, сер Джоне, за з'їдене та випите. Крім того, я вам позичила двадцять чотири фунти.

Фальстаф

(показуючи на Бардольфа)

І він користався з того — хай він і платить.

Хазяйка Він! Та він старець, у нього в кишенях вітер свище.

Фальстаф Він — старець? Глянь на його лице. Хто ж тоді багач, як не він? Хай накарбує монет із свого носа, зі своїх щік. Я не заплачу жодного шеляга. Ви що — за дитину мене маєте? Не можна в твоїм шинку задрімати ані на хвильку — вмить витрусять кишені. У мене поцупили тут дідівського персня, що коштує сорок марок.

Хазяйка Милий боже! Я на власні вуха, вже й не пам'ятаю скільки разів, чула, як принц казав, що той перстень — мідний.

Фальстаф Що ти варнякаєш? Твій принц — йолоп і шахрай. Насмілився б він бевкнути отаке при мені, я відшмагав би його, як паршивого пса.

Маршовим кроком входять принц Генріх і Пойнс. Фальстаф з удаваною ласкавістю метнувся їм назустріч, приклавши до губ кийка, ніби дудочку.

Ну, що, голубчику? Он яким вітром повіяло! Невже і нам усім доведеться марширувати?

Принц Генріх Еге ж, скованими попарно, як у Ньюгетській тюрмі.

Хазяйка Прошу вас, мілорде, звольте мене вислухати.

Принц Генріх Що ти хочеш мені сказати, пані Спритлі? Як почувається твій чоловік? Він мені до вподоби — чесна людина.

Хазяйка Мій ласкавий принце, вислухайте мене.

Фальстаф Та ну її к бісу. Послухай лишень мене.

Принц Генріх Що скажеш, Джеку?

Фальстаф Коли я вчора задрімав он там, за ширмою, мені повивертали кишені. Ця корчма обернулася на дім розпусти, на кубло злодійське.

Принц Генріх Що ж у тебе пропало, Джеку?

Фальстаф Чи повіриш, Генрусику? Три, а може, й чотири банкноти по сорок фунтів кожен, а крім того, ще й дідівський перстень із печаткою.

Принц Генріх Марничка, й восьми пенсів не варта.

Хазяйка Те ж самісіньке і я йому сказала, мілорде, та ще сказала, що чула теє із уст вашої милості. А він, пика його непарена, давай узивати вашу світлість усякими словами, та ще й нахвалявся віддубасити вас.

Принц Генріх Що? Такого не може бути!

Хазяйка Коли це брехня, то нема в мене ні чесності, ні правдивості, ані жіночої скромності.

Фальстаф У тебе не більше чесності, ніж соку в засушеній сливці, у тебе правдивості, як у викуреного лиса, а щодо твоєї жіночої скромності, то супроти тебе Дівка Маріанна з танцю «морріс»— шерифова дружина. Забирайся геть, очмано!

Хазяйка Яка я тобі очмана? Яка?

Фальстаф А така, що не приведи боже.

Хазяйка Ніяка я, слава богу, не очмана! Закарбуй теє собі на носі. Я жінка статечного чоловіка, а ти, хоч величаєш сам себе лицарем, а паскуда, коли взиваєш мене такими словами.

Фальстаф Ти не тільки жінка, а ще й тварюка, коли насмілюєшся заперечувати мені.

Хазяйка Яка я тобі тварюка?

Фальстаф Яка тварюка? Видра!

Принц Генріх Видра, сер Джоне? А чому саме видра?

Фальстаф А тому, що вона ні риба, ні м'ясо; і чоловік не знає, з якого боку до неї підступити.

Хазяйка Безсовісна ти людина, коли отаке патякаєш,— ти, як і всякий чоловік, добре тямиш, із котрого боку до мене підступати. Ну ж і брехун!

Принц Генріх Твоя правда, хазяйко,— він безсоромно набріхує на тебе.

Хазяйка Він і вас оббріхує, мілорде,— оце якось казав, ніби ваша величність винні йому тисячу фунтів.

Принц Генріх Що, я винен тобі тисячу фунтів?

Фальстаф Тисячу фунтів, Генрусику? Ні, цілий мільйон! Адже твоя любов варта мільйона, а ти винен мені свою любов.

Хазяйка А ще він насмілювався взивати вас, мілорде, йолопом і нахвалявся віддубасити вашу високість.

Фальстаф Бардольфе, чи казав я щось таке?

Бардольф Таки казали, сер Джоне.

Фальстаф Еге ж, коли він казав, що перстень мій мідний.

Принц Генріх А я ще раз кажу: він мідний. Ану, чи насмілишся ти зробити, як нахвалявся?

Фальстаф Е, знаєш, Генрусику,— якби ти був звичайний смертний, я б таки насмілився; але ж ти принц, і я боюся тебе, як рику левеняти.

Принц Генріх А чому не як лева?

Фальстаф Як лева належить боятися самого короля. Невже б я став боятися тебе, як твого батька? Е, ні! Інакше — хай лусне мій пояс.

Принц Генріх Коли б таке сталося, твоє черево обвисло б до самих колін. У ньому, гультіпако, не зосталося місця ні для вірності, ні для правди, ні для порядності,— самі кишки й потрух. Звинувачувати порядну жінку у вивертанні кишень! Ах ти лобуряко,

безстидна твоя пика! Назви мене послідущим негідником, як у твоїх кишенях було що-небудь, окрім корчемних рахунків, адрес борделів та кількох копійчаних льодяників від ядухи. Іншого сміття там не буває. І все-таки ти стоїш на своєму і не хочеш відмовитись од брехні? Тобі й не соромно?

Фальстаф Слухай, Генрусику. Ти ж знаєш, що Адам упав ще тоді, коли повсюдно панувала цнота, то як не спіткнутися горопашному Джекові Фальстафу в наш споганений вік? Ти ж бачиш — плоті у мене більше, ніж в інших людей, то й слабості в мене більше. Отже, признаєшся, що це ти витрусив мої кишені?

Принц Генріх На те скидається.

Фальстаф Господине, я тобі прощаю. Тепер іди, готуй сніданок, люби свого чоловіка, наглядай за слугами, піклуйся про гостей. Як по-розумному, зі мною завше можна поладнати. Бачиш, я вже зовсім угамувався. Прошу тебе, іди з богом!

Хазяйка виходить.

Ну, Генрусику, що нового при дворі? Як, хлопче, справи з грабунком? Усе вляглося?

Принц Генріх О моя мила яловичино, я завжди мушу бути твоїм янголом-охоронцем. Гроші купцям повернено.

Фальстаф Не люблю повертати грошей. Подвійна праця.

Принц Генріх Я помирився з батьком. Тепер маю силу робити що захочу.

Фальстаф Ну, то найперше пограбуй скарбницю.

Бардольф Утніть, мілорде, цю штуку.

Принц Генріх Я тобі, Джеку, виклопотав місце в піхоті.

Фальстаф А я волів би в кінноту. Де б мені підшукати спритного крадія, такого собі затятого злодюгу років двадцяти двох? До зарізу потребую грошей. Слава богу, ці бунтарі не чіпають нікого, крім порядних людей. Хвала й шана їм за те.

Принц Генріх Бардольфе!

Бардольф Слухаю, мілорде.

Принц Генріх Вези цього листа моєму брату,
Ланкастерському принцу Джону,
А лордові Вестморленду — цього.

Бардольф виходить.

На коней, Пойнсе! Мусимо ще нині
До полудня покрити тридцять миль.

Пойнс виходить.

Ти ж, Джеку, жди на мене взавтра
Пополудні о другій в Темпел-Голі.
Дістанеш там призначення своє,
Наказ і гроші на потреби війська.
Палає край. Шуга високо ворог.
Нам чи йому — комусь упасти в порох.
(Виходить)

Фальстаф Слова чудові! О чарівний світ!
Хазяйко, снідати! Як жаль, що ми
На барабан не обернем корчми!
(Виходить)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Повстанський табір під Шрусбері.

Входять Готспер, Вустер і Дуглас.

Готспер Прекрасно сказано, шотландцю славний!
Якби за лестощі не брали правду
В наш витончений вік, то ви б дістали
Хвалу, якої ще не сподобився
У наші дні ані один герой.
Створителем клянуся, я не схильний
До лестощів, солодкі язики
Гидкі мені,— однак у серці в мене
Ви найпочесніше посіли місце.
І ці слова, будь ласка, перевірте.

Дуглас Ви доблесті король! а щодо мене,
То на землі нема такого мужа,
З яким віч-на-віч я б не став до бою.

Готспер Таким і будь. Гаразд.

Входить гонець із листом

Що там за лист?
(До Дугласа)
Я можу тільки дякувати вам.

Гонець Од батька вашого.

Готспер Від батька лист?
А сам чому він досі не приїхав?

Гонець Не зміг. Він саме тяжко занедужав.

Готспер Прокляття! У таку гарячу пору
Надумався хворіти! Хто ж очолив
Його війська? Хто їх веде сюди?

Гонець На те не я, а лист вам відповість.

Вустер Скажи — невже прикутий він до ліжка?

Гонець Днів за чотири до мого від'їзду
Його звалило. В час, коли рушав я,
За нього вельми лікарі боялись.

Вустер Волів би я, щоб спершу наші справи
Оклигали, а потім він хворів.
Його здоров'я нині, як ніколи,
Нам дороге.

Готспер Тепер злягти! Хворіти!
Він справу нашу просто в серце вразив
Недугою своєю, що охопить
І табір наш. Виправдується він,
Мовляв, через хворобу не спромігся
Прибічників зібрати, а на когось
Покластися в такій важливій справі —
То небезпечна річ. Однак сміливо
Дає пораду пробувати щастя
З малими силами, бо вороття
Немає нам — адже про нашу змову
Донесено вже, певно, королю,
Що, лорди, скажете на те?

Вустер Хвороба
Твойого батенька — параліч наш.

Готспер Не легка рана. Ніби цілу руку
Відрубано. Та, може, й не смертельна

Його відсутність, як здається нам.
Чи варто ставити зараз на карту
Увесь наш скарб і важити усім,
На примху випадку сліпого здавшись?
Тим самим вичерпали б ми до дна
Надії власні і дійшли б межі
У домаганнях щастя.

Дуглас Правда ваша.
А так залишиться у нас підмога,
І ми сміліше почуватись можем,
Зважаючи на цей резерв — опору
У разі відступу.

Готспер То наша гавань,
Де згодом сили можемо набратись,
Якщо диявол і лиха година
Зурочать наші заміри прекрасні.

Вустер Однак волів би я, щоб граф був з нами:
В таких ділах згуртованість потрібна.
Причин відсутності не знавши, в війську
Гадатимуть, що втримали його
Розважливість твереза, вірність
Державцеві, а то і неприхильність
До наших дій. Припущення таке
Прибічникам сміливості уйме
І сумніви зародить. Вам відомо:
Здіймаючи меча, слід берегтися
Допитливої думки — всі дірки
Й шпарки позатикать, аби крізь них
Розважливості око не проникло.
А батько ваш відсутністю своєю,
Заслону знявши, показати може
Невтаємниченим всю наготу
Такого жаху, про який донині
Ніхто з них і не снив.

Готспер То вже занадто.
Відсутність батькова — на руку нам,
Надасть вона, гадаю, нашій справі
Ще більших блиску, величі й геройства,
Наводячи усякого на думку:
Якщо ми зважились без військ його
До бою стати з цілим королівством,
То вже, на батькові зіпершись сили,
Перевернули б шкереберть державу.

Отож виходить все гаразд. Параліч
Розбити нас не годен.

Дуглас Це і все,
Чого запрагнуть може серце. Страх —
У нас в Шотландії не знане слово.

Входить сер Річард Вернон.

Готспер Кузене Верноне! Вітаю щиро.

Вернон Дай боже, щоб вістки мої були
Твого вітання варті. Граф Вестморленд
Веде на нас сім тисяч війська. З ним
Іде принц Джон.

Готспер Дарма. А що крім того?

Вернон Провідав я, що й сам король сюди
З великим військом виступив притьмом.

Готспер Ласкаво просимо. Де ж принц Уельський,
Меткий паливода і хлюст, який
З безпутним набродом світ баламутить?

Вернон Всі збройні в пір'ї, ніби коршаки,
Що в небі линуть, чи орли, які,
Скупавшись, дужими крильми тріпочуть.
Мов образи, блищать їх обладунки.
Всі сповнені снаги, як день травневий,
Всі гожі, як липневий день, і жваві,
Як молоді цапки: зухвалі всі,
Як ті бички, нев'ярмлені та буйні.
Я бачив Гаррі юного з забралом
Опущеним, у тилягах, при зброї.
Він од землі Меркурієм крилатим
Злетів і легко так, мов янгол з хмари,
Сів у сідло, щоб гарцювать Пегасом,
Світ чарувати зграбністю постави.

Готспер Ну, годі! Гірш за березневе сонце
Твоя хвала пропасницю несе.
Нехай ідуть прикрашені офіри,
Що їх, кривавих, теплих, віддамо
У щедрий дар війні — повитій димом
Огневоокій діві. Хай же Марс,
По вуха у крові, на трон свій сяде.
Я весь горю, відколи взнав, що близько

Багата здобич, хоч іще не наша.
Коня, коня! Хай мчить мене. На принца
Уельського впаду я, наче грім,—
Віч-на-віч зіткнуться в броні запеклій
Із Гаррі — Гаррі, кінь — з конем, та бою
Не припиню, аж доки з нас один
Не згине. Де ж Глендауер?!

Вернон Я ще
Новини маю. Проїжджавши Вустер,
Я чув, Глендауер свойого війська
Не зможе підтягнути за два тижні.

Дуглас Ця новина найтяжча.

Вустер Їй же богу,
Від неї серце кригою береться.

Готспер А скільки військ налічує король?

Вернон Десь тисяч тридцять.

Готспер Хай і сорок буде!
Хоч батько й Оуен іще не з нами,
Та досить сил для битви з ворогами.
Гей! Огляд війську! Судний день вже скоро.
Якщо нам гинуть — згинемо бадьоро!

Дуглас Ні слова про загин: я на півроку
Від смерті застрахований нівроку.

Виходять.

СЦЕНА 2

Битий шлях поблизу Ковентрі.

Входять Фальстаф і Бардольф.

Фальстаф Махни вперед, Бардольфе, до Ковентрі, дістань мені пляшечку хересу. Наш загін пройде містом, не зупиняючись,— адже до ночі мусимо бути в Сетон-Копгілі.

Бардольф Ну, а гроші, капітане?

Фальстаф Заплати за мене, заплати.

Бардольф Пляшка хересу коштуватиме ангела.

Фальстаф Трапиться ангел, візьми його собі за труди. Хоча б і двадцять ангелів, бери всіх. А гроші — то клопіт мій. Скажи моєму лейтенантові Піто, хай чекає на мене за околицею міста.

Бардольф Слухаю, капітане. Бувайте.
(Виходить)

Фальстаф Нехай я стану маринованим оселедцем, якщо мені не соромно перед своїми солдатами. Занадто надуживав я королівськими приписами щодо рекрутів. Із півтора сот рекрутів, що відкупилися, я злупив триста з гаком фунтів. Навмисне вербував самих багачів, фермерських синочків, вишукував заручених женишків, уже двічі вселюдно оголошених у церкві, здебільше випещених боягузів, що ладні скорше слухати диявольські завивання, аніж барабанний гуркіт, і лякаються мушкетного пострілу, як недорізана курка чи підбита дика гуска. Я ставив під аршин лише тих тюхтіїв, у котрих відваги в душі на макове зернятко. Всі вони повідкуплювались од служби. Отож цілісінький мій загін складається із хорунжих, капралів та поручників, обшарпаних, мов Лазар на шпалерах, якому багачеві собаки облизують струп'я. Жоден із них ніколи не бував солдатом. Усе це витурені із служби лакеї, молодші сини молодших братів, зруйновані фурмани, ледачі шинкаренки або самі-таки шинкарі, одне слово — болячки тривалих років миру та супокою. Цей набрід був удесятеро більше обшарпаний, ніж стара корогва. Он якими покидьками я замінив усіх, котрі відкупилися. Скидається на те, що я нашкріб півтори сотні обдертих блудних синів, котрі пасли свиней і живилися при них помиями та макухою. Якийсь прицюцькуватий, що перепинив мене на шляху, сказав, ніби я пообтинав зі всіх шибениць вішальників і поволік їх служити у війську. Людське око ще ніколи не бачило таких опудал. Певна річ, я й гадки не маю вести їх через Ковентрі,— адже ці негідники дибають, так волочачи ноги, ніби на них були колодки. Ба воно й справді, більшу частину їх навербував я по тюрмах. На весь загін— півтори сорочки; півсорочки — то зв'язані між собою дві пілки, накинуті на плечі, як ото безрукавий плащ герольда. А ціла сорочка, коли казати правду, поцуплена чи то в сен-олбенського корчмаря, чи то в девентрійського червононосого шинкаря. Ну, та сорочки — дурниці, їх знайдуть скільки завгодно на перших-ліпших парканах.

Входять принц Генріх і Вестморленд.

Принц Генріх Як справи, роздутий Джеку? Як справи, перино?

Фальстаф Це ти, Генрусику? Що нового, шалапуте? Який диявол заніс тебе в Йоркшір? О вельможний лорд Вестморленд! Прошу, даруйте,— я гадав, що ваша милість уже в Шрусбері.

Вестморленд Сказати правду, сер Джоне, мені давно потрібно бути там, та й вам також. Зрештою, військо моє вже там. Король, можу запевнити вас, чекає всіх із нетерпінням. Тож мусимо йти всю ніч.

Фальстаф Ба! За мене будьте спокійні,— я невсипущий, як той кіт, що цілиться на сметану.

Принц Генріх Слід гадати, що ти, коте, не тільки цілився на сметану, бо вже сам обернувся на масло. Але скажи мені, Джеку, що то за юрба плентає за нами?

Фальстаф Військо, Генрусику, моє військо.

Принц Генріх Ніколи ще не бачив такої нікчемної потолочі.

Фальстаф О, вона аж задосить придатна для того, щоб її шпигали списами. Гарматне м'ясо, гарматне м'ясо! Вони заповнять яму незгірше за найкращих. Людина смертна, кожна людина смертна.

Вестморленд Звісно, сер Джоне, але мені здається, що ці бідолахи страшенно кощаві, та й виглядають вони на справжніх старців.

Фальстаф Щодо їхнього убозтва, то я й сам не знаю, де вони його набрались, а вже коли йдеться про кощавість, то похоплено її, присягаю вам, не від мене.

Принц Генріх Що ні — то, їй-богу, ні, якщо не називати кощавістю отой шар лою на три пальці, що в тебе на ребрах. Проте, друзі мої, мусимо спішити,— Персі вже вирушив.

Фальстаф Що? Хіба король уже отаборився?

Вестморленд Так, сер Джоне. Боюсь, коли б ми не запізнилися.

Фальстаф Гаразд.
Мчить на бенкет і спізнюється в бій
Лиш гість проворний і солдат-тюхтій.

Виходять.

СЦЕНА 3

Повстанський табір при Шрусбері.

Входять Готспер, Вустер, Дуглас і Вернон.

Готспер До бою стаємо вночі.

Вустер Не можна.

Дуглас Запізнення — на руку ворогам.

Вернон Нітрохи.

Готспер Не кажіть. Хіба вони
Не ждуть на допомогу?

Вернон — И ми ждемо.

Готспер — Але в них певність є, а в нас є сумнів.

Вустер — Моя, кузене, рада: сеї ночі
Не квапитись у битву.

Вернон — Слушна рада.

Дуглас — Ні, кепська. Кволий дух і страх її
Навіяли.

Вернон — То, Дугласе, лиш наклеп.
Клянусь і ладен довести життям:
Якщо про честь ідеться, то мені
Ганебний страх — так само не порадник,
Як вам чи будь-кому з шотландців. Завтра
Покаже бій, котрий з нас боягуз.

Дуглас — А може, сеї ночі?

Вернон — Хай і так!

Готспер — Кажу, цієї ж ночі!

Вернон — Я ж кажу,
Це неможливо. Дивно те, що ви,
Провидці славні, бачити не годні
Причин, що нині сковують нам руки.
Кіннота Вернона, мого кузена,
Не прибула, а Вустер свій загін
Привів лише сьогодні, і тепер
Спить запал бойовий в його солдатах,
Знемогою послаблена відвага,
І в кожнім вершнику — всього чверть сили.

Готспер — Не в кращім стані й ворога кіннота —
Її послабив теж похід тривалий.
Тим часом наша трохи відпочила.

Вустер — Король нас кількістю переважа.
Кузене, ради бога, зачекаймо,—
Нехай усі зберуться наші сили.

Чути парламентерську сурму. Входить Блент.

Блент — Від короля я з милостивим словом,
Як буде ласка слухать нас прихильно.

Готспер — Сер Волтер Блент! Ласкаво просим!
Благаю бога, щоб і ви пристали
До справи нашої. Багато з нас,
Хай навіть заздрячи на вашу славу,

На добре ймення,— вельми люблять вас.
І прикро їм, що ви тепер не з нами,
Що в таборі ворожім опинились.

Блент Крий боже відступитися од нього
В годину чвар, коли, закон зламавши,
Ви на державця занесли меча.
Але до справ! Король мене послав
Узнати ремства вашого причину,
Чом з лона миру визвали ви розбрат
І лютості вчите його підданців.
Якщо король забув якусь заслугу,—
Він визнає: вони великі вельми,—
Скажіть йому, усе він вдовольнить
І водночас дарує вам прощення
Та всім, кого підбили ви на бунт.

Готспер Король ваш добрий. Нам давно відомо,
Що знає він, коли пообіцяти,
Коли слід поквитатись. Батько, я
Та дядько на престол його звели.
Лиш двадцять шість людей з собою мавши,
В очах у всіх безсилий і нікчемний,
Зневаженим вигнанцем крадькома
Вернувся він додому. Батько мій
Тоді на березі його зустрів.
А вже коли з невинними сльозами
Поклявся він, узявши в свідки бога,
Мовляв, вернувся з тим, аби посісти
Лиш герцогство Ланкастерське,— мій батько,
Розчулившись, у доброті сердечній
Заприсягнув допомогти йому
Й дотримав слова. А коли барони
І лорди краю взнали, що його
Підтримує Нортемберленд, як тут же
Мале й велике стало перед ним
Покірно шапкувать, колінкувати;
Його по селах і містах вітали,
Заповнивши усі мости й дороги,
Несли дари, на вірність присягали,
Дітей своїх йому в пажі давали
І супроводили блискучим тлумом.
Тоді, свою відчувши силу, він
Переступив обіцянки, що їх —
Вигнанцем ще нужденним — батьку дав
На Ревенсперга березі пустельнім.

І враз — лукавий! — заходився він
Скасовувать едикти та суворі
Закони, що убогий люд.гнітили,
Кричать перед всіма про зловживання,
Нещиро плакать про недолю краю,
І, справедливості одягши тогу,
Привабив він серця усіх, кого
Хотів укоськати. Пішов ще далі:
Стяв голови намісникам, яких
Король, в Ірландію війною йшовши,
Країною зоставив править.

Блент Годі!
Не це прийшов я слухать.

Готспер Вже кінчаю.
Тоді він скинув короля із трону
І відібрав йому життя невдовзі.
А там податками обтяжив край.
І то не вся ганьба: він графа Марча,
Свойого родича, що був би королем —
Якби належне кожен міг посісти,—
Без викупу залишив у полоні
Уельському. Мене ж по всіх звитягах
Він, зневажаючи, хотів загнати
В ганебну пастку. Далі — вигнав з ради
Мойого дядька. Батькові ж моєму
Свій двір покинути звелів негайно.
Присягу за присягою ламав,
Він зло за злом чинив. І от нарешті
Примусив нас в війні шукать рятунку.
Ми зважили права його і бачим:
Хисткі вони, щоб їх терпіти далі.

Блент Цю відповідь подати королеві?

Готспер Та ні, сер Блент. Ми поміркуєм ще.
Вертайтеся до короля, хай він
Поруку дасть, що наш посол назад
Безпечно прийде. Вранці дядько мій
Умови наші вручить королеві.
А з тим бувайте.

Блент Дуже б я хотів,
Щоб королівську милість прийняли ви.

Готспер Те може статися.

Блент Ну що ж, дай боже!

Виходять.

СЦЕНА 4

Йорк. Архієпископський палац.

Входять архієпископ Йоркський і сер Майкл.

Архієпископ Спішіть, сер Майкле. Хутко, як на крилах,
Мчіть маршалу цього листа з печаттю;
Цього ж — кузенові моєму Скрупу,
А решту — за адресою. Коли б
Ви знали, як листи багато важать,
То й справді полетіли б.

Майкл Я частково
Здогадуюсь про їхній зміст.

Архієпископ Можливо.
Сер Майкле, взавтра десять тисяч воїв
Під Шрусбері вирішувати мають,
Що їм судилось. Із джерел поважних
Я взнав, що, поспіхом потужне військо
Зібравши, йде король на лорда Гаррі.
Сер Майкле, я боюся, що недуга
Нортемберлендова, чия підмога
Така була важлива, та й відсутність
Глендауера, що підтримать мав їх,
Та, зляканий пророцтвом, одступився,—
Все це, боюсь ослабить Персі так,
Що сил забракне стать на короля.

Майкл Та ні, не бійтеся, мій добрий лорде:
І Дуглас, і лорд Мортімер там є.

Архієпископ Немає Мортімера там.

Майкл То Мордек є, є Вернон, Гаррі Персі,
Лорд Вустер там, до того ж славне військо
Хоробрих лицарів, бійців шляхетних.

Архієпископ Воно-то так. Проте й король зібрав
Найкращих воїнів землі своєї:
Там принц Уельський, лорд Ланкастер Джон,
Вестморленд славний, войовничий Блент
І ще прославлених мужів багато,
Вшанованих, достойних полководців.

Майкл Не сумнівайтеся, мілорде, ворог
Дістане гідну відсіч.

Архієпископ Сподіваюсь.
Але і сумніватись не зашкодить.

Щоб запобігти прикрощам, спішіть.
Бо як програє бій лорд Персі — знайте,
Король, іще не розпустивши війська,
Відвіда нас. Я певен, знає він,
Що ми до змови теж причетні. Тим-то
Здоровий глузд велить нам укріпитись
Супроти нього. Отже, поспішайте.
Я йду писать листи до інших друзів.
Бувайте, пане Майкле.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Королівський табір під Шрусбері.

Входять король Генріх, принц Генріх, принц Джон Ланкастерський, сер Волтер Блент і сер Джон Фальстаф.

Король Генріх Який кривавий лик підводить сонце
Із-за горбів лісистих! Блідне день
На знак його лихий.

Принц Генріх Південний вітер
Сурмить про сонця гнів і шумом листя
Звістує бурю нам і день похмурий.

Король Генріх Нехай над переможеними плаче,
Бо для звитяжців хмурих днів нема.

Чути сурми. Входять Вустер і Вернон.

Ну що, мій лорде Вустер? Вельми прикро,
Що стрілися ми за таких обставин.
Довіру нашу ошукали ви.
Ви змусили нас одяг миру скинуть,
Скувати панцером старі кістки.
Ох, негаразд, мілорде, негаразд...
Що скажете? Ви думаєте знов
Війни убивчий вузол розв'язати

І знов на тій орбіті обертатись,
Де сяйвом чистим і природним ви
Ряхтіли? Хочете, як нині, бути
Погубним метеором, вістуном
Біди страшної на часи прийдешні?

Вустер Прошу вас вислухать мене, державцю.
Як щодо мене — решту днів своїх
Волів би я прожити в супокої.
Не я шукав тих осоружних чвар.

Король Генріх Не ви шукали? Ну, а хто зчинив їх?

Фальстаф Бунт на шляху валявсь — він підібрав.

Принц Генріх Папуго, цить!

Вустер Ви зволили самі
Свій зір прихильний одвернуть від мене
І всього дому нашого, королю;
А, нагадать дозвольте, ми були
Вам першими, найкращими із друзів.
Іще за Річарда я ради вас
Зламав свій жезл. І день, і ніч учвал
Я гнав, щоб стріти вас, поцілувати
Вам руку, хоч становищем тоді
І силою стояв за вас я вище.
Це я, мій брат і син його, усупір
Всіх небезпек, вернули вам дідизну.
Ви присягли — в Донкастері було те —
Що зазіхать не станете на владу,
Лиш герцогства ви прагнете законно —
По Джону Ганту спадщини. І ми
В тім помогти вам присягнули. Скоро,
Мов дощ, фортуна полилась на вас —
То справжня повінь величі була.
Сприяло все вам: наша допомога,
Відсутність короля, всі беззаконня
Часів непевних, слава стоголоса
Про вдавані тяжкі страждання ваші
І супротивний вітер, той, що довго
В поході на Ірландію затримав
Державця нашого, аж ми удома
Уже вважали, ніби він помер.
Так, скориставшися із цих обставин
І привернувши всіх собі на руч,
Ви домоглись, щоб вас на трон звели.

Забулася донкастерська присяга!
Ви, наш годованець, із нами повелись,
Як зозульча невдячне з горобцем,
Що висидів його: ну випихати нас
Із нашого ж гнізда! І розбуяли так
На наших же хлібах, що підійти
До вас не сміли й ті, хто вас любив,
Боявшися, щоб їх ви не ковтнули.
Рятуючись, хутенько ми з гнізда
Спурхнули геть — ту зброю гартувати,
Що ви самі ж скували проти себе
Погрозами і ставленням ганебним,
Зухвалістю, ламанням слів, які
Знаменували ваших дій світанок.

Король Генріх Це виголошували ви в церквах
І на майданах людних, щоб прибрати
Оцей ганебний бунт в блискучі шати,
Всіх невдоволених схилить до себе
Роззяв, що радо потирають руки,
Почувши звістку про якесь безглуздя.
Ніколи ще бунтам не бракувало
Пістрявих барв оздоблювати замір.
Є досить жебраків, що завше прагнуть
Спустошення, і розбрату, і свар.

Принц Генріх Немало воїнів з обох боків
Заплатять дорого за чвари наші,
Як дійдеться до сутички. Скажіть
Своєму небожу, що принц Уельський
В хвалі йому на п'яти наступає.
Клянусь, забувши біль незгоди,
Що між дворян ще не родивсь такий
Зухвало-юний, запальний і вдатний,
Що вчинками хоробрими зумів би,
Як Персі, приоздобити наш вік.
Собі на сором, я зізнатись мушу,
Що час для вчинків славних змарнував,—
Так само думає і він про мене.
Та ось перед лицем державця-батька
Кажу: хоч він здобув гучнішу славу,
Але тим більша буде честь мені,—
Щоб зберегти двох армій кров невинну,
Я викликаю Персі на двобій.

Король Генріх Благословляю вас, Уельський принце,
Хоч для відмови є причин багато.

Ні, Вустере, ми любим свій народ
І любим навіть тих, кого облудно
Ваш небіж на свій бік переманив.
Ми ласку дарували їм. Як приймуть —
То стануть Персі, й ви, і всі вони
Мені за друзів, як і я усім.
Так небожеві і скажіть. Чекаю
На відповідь його. Якщо, затятий,
Він не поступиться, не забувайте:
У нашій волі — кара і відомста,
І ми до них вдамось. Тепер ідіть.
Розмови дальші — зайвий клопіт нам.
Подумавши, прийміть монаршу ласку.

Вустер і Вернон виходять.

Принц Генріх Не приймуть, ні, на голову клянусь.
Та Готспер з Дугласом, з'єднавши сили,
Супроти всього світу ладні стати!

Король Генріх Тож, полководці, по своїх місцях!
Умов не приймуть — починаєм бій.
Хай бог благословить на праве діло!

Всі, крім принца Генріха і Фальстафа, виходять.

Фальстаф Генрусику, якщо побачиш, що я впав у бою, прикрий мене своїм тілом. Це буде вияв найщирішої дружби.

Принц Генріх На такий вияв щирої дружби здатний лише колóс. Прокажи свої молитви і прощавай.

Фальстаф От би лягти оце, Генрусику, з певністю, що все кінчилося щасливо!

Принц Генріх Гай-гай! Ти ж — бóгів боржник і мусиш принести йому свою смерть.
(Виходить)

Фальстаф Ще не настав термін, а передчасно платити я не маю найменшого бажання. Чого мені поспішати, якщо бог не домагається розрахунку? Ну, що вже буде, те й буде. А зараз честь пронизує всю мою істоту. Тільки — що буде, коли вона раптом пониже її навиліт, коли я піду в бій? Хіба честь приліпить мені відірвану ногу? Ні. Або руку? Ні. Може вона полегшити мої страждання, коли мене ранять? Також ні. Виходить, честь — кепський хірург? Безперечно. Що воно таке — честь? Слово. А що міститься в ньому? Повітря. Добрий мені гендель! Ну, а хто посідає ту честь? Той, хто

помер у середу. А відчуває він її? Нітрохи. Отже, вона — невідчутна. То, може, хоча б житиме серед живих? Аж ніяк. Чому? Бо заздрощі не допустять того. Якщо так, на біса вона мені! Честь — усього лише щит із гербом, якого несуть за домовиною. Такий висновок мого вчення.

(Виходить)

СЦЕНА 2

Бунтарський табір.

Входять Вустер і Вернон.

Вустер О ні, мій небіж не повинен знати
Про мирну пропозицію державця.

Вернон Він мусить знати.

Вустер В тому згуба наша.
Не може бути, щоб король дотримав
Свойого слова: матиме підозру
На нас і, певен, рано а чи пізно
Він знайде привід відомстити нам.
Ми житимем під поглядом кривим:
Хто зрадив раз, тому не довіряють,
Як лисові тому, що, навіть свійський
І пещений у клітці, все одно
Лукавства пращурів своїх не зрікся.
Дивитись будем хмуро чи ласкаво —
Тлумачитимуть криво погляд наш;
Ми житимем, як ті бики у стійлі.
Що кращий догляд, то скоріше смерть.
Провину небожа й забути можуть:
Бо ж молодість виправдує його,
І кров палка, і прізвисько саме —
Шалений Готспер, примх своїх слуга.
І поготів гріхи його впадуть
На голови обом нам з батьком:
Ми ж — вихователі його, то нам,
Як винуватцям, і платить за все.
Отож, кузене, про усяк випадок
Хай пропозицій короля не знає
Наш Гаррі.

Вернон Хай. Тепер всьому я ладен
Притакувать. До речі, він іде.

Входять Готспер і Дуглас, за ними — офіцери і солдати.

Готспер Вернувся дядько. Тож негайно лорда
Вестморленда звільніть. Які новини?

Вустер Король негайно починає битву.

Дуглас З Вестморлендом йому послати виклик.

Готспер Про те ви, Дугласе, скажіть йому.

Дуглас З великою приємністю скажу.
(Виходить)

Вустер Немає милосердя в короля.

Готспер Про це просили ви його? Крий боже!

Вустер Я делікатно виповів йому
Всі кривди наші, нагадав при тому
Про зламану його присягу давню,
Яку новим кривоприсяжством нині
Латає він; взиває бунтарями
І зрадниками нас, та ще й скарати
Мечем погрожує ту зраду.

Входить Дуглас.

Дуглас До зброї, лицарі! До зброї! Кинув
Я в вічі королеві гордий виклик;
Помчав його заручник той, Вестморленд:
Король негайно виступить на нас.

Вустер Перед лицем державця принц Уельський
Вам, небоже, шле виклик на двобій.

Готспер Якби ж то сварка окошилась наша
Лише на наших головах! Якби
Ніхто в бою сьогодні не конав,—
Лиш я та принц. Але скажіть мені,
Чи виклик той з погордою він кинув?

Вернон О ні, душею присягаю. Зроду
Скромнішого я виклику не чув.
Здавалось — брата викликає брат
На пробу зброї в лицарській забаві.
Він справедливий був до вас у всьому:
Складав хвалу вам з красномовством принца,
Мов хроніка, заслуги всі відзначив,
Мовляв, немає рівної хвали
Учинкам вашим. Тут, почервонівши,

З шляхетністю, що гідна принца, став
Картати сам себе. Він так ганьбив
Свою безпутну молодість, немов
То був наставник водночас і учень.
На тім замовк. Та я перед всіма,—
Якщо день битви він переживе,—
Засвідчую: для Англії це будуть
Такі не знані ще надії світлі,
Які з гультяйством хлопця несумісні.

Готспер Кузене, бачу, закохався ти
В його шаленства. Я не чув ніколи,
Щоб принц безпутніший за нього був.
Хай він який, та поки зайде ніч,
Я так його затисну ув обіймах,
Що й світ йому затьмариться в очах.
До зброї, геть! Солдати, друзі, браття,
Нехай обов'язок запалить краще
Ваш порив, бо слова мої безсилі
Розбурхать вашу кров,— я не промовець.

Входить перший гонець.

1-й гонець Мілорде, ось листи до вас.

Готспер Тепер
Читать їх ніколи. Гей, вояки!
Життя — коротка мить! Проте, коли б
Воно, на стрілці дзигарів женучи,
Скінчилось за годину, той відтинок
Тривалим би здававсь, якби безславно
Його ми прожили. Як будем жить,
Повалим королів. Коли ж помрем,
Явивши смерть хоробрих, то із нами
Загинуть принци. І сумління наше
Не знатиме гризот: свята борня,
Як меч до рук, дає нам справедливість.

Входить другий гонець.

2-й гонець Король підходить. Приготуйтесь, лорде!

Готспер Йому я вдячний — перебив мене;
Я на промови не мастак. Скажу лиш:
Хай нині кожен з нас щосили б'ється.
Я меч оголюю, щоб леза крицю
Забарвить найвельможнішою кров'ю,

З якою стрінуся у лютій січі
Страшного дня цього.
Що ж, Персі! В лютий бій! Хай загримлять
Нам сурми бойові! Під їхні звуки,
Соратники і друзі, обнімімось,
Бо можу ставить небо проти праху,
Що вже для багатьох останнім буде
Оце засвідчення пошани й дружби.

Сурми. Всі обнімаються й виходять.

СЦЕНА 3

Рівнина під Шрусбері. Гуркіт бою.

Виходять із різних боків Дуглас та Блент.

Блент Хто ти, що в битві невідступно так
За мною гонишся? Якої честі
Здобуть моєю хочеш головою?

Дуглас Знай, Дуглас я. А мчуся за тобою,
Бо чув, що ти король.

Блент Ти правду чув.

Дуглас Це за твою подобу поплатився
Лорд Стаффорд: я прийняв його за тебе
І нині у бою проткнув мечем.
Це жде й тебе, як не здасися в бран.

Блент Шотландцю гордий, не на те родивсь я,
Щоб у полон іти. Король помститься
За Стаффорда!

Б'ються. Блент гине. Входить Готспер.

Готспер Якби під Голмдоном ти бився так,
Ніколи б я не переміг шотландців.

Дуглас Кінець війні! Перемогли ми! Ось
Король убитий.

Готспер Де він?

Дуглас Ось лежить.

Готспер Це, Дугласе? Ні, помилився ти;
Його я добре знаю. Це сер Блент,

Хоробрий, славний лицар. Обладунок
Такий у нього, як і в короля.

Дуглас Іди в нікуди, блазню, за душею!
Ну й дорого ти заплатив за титул
Позичений! Навіщо королем
Назвав себе?

Готспер Багато б'ються в строї королівськім.

Дуглас На меч я присягаю порубати
Його всі обладунки, всі убрання,
Аж поки не спіткаю короля!

Готспер Вперед! В хоробрості звитяга наша!

Виходять. Гуркіт бою. З'являється Фальстаф.

Фальстаф Хоча із Лондона й поталанило мені вислизнути, не оплативши рахунків, але боюся, що тут доведеться платити за рахунками, які пишуть на лобі... Стій! Хто це такий? Сер Волтер Блент! От і здобув собі славу! Хіба ж це не суєта! Я гарячий, немов розтоплений свинець, і такий самий тяжкий. Господи, захисти мене від свинцю. Досить мені тягаря власних тельбухів. Я поставив своїх голодранців туди, де їм добре всипали перцю: зі ста п'ятдесяти зосталося в живих лише троє, та й ті здатні тільки на те, щоб решту життя просити милостиню під міською брамою. О, когось несе нечиста.

Входить принц Генріх.

Принц Генріх Чого тут байди б'єш? Давай меча!
Уже багато лицарів лягло,
Ворожі коні топчуть їхні трупи.
Я відомщу за них. Меча! Меча!

Фальстаф Генрусику, благаю тебе — дозволь хвилину передихнути. Таж і султан Григорій не орудував мечем так хоробро, як я сьогодні. Я поквитався з Персі: він уже — порожнє місце.

Принц Генріх Ні, не порожнє,— він залишився живий, щоб тебе вбити. Давай меча!

Фальстаф Ні, Генрусику, якщо Персі живий, я з мечем не розстануся. Хочеш — візьми пістоля.

Принц Генріх Давай! Що? Він у чохлі?

Фальстаф Звісно, Генрусику,— він же такий гарячий, такий гарячий від стрільби, що може підпалити ціле місто.

Принц Генріх витягає з чохла пляшку хересу.

Принц Генріх Тепер не час на витівки й забави!
(Жбурляє пляшку у Фальстафа й виходить)

Фальстаф Гаразд. Якщо Персі живий, я проткну його наскрізь. Звісно, якщо він трапиться мені на дорозі. Ну, а якщо я наткнуся на нього, нехай січе мене на котлету. Не потрібна мені ота вишкірена честь, яку бачив я на Блентовім лиці. Залиште мені життя, а я вже якось зумію дати собі раду. А не вбережу його, то честь і сама прийде незвана. Тоді по всьому.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Інша частина бойовища. Сутичка триває.

Входять король Генріх, принц Генріх, принц Джон Ланкастерський та Вестморленд.

Король Генріх Прошу тебе,
Мій Гаррі, йди в намет. Ти весь в крові.
Сер Джон Ланкастер, проведіть його.

Принц Джон Ні, владарю, я спершу кров проллю.

Принц Генріх Прошу, державцю, покажіться в війську,
Відсутність ваша налякає друзів.

Король Генріх Іду вже, йду. Вестморленде, мій лорде,
Провадьте Гаррі до його намету.

Вестморленд Ходімте, принце, я вас проведу.

Принц Генріх Мене? Я помочі не потребую.
Крий боже, щоб Уельський принц покинув
Через подряпину те бойовище,
Де лицарів затоптано в пилюці,
А бунтарі справляють перемогу
У різанині.

Принц Джон Геть спочинок, лорде
Вестморленде! Обов'язок нас кличе.
Ходімо, ради бога, йдім!

Принц Джон і Вестморленд виходять.

Принц Генріх
(вслід Джонові)
Мене
Ти ошукав, Ланкастере. Не думав,
Що в тебе гордий дух такий. Раніше

Любив тебе, як брата, а тепер
За власну душу ти мені рідніший.

Король Генріх Я бачив, як із Персі на мечах
Рубався він з таким палким завзяттям,
Якого в хлопця годі й сподіватись.

Принц Генріх Цей хлопець всім нам додає снаги.

Виходить. З'являється Дуглас.

Дуглас І знов король! Ті королі ростуть,
Як голови у гідри. Дуглас я,
Фатальний для споряджених усіх
У королівські обладунки. Хто ти,
Підроблений під короля? Кажи!

Король Генріх Я сам король. О Дугласе, як жаль,
Що тільки тіні ти мої стрічав,
А не мене. Мої обидва сини
Уже розшукують тебе і Персі.
Мені ж, на щастя, нагодився ти.
Поміряємо сили. Захищайся!

Дуглас Боюся, що й тепер лише подоба,
Хоча тримаєшся ти королем.
Та хай ти хто, а певен я — ти мій,
І я тебе здолаю!

Б'ються. Король у небезпеці. Входить принц Генріх.

Принц Генріх Ну ж, голову зведи, шотландцю підлий,
Або її вже не зведеш ніколи!
В мечі моїм хоробрі душі Блента,
І Стаффорда, і Шерлі. Принц Уельський
Ніколи не погрожував даремно;
Не мавши намірів платити, він
Обіцянок не подавав намарне.

Б'ються. Дуглас утікає.

Принц Генріх Як чуєтесь, володарю? Кріпіться!
Сер Ніклас Гозі там підмоги просить.
І Кліфтон кличе. Я спішу до них.

Король Генріх Ні, зачекай, хоч дух переведи.
Ти добре ймення повернув собі:
Мені на захист кинувшись, довів,
Що дороге тобі життя моє.

Принц Генріх Які ж бо наклепи звели на мене,
Мовляв, я смерті вашої жадаю.
Якби то правда, відійшов би я,
Коли меча над головою в вас
Підніс шалений Дуглас. Він певніше,
Ніж яд усього світу, вбив би вас,
Мене звільнивши від злочинних кроків.

Король Генріх До Кліфтона спіши, а я — до Гозі.

Виходить. З'являється Готспер.

Готспер Якщо не помиливсь, ти — Гаррі Монмут.

Принц Генріх Гадаєш, імені свого зречуся?

Готспер Я — Гаррі Персі.

Принц Генріх Тож перед собою
Прославленого бунтаря я бачу.
Я — принц Уельський. І не думай, Генрі,
Що славу й далі ти ділитимеш зі мною;
Як двом світилам по одній орбіті
Не рухатись, у Англії так само
Не владувати разом Гаррі Персі
Та принцові Уельському.

Готспер О ні!
Цього не буде: смертна б'є година
Одному з нас. Хай дасть господь, щоб ти
В бою зрівнявся славою зі мною!

Принц Генріх З твого шолома геть зірвавши лаври,
Зів'ю вінок на власне я чоло.

Готспер Цього зухвальства стерпіть я не можу.

Б'ються. Входить Фальстаф.

Фальстаф Браво, Генрусику! Отак його, хлопче! Еге ж, насмілюся тебе запевнити, це тобі не забавка дитяча.

Повертається Дуглас. Він б'ється з Фальстафом, і той, упавши, вдає мертвого. Дуглас виходить.

Готспер
(падає поранений)
Відняв ти, Гаррі, молодість у мене,
Та легше втратить нетривке життя,
Ніж горду славу, що її забрав ти.
Душевні рани тяжчі від тілесних.

Думки — невільниці життя людського,
Життя — лиш іграшка часу, а час —
Володар всесвіту — кінчитись мусить.
О, міг би я слова пророчі мовить,
Але рука холодна смерті в'яже
Мені язик. Тож годі, Персі, ти —
Вже пилу жменя, їжа для...
(Вмирає)

Принц Генріх Для хробаків, хоробрий Персі! Що ж,
Прощай, велика душе. Дуже швидко
Те честолюбство збіглося, мов одяг,
Недбало витканий. Коли в цім тілі
Містився дух, йому було замало
І королівства, а тепер двох ступнів
Землі нікчемної достатньо. Тут,
На цій землі, нема серед живущих
Героя, рівного тобі. Якби
Ти чути міг мої похвали щирі,
Я б не висловлював так щедро їх.
Дозволь спотворене твоє обличчя
Покрить перев'яззю. За вияв дружби,
За справлений обряд я сам собі
Подякую. Прощай! Візьми з собою
На небо всі похвали. А ганьба
Твоя засне з тобою у могилі,
Не згадана у написі надгробнім.
(Помічає на землі Фальстафа)
О! Давній друг. Невже ця купа м'яса
До краплі втратила життя? Прощай,
Сердешний Джеку. Над усіх шляхетних
Ти був мені. Оплакав цю б офіру,
Та все те — суєта. Ніколи звіра
Жирнішого не вполювала смерть,
А скільки славних звергла шкереберть!
Допоки ще не дався ти черві,
Спи обіч Персі в лицарській крові.
(Виходить)

Фальстаф Не дався черві! Якщо я дамся черві сьогодні, то дозволяю тобі засолити і з'їсти мене взавтра. Їй-богу! Вчасно я вдав із себе мертвого, а то б отой скажений шотландець за єдину мить звів зі мною порахунки. Вдавав? Брешу сам на себе! Нічого я не вдавав. Умерти — он що таке удавати, бо лише той, у кому нема життя, вдає з себе людину. А прикинутися мертвим, щоб тільки врятувати собі життя,— це найперший і безсумнівний вияв справжнього

життя. Найкраща частина хоробрості — розважливість; саме завдяки їй урятував я собі життя. Сто чортів! Я таки боюся цієї порохової бочки — Персі, навіть і мертвої. Ану ж, і він тільки прикинувся мертвим, а зараз візьме та й устане? Боюсь, як би з наших двох прикидань його прикидання не виявилося спритнішим. Для більшої безпеки я його доб'ю, а потім присягатиму, що власноручно вбив. Та й чому б йому не встати, як оце я встав? Упіймати на брехні мене міг би лише свідок, але тут нікого не видно.

(Штрикає мертвого в бік)

Ось тобі, голубчику! А тепер ходімо зі мною.

Закидає труп Готспера собі на плечі. Входять принц Генріх і принц Джон.

Принц Генріх Ходімо, брате мій, свого меча
Ти вперше нині кров'ю ворогів
Скропив одважно.

Принц Джон Стривай! Це хто?
А ти ж казав, що цей гладун убитий?

Принц Генріх Так. Я бачив,
Як труп його, скривавлений, бездушний,
Валявся. Ти живий чи марень виплід?
Озвись! Очам я не повірю, доки
Ще й вухо не посвідчить. Ти не привид?

Фальстаф Ба ні. Я справжнісінький Джек Фальстаф. Я не роздвоївся: це ж на спині ваш Персі.

(Кидає труп)

Якщо за нього ваш батенько чимось нагородить мене — гаразд; а ні, то нехай сам убиває другого Персі. Сподіваюся тепер стати або графом, або герцогом. Запевняю вас.

Принц Генріх Що? Це ж я вбив Персі, а тебе бачив мертвого.

Фальстаф Ти? Який же брехливий настав світ! Твоя правда: лежав я на землі мертвий, уже й не дихав, так само, як і Персі. Та раптом обидва ми схопилися на ноги і змагались на мечах добру годину за шрусберійським часом. Якщо мені повірять — гаразд, а ні — хай гріх упаде на голови тим, хто мав би винагороджувати відвагу! До смерті стоятиму на свойому: не хто інший, а саме я завдав йому отієї рани в бік. Надумався б він знов устати, я — сто сот чортів! — дав би йому скуштувати мого меча.

Принц Джон Предивна розповідь, не чув такої.

Принц Генріх Бо це людина, брате мій, предивна.
(До Фальстафа)
Бери ж тягар шляхетний цей на плечі.
Як вигідні тобі ці брехні, Джеку,
Я ладен їх позолотити.

Чути сурми.

Сурми!
Скінчилась битва! Ми перемогли!
Ходім на поле бою, брате. Глянем
На друзів: хто живий, а хто поліг.

Принц Генріх і принц Джон виходять.

Фальстаф Піду за ними: як видно, тут пахне нагородами. Хай господь винагородить того, хто нагородить мене! Якщо звеличать мене, я зменшуся, бо почну вживати проносне, перестану хлиськати херес і житиму пристойно, як личить вельможі.
(Виходить)

СЦЕНА 5

Бойовище. Сурми.

Входять король Генріх, принц Генріх, принц Джон, Вестморленд та інші. За ними ведуть полонених Вустера й Вернона.

Король Генріх Бунт завжди дістає належну кару.
Злосердий Вустере, чи ми ласкаво
Через уста твої не дарували
Прощення вам усім? Навіщо ти
Послання наше витлумачив хибно,
Зловжив довір'ям небожа свого?
Трьох наших лицарів сьогодні вбито,
Шляхетний граф і воїнів багато
Зосталися б живі, якби ти чесно,
По-християнськи, передав послання
Бунтівникам.

Вустер Для власної безпеки
Я йшов на те. Без нарікань приймаю
Лихої долі вирок невідкличний.

Король Генріх Ведіть його із Верноном на страту!
А долю інших вирішимо згодом.

Вустер і Вернон виходять під вартою.

Скажіть, що діється на полі бою?

Принц Генріх Коли шотландець Дуглас, лорд шляхетний,
Упевнився, що доля відвернулась,
Що славний Персі впав і що тікають
Його солдати,— повернув коня
І, женучи назад, з гори зірвався.
Його, розбитого, взяли в полон;
Тепер лежить він у моїм наметі.
Прошу вас, владарю, мені дозвольте
Розпорядитись ним.

Король Генріх Зі всього серця.

Принц Генріх Мій любий брате Джоне, виявляю
Тобі я честь: до Дугласа іди,
Пусти його без викупу на волю.
Він, на шоломах наших позначивши
Свою хоробрість нині, научив нас
І в ворогах відвагу шанувати.

Принц Джон Я вдячний вам за цю високу ласку
І зразу бранцеві скажу про неї.

Король Генріх Тепер потрібно військо поділити:
Ти, сину Джоне, і кузен Вестморленд
Негайно рушите до Йорку проти
Нортемберленда і прелата Скрупа,
Що сили стягують супроти нас.
Ми з сином Гаррі подамось в Уельс
Із Марчем та Глендауером битись.
Як ще такий ми завдамо удар,
Не знатиме країна лютих чвар.
Тож хай додасть нам перший успіх сили,
Щоб прав своїх ми й решту відновили.

ГЕНРІХ IV
ЧАСТИНА ДРУГА

Переклав Дмитро Паламарчук

ДІЙОВІ ОСОБИ

Поголос.

Король Генріх IV.

Генріх, принц Уельський, згодом король Генріх V.

Джон, принц Ланкастер
Гемфрі, принц Глостер
Томас, герцог Кларенс
} сини короля, брати Генріха V.

Граф Нортемберленд
Річард Скруп, архієпископ Йоркський
Лорд Мобрей
Лорд Гастінгс
Лорд Бардольф
Треверс
Мортон
Сер Джон Колвіл
} супротивники короля Генріха IV

Граф Уорік
Граф Вестморленд
Граф Серрей
Сер Джон Блент
Гауер
Гаркорт
} прибічники короля Генріха IV.

Лорд верховний суддя.

Слуга верховного судді.

Роберт М'ялоу
Помовч
} провінційні судді.

Деві, слуга М'ялоу.

Пазур
Гак
} сержанти.

Струп
Тінь
Брезкл } рекрути.
Нуйвіл
Немітч

Пойнс.

Сер Джон Фальстаф.

Бардольф.

Пістоль.

Піто.

Паж Фальстафа.

Леді Нортемберленд.

Леді Персі.

Пані Спритлі, хазяйка корчми в Істчіпі.

Доллі Продран.

Танцівник.

Воротар.

Візники, офіцери, солдати, поліцейські, сторожі, слуги, конюхи та ін.

Місце дії — Англія.

ПРОЛОГ

Воркворт. Перед Нортемберлендовим замком.

Входить Поголос в одежі з нашитими язиками.

Поголос Гей, слухайте! Хто ж затикає вуха,
Як громозвукий Поголос лунає?
Крилатим вітром, мов конем поштовим,
Я мчу зі сходу на похмурий захід,
Вістуючи події всьому світу,
Перебрехи на всіх людських наріччях
Невпинно язики мої лопочуть,
Довірливі наповнюючи вуха.
Віщую мир тоді, як лютий розбрат
Кривавить світ із усміхом лукавим.
Хіба ж не я, не Поголос, велить
Скоріш війська для захисту збирати,
Коли доба вагітна не війною,
А іншим лихом. Поголос — труба,
Що дмуть у неї заздрощі, підозра
Та здогад. Грать на ній так легко,
Що і потвора з безліччю голів —
Людська юрба, безладна й легковірна,
До того вдатна. Та чи є потреба
Про себе так докладно говорити,
Коли й без того я повсюди знаний?
Я попереду перемоги мчу,
Яку в боях на шрусберійськім полі
Король над Готспером здобув, заливши
Вогонь повстання кров'ю бунтарів.
Ба! Що роблю я? Правду сповіщаю!
Та ж мій обов'язок — трубить по світу,
Що Гаррі Монмут згинув од меча
Прославленого Персі, що король
Під Дугласа правицею важкою
Главу помазану схилив. Цю вістку

Я по містах і селах порозносив
Од поля королевої звитяги
Під Шрусбері аж до отих прадавніх,
На порох сточених червою, мурів,
Де батько Готсперів, Нортемберленд,
Лежить в удаваній хворобі. Мчать
Натомлені посли мої й приносять
Вістки ті самі, що від мене чули:
Мої перебрехи завжди миліші,
Хоч згубніші за правду найприкрішу.

СЦЕНА 1

Там само. Входить лорд Бардольф.

Лорд Бардольф Хто браму стереже? Агов!

Входить воротар.

Де граф?

Воротар Про кого ж графові доповісти?

Лорд Бардольф Скажи, лорд Бардольф тут чека на нього.

Воротар Вельможність їхня вийшли в сад гуляти.
Лише постукати в ворота звольте,—
Граф сам вам відповість.

Входить Нортемберленд.

Лорд Бардольф А ось і граф.

Воротар виходить.

Нортемберленд Які новини, лорде? Кожна мить
Сьогодні прикрощі родити може.
Лихі часи! Бунт, ніби кінь шалений,
Зірвався з прив'язі і, чвалом женучи,
Все на путі трощить.

Лорд Бардольф Шляхетний графе.
Я з Шрусбері привіз новини певні.

Нортемберленд Дай боже,— добрі!

Лорд Бардольф Кращих не буває.
Король смертельно ранений. Ваш син
Вбив принца Гаррі; тут же полягли
Обидва Бленти від руки міцної
Палкого Дугласа. Упавши в страх,
Із принцом Джоном разом повтікали

І Стаффорд, і Вестморленд, а отой
Мамула Гаррі Монмута — сер Джон —
До сина вашого в полон попався.
Блискучою звитягою такою
З днів Цезаря ще не пишався світ.

Нортемберленд Відкіль ці вісті? Ви в бою були?
Із Шрусбері вернулись?

Лорд Бардольф Говорив я
Із мужем вельми знатним та статечним,
Що, звідтіля прибувши, запевняє,
Мовляв, усе те — найщиріша правда.

Нортемберленд До речі, ось іде слуга мій Треверс;
Я по новини вирядив його
Ще у вівторок.

Входить Треверс.

Лорд Бардольф Я його, мілорде,
В дорозі перейняв. І знає він
Не більш того, що вже пішло від мене.

Нортемберленд Ну, Треверсе, що доброго привіз нам?

Треверс Мене, мілорде, завернув назад
Джон Амфревіл зі втішними вістками.
Мене він кращим обігнав конем.
Та ось, знеможений, за ним услід
Жене щодуху інший верхівець.
Спинив коня, забризканого кров'ю,
Щоб дати мить йому передихнути
Й на Честер шлях тим часом розпитати.
Я в нього взнав новини шрусберійські —
Про те, що там придушено повстання,
Що захолонули уже остроги
У Персі молодого. Те сказавши,
Він повід попустив, припав до гриви,
Остроги вгородив до половини
В боки тремтячі бідному коневі
І так погнав, немов ковтав дорогу.

Нортемберленд Що? Повтори! Сказав: остроги в Персі
Холодні,— із Гарячої Остроги
Він став Холодною? Кінець повстанню?

Лорд Бардольф Повірте, лорде мій, якщо ваш син
Не вийшов переможцем — присягаю
Віддати геть усі мої маєтки

За шнур шовковий. Більше говорити
Не будемо про те.

Нортемберленд Однак чому
Той стрічний вершник Треверсу сказав,
Що в Шрусбері придушено повстання?

Лорд Бардольф Хто ж він? Та то якийсь пройдисвіт, певно;
Коня укравши, він тікав та й бевкнув,
Що спало на язик... О, ще гонець!
Спішать новіші вісті.

Входить Мортон.

Нортемберленд Вид його,
Немов сторінка титульна у книжці,
Трагічну нам звістує новину.
Так виглядає берег, на якому
Лишилися сліди від хвиль неситих.
Ти, Мортоне, із Шрусбері примчав?

Мортон Я втік із Шрусбері, мілорде. Смерть
Там грізну одягнула машкару,
Аби страхати наших.

Нортемберленд Ну, а як же
Мій син і брат мій? Ти увесь тремтиш,
Поблідлі щоки скорше, ніж язик твій,
Про все розповіли. Такий же вісник,
Знеможений, скорботою розбитий,
Блідий смертельно, в темряві нічній
Підняв Пріамового ложа полог,
Щоб показать царю: палає Троя!
Та цар, не чувши й слів його, помітив
Вогонь. Так синову я смерть побачив
Раніше, ніж слова твої почув.
Ти скажеш: «Син ваш те і те зробив,
Ваш брат боровся, як хоробрий Дуглас».
Втішатимеш мені жадібне вухо
Відвагою лицарською, а потім
Важким зітханням враз хвалу ввірвавши,
Смертельного удару завдаси,
Мовляв, ваш брат, і син, і всі вже мертві.

Мортон Ваш брат і Дуглас поки що живі,
А син шляхетний ваш...

Нортемберленд Поліг! Ти бачиш,
Яка швидка на здогади тривога.
Так! Той, хто прикрої чекає вісті,

Чуттям читає у чужих очах,
Що сталось те, чого він так боявся!
Та далі, далі, Мортоне! Скажи,
Що здогади твойого пана хибні,
Зневаж мене: скажи брехню утішну,
За ту зневагу щедро я віддячу.

Мортон Ні, зависокі ви, щоб вас дурив я:
Підозри слушні — ви не помилились.

Нортемберленд Одначе не кажи, що Персі мертвий.
Тяжке признання бачу я в очах,
Ти головою крутиш, ніби правду
Сказати страшно або гріх. Убитий —
Так і скажи: не обража язик,
Що правду мовить. Той грішить, хто мертвих
Оббріхує, але не той, хто скаже,
Що вмерлий не живе. Хоча нести
Сумні вістки — тяжка для нас повинність,
І голос вістуна, як дзвін погребний,
Волає нам про втрату дорогу.

Лорд Бардольф Не віриться, що мертвий син ваш, лорде.

Мортон Як тяжко вас запевнювати в тому,
Чого — бог свідок — бачити не хтів би.
Та бачив я, що він, увесь в крові,
Ледь дишучи, безсилою рукою
Хоробро відбивавсь од принца Гаррі,
Що в лютім гніві повалив на землю
Непереможного донині Персі,
Якому не звестись уже ніколи.
Скажу в кількох словах: неждана смерть
Того, чий дух запалював не раз
Найпослідущих боягузів, раптом
У лицарства відвагу відібрала.
Вогонь його нам військо гартував,
А він погас — мов олово, всі стали
Безвольні та важкі. А річ усяка,
Що важча стане, то стрімкіш з гори
Додолу скотиться. І наше військо,
Колись хоробре, нині смертю Персі
Та страхом обважніле, з бойовища
Летіло так, рятуючи життя,
Що і стріла його б не наздогнала.
Тоді-то й Вустера взяли в полон,
Ба, і шотландець, кровожерний Дуглас,

Чий невтомленний меч за день аж тричі
Вбивав подобу короля, не встояв
І, власною ганьбою вкривши військо,
Подався вслід за втікачами. З ляку
Спіткнувся він і взятий був у бран.
Отож король домігся перемоги
І проти нас негайно вислав військо.
Ведуть його Ланкастер молодий
І Вестморленд. Оце такі новини.

Нортемберленд Ще буде час оплакувати мертвих.
А ліки містяться в самій трутизні:
Я занедужав би від тої вістки,
Хоч був би й дужий. А проте, недужий,
У ній знайшов одужання собі.
Як той бідак, недугою розбитий,
З ногами кволими, що гнуться
Під тягарем життя, рвонеться враз
У забутті, немов з багаття пломінь,
Так само, вбитий горем, я черпаю
Потрійні сили в горі. Отже, геть
Ці осоружні милиці! Сталевих
Я прагну рукавиць! Геть цей ковпак!
Не захист він для голови, що принцам,
Від перемоги знахабнілим, стала
Мішенню лиш. Чоло мені залізом
Увінчуйте. Хай грізний час гряде,
Що злоба й помста посила його
На розлютілого Нортемберленда!
Хай небеса цілують землю! Хай
Рука природи більш загат не ставить
Потопові. Хай зникне лад! Нехай
Не буде світ ареною, де чвари
Поволі розгораються. Нехай
Дух Каїна вселяється в серця,
Щоб стали всі на шлях війни кривавий.
Хай скінчиться остання сцена драми,
І вічний морок поховає мертвих.

Треверс Таке розпалення вам шкодить, лорде.

Лорд Бардольф Із мудрістю не розлучайтесь, графе.

Мортон Життя всіх ваших щирих однодумців
Залежить-бо від вашого здоров'я,
А вибух гніву підрива його.
Мілорде, перше ніж сказать: «До зброї!» —

Ви добре знали, йдеться про війну,
І, зваживши всі шанси, припускали,
Що син ваш може полягти в бою,
Що він, по лезу гострому йдучи,
Зірватися в безодню може, лорде.
Відомо вам було, що тіло сина —
До ран вразливе, що відважний дух
Помчить його у саме пекло бою,
Проте сказали ви йому: «Вперед!»
І жодна з небезпек не похитнула
Ухвали вашої. Що ж сталось нині,
Коли війна до того спричинилась,
Чого і слід було вам сподіватись?

Лорд Бардольф Ми всі, поразкою убиті, знали,
Що в збурені пускаємось моря,
Де шансів десять на один, що всі ми
Загинемо, а зважились проте,
Сміливо всякий нехтуючи ризик,
Аби своїх допевнитися прав.
Розбиті ж нині, ставим знов на карту
Як і життя, так і набутки наші.

Мортон Це саме слушний час. Я, лорде, чув,—
І в тому сумніву не може бути,—
Що славний наш архієпископ Йоркський
Вже вирушив з потужними військами.
Він путами подвійними зв'язав
Прибічників своїх. Мій лорде, син ваш
Подобу воїнів, самі лиш тіні,
На бій повів, бо слово грізне «бунт»
Від вчинків тіла відділяло душу.
І під принукою солдати бились
Так знехотя, як хворий ліки п'є:
Немов була за нас лиш їхня зброя,
А серце й розум кригою скувало
Те слово «бунт», як сковує мороз
Рибину в ставі. Нині ж пориває
І тіло, й душу воїнів до бою
Архієпископ. Він благословив
Повстання наше, а самих повстанців
Скропив він кров'ю Річарда, якої
У Помфреті понаскрібав з каміння.
Він, неба волею бунт освятивши,
Сказав, що йде оборонити землю,
Яка, в крові конаючи, хрипить

Під гнітом Болінгброка. А тому
Старе й мале — всі потяглись за ним.

Нортемберленд Я добре знав про те, сказати правду,
Та горе з пам'яті зітерло все.
Ходімо разом поміркуєм з вами
Про заходи відомсти й оборони.
Листи до друзів мусим розіслати.
Як мало їх, а треба так багато!

Виходять.

СЦЕНА 2

Лондон. Вулиця. Входить сер Джон Фальстаф із пажем, що несе його щит і меч.

Фальстаф Ну, велетню, що сказав лікар про мою сечу?

Паж Він сказав, сер, що сеча сама собою — добряча, здорова, та власник її може мати більше недуг, аніж він, лікар, здатний вилікувати.

Фальстаф Люди всякої масті вважають за честь позбиткуватися наді мною. Людський мозок — отакий безладний заміс глини — не здатний на смішні вигадки, крім тих, які придумав я або придумували про мене. Я не тільки сам дотепний, а й даю привід іншим для дотепів. Іду ось поперед тебе, як та льоха, що заморила всіх своїх поросят, окрім одного. Якщо принц приставив тебе до моєї персони не для того, щоб проти такого вишкварка виглядав я іще товстішим, то моїй кмітливості гріш ціна. Стриміти б тобі, мандрагоровий корінчику, на моїм капелюсі, а не дріботіти слідом за мною по п'ятах. Зроду не було в мене на побігеньках такого агатового гудзика. Оправлю тебе не в срібло-злото, а в нужденні лати та й спроваджу, ніби коштовний самоцвіт, назад до твого пана — безцінного принца, у якого під носом іще й пух не висіявся. Скоріше виросте борода в мене на долоні, ніж у нього на лиці. А ще насмілюється базікати, що в нього королівський вигляд! Може, колись бог і надумається викінчити його, але досі в нього нема жодної зайвої волосини. Вся його подібність до королівського лиця на монетах тільки в тому, що цирульник не заробить на ньому й півшилінга. А дивись, іще й кукурікає так, ніби записався в мужі, коли його батько ще в парубках ходив. Ич! Хай хизується власною персоною скільки йому завгодно, але, як на мене, то можу його запевнити, він давно зійшов на пси. Ну, то що сказав майстер Дамблтон,— як там з єдвабом на мою єпанчу та рейтузи?

Паж Він сказав, сер, щоб ви знайшли певнішого поручника, аніж Бардольф. Він і дивитися не хоче ні на вашу, ні на Бардольфову розписку,— каже, що йому такого забезпечення не досить.

Фальстаф От розбійник! Геєна б на нього вогненна. Ич, скурвої віри Ахітофель! Щоб ото так водити дворянина за носа, а потім іще й забезпечення од нього допоминатись? Байстрюк огидний! Подумати лишень — ця гладенько зализана маківка хверцює тепер не інакше, як у черевиках на високих підборах і з отакенною в'язкою ключів при поясі, а коли чесна людина хоче в нього купити щось у кредит, він вимагає забезпечення! Та нехай мені краще запхають у рот кавалок щурячої отрути, ніж мають замкнути рота тим огидним словом «забезпечення». Я чекаю, що він пришле мені, як справжньому лицареві, двадцять два лікті єдвабу, а він мені — «забезпечення»! Ну й хай! Йому-то забезпечений спокійний сон, бо він носить на лобі ріг достатку, крізь який світиться розпусність його жіночки. А він того й недобачає, хоча й присвічує власним ліхтарем. Та де ж у лиха той Бардольф?

Паж Він подався в Смітфілд купувати вашій достойності коня.

Фальстаф Я купив його самого в соборі святого Павла, а він хоче купити мені коня в Смітфілді. Якби я знайшов собі ще й жінку в домі розпусти, то мав би шахрая, шкапу й повійницю.

Паж Сер, ось іде той пан, котрий посадив принца під арешт за те, що принц ударив його, заступаючись за Бардольфа.

Фальстаф Ходімо геть, не хочу його бачити.

Входить верховний суддя зі слугою.

Верховний суддя Хто це там пішов?

Слуга Фальстаф, з дозволу вашої достойності.

Верховний суддя Це той, що його звинувачено в грабіжництві?

Слуга Той самий, мілорде. Але він після того відзначився в бою під Шрусбері і тепер, як я чув, їде з якимись дорученнями до принца Джона Ланкастерського.

Верховний суддя Що, в Йорк? Гукніть його сюди.

Слуга Сер Джоне Фальстаф!

Фальстаф Хлопче, скажи йому, що я глухий.

Паж Говоріть голосніше, мій пан глухий.

Верховний суддя Звісно. Я не сумніваюся, що він глухий до всього доброго. Ідіть торкніть його за лікоть; я повинен із ним поговорити.

Слуга Сер Джоне...

Фальстаф Що? Такий молодий, а вже простягає руку по милостиню? Хіба ж зараз не воєнна пора? Чи нема тобі роботи? Чи королю не треба вірнопідданців? Невже й бунтарі не потребують солдатів? Хай воно й ганьба — стати на бік ворога, але старцювати ще більша ганьба, назвисько «жебрак» гідне осороми більше, ніж «бунтівник».

Слуга Сер, ваша думка про мене хибна.

Фальстаф Тобто? Хіба я сказав, що ти чесна людина? Відклавши набік мою лицарську та військову гідність, я просто збрехав би, якби таке твердив.

Слуга Сер, прошу вас, відклавши набік вашу лицарську та військову гідність, дозвольте й мені сказати вам, що ви брешете, кажучи, ніби я нечесна людина.

Фальстаф Щоб я дозволив тобі отаке сказати? Щоб я відклав набік те, що зрослося зі мною? Якщо я тобі це дозволю, можеш мене повісити, а якщо ти собі це дозволиш, то нехай тебе повісять. Геть відціля, шолудивий винюхувачу! Забирайсь!

Слуга Сер, мілорд бажає з вами поговорити.

Верховний суддя Сер Джоне Фальстаф, на'кілька слів.

Фальстаф О мій ласкавий лорде! Хай бог пошле вашій милості добрий день. Я радий бачити вашу милість на прогулянці. Я чув, що ваша милість нездужали. Сподіваюся, що ваша милість вийшли на прогулянку за порадою лікаря. Хоча ваша милість іще й не ступили за межі молодості, однак прожили якусь часточку і, так би мовити, вже звідали гіркоти віку; і тому покірно прошу вашу достойність свято берегти своє дорогоцінне здоров'я.

Верховний суддя Сер Джоне, я посилав по вас перед вашою виправою до Шрусбері.

Фальстаф З ласки вашої достойності, я чув, що його королівська величність вернувся з Уельсу трохи невдоволений.

Верховний суддя Мова йде не про його величність. Ви не захотіли з'явитися, коли я посилав по вас.

Фальстаф А ще я чув, ніби до його величності прикинулась ота байстрючої віри апоплексія.

Верховний суддя Вельми прикро. Нехай господь поверне йому здоров'я. А тепер дозвольте мені поговорити з вами.

Фальстаф Апоплексія, як на мій розсуд,— це щось ніби летаргія, з вашого дозволу; щось ніби сонливість крові, якась байстрючої віри трясучка.

Верховний суддя Що ви мені товчете про неї? Нехай вона буде собі чим завгодно.

Фальстаф Вона буває від великого горя, надмірної праці та розладнання мозку. Про її причини я читав у Галена. Це від глухоти.

Верховний суддя Мені здається, що саме ця хвороба вразила вас,— бо ви не чуєте, що я вам кажу.

Фальстаф Ото й добре, мілорде, дуже добре; з вашого дозволу, скажу точніше: я хворію на недугу неуважності — не помічаю того, хто мені допікає.

Верховний суддя Забити б вас у диби, куди б і ділася ваша недуга неуважності! Я охоче став би за лікаря вам.

Фальстаф Хоча я, мілорде, бідний, як Йов, але не такий терпеливий, як він. Ваша достойність може з огляду на моє убозтво прописати мені певну дозу ув'язнення. Але чи вистачить мені терпіння дотримуватися ваших рецептів,— над тим і мудрець засумнівався б не на гран, а на цілий скрупул.

Верховний суддя Коли привинені вам злочини загрожували вам смертю, я посилав по вас, щоб вас допитати.

Фальстаф Я не з'явився, бо один знавець законів, досвідчений у питаннях сухопутних військ, відрадив мене.

Верховний суддя Річ у тім, сер Джоне, що ви, коли говорити правду, живете у великому безпутстві.

Фальстаф Будь-хто, зціплений моїм поясом, не міг би жити в меншому.

Верховний суддя Прибутки ваші нікчемні, а витрати величезні.

Фальстаф Я хотів би, щоб було навпаки: прибутки великі, а витрати мізерні.

Верховний суддя Ви збили молодого принца з доброї дороги.

Фальстаф Молодий принц сам збив мене з дороги, адже я — череватий сліпець, а він — собака-старчовод.

Верховний суддя Ну, гаразд, я не хочу ятрити тільки-но загоєні рани; ваші заслуги в день битви під Шрусбері трохи загладили ваші нічні подвиги при Гедсхілі. На ваше щастя, тепер неспокійні часи, і завдяки їм ви спокійно позбулися халепи.

Фальстаф Мілорде...

Верховний суддя Оскільки все вляглося, тримайтеся надалі пристойно — не будіть сонного вовка.

Фальстаф Будити вовка так само неприємно, як і винюхувати лиса.

Верховний суддя Ви скидаєтеся на свічку, більша частина якої вже згоріла.

Фальстаф На пасхальну свічку, мілорде. На свічку з самого лою, що, опливаючи, щораз грубшає. Можна порівняти мене із свічкою й восковою, адже я став особою військовою.

Верховний суддя Кожен білий волос на вашому лиці мусив би додавати вам поваги.

Фальстаф Еге ж: ваги, ваги, ваги.

Верховний суддя Ви всюди за принцом ступаєте по п'ятах, ніби лихий ангел.

Фальстаф Не зовсім так, мілорде. Лихий, тобто фальшивий, ангел залегкий, а мою вагу можна легко визначити, навіть не кладучи на терези. А проте мушу зазначити, таку монету пустити сьогодні в обіг важкувато: в наш крамарський вік так дешево цінують доброчесність, що справді хоробрій людині залишається хіба що водити ведмедів. Глузд обернувся на шинкаря і всю свою кмітливість марнує на виписування рахунків. Усі інші таланти, властиві людині, так споганені нашим віком, що не варті агрусової ягоди. Ви вже старий і не знаєте, на що здатні ми, молодь; ви судите про

шал нашої крові по гіркоті вашої жовчі. А ми ж саме в розквіті молодості і, мушу признатися, інколи потроху вдаємося в гультяйство.

Верховний суддя Що? Ви пнетеся в молодики, коли старість написала на вашому лиці всі прикмети похилого віку? Хіба у вас не сльозяться очі? Не суха шкіра на руках? Не жовте лице? Не сива борода? Не потоншали литки, і не потовщав живіт? Не охрип голос? Нема задишки? Не подвійне підборіддя і не куций розум? Чи не спорохнявіла кожна часточка вашого тіла? І ви ще пнетеся в молодики? Соромтеся, соромтеся, сер Джоне!

Фальстаф Мілорде, я народився о третій годині пополудні з біленькою голівкою і з вельми випуклим животиком. Що ж до мого голосу, то я втратив його, галайкаючи на собак, а потім співаючи церковні гімни. Не бачу потреби пускатися в дальші докази моєї молодості. Старий я лише розумом та розважливістю. А коли комусь закортить піти зі мною в заклад на тисячу марок, хто з нас двох краще стрибає, хай викладає грошики, а тоді побачимо, чия візьме. Що стосується намордня, якого вліпив вам принц, то вчинив він теє, як нечемний принц, а ви прийняли його, як розважливий лорд. Я покартав його за те, і молодий лев покутує свій гріх, щоправда без попелу та волосяниці, зате в новім єдвабнім камзолі при келиху старого хересу.

Верховний суддя Пошли, господи, принцові кращого товариша!

Фальстаф Пошли, господи, його товаришеві кращого принца!

Верховний суддя Ну, та, зрештою, король розлучить вас із принцом Гаррі. Я чув, що вас посилають із принцом Джоном Ланкастерським проти архієпископа та графа Нортемберленда.

Фальстаф То правда. За це я мушу дякувати вашій безмірній винахідливості. Але прошу всіх вас, що залишаєтесь маніжитися тут у ласкавих обіймах Миру, моліться, щоб наші армії зустрілися не гарячого дня, бо, їй-богу, я беру з собою лише дві сорочки, і мені аж ніяк не хочеться вмиватися занадто рясним потом. Якщо ж випаде жарка днина і доведеться чимось обвіюватись, то опахалом мені буде тільки пляшка,— а ні, то бодай би я ніколи не плював білою слиною. Не встигне десь у бою виникнути небезпека, як відразу ж туди посилають мене. Тільки і я не безсмертний. Та то вже давній звичай нашого англійського люду: трапиться йому щось путяще, то він геть його заялозить. Коли ви вважаєте, що я старий, то дайте мені спокій. Я й сам благаю бога, щоб моє ім'я не нага-

няло такого страху на ворога. Краще хай мене іржа сточить, аніж має до решти зачовгати вічна тяганина.

Верховний суддя Добре, добре. Тільки ж будьте чесні, будьте чесні, і хай господь благословить ваш похід.

Фальстаф Чи не позичила б мені ваша милість тисячу фунтів на моє умундирування?

Верховний суддя Жодного пенні, жодного пенні. Досить вам і власної ваги, а ви б іще набиралися боргів. Хай вам щастить. Вітайте мого кузена Вестморленда.

Верховний суддя і слуга виходять.

Фальстаф Якщо я це зроблю, то хай мене віддубасять довбешкою, якої й трьом здорованям не підняти! Старість так само нерозлучна зі скнарістю, як молодість із гультяйством. Але перших пригощає гостець, а других пранці,— і тим, і тим перепадає без моїх проклять. Гов, паже!

Паж Чого зволите, сер?

Фальстаф Скільки там у моїм гаманці?

Паж Сім грошів і два пенси.

Фальстаф Ніяк не знайду ліків на гаманцеві сухоти. Позички тільки затягують недугу — вона невиліковна. Віднеси цього листа лордові Ланкастерському, цього — принцові, цього — графові Вестморленду, а цього — старій пані Урсулі, якій я щотижня присягаю одружитися з нею відтоді, як помітив у себе в бороді першу сиву волосинку. На, марш, ти знаєш, де мене знайти.

Паж виходить.

Пранці на той гостець, або гостець на тії пранці! Як не одне, то друге збиткується над великим пальцем моєї лівої ноги. Але невелике лихо, як я кульгатиму,— складу все на війну, і тим справедливіші будуть мої домагання щодо пенсії. Мудра голова зі всього здобуде користь. Навіть із власної недуги я матиму вигоду.

(Виходить)

СЦЕНА 3

Йорк. Архієпископський палац.

Входять архієпископ Йоркський, лорди Гастінгс, Мобрей та Бардольф.

Архієпископ Вже знані вам мета і сили наші.
Тепер я, друзі, прошу вас одверто
Сказать, що ви гадаєте про успіх;
Передусім, лорд-маршале, вам слово.

Мобрей Я визнаю причини до повстання,
Та ще докладніше хотів би знати,
Як можемо зміцнитись, щоб певніше
Стать проти сил потужних короля.

Гастінгс Ми за реєстром маємо сьогодні
Десь тисяч двадцять п'ять солдатів бравих.
Найбільшої ж чекаємо підмоги
Нортемберленда славного, чий дух
Пала вогнем кривавої відомсти.

Лорд Бардольф Питання, лорде Гастінгсе, лиш в тім,
Чи військо наше — двадцять тисяч з лишком —
Спроможне битись без Нортемберленда.

Гастінгс Із ним лише спроможне.

Лорд Бардольф В тім-то й річ.
Якщо без нього ми слабкі занадто,
Негоже нам загонитись далеко,
Допоки та підмога не наспіє.
В таких ділах кривавих ми не можем
На здогади й надії покладатись,
Чи на чиюсь підмогу, ще не певну.

Архієпископ Так, ваша правда, лорде: через це
Під Шрусбері поліг наш славний Готспер.

Лорд Бардольф Без сумніву. Він мріями живився.
Глитавши, як повітря, обіцянки,
Втішав себе надіями на військо,
Що виявилось у бою слабкішим
За щонайменші сподівання. Так,
В собі упевнений, немов шаленець,
І власне військо він повів на згубу,
І сам наосліп кинувся в безодню.

Гастінгс Проте ж і сподіватися не вадить,
Так само, як і вірить у ймовірність.

Лорд Бардольф Лиш не в такій війні, коли притьмом
Обставини примушують до дії;
Надіями нам жити небезпечно,
Так, дивлячись весною на бруньки,
Ми сподіваємось плодів діждати,
Хоча певніше те, що на морозі
Загине цвіт і зав'язі не дасть.
Схотівши будуватися, місцину
Обстежим спершу і намітим план,
А там прикинемо, чого це варте.
Коли ж упевнимось: на ті витрати
Кишеня в нас мала,— то план заміним
Або й відхилим задуми свої;
Тим паче у такій поважній справі,
Коли ми хочем повалить державу,
Щоб ліпшу збудувать, нам необхідно
Підгрунтя вивчити і план будови,
Підвалини закласти непорушні
Та й думки будівничих запитати,
Чи та споруда виправдає працю.
А то, гляди, побачимо, що дужі
Лиш на папері ми, що обіперлись
Не на людей, а тільки на імення.
Ми будем як людина, що взялась
Будинок зводити за власні кошти,
Та й кинула, знесилившись, ті мури
На нищення дощам, зимі суворій.

Гастінгс Припустимо, що сподівання наші,
Зачаті добре, в зародку помруть,
Що жодного солдата не діждемось,
То все одно ми з силами своїми
Змагатися із королем спроможні.

Лорд Бардольф Що? Тільки двадцять п'ять у нього тисяч?

Гастінгс Не більш, ба проти нас їх навіть менше.
У час важкий він мусив розділити
На три частини військо: з них одна
Іде проти французів битись, друга —
Рушає на Глендауера, третя ж
Прямує проти нас. Він геть ослаб
Від поділу, до того ж скрині в нього
Від порожнечі аж гудуть.

Архієпископ Боятись нічого, що він збере
Свої роздрібнені війська і рушить
Супроти нас.

Гастінгс Відомо. Він тим самим
Без захисту залишив би свій тил
Для нападу валлійців та французів,
Що ззаду насідали б.

Лорд Бардольф Ну, а хто ж
Його загони поведе на нас?

Гастінгс Лорд Вестморленд і герцог Джон Ланкастер.
А на валлійців підуть сам король
Та Гаррі Монмут. От не знаю певно,
Хто на французів поведе війська.

Архієпископ Тоді вперед. Лиш об'явити мусим
Мету повстання нашого. Народ
Сьогодні переситився любов'ю
До обранця свого. Хисткий, непевний
Дім, зведений на почуттях юрби.
О тлуме навісний! Ти Болінгброка
Благословляв, підносив до небес,
Коли не був він тим, чим ти хотів
Його зробити. А тепер, коли
Він вирядився за твоїм смаком,
Ти ним об'ївся так, ненатлий,
Що хочеш виригнуть його. Так само
І Річарда ти виплюнув, собако,
З неситої утроби. Нині знову
Шукаєш ригаків, щоб їх пожерти,
І виєш з голоду. Кому ж повірить?
Хто Річарду, ще за життя його,
Жадав погибелі, влюбився раптом
В його могилу. Ти йому обличчя
Каляв багном, коли, зітхавши, він
По вулицях столиці простував
Слідом за переможцем Болінгброком.
А нині скиглиш: «Земле, поверни
Нам Річарда, забравши Болінгброка!»
О роде суєтний! Тобі прекрасне
Минуле і майбутнє,— не сучасне.

Мобрей Вести війська і ладувать гармати?

Гастінгс Наш владар — час — велить не зволікати!

Виходять.

СЦЕНА 1

Лондон. Вулиця.

Входять хазяйка корчми і Пазур із служником-хлопчиною, за ними Гак.

Хазяйка Містере Пазур, ви записали мій позов?

Пазур Записав.

Хазяйка А де ж ваш помічник? Чи дужий він? Чи годиться на таке діло?

Пазур Агов! Де ж той Гак?

Хазяйка О боже мій! Ласкавий пане Гаку!

Гак Тут я, тут!

Пазур Гаку, ми повинні заарештувати сера Джона Фальстафа.

Хазяйка Еге ж, ласкавий пане Гаку, я подала на нього скаргу.

Гак Тут може хтось із нас поплатитися життям, бо він вихопить зброю.

Хазяйка Ой лишенько! Будьте обережні. Та він же кинувся був на мене з ножем у моїм власнім домі. Ну, їй-богу, як хижий звір! Аби лиш ухопився за меча, то вже кидається, як той диявол, на кого попадя, чи то чоловік, чи жінка, чи дитина.

Гак Чхав я на його меча,— коли б він мені тільки попався!

Хазяйка І я не злякаюсь. Ще й помагатиму вам.

Гак Аби лише вдалося схопити його,— з моїх рук він уже не вирветься.

Хазяйка Якщо він виїде, я пропала! Можете повірити, він мені стільки винен, що й не порахувати. Добрий пане Гаку, тримайте його міцно! Милий пане Гаку, не дайте йому втекти! Він, хай ваша милість здорова буде, натурально, пішов у Паштетний ряд купити сідло. А по тому цілився обідати в корчмі «Телепень», що на Гуркітливій вулиці, у містера Плюша, отого, котрий

шовками торгує. Слізно благаю вас, коли вже моє оскарження пішло в діло, а правда на цілісінький божий світ стала відома,— притягніть його до відповідності. Сто марок! Та це ж, як на вбогу самітну жінку, неабиякий гріш. Я терпіла й терпіла, а він мене все дурив та дурив, із дня на день відкладав, сором подумати. Хіба на такий манір поводяться з жінкою? Я ж не якийсь осел, не якась худобина, щоб і далі терпіти таку наругу від отого лайдачиська. Он він іде, а з ним теліпається і той шахрай Бардольф, що в нього ніс світиться, як бутель із вином. Беріться за своє діло, пане Гаку й пане Пазуре! Виконуйте, прошу вас, виконуйте свій обов'язок!

Входять сер Джон Фальстаф, паж та Бардольф.

Фальстаф Що тут сталося? Чия кобила здохла? В чім річ?

Пазур Сер Джоне, я вас арештую — згідно зі скаргою пані Спритлі.

Фальстаф Геть, негідники! За меч, Бардольфе, зітни макітру тому плюгавцеві, а повійницю шпурни в рівчак!

Хазяйка Мене? В рівчак? Гляди, бо сам туди полетиш! Ах ти ж гультяю, лобуряко! Пробі! Рятуйте! Ріжуть! Ах ти убійнику! Хочеш убити божих і королівських слуг? Мужегубець ти! І жоногубець!

Фальстаф Повикидай їх, Бардольфе!

Пазур Рятуйте! Рятуйте!

Хазяйка Люди добрі, подайте спасеніє!
(До Фальстафа)
Що, відмовляєшся? Не хочеш по-доброму? Чекай же, вішальнику!

Фальстаф Геть під три чорти, помийнице, некукібнице, смердюшнице! А то, гляди, полоскочу я твоє кругленьке місце!

Входить верховний суддя зі стражниками.

Верховний суддя Що сталося? Тихо!

Хазяйка Ласкавий пане, змилуйтесь наді мною. Благаю вас, заступіться за мене.

Верховний суддя Он як, сер Джоне! Бешкет ви вчинили?
На вулиці! Під час такий! При вашім
Становищі і чині! Та ж давно

В дорозі ви до Йорку мали бути.
Пустіть його! Чого вп'ялися в нього?

Хазяйка Ох, вельмишановний лорде, з вашого милостивого дозволу, я бідна істчіпська вдова, а його арештовують, бо я подала на нього скаргу за борги.

Верховний суддя На яку суму?

Хазяйка Того, мілорде, ні в яку суму не вбгати. Він забрав усе, що я мала. Він пасся і в моїй корчмі, і в хаті. Все моє добро в своє жирне черево запхав.

(До Фальстафа)

Та я бодай частку витягну з тебе, а ні, то щоночі їздитиму на тобі, як тая мара.

Фальстаф Мабуть, скоріше я їздитиму ночами на тобі, тільки-но трапиться підходяще місце.

Верховний суддя Що то за мова, сер Джоне? Майте сором. Чи може порядна людина витерпіти отаку бурю лайки? Невже вам не соромно змушувати бідну вдову, щоб вона вдавалась до таких гвалтовних заходів, аби повернути своє добро?

Фальстаф Що я тобі винен?

Хазяйка Якщо ти чесна людина, то по правді, винен самого себе, та ще й грошей купу. Ти ж присягався мені на золоченім келиху, сидівши в моїй дельхвінській кімнаті біля круглого столика перед каміном. А було теє саме в середу, другого дня зелених свят, коли принц провалив тобі голову за те, що ти прирівняв його батька до якогось віндзорського співака. Отож тоді я промивала тобі рану, а ти поклявся, що одружишся зі мною і зробиш мене знатною леді. Що? І тепер станеш одмагатися? А ще тоді, нагадай-но, навідалась до мене сусідиха Тлуст, різникова дружина, і назвала мене кумасею Спритлі. Вона заходила позичити оцту й казала, що готує смачну страву з раків. А тобі ще заманулося скуштувати раків. А я тобі сказала, що їсти раків на свіжу рану вадить. А коли вона пішла, хіба ти не вимагав, щоб я не дуже кумалася з такою злидотою, бо, мовляв, хутко вже величатимуть мене мадамою? Чи, може, ти не поцілував мене і не попросив тридцяти шилінгів? Ану, попробуй заперечити, присягни мені на біблії, що цього не було.

Фальстаф Мілорде, це — бідолашна схиблена душа. Вона повсюди роздзвонює між людьми, нібито її старший син — весь у вас. Колись вона була нівроку заможна, а тепер, зубожівши,

правду сказати, збилася з плигу. А щодо цих безглуздих приставів, то я прошу вас, мілорде, приструнчити їх.

Верховний суддя Сер Джоне, сер Джоне, я добре знаю вашу здібність фальшувати правду. Проте ні ваш самовпевнений вигляд, ні потік слів, що з таким безсоромним нахабством б'є з вас, не зіб'ють мене з путі справедливого суду. Я добре бачу, що ви надужили піддатливістю цієї довірливої жінки і змусили її слугувати вам і гаманцем, і власною особою.

Фальстаф Що правда, то правда, мілорде.

Верховний суддя Прошу помовчати. Віддайте їй борг і загладьте завдану кривду; перше залагоджується щирими побрязкачами, а друге — щирим каяттям.

Фальстаф Мілорде, не можу я терпіти цих образ, не відповівши на них. Шляхетну відвагу ви називаєте безсоромним нахабством. Виходить, що та людина, котра покірно вклоняється й мовчить, уже й доброчесна. Ні, мілорде, попри всю мою пошану до вас, я не стану вашим прохачем. Заявляю вам, що я вимагаю звільнення від судових приставів, оскільки мушу поспішати з виконанням королевих доручень.

Верховний суддя Ви говорите так, ніби маєте право чинити шкоду іншим. Та краще доведіть ділом, що ви гідні свого звання, і вдовольніть вимоги цієї бідолашної жінки.

Фальстаф Іди-но сюди, хазяйко.

Відводить її вбік. Входить Гауер.

Верховний суддя Що нового, пане Гауер?

Гауер Король, мілорде, й Гаррі, принц Уельський,
Уже підходять. Решту скаже лист.
(Подає листа)

Фальстаф Як дворянин, я обіцяю...

Хазяйка Гай-гай! Було вже тих обіцянок доволі.

Фальстаф Слово дворянина. Домовились. І досить нам про те.

Хазяйка Присягаю святою землицею, по якій ходжу, я буду змушена заставити срібний посуд і килимки, що висять на стінах їдальні.

Фальстаф Аби залишилися кухлі, щоб мати з чого пити, а щодо стін, то їм більше пасують які-небудь веселі картинки, намальовані водяними фарбами. Та ж походеньки блудного сина чи німецьке полювання в тисячу разів гарніше над усякі там завіски чи побиті міллю килимчики. Ну, хай уже буде й десять фунтів, але швидше добувай де тільки змога. Ех, якби не ці твої примхи, кращої молодички не знайти б і в цілій Англії! Іди, вмий лице та забери свою скаргу. І надалі не гедзькайся зі мною. Хіба ти мене не знаєш? Ну, добре, добре, я певен, що тебе під'юдили на цю халепу.

Хазяйка Сер Джоне, а може б, вистачило двадцяти нобліів? Бог свідок, до смерті не хочеться мені заставляти срібний посуд.

Фальстаф Гаразд. Мушу якось викручуватись — бачу, що ти ніколи не дійдеш розуму.

Хазяйка Добренько. Роздобуду тобі грошей, хоч би довелося й сукню заставити. Ти ж прийдеш вечеряти? І розрахуємося за все разом, правда?

Фальстаф Звісно. Щоб я так жив.
(До Бардольфа)
Іди слідом за нею. Не спускай із неї ока.

Хазяйка Чи хотіли б ви за вечерею зустрітися з Доллі Продран?

Фальстаф Ні слова більше... Хай прийде.

Хазяйка, Бардольф, Пазур, Гак і паж виходять.

Верховний суддя Я чув ще кращі новини.

Фальстаф Що за новини, добрий лорде?

Верховний суддя Де ночував король цієї ночі?

Гауер У Безінгстоку, лорде мій.

Фальстаф Сподіваюсь, мілорде, все гаразд. Які ж у вас новини, мілорде?

Верховний суддя Чи з ним усі війська ідуть?

Гауер Ба ні. П'ятнадцять сотень піхотинців
І вершників п'ятсот послав король

Ланкастерському принцу на підмогу
Проти єпископа й Нортемберленда.

Фальстаф Шляхетний лорде, чи король уже повертається з Уельсу?

Верховний суддя Я маю вам листи негайно дати.
Ходімте, пане Гауер, зі мною.

Фальстаф Мілорде!

Верховний суддя В чім річ?

Фальстаф Пане Гауер, чи смію запросити вас разом зі мною пообідати?

Гауер Я мушу залишитися з мілордом. Красненько дякую, ласкавий сер Джоне.

Верховний суддя Сер Джоне, ви надто загаялися тут. Ви повинні вербувати рекрутів по графствах, через які проїжджатимете.

Фальстаф Може, зволите повечеряти в моїм товаристві, пане Гауер?

Верховний суддя Який дурень навчив вас таких манер, сер Джоне?

Фальстаф Пане Гауер, якщо такі манери не пасують мені, то, виходить, навчив їх мене справді дурень. Такий звичай фехтувальників, мілорде: на удар — удар — і поквитались.

Верховний суддя Хай тебе напоумить бог. Ти великий дурень.

Виходять.

СЦЕНА 2

Лондон. Дім принца Генріха.

Входять принц Генріх і Пойнс.

Принц Генріх Їй-богу, я страшно втомився.

Пойнс Не може бути! А я думав, що втома не насмілюється торкатися до людей такої шляхетної крові.

Принц Генріх Однак торкнулася, мушу признатись, хай від того і тьмариться блиск моєї величі. Може, моє бажання випити слабенького пива також видається непристойним?

Пойнс Авжеж. Принц повинен бути досить вихованим, щоб і не думати про таку нікчемну бурду.

Принц Генріх Певно, мій апетит не королівського роду, бо, їй-богу, я зараз подумав про те нещасне пійло. Вже сама думка про нього уймає мені високої честі. А хіба те, що я пам'ятаю твоє ім'я, не зменшує поваги до моєї величності? Або, розставшись, пізнавати на другий день тебе в обличчя? Чи знати, скільки в тебе пар шовкових панчіх, а саме — що, крім цих, ти маєш ще одні, які були колись персикового кольору? Або ж вести облік твоїх сорочок, котра про будень, а котру ти одягаєш на свято. Зрештою, про такі речі краще відає доглядач тенісного корту: якщо тебе там нема з ракеткою, це означає, що на білизну тобі сутужно. А тебе давненько там не помічають, бо твою голландську білизну поглинули твої голопуцьки. І лише сам бог відає, чи ті бідолашні вискучі створіння, сповиті в твої недоноски, попадуть до царства небесного? Правда, повивальниці кажуть, ніби діти не винні, що їх наплоджують,— та й населення зростає, і кревні зв'язки міцніють.

Пойнс Як мало пасують оці безглузді теревені до ваших геройських трудів на бойовищі! Скажіть самі, чи багато на світі молодих принців, котрі пустилися б на такі жарти тоді, коли їхні батьки були б так тяжко хворі, як ваш?

Принц Генріх Хочеш, Пойнсе, я тобі скажу одну річ?

Пойнс Кажіть, тільки щось путнє.

Принц Генріх Те, що я скажу,— саме на твій розум.

Пойнс Спробую витерпіти ваш удар.

Принц Генріх Отже, слухай: не випадає мені сумувати зараз, коли хворіє батько; проте скажу тобі — саме тобі, бо, за браком когось кращого, маю тебе за друга,— що сумую і то сумую по-справжньому.

Пойнс Важко повірити, щоб ви сумували.

Принц Генріх Присягаю на власну руку, ти гадаєш, ніби мій рахунок у дияволовій книзі затятих, безнадійних злочинців такий величезний, як і твій або Фальстафів. Але про людину треба судити аж під кінець. Повір, у мене серце кров'ю обливається, коли подумаю, що батько тяжко хворий, проте в такому лихому товаристві, як твоє, мені не хочеться виявляти свого смутку.

Пойнс Чому?

Принц Генріх А що б ти подумав про мене, коли б я розплакався?

Пойнс Подумав би, що ви — принц лицемірів.

Принц Генріх Так подумав би кожен. Ти щасливий, бо думаєш, як і всі. Твоя думка ходить просто-таки битою дорогою. Авжеж, кожен на твоїм місці подумав би, що я лицемір. І все-таки, що схилило твою шановну думку до такого висновку?

Пойнс Та те, що ви такий розбещений і так любите Фальстафа.

Принц Генріх І тебе.

Пойнс О ні. Клянуся світлом сонця, про мене ходить добра слава,— я не раз сам те чув. Найгірше, що можуть про мене сказати, то це хіба лиш те, що я наймолодший у родині і вдатний до бійки. Але з цим я, признатися по правді, нічого не вдію. Та, їй же богу, сюди прямує Бардольф.

Принц Генріх А з ним той паж, що я приставив до Фальстафа. Коли я призначав його слугувати Фальстафові, це була янгольська дитина, а зараз — поглянь, яку мавпу зробив із нього той жирний пройдисвіт.

Входять Бардольф і паж.

Бардольф Хай господь береже вашу милість.

Принц Генріх А водночас і вашу, найшляхетніший Бардольфе.

Бардольф
(до пажа)
Та йди ж, іди, цнотливий віслюче, сором'язливий телепню. І чого б ото червоніти? Дівчина ти, а не солдат! Невже таке страшне діло позбавити дівоцтва коновку пива!

Паж Мілорде, він оце гукнув мене крізь червоні віконні грати, і я, їй-богу, не міг утямити, де його лице, а де ті грати. Ледве розгледів його очі, і мені здалося, що він зробив дві дірки в новій шинкарчиній спідниці та й визирає крізь них.

Принц Генріх Ну що? Хіба хлопчина не похопив науки?

Бардольф Геть, лобуряко! Забирайся геть, двоногий зайцю!

Паж Сам забирайся геть, мерзенний витворе Алфеїного сну.

Принц Генріх Поясни нам, паже, що то за витвір сну.

Паж А то, бачите, Алфеї наснилося, ніби вона народила запалену головешку. От я й називаю його Алфеїним сном.

Принц Генріх Таке тлумачення варте крони. Візьми її, паже,
(Дає йому крону)

Пойнс О, хоч би вберегти від червоточини цей прекрасний пуп'янок! На тобі шість пенсів,— хай вони застережуть тебе від зіпсуття.

Бардольф Якщо він у твоїй компанії не попаде в зашморг, шибениця плакатиме по вас.

Принц Генріх Як там почувається твій хазяїн, Бардольфе?

Бардольф Гаразд, мілорде. Він чув, що ваша високість прибула до Лондона. Ось вам лист від нього.

Пойнс Вручено з належною пошаною. Ну, а як там здоров'я твого хазяїна?

Бардольф Тілесами він нівроку.

Пойнс Проте невмируща його половина потребує лікаря. Та це його не дуже турбує, хоч би як хворіла душа, все одно не помре.

Принц Генріх Я дозволяю отій пухлятині бути зі мною запросто, як моєму псові. А він, бачу, користується з того дозволу,— почитайте-но, що він мені пише.

Пойнс

(читає)

«Джон Фальстаф, лицар...» При всякій нагоді він нагадує кожному своє звання; точнісінько, як королівські родичі, вколовши голкою пальця, неодмінно кажуть: «Ось пролилася королівська кров».— «Тобто?» — запитає хто-небудь, удавши, ніби не зрозумів; і зразу летить відповідь так швидко, як шапка з голови прохача: «Я, пане, бідний родич короля».

Принц Генріх Авжеж, аби попасти до нас у рідню, вони ладні розкопувати родовід аж до Яфета. Ну, та читай далі.

Пойнс

(читає)

«Сер Джон Фальстаф, лицар, посилає королівському синові, спадкоємцеві свого батька, Генріхові, принцу Уельському,— вітання». Ну-ну! Чисто, як діловий документ!

Принц Генріх Читай далі.

Пойнс

(читає)

«Буду стислий, як славні римляни...» Не стислий, а уривчастий через оту свою задишку. «Звіряю себе твоїй милості, а тебе — милості божій і залишаю тебе. Не панібратствуй з Пойнсом. Він так зловживав твоєю прихильністю, що насмілюється клястися, ніби ти хочеш одружитися з його сестрицею Нел.

На дозвіллі покутуй гріхи, якщо буде бажання, і на тім прощавай.

Твій або не твій (це вже як ти сам забажаєш) Джек Фальстаф — для моїх друзів, Джон — для моїх братів та сестер і сер Джон — для всієї Європи».

Мілорде, я вмочу цього листа у вино і примушу Фальстафа проковтнути його.

Принц Генріх Ти примусиш його проковтнути два десятки його ж таки слів. Але чи й справді, Неде, ти так низько мене ставиш? Невже мені до пари твоя сестра?

Пойнс Пошли їй боже не гіршої долі. Тільки я ніколи такого не говорив.

Принц Генріх Ну добре. Ми отут марнуємо час, а духи мудрих сидять собі в хмарах та посміхаються з нас.

(До Бардольфа)

Чи твій господар тут, у Лондоні?

Бардольф Так, мілорде.

Принц Генріх А де він вечеряє? Невже старий кнур ще й досі чавкає із старого корита?

Бардольф На давньому місці, в Істчіпі.

Принц Генріх А в якому товаристві?

Паж З ефесцями, мілорде, давньої віри.

Принц Генріх Чи з ним вечеряють і якісь жінки?

Паж Ніяких жінок, мілорде; хіба що стара пані Спритлі і панна Продран.

Принц Генріх А що то за панночка?

Паж Пристойна дівчина, мілорде, якась родичка мого хазяїна.

Принц Генріх Певно, така родичка, як парафіянська телиця міському бугаєві. Чи не застукали б ми їх за вечерею, Неде?

Пойнс Я ваша тінь, мілорде,— куди ви, туди й я.

Принц Генріх Слухай, хлопче, і ти, Бардольфе: ні слова вашому господареві, що я прибув до міста. Ось вам за ваше мовчання.

(Дає їм гроші)

Бардольф У мене нема язика, пане.

Паж Щодо мене, сер, то я триматиму його за зубами.

Принц Генріх Ну, то бувайте. Ідіть.

Бардольф і паж виходять.

Ця Продран, певно, добре наїжджена дорога.

Пойнс Будьте певні, така сама наїжджена, як між Сент-Олбенсом та Лондоном.

Принц Генріх Як би нам побачити Фальстафа вночі — у справжньому його вигляді, але так, щоб він нас не помітив?

Пойнс Одягнемо шкіряні куртки й фартухи та й будемо слугувати йому при столі.

Принц Генріх Із бога стати биком? Страшне падіння! Зрештою, таке траплялося і Юпітерові. Із принца стати лакеєм? Ганебне перетворення! Та нема ради. У кожній справі, щоб переважив успіх, треба класти на терези дурість. Ходімо, Неде.

Виходять.

СЦЕНА 3

Воркворт. Перед замком.

Входять Нортемберленд, леді Нортемберленд і леді Персі.

Нортемберленд Дружино люба і кохана доню,
Не стійте на шляху гіркої долі,
Скорботою не тьмарте день тяжкий,
Ці дні і так нестерпні від утрати.

Леді Норт. Гаразд. Мовчу. Роби, як знаєш сам.
Хай розум твій тебе провадить, муже.

Нортемберленд Дружино мила, честь моя в заставі,
І лиш від'їзд мій викупить її.

Леді Персі Ох, бога ради, не пускайтесь, батьку,
На ту війну. Ви ж не тримались
Обіцянки в сприятливіший час,
Коли ваш син, мій любий серцю Гаррі,
На північ жадібно уп'явши очі,
З підкріпленнями батька виглядав.
Та довге те ждання було — даремне!
Що вас тоді утримувало вдома?
Його і ваша честь тоді померкла.
Блиск вашої хай небо вам поверне!

Честь Гаррі поєдналася із ним,
Як сонце з голубим склепінням неба.
І сяєво її на подвиг зв'ало
Всіх лицарів англійських. Гаррі був
Свічадом тим, що перед ним до бою
Шляхетна юнь відвагу надягала.
Ходи його хіба лише кульгаві
Не переймали. А природна вада —
Хапливість мови — стала для вояцтва
Взірцем, як треба говорити. Ті,
Хто говорив повільно та виразно,
На ваду досконалість замінив,
Аби лише вподобитися Ґаррі.
Його хода і мова, звички й жарти,
Розваги навіть — все, усе було
Взірцем для них, свічадом і скрижаллю
Найкращих приписів, що кожен воїн
Тримався міцно їх. Проте від того,
Хто дивом був для всіх мужів хоробрих,
Ви одступилися, і сам на сам
Він, прямо дивлячись в обличчя хиже
Лихому богу брані, був повинен
Змагатись в чистім полі, де йому
Лиш ймення Готспер захистом було.
Його ви кинули на пропад, батьку.
Душі його не вчините ніколи
Ви більшої ганьби, аніж здійснивши
Свою обітницю, повстанцям дану,
Старанніше, аніж супроти сина.
Нехай вони на власний розсуд діють.
Архієпископ з маршалом ще мають
Задосить сили. О, коли б мій Гаррі
Хоч половину мав із того війська,
То зараз, пригорнувшися до нього,
Десь, розповідь про Монмутову смерть
Я слухала б.

Нортемберленд Вгамуйся, дочко люба.
Ти знову мужності мені уймаєш,
Плачем колишню хибу нагадавши.
Та я піду назустріч небезпеці,
Або вона сама впаде зненацька
Мені на голову.

Леді Норт. Тікай негайно
В Шотландію. Будь там, аж поки лорди

І люд простий свої покажуть сили
У боротьбі.

Леді Персі Якщо ж вони почнуть
Перемагати короля, ви з ними
З'єднайтеся і станьте за сталеву
Опору їм. Лиш заклинаю вас,
Хай сперш вони без вас до бою підуть,
Як з вашої вини ваш син пішов,
І стала я вдовою. Як би довго
Я не жила, та сліз не стане в мене,
Щоб зрошувати споминів стебло
Й до неба виростити квітку пишну
На честь шляхетного мойого мужа.

Нортемберленд Ходім, ходім зі мною. Дух мій нині —
Це море в час припливу. Так воно,
Межі сягнувши, в безрусі замре.
З архієпископом з'єднався б я,
Та заважає тисяча причин.
Тепер в Шотландію мої дороги,
Там ждатиму початку перемоги.

Виходять.

СЦЕНА 4

Лондон. Кімната в корчмі «Телепень».

Входять двоє слуг.

1-й слуга Ти що оце приніс? Печені яблука? Хіба не знаєш, що сер Джон терпіти не може печених яблук?

2-й слуга То правда. Якось принц поставив перед ним миску печених яблук та й каже: «Ось іще п'ять сер Джонів». А тоді скинув капелюха і додав: «Дозвольте розпрощатися з шістьма круглими, позаторішніми, заплiснявілими, зморщеними лицарями». Це страшенно розсердило сера Джона. Та, певно, він уже забув той жарт.

1-й слуга Ну й добре. Накривай стіл і став яблука. Та розшукай Слизову капелію. Панна Продран хоче послухати музику. Іди хутчій — у тій кімнаті, де вони вечеряли, вельми душно, і вони зараз перейдуть сюди.

2-й слуга Слухай-но, за хвилину з'являться сюди принц із паном Пойнсом. Вони надінуть наші куртки і фартухи, але щоб сер Джон не знав цього. Бардольф передав такий наказ.

1-й слуга Побий мене грім, буде втішна витівка! Ну й хитро ж придумали!

2-й слуга Піду пошукаю Слиза.
(Виходить)

Входять хазяйка і Доллі Продран.

Хазяйка Гай-гай, серденько, тутки найліпша температура. Пульзик ваш б'ється, що краще й не бажати. А личко у вас, можете мені повірити, як тая рожа, червоненьке. От тільки ви канарського хильнули зайвину. А винце ж нівроку проймальне та пахуще; не встигнеш запитати: «Ох, що воно таке?» — як тобі всю кров надухмянить. Ну, то як ви почуваєтесь?

Доллі Краще, ніж було. О-ох!

Хазяйка Ну, то й гаразд! Добре серце — над усяке золото. Глянь, сер Джон іде.

Входить Фальстаф, наспівуючи.

Фальстаф «Коли Артур посів престол...»
Вилийте там із нічного горшка.

Перший слуга виходить.

«Він пречудовий був король...»

Як ваше самопочуття, панно Доллі?

Хазяйка Трохи млість узяла. А так усе гаразд.

Фальстаф Вся ваша порода така — не встигнеш налягти, як їх бере млість.

Доллі Ах ти, шахраю товстий! Отож і вся втіха од вас?

Фальстаф Це через вас я розтовстів, Доллі.

Доллі Через мене? Пухнуть від обжерливості та хвороб, а не з нашої вини.

Фальстаф Коли пухнемо ми завдяки кухарям, то хвороби хапаємо від вас, Доллі. Це ваші дарунки. Погодься з цим, бідолашная моя невинносте, погодься.

Доллі Авжеж, ви хапаєте в нас ланцюжки та всілякі коштовності.

Фальстаф «Браслети, застібки й перлини...» Звісно, хто відважно воює, той повертається з поля бою кульгаючи. Сміливо кидаєшся в пролом із піднятим списом, а тоді сміливо йдеш до лікаря. Відважно атакуєш наставлену мортиру, а тоді...

Доллі Повісився б ти, поганий в'юне, бодай на тебе зашморг!

Хазяйка Знову те саме! Аби тільки зустрілися, і тут же сварка. Правду кажучи, обоє рябоє, як ті шорсткі грінки. Ні те, ні те не поступиться, обом хочеться бути зверху. А хтось же мусить зоставатися знизу. Це, звісне діло, більше пасує тобі, міс Доллі, бо ти слабка посудина і, як то кажуть, порожня.

Доллі Та де ж слабкій порожній посудині витримати отакенну повнісіньку бочку? У ньому ж ціла пивниця бордоського, що в жодний корабель не вмістилася б. Ну, та хай! Мир миром, Джеку. Адже ти їдеш на війну і невідомо, чи ми ще стрінемось коли-небудь.

Входить перший слуга.

1-й слуга Там унизу, сер, хорунжий Пістоль, він хоче вас бачити.

Доллі На шибеницю б того соромітника. Не впускайте його. Такого лихого язика по всій Англії не знайти.

Хазяйка Якщо в нього така непарена губа, то й не впускайте його, ради бога. Таж у мене сусіди. Не треба мені того пройдисвіта. Найстатечніші люди шанують мене й моє добре імення. Защібніть двері! Не місце тут усяким шалапутам. Скільки прожила, ніколи не водила компанії з шалапутами і зараз не пущу його до себе. Я вас прошу, защібніть двері.

Фальстаф Послухай, хазяйко!

Хазяйка Вгамуйтеся, сер Джоне. Я вже сказала: не місце тут забіякам.

Фальстаф Ти чуєш? То мій хорунжий!

Хазяйка Тринди-ринди, сер Джоне! І не мороч мені голови,— для твоїх язикатих хорунжих зависокі мої пороги. Зустрівся мені пан Занудд, наш начальник варти, а було те не далі, як минулої середи, дак він і сказав мені: «Сусідко Спритлі,— при цьому був і наш священик, містер Дубб,— пускайте до себе тільки пристойних людей, бо про вас,— каже,— лихе говорять». Я знаю, чого він так сказав. «Бо,— провадить він,— жінка ви чесна, кругом шанована; отож,— каже,— пильнуйте, кого впускати, щоб усяких там

розбишак і ноги не було». Ні, я його й на поріг не пущу! Почули б ви тільки, як він теє казав. Не пущу цього шалапута — і край!

Фальстаф Ніякий він не шалапут, хазяйко. То найсумирніший шахрай. Можеш безпечно ляскати його по спині, як оте плохеньке цуценя. Він не скривдить навіть індички, як та надметься проти нього. Поклич його сюди, хлопче.

Слуга виходить.

Хазяйка Кажете, всього тільки шахрай? Я не зачиняю дверей перед жодною чесною людиною, але бешкетників не терплю. Мене в млість кидає саме слово «бешкетник». Гляньте, панове, як мене тіпає, ви тільки гляньте, їй-богу, правда.

Доллі А й справді тіпає.

Хазяйка Хіба ж ні? Хрест святий, тремчу, як осиковий лист. А все тому, що терпіти не можу розбишак.

Входять Пістоль, Бардольф і паж.

Пістоль Хай береже вас бог, сер Джоне!

Фальстаф Ласкаво просимо, хорунжий! Заладную тебе, Пістолю, келихом хересу і стріляй — прямо в хазяйку.

Пістоль Стрельну по ній двома кулями, сер Джоне.

Фальстаф Куля її не бере, Пістолю,— вона непробивна.

Хазяйка Овва! Не потрібні мені ваші кулі з пустолями. Нема в мене такої заведенції заживати те, чого душа не приймає. Ні для чиєї втіхи не пристану на теє.

Пістоль Ну, тоді стрельну до вас, панно Доллі.

Доллі До мене? Цур тобі, шолудивий вітрогоне! Глянь на нього. Ах ти, шалапут нещасний, капцан голопузий. У тебе й сорочки на хребті немає. Геть, пліснявий торбохвате! Не про пса ковбаса. Я — ласий шматочок для твого хазяїна.

Пістоль Знаємо ми вас, пренепорочна Дорото.

Доллі Геть, нікчемний торбохвате! Геть, огидний шахраю! Клянуся вином, я стромлю ножа в твою осоружну пику, якщо ти мене зневажатимеш. Забирайся к бісу ти, смердячий бутелю з-під пива, шарлатане при шпазі! Відколи ти ото так рознахрапився? Куди там! Начепив на плечі два шнурки та й удас з себе велике цабе.

Пістоль Ох і сверблять у мене руки обірвати на тобі тії отороки.

Фальстаф Досить, Пістолю! Не думай тут палити. Стріляй десь в іншій компанії.

Хазяйка Тільки не тут, ласкавий копитане Пустолю.

Доллі Теж мені капітан. Проклятий дурисвіт, а не капітан. І тобі не сором, що тебе величають капітаном? Була б я в тих капітанах, ох і віддубасила б тебе за те, що привласнюєш собі звання, якого не доскочив. Ти — капітан? Та ти попихач. І за які б то заслуги — капітан? За те, що обриваєш отороки в бідолашних блудниць по розпутних домах! На гілляку б тебе, паскуду! Сидить на самих запліснявілих сливках та сухих глевтяках. Пхе, капітан! Ці паршивці споганять слово «капітан» так само, як споганили слівце «віддаватись», що було колись таке чудове, а потім стало непристойним. Справжні капітани повинні б захистити своє славне звання.

Бардольф Слухай-но, добрий хорунжий, пішов би ти звідціля.

Фальстаф Послухай-но, панно Доллі...

Пістоль Щоб я пішов? О ні! Повір, капрале Бардольф, я ладен її розірвати. Я мушу їй відомстити.

Паж Прошу вас, ідіть собі.

Пістоль Скорше я побачу її в пеклі, в проклятому озері Плутона, у темрявій безодні разом з Еребом, де вона терпітиме пекельні тортури. Давайте сюди гачки й мотузки! Хапайте її, собаки. Волочіть її! Чи тут нема Ірени?

Хазяйка Заспокойтеся, добрий копитане Пустолю! Справді ж бо пізня година. Благаю вас, не розпалюйте свого гніву.

Пістоль Оце-то жарт! Ці азіатські шкапи,
І в'ючні, і худі, і дихавичні,
Нездольні тридцять миль за день пройти,
Із Цезарем, із Ганнібалом хочуть
Чи з греками троянськими рівнятись?
О ні! Хай будуть прокляті вони
І князь їх Цербер! Грім на них із неба!
Хіба ж годиться нам чвалать на шкапах?

Хазяйка О боженьку, які гіркі слова!

Бардольф Іди собі, добрий хорунжий, бо тут дійдеться до сутички.

Пістоль Нехай здихають люди, мов собаки;
Корони падають, як ті шпильки!
Скажіть, чи є Ірена тут?

Хазяйка Даю вам слово, копитане, немає тутечки такої. Ой лишенько! Чи стала б я тут її ховати! Ну ж, заспокойтеся, ради бога!

Пістоль Їж і товстій, моя Каліполідо.
Гаразд. Подай мені вина!

Si fortune me tormente, sperato me contento *.

Що залпи нам? Нехай сам чорт стріля,
Лиш дай вина! А ти спочинь, кохана.
(Знімає шпагу і кладе на стіл)

Дійшли до ручки. «І так далі» вже не буде.

Фальстаф Пістолю, чи не вгамувався б ти?

Пістоль Мій любий лицарю, цілую твій кулак. Хіба ж ми з тобою не милувалися на сузір'я Воза?

Доллі Ради бога, турніть його по східцях. Дивитися не можу на цього паршивця.

Пістоль Мене по східцях? Бачили ми таких муцикуватих кобилок.

Фальстаф Бардольфе, покоти його донизу, як фальшивий гріш. Коли він тільки те й робить, що без пуття гримає, то хай сам загримить по сходинках.

Бардольф Ану лиш — геть звідціля!

Пістоль Кортить рубатись? Уточу я крові!
(Вихоплює шпагу)
О смерте, віку вкороти мені!
Хай рани зяючі, страшні, глибокі
Волають трьох сестер! Сюди, Атропо!

Хазяйка Наговорив сім мішків вовни!

Фальстаф А подай-но, хлопче, рапіру.

Доллі Ой, прошу тебе, Джеку, не треба рапіри! Я тебе прошу.

Фальстаф
(видобуває рапіру)
Ану! Гайда звідси!

Хазяйка Оце мені катавасія! Як терпіти отакі страхи та переляки, то вже краще збутися корчми. Ой, тут не обійдеться без

---

* Якщо доля збиткується наді мною, то надія мене втішає *(італійське прислів'я)*.

смертоубійства! Ще цього мені бракувало! Мамуню моя! Та сховайте ж свою оголену зброю! Сховайте оголену зброю!

Бардольф і Пістоль виходять.

Доллі Прошу тебе, Джеку, заспокойся. Той негідник пішов. Ах ти ж, мій відважний байстрюче!

Хазяйка Він вас у пах не поранив? Мені здалося, що він цілився просто вам у живіт.

Входить Бардольф.

Фальстаф Що, турнув його за двері?

Бардольф Еге ж, сер. Він п'яний як чіп. Ви його поранили, сер, у плече.

Фальстаф Лайдачисько! Насмілився стати проти мене!

Доллі Ах ти, люба моя шельмо! Бідолашна моя мавпочко, як ти упрів! Іди до мене, я витру тобі, гультяю, лице. О мій шибенику, як я тебе люблю! Ти хоробрий, немов той Гектор Троянський, вартий п'ятьох Агамемнонів і вдесятеро ліпший за всіх дев'ятьох героїв. О баламуте!

Фальстаф Бидло нікчемне! Я йому втру перцю.

Доллі Зроби це, зроби, якщо вистачить духу,— і я тебе приголублю під ковдрою.

Входять музики.

Паж Музики прийшли, пане.

Фальстаф Нехай грають. Грайте, панове. Сядь мені на коліна, Доллі. Підлий бешкетник! Вислизнув у мене з рук, як живе срібло.

Доллі Ти ж на нього навалився, неначе церковна баня. Ну, скажи мені, моє молочне великоднє поросятко, коли ти вже перестанеш битися вдень і фехтувати по ночах, коли ти вже візьмешся латати своє стареньке тіло, рихтуючись на небо?

Входять з глибини сцени принц Генріх і Пойнс, переодягнені на корчемних слуг.

Фальстаф Замовкни, моя люба Доллі. Не віщуй мені, як тая коняча голова, не нагадуй мені про мій кінець.

Доллі А скажи-но, що воно за людина принц?

Фальстаф Так собі, хлопчисько нічого, хоча й прицюцькуватий. Із нього вийшов би непоганий економ — ловко нарізував би хліб.

Доллі Подейкують, ніби Пойнс — дуже мудра голова.

Фальстаф Мудрий! Кат би його взяв, павіана! Розум у нього густий, ніби тюксберійська гірчиця, а дотепності не більше, ніж у довбні.

Доллі Чого ж принц його так любить?

Фальстаф А того, що він такий самий клишоногий і добре грає в кулі, їсть морських в'юнів із кропом, лигає недогарки зі свічок, грається з дітлахами в довгої лози, перестрибує через лави, вправно лихословить, носить чоботи облиплі, як на вивісці, не викликає сварок, передаючи наклепи, і має ще багато інших безглуздих нахилів, що свідчать про куций розум і гнучкий хребет. Он чому принц тримає його в себе на побігеньках. Та й сам принц — точнісінько такий, як він. Якби покласти обох на шальки терезів, то досить волосинки, щоб один переважив другого.

Принц Генріх Ну, то не повідрубувати вуха оцій колісній ступиці?

Пойнс Відшмагаймо стару шкапу на очах у його повійниці.

Принц Генріх Глянь, як солодко мружиться цей стариган, коли йому чухають потилицю. Справжній папуга!

Пойнс Хіба не диво, що жадання на стільки років переживають спромогу?

Фальстаф Поцілуй мене, Доллі.

Принц Генріх Сатурн цього року в сполученні з Венерою. Що пише про це календар?

Пойнс Подивіться, як цей вогненний Тригон, його слуга, шепочеться зі старою рахунковою книгою свого хазяїна, з його пам'ятковим нотатником.

Фальстаф Нещиро ти мене цілуєш.

Доллі Та, їй-богу, від найщирішого серця.

Фальстаф Ох, старий я вже, старий.

Доллі Я люблю тебе палкіше, аніж будь-кого з оцих жовтодзьобих голопуцьків.

Фальстаф Якої матерії ти хочеш на спідничку? Я отримаю гроші в четвер, але капелюшка ти матимеш уже взавтра. А тепер заспівай мені якоїсь веселенької. Вже пізно. Ходімо до ліжка. Ти забудеш мене, як тільки я від'їду.

Доллі Ой, не кажи так, їй-богу, розплачуся. От нехай тобі скажуть — я й разу не причепурюся, доки ти не повернешся. От побачиш.

Фальстаф Гов, Френсісе, хересу!

Принц Генріх і *Пойнс*

(виходячи наперед)
Зараз, пане, зараз!

Фальстаф Ба! Королів байстрюк? А ти не брат Пойнсові?

Принц Генріх Ах ти, глобусе гріховних земель, яке ти життя ведеш?

Фальстаф Краще, ніж ти. Я дворянин, а ти корчемний попихач: твоє діло тягати керес.

Принц Генріх То правда, сер: тягати херес і тягати тебе за вуха.

Хазяйка Хай створитель береже вашу світлість! Ласкаво просимо до Лондона! Благослови, господи, ваше любе личенько! Ісусе, сине божий, то це ви вже вернулися з Уельсу?

Фальстаф О байстрюче, сплоджений від злиття величності та божевілля,
(кладе руку на голову Доллі)
присягаюся цим тлінним тілом і зіпсутою кров'ю, я радий тебе бачити.

Доллі Що? Що ти сказав, жирний дурню?

Пойнс Мілорде, якщо ви не віддубасите його під гарячу руку, він, обернувши все на жарт, вийде сухим із води.

Принц Генріх Ах ти, копалино смердючого лою! Розкажи-но, що ти патякав про мене перед цією порядною, доброчесною, гречною дамою?

Хазяйка Хай вас господь благословить за ваше добре серце! Все, що ви сказали про неї, їй-богу,— свята правда!

Фальстаф Хіба ти не чув?

Принц Генріх Так. Ти впізнав мене, як і тоді, коли втікав під Гедсхілом. Ти добре бачив, що я стою позад тебе, і варнякав усе те навмисне, щоб випробувати моє терпіння.

Фальстаф Ні, ні й ні! Я й не думав, що ти підслуховуєш.

Принц Генріх Я змушу тебе признатися, що ти навмисне образив мене, і тоді я вже знаю, як із тобою поквитатися.

Фальстаф Я тебе не зневажав, Генрусику; присягаю честю, не зневажав.

Принц Генріх Що? Хіба не казав ти, що я економ, здатний хіба лиш на те, щоб різати хліб і ще там усяку всячину.

Фальстаф Я не зневажав тебе Генрусику.

Пойнс Не зневажав?

Фальстаф Не зневажав, Неде. І гадки такої не мав, достойний Неде. Я казав про нього лихе перед цими пропащими людьми, але тільки для того, щоб вони, бува, не закохалися в нього. Робивши так, я чинив як дбайливий друг і вірнопідданий. Твій батько мусив би подякувати мені за те. Жодної зневаги, Генрусику, ані найменшої, Неде; повірте, діти мої.

Принц Генріх Ану, признавайся, хіба не зі страху, не з підлого боягузтва ти щойно скривдив цю доброчесну даму, аби лиш помиритися з нами? Чи то ж вона пропаща? Чи й твоя господиня пропаща? Чи, може, й паж твій — пропаща людина? То, виходить, і достойний Бардольф, чий ніс палає благочестивим поривом, також пропащий?

Пойнс Відповідай, трухлява колодо.

Фальстаф Нечистий затаврував Бардольфа навіки і з пики його зробив собі сковороду, на якій смажить п'янюг. А щодо пажа, то він має побіч себе янгола-охоронця, хоча над ним панує і диявол.

Принц Генріх Ну, а жінки?

Фальстаф Одна з них уже в пеклі і горить, сердешна душа. Що ж до другої, то я винен їй гроші, а чи загримить і вона до пекла, того не знаю.

Хазяйка Можеш бути певен, що ні.

Фальстаф Та й я гадаю, що ні. Отже, ми з тобою розрахувалися. Але стривай, за тобою водиться інший гріх: ти годуєш усіх постояльців м'ясом — тоді, коли це заборонено законом; от за це тобі таки доведеться поплакати.

Хазяйка Це саме дозволяють собі всі корчмарі. Овва, який гріх: один-два баранячі огузки за весь піст!

Принц Генріх Ви, панно...

Доллі Що скажете, ваша ласкавість?

Фальстаф Їхня ласкавість хоче сказати те, проти чого повстає вся його плоть.

Чути стукіт у двері.

Хазяйка Хто там гримає? Ану, глянь, Френсісе!

Входить Пітo.

Принц Генріх Які новини, Піто?

Піто Уже в Вестмінстері король, ваш батько.
Десятків два знеможених гінців
Примчали з півночі. А по дорозі
Я перейняв з десяток капітанів;
Спітнілі, без шапок, вони, хапливо
Гативши в двері по корчмах, шукали,
Де сер Джон Фальстаф, де він заподівся.

Принц Генріх Яка ганьба! Я, Пойнсе, тут марную
Безцінний час, коли повстання буря
Нас облягла, мов хмара, і ось-ось
На голі голови лине нам злива.
Гей, меч і плащ! Ну, на добраніч, Фальстаф!

Принц Генріх, Пойнс, Бардольф і Піто виходять.

Фальстаф Настав найлакоміший шматочок ночі,— і на тобі! Йди геть, не поласувавши!

Стукіт у двері.

Знову стукають

Повертається Бардольф.

Що там таке?

Бардольф Ви мусите явитися до двору,—
Під брамою на вас уже чекає
Десяток капітанів.

Фальстаф
(до пажа)
Заплати музикам, хлопче. Прощавай, хазяйко. Прощавай, Доллі. Бачите, мої любі дівчатка, як розшукують достойних людей. Нікчемні лежні можуть собі любісінько спати, а путнього чоловіка — ласкаво просимо! Бувайте, мої ненаглядні голубоньки. Якщо мене відразу ж не пошлють кудись, я ще побачуся з вами.

Доллі Ой! Говорити несила, серце так і заходиться. Прощай, дорогий Джеку. Та бережи себе.

Фальстаф Прощавайте, прощавайте.

Фальстаф і Бардольф виходять.

Хазяйка Щасливої тобі дороги. Коли зацвіте горох, то це вже буде двадцять і дев'ять рочків, як я знаю тебе. Та не вірю, що знайдеться в світі чоловік такий чесний, з таким вірним серцем.

Бардольф
(за кулісами)
Міс Продран!

Хазяйка А що там таке?
(за кулісами)
Скажи міс Продран, щоб ішла до мого пана.

Хазяйка О, хутенько, Доллі, біжи щодуху, моя люба Доллі.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Вестмінстер. Зала в палаці.

Входить король Генріх у нічному одязі, за ним — паж.

Король Генріх Хай прийдуть граф Серрей і граф Уорік,
Та перше ніж ввійти, хай прочитають
Оці листи уважно. Йди мерщій.

Паж виходить.

О, скільки підданців моїх убогих
Сплять мирно зараз. Сон! О любий сон!
Природи нянько добра, чим же я
Тебе сполохав, що склепить не хочеш
Повік моїх? Чом не даєш забути
Думок смутних? Чому радніший ти

Являтися в задимлені хатини
І під гудіння мух нічних дрімати
Десь на полу твердім, ніж у вельмож
В покоях запашних, на пишних ложах
Під запиналом, де милує слух
Мелодія п'янка. Дурний божок!
Лягаєш ти в брудну постелю черні,
Втікаючи від царського покою,
Мов од нічного калатала варти
Чи дзвону, що вночі на сполох б'є.
Над відхланню, на щоглóвім шпилі
Ти юнзі віки склеплюєш підступно,
Гойдаючи в колисці океану,
Коли шалений ураган рве піну
З валів убивчих і кошлатить їхні
Потворні голови, жбурляє геть
До хмар летючих в гуркоті страшному,
Що й мертвого спроможний розбудити.
Несправедливий сне, під згубну бурю
Ти присипляєш юнгу, змоклого на хлющ,
А в тихий час північний відмовляєш
В жаданому спочинку королю!
Старці щасливі! Спіть, запавши в сон,—
Не спать лиш нам під тягарем корон.

Входять Уорік і Серрей.

Уорік Вітаю, мій королю, з добрим ранком.

Король Генріх Вже ранок, лорди?

Уорік Так, пішло на другу.

Король Генріх Тоді і вас із добрим ранком, лорди.
Чи прочитали вам нові листи?

Уорік Так, владарю.

Король Генріх Тепер ви знаєте, яка недуга
Уразила все тіло королівства
І вже загрожує самому серцю.

Уорік Та ні, то тільки нетривалий розлад.
А рада мудра і належні ліки
Відновлять давні королівства сили;
Нортемберленд невдовзі прохолоне.

Король Генріх Якби, о господи, могли читати
Ми Книгу долі, бачити, як час

В кругобігу рівняє з долом гори!
Як материк, обриджений своєю
Тривалістю основ, у морі тане,
Як берегів ослаб скелястий пояс
На стегнах у Нептуна! Бачить, як
У келих перемін життя людського
Щодень влива фортуна інший трунок!
Якби юнак щасливий міг побачить
Своє майбутнє — розпач, небезпеку,—
Згорнув би Книгу він і тут же вмер.
І десяти ще не минуло років,
Як при столі однім водив хліб-сіль
З Нортемберлендом Річард, а минуло
Лише два роки, й почали війну
Поміж собою. Вісім літ тому
Душі моїй був Персі наймиліший,
Як брат, він пильнував моєї справи,
Життя за мене ладен був оддати:
То з вірності мені він кинув виклик
В обличчя Річарду. Здається, був
При тому хтось із вас.
(До Уоріка)
Чи то не ви,
Кузене Невіле? Тоді зазнавши
Тяжких образ Нортемберленда, Річард
Крізь сльози вимовив слова пророчі:
«Нортемберленде, ти — драбина. Нею
Мій родич Болінгброк зійде на трон».
Бог свідок, я тоді про те й не думав,
То змусила турбота про вітчизну
З величністю побратись. «Час настане,—
Провадив Річард,— і ганебний гріх,
Немов чиряк той, визрівши, прорветься».
Так ще тоді він провістив нехибно
Оцей ось дружби нашої розрив.

Уорік В житті людей трапляються випадки,
Що днів минулих сутність відбивають.
Тож, похопивши їх, віщати можна
У рисах головних прихід подій
Майбутніх, тих, які, ще не родившись,
У лоні часу нинішнього сплять,
Мов зерно, в зародках іще тендітних,
Та висидить і виростить їх час.
За цим законом Річард і вгадав,
Що тою зрадою Нортемберленд

Посіяв зради більшої зернину.
Вона ж, пускаючи коріння всюди,
Лише на вашім грунті дасть плоди.

Король Генріх Невже усе те неминуче? Що ж!
Тоді відважно стрінем неминучість.
Вона тепер волає нас до чину.
Архієпископ і Нортемберленд
Зібрали, кажуть, тисяч п'ятдесят.

Уорік Не може буть, королю. Поголос,
Мов та луна, подвоює усе,
Чого ми боїмось. Прошу, державцю,
Ідіть спочиньте. Я життям клянусь,
Тих сил, що ви послали вже, задосить,
Щоб забезпечить легку перемогу.
А ще я заспокою вас, королю,
Сказавши досить вірогідну звістку:
Помер Глендауер... А ви два тижні
Хворієте, й безсонні ночі можуть
Поглибити недугу вашу,— ляжте.

Король Генріх Послухаюсь я вашої поради.
Здолать би розбрат нам! Не склавши зброї,
Ми, лорди, рушим до землі святої.

Виходять

СЦЕНА 2

Глостершір. Перед домом судді М'ялоу.

Входять з різних боків суддя М'ялоу, суддя Помовч, Брезкл, Тінь, Струп, Немітч, Нуйвіл, у глибині сцени — слуги.

М'ялоу Прошу, прошу, сер. Вашу руку, сер, дайте вашу руку. Їй-богу, ви ранній птах. Як почувається мій любий кузен Помовч?

Помовч Добрий день, любий кузене М'ялоу.

М'ялоу А як здоров'ячко моєї кузини, вашої дружиноньки? Вашої найпринаднішої доні, моєї хрещениці Елен?

Помовч О, дика, як чорний дрізд, кузене М'ялоу.

М'ялоу Б'юсь об заклад, що мій кузен Вільям вийшов у перші студенти. Він і досі в Оксфорді?

Помовч Атож, і на моїм утриманні, сер.

М'ялоу Ну, то скоро вже буде в адвокатській школі. В таких літах я вже був студентом Клементського коледжу; там, гадаю, й досі пам'ятають шибеника М'ялоу.

Помовч Вас, кузене, прозивали тоді М'ялоу-одчайдухом.

М'ялоу Боже світе, яких тільки не давали мені прізвиськ! Та й чого тільки я не витівав, та ще як хвацько. Тоді ж таки навчалися там зі мною опецьок Джон Гріш із Стаффордшіру, чорненький Джордж Лахмітт, Френсіс Костоглотт і Вілл Скиглі із Котсволда. Такої четвірки заводіяк не знайшлось би по всіх коледжах. Признаюся тобі: ми добре знали, де шукати вертихвісток, і найкращі з них були до наших послуг. А ще був там такий собі Джек Фальстаф, теперішній сер Джон. Під ту пору він був хлопчаком і служив пажем у Томаса Мобрея, герцога Норфолкського.

Помовч Кузене, це не той сер Джон, що приїхав сюди набирати солдатів?

М'ялоу Той самий сер Джон, той самий. Пам'ятаю, він на моїх очах біля шкільних воріт провалив голову Скоганові, коли був ще отаким-о заввишки. Того ж таки дня і я чубився із Сімсоном Суддаком, що торгував городиною на задвір'ях Греївського коледжу. О господи Ісусе, яка то була втішна пора! І як багато із тих моїх друзів уже померло!

Помовч Всі ми, кузене, підемо за ними.

М'ялоу А звісно, звісно,— всі підемо, всі підемо за ними. Смерть, сказано у псалмах Давидових, нікого не милує. А скільки тепер на Стемфордському ярмарку правлять за пару добрих волів?

Помовч Їй-богу, не знаю, кузене. Я там не був.

М'ялоу Ні, від смерті не втечеш. А як там ваш земляк, старий Двій, живий і досі?

Помовч Помер уже.

М'ялоу Господи! Помер! Подумать лише: так хвацько стріляв із лука — і вмер! А як же він стріляв! Джон Гант щиро любив його і часто ставив на нього чималі гроші. Хе! Помер! Влучав же в ціль за двісті сімдесят кроків, а як легка стріла, то й за триста. Дивишся — і серце тьохкає від утіхи. Ну, а по чому ж тепер вівці?

Помовч Як до вівці. Два десятки добрих овець ідуть фунтів за десять.

М'ялоу Виходить, старий Двій таки вмер?

Помовч Ось ідуть двоє, здається, із людей сера Джона Фальстафа.

Входить Бардольф із солдатом.

Бардольф Добрий день, шановні панове. Будьте ласкаві, скажіть, хто тут суддя М'ялоу?

М'ялоу Я Роберт М'ялоу, пане, скромний есквайр тутешнього графства і один із королівських мирових суддів. Чого зволите?

Бардольф Мій капітан, сер, засвідчує вам свою пошану. Мій капітан, сер Джон Фальстаф, статечний джентльмен і, присягаю небом, відважний полководець.

М'ялоу Дякую йому за вияв пошани. Я знав його як людину, що спритно орудує запоясником. Як живе добрий лицар? Насмілюся запитати, як здоров'я міледі, його дружини?

Бардольф Даруйте, пане, але воякові треба призвичаюватися без дружини.

М'ялоу Слово честі, добре сказано; дуже добре сказано: «воякові треба призвичаюватися» — чудово! Та воно й правда. Мудрий вислів завжди схвалюють і шанують. «Призвичаюватися». Це походить від слова «звичай»; пречудова фраза, дуже добре.

Бардольф Вибачте, сер, це слово я перейняв од солдатів. Кажете «фраза»? Присягаюся денним світлом, я не знаю ніяких «фраз», але можу мечем довести, що «призвичаюватися» — слово достеменно солдатське і серед вояцтва цілком пристойне, нема в ньому нічого непристойного: «призвичаюватись» — це, як то кажуть, «пристосовуватись», або коли людина — ну як би то сказати — до чогось приладновується чи думає, що вона приладновується. Оце найточніший зміст. Їй-богу, слово цілком пристойне.

М'ялоу О, гляньте, хто йде.

Входить Фальстаф.

Вашу руку. Дайте вашу добру, шановну руку, сер. Слово честі, у вас прекрасний вигляд на свої роки. Ласкаво просимо, чудовий сер Джоне!

Фальстаф Вельми радий бачити вас при добрім здоров'ї, ласкавий пане Роберте М'ялоу. Містер Тузз, як не помиляюсь?

М'ялоу Ні, сер Джоне; це мій родич Помовч, колега по службі.

Фальстаф Он як. Ласкавий пане Помовч, вам вельми пасує така мирна посада, як мировий суддя.

Помовч Красненько дякую.

Фальстаф Ху, ну й спека! То як, панове, чи підібрали мені з десяток підходящих рекрутів?

М'ялоу Аякже. Зволите присісти?

Фальстаф Будь ласка, покажіть мені тих рекрутів.

М'ялоу Де список? Де список? Де список? Дайте глянути, дайте глянути. Так, так, так; справді так. Ральф Брезкл. Я викликатиму їх, і хай вони виходять, хай виходять, хай виходять. Подивимось. Де ж Ральф Брезкл?

Брезкл Я, з вашого дозволу, тутки.

М'ялоу Що скажете, сер Джоне? Хлопець міцний, молодий, дужий і з доброї родини.

Фальстаф Отже, прізвище твоє Брезкл?

Брезкл Так, з вашого дозволу.

Фальстаф Настала пора тебе попробувати.

М'ялоу Хе-хе-хе! Чудесно, їй-богу, чудесно! Те, що забрезкло, не можна вживати, не попробувавши. Слово честі, прекрасно сказано, сер Джон. Дуже влучно сказано!

Фальстаф
(до М'ялоу)
Запиши його, запиши.

Брезкл Писали вже мене і списували. Пора б дати спокій. Старенька моя мати не дасть собі ради з господарством, із чоловічими роботами. Куди там мене записувати! Знайдуться придатніші за мене до служби.

Фальстаф Не базікай, Брезкле. Послужиш і ти. Пора тебе попробувати.

Брезкл Теж мені, «попробувати»!

М'ялоу Тихо, голубе, тихо! Стань убік. Ти знаєш, куди тебе викликали? Поїхали далі, сер Джоне. Подивимось, подивимось. Саймоне Тінь!

Фальстаф Ану, давай його сюди. Посидимо в тіні. Мабуть, з нього й солдат холоднокровний вийде.

М'ялоу Де ж Тінь?

Тінь Я тут, пане.

Фальстаф Тінь, чий ти син?

Тінь Моєї матері, пане.

Фальстаф Син своєї матері. Схоже на правду... І водночас батькова тінь. Так частенько буває: син жінки — це тінь чоловіка, а не його подоба.

М'ялоу То як, сер Джоне, він вам подобається?

Фальстаф Тінь придасться на літо. Пиши і його. Хай наші списки будуть заповнені самими тінями.

М'ялоу Томас Струп!

Фальстаф Де він?

Струп Тут, пане.

Фальстаф Тебе зовуть Струпом?

Струп Так, пане.

Фальстаф Занадто паскудний із тебе Струп.

М'ялоу Записувати його, сер Джоне?

Фальстаф На якого дідька він потрібний,— одежа в нього на хребті висить, мов на вилах, та й ноги, ніби дві скіпки, і сам скидається на оту галочку в списках.

М'ялоу Хе-хе-хе! Дотепник із вас, великий дотепник, сер Джоне! Любо послухати! Френсіс Немітч!

Немітч Я тут, пане.

Фальстаф Яке твоє ремесло, Немітч?

Немітч Я — жіночий кравець, пане.

М'ялоу Записувати його, сер?

Фальстаф Пиши. Був би чоловічий кравець, списав би він вас крейдою вздовж і впоперек. А чи наробиш ти в ворожих лавах стільки дірок, скільки понароблював у жіночих спідничках?

Немітч Зроблю скільки зможу, пане. Більш ніж захочете.

Фальстаф Добре сказано; молодець, жіночий кравче. Добре сказав, хоробрий Немітч. Певний, що ти будеш такий відважний, як розлючений голуб або доблесна миша. Запишіть жіночого кравця, пане М'ялоу, конче запишіть.

Немітч Дуже хотілося б мені, пане, щоб разом із нами марширував і Струп.

Фальстаф А мені хотілось би, щоб ти був чоловічим кравцем, тоді б ти підлатав його і зробив годним для муштри. Не можу я взяти простим солдатом того, кому командувати цілим батальйоном. Задовольнися цим, непереможний Немітч.

Немітч Доведеться задовольнитись.

Фальстаф Вельми вдячний тобі, шановний Немітч. Хто там далі?

М'ялоу Пітер Нуйвіл із Пасовища.

Фальстаф Подивимось, що воно за Нуйвіл.

Нуйвіл Ось я, пане.

Фальстаф Ого, справжній віл! Чудово! Записуй його, доки не заревів.

Нуйвіл О господи! Милостивий пане капітане!

Фальстаф Що? Не встигли тебе й записати, а ти вже заревів?

Нуйвіл О господи боже! Я ж геть хвора людина, пане.

Фальстаф Що ж то за хвороба в тебе?

Нуйвіл Капосна застуда, пане, кашель мене душить. Я дістав його на королівській службі, пане, коли дзвонив у день коронації.

Фальстаф Ну, гаразд. Будеш воювати в халаті. Ми вмить виженемо з тебе застуду. Я потурбуюся, щоб по тобі віддзвонили твої друзі. То як там — уже всі?

М'ялоу Я викликав на два чоловіки більше — вам же потрібно чотирьох. А тепер, будь ласка, до мене на обід.

Фальстаф Випить із вами я вип'ю, а обідати ніколи. Слово честі, я радий був побачитися з вами, пане М'ялоу.

М'ялоу О сер Джоне, чи пам'ятаєте, як ми з вами пробули ніч у «Вітряку» на Сент-Джорджському полі?

Фальстаф Не треба про те говорити, ласкавий пане М'ялоу, не треба про те говорити.

М'ялоу Весела то була ніч. А чи жива ще Джен Потемк?

Фальстаф Жива, жива, пане М'ялоу.

М'ялоу От не могла вона терпіти мене.

Фальстаф Ніяк, ніяк. Вона часто казала: «Терпіти не можу пана М'ялоу».

М'ялоу Присягаю святою месою, я вмів доводити її до шаленства. Принадна то була молодичка. Чи тримається вона й досі?

Фальстаф Зістарілась, геть зістарілась, пане М'ялоу.

М'ялоу Та воно й пора: як же їй не зістарітись? У неї ж був од старого Потемка син Робін іще до того, як я вступив до Сент-Клементського коледжу.

Помовч Це було п'ятдесят п'ять років тому.

М'ялоу Еге ж, кузене Помовч, знав би ти, що ми з цим паном бачили й перебачили свого часу. Правда ж, сер Джоне?

Фальстаф Атож. Частенько нам, пане М'ялоу, випадало слухати, як годинник вибиває північ.

М'ялоу Частенько, таки частенько, сер Джоне, їй-богу, частенько. У нас було гасло: «Не зівай, хлопці!» Ну, та ходім обідати, ходім. Господи, яка ж то пора була! Ходім, ходім!

Фальстаф, М'ялоу і Помовч виходять.

Нуйвіл Ласкавий пане капрале Бардольф, зробіть таку ласку, порятуйте. Ось у мене для вас чотири генріхи по десять шилінгів французькими кронами. Сказать по правді: мені так хочеться марширувати, як і висіти на шибениці. Про мене, то воно мені самому й геть байдуже, тільки ж страх неохота, та воно й кортить із друзями зостатися, а про себе самого, то я ото й не побивався б, воно, признатися, пане, геть байдуже.

Бардольф Добре, добре. Відійди набік.

Брезкл Милостивий пане, капрале-копитане, зглянь теся над моєю старою матір'ю, станьте приятелем,— закиньте слівце за мене. Коли мене заберуть, їй самій не впоратися з господарством. Стара вона, немічна. Я вам дам сорок шилінгів.

Бардольф Гаразд, відійди набік.

Немітч Мені все дарма, от їй-богу, я смерті не боюся,— раз козі смерть. Судилося померти — помру, не судилося — ну й добре. Кожен повинен служити своєму королю. Хай буде, що буде. Хто вмре цього року, той убезпечений од смерті на той рік.

Бардольф Добре сказано. Молодець.

Немітч Ого-го! В мене, сто чортів, душа не заяча!

Повертаються Фальстаф, М'ялоу і Помовч.

Фальстаф Ну, пане, кого ж мені забирати?

М'ялоу Чотирьох на ваш вибір.

Бардольф

(стиха до Фальстафа)

Сер, на одне слово. Я взяв три фунти за те, щоб відпустити Брезкла й Нуйвіла.

Фальстаф Гаразд. Добре зробив.

М'ялоу Кого ж ви, сер Джоне, вибираєте?

Фальстаф Вибирайте за мене ви.

М'ялоу Добре, хай вам будуть Брезкл, Нуйвіл, Немітч і Тінь.

Фальстаф Брезкл і Нуйвіл? Ні-ні! Ти, Брезкле, брезкни собі вдома, доки не збрезкнеш нінащо. А тобі, Нуйвіле, ранувато в солдати. Попасися, підрости. Поки що обидва ви мені не підходите.

М'ялоу Сер Джоне, сер Джоне, не робіть собі на шкоду. Ці ж два — найкращі. А мені хочеться, щоб у вас були браві солдати.

Фальстаф Чи не хочете ви, пане М'ялоу, вчити мене, як набирати рекрутів? Що мені з їхньої сили, постави, зросту? Головне в солдата — дух, пане М'ялоу! Ось гляньте на Струпа. То дарма, що він такий собі миршавенький, зате набиватиме рушницю і палитиме спритніше, ніж коваль орудує молотом. Та він метатиметься сюди-туди жвавіше, ніж шинкарчук, що розносить кухлі з пивом. А цей Тінь із таким вузьким лицем, що видно його лише в профіль — от яких мені подавай! Та ворог у такого і не влучить,— це все одно, що стріляти в лезо складеного ножика. А, диви, прийдеться відступати,— знаєте, як жваво накиває п'ятами оцей жіночий кравець Немітч? О, давайте більше мені таких непоказних рекрутів. Здоровані нам ні до чого. Бардольфе, подай-но Струпові мушкета.

Бардольф На, бери, Струпе, і — кроком руш! Так, так, так...

Фальстаф Ану ж, ну! Покажи-но, який ти мастак до мушкета. Хвацько, дуже хвацько! О, просто чудово! Подавайте мені саме таких миршавих, зачучверілих, старих, зморщених, голомозих. Молодець! Ось тобі шість пенсів.

М'ялоу А все-таки не майстер він до зброї. Ще не набив руки. Пам'ятаю, коли я був в Сент-Клементському коледжі й грав сера Дагонета на Артурових грищах у Майленд-Гріні, був там один маленький жвавий чолов'яга. От хто орудував мушкетом! І туди його поверне, і сюди, то так, то сяк, а тоді — трах-тарарах! — і відстрибне, далі знову — туди й сюди. Такого спритника мені більш не доводилося бачити.

Фальстаф Із цих молодців вийдуть браві солдати, пане М'ялоу. Хай вас береже бог, пане Помовч; не буду витрачати з вами

зайвих слів. Бувайте здорові, панове. Дякую вам. До ночі мушу відмахати ще яких двадцять миль. Бардольфе, видай новобранцям мундири.

М'ялоу Хай вас благословить господь, сер Джоне, хай допоможе у ваших справах, а нам поверне мир. Вертаючись назад, завітайте до мене — поновимо давнє знайомство. Може, разом із вами я виберуся до двору.

Фальстаф Бог свідок, я був би радий, пане М'ялоу.

М'ялоу І прекрасно. Що пообіцяно, те буде зроблене. Щасти вам.

Фальстаф Прощавайте, шановні панове.

М'ялоу і Помовч виходять.

Бардольфе, веди новобранців.

Бардольф і рекрути виходять.

Ох і обскубу ж я цих суддів, коли вертатимусь! Добре розкусив я цього М'ялоу. Боже милий, як ми, старі люди, схильні до брехні! Цей сухоребрий суддя без угаву варнякав мені про свою безпутну молодість та свої подвиги на Тернбульській вулиці, і кожне третє слово було брехнею, яку він підносив слухачеві ретельніше, ніж сплачують данину турецькому падишахові. Я ж пам'ятаю його з Клементського коледжу. Скидався він на чоловічка, вирізаного після вечері з окрайця сиру. Голий він був точнісінько як роздвоєна редька, увінчана химерно вирізьбленою пикою. І таке воно було дрібне та засмоктане, що хтось короткозорий і не помітив би його. Ну, справжнісінька примара голоду. Та ще й хтивий, як та мавпа. Дівчата прозивали його мандрагорою. Ніколи не міг він наздогнати моду і наспівував заїжджeним повійницям пісеньок, що їх похопив із візницьких насвистів, присягаючи, ніби то його власні романси та серенади. А тепер цей Меч Гріха став ескваЙром і так безцеремонно базікає про Джона Ганта, ніби той був йому побратимом. А я ладен заприсягтися, що він бачив його єдиний раз у житті в Тілт-Ярді, коли Гант провалив йому голову за те, що він зашився у маршалів почет. Я сам був при тому і сказав Гантові, що він побив своє власне ймення. Адже цього сухаря М'ялоу зі всім його одягом можна було заховати у в'юнову шкуру; футляр від гобоя був би йому просторий, як палац. Нині ж у нього і маєток, і рогата худоба. Ну й добре. Коли повернуся, неодмінно поновлю з ним знайомство. Бодай я лиха не обібрався, якщо не зроблю собі з нього двох філософських каменів. Коли стара щука ковтає молоденьку плітку, то, тримаючись законів природи, я не бачу підстав, чому б мені не ковтнути цього ескваЙрика. Нехай-но тільки настане сприятлива година — і побачимо, чим воно скінчиться.

(Виходить)

СЦЕНА 1

Йоркшір. Голтрійський ліс.

Входять архієпископ Йоркський, Мобрей, Гастінгс та інші.

Архієпископ Як називається цей ліс?

Гастінгс Голтрійська пуща, превелебний отче.

Архієпископ Спинімось тут, вивідачів пошлімо,—
Ворожу силу треба певно знати.

Гастінгс Їх вислано.

Архієпископ Гаразд. Брати і друзі,
Сказать вам мушу, що недавно я,
Холодного як тоном, так і змістом,
Листа отримав од Нортемберленда,—
Мовляв, пристать до нас хотів би з військом,
Що гідне імені його було б,
Але, зібрать такого не спромігшись,
Подався у Шотландію чекати
Години слушної. В кінці ж листа
Сердечно бога молить помогти нам
В бою кривавім з ворогом жорстоким.

Мобрей Виходить, що надії всі на нього
Розбилися ущент.

Входить гонець.

Гастінгс Які там вісті?

Гонець Із заходу, від нас лише за милю,
Вже йде шикований до бою ворог.
Зайняв такий він простір, що, напевно,
В рядах його десь добрих тисяч тридцять.

Мобрей Ми так і думали. Тож уперед!
Чоло в чоло ми стрінемось на полі.

Входить Вестморленд.

Архієпископ Це що за лицар появився збройний?

Мобрей Лорд Вестморленд, якщо не помиляюсь.

Вестморленд Принц Джон Ланкастерський, наш полководець,
Вітає вас, бажає вам здоров'я.

Архієпископ Що, Вестморленде, привело сюди вас,
Кажіть із миром?

Вестморленд Я слова мої
До вашої велебності звертаю.
Якби повстання це в своїй подобі
Явилося до вас ганебним тлумом
Хлопчиськів, зухів, ницих жебраків
Під проводом молодиків жорстоких,
Повторюю, якби цей бунт проклятий
Явився вам в своїй подобі справжній,
Ви, превелебний отче, й ви, мілорди,
Плащем своєї честі не прикрили б
Гидкої наготи кривавих чвар.
Архієпископе, ви, чий престол
Спирається на громадянський мир,
Чиєї бороди уже давно
Торкнулася долоня срібна миру,
Чиї знання і мудрість виростали
На пліднім грунті миру й супокою,
Чий одяг білий — символ чистоти,
Голубка миру, дух благословенний,—
Чому перекладаєте себе ви
Із мови миру, любої народу,
На грубу мову згубної війни,
На панцири замінюючи книги,
На кров — чорнило, пера — на списи,
Спасенну проповідь — на сурем зойки,
Несамовитий заклик до війни?

Архієпископ Питаєте — навіщо так роблю я?
Коротка відповідь: усі ми хворі.
Надмірна розкіш і безпутність наша
Нас до гарячки довели. Тож треба
Пустить нам трохи крові. Від цієї
Недуги Річард, наш король, сконав.
Одначе, Вестморленде мій шляхетний,
Я не як лікар тут. В повстанські лави
Став не як ворог миру й супокою.
Перестрахом недовгої війни
Я тільки прагну лікувати душі,
Що переситилися щастям; прагну

Застояну очистить кров, яка
Намулом жили забиває нам;
Скажу ясніше: справедливо я
Поклав на шальки терезів одних
Повстання зло й те зло, яке ми терпим,—
І кривди наші все перетягли,
В чім винуватять нас. Ми добре бачим,
Куди тече ріка часу, і нас
Обставин хвиля вирвала нарешті
З околу мирного. Всім кривдам нашим
Рахунок склавши, ми заприсягли
Його стягти, як час на те настане.
Не раз хотіли ми його подати,
Але ж до короля не доступитись,—
До нього нас не підпускали ті,
Хто завдає найбільшої нам кривди.
Недавнього минулого страхіття,
Записані на наших землях кров'ю,
Ще не просохлою, та біди ті,
Що їх сьогодні терпимо раз по раз,
Нам осоружного дали меча
Не руйнувати мир і не відтяти
Від нього віть хоча б одну-єдину,
А лиш на те, щоб мир правдивий ми
Утвердили не на словах — на ділі.

Вестморленд Коли ж то ваших скарг не прийняли?
Чи вас король образив? Пер котрий
Завдав образи вам з його намови?
Що спонукало вашу превелебність
Печаттю божою скріпить сувій
Кривавого й зухвалого повстання
Та освятить меча кривавих чвар?

Архієпископ Сестра нам всім — держава — спонукала,
Яка, мойого скатувавши брата,
Запеклим стала ворогом моїм.

Вестморленд У помсті необхідності нема,
Якби й була, то мста вам не пасує!

Мобрей Чом не пасує нам, коли втямки
І нинішні, й колишні біди всім,
Хто терпить гніт несправедливих рук,
Що душать нашу честь?

Вестморленд Ласкавий лорде,
Як збагнете фатальну неминучість

Подій цих, то упевнитесь самі,
Що кривдник ваш — це час, а не король.
Хоч особисто вам, як я гадаю,
Ані король, ні час наш не дали
Ніякої причини нарікати.
Хіба вам не вернули володінь,
Що пам'яті святої герцог Норфолк —
Ваш батько славний — ними володів?

Мобрей Скажіть, хіба мій батько честь утратив,
Щоб я відновлювати мав її?
Король, хоча й любив його, проте
Несамохіть, лише з принуки мусив
Прогнати геть. А в мить, коли отець мій
Та Болінгброк, підвівшись на стременах,
Острогами поздиблювали коней,
І вже списи взяли напереваги,
Й метали іскри поглядом шаленим
Один у одного з-під заборола
Крізь сталь решітки, й сурми подали
До бою знак — якраз тоді, коли
Ніщо вже Болінгброка не могло
Від батькового списа врятувати,—
Король на землю кинув берло, й цим
Прирік на смерть і сам себе, і тих,
Кого мечем і підступу, й закону
Скарав пізніше мстивий Болінгброк.

Вестморленд Ви, лорде Мобрей, щось не те сказали!
Граф Герефорд прославився тоді
Найкращим лицарем у нашім краї,—
Хтозна, кому б то усміхнулась доля!
Проте, якби ваш батько й переміг,
Із Ковентрі не виніс би він слави,
Бо одностайно Англія уся
Зненавистю палала проти нього,
За Герефорда молячись. Народ
Благословляв, обожнював його
І шанував щиріш, ніж короля.
Та я вже збочив од мети своєї.
Наш принц і вождь послав мене до вас
Узнати скарги ваші й передати,
Що він вас пильно вислухати ладен
І все, що ворожнечу породило,
Усунути.

Мобрей На це його штовхає
Самий лиш розрахунок, а не милість.

Вестморленд Ви, Мобрею, засліплені пихою.
Не страх, а милість керувала принцом.
Ось військо наше, гляньте; присягаю,
Воно цілком надійне, і про страх
У ньому годі й думку припускати.
В шерегах в нас імен славетних більше,
Бійці мечем орудують вправніше,
І зброя краща, і мета світліша.
Це все дає підстави нам гадати,
Що і серця хоробріші у нас.
Тож не кажіть, немовби ми з принуки
Жадаємо переговорів з вами.

Мобрей Не схильний я до цих переговорів.

Вестморленд Бо ви соромитесь за вчинки власні:
Не терпить дотику гнійний нарив.

Гастінгс Чи має повноваження принц Джон
Від імені державця виступати,
Приймать ухвали та умови миру?

Вестморленд Сам титул надає цих прав йому,—
Мене дивує марне запитання.

Архієпископ Тоді візьміть, мілорде, цей папір,—
Тут списано усі вимоги наші.
Хай пункт за пунктом виконають їх,
А наші однодумці — тут і всюди —
Хай будуть прощені перед законом,
Нехай усі бажання наші будуть
Негайно вволені,— лише тоді
Ми вернемось у береги покори
Й рукою миру зв'яжем наші сили.

Вестморленд Давайте наші армії, панове,
Віч-на-віч зведемо: як ласка божа,
Закінчим нашу суперечку миром,
А ні — нехай мечі на бойовищі
Вирішують її.

Архієпископ Гаразд, мілорде.

Вестморленд виходить.

Мобрей В мені шепоче голос потаємний:
Цей мир тривким ніяк не може бути.

Гастінгс Не бійтеся. Якщо його укласти
На грунті тих вимог, широких, точних,
Яких ми домагаємось, то буде,
Неначе скеля, непорушний він.

Мобрей Авжеж, та ми опинимось в неласці
Такій, що навіть і дрібний, нікчемний,
І геть безглуздий привід нагадає
Державцеві про нинішнє повстання.
І хоч би ми у вірності своїй
На мучеництво йшли за нього, нас
На вітрі провіватимуть такім,
Що полетить з половою й зерно:
Добра в нас не побачать, тільки зло.

Архієпископ Ні, ні, мілорде. Зважте, що король
Стомився од безладдя і затямив,
Що, ворога згубивши, наживе
Собі ще більших двох в його нащадках.
Тому захоче на своїй таблиці
Зітерти все, намовників прогнати,
Щоб сліду не залишилось того,
Який у пам'яті будити може
Болючий спомин про колишні втрати.
І знає він: не вирвати в країні,
Немов бур'ян, усе, що підозріле,
Бо друзі й вороги своїм корінням
Сплелися так, що, ворога рвучи,
Разом і друга мимохіть захопиш.
Весь край нагадує сварливу жінку,
Що розлютила мужа так, аж він
На неї кидається з кулаками,
Вона ж, вхопивши немовля на руки,
Ним затуляється, щоб зупинити
Удар шалений.

Гастінгс А король, крім того,
Вже поламав усі киї на спинах
Сміливців непокірливих, тож нині
Йому знарядь бракує, щоб карати,
Тож він тепер, немов той лев беззубий,
Погрожує, але не рве.

Архієпископ То правда.
Мій лорде-маршале, не сумнівайтесь:
Як дійдемо ми згоди з королем,
То буде мир, мов кістка перебита,
Що, зрісшися, на зламі лиш зміцнилась.

Мобрей Хай буде так. Ось Вестморленд іде.

Входить Вестморленд.

Вестморленд Принц наближається. Чи зволять лорди
На рівній відстані від армій двох
Із ним зустрітись?

Мобрей Превелебний отче,
Ходімо з богом.

Архієпископ Поспішіть вперед
І привітайте принца. Ми йдемо.

Входять.

СЦЕНА 2

Інша частина лісу.

Входять з одного боку архієпископ, Мобрей, Гастінгс та інші, з другого — принц Джон Ланкастерський, Вестморленд та почет.

Принц Джон Кузене Мобрей, просимо ласкаво,
Архієпископе, день добрий вам,
Вітаю лорда Гастінгса, всіх інших.
Особі вашій, превелебний отче,
Більш личило б скликати дзвоном паству,
Щоб при амвоні слухала побожно,
Як ви тлумачите Письмо святе,
Ніж в панцирі крицевім до різні
Підбурювати барабаном помсти
Зухвалий тлум, замінюючи слово
На згубний меч, життя людське — на смерть.
Той, хто любов'ю короля зігрітий,
Його великим серцем володіє,
Той, зловживаючи його довір'ям,—
Безмірного завдати може лиха
Під захистом державця! Так, мілорде
Архієпископе, і ви. Всі ж знали,
Як ви заглибились у слово боже!
Для нас ви стали голосом господнім,
Провісником його святої волі
І посередником щонайвірнішим
Між ласкою небес та суєтою
Мирською. Хто б із нас, скажіть, повірив,
Що ви свого надуживете сану

І скористаєтесь із ласки неба
Як ниций фаворит, що королівським
Ім'ям уладнує мерзенні справи?
Лукаво вдаючи, що волю бога
Виконуєте ревно, ви до бунту
Підданців наших нацькували проти
Намісника господнього — монарха.
Ви мир земний і вишній похитнули,
Стягнувши збройні тлуми.

Архієпископ Добрий принце
Ланкастерський, не руйнувати мир
Сюди зібрались ми. І щойно я
Вже лорду Вестморленду пояснив:
Лиха година спонукає нас
Вдаватися до засобів потворних,
Аби себе від згуби врятувати.
Я списки кривд, що нам їх завдали,
Вам надсилав, та двір їх відхиляв
З погордою, тож сам він породив
Цих воєн гідру. Хижий зір її
Приспать ви можете, задовольнивши
Оті вимоги наші справедливі.
Тоді, звільнившися від пут шаленства,
Покірність наша схилиться до ніг
Державцеві.

Мобрей А ні — до смерті будем
Хоробро битися.

Гастінгс Коли ж загинем,
Наступники підхоплять нашу зброю;
Вони поляжуть — їх заступлять інші,
І зло від зла родитиметься; чвари
Так переходитимуть з роду в рід,
Допоки люд не виведеться в краї.

Принц Джон Ви, Гастінгсе, занадто близькозорі,
Щоб у майбутнього безоднях бачить.

Вестморленд Чи висловити зволить ваша світлість
Свій погляд на вимоги їхні?

Принц Джон Добре.
Я все це схвалюю і все приймаю,
І честю роду нашого клянусь,
Що, хибно зрозумівши волю батька,
Її кривотлумачив дехто з наших

Осіб високих та надуживав
І владою, й довір'ям короля.
Ми все як слід владнаємо, мілорде,
Даю вам слово. Як цього достатньо,
То розпустіть солдат по їхніх графствах.
Те саме зробимо і ми. А зараз
Обнімемося щиро перед військом
І вип'ємо, нехай солдати наші
Несуть додому свідчення того,
Що дружбу в нас відновлено і мир.

Архієпископ Порукою беру я слово принца.

Принц Джон Даю його й дотримаюся чесно.
П'ю за здоров'я ваше, монсеньйоре.

Гастінгс
(до офіцера)
Йдіть, капітане, війську сповістіть
Про мир. Хай, заплативши їм, розпустять
Всіх по домах. Яка то радість їм!

Офіцер виходить.

Архієпископ За вас я, лорде Вестморленде, п'ю.

Вестморленд А я за вас, мілорде. Знали б ви,
Яких зусиль нам коштує цей мир,
Охочіше пили б. А я невдовзі
Любов свою вам доведу.

Архієпископ У ній
Не сумніваюсь я.

Вестморленд Радий безмірно,
Кузене Мобрею, здоров'я ваше!

Мобрей Ви в добру пору зичите здоров'я:
Я щойно негаразд відчув себе.
Перед нещастям люди веселяться,
А смуток, навпаки, віщує втіху.

Вестморленд То веселіться, добрий мій кузене.
Цей наглий смуток — певна запорука,
Що ранок вам несе відрадну вістку.

Архієпископ Ще не бувало легко так на серці.

Мобрей Тим гірш, якщо оті прикмети слушні.

За кулісами крик.

Принц Джон Ви чуєте? Солдати мир вітають!

Мобрей Волів би слухать радощі звитяги.

Архієпископ Одна природа в миру і звитяги:
І ті, і ті подолані шляхетно
Без жодних втрат.

Принц Джон Ви, Вестморленде, йдіть
І наше військо також розпустіть.

Вестморленд виходить.

Якщо ви зволите, ласкавий лорде,
Хай пройдуть наші армії повз нас,
Щоб ми побачили, з ким битись мали.

Архієпископ Нехай до розпуску, мілорде Гастінгс,
Все наше військо перед нами пройде.

Гастінгс виходить.

Принц Джон Гадаю, ніч ми разом перебудем?

Входить Вестморленд.

Чом наше військо ще не розійшлося?

Вестморленд Старшині наказали ви стояти,—
Розійдуться лиш з вашого наказу.

Принц Джон Обов'язок солдати знають.

Входить Гастінгс.

Гастінгс Лорде,
Розсипалося наше військо. Наче
Бики, що ярма познімали з них,
На північ, південь, захід і на схід
Спішать усі. Відпущені так школярі —
Хто мчить додому, хто — на грища.

Вестморленд То добра вістка, Гастінгсе; за неї
Я в нагороду арештую вас,
Вас, Мобрею, і вас, велебний отче.
Всіх трьох — за ницу і мерзенну зраду.

Мобрей Чи справедливий це і чесний вчинок?

Вестморленд Гадаєте, що змовництво чесніше?

Архієпископ А дане слово?

Принц Джон Не давав я слова.
Задовольнити лиш пообіцяв
Вимоги ваші. Все, як християнин,
Я виконаю чесно. Що ж до вас,
То вас, як зрадників, скарають смертю
За вчинки ваші, за безглуздий бунт:
Бо ж дурістю було збирать війська,
Ще більша дурість — розпустити їх.
Бить в барабани й гнатись за юрбою!
Нам бог послав звитягу цю без бою.
На плаху зрадників; те гідне ложе
Їм дух спустити у ганьбі поможе.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша частина лісу. Шум бою. Сутички.

З протилежних боків виходять Фальстаф і Колвіл.

Фальстаф Як звати вас, пане? В якім ви чині і звідки родом?

Колвіл Я лицар, сер, звуся Колвіл із Долини.

Фальстаф Гаразд. Звуть вас Колвіл, звання ваше — лицар, а місце проживання — Долина. Колвіл — так вас називатимуть і надалі, але віднині вам привласнюється ще й імення зрадник, а за місце проживання вам буде підземелля тюремної вежі. А що воно досить глибоке, то ви й залишитеся Колвілом у Долині.

Колвіл Чи ви не сер Джон Фальстаф?

Фальстаф Хто б я не був, а хоробрістю такий самий, як він. Ну, то як, здаєтесь, пане, самохіть, чи доведеться мені впріти через вас? Якщо я впрію, то кожна крапля мого поту стане сльозою ваших друзів, які оплакуватимуть вашу смерть. Отож буди в собі страх, дрижи і благай у мене пощади.

Колвіл Мені здається, що ви — сер Джон Фальстаф, і тому я здаюсь.

Фальстаф Я маю в череві цілий оберемок мов, і кожна з них повсюдно роздзвонює моє славне ім'я. Якби моє черево було скромніших розмірів, у Європі не знайшлося б меткішого за мене молодця. Моє черево — то моя згуба. О, йде наш полководець.

Входять принц Джон Ланкастерський, Вестморленд та інші.

Принц Джон Скінчився шал. Погоню припинити.
Звеліть, мій друже, просурмить відбій.

Вестморленд виходить.

Де, Фальстафе, ви змарнували час?
З'явились ви, коли вже все скінчилось.
За ці шахрайства тягарем своїм
Ви шибеницю можете зламати.

Фальстаф То було б дивно, мілорде, якби цього не сталося. Я ще не бачив, щоб нагородою за хоробрість було щось інше, крім осуду й докорів. Чи ви, мілорде, гадаєте, ніби я ластівка, стріла чи гарматна куля? Хіба ж можу я, бідолашний дід, линути зі швидкістю думки? Спішив я щодуху, заїздив сто вісімдесят поштових коней, примчав сюди і, весь у пилюці, тут же, показуючи чудеса відваги, взяв у полон сера Джона Колвіла з Долини, несамовитого лицаря і найхоробрішого ворога. Та куди ділась його хоробрість! Лиш глянув на мене — і тут же здався. Отож я можу сміливо сказати слідом за орлоносим римлянином, їхнім імператором: прийшов, побачив, переміг.

Принц Джон Це сталося скорше завдяки його чемності, аніж вашій хоробрості.

Фальстаф Хто там його розбере, але ось він у моїх руках, я передаю його вам і прошу вашу милість, щоб мій подвиг було записано поряд з іншими великими подіями нинішнього дня. А ні — присягаюся богом, звелю скласти про цей подвиг баладу і над заголовком намалювати Колвіла, що цілує мені ноги. Якщо ви змусите мене до цього, то, присягаю словом дворянина, всі виглядатимуть поруч зі мною, як позолочені шеляги, і я своїм блиском затьмарю вас на чистому небі слави, як повний місяць затьмарює зорі, що проти нього здаються головками шпильок. Отож віддайте мені належне — нехай буде високо підняте моє геройство.

Принц Джон Занадто важке твоє геройство, щоб його підняти.

Фальстаф То нехай воно сяє.

Принц Джон Занадто воно тьмяне, щоб сяяти.

Фальстаф Робіть із ним що завгодно, ласкавий принце, називайте його, як вам захочеться, аби з того була мені якась пожива.

Принц Джон То звати тебе Колвіл?

Колвіл Так, мілорде.

Принц Джон Ти, Колвіле, відомий бунтар.

Фальстаф А взяв його в полон підданець, відомий вірністю королеві.

Колвіл Такий я самий, як моя старшина,
Що нас вела. От був би я вождем —
Дорожче б вам дісталась перемога.

Фальстаф Не знаю, за скільки продалась ваша старшина, а ти молодець хоч куди, бо віддався мені задарма, і я вельми вдячний тобі.

Повертається Вестморленд.

Принц Джон Погоню припинили?

Вестморленд Б'ють відступ. Кінчилась розплата.

Принц Джон Добре.
Всіх зрадників із Колвілом разом
У Йорк відправити й скарать негайно.
Ви ж, Бленте, пильно стережіть його.

Колвіл під охороною і Блент виходять.

Тепер, мілорди, рушимо до двору.
Я чув, що батько небезпечно хворий.
(До Вестморленда)
Мчіть уперед, кузене,— добру вістку
Про нашу перемогу передайте,
Щоб тим болящому снаги додати.
Ми ж поспіхом услід за вами підем.

Фальстаф Дозвольте через Глостершір, мілорде,
Мені вертатися. Обов'язково
Замовте, я прошу, прихильне слово
Про мене при дворі.

Принц Джон Прощайте, сер.
Мій сан велить сказати там про вас
Прихильніше, ніж заслужили ви.

Всі, крім Фальстафа, виходять.

Фальстаф Дай боже, щоб у тебе вистачило на те глузду. Це більше пасувало б тобі, ніж твоє герцогство. Слово честі, цей розважливий молодик нітрохи не любить мене. Ніхто на світі не зможе його розсмішити. Та воно й не дивно,— він же не п'є вина. З таких добропристойних молодиків не буває нічого путящого. Легкі напої та рибні страви так охолоджують їхню кров, що на них нападає якась чоловіча неміч, і, одружившись, вони приводять на світ самих дівчаток. Це здебільша боягузи та дурні. Дехто з нас був би таким

самим, якби не вживав міцних напоїв. А добрий херес дає подвійну користь: він ударяє в голову і висушує осілі на мізку випари глупоти й понурості. Від хересу мізок стає похапливіший, швидший, винахідливіший, сповнюється жвавими, легкими, грайливими образами, що передаються язикові й народжують предивні дотепи. Друга властивість чудового хересу в тім, що він зігріває кров. Коли вона холоне й тужавіє, то печінка блідне й стає майже білою, а це найперша ознака малодушності та боягузтва. Херес, зігріваючи кров, гонить її по всьому тілу. Від того паленіє обличчя, яке, ніби сигнальний вогонь, пориває до бою всі сили людини, цього невеличкого королівства. І тоді все юрмище життєвих духів гуртується навколо свого капітана — серця, а воно, підбадьорене і горде з такого війська, зважується хоч на який подвиг. Отже, вся відвага від хересу. Воєнне мистецтво — ніщо без хересу. Це він його рухає. А вченість — це просто нерухомий золотий скарб, що його оберігає диявол, доки херес не виведе тієї вченості на світло. Тим-то принц Генріх і хоробрий, що, успадкувавши холодну батьківську кров, як тую виснажену неродючу ниву, угноїв, упорав і зволожив її щедрими напоями життєдайного хересу, який зробив його відважним і запальним. Якби в мене була тисяча синів, я найперше навчив би їх життєвого правила: уникайте легких напоїв, пийте самий лише херес.

Входить Бардольф.

Ну, що, Бардольфе?

Бардольф Військо розпущено. Всі розійшлися.

Фальстаф Хай собі розходяться. Я вирушаю на Глостершір. Та навідаю містера Роберта М'ялоу, есквайра. Я вже добряче розім'яв його між пальцями, скоро буду сургучувати ним листи. Ходімо.

Виходять.

СЦЕНА 4

Вестмінстер. Єрусалимський покій у палаці.

Входять король Генріх, Кларенс, принц Гемфрі, Уорік та інші.

Король Генріх Як дасть господь упоратись щасливо
Із чварами, що нам кривавлять трон,
Ми нашу молодь поведем негайно

На землі ті, де битись їй належить
Мечем посвяченим. Уже стоять
Споряджені і флот, і військо. Вже ми
Намісників призначили за себе,
Усе сприяє нашому бажанню,
Бракує нам лише тілесних сил,
І мусим ждать, допоки бунтарям
Не схилять карків у ярмо державця
Законного.

Уорік І сили, й перемога
До вас небавом прийдуть.

Король Генріх Любий Глостер,
Мій сину Гемфрі, де твій брат, принц Генріх?

Принц Гемфрі Гадаю, мій велителю, полює
У Віндзорі.

Король Генріх В якому товаристві?

Принц Гемфрі Не знаю, мій державцю.

Король Генріх Чи не з братом,
Не з Кларенсом поїхав він туди?

Принц Гемфрі Мілорде, ні, брат Томас перед вами.

Кларенс Чого бажає батько мій, король?

Король Генріх Нічого, крім добра тобі, мій сину.
Чому ж не з братом принцом ти полюєш?
Тебе він любить, Томасе, а ти
Ним нехтуєш, хоча ти в нього в серці
З усіх братів посів найперше місце.
Шануй любов його. Коли я вмру,
Ти, ставши посередником шляхетним
Поміж величністю його й братами,
Багато зможеш принести добра їм.
Тож не цурайся брата, не втрачай
Його монаршої до тебе ласки.
Ласкавий він до тих, хто з ним люб'язний.
До сліз жалю і співчуття він схильний.
Рука його, як денне світло, щедра,
Але у гніві кременем стає він,
Немов зима, похмурий і суворий,
Як вітер крижаний, що дме зненацька
Напровесні. Зважай на тую вдачу:
За похибки картай обачно й лиш тоді,
Коли веселощів у нім буяє кров.

Коли ж похмурий він, то зачекай,
Допоки вляжеться його шаленство.
Воно втихає, мов на суші кит,
Метанням власним вибившись із сил.
Затям це, Томасе, і станеш ти
Щитом для друзів, а братів з'єднаєш
Так міцно, ніби золотий обруч;
І дзбан із кров'ю спільною ніколи
Не протікатиме, хоч неминуче
Час підливатиме туди підступно
Лукавих нашептів трутизну, дужчу
За аконіт і згубнішу за порох.

Кларенс Я буду піклуватися про нього
Із щирою любов'ю.

Король Генріх Чом же ти
Не з братом в Віндзорі?

Кларенс Бо він не там —
Він в Лондоні обідає сьогодні.

Король Генріх Чи знаєш ти, в якому товаристві?

Кларенс З ним Пойнс і всі завсідники його.

Король Генріх Де жирний грунт, там бур'янів багато.
Він — світлий образ юності моєї —
Обплутаний тим зіллям; через те
Спотойбіч смертної години я
Дивлюся з болем, і ридає серце
Кривавими слізьми, лиш уявлю
Ті дні лихі, гнилу нікчемну пору,
Що жде на вас, як тільки-но засну
Я поруч предків. Бо його сваволі
Ніщо не загнуздає, і тоді
Подружать з ним жага та марнотратство,
І стане радником лиш кров гаряча.
О, як на крилах запалу помчить він
У небезпеку, на ганебну згубу!

Уорік Про нього судите, королю, хибно.
Вивчає він своїх товаришів,
Як мову чужоземну. Той, хто хоче
Опанувать її, повинен часом
Слова й нескромні слухати й завчати,
А, вивчені, вони огиду будять,
Яка вживати їх не дасть надалі.
Так згодом принц товаришів своїх,
Мов лайку вуличну, відкине геть.

І стануть спомини про них лишень
Живою мірою, щоб інших мірять,—
Колишнє зло йому на користь піде.

Король Генріх Ні, рідко бджоли кидають щільник,
Хоча б лежав він при самому стерві.

Входить Вестморленд.

Це Вестморленд?

Вестморленд Я зичу королю
Здоров'я й літ щасливих на додачу
До тих новин відрадних, що привіз я.
Принц Джон, ваш син, цілує вашу руку
І сповіщає, що єпископ Йоркський
І Мобрей з Гастінгсом та інші з ними
Покарані, як ваш закон велить.
Мечі бунтарські вкладено до піхов,
І миру віть оливкова розквітла.
Про все докладніше, королю мій,
Узнаєте з донесень принца Джона.

Король Генріх Ти, Вестморленде,— птах весни жаданий,
Що по зимі погожий день вістує.

Входить Гаркорт.

О, ще новини!

Гаркорт Хай господь, королю,
Вас захистить од ворогів. Коли ж
Повстати зважаться, хай упадуть,
Як ті, про кого я приніс вам вість.
Вже лорда Бардольфа й Нортемберленда
З шотландськими й англійськими військами
Наголову розбив шериф Йоркшірський,
А як точився бій, королю, звольте
У цім посланні прочитать.

Король Генріх Чого ж
Від радісних новин мені так тяжко?
Хіба ніколи з повними руками
До нас фортуна не приходить? Тільки
Незграбно пише чарівні слова?
Вона дає лиш апетит бідноті,
Та хліба не дає. А багачам
Приносить ласощі і відбирає
В них апетит, аби того достатку
Спожити не могли. Мені б радіти
З новин тих добрих, тільки ж гасне зір

І в голові мутиться. Підійдіть.
Мені недобре.
(Мліє)

Принц Гемфрі Владарю, кріпіться!

Кларенс Мій батьку царственний!

Вестморленд Відкрийте очі,
Отямтесь, владарю!

Уорік Спокійно, принци,—
Ці напади бували в короля.
Тож відступіть. Повітря дайте більше!
Король отямиться за мить.

Кларенс О ні!
Страждань таких не витерпить він довго.
Турботи і напруга розумова
Його душі поруйнували мури,
І крізь пролом ось-ось життя полине.

Принц Гемфрі Мене страшать пересуди простацькі
Про виплоди потворні, про малят,
Зачатих без батьків. Природи лад
Порушено: мов рік перестрибнув
Ті кілька місяців, що їх спіткав
Заснулими.

Кларенс Були на річці тричі
Припливи без відпливів. А старі —
Отой живий літопис — запевняють,
Що так було невдовзі перед тим,
Коли Едвард, наш предок, захворівши,
Помер.

Уорік Король отямився, тихіше.

Принц Гемфрі Оце, мабуть, чи не останній приступ.

Король Генріх Перенесіть мене в опочивальню,
Лиш дуже обережно, прошу вас.

Виходять.

СЦЕНА 5

Інша кімната в палаці. Король Генріх у ліжку, Кларенс, Гемфрі, Уорік та інші.

Король Генріх Не треба тут шуміти, любі друзі.
Нехай лише чиясь рука ласкава
Заграє стиха втомленій душі.

Уорік Хай грають у суміжному покої.

Король Генріх Корону покладіте на подушку.

Кларенс Запали очі. Геть перемінився.

Уорік Тихіш.

Входить принц Генріх.

Принц Генріх Чи знає хто, де герцог Кларенс?

Кларенс Я, брате, тут, прибитий горем.

Принц Генріх Що?
В палаці дощ, коли надворі сухо?
Як почувається король?

Принц Гемфрі Геть кепсько.

Принц Генріх А він новини чув? Скажіть негайно.

Принц Гемфрі Узнавши їх, він вельми занепав.

Принц Генріх Якщо лише від радощів заслаб він,
Одужає без ліків.

Уорік О мілорде,
Не гомоніть, притиште голос, принце.
Король, ваш батько, задрімав, здається.

Кларенс До іншої кімнати перейдім.

Уорік Чи разом з нами піде й ваша милість?

Принц Генріх Ні, ні, я залишуся з королем.

Всі, крім принца Генріха, виходять.

Чому лежить корона на подушці,
Ця подруга постелі неспокійна?
Блискучий клопіт, золота тривого,
Що браму снів тримаєш часто навстіж

В безсонну ніч! Ось він з тобою спить,
Але не солодко й не міцно так,
Як той, хто в простім ковпаку нічному
Хропе всю ніч на тапчані твердім.
Величносте, як болю завдаєш ти
Своєму носієві,— ти для нього,
Мов панцер пишний у спекотну днину,
Що, захищаючи, пече... Пушинка
Перед його вустами непорушно
Лежить. Якби він дихав, то легка
Пушинка б коливалась. Батьку любий!
Цей сон — глибокий справді. Розлучив він
Вже багатьох англійських королів
З короною цією золотою.
Данину сліз моїх гірких, скорботи
Дістанеш ти. Тобі, мій добрий отче,
Моя природа і любов синівська
Її оплатять щедро. Так по праву
Переберу від тебе я корону
Як спадкоємець твій найближчий
По крові і по трону. Тут їй місце!
(Кладе собі на голову корону)
Хай береже її тут бог! Не вирвуть
Всі сили світу в мене спадок цей,
Хоч і в одній страшній руці зберуться.
Лиш синові корону передам,
Як ти мені, мій отче і державцю.
(Виходить)

Король Генріх

(прийшовши до тями)
Агей, Уорік, Глостер, Кларенс!

Входять Уорік та інші.

Кларенс Король нас кликав?

Уорік Чого ви зволите, державцю мій?
Як почуваєтесь?

Король Генріх Чому ви, лорди,
Покинули мене самого тут?

Кларенс Таж тут із вами принц, мій брат, лишився,—
Він захотів побути біля вас.

Король Генріх Принц Генріх? Де ж він? Я хотів би глянуть.
Його немає тут.

Уорік Ось двері ці
Відчинені. Він вийшов.

Принц Гемфрі Крізь покій,
Де ми сиділи, не проходив принц.

Король Генріх Корона де? Хто взяв її з подушки?

Уорік Як ми виходили, лежала тут.

Король Генріх Її взяв принц. Ідіть його шукайте.
Чи то вже так не терпиться йому,
Що навіть сон мій він узяв за смерть?
Ідіть-но, лорде, і знайдіть його,
І, покартавши, приведіть сюди.

Уорік виходить.

Цей вчинок, із недугою з'єднавшись,
Прискорить мій кінець. Так он які ви,
Сини! Міняється природа ваша,
Як тільки золото стає метою.
Так ось нащо дурні батьки безглуздо
Свій сон тривожать думами важкими,
А мізки — клопотом, трудом — кістки.
Так ось нащо згромаджують у купи
Гріховним промислом метал гріховний.
Так ось нащо дітей своїх навчають
Мистецтва й рицарського ремесла!
Мов та бджола, яка, нектар зібравши
Із квітки кожної, до вулика несе
В устах пахучий мед, пергу на лапках,
Так ми трудилися. За нашу ж працю,
Як трутнів, нищать нас. І цю гіркоту
У смертну мить повинен пити батько.

Входить Уорік.

Де той, хто навіть не діждався, поки
Недуга, спільниця його, спровадить
Мене в могилу?

Уорік Я знайшов його
В суміжному покої. Сльози щирі
Котились по шляхетному обличчю,
І сум його такий глибокий був,
Що, дивлячись на нього, і насильство,
Яке живе лише самою кров'ю,

Меча б свого в його сльозах обмило.
Ось принц іде.

Король Генріх Навіщо ж він корону
З собою взяв?

Входить принц Генріх.

Ти, Гаррі, підійди-но,
А ви залиште наодинці нас.

Уорік та інші виходять.

Принц Генріх Я вже не думав голос ваш почути.

Король Генріх Родило думку ту бажання, сину.
Зажився я, став тягарем тобі.
Невже мій трон так прагнеш ти посісти,
Що цей вінок завчасно одягаєш?
О юність нерозважна! Пнешся ти
До величі, яка тебе розчавить.
Та потерпи. Такий легкий вітрець
Підтримує моєї влади хмарку,
Що скоро упаде вона. Мій день
Потьмарився. Мою корону вкравши,
Що й без гріха б дісталася тобі
За декілька годин, ти в смертну мить
Припущення мої скріпив печаттю:
Не любиш ти мене і те засвідчив
Усім життям своїм, а зараз хочеш,
Щоб я, конаючи, був певен того.
І подумки на серці кам'яному
Вже тисячу ти вигострив кинджалів,
Щоб ними вбить життя мого годину.
Невже й години витерпіть не міг?
Тоді іди, копай мені могилу,
Вели дзвонити весело у дзвони,
Звістуючи не смерть мою, о ні!
Своє коронування! Хай ті сльози,
Які мою труну зросити мали,
Твого помазання єлеєм стануть.
Змішай мій прах із прахом забуття,
Кинь хробакам того, хто дав життя тобі,
Касуй закони, розганяй мій уряд,
Пора глумитися з ладу! На трон

Сів Генріх П'ятий! Суєті — пошана!
Мужів державних — геть! Англійський двір
Зі всіх усюд збирає мавп нікчемних,
Женіть сюди, сусіди, волоцюг!
Якщо в вас є той набрід, що блюзнить,
Гуляє, п'є, грабує по ночах,
Старі гріхи на лад новий вершить,
Радійте — він не буде вас гнітити:
Ту гидь потрійну Англія покриє
Подвійним шаром позолоти, давши
Посади, шану і кермо державне.
Намордника, що стримував розпусту,
Сам Генріх П'ятий зірве, і безвинних
Скажений пес метнеться шматувати.
Нещасний краю мій! Страшна хвороба —
Усібні війни — змучила тебе.
Не вберегла тебе від лютих чвар
Моя опіка. Що ж тоді, коли
Опікою твоєю стане розбрат?
На пустку знов обернешся глуху
З самими лиш вовками, що справіку
Твоїми громадянами були.

Принц Генріх О владарю, простіть мене. Лиш сльози
Вільготною завадою постали
Словам моїм. А то б я перебив
Оцей спасенний, хоч гіркий, урок ваш,
Не слухавши всього, що вас катує.
Корона ось! Нехай на вашім чолі
Її чимдовше зберігає той,
Котрий на небі носить несмертельну.
Якщо мені миліша ця корона,
Довіку я зостанусь на колінах
В поставі тій сумирній, що мені
Навіяв дух обов'язку й любові.
За свідка бог: коли ввійшов сюди я
І вас без віддиху застав, мені
У серце вдарив холод крижаний.
Якщо вдаю, нехай ганебно згину
І світ нехай ніколи не побачить
Шляхетних змін, що я замислив їх.
Ввійшовши, думав я, що ви померли,
І, сам від того напівмертвий, гнівно
Став докорять короні, мов живій:
«Важкі турботи, зв'язані з тобою,

Знесилили мойого батька тіло.
Зі злота щирого тебе скували,
Однак воно мені — найгірше в світі.
Буває низькопробніше цілющим
У трунку лікарськім. А ти, хай повна
І слави, і краси, і влади, й шани,—
Згубила носія свого». Із тим
Докором я, велителю державний,
Надів на голову твою корону,
Щоб, ніби з ворогом, який убив
Мойого батька на очах у мене,
До бою стать, як вимагає честь
Од вірного наступника престолу.
Якщо ж утіхою вона мені
Струїла кров, пиху вселила в душу,
Якщо хапливо я із духом бунту
Метнувсь до неї, то нехай господь
Повік чола мого не коронує
Й на ницого васала перетворить,
Що клякне перед нею.

Король Генріх О мій сину!
Це бог схилив тебе корону взяти,
Щоб ти побільшив батьківську любов,
Виправдуючись мудро. Сядь при ліжку
І раду вислухай мою, здається,
Останню вже. Те відає лиш бог,
Яким крутим та звивистим шляхом
Сягнув корони я. Мені лиш знати,
З яким я острахом носив її.
Тобі вона дістанеться законно,
У кращій славі, за обставин кращих,—
Дістанеться безпечно: весь той бруд,
З яким її досягнуто, зі мною
В могилу ляже. На моїм чолі
Вона, здобута зброєю, палала,—
Кричущий знак гвалтовного набутку.
Багато ще живе із тих, котрі
Мені колоти очі можуть нині
Своєю допомогою в цім ділі,
Все це призводило до крові, бунту
І часто руйнувало мир та спокій.
Ти знаєш, власним важивши життям,
Я йшов назустріч небезпекам. Край
В роки мого королювання був

Ареною видовища страшного.
Однак все зміниться з моєю смертю:
Щó захопив я силоміць, тепер
Перейде, сину, в спадщину до тебе,—
Корону ти носитимеш по праву!
Та хай певніш стоятимеш за мене,
Хисткий твій буде трон, бо свіжі кривди
В усіх у пам'яті. Моїм я друзям,
Що їх до себе привернути мусиш,
Недавно вирвав пазурі і жала.
Вони в кривавий спосіб помогли
Посісти трон мені, та я, боявшись,
Що й скинуть ладні у такий же спосіб,
Понищив багатьох, щоб запобігти
Можливим небезпекам. Решту думав
Вести до Палестини, щоб вони
Знічев'я в спокої, тривалім надто,
Отак прискіпливо не приглядались
До прав моїх державних. Гаррі, сину,
На чужині війною заклопотуй
Бунтарські голови: лиш там безслідно
Зітреться з пам'яті усе минуле.
Іще б сказати дещо, та несила,—
Вже мруть в устах слова. Хай бог простить
Мені гріховне здобуття корони
І в мирі сину збереже престол.

Принц Генріх Велителю ласкавий,
Його ви здобули, він по закону
Мені дістався. Не зійду я з трону.
Хай цілий світ змагається зі мною,
В тяжкій борні я спадщину відстою.

ходять принц Джон Ланкастерський, Уорік та інші.

Король Генріх Дивись, дивись, іде мій Джон Ланкастер!

Принц Джон Здоров'я, щастя й миру, отче любий,
Бажаю вам.

Король Генріх Ти мир і щастя, сину,
Приніс уже. Здоров'я ж відлетіло
На крилах юності від пня сухого
Та голого. Тебе діждав побачить —
Тепер завершено земний мій труд.
Де ж лорд Уорік?

Принц Генріх Лорде, підійдіть.

Король Генріх Чи та кімната, де я знепритомнів,
Якусь окрему назву має?

Уорік Так.
Єрусалимом звуть її, мілорде.

Король Генріх Хвалити бога! Там я вмерти маю,
Давно мені провіщено було,
Що скінчу я життя в Єрусалимі,
І я гадав, що то в святій землі.
Перенесіть мене у ту світлицю,—
Хай відлетить мій дух з Єрусалима.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Глостершір. Кімната в домі М'ялоу.

Входять М'ялоу, Фальстаф, Бардольф і паж.

М'ялоу Та нехай мене півень і сорока хвицнуть, коли я відпущу вас сьогодні.

Фальстаф Вибачте мені, пане М'ялоу, тільки ж...

М'ялоу І не подумаю вибачати. Аж ніяк не вибачу. Не буде вам ніякого вибачення. Нічим вам не поможуть вибачення. І не заїкайтесь про вибачення. Гов, Деві!

Входить Деві.

Деві Я тут, пане.

М'ялоу Деві, Деві, Деві, Деві. Зачекай-но, Деві. Зачекай, Деві... Ага, згадав. Гукни лишень кухаря Вільяма. Сер Джоне, і не думай, щоб я вибачив.

Деві Добре, пане. А повісток ваших не міг я вручити... Тепер іще морока. Чи отой переліг піде під пшеницю, чи ні?

М'ялоу Під яру пшеницю, Деві. Та запитай Вільяма, чи є в нас молоді голуби?

Деві Добре, пане. Ось вам від коваля рахунок за те, що підкував коней та полагодив плуги.

М'ялоу Перевір ті рахунки і заплати. Авжеж, сер Джоне, не приймаю ніяких вибачень.

Деві О! Ще, пане: треба на цеберку нового обруча набити, бо скоро клепки геть розсиплються. А ще, пане, треба нового ланцюжка до цеберки. І знову ж: чи звелить пан вирахувати з Вільямової платні за мішок, що він недавно загубив, як їздив на базар у Гінклі?

М'ялоу Загубив — хай платить. Кілька голубчиків, пару курчат, баранячий огузок та ще чого-небудь смачненького на додачу. Так і перекажи кухарю Вільямові.

Деві А той військовий зостанеться й на ніч?

М'ялоу Так, Деві. Треба гарненько почастувати його. Приятель при дворі ліпше, ніж пенні в кишені. Та й людей його пригости щедро, Деві, бо то такі пройди, що, гляди, десь там підкусять мене.

Деві Та вже ж дошкульніше не підкусять, як їх самих кусають,— гляньте на їхню білизну — саме рам'я засмальцьоване.

М'ялоу Добре сказано, Деві. Ну, до діла, Деві, до діла.

Деві Уклінно прошу вас, паночку,— підтримайте вонкотського Вільяма Вайзора, що позивається з Клементом Перксом, котрий на пагорбах.

М'ялоу На Вайзора, Деві, надійшло багато скарг. Той Вайзор, як я дізнався, великий негідник.

Деві Я, милостивий пане, цілком згоден з вами, що він негідник. Та не приведи господи, щоб шахрай не дістав підтримки на прохання свого приятеля. Чесна людина й сама себе може захистити, а дурисвітові — зась. Я чесно служу вашій милості вже вісім років, і якщо мені не можна раз чи два на півроку захистити шахрая від напасті чесної людини, то це значить, що ваша милість мають до мене дуже мало довір'я. Адже цей шахрай — мій чесний друг, пане. Отож я й прошу вашу милість заступитися за нього.

М'ялоу Гаразд, гаразд, я вже його не скривджу. А тепер — до діла, Деві.

Деві виходить.

Де ж ви там, сер Джоне? Швиденько, швиденько скидайте чоботи. Вашу руку, містере Бардольф.

Бардольф Радий бачити вашу милість.

М'ялоу Дякую вам зі всього серця, мій добрий Бардольфе.

(До пажа)

Прошу й вас, велетню. Ходімте, сер Джоне.

Фальстаф Іду за вами, ласкавий пане Роберте М'ялоу.

М'ялоу виходить.

Бардольфе, подивись там за нашими кіньми.

Бардольф і паж виходять.

Якби мене розпиляли на частини, вийшло б чотири десятки таких бородатих чернечих патериць, як містер М'ялоу. Дивно споглядати отаке духовне уподібнення господаря до його слуг. Постійно дивлячись на нього, вони стали подібні до пришелепуватого судді, а він, довго спілкуючись із ними, почав скидатися на лакея з манерами судді. Завдяки тривалим взаєминам їхні душі так щільно зрослися одна з одною, що скидаються на шнур диких гусей. Якби в мене була якась потреба до пана М'ялоу, я здобув би серця його слуг, натякнувши на їхню подібність до господаря. А мав би потребу в прихильності слуг, то підлестив би панові М'ялоу, сказавши йому, що ніхто не потрапив би краще за нього керувати своїми слугами. Добре відомо: як розумна поведінка, так і дурні звички заразливі, ніби хвороба. Тому треба вибирати собі компанію особливо завбачливо. Цей М'ялоу буде мені таким джерелом жартів, що я смішитиму принца Генріха, доки не зміниться шість мод, що дорівнює чотирьом судовим термінам або двом процесам. Реготатиме він безперестану. На молодика, що не спізнав іще болю в плечах, вельми діє брехня, підкріплена легенькою клятьбою, або жарт, сказаний з похмурим виглядом. От побачите, принц реготатиме, доки лице його не стане, як мокрий поморщений плащ.

М'ялоу

(за сценою)

Сер Джоне!

Фальстаф Іду, пане М'ялоу. Іду вже.

(Виходить)

СЦЕНА 2

Вестмінстер. Зала в палаці.

Входять з різних боків Уорік і верховний суддя.

Уорік Мілорд суддя верховний! Ви куди?

Верховний суддя Як почувається король наш добрий?

Уорік Гаразд. Кінчилися його турботи.

Верховний суддя Живий, гадаю?

Уорік Він на неземній
Дорозі вже. Нема його між нами.

Верховний суддя Чому й мене не взяв король з собою!
Те, що йому служив я чесно, робить
Мене беззахисним проти нападок.

Уорік Здається, вас новий король не любить.

Верховний суддя Я знаю те і вже готуюсь мужньо
Озброєним зустріти всі удари
Нових часів, що гірші буть не можуть
За ті, які фантазія малює.

Входять принц Джон, принц Гемфрі, Кларенс, Вестморленд та інші.

Уорік Йдуть Генріха померлого нащадки
В жалобі. От би Генріху живому —
Найгіршому із трьох — та батьків норов!
Багато б тут лишилося дворян,
Що перед набродом схилитись мають.

Верховний суддя Боюсь, що все тут піде шкереберть.

Принц Джон О! Лорд Уорік! Доброго вам ранку!

Принц Гемфрі та *Кларенс* Вітаєм вас, кузене.

Принц Джон Ми ніби говорити розучились.

Уорік Не розучилися, та зміст розмови
Такий сумний, що нам бракує слів.

Принц Джон Тож мир тому, хто викликав наш смуток!

Верховний суддя Мир нам! Хай тяжчий смуток нас минає.

Принц Гемфрі Ви друга втратили, мій добрий лорде.
Я ладен присягнуть: в вас на лиці
Сум не позичений, від серця йде він.

Принц Джон Ніхто не певен ласки короля,
Та вас холодне жде вітання. Шкода!
Хотів би я, щоб сталося інакше.

Кларенс Усупереч своїй природі й честі
Вам доведеться Фальстафу годити.

Верховний суддя Все, що робив,— робив я чесно, принци,
І керувала мною безсторонність.
Сьогодні я не стану в короля,
Як старець милості, просити ласки.
А не поможуть честь і справедливість,
До вмерлого піду я короля
Й скажу, хто виправив мене до нього.

Уорік Ось принц іде сюди.

Входить король Генріх П'ятий.

Верховний суддя Державцю наш,
Хай бог величність вашу береже.

Король Генріх Величності вбрання нове й розкішне,
О, не таке легке моїм раменам,
Як вам здається. Бачу я, братове,
Зі смутком вашим поєднався страх.
Англійський тут, а не турецький двір,
Не Амурат — наступник Амурата,
А Генріх — Генріха. Однак сумуйте.
Скорбота личить вам, братове добрі.
По-царськи так являєте ви смуток,
Що я, пройнявшись ним, носити буду
Жалобу довго в серці. Тож сумуйте.
Ми мусим спільно цей тягар нести.
А щодо мене — присягаю небом,
В мені ви знайдете і брата, й батька,—
За вашу дружбу і любов візьму я
На себе геть усі турботи ваші.

Ми разом плачемо, бо Генріх вмер,
Але живий ваш Гаррі,— він ці сльози
Оберне вам на щастя дні тривалі.

Принци Ми іншого, королю, й не чекаєм.

Король Генріх Всі дивно якось дивитесь на мене,
(до верховного судді)
А надто ви. Гадаєте ви, мабуть,
Що я ваш ворог.

Верховний суддя Певен я, владарю,
Як чесно зважити, нема причин,
Щоб вам ненавидіть мене.

Король Генріх Нема?
Чи міг би принц з покликанням високим
Забути кривду, що зазнав од вас?
Англійського престолу спадкоємця
Ганьбить, сварити, кинуть до в'язниці!
Чи то замало вам? Чи ту образу,
У Лету кинувши, забути можна?

Верховний суддя Чинив я те іменням короля,
Його ж таки восіблюючи владу.
Тоді, коли, пильнуючи законів,
Я дбав лише про благо громадян,
Ви зволили забуть високий сан мій,
Закон, могутню силу правосуддя
Та образ короля в моїй особі:
Ви вдарили мене в суддівськім кріслі
І тим образили державця. Я ж,
Своїм законним правом скориставшись,
Взяв винуватця під арешт. Якщо
Мій вчинок був лихий, то відтепер,
Коли наділи ви корону, дайте
Наступникові сину попуст: хай
Бере на глум ваш вирок, правосуддя
Скида зухвало з лав його священних,
Гальмує чин закону і щербить
Меча, що береже особу вашу,
Мир та безпеку громадян. Ще більше:
Хай світлий образ ваш каляє він
У вашого повірника особі.
Лиш уявіть таке собі, королю:
Ви — батько, й по-блюзнірському ваш син

Закони ваші зневажа, кепкує
Із батька власного. Ну ж, уявіть,
Що я, на оборону вашу ставши,
В ім'я державця вгамував його.
Тепер, спокійно зваживши все це,
Скажіть, чим я права свої зневажив
Чи вірність суверенові моєму?

Король Генріх Річ ваша слушна. Зважено все добре.
Тримайте й далі терези й меча.
Дай боже вам, зростаючи у славі,
Діждати дня, коли мій син, як я,
Покається, завдавши вам образи.
Тоді скажу, як батько мій казав:
«Щасливий я, що є підданець мужній,
Який зухвало й принца засудив.
Не менше я щасливий тим, що в мене
Є син, який схилив свою величність
Перед незламним маєстатом права».
Мене ви до в'язниці прирекли,
Я прирікаю вас носити й далі
Меча, якого ви носили досі
Незганьбленим. Орудуйте ж сміливо,
Законно й справедливо, як тоді,
Коли його зняли супроти мене.
Ось вам рука моя! За батька станьте
Ви юності моїй. Те, що на вухо
Підкажете мені, скажу я вголос,
Покірно я підпорядкую волю
Порадам вашим, досвіду й уму.
Я прошу, принци, вірити мені:
Зійшло із батьком разом у могилу
Моє шаленство,— в ній похоронив
Я все своє заганьблене минуле.
Бентежний батьків дух в мені ожив,
Щоб сподівання світу ошукати,
Щоб присоромить віщунів пророцтва,
Розвіяти про себе ницу думку,
Яка мене таврує за колишню
Оманливу для ока поведінку.
Та кров, що бурхала в мені шалено
За молодечих днів, тепер поллється,
Змінивши річище, до океану,
Де, з царственими хвилями змішавшись,
Полине величаво і спокійно.

Тепер парламент скличемо високий
І оберемо радників достойних,
Щоб наше королівство порівнялось
З державами, де уряди найкращі,
Щоб війни й мир, чи разом те і те
Були для нас і звичні, і знайомі.
(До верховного судді)
У всьому, батьку, перший голос — вам.
Тож після коронації відразу,
Як я казав, державну раду скличем.
А бог поможе в замірах мені —
То не бажатиме ні принц, ні пер,
Щоб Генріх П'ятий передчасно вмер.

СЦЕНА 3

Глостершір. Садок при домі М'ялоу.

Входять Фальстаф, М'ялоу, Помовч, Бардольф, паж та Деві.

М'ялоу Ні, ні, ви мусите побачити мій сад, і там в альтанці ми покуштуємо торішніх ранетів мого власного щеплення, з'їмо тарілочку кминового варення і ще чого-небудь. Ходімо, куме Помовч. А вже потім — до ліжка.

Фальстаф Їй-богу, у вас гарненький і досить багатий будинок.

М'ялоу Злидні, злидні, злидні. Ми — старці, старці, сер Джоне. Ото й тільки, що здорове повітря. Застеляй столи, Деві, застеляй столи. Це в тебе добре виходить, Деві.

Фальстаф Цей Деві до всього спритний,— він у вас і слуга, й економ.

М'ялоу Добрий хлопець, добрий хлопець, дуже добрий хлопець, сер Джоне. Клянуся месою, я випив за вечерею забагато хересу. Еге ж, добрий хлопець. А тепер сідайте, сідайте.

Помовч Як у тій пісні співається:
«Нум пити, гуляти: вся втіха в вині».
(Співає)
Нум бога хвалити за радісні дні:
Бо м'ясо дешеве, дівки — у ціні.
Бенкетуймо, веселімся —

Втіха, радість у вині вся.
Чаші наливай!

Фальстаф Ото мені весела душа! Ласкавий пане Помовч, за ваше здоров'я!

М'ялоу А подай-но, Деві, пану Бардольфові вина.

Деві Сідайте ближче, дорогий паночку.
(Садовить Бардольфа й пажа за іншим столом)
Зараз і я до вас підсяду. Пане пажу, ласкавий пане пажу, сідайте. За ваше здоров'я! Не вистачить чого їсти, надолужимо питвом. Не осудіть, чим багаті, тим раді. Зате від щирого серця.
(Виходить)

М'ялоу Веселіться, пане Бардольф, і ти, мій маленький вояче, веселися.

Помовч
(співає)
Геть жінок! Гуляй, хлоп'ята!
Всяка жінка — відьма клята.
Де компанія вусата,
Там і втіха. Гей, вина!
Пиймо келихи до дна!

Фальстаф Ніколи не сказав би, що пан Помовч отакий молодець.

Помовч Хто? Я? Ого! Не первина мені так веселитися.

Повертається Деві.

Деві Ось вам яблучка. Прошу призволятися.
(Ставить тацю перед Бардольфом)

М'ялоу Деві!

Деві Чого зволите, ваша милосте? Я — зараз.
(До Бардольфа)
Келих вина, пане?

Помовч
(співає)
В кухлі іскриться вино чудове,
Вип'ю його я за чорноброву.
Той, хто веселий, довго живе.

Фальстаф Чудові слова, пане Помовч.

Помовч Веселімося! Починається найприємніша частина ночі.

Фальстаф За ваше здоров'я, пане Помовч; бажаю вам довго жити!

Помовч Кухоль вихилю за хвилю,
Хай глибокий буде в милю.

М'ялоу Поштивий Бардольфе, пригощайтесь. Якщо вам чогось хочеться і ви не просите, нарікайте на себе.
(До пажа)
За твоє здоров'я, маленька шельмо. За здоров'я пана Бардольфа та всіх лондонських кавалерів.

Деві Сподіваюся, хай навіть перед смертю, побачити бодай раз Лондон.

Бардольф Якби я тебе, Деві, зустрів там...

М'ялоу Клянуся месою, ви б там вицмулили повнісіньку сулію. Га? Скажи, Бардольфе.

Бардольф Ваша правда, пане: пляшок на десять.

М'ялоу Спасибі на щирім слові. Та дивись, цей гультіпака переп'є тебе. Можеш мені повірити, він ні за що не поступиться,— ллє, ніби в барило.

Бардольф Ну і я ж не піддамся, пане.

М'ялоу Слова — гідні короля. Будьте, як удома: пийте, веселіться.

Стук у двері.

Гляньте-но, кого там несе. Гей, хто там стукає?

Деві виходить.

Фальстаф
(до Помовча, що вихилив келих)
Тепер ви виявили до мене шану.
(співає)

Помовч
Виявіть до мене шану:
Лицарем нехай я стану,
Самінго!
Хіба ж не так?

Фальстаф Так.

Помовч Справді? Ну, тоді визнайте, що й старий чоловік на щось здатний.

Входить Деві.

Деві З дозволу вашої милості, там прийшов якийсь Пістоль, він привіз новини з двору.

Фальстаф Із двору, кажеш? Нехай зайде.

Входить Пістоль.

Що нового, Пістолю?

Пістоль Хай береже вас бог, сер Джоне!

Фальстаф Яким тебе вітром занесло сюди, Пістолю?

Пістоль Не той лихий вітер, який не приносить нічого доброго. О любий лицарю, тепер ти — один із найваговитіших мужів королівства.

Помовч Щодо його ваги, клянуся пресвятою дівою, я нітрохи не сумніваюся в тому, а проте мій кум Пуфф, що живе в Барсоні, переважить і сера Фальстафа.

Пістоль Пуфф?
Пуф тобі в зуби, ниций боягузе!
Сер Джоне, я твій друг і твій Пістоль.
Я на одчай душі до тебе мчався,
Відрадну вістку несучи тобі,
Безцінну новину про дні щасливі.

Фальстаф Кажи її скоріше і то мовою, якою говорять люди на цьому світі.

Пістоль Чхать на весь світ з його людьми!
Про Африку ідеться золоту.

Фальстаф Кажи новини, підлий ассірійцю!

Помовч
(співає)
І Робін Гуд, і Джон, і Скарлет.

Пістоль Що? Купа гною проти Гелікону?
Глумитися взамін за добрі вісті?
Впади ж, Пістолю, фуріям до ніг!

М'ялоу Шановний джентльмене, я не збагну ваших манер.

Пістоль То плач.

М'ялоу Даруйте, пане. Якщо ви принесли добрі вісті з двору, гадаю, вам залишається одне з двох: або сказати їх, або

тримати при собі. Запам'ятайте, пане, що король надав мені певну владу.

Пістоль Який король? Відповідай, пролазо;
Інакше — смерть тобі.

М'ялоу Король наш, Генріх.

Пістоль Але котрий? Четвертий а чи П'ятий?

М'ялоу Четвертий.

Пістоль Знай: нема вже в тебе влади!
У нас тепер за короля, сер Джоне,
Ягня твоє. Він — Генріх П'ятий нині.
Кажу вам правду. А збрехав Пістоль,
То дулю дай йому, як ті іспанці
Пихаті.

Фальстаф Що? Старий король помер?

Пістоль Він мертвий, як у дверях цвях. Повір.

Фальстаф Бігом, Бардольфе! Сідлай мені коня! Пане Роберте М'ялоу, вибирайте, яку хочете, посаду в державі, вона—ваша. Пістолю, ти зігнешся під тягарем почестей.

Бардольф Який радісний день! Я не поміняв би своєї радості навіть на лицарське звання.

Пістоль Ну що? Чи добрі вісті я привіз?

Фальстаф Віднесіть пана Помовча до ліжка. Містере М'ялоу, лорде М'ялоу, будьте, чим бажаєте. Я — фортунин ключник. Взувайтеся. Ми будемо мчати всю ніч. О найлюбіший мій Пістолю! Бігом, Бардольфе!

Бардольф виходить.

Ну, Пістолю, розкажи мені все докладно та придумай для себе щонебудь добре. Чоботи, чоботи, пане М'ялоу. Я певний, що молодий король сумує за мною. Реквізуйте коні чиї попало: англійські закони в моїх руках. Щасливі всі, хто був моїм другом, та горе лордові верховному судді!

Пістоль Хай коршаки клюють йому печінку!
«Де ти, життя колишнє»,— так співають,—
Воно ось тут: настали дні щасливі!
(Виходить)

СЦЕНА 4

Лондон. Вулиця.

Входять стражники, вони тягнуть хазяйку корчми й Доллі Продран.

Хазяйка Ах ти, капосний пройдисвіте! Я вже ладна й померти, аби тільки побачити тебе на шибениці! Ти мені плече вивихнув.

1-й стражник Констеблі передали її в мої руки, і можу запевнити, ми її добряче відшмагаємо. Через неї недавно вбито двох чоловіків.

Доллі Брешеш, брешеш ти, пес шолудивий! Так і знай, тельбуху сучий: якщо я скину дитя, що його ношу, то краще тобі, пика твоя бузувірська, побити власну матір.

Хазяйка О господи! Був би тут сер Джон! Він учинив би над кимось криваву розправу. Дай боже, щоб вона скинула плід своєї утроби!

1-й стражник Якщо вона скине той «плід», то повернеться на своє місце твоя дванадцята подушка, бо залишилося їх одинадцять. Ну, досить теревенів! Ходімо! Той чоловік, котрого ви з Пістолем побили, вмер.

Доллі А я кажу тобі, послушнику в кадильні, що тебе самого віддубасять за теє. Ах ти, синя стерв'яча мухо! Ах ти, мерзенний голодний катюго! Якщо тебе не віддубасять, не носити мені більше куценьких спідничок.

1-й стражник Ходімо, ти, блудна лицарко.

Хазяйка Отакої! Щоб ото право так збиткувалося над силою! Добре, добре,— із нещастя діждемо щастя!

Доллі Ходімо, паскуднику, ходімо. Веди мене до судді.

Хазяйка Ходімо, голодний собако!

Доллі Ах ти, костомахо з косою!

Хазяйка Ти, шкелете!

Доллі Ходімо, скіпко, ходімо, шахраю.

1-й стражник Гаразд.

Виходять.

СЦЕНА 5

Майдан перед Вестмінстерським абатством.

Входять два служники, притрушуючи майдан царзіллям.

1-й служник Більше розкидай царзілля! Більше царзілля!

2-й служник Вже двічі лунала сурма.

1-й служник До другої години вони не вийдуть із коронації. Ну, не гайся, швиденько розтрушуй.

Служники виходять. Входять Фальстаф, М'ялоу, Пістоль, Бардольф та паж.

Фальстаф Стань отут біля мене, пане Роберте М'ялоу. Добʼюсь я для вас королівської ласки. Я моргну йому, коли він проходитиме повз нас; ви тільки пильно дивіться, як він поведеться зі мною.

Пістоль Хай господь благословить легені твої, добрий лицарю.

Фальстаф Підійди сюди, Пістолю. Стань позад мене. *(До М'ялоу)* От був би час, я б замовив нам усім нові лівреї: не пошкодував би й тієї тисячі фунтів, що позичив у вас. Ну, та невелике горе; цей убогий одяг навіть має свою перевагу,— він буде свідчити, як я спішив побачити короля.

М'ялоу Так, так, справді так.

Фальстаф Він буде свідчити про мої глибокі почуття.

М'ялоу Так, так, справді так.

Фальстаф Про мою відданість.

М'ялоу Так, так, справді так.

Фальстаф Це показує, що я гнав день і ніч, навіть не подумав, зовсім забув, не мав терпіння переодягтися.

М'ялоу Справді так.

Фальстаф Ось я стою отут, весь укритий пилюкою, спітнілий від поспіху; прагнучи якнайскорше побачити його, кинув геть усі свої діла — так, ніби для мене не існує нічого іншого в світі, крім єдиної турботи: побачити його.

Пістоль Це semper idem *, бо absque hoc nihil est **.
Це є скрізь і у всьому.

М'ялоу Безперечно.

Пістоль Мій лицарю, я запалю твою
Печінку благородну, гнів збуджу:
Гелена дум твоїх шляхетних — Доллі —
В тяжких заковах, у гидкій тюрмі.
Закинуто ж її туди
Брудною та брутальною рукою.
Повстань, відомсто, з темної безодні,
Мов Алектó, повита гаддям!
Доллі в тюрмі! Те, що сказав Пістоль,—
Все чиста правда.

Фальстаф Я визволю її!

За сценою вітальні вигуки, звук сурем.

Пістоль Я чую моря шум і рокіт сурем.

Входить король Генріх П'ятий з почтом, серед нього верховний суддя.

Фальстаф Хай береже господь тебе, королю,
Генрусику, державцю мій!

Пістоль Хай небо захистить цей пагін слави!

Фальстаф Хай бог тебе охороняє, хлопче мій!

Король Генріх
(до верховного судді)
Мілорде, прошу вас відповісти
Отому юродивому.

Верховний суддя Чи ви
При розумі? До кого ви звернулись?

Фальстаф Королю мій! Юпітере! Звертаюсь
До тебе, серденько моє.

Король Генріх Не знаю
Тебе, старий. На бога, схаменися!
Блазенство й жарти сивизні не личать!

---

* Завжди те саме *(лат.)*.
** Поза тим нема нічого *(лат.)*.

Я довго в снах такого діда бачив:
Як ти, роздутий він од ненажерства,
Старий і влізливий. Та я прокинувсь,
І маячня мені ота — огидна.
Віднині дбай про душу, не про тіло,
І ненажерство кинь. Знай, що могила
На тебе, старче, пащу роззявляє
Утричі ширшу, ніж на інших. Досить
Безглуздого базікання твого.
Не думай, ніби я такий, як був.
Бог відає, і скоро світ узнає,
Що зрікся я колишнього себе
Та всіх, із ким компанію водив.
Почуєш, ніби знову я той самий,
Яким і досі був,— то повертайся,
І знову ти в розбещеності будеш
Моїм лихим навчителем. А зараз
Тебе я проганяю, як прогнав
Усіх спокусників моїх. Віднині
Вам заборонено під страхом смерті
На десять миль до нашої особи
Підходити. Вам кошти на життя
Призначено, щоб злидні не штовхали
На злочин вас. Лишень коли почуєм,
Що схаменулись ви, тоді дамо
Посаду вам по силах і заслугах.
Мілорде, прошу вас допильнувати
Слів наших здійснення негайне.
Ходім.

Король і його почет ідуть далі.

Фальстаф Пане М'ялоу, я винен вам тисячу фунтів.

М'ялоу Так, сер Джоне, і я прошу повернути їх ще перед тим, як я вертатимусь додому.

Фальстаф Навряд чи це можливо, пане М'ялоу. Та ви не журіться. Король покличе мене до себе приватно. Знаєте, він мусив так поводитися зі мною про людське око. Нітрохи не сумнівайтеся в своєму підвищенні. Я — саме та людина, яка зробить вас великим.

М'ялоу Не знаю, як ви зможете це зробити. Хіба що накинете на мене свого камзола і наб'єте його соломою. Прошу вас, сер Джоне, поверніть мені хоч п'ятсот фунтів із тисячі.

Фальстаф Запевняю вас, я дотримаю свого слова. Все, що ви зараз бачили, удаване, це маска.

М'ялоу Боюся, що в цій масці ви дійдете до самісінької могили.

Фальстаф Не лякайтеся маски. А зараз ходімо зі мною, пообідаємо. Ходімо, лейтенанте Пістолю. Ходімо, Бардольфе. По мене пошлють іще до вечора.

Входять принц Джон, верховний суддя та варта.

Верховний суддя
Ось він, Джон Фальстаф! Заберіть його,
Спровадьте всю компанію у Фліт.

Фальстаф Але ж, мілорде!..

Верховний суддя
Нема нам часу на розмови. Потім
Я вислухаю вас. Ведіть!

Пістоль „Si fortune mi tormente,
Sperato me contento".

Офіцери виводять Фальстафа, М'ялоу, Пістоля, Бардольфа та пажа.

Принц Джон
Хвалю цей слушний королів наказ;
Колишнім він супутникам своїм
Утримання призначив і, прогнавши,
Не верне їх, аж поки не побачить,
Що стали всі і мудрі, і статечні.

Верховний суддя Так слід було вчинити.

Принц Джон Король парламент свій вже скликав, лорде?

Верховний суддя Так, мій принце.

Принц Джон
Я певен: року не мине, й зухвало
Ми пошлемо — про те пташа співало —
До Франції свій меч і свій вогонь.
Той спів привабив Генріха, либонь.
Ходімо, лорде.

Виходять.

ЕПІЛОГ

(Промовляє танцівник)

Найперше — страх, тоді уклін і, нарешті — слово. Страхає мене ваше невдоволення, віддаю уклін з обов'язку, а говорю, щоб просити вашого прощення. Якщо ви чекаєте від мене доброї промови — то я пропав; бо те, що маю вам сказати, боюся, стане моєю згубою. Однак перейдемо до справи, зважимось попробувати щастя. Знаєте — зрештою, ви це добре знаєте,— що недавно виступав я тут наприкінці однієї п'єси, яка вам не сподобалась, і просив вашої поблажливості до неї, пообіцявши вам кращу. Я сподівався, правду кажучи, сплатити вам борг саме цією п'єсою. Коли ж і вона, як невдала комерційна спроба, зазнає невдачі, то я стану банкрутом, а ви, любі кредитори, зазнаєте збитків. Я обіцяв вам з'явитися сюди; ось я й прийшов і здаюся на вашу ласку. Подаруйте мені частину боргу, а частину я заплачу і, як більшість боржників, наобіцяю вам золоті гори.

Якщо не пощастить мені перед вами домогтися виправдання язиком, чи не зволите прийняти розплату ногами? Та це був би залегкий розрахунок — платити борг танцями. Проте чисте сумління спонукає до будь-яких заходів, аби тільки задовольнити вас, і я готовий на все, що в моїх силах. Усі тут присутні дами вже простили мене. Якщо кавалери не простять, то, виходить, вони не погоджуються з дамами — річ, досі не чувана в такім товаристві.

Ще одне слово, прошу вас. Якщо ви досі не зазнали переситу від тлустої страви, то наш покірний автор запропонує вам історію, в якій виведено сера Джона, і забавить вас, показавши прекрасну Катерину Французьку. В тій п'єсі, наскільки мені відомо, Фальстаф помре від випотів, якщо його досі не вбив ваш суворий присуд, бо Олдкасл сконав смертю мученика, але ж Фальстаф не з того болота зліплений... Язик мій стомився, а коли стомляться й ноги, я побажаю вам надобраніч. А тоді впаду перед вами навколішки, але тільки для того, щоб помолитися за королеву.

ГЕНРІХ V

Переклав Віктор Ружицький

ДІЙОВІ ОСОБИ

Король Генріх V.

Герцог Глостер } брати короля.
Герцог Бедфорд }

Герцог Ексетер, дядько короля.

Герцог Йорк, двоюрідний брат короля.

Граф Солсбері.

Граф Вестморленд.

Граф Уорік.

Сер Томас Ерпінгем.

Граф Кембрідж }
Лорд Скруп Мешем } учасники змови проти короля.
Сер Томас Грей }

Архієпископ Кентерберійський.

Єпископ Ілійський.

Флюелен }
Гауер }
Макморіс } офіцери англійської армії.
Джемі }

Джон Бетс }
Олександр Корт } солдати англійської армії.
Майкл Вільямс }

Англійський герольд.

Пістоль, прапорщик }
Нім, капрал } англійської армії.
Бардольф, лейтенант }

Хлопчик, їхній слуга.

Спритлі, хазяйка корчми, дружина Пістоля.

Карл VI	король Франції.
Королева Ізабелла,	його дружина.
Людовік,	дофін, їхній син.
Принцеса Катаріна,	їхня дочка.
Конетабль Франції.	
Герцог Бургундський.	
Герцог Орлеанський.	
Герцог Бретонський.	
Герцог Бурбонський.	
Рамбюр, *Гранпре*	французькі вельможі.
Комендант Гарфлера.	
Монжуа,	французький герольд.
Ле Фер,	французький солдат.
Французькі посли.	
Аліса,	фрейліна принцеси Катаріни.

Вельможі, офіцери, солдати, городяни, гінці, слуги.

Місце дії — Англія і Франція.

ПРОЛОГ

Входить Хор.

Хор Якби злетіла муза вогнекрила
Аж ген до осяйних вершин уяви,
То замість глядачів, акторів, сцени
Були б монархи, принци, королівства!
Тоді прибрав би Генріх войовничий
Подобу Марса. Біля ніг його,
Мов ті хорти,— вогонь, і меч, і голод,
Готові розпочати полювання.
Та вибачте за те, що ми посміли
Події славні і людей великих
На простій сцені нашій показати.
Чи північний поміст оцей замінить
Простори Франції? Чи вмістить хоч би
Шоломи всі героїв Азенкура?
Даруйте! А хіба займають місце
Кружечки для позначення мільйона?
Дозвольте й нам, як цифрам всемогутнім,
Уяву буйну розпалити в вас.
Тож припустімо, що доволі місця
На сцені. Два могутні королівства
Вона вмістила — грізних ворогів,
Розділених протокою морською.
Умовність гри уява хай розвіє:
Коли один вояк на сцену вийде,
Вважайте — ціле військо перед вами;
Коли про коней мова — уявляйте,
Що землю б'ють копитами вони;
У пишних шатах уявіть державців;
Перенесіть і час, і місце дії;
Хай те, що відбувалося роками,
Займе годину. Хор вам допоможе
Все з'ясувати, як актору гоже.
Пролог скінчився. Отже, стежте пильно,
Терпіння майте і судіть прихильно.
(Виходить)

СЦЕНА 1

Лондон. Вітальня в королівському палаці.

Входять архієпископ Кентерберійський та єпископ Ілійський.

Архієпископ Мій пане, новина: проект закону,
Що нам загрожував, коли ще правив
Король покійний, знову розглядають.
Коли б не ті усобиці страшні,
Не відвернути б нам тоді дебатів.

Єпископ А як тепер чинитимемо опір?

Архієпископ Подумаймо. Як схвалять цей закон,
Ми втратим половину володінь,
Бо землі всі, що їх миряни наші
Благочестиво відписали церкві,
В нас буде забрано. А на прибутки
Утримуватимуть ім'ям монарха
П'ятнадцять графів і п'ятнадцять сот
Добірних лицарів, та ще й ескваирів
Шість тисяч двісті. Хворим і старим,
Всім тим, що хліб добути вже не в силі,
Збудують сто притулків затишних.
А ще ж і до державної скарбниці
Віддай щороку десять сотень фунтів.

Єпископ Ковток добрячий.

Архієпископ Він осушить чашу.

Єпископ То де ж рятунок?

Архієпископ Король наш милостивий, справедливий.

Єпископ До того ж церкву він шанує щиро.

Архієпископ Молодший був —цього за ним не знали.
Та щойно батько юнака помер,
Свавілля теж, здавалося, померло
У тілі молодому. І відразу
Дух каяття з'явивсь і, наче ангел,

Адама грішного прогнав, а тіло
На рай перетворив, звільнивши місце
Для сил небесних, що туди спустились.
Ніхто не брався так жваво до науки,
Таких бурхливих змін не зазнавав,
Що, наче повінь, змили б геть нечестя;
Свавілля гідра з поспіхом таким
Душі людської ще не покидала,
Як ось тепер.

Єпископ Благословенна зміна.

Архієпископ Послухать, як говорить він про віру,—
В захопленні не можна не бажати,
Аби прелатом став його величність.
Лиш про державні справи заговорить,
То скажеш — їх він знає досконало.
Як заведе розмову про війну —
Враз битви грім, як музика, звучить.
А досить про політику згадати,
Він вузол гордіїв тобі розв'яже
Так, наче власна це його підв'язка.
Коли він розмовляє, то повітря
Про вічний рух свій навіть забуває:
Принишкне вмить у вусі слухача
Й, мов медом, упивається словами.
Мабуть, навчання і саме життя
Глибокій мудрості дали початок.
Звідкіль довершеність така, не знаю.
Адже він був пропащим юнаком.
Мав друзів грубих, темних, недалеких:
Пиятика, забави повсякденні;
Далекий від науки зовсім був,
Від роздумів глибоких. Навпаки —
Все в гаморі, все поміж простолюддя.

Єпископ У кропиві суниці виростають,
А благородні ягоди найкраще
Поміж плодів звичайних дозрівають.
Отак і принц, що гультяя вдавав,
Думки свої приховував. Тим часом
Вони все множились — незримо, так,
Як трави, що ростуть лише ночами.

Архієпископ Напевно так. Пора чудес минула.
Отож причини цих щасливих змін
Цілком природні.

Єпископ Як же нам пом'якшить
Проект закону, що його рішуче
Підтримано палатою громад?
Король наш «за» чи «проти»?

Архієпископ Я гадаю,
Що байдуже йому. Хоча скоріше
Підтримає він нас, ніж навпаки.
Тим паче після бесіди, в якій,—
Виходячи з французького питання,—
Йому я суму запропонував,
Якої досі не пропонувало
Англійське духівництво ще нікому
З тих, що англійський обіймали трон.

Єпископ І як, гадаєте, сприйняв він це?

Архієпископ Цілком прихильно, хоч і не дослухав —
Усупереч припущенням моїм —
В подробицях усіх обгрунтувань,
Що право забезпечують йому
На герцогства французькі. Навіть більше —
На трон французький: ті права від діда,
Едварда, в спадщину йому дістались.

Єпископ Що ж перешкодило йому дослухать?

Архієпископ Посол французький саме попросив
Аудієнції. Мабуть, вже час
Його прийняти. Чи уже четверта?

Єпископ Так.

Архієпископ Тоді ходім, послухаєм посла,
Хоч перш ніж той француз уста розкрие,
Здогадуюсь, про що вестиме мову.

Єпископ Я з вами. Хочу теж його послухать.

СЦЕНА 2

Там же. Прийомна зала.

Входять король Генріх, Глостер, Бедфорд, Ексетер, Уорік, Вестморленд і почет.

Король Генріх А де шляхетний лорд Кентерберійський?

Ексетер Немає.

Король Генріх Дядечку, пошліть по нього.

Вестморленд Запросимо посла, вельможний пане?

Король Генріх Ще ні, кузене. Спершу слід звільнитись
Від тягаря думок украй тривожних,
Що Франції стосуються і нас.

Входять архієпископ Кентерберійський та єпископ Ілійський.

Архієпископ Храни господь і вас, і ваш престол
На літа многії.

Король Генріх Ми вдячні вам.
Учений лорде, просим пояснити
Так, як трактують це закон і церква,
Підтверджує чи ні «Салічна правда»,
Що є в нас право на французькі землі.
Та боже борони, мій вірний лорде,
Перекрутити те, що вам відомо,
Тягар лукавства взять собі на душу
І посилатись на права фальшиві,
Що з правдою далеко розминуться.
Бог знає, скільки ще людей нещасних
Платити мають кров'ю, щоб довести
Правдивість слів, що нас до дії кличуть.
Не маючи підстав, не поспішайте
Наш гострий меч до бою розбудити;
В ім'я господнє, будьте обережні.
Коли зіткнуться дві такі держави,
Вже не обійдеться малою кров'ю.
А кожна крапля крові безневинних —
Тому прокляття, хто меча гострив,
Щоб вкоротити вік, і так короткий.
Це зваживши, висловлюватись прошу.
Ми ж слухатимем з вірою у серці,
Що в кожнім слові — совість ваша, чиста,
Як немовля, що прийняло хрещення.

Архієпископ Тож слухайте, володарю і пери,
Чиє життя престолові належить.
Ніщо на перешкоді не стоїть
Визнанню ваших прав на трон французький,
Окрім того, що твердить Фарамонд:
«In terram Salicam mulieres ne succedant» —
«В краю Салійськім спадок не для жінки».
Несправедливо край той називають
Своїм французи і вважають, ніби

Закон цей видав саме Фарамонд.
А згодні навіть їхні автори,
Що та земля в Германії лежить
Між ріками, що звуться Зала й Ельба.
Там, саксів підкоривши, Карл Великий
На їхніх землях франків поселив.
Вони жінок германських зневажали
За їхню поведінку нецнотливу
І прийняли закон про те, що жінка
Не може спадкоємицею бути.
Між Залою та Ельбою земля
В Германії тепер зоветься Мейсен.
Тож очевидно, що «Салічна правда»
До Франції ніяк не стосувалась.
Той край забрали франки, як ішов
Чотириста і двадцять перший рік
Від смерті Фарамонда — короля,
Якому приписали цей закон.
В чотириста і двадцять шостім році
Вмер по різдві Христовім Фарамонд,
А Карл Великий франків оселив
За Залою у вісімсот і п'ятім.
А ще, як твердять хроніки французькі,
Піпін Короткий Гільдеріка скинув
І на престол французький зазіхнув,
Спираючись на те, що він нащадок
Блітгільди, а вона — дочка Лотара.
Й Гуго Капет — що захопив корону
У Карла Лотарінгського, якому
Був предком Карл Великий,— намагався
Законності своїм правам надати
(Хоч марно в тім шукать якоїсь правди)
Тим, що свій рід виводив від Лінгари.
Це Карломана донька; той же — син
Людовіка, якому Карл Великий
Був рідним батьком. Не було спокою
Людовіку Десятому на троні.
Нащадок узурпатора Капета,
Він все зробив, аби лиш довести,
Що Ізабелла, чий онук він був,
Походила від пані Ерменгарди,
Якої батько — герцог Лотарінгський.
І тим, кому був предком Карл Великий,
Її заміжжя повернуло трон.
Як правда те, що сяє в небі сонце,

Так правда й те, що у своїх правах
Піпін, Людовік, а також Капет
Спиралися на спадкоємиць завжди.
У Франції було так до сьогодні;
Однак «Салічну правду» висувають
Як доказ проти ваших прав на трон
І борсатись в тенетах родоводу
Воліють, аніж визнати, що в вас
І ваших предків титул відібрали.

Король Генріх Отож — мої вимоги справедливі?

Архієпископ Коли не так, хай гріх впаде на мене!
Бо сказано про це у Книзі чисел:
Якщо хто вмре, не маючи синів,
Тоді хай спадок доньці переходить.
Візьміть своє, здійміть кривавий стяг!
Огляньтесь на могутніх предків ваших
І на могилу прадіда свого,
Що дав вам спадок. Войовничий дух
І прадіда, і діда ви прикличте.
Завдав удару дужого французам
Ваш дід, Принц Чорний. Поки він громив їх,
Могутній батько з усмішкою стежив,
Як левеня ворожу кров пускає.
О мужні воїни! Лише піввійська
Розбило вщент найкращі вражі сили.
В той час, як решта, сміючись, стояла,
Не знаючи, куди докласти руки.

Єпископ Згадайте дії ваших мужніх предків,
Ударом дужим повторіть той подвиг.
Нащадок їхній, ви на їхнім троні,
Героїв кров, що здобула їм славу,
Тече у ваших жилах. Мій владарю,
В вас молодість і сила поєднались
Для подвигів і звершень вікопомних.

Ексетер А браття ваші, всіх земель монархи,
Ждуть, поки ви прокинетесь до дії,
Як личить тим, у кого кров левина.

Вестморленд Відомо, що на вашім боці право
І сила теж. І що король англійський
Дворян багатших, підданих вірніших
Не мав ніколи. Хоч вони ще тут,
Та серцем всяк уже в бою за вас.

Архієпископ Тож хай ідуть за покликом сердець
Вам трон здобути кров'ю і мечем.
А духівництво, щоб допомогти,
Збере для вас таку велику суму,
Якої ще не жертвувала церква
Нікому з тих, що правили до вас.

Король Генріх Не тільки спорядити у похід
Нам військо треба. Залишім частину
Для захисту країни, бо шотландці
Відразу нападуть.

Архієпископ Населення граничних володінь —
Заслін достатній, щоб сусіди хижі
В глиб Англії далеко не сягнули.

Король Генріх Не про наїзди мову ведемо,
А про війну. Відомо, що шотландці
Непевні завжди в намірах своїх.
Ви знаєте: як тільки прадід мій
На Францію походом вирушав,
Відразу ж у беззахисну країну
Лавиною вривалися шотландці,
Немов потік, що греблю рве стареньку;
Безжально землю нашу плюндрували,
В облогу брали замки і міста,
І Англія, безсила дати відсіч,
Тремтіла вся перед лихим сусідом.

Архієпископ Не стільки збитку там було, як страху;
Ось приклад на підтвердження цього:
Все лицарство з французом воювало,
А наша Англія-вдова тим часом
Не тільки захистилася уміло,
А й короля шотландського схопила,
Немов вівцю далеко від отари,
І відіслала здобич до Едварда
У Францію. Відомо, що відтоді
Ваш рід на славу збагатився так,
Як дно морське на затонулі скарби.

Єпископ Старе прислів'я радить дуже мудро:
«Як хочеш Францію здолати,
Слід із Шотландії почати».
Бо лиш злетить орел англійський вгору,
Шотландська ласиця в гніздо залазить
Висмоктувати царствені яєчка.

І, наче миша, коли кіт далеко,
Не стільки з'їсти, скільки попсувати.

Ексетер Виходить, кіт сидіти має вдома.
Чи є в тім необхідність? Звісно, ні.
Міцні замки у нас на дверях висять,
А на злодюжок є надійні пастки.
Коли рука воює за кордоном,
Дім мудра голова оберігає.
Хоч різної ваги в державі люди,
Об'єднує мета їх між собою
В гармонію невимушену, щиру,
Як музика.

Архієпископ Так визначило небо,
Розподіливши працю між людьми
Й зусиллям їхнім давши рух постійний.
А за мету покладено усім
Покору. Ось і бджоли так працюють.
Сама природа ставить їх за приклад,
Як людям лад між себе навести.
Є в бджіл король і різні урядовці:
Одні у власнім домі хазяйнують,
За межами його торгують другі,
А треті, з жалами, немов солдати,
Грабують ніжні квіти в літню пору
Й зі здобиччю, веселі, повертають
В покої до володаря свого.
А той, у клопотах поважних, стежить,
Як зводять стіни з золота й пісень,
Як медом повнять соти трударі,
Як товпляться бідахи носії
З важкою ношею в вузьких воротях
І як суддя з гудінням невблаганним
До рук страшним катам передає
Лінивця-трутня. Мова йде про те,
Що різні дії об'єднать метою
Ми можем так, щоб досягти її.
Як стріли, пущені із різних луків,
Вражають ціль,
Як декілька доріг веде у місто,
Як безліч рік в одне впадають море,
Як лінії збігаються усі
На сонячнім годиннику до центру,
Так сотні кроків можуть привести
До успіху у кроці вирішальнім.

Тож у похід, на Францію, владарю!
Начетверо ми сили поділімо;
У Францію візьміть четверту частку.
Цього доволі, щоб тремтіли галли.
Якщо ми, з рештою зоставшись дома,
Не зможем пса прогнати від порога,
Хай нас шматує. Хай весь світ забуде
Про нашу мужність і державну мудрість.

Король Генріх Дофінових послів сюди покличте.

Кілька слуг виходять.

Ми зважились. Коли господь поможе
І ви, опора наша благородна,
Ми Францію примусимо вклонитись,
А ні — тоді розірвем на шматки.
Або ми править нею почнемо
І герцогствами, що до нас належать,
Або накладемо життям безславно,
І не зведуть гробниці в нашу пам'ять.
Хай славлять нас великі перемоги
В віках — або нехай могила наша,
Немов слуга султана без'язикий,
Мовчить, бо напису на ній не буде.

Входять французькі посли.

Ми побажання вислухать готові,
Які дофін, кузен наш, передав.
Це ж не король, а він вітає нас?

Перший посол Чи зволите, щоб ми переказали
Для вас усе з початку до кінця,
Чи викласти лише загальну думку
Того, що нам велів сказать дофін?

Король Генріх Ми не тиран, а християнський владар
І почуття тримаємо в покорі
Надійно, наче в'язнів у темниці.
Тож не приховуйте від нас нічого,
Кажіть всю правду.

Перший посол Стисло — ось вона.
Посли від вас у Франції недавно
На певні герцогства претендували.
Це спадщина, як твердили вони,
Едварда Третього. Дофін вважає,

Що то лиш молодість нуртує в вас.
Прогулянка у Францію, сказав він,
То справа марна, бо ніяких герцогств
Веселий молодик там не здобуде.
А ще, зважаючи на вашу вдачу,
Коштовностей він бочку надіслав,
Бажаючи натомість, щоб віднині
Вам герцогства на думку не спадали.

Король Генріх Що в бочці, дядьку?

Ексетер Тенісні м'ячі.

Король Генріх Дофінів жарт потішив нас чудово.
Йому за подарунок, вам за труд
Ми вдячні. І, ракетки підібравши,
Ми партію у Франції зіграєм.
А ставкою хай буде нам корона
Дофінового батька. Сам дофін
Суперника обрав собі такого,
Що буде не до гри гравцям французьким.
Дофін на глум взяв нашу буйну юність,
Не знаючи, що нам вона дала.
Ніколи ми не цінували дуже
Англійського убогого престолу,
Й тому, далеко живучи від дому
Свого французького, в гульню вдавались.
Затямить хай дофін: тугим вітрилом
Здійметься горда велич королівська,
Коли займу я врешті трон французький.
Для цього занедбав я привілеї
І тяжко працював, як простолюдець.
Тепер я стану у промінні слави,
Що вразить очі кожного француза;
Дофін осліпне зовсім, як погляне.
Скажіть йому, що жарт його глузливий
На ядра ці м'ячі перетворив,
І марні жертви тягарем важким
Йому на душу ляжуть. Глузування
Обернеться розлукою жінкам,
Чоловікам, і матерям, і дітям,
Зруйнує замки. Прокленуть цей жарт
І ті, кого на світі ще нема.
Та все господь в руках своїх тримає;
На нього покладаюсь. Попередьте,
В ім'я господнє, принца: я іду,
Бо помста кличе і священне діло;

І праведна рука його звершить.
Ідіть же з миром і скажіть дофіну:
То дуже недотепне жартування,
Що тисячам несе самі страждання.
Хай варта проведе послів. Прощайте.

Посли виходять.

Ексетер Нівроку жарти.

Король Генріх Ми жартуна примусим червоніти.
Щоб часу нам не гаяти, панове,
Прошу вас до походу готуватись.
Крім господа (хай він нам помагає),
На думці в нас лиш Франція одна.
Тож сили, необхідні для війни,
Зберіть негайно. Передбачте все,
Щоб, мов на крилах, досягти мети
І покарати, звірившись на бога,
Дофіна коло рідного порога.
Хай думка кожного працює плідно
Над тим, як нам похід звершити гідно.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

Входить Хор.

Хор В англійську молодь шал війни вселився:
Лежать єдваби в скринях нерухомо,
Замовлень не злічить у зброярів,
Жагою слави всяк тепер палає,
Збуває статки, щоб коня придбати,
І, як Меркурій з крильцями на п'ятах,
Спішить услід взірцеві королів.
Бо в вишині над кожним з них витає
Надія, що прикрасила меча
Коронами великими й малими
Для Гаррі та соратників його.

Французи, потай вивідавши все
Про страхітливі наміри англійців,
Тремтять, налякані, й інтриги ниці
Пускають в хід, щоб відвернути лихо.
О Англіє! В тобі таїться велич,
Мов серце велета в малому тілі.
Ти б слави зажила в віках, якби
В твоїх синах підлота не таїлась.
Та ось біда твоя: знайшли французи
В тобі кубло сердець пустих і ницих
І золотом напхали їх за зраду.
Граф Річард Кембріджський і лорд Скруп Мешем,
Сер Томас Грей, нортемберлендський лицар,—
Всі троє продались — так, продались! —
Злигалися з французом боязливим.
Якщо здійсняться заміри пекельні,
Тоді загине з королів найкращий,
Не встигши з Саутгемптона відплисти.
Терпіння виявіть. Не вперше нам —
На всі події вчасно ми поспієм.
Вже гроші сплачено. Убивці ждуть.
Король залишив Лондон. Місце дії
Ми переносимо у Саутгемптон;
Там наша сцена, там і ваше місце.
Ми Францію відвідаємо з вами
І, заспокоївши морську протоку,
Повернемось. Бо не байдуже нам,
Чи не нудотно стане глядачам.
Тепер до Саутгемптона скоріше,
Услід за королем — та не раніше.
(Виходить)

СЦЕНА 1

Вулиця біля корчми «Кабаняча голова» в Істчіпі, Лондон.

Входять капрал Нім і лейтенант Бардольф.

Бардольф Приємна зустріч, капрале Нім.

Нім Доброго ранку, лейтенанте Бардольф.

Бардольф Ну що, помирилися ви з прапорщиком Пістолем?

Нім А мені байдуже. Я більше мовчу. Та згодом у нас може стати весело. А втім, що буде, те й буде. Битися не наважуюсь,

але, як доведеться, то наосліп і я можу помахати своєю залізячкою. Меч у мене простий, та дарма. Годиться, щоб шматок сиру підсмажити. А виймеш з вогню — холод витримує не гірше будь-якого іншого. Отаке-то.

Бардольф Пригощу вас сніданком, аби лиш помирились. Побратаємось — а потім у Францію. Згода, шановний капрале Нім?

Нім Слово честі, житиму, пока живеться, будьте певні. А коли вже підіпре так, що далі нікуди, залишиться єдиний вихід. Ого й буде моя остання ставка і моя остання втіха.

Бардольф Що правда, то правда, капрале. Він оженився на Нел Спритлі, а вона, звичайно, повелася з тобою негідно, бо ви були вже заручені.

Нім Хто його знає. Хай буде, що буде. А от чиясь горлянка, може, й гострого леза дочекається уві сні. Хай буде, що буде. Терпіння хоч і зморена шкапа, та до якогось кінця дійде. Всьому є край. Хоча — хто його знає.

Бардольф А ось і прапорщик Пістоль з дружиною. Наберіться терпіння, шановний капрале.

Входять Пістоль і хазяйка корчми.

Бардольф Ба, Пістоль, хазяїн!

Пістоль Хазяїн? Ах ти ж пес!
Клянусь, ненависне мені це слово
І постояльцям тут не бути!

Хазяйка Даю в тім слово — скоро їх не буде. Не встигнеш поселити в себе десяток порядних жінок, що чесно заробляють собі на хліб голкою, як люди вже думають, що тут справжній дім розпусти.

Нім і Пістоль добувають мечі.

Мати божа! Пропав чоловік! Зараз ми станемо свідками тілоспрямованої дії і вбивства.

Бардольф Шановний лейтенанте, шановний капрале, облиште!

Нім Тьху!

Пістоль На тебе тьху, паршиве ісландське цуценя!

Хазяйка Шановний капрале Нім, покажи свою мужність, сховай меча.

Нім Ану, ходім! Поговорімо solus *.

Пістоль Я — solus? Ох, собако, ох, падлюко!
Ось я тобі цим solus'ом по пиці,
Ще й по зубах. Я solus'а в горлянку,
В печінку, в черево твоє погане
Запхаю, в пельку повно натовчу!
Кишки тобі від solus'а розіпре,
Бо, як курок на зводі у Пістоля,
Не забариться й спалах.

Нім Я тобі не Барбазон, і закляттями мене не візьмеш. Так і кортить налупцювати тебе добряче. А коли обливатимеш мене своїм брудом, я тебе, м'яко кажучи, мечем прочищу. Ну, ходімо. Я тобі, м'яко кажучи, кишки гарненько полоскочу. От і вся казка.

Пістоль Бридкий хвалько, тварюко знавісніла!
Могила зяюча тебе чекає.
Тож смерть тобі!

Бардольф

(добуває меча)

Послухайте, послухайте, що я скажу! Хто перший ударить, в того я зажену меча по саме руків'я, не був би я солдатом!

Пістоль Тамує шал така пересторога.

Пістоль і Нім ховають мечі.

Подай же лапу, хай її потисну.
Ти мужній чоловік.

Нім Рано чи пізно я тобі, м'яко кажучи, горлянку переріжу. От і вся казка.

Пістоль Coupe la gorge! **
Це те, що треба. Ну, ставай до бою.
Ач, крітський пес! Моя дружина впала
Тобі ув око? Геть,
До прокажених у притулок. Там
Собі Кресіду знайдеш соромітну,
Дол Продран на ім'я. Женись на ній.
А quondam *** Спритлі є і завжди буде

---

* Наодинці *(лат.)*.
** Перерізати горлянку! *(Фр.)*
*** Колишня *(лат.)*.

Коханою моєю. Pauca * Все.
Йди геть.

Входить хлопчик-слуга.

Хлопчик Хазяїне Пістоль, прошу вас до мого пана. І вас теж, хазяйко. Він дуже хворий і хоче лягти в ліжко. А ти, добрий Бардольфе, упхай свого червоного носа замість грілки в його постіль. Їй-богу, він дуже хворий.

Бардольф Геть звідси, шельмо!

Хазяйка Слово честі, цей хлопчисько скінчить на шибениці. А хворому король розбив серце. Чоловіченьку, приходь швидше додому.

Хазяйка і хлопчик виходять.

Бардольф Як же вас помирити? Треба ж разом у Францію вирушати. Якого біса нам ножі гострити один на одного?

Пістоль Чорти голодні сваряться нехай!

Нім А віддаси вісім шилінгів, що ти програв, коли ми об заклад билися?

Пістоль Той ниций раб, хто платить.

Нім Зараз я їх матиму. От і вся казка.

Пістоль Хай мужність вирішить. Ану, ставай.

Добувають мечі.

Бардольф Клянусь мечем, уб'ю того, хто перший вдарить. Клянусь мечем, що вб'ю.
(Добуває меча)

Пістоль Мечем поклявся. Не до жартів нам.
(Ховає меча)

Бардольф Капрале Нім, коли збираєшся миритись, то мирись. А ні, то й мені станеш ворогом. Прошу тебе, сховай меча.

Нім
(до Пістоля)
А віддаси вісім шилінгів, що ти програв, коли ми об заклад билися?

---

* Досить *(лат.)*.

Пістоль Віддам я нобля цілого тобі,
Ще й випить дам. І станемо відтепі
Як друзі ми, і навіть як брати.
Для Німа житиму, а Нім — для мене,
По справедливості. Я маркітантом
При війську буду, в грошики уб'юся.
Подай же руку.

Нім ховає меча.

Нім А нобля даси?

Пістоль З рук в руки, без обману.

Нім Ну, що ж. От і вся казка.

Входить хазяйка.

Хазяйка Якщо вас жінка породила, то майте серце, ходіть швидше до сера Джона. Так його, бідолаху, трясе безупинна триденна лихоманка, аж плакати хочеться, як на нього глянеш. Ходіть же до нього, любі мої.

Нім Король, щиро кажучи, зігнав злість на лицареві.

Пістоль Ти правду кажеш, Німе.
Та бог зцілив його розбите серце.

Нім Наш король — добрий король. Але, що вдієш,
Буває і примхливим, і свавільним.

Пістоль Утішмо лицаря й мерщій до діла.

Виходять.

СЦЕНА 2

Саутгемптон. Зала міської ради.

Входять Ексетер, Бедфорд і Вестморленд.

Бедфорд Король зрадливцям надто довіряє.

Ексетер Ось-ось арештувати мають їх.

Вестморленд Поглянути на них — сумирні й тихі,
Неначе в серці відданість така,
Що можна покладатися на неї.

Бедфорд Про їхні наміри король дізнався
З листів, які вдалось перехопити.

Ексетер Лорд Скруп! Та це ж улюбленець державця.
Він ласками осипаний був щедро,
Однак продався ворогу лихому
І замах готував на короля!

Сурми. Входять король Генріх, Скруп, Кембрідж, Грей та вельможі в супроводі почту.

Король Генріх Погожий вітер. Час рушати в море.
Шановний лорде Кембрідж, лорде Мешем
І ви, шляхетний лицарю, скажіть,
Чи зможуть воїни, що з нами йдуть,
Узяти гору над французьким військом,
Звершити діло те, задля якого
Ми в Саутгемптоні зібрали їх?

Скруп Якщо зусиль не пошкодують — зможуть.

Король Генріх Не сумніваємось, що так і буде,
Бо кожен, з ким в похід ми ідемо,
Всім серцем з нами. Також ті, хто тут
Лишаються, всі щиро нам бажають
Звитяжно завершити цю війну.

Кембрідж Ніде ще так монарха не любили,
Не шанували, як величність вашу.
Нема між ваших підданих такого,
Який зазнав би горя чи зневаги
В часи солодкі вашого правління.

Грей Це суща правда. Жовч розвівши медом,
Тепер вам служить віддано і ревно
Всяк давній ворог вашого вітця.

Король Генріх Тим більша це для вдячності причина.
Заслуги власні краще нам забути,
Аніж лишити без винагороди
Діла достойні підданих своїх.

Скруп Вони потроять всі свої зусилля,
Окрилені величною метою
Служити вам невтомними трудами.

Король Генріх В тім сумніву немає.
(До Ексетера)
Дядьку мій,
Звільніть того зухвальця, що посмів
Учора ображати нашу гідність.

Звичайно, тут причиною вино.
Він кається, й цього доволі нам.

Скруп Це милосердя надто небезпечне.
Якщо його тепер не покарати,
То з нього інші приклад взяти можуть.

Король Генріх О, будьмо милосердні.

Кембрідж То поєднайте милосердя й кару.

Грей Хіба не милосердя — покарати,
Але й залишити серед живих?

Король Генріх Любов до мене і турбота ваша
Лягають тягарем на винуватця.
Коли таку провину випадкову
Суворо осудити, як тоді
Поставитись до злочинів нам слід,
Задуманих свідомо? Ми зухвальця
Прощаємо, хоч Кембрідж, Скруп і Грей
В турботі ніжній про особу нашу
Воліли б кари. Щодо справ французьких —
Хто має повноваження дістати?

Кембрідж Королю, вам
Сьогодні мав я нагадать про це.

Скруп І я також, владарю.

Грей Я теж, вельможний пане.

Король Генріх Граф Річард Кембріджський і лорд Скруп Мешем,
Сер Томас Грей, нортемберлендський лицар,—
Ось ваші повноваження. Читайте
І певні будьте — вам ціну я знаю.
Мій дядьку Ексетере, Вестморленде,
Надвечір відпливаємо. Панове!
Ви, схоже, прочитали щось таке,
Що навіть зблідли? От так переміна!
Мов крейда білі. Що ж у тих паперах
Так налякало вас, аж геть зігнало
Всю кров з лиця?

Кембрідж Провину визнаю.
Здаюсь на вашу милість королівську.

Грей, Скруп Ми теж благаємо про милосердя.

Король Генріх Недавно ще воно живе було;
Поради ваші — ось його убивці.
Не вам про милосердя говорити,

Бо міркування ваші обернулись
Супроти вас, мов пси оскаженілі,
Що вже й господарів не признають.
Ось виродки англійські! Ось лорд Кембрідж.
Всі знають, як його любили ми.
Шанобою оточений він був,
Як і годиться лордові. Та бач,
На жменьку крон нікчемних спокусився,
Поклявсь французам нас підступно вбити
У Саутгемптоні. І цей ось лицар
Убити нас поклявся, хоч не менше
Нам дякувати мав би він за щедрість.
А що ж тобі сказати, лорде Скруп?
Жорстока і невдячна ти істото!
Ти мав ключі від таємниць моїх,
Тобі всю душу я звіряв свою,
Ти міг би обернути залюбки
Мене на джерело золотоносне.
Невже вдалося золоту чужому
Із тебе видобуть хоч іскру зла,
Яку хіба що палець мій відчув би?
Хоч правда виступає, ніби чорне
На білім тлі,— не йму очам я віри.
Убивство й зрада — нерозлучна пара,
Мов два дияволи в однім ярмі.
У злагоді вони працюють завжди,
І ні для кого це не дивина.
А ти — хоч неймовірно це, та правда —
Зрадливістю усіх нас приголомшив.
Диявола того, що так підступно
Спромігся замутити розум твій,
У пеклі вже відзнака жде висока.
Штовхаючи на зраду нас, люципер
Свій намір підлий завжди одягає
В блискучі, пишні шати благочестя.
А той нечистий, що тебе намовив,
І приводу для зради не придумав,
Хіба що обіцяв у нагороду
Тебе зганьбити зрадника тавром.
Нехай би він хоч цілий світ оббіг,
Мов хижий лев, та й то, вернувшись в пекло,
Сказав би. «Легко так, як цей англієць,
Ніхто спокусі ще не піддавався».
Моєму ти довір'ю прищепив
Підозру чорну. Хто старанно дбав

Про свій обов'язок? Звичайно, ти.
А хто ученим був? Звичайно, ти.
Походженням високий? Звісно, ти.
Хто в бога свято вірив? Звісно, ти.
А хто, скажи, помірність виявляв
У пристрастях, у радощах і гніві,
Міг завжди стримать бунт своєї крові,
До того ж був і скромним, і поштивим,
Очам і вухам нарізно не вірив,
Лише обом відразу й голові —
Це теж, мені здавалося, був ти.
Твоє падіння — то моя отрута,
Що тінь підозри кине на достойних.
Оплакувать тебе я буду гірко,
Бо від часів Адама я не знаю
Падіння нижчого. Провину їхню
Доведено. У руки правосуддя
Всіх трьох віддайте. Хай їм бог простить.

Ексетер Річарде, графе Кембріджський, я арештую тебе за державну зраду.
Генріху, лорде Скруп Мешемський, я арештую тебе за державну зраду.
Томасе Грей, лицарю нортемберлендський, я арештую тебе за державну зраду.

Скруп Господь розкрив наш задум віроломний.
Не смерть мене жахає — злочин мій.
І хай його простить величність ваша,
Дарма що заплачу життям за нього.

Кембрідж Не золотом французьким спокусився,
Хоч визнаю — воно б допомогло
Здійснити швидше наміри мої.
Господь не допустив, щоб сталось так.
Втішатимуся цим у смертних муках,
Благаючи прощення в вас і в нього.

Грей Не знав ще підданий такого щастя
Від того, що розкрито грізну змову,
Як я відчув, хоч сам її учасник.
Не буду за життя своє просити —
Простіть, владарю, лиш вину мою.

Король Генріх Хай бог простить. Тож вислухайте вирок.
У змові проти нашої особи
Злигалися ви з ворогом і навіть
За нашу смерть одержали завдаток.

Державця прирекли ви на загибель,
Його вельмож — на жалюгідне рабство,
Його народ — на гніт і на поталу,
Країну — на жорстоке плюндрування.
Ми помсти не шукаємо за себе,
Та, дбаючи про долю королівства,
Якому ви погибель готували,
Ми ставим вас перед його законом.
Ідіть на смерть, ви, покидьки мерзенні.
Хай вам господь поможе милосердний
Її зустріти гідно, з каяттям
У злочинах тяжких. Ведіть їх звідси.

Кембрідж, Скруп і Грей виходять під вартою.

Тепер — на Францію. У цім поході
Нам слави, лорди, вистачить на всіх.
Щаслива буде ця війна, ми певні.
Господь явив нам милість і розкрив
Мерзенну зраду, що підстерігала
Від самого початку нас підступно.
Тепер немає більше перешкод.
Вперед, англійці! Хай же військо наше
Веде рука господня у поході.
Не гаючись, виходимо у море.
Підняти всі знамена бойові.
На кораблі! Здобуде меч корону,
А ні — то не король я й Альбіону.

Сурми.

Виходять.

СЦЕНА 3

Лондон. Вулиця біля заїзду в Істчіпі.

Входять Пістоль, хазяйка, Нім, Бардольф і хлопчик-слуга.

Хазяйка Голубчику, чоловіченьку мій, дозволь провести тебе до Стейнса.

Пістоль Нізащо. Туга й так вже серце крає.
Не супся, Бардольфе. Кріпися, Німе!
Будь мужнім, хлопче. Фальстаф наш помер,
І туги не відвернеш.

Бардольф Хоч би де він опинився, я б хотів бути коло нього — чи в раю, чи в пеклі.

Хазяйка Не може він потрапити до пекла. Він у лоні Артуровім, вже хто-хто, а він-таки там. Легко помер, як невинне дитя. Відійшов між дванадцятою й першою, якраз коли відплив починався. Побачила, як простирадла мне, квітками бавиться та до пальців своїх усміхається, і зрозуміла, що він уже на останній дорозі. Ніс загострився, наче перо, і почав він щось про зелені поля белькотіти. «Що це ви, сер Джоне,— кажу.— Не втрачайте надії, друже». А він як не закричить: «Господи, господи, господи!» Так разів зо три чи чотири. То я, щоб його втішити, сказала, хай не думає про бога. Сподівалася, що не прийшла ще йому пора переймати́ся такими думками. Попросив він закутати йому тепліше ноги. Засунула я руку під ковдру, помацала спершу ступні,— а вони холодні, як камінь; потім коліна, тоді ще вище — а воно все холодне, як камінь.

Нім Кажуть, він проклинав херес.

Хазяйка Було таке.

Бардольф І жінок.

Хазяйка Такого не було.

Хлопчик Було. Казав, що вони втілення диявола.

Хазяйка Щодо тіла, то ним він ніколи не захоплювався.

Хлопчик Він якось казав, що через жінок потрапить до чорта в зуби.

Хазяйка Так, можна сказати, що він торкався жінок. Але в нього був риматизм, і він говорив про вавілонську блудницю.

Хлопчик А пам'ятаєте, коли він побачив блоху на Бардольфовім червонім носі, то сказав, що це грішна душа горить у пекельнім огні?

Бардольф Те паливо вже скінчилось, так що вогонь підтримувати нічим. А крім того палива, я на службі в нього нічого й не мав.

Нім Чи не пора нам рушати? Король, мабуть, уже залишив Саутгемптон.

Пістоль Ходім. Моє кохання, поцілуймось.
Дивись, як слід добро моє гляди.
Розумницею будь: хто п'є, хай платить.
Не вір нікому. Пам'ятай, що слово
Зламати легко, наче соломинку;
Що совість нетривка, мов та облатка;

І завжди звавсь «Хапай» найкращий пес.
Caveto * за порадника візьми.
Ну, витри ясні зорі-оченята.
В дорогу, хлопці! Франція нас жде.
Там крові нап'ємося, як п'явки!

Хлопчик Кажуть, вона шкідлива для здоров'я.

Пістоль Цілуй же ніжні вустонька і — марш.

Бардольф Прощай, хазяйко.
(Цілує її)

Нім Не можу я з вами цілуватися, от і вся казка.
Та все ж прощайте.

Пістоль Ретельно хазяйнуй. Тримайся дому.

Хазяйка Щасти вам! Прощавайте!

Виходять.

СЦЕНА 4

Франція. Кімната в королівському палаці.

Сурми. Входять французький король, дофін, герцоги Берійський та Бретонський, конетабль та інші.

Франц. король Загрожує нам Англії могуття.
Тому не гаймо часу, приготуймось,
Щоб гідно цих загарбників зустріти.
Ви, герцоги Берійський і Бретонський,
Брабантський, Орлеанський, ви, дофіне,
Скоріш фортеці наші всі огляньте,
Припасом і людьми допоможіть,
Бо ворог наступає так навально,
Немов потік, що прірви досягає.
Тож виявити слід далекоглядність,
Згадавши страхітливу ту науку,
Що нам дали англійці в нашім домі
За легковажність.

Дофін Мій шановний батьку,
Це слушно, відсіч слід їм готувати.
Бо довіряти мирові не можна,

---

* Пильнуй *(лат.)*.

Хоч не було б і чутки про війну
Чи про незгоду. Все одно подбати
Ми мали б про фортеці та про військо,
Так ніби на порозі вже війна.
Порада мудра. Знати необхідно
Слабкі місця своєї оборони.
Але страху показувать не слід —
Не більш принаймні, ніж коли б англійці
До танцю, мов на тройцю, лаштувались.
Бо ними править нині так невміло
І скіпетра непевно так тримає
Юнак пустоголовий і примхливий,
Що гріх його боятися.

Констабль Дофіне,
Так думати — це помилка велика.
Ви краще запитайте у послів,
Як він поважно слухав їхню мову,
І скільки мудрих радників у нього,
Який він стриманий і водночас
Як твердо він прямує до мети,
Й ви збагнете, що та його бездумність —
Лиш маска. Брут носив її також,
Свій розум за глупотою сховавши.
Ось так ховає садівник під гноєм
Коріння ніжне до весняних днів.

Дофін Вельможний конетаблю, це не так.
Ми думки іншої, та не зважайте.
Тут, я гадаю, краще перебільшить
Ворожу силу, бо тоді напевно
Ми зможемо протистояти їй.
А скупістю лиш справу зіпсуєм,
Немов той скнара, що на свій камзол
Пошкодував суконця зайвий лікоть.

Франц. король Так, краще думати, що Генріх сильний,
І дбать про сильну відсіч. Нашу кров
Лили ще прадіди його. Цей рід,
Немов злий дух, на всіх стежках родинних
Нас переслідує. Страшну ганьбу,
Що вкрилися ми нею під Кресі,
Забуть несила. Всіх французьких принців
Узяв у бран один з ім'ям зловісним.
То був Едвард Уельський, Чорний Принц.
А на горі, під сонцем золотим,
Едвардів батько сам, могутній лицар,

Стояв і з усміхом дивився, як син
Творіння матері природи нищить
І нівечить ті паростки, що їх
Ростили бог і люди двадцять літ.
Тож Генріх, пагін роду переможців,
Вселяє страх могутністю своєю.

Входить гонець.

Гонець Посли англійські прибули і просять,
Щоб допустили їх до вас, владарю.

Франц. король Запрошуйте. Ми їх прийнять готові.

Гонець і кілька лордів виходять.

Англійські пси, як бачите, вже тут.

Дофін Їх навіть погляд ваш зупинить легко,
Бо пси лякливі брешуть лиш тоді,
Коли тікає здобич. Мій владарю,
Не дайте їм розводитись. Хай знають —
Міцна держава, що стоїть за вами.
Про себе дбати, пане, менший гріх,
Аніж себе занедбувать, повірте.

Входять лорди, з ними Ексетер і почет.

Франц. король Наш брат англійський вас прислав сюди?

Ексетер Так, він, і шле вітання вам своє,
А з ним вимогу, щоб зреклися ви
Чужої величі в ім'я господнє;
Бо це його добро й його нащадків.
Ідеться про корону, привілеї
Та почесті, що звичаєм і часом
Освячені давно як королівські.
Аби підозри не було, що це
Пуста вимога, а підстави наші
Джерела мають надто вже сумнівні
Чи видобуті з праху забуття,
Він шле також свій власний родовід,
(подає папір)
Де кожна парость — свідчення правдиве,
І просить вас розглянути його.
А впевнившись у тім, що наш король
Едварда Третього прямий нащадок,
Уславленого у віках державця,

Вам слід зректись корони й королівства,
Які по праву Генріху належать.

Франц. король Що буде, як відмовлюсь?

Ексетер Проллється кров. Бо вирвати корону
Він ладен з серця вашого, я певен.
Іде на вас так грізно, мов Юпітер,
З ним буря, грім, землі страшне двигтіння.
Якщо відмовитесь, то він примусить.
Вас богом заклинає наш король
Зректись престолу, пожаліть нещасних,
Що їх війни голодної пащека
Ось-ось поглине. Горе, плач і стогін
Сиріт, і вдів, і мучениць-дівчат
По наречених, дітях і мужах
І кров загиблих ляжуть тягарем
На вашу совість. Це його вимоги
І попередження. Я все сказав.
Якщо дофін присутній серед вас,
Йому вітання я привіз окреме.

Франц. король Ну, що ж, ми поміркуємо як слід
І відповідь дамо для брата завтра;
Ви в Англію її відвезете.

Дофін Це я — дофін. Що шле мені ваш Генріх?

Ексетер Ненависть, і зневагу, й гордий виклик,
І все, що може висловить король,
Щоб тільки власну велич не принизить.
Як нині не поступиться ваш батько
І не пом'якшить витівку глузливу,
Образливу для нашого монарха,
Обернеться вона відлунням грізним,
Що з найглухіших Франції кутків
До вас долине осудом суворим
В страшній гармат англійських громовиці.

Дофін Мій батько поступитись може вам
Хіба що всупереч моєму слову.
Я з Генріхом не примирюсь ніколи.
Тому, із натяком на легковажність,
Йому й послав я тенісні м'ячі.

Ексетер Примусить він дрижати Лувр Паризький,
Хоч би на всю Європу там був корт.
Упевнитись ще буде в вас нагода,

Яку вже мали піддані його,
Що нині Генріх — зрілий чоловік,
Не те, що в юності. Він час цінує
І важить кожну мить. На власних втратах
Пізнаєте ви правду слів моїх.

Франц. король Ви думку нашу знатимете завтра.

Сурми.

Ексетер Не гайте часу. Генріх може й сам
Спитати скоро про затримку нашу,
Бо вже ступив він на французьку землю.

Франц. король Вам перекажуть відповідь невдовзі.
Одна лиш ніч — не так уже й багато,
Щоб вирішить таку поважну справу.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

Входить Хор.

Хор Як швидко, наче думка, дія наша
Летить на крилах буйної уяви.
Ми бачили, немов на власні очі,
Як в гавані зійшов на корабель
У повному спорядженні державець.
Ось флот його могутній, а над ним
У сяйві Феба вимпели тріпочуть.
Он юнги вже метнулися на ванти;
Лунає враз пронизливий свисток,
Щоб лад внести в дзвінке різноголосся.
Уже вітрила напинає вітер;
Важенні кораблі слухняно ріжуть
Високу хвилю. Уявіть, що ви
На березі, а перед вами місто
Гойдається на морі неспокійнім —
Таким здається величезний флот,

Що саме відпливає до Гарфлера.
За ним! За ним хай лине ваша думка!
Залиште Англію. Вона притихла,
Мов глупа ніч, бо стережуть її
Лише діди, старі жінки та діти —
Ті вже зів'яли, ті — не доросли,—
А в кого хоч пушок є на лиці,
Той з лицарством на Францію пішов.
А ось в облозі місто перед нами.
Довкола вже розставлено гармати,
І цілять їхні пащі на Гарфлер.
Вернувсь посол англійський, сповістив:
Король французький пропонує шлюб
Дочки своєї з Генріхом; за нею
Дає він кілька зубожілих герцогств.
Не згоден Генріх — і пушкар меткий
Гнотом пекельну зброю припікає.

Тривога. За сценою чути гарматні постріли.

Все зметено ядром. Тепер волію,
Щоб ваша думка докінчила дію.
(Виходить)

СЦЕНА 1

Франція. Перед мурами Гарфлера.

Гамір битви. Входять король Генріх, Ексетер, Бедфорд, Глостер і солдати, які несуть штурмові драбини.

Король Генріх Крізь вилом пройдемо — або тілами
Своїми замуруємо його!
Ніщо не прикрашає так людину,
Як скромність і смирення в мирний час.
Та лиш покличуть сурми бойові,
Хай тигром кожен ворогу здається!
Напружте м'язи, розпаліте кров,
Сховайте вдачу лагідну за люттю.
Хай очі хижим блиском загоряться
І грізно визирають із очниць,
Немов гармати. Хай чоло похмуре
Над ними нависає, наче скеля,
Яку таранить вічно, невмолимо,

Неначе звір жорстокий, океан.
Роздуйте ніздрі, стисніть міцно зуби
І віддих затамуйте; дух борні
Хай в вас повстане. Лицарі, вперед!
У ваших жилах кров войовників,
Що в ратному труді, як Александр,
На цій землі не відали утоми
І, лиш звитяживши, мечі ховали.
Не осоромте рідних матерів
І доведіть, що справді ви сини
Героїв тих, кого звете батьками!
Хай стане кожен з вас у цім бою
Взірцем для простолюддя. Поселяни!
Вас Англія зростила. Доведіть,
Що мужній дух її ви зберегли,
Що батьківщини ви сини достойні,
Хоч ваші очі вже мені сказали:
Немає ницих серед вас людців.
Ви — наче гончаки, що нетерпляче
В погоню рвуться. Піднято вже звіра.
Хай чує ворог мужній клич здаля:
«За Англію! За Гаррі-короля!»

Виходять.

Тривога. За сценою чути гарматні постріли.

СЦЕНА 2

Там же.

Входять Нім, Бардольф, Пістоль і хлопчик-слуга.

Бардольф Вперед, вперед, вперед! У вилом! У вилом!

Нім Прошу тебе, капрале, зачекай. Надто вже гаряча бійка вийшла. А життя в мене одне. І це була б уся казка, коли б тут не стало надто жарко. Ось яка музика.

Пістоль Нівроку музика. Таке зчинилось,
Що де не вдар, то гине божий раб.
Кривавий день —
Рубай упень!
Здобудеш вічну славу.

Хлопчик Якби мені оце зараз до Лондона, в пивницю. Всю славу віддав би за кухоль пива і безпечне місце.

Пістоль А я,
Якби сповнялися бажання,
То без хвилини зволікання
Вже мчав би теж туди.

Хлопчик Утік би враз, коли б хоч раз
Як вільний птах злетів.

Входить Флюелен.

Флюелен До вилому, собаки! Вперед, негідники!
(Жене їх уперед)

Пістоль О, зжалься, герцогу, на душі грішні!
Вгамуй свій гнів, вгамуй свій мужній гнів!
Вгамуй свій гнів, благаю!
Вгамуйсь, молодче! Май же милосердя!

Нім Оце потіха! А от з вами, ваша честь, не потішишся!

Усі, крім хлопчика виходять.

Хлопчик Хоч і малий я ще, а хвальків цих наскрізь бачу. Слугую всім трьом, а от коли б так вони спробували мені слугувати, то навряд чи всі разом упоралися б. Бо з таких блазнів і одного путнього чоловіка не зліпиш. Коли яка небезпека, то в Бардольфа душа від страху біліє, а лице червоніє. На око хоробрий, але до бійки не вельми охочий. Пістоль убиває язиком, а меча не виймає. Через те в нього що не слово, то зламане, а зброя цілісінька. Нім десь прочув, що мовчкуваті люди найхоробріші. Тому навіть молитви вголос не проказує, щоб його за боягуза не мали. А що говорить мало, то й поганих слів уживає небагато; не більше, ніж робить добрих справ. Голови ще нічиєї не проломив, окрім власної, та й то об стовп, коли п'яний був. Крадуть вони, що під руку попаде, а кажуть, що все по закону. Бардольф якось поцупив футляр від лютні. Дванадцять миль його ніс, а потім продав за півтора пенса. Крадіжка побратала Німа й Бардольфа. В Кале поцупили совок для вугілля. Цей подвиг одразу навів мене на думку, що вони взялися до чорної роботи. Хочеться їм, щоб мої руки почувалися в людських кишенях так само вільно, як рукавички чи носовички в кишені їхнього власника. Та мені гидко від цього перекладання з чужої кишені у свою, бо це все одно, що напихати її кривдами. Доведеться покинути цих хазяїв та пошукати кращої

служби. Кишки мої не можуть перетравити їхньої підлості; треба її виблювати.

(Виходить)

Входить Флюелен, за ним Гауер.

Гауер Капітане Флюелен, вас кличуть до підкопу: з вами хоче поговорити герцог Глостер.

Флюелен До підкопу? Скажіть герцогові, що до підкопу не можна підходити, бо він, дозволю сопі заувашити, зроблений не так, як того вимагають правила воєнного мистецтва. Він не досить глибокий. Дозволю сопі заувашити, що супротивник — мошете так і доповісти герцогові — підвів контрміни на чотири ярди глибше. Клянусь господом, вони підірвуть геть усе, якщо не пуде кращих вказівок.

Гауер Герцог Глостер, якому доручено вести облогу, прислухається до кожної поради якогось ірландця — безперечно, дуже хороброго чоловіка.

Флюелен Капітана Макморіса, еге ш?

Гауер Мабуть, його.

Флюелен Клянусь господом, він над йолопами йолоп. Я мошу сказати це йому в шиві очі. І дозволю сопі заувашити, що він розуміється на справжньому воєнному мистецтві — я маю на увазі римське воєнне мистецтво — не краще від щеняти.

Входять Макморіс і капітан Джемі.

Гауер Ось і він, а з ним шотландський капітан Джемі.

Флюелен Капітан Дчемі — людина виняткової хоропрості, і це не викликає ніякого сумніву. До того ш, він сповнений рішучості і надзвичайно опізнаний із стародавнім воєнним мистецтвом, судячи з того, що мені відомо про його накази. Клянусь господом, він здатний відстояти свої погляди на воєнне мистецтво стародавніх римлян не гірше за пудь-якого іншого офіцера.

Джемі Вітаю, капітане Флюелен.

Флюелен І я вітаю вашу честь, шановний капітане Дчемі.

Гауер Що сталося, капітане Макморіс? Ви облишили підкоп? Сапери припинили роботу?

Макморіс Га! Їй-богу, фсе пішло шкереберть. Припинили роботу, просурмили відступ. Клянусь богом і душею сфого батька, робота пішла шкереберть, і її припинили. Їй-богу, за годину я

висадив би ф повітря фсе місто. О, фсе пішло шкереберть, фсе пішло шкереберть. Клянусь богом, усе пішло шкереберть!

Флюелен Капітане Макморіс, прошу вас, пудьте ласкаві обговорити зі мною деякі питання, що, так пи мовити, торкаються чи стосуються воєнного мистецтва — римського воєнного мистецтва. Ми проведемо дискусію і, так пи мовити, друшню песіду почасти для того, щоп я знайшов підтвердчення своїх поглядів, а почасти для того, щоб я міг, так пи мовити, задовільнити свій розум обговоренням питань воєнного мистецтва. В цьому суть мого прохання.

Джемі Скажу пу щирусті, це було б дуже добре, шановні капітани. Я теж скуристаюся нагодую і з радістю візьму участь у вашій бесіді, далебі!

Макморіс Клянусь господом богом, тепер не час для розмоф! День гарячий, війна в розпалі, король і герцоги теж. Не час для розмоф. Місто в облозі, сурми кличуть до филому, а ми, прости господи, стоїмо отут, байдикуємо, лише терефені правимо. І не сором усім нам, га? Клянусь господом, соромно стояти отак без діла, їй-богу, соромно. Горлянки різати треба, діло робити треба. А ми ж нічогісінько не робимо, клянусь господом богом, от що!

Джемі Клянусь месую, поки сон склепить муї очі, я виконаю свій убов'язук, а ні — ту ляжу кістьми. Аякже, і життя свує віддам доругу, будьте певні, кули я сказав, то це вже точну. Їй-богу, з радістю пуслухав би вашу дискусію.

Флюелен Капітане Макморіс, випачте, якщо помилюсь, але дозволю сопі заувашити, що мало хто з вашої нації...

Макморіс Моєї нації? Що фи хочете сказати про мою націю? Що ми лиходії, фиродки, шахраї й мерзотники? Ви ще смієте гофорити про мою націю?

Флюелен Дозволю сопі заувашити, що коли ви, капітане Макморіс, зрозуміли навпаки значення сказаного, то я схильний ввашати, що ваше ставлення до мене не відзначається люп'язністю, яку мав пи виявити розвашливий чоловік, хоч я, дозволю сопі заувашити, не поступлюся перед вами ні знанням воєнного мистецтва, ні родом, ні пудь-чим іншим.

Макморіс Я про це іншої думки. Клянусь господом богом, що фідрубаю фам голову!

Гауер Панове, це непорозуміння!

Джемі Ах, яка прикра пумилка!

Сурми сповіщають про переговори.

Гауер Місто просить розпочати переговори.

Флюелен Дозволю сопі заувашити, капітане Макморіс, що за сприятливіших опставин я покашу вам, як я знаюся на воєнному мистецтві. А зараз на цьому закінчимо.

Виходять.

СЦЕНА 3

Перед брамою Гарфлера.

На мурах — комендант і кілька городян, унизу — англійське військо.

Входить король Генріх з почтом.

Король Генріх Що вирішив, нарешті, комендант?
Доволі зволікань в переговорах.
На нашу ласку здатись пропонуєм.
А ні — в своїй гордині самовбивчій
Нам киньте виклик. І, солдата слово,—
А це звання мені носити личить,—
Що знов бомбардування розпочну,
Не зупинюсь, аж поки весь Гарфлер
Лежатиме у попелі й руїнах.
Зачиняться ворота милосердя,
Жорстокий, кровожерливий вояк
Не знатиме упину у розгулі
Шаленому, як пекло; помордує
Дівчат квітучих і дітей невинних.
Мені однаково, що ця війна,
В огненних шатах, мов цариця пекла,
Із видом закривавленим, без жалю
Посіє смерть і знищить все довкола.
Мені однаково — вина в тім ваша,—
Що діви чисті попадуть в лабети
До хтивого й брутального насильства.
Хто спинить зло, коли воно на волі
І мчить з гори, немов та колісниця?
Намарне зупинять солдатську руку,
Що місто грабувати почала,—
Наказувать могли б левіафану
Так само, щоб на берег вийшов він.
Людей і місто краще пожалійте,
Допоки військо ще в моїх руках
І поки милосердя ніжний легіт

Ще годен відігнать отруйні хмари
Насильства, грабежу та мордування.
А ні — не встигнете і схаменутись,
Як навісна, брутальна солдатня,
Дівчат за ніжні коси вже тягтиме,
А голови батьків сивобородих
Об стіни розбиватиме безжально;
Дітей маленьких візьме на списи,
І зойки божевільних матерів
Здіймуться до небес, як в Іудеї,
Коли дітей в крові топив злий Ірод.
Ну, що? Здастесь, поміркувавши гарно,
А чи з життям розстанетеся марно?

Комендант Надія нас покинула сьогодні.
Просили допомоги у дофіна,
Та відповідь невтішна — сил замало,
Щоб нас звільнити. Місто і життя
В твої віддаємо ласкаві руки.
Чини, королю, з нами, як волієш,
Бо нам уже несила захищатись.

Король Генріх Нехай одчинять браму.
(До Ексетера)
Дядьку мій,
Ввійдіть у місто; в ньому залишайтесь.
Укріплення надійно поновіть.
Хай зла ніхто не чинить городянам.
Зима вже близько, воїни хворіють —
Тому на час відійдем до Кале.
В Гарфлері відпочинемо як слід,
А завтра вирушаємо в похід.

Сурми. Король та інші входять у місто.

СЦЕНА 4

Кімната в палаці французького короля.

Входять принцеса Катаріна та Аліса.

Катаріна Alice, tu as esté en Angleterre, et tu bien parles le langage.[1*]

[1*] *Катаріна* Алісо, ти була в Англії і гарно розмовляєш їхньою мовою.

Аліса Un peu, madame.[1*]

Катаріна Je te prie m'enseigner; il faut que j'apprends à parler. Comment appelez-vous le main en Anglois?[2*]

Аліса Le main? Il est appelé de hand.[3*]

Катаріна De hand. Et les doigts?[4*]

Аліса Les doigts? Ma foi, j'oublie les doigts; mais je me souviendrai. Les doigts? Je pense qu'ils'ont appelé de fingres; oui, de fingres.[5*]

Катаріна Le main, de hand; les doigts, de fingres. Je pense que je suis le bon escolier; j'ai gagné deux mots d'Anglois vistement. Comment appelez-vous les ongles?[6*]

Аліса Les ongles, les appelons de nailès.[7*]

Катаріна De nailès. Escoute; dites-moi si je parle bien; de hand, de fingres, et de nailès.[8*]

Аліса C'est bien dict, madame; il est fort bon Anglois.[9*]

Катаріна Dites-moi l'Anglois pour le bras.[10*]

Аліса De arm, madame.[11*]

Катаріна Et le coude.[12*]

Аліса D'elbow.[13*]

Катаріна D'elbow. Je me'en fais le répétition de tous les mots que vous m'avez apprins dès à present.[14*]

1* *Аліса*	Не дуже, пані.
2* *Катаріна*	Прошу, навчи мене. Я маю навчитися розмовляти. Як називається по-англійському «рука»?
3* *Аліса*	Рука? Вона називається р у к а.
4* *Катаріна*	Рука. А пальці?
5* *Аліса*	Пальці? Господи, я не пам'ятаю, як сказати «пальці». Здається, вони називаються п а л ь с і. Так, п а л ь с і.
6* *Катаріна*	Рука — р у к а, пальці — п а л ь с і. Виходить, я здібна учениця. Швидко вивчила два англійських слова. А як сказати «нігті»?
7* *Аліса*	Нігті називаються н і х т і.
8* *Катаріна*	Н і х т і. Послухай і скажи, чи правильно я вимовляю: р у к а, п а л ь с і, н і х т і.
9* *Аліса*	Все правильно, пані. У вас дуже гарна англійська вимова.
10* *Катаріна*	Скажи, як по-англійському «плече»?
11* *Аліса*	П л е ш е, пані.
12* *Катаріна*	А «лікоть»?
13* *Аліса*	Л і к о т ь.
14* *Катаріна*	Л і к у т ь. А тепер я повторю всі слова, яким ти мене навчила.

Аліса Il est trop difficile, madame, comme je pense.[1*]

Катаріна Excuse moi, Alice; escoute: d'hand, de fingre, nailès, d'arma, de bilbow.[2*]

Аліса D'elbow, madame.[3*]

Катаріна O Seigneur Dieu, je m'en oublie d'elbow! Comment appelez-vous le col?[4*]

Аліса De nick, madame.[5*]

Катаріна De nick. Et le menton?[6*]

Аліса De chin.[7*]

Катаріна De sin. Le col, de nick; le menton, de sin.[8*]

Аліса Oui. Sauf vostre honneur, en vérité, vous prononcez les mots aussi droict que les natifs d'Angleterre.[9*]

Катаріна Je ne doute point d'apprendre, par la grace de Dieu, et en peu de temps.[10*]

Аліса N'avez-vous pas déjà oublié ce que je vous ai enseigné?[11*]

Катаріна Non, je réciterai à vous promptement: d'hand, de fingre, de mailès—[12*]

Аліса De nailès, madame.[13*]

Катаріна De nailès, de arm, de ilbow—[14*]

Аліса Sauf vostre honneur, d'elbow.[15*]

[1*] *Аліса* Гадаю, що це надто важко, пані.

[2*] *Катаріна* Вибач, Алісо, слухай: рука, пальсі, ніхті, плеше, лекуть.

[3*] *Аліса* Лікоть, пані.

[4*] *Катаріна* Ах, боже мій, я забула — лікуть. А як сказати «шия»?

[5*] *Аліса* Шия, пані.

[6*] *Катаріна* Шія. А «підборіддя»?

[7*] *Аліса* Підборіддя.

[8*] *Катаріна* Підворіття. Шия — шія, підборіддя — підворіття.

[9*] *Аліса* З вашого дозволу, у вас вимова, наче у справжньої англійки.

[10*] *Катаріна* З божою поміччю сподіваюся швидко навчитися.

[11*] *Аліса* Ви ще не забули того, чому я вас навчила?

[12*] *Катаріна* Ні. Зараз я швидко все повторю: рука, пальсі, кіхті...

[13*] *Аліса* Ніхті, пані.

[14*] *Катаріна* Ніхті, плеше, лекуть...

[15*] *Аліса* Лікоть, з вашого дозволу.

Катаріна Ainsi dis-je; d'elbow, de nick, et de sin. Comment appelez-vous le pied et la robe?[1*]

Аліса De foot, madame; et de count.[2*]

Катаріна De foot et de count! O Seigneur Dieu! ils'ont les mots de son mauvais, corruptible, gros, et impudique, et non pour les dames d'honneur d'user: je ne voudrais prononcer ces mots devant les seigneurs de France pour tout le monde. Foh! de foot et de count! Néantmoins, je réciterai une autre fois ma leçon ensemble: d'hand, de fingre, de nailès, d'arm, d'elbow, de nick, de sin, de foot, de count.[3*]

Аліса Excellent, madame![4*]

Катаріна C'est assez pour une fois: allons-nous à diner.[5*]

Виходять.

СЦЕНА 5

Руан. Кімната в палаці французького короля.

Входять французький король, дофін, герцог Бретонський, конетабль Франції та інші.

Франц. король За Сомму, певно, Генріх відійшов.

Конетабль Не вийдемо на бій — тоді, вважай,
У Франції чужі ми. Віддамо
Цим варварам поля і виноград.

Дофін O Dieu vivant! * Як сталося таке,
Що покидьки розгулу наших предків,
Прищеплені до дикого стебла,

1* *Катаріна* Я так і кажу — лікуть, шия і підворіття. А як сказати «вії», «повіки», «віяло»?

2* *Аліса* Вії, пані, повіки і віяло.

3* *Катаріна* Повії і вайло! Боже милостивий! Які погані, непристойні, грубі, соромітні слова! Хіба може їх уживати шляхетна дама? Нізащо в світі я не вимовила б цих слів при французьких вельможах. Фе! Повії і вайло А проте, доведеться повторити ще раз весь урок: рука, пальсі, ніхті, плеше, лікуть, шия, підворіття, повії, вайло.

4* *Аліса* Чудово, пані!

5* *Катаріна* Для одного разу досить. Ходім обідати.

* О господи! *(Фр.)*

Так високо й зухвало піднялися
Над тих, кому завдячують життя?

Герцог Брет. Прокляте плем'я, виродки норманські!
Mort de ma vie! * Якщо не спиним їх,
Продам я герцогство своє й куплю
Стареньку ферму десь на Альбіоні,
Якому вже боки погризло море.

Конетабль Dieu de bataillesl ** І звідки в них цей запал?
Байдуже крізь сирі тумани їхні
Ледь прозирає сонце. Хмурий світ,
І поросль будь-яка у ньому гине.
Як може запалити вояка
Ячмінне пійло, що для шкап годиться?
А наша кров, вином зігріта жарко,
Виходить, мерзла? Ні, нам честь велить
Безчинно не сидіти, мов бурульки
На стрісі, поки з тих англійців млявих
Стікає ратний піт на наше поле,
Бо нікому пролить там піт французький!

Дофін Клянуся честю я, жіноцтво наше
Із нас глузує і відверто каже,
Що запал наш погас, що доведеться
Задовольнити їм англійську хтивість
І з байстрюків набрать французьке військо.

Герцог Брет. Нас відсилають, щоб навчать англійців
Швидкі куранти й вольти танцювати,
Бо ми, мовляв, проворні вельми в п'ятах,
Найшвидше від усіх тікати вміем.

Франц. король Скажіть, нехай герольд наш, Монжуа,
Сміливо кине виклик ворогам.
До бою, принци! Хай лицарська честь
Гостріше тне, аніж лицарський меч.
Шарль Делабре, французький конетабль;
Ви, герцоги Бурбонський і Берійський,
Брабантський, Алансонський, Орлеанський,
Бургундський, Барський; Водемон, Рамбюр,
Жак Шатільйон, Бомон і Фоконбер,
Русі, Фуа, Лестраль і Бусіко;
Барони, принци, герцоги шляхетні,—
Що вищий титул, то ганьба страшніша.

---

* Клянусь життям! *(Фр.)*
** Бог війни! *(Фр.)*

Спиніть того, хто землю нашу топче,
Скропивши кров'ю нашою знамена.
Зметіть англійців, як лавина в Альпах
Змітає все, що на шляху своєму
Зустріне, поки спиниться в долині.
На Генріха, мов вихор, налетіть,
В полон візьміть і привезіть в Руан —
Вам стане сил.

Конетабль Ви — мужності взірець.
А в Генріха замало вояків,
Похід їх виснажив, багато хворих.
Клянусь — як він побачить наше військо,
Ураз помчить душа в безодню страху,
Про викуп мову поведе напасник.

Франц. король Скажіть, хай швидше їде Монжуа.
Від Генріха ми хочемо почути,
Який він нам запропонує викуп.
Дофіне, ви залишитесь в Руані.

Дофін Ні, ні, королю, я благаю вас.

Франц. король Терпіння майте; залишіться з нами.
Панове, час настав: явіть відвагу —
Чекаємо на звістку про звитягу.

Виходять.

СЦЕНА 6

Англійський табір у Пікардії.

На сцені зустрічаються капітан Гауер, англієць, і капітан Флюелен, валлієць.

Гауер Які новини, капітане Флюелен? Ви були коло мосту?

Флюелен Запевняю вас, що піля мосту ми діємо плискуче.

Гауер З герцогом Ексетером нічого лихого не сталося?

Флюелен Герцог Ексетер — мушній, як Агамемнон. Це людина, яку я люплю й повашаю серцем і душею. Заради нього не пошкодую ні сил, ні шиття, щоп виконати свій опов'язок. З ним, слава погу, нічого не сталося, і він мушньо утримує міст, виявляючи плискуче знання воєнного мистецтва. Там, піля мосту, я зустрів

одного офіцера. Чесно кашучи, думаю, що він мушній, як Антоній. Він ще не здопув сопі такої слави, проте я сам свідок, що хоропрості виявив не менше.

Гауер Хто він?

Флюелен Прапорщик Пістоль.

Гауер Не знаю такого.

Входить Пістоль.

Флюелен Ось він.

Пістоль Про ласку я благаю, капітане;
До тебе Ексетер прихильний вельми.

Флюелен Так, хвалити пога, я заслушив у нього деяку прихильність.

Пістоль Твердий солдат і серцем благородний
Наш бравий Бардольф. А жорстока доля,
Це колесо зрадливої Фортуни,
Богині тої, що сліпа стоїть
На камені, який у вічнім русі...

Флюелен Перепрошую, пане Пістоль! Фортуна зображена сліпою, з зав'язаними очима, щоп показати нам, що вона сліпа. Вона зображена за колесом, щоп показати нам — і в цьому вся суть — що вона неспокійна, непостійна, мінлива й ненадійна. Вона стоїть, так пи мовити, на круглому камені, а той котиться, котиться, котиться... Правду сказати, поет змалював її просто чудово. Фортуна — надзвичайно повчальний опраз.

Пістоль На Бардольфа насупилась Фортуна:
Вкрав дароносицю й повиснуть має.
Це люта смерть.
Нехай полишать зашморг для собак,
Аніж людині стягувать горлянку.
Та Ексетер вже виніс вирок смертний;
А справа ж дріб'язкова.
То, може, ще послухає тебе він.
Нехай безчестя і мотуз дешевий
Не увірвуть життя тонкої нитки.
Врятуй же Бардольфа. А я віддячу.

Флюелен Прапорщику Пістоль, я вас розумію, але тільки до певної міри.

Пістоль Виходить, ти радієш!

Флюелен Радіти тут, звичайно, нічому. Та хай ти він пув мені хоч рідним братом, я дозволю сопі заувашити, що погодився б із волею герцога і стратою Пардольфа.

Пістоль Бодай ти здох! Ось — figo * на за це!

Флюелен Допре.

Пістоль Іспанську фігу!

Флюелен Душе допре.

Гауер Та це ж несосвітенний шахрай і негідник! Тепер я його пригадую — звідник і кишеньковий злодій.

Флюелен Запевняю вас, що піля мосту він говорив як найхоропріший серед хороприх. А те, що він мені тепер сказав,— нехай. Пудьте певні, моя черга теж надійде.

Гауер Звісно, це блазень, йолоп і пройдисвіт, який час від часу впрушає на війну, щоб потім, повернувшись у Лондон, удавати справжнього солдата. Такі лебедики, не моргнувши оком, назвуть вам імена великих полководців і пригадають до найменших подробиць, де і що діялося: у тім-то редуті, в тім-то виломі, в такому-то конвої; хто відзначився, хто загинув, кого розжалували, на яких умовах наполягав ворог. І все це вони викладуть вам військовими термінами, та ще й прикрасять новомодними клятвами. До того ж борода, підстрижена, як у воєначальника, і грізний бойовий мундир, коли довкола піняться кухлі, а в головах аж гуде від елю, справляють таке враження, що просто диво! Вам слід навчитися розпізнавати цих поганців, що ганьблять наші часи, бо інакше вас можуть дуже легко ввести в оману.

Флюелен Гаразд, капітане Гауер. Тепер я пачу, що цей чоловік зовсім не той, за кого так намагається сепе видати. Хай-но лиш зловлю його на чомусь, тоді й поговоримо відверто.

За сценою чути барабанний бій.

Чуєте? Це йде король, а я маю розповісти йому, що діялось піля мосту.

Під барабанний бій, з розгорнутими знаменами входять король Генріх, Глостер і виснажені солдати.

Хай пог плагословить вашу величність!

Король Генріх Ти з мосту повертаєш, Флюелене?

---

* Дуля *(ісп.)*.

Флюелен Так, з дозволу вашої величності. Герцог Ексетер захищав міст вельми хоропро. Французи, дозволю сопі зауважити, втекли. В сутичках наше військо виявило мужність і хоропрість. Супротивник спропував захопити міст,. але змушений пув відступити, і тепер міст у руках герцога Ексетера. Ваша величність, герцог — справді хороприй чоловік.

Король Генріх Які ваші втрати, Флюелене?

Флюелен Супротивник зазнав душе великих втрат. Порівняно великих. А герцог — їй-погу, він, гадаю, не втратив шодного солдата, крім одного, якого мають повісити за крадішку в церкві. Якийсь Пардольф, якщо ваша величність його знає. У нього все опличчя опсипане карпункулами, прищами, гулями та червоними плямами, гупи мало не сходяться з носом, а він у нього наче головешка — як не синій, то червоний. А тепер пропаде ніс, погасне й головешка.

Король Генріх Ця кара жде кожного, хто вчинить такий злочин. Ми віддаємо суворий наказ про те, що в поході забороняється силою брати будь-що у селян, що за все слід платити, що жодного француза не можна ображати чи лаяти зневажливими словами. Бо коли милосердя і жорстокість змагаються між собою за королівство, то переможе радше великодушний гравець.

Сурма. Входить Монжуа.

Монжуа Ви знаєте по одягу, хто я.

Король Генріх Знаю. А що від тебе взнаю?

Монжуа Слово мого пана.

Король Генріх Яке саме?

Монжуа Ось що сказав мій король: «Перекажи Гаррі Англійському, що, хоч ми й схожі на мерців, та насправді лише куняємо. Розважливість кращий воїн, ніж необачність. Скажи, що ми могли б відігнати його від Гарфлера, проте воліли зачекати, поки наша образа визріє у гнів. Тепер прийшла пора, і ми промовляємо владним голосом. Король англійський ще розкається у своєму безумстві, збагне свою слабкість і дивуватиметься нашій терплячості. Через те хай визначить розмір викупу, що має відповідати нашим збиткам, утратам серед наших підданих і ганьбі, якої ми зазнали. Коли зважити все це, то його нікчемних засобів не вистачить, щоб розрахуватися з нами. Його скарбниця надто бідна, щоб відшкодувати наші збитки, його королівство надто малолюдне, щоб розплатитися з нами за пролиту кров. А щодо нашої ганьби, то навіть коли б він сам став перед нами на коліна, це була б надто мала

її нікчемна плата. До цього додай наш виклик і, нарешті, скажи, що він увів в оману тих, хто за ним пішов, бо вони вже приречені на смерть». Таке послання мого короля й володаря, і мені доручено передати це послання вам.

Король Генріх Скажи, герольде, як твоє ім'я?

Монжуа Монжуа.

Король Генріх Ти виконав доручення. Тепер
Назад вертайся. Передай державцю,
Я зустрічі у битві не шукаю.
Прямую до Кале. Хоч і не мудро
Відвертим бути з ворогом підступним,
За нас сильнішим, я не стану критись:
Моїх солдатів змучили хвороби,
І менше їх тепер. І хоч вони
Не гірші за французьких, та раніше,
Коли могли здоров'ям похвалитись,
Із них був кожен трьох французів вартий.
Одначе, що це я хвалюся? Певно,
Подіяло на мене так погано
Повітря Франції. Тепер я каюсь.
Іди й скажи своєму королю:
У викуп дам я власне тіло кволе,
Як доля зрадить нас. Бо військо наше...
Однак, дасть бог, похід ми свій продовжим,
Хоч хай вся Франція й її сусіди
Заступлять нам дорогу. Ось, візьми
(дає йому гаманець)
Собі за труд. А королю скажи:
Ми далі підемо, як нас не спинять.
А спинять — то напоїть вашу землю
Французька кров. Прощай же, Монжуа.
І хай володар твій розмислить — ми
Не прагнем зустрічі. А доведеться —
Ми бою теж не станем уникати.
Іди й скажи все панові своєму.

Монжуа Я вдячний вам і передам послання.
(Виходить)

Глостер Гадаю, зараз ще не нападуть.

Король Генріх Усе в руках господніх, брате мій.
Тепер до мосту йдіть. Вже вечоріє.
За річкою поставимо намети.
А завтра вранці хай на нас рушають.
Виходять.

СЦЕНА 7

Французький табір під Азенкуром.

Входять конетабль Франції, Рамбюр, герцог Орлеанський, дофін та інші.

Конетабль Тьху! Та кажу ж вам, кращого за мій панцер немає в цілім світі! Хоч би вже швидше світало!

Герцог Орл. Панцер у вас чудовий, але віддайте належне й моєму коневі.

Конетабль Це найкращий кінь у Європі.

Герцог Орл. Коли б уже того ранку дочекатися.

Дофін Герцог Орлеанський і великий конетабль ведуть мову про коней і панцери?

Герцог Орл. У вас і те, й те краще, ніж у будь-якого принца.

Дофін Яка довга ніч! А коня свого я не проміняю на жодного іншого, хіба що він мав би більше ніж чотири ноги. Ça, ha! * Він відскакує від землі, наче тенісний м'яч, набитий волосінню. Le cheval volant **, Пегас, chez les narines de feu ***. На ньому я ширяю над землею, літаю, мов сокіл. Він мчить у повітрі, а коли торкається землі, вона співає. В його копитах більше музики, ніж у Гермесовій сопілці.

Герцог Орл. А масть яка — наче мускатний горіх.

Дофін І мчить так, що аж дух перехоплює, немов від імбиру. Цей кінь не осоромив би самого Персея. Він увесь із чистого повітря й вогню. А важкі стихії — земля і вода — помітні лише тоді, коли він стоїть, терпляче очікуючи на свого вершника. Це справжній кінь, а решта — просто шкапи.

Конетабль Справді, мій пане, винятковий, чудовий кінь.

Дофін Це король скакунів. Його іржання звучить, як наказ монарха, а його постава викликає повагу.

Герцог Орл. Досить, кузене.

Дофін Ні. Хто не віддає хвалу моєму скакунові від часу, коли починає співати жайворонок, і до тої години, коли ягня склеп-

---

* Агож! *(Фр.)*
** Летючий кінь *(фр.)*.
*** З ніздрів вогонь дихає *(фр.)*.

ляє очі на ніч, той просто небагатий на розум. Ця тема безконечна, як море. Якби піски обдарувати хистом до красномовства,то кожна піщинка знайшла б що сказати про мого коня. Він гідний того, щоб його славив король, щоб на ньому скакав король королів і щоб увесь світ, забувши про свої справи, захоплювався ним. Я присвятив йому сонета, який починається так: «О чудо природи!»

Герцог Орл. Я вже чув сонет із таким початком, але він присвячений чиїйсь коханці.

Дофін Значить, автор узяв за взірець сонета, якого я склав на честь свого бойового коня, бо він — моя коханка.

Герцог Орл. Вона добре виїжджена.

Дофін Авжеж. У цьому й полягає перевага досвідченої й вірної коханки.

Конетабль Вчора ви, здається, добре набили сідниці на тій коханці.

Дофін А ви, мабуть, на своїй.

Конетабль Але моя не була загнуздана.

Дофін Мабуть, вона стара й покладлива, а ви гарцювали на ній, наче той керн ірландський, та ще й з голими ногами.

Конетабль Бачу, ви добре знаєтесь на верховій їзді.

Дофін Тоді послухайте, що я вам скажу. Той, хто скаче отак, забувши про обережність, може впасти в смердюче болото. Краще вже кохатися в коняці.

Конетабль Я б радше погодився на сварливу бабу.

Дофін У моєї коханки хоч волосся своє.

Конетабль Тим самим довелось би хвалитись і мені, коли б моєю коханкою була льоха.

Дофін Le chien est retourné à son propre vomissement, et la truie lavée au bourbier*. Ти будь-що використаєш.

Конетабль Я принаймні не використовую коняку як коханку і не вживаю недоречних прислів'їв.

Рамбюр Пане конетабль, що зображено на панцері, якого я бачив увечері в вашому наметі,— зірки чи сонце?

---

* *Див. примітки наприкінці книжки.*

Конетабль Зірки.

Дофін Цього ранку декотрі з них можуть погаснути.

Конетабль На моєму небосхилі їх не забракне.

Дофін Можливо, бо у вас їх і так забагато. А коли стане менше, це більше відповідатиме вашим заслугам.

Конетабль От коли б ви скинули зі свого коня хоч трохи тих похвал, якими він так обтяжений, то він би швидше скакав.

Дофін Я залюбки нав'ючив би на нього стільки похвал, скільки він заслужив! Хоч би вже ранок! Проскачу цілу милю й устелю свій шлях англійськими головами.

Конетабль Я такої обіцянки не даю, бо так можна й з дороги збитися. А от ранку теж ніяк не дочекаюсь. Кортить уже англійцям вуха нам'яти.

Рамбюр Хто гратиме зі мною в кості на двадцять полонених?

Конетабль Перше треба власні кості цілими з бою винести.

Дофін Уже північ. Піду приготуюсь до бою.
(Виходить)

Герцог Орл. Дофін ніяк не дочекається ранку.

Рамбюр Він жадає англійської крові.

Конетабль Тією, що він пролле, не вп'єшся.

Герцог Орл. Присягаюся білосніжною ручкою моєї дами, що принц — хоробрий чоловік.

Конетабль Присягніться краще ніжкою, вашій дамі буде зручніше розтоптати цю клятву.

Герцог Орл. Він найдіяльніша людина у Франції.

Конетабль Якщо гра — діяльність, то він завжди діяльний.

Герцог Орл. Я ніколи не чув, щоб він комусь чинив зло.

Конетабль Цього ранку теж не чинитиме, щоб не згубити свого доброго імені.

Герцог Орл. Я знаю його як мужнього чоловіка.

Конетабль А мені відомо про це від людини, яка знає його краще за вас.

Герцог Орл. Хто ця людина?

Конетабль Їй-богу, він сам мені про це говорив, ще й казав, що ні від кого цього не приховує.

Герцог Орл. Бо й немає потреби. Ця його чеснота й так ні для кого не таємниця.

Конетабль Присягаюся, що це не так! Ніхто не бачив її, крім його слуги. Дофінова хоробрість — мов сокіл під ковпачком: тільки його знімеш, і хоробрість наче вітром змітає.

Герцог Орл. «Від ворога доброго слова не жди».

Конетабль Я це прислів'я покрию іншим: «Дружби не буває без лестощів».

Герцог Орл. На це я відповім, що: «І чорт має чесноти».

Конетабль Влучно сказано! Бо в цім випадку ваш друг і є чорт. А ось вам у самісіньке око: «Чортові місце в пеклі».

Герцог Орл. Ви краще знаєтесь на прислів'ях, але: «Дурень відразу всі стріли випускає».

Конетабль Додайте: і не влучає, як оце ви.

Герцог Орл. Ну певно ж, бо вам знову нічим стріляти.

Входить гонець.

Гонець Великий конетаблю, англійці за півтори тисячі кроків від ваших наметів.

Конетабль Хто визначав відстань?

Гонець Пан Гранпре.

Конетабль Відважний і вельми досвідчений дворянин. Коли б уже ранку діждатись! Сердешний Гаррі Англійський! Навряд чи йому цей світанок так само бажаний, як нам.

Герцог Орл. Англійський король — жалюгідний дурень! Щоб оце зайти зі своїм тупоголовим воїнством у таку безвихідь!

Конетабль Якби в англійців була хоч крихта здорового глузду, то вони вже давно повтікали б.

Герцог Орл. Цього їм якраз бракує. Бо коли б їхні голови захищав панцер глузду, вони не носили б таких важких шоломів.

Рамбюр Їхній острів — батьківщина хоробрих. Бульдоги в них надзвичайно сміливі.

Герцог Орл. Цуцики недоумкуваті! Кидаються наосліп у пащу російському ведмедеві, і він трощить їхні черепки, наче гнилі яблука! Блоху теж можна хороброю назвати за те, що вона насмілюється снідати на губі у лева.

Конетабль Що правда, то правда. Англійські солдати таки схожі на бульдогів. Лізуть на пробій, а розум залишають удома, біля жінок. Їм аби яловичини вдосталь та залізяччя до рук. Тоді вони жертимуть як вовки, а битимуться як чорти.

Герцог Орл. Так, але зараз англійцям прикро бракує яловичини.

Конетабль Отже, вранці матимемо нагоду пересвідчитись у тому, що їхній бойовий дух перемістився у шлунки. Однак уже час ладнати зброю. Ходімо, приготуємось.

Герцог Орл. Вже друга після півночі. А вранці
Гурт за гуртом до нас посунуть бранці.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Входить Хор.

Хор А зараз уявімо, як поволі
Згасають голоси і темна ніч
Над цілим світом крила простирає.
Ледь чутно лине гомін таборів
Крізь темряву, що вже їх огорнула.
Вслухається у шепіт вартових
Ворожий пост навпроти через річку.
Горять багаття. В полисках блідих
Розглянуть можна ворога обличчя.
Іржання коней тишу розриває,
Мов гордий виклик. Лицарів до бою
Заковують у лати зброєносці;
Над табором перестук молотків
Пливе зловісно, як пересторога.
Співають півні, дзигарі б'ють лунко,
Годину третю ночі сповіщають.
Французи, самовпевнені й веселі,
Упевнені в безпеці й перевазі,
Завзято в кості грають на англійців
І дешево життя цінують їхнє.

За грою лають ніч, яка повільно,
Мов відьма і кульгава, і бридка,
Ледь тягнеться. Приречені англійці
Сидять довкруг багать, неначе жертви,
І ждуть, щó грізний ранок принесе.
Обличчя схудлі, одіж, мов лахміття,
Видніються у місячному сяйві
І роблять всіх їх схожими достоту
На привиди страшні. Та хто погляне
На полководця тих, що жалю гідні,
Коли крокує він поміж наметів,
Той вигукне: «Хвала тобі і слава!»
Ось він обходить воїнство англійське
І, лагідно всміхаючись, вітає;
І зве братами й друзями усіх.
Спокійний видом, начебто не знає,
Яка страшна у ворога потуга.
І блідість не торкнулася чола,
Дарма що сну не знав цієї ночі.
Бадьорий вигляд. Усмішка ласкава
Осяяла цей благородний вид.
Для змучених і духом занепалих
Він мужності й відваги джерело.
Від погляду його, немов від сонця,
Холодний страх у душах розтає,
І воїн всяк, простий чи благородний,—
Даруйте нам невишуканість мови —
Хапає трошки духу в короля.
Тепер на бойовище поспішімо,
Хоча — як жаль! — недовго і зганьбити,
Вимахуючи смішно, недоладно
Мечами бутафорськими на сцені,
Це слово — Азінкур. І все ж можливо
Життя за грою уявить правдиво.
(Виходить)

СЦЕНА 1

Англійський табір під Азенкуром.

Входять король Генріх, Бедфорд і Глостер.

Король Генріх Так, Глостере, страшна тут небезпека,
І тим мужнішими нам бути слід.
Вітаю, брате Бедфорд. Боже мій!

В усякім злі зерно добра знайдеться,
Його лиш вилущити вміло треба.
Нас розбудили рано злі сусіди —
Тим краще для здоров'я і для діла.
Вони, мов наша совість, наш священик,
Готують нас до смерті завчасу.
Але й будяк дає солодкий мед,
І сатана добру навчити може!

Входить Ерпінгем.

Сер Томас Ерпінгем, вітаю вас.
Годилася б цій сивій голові
М'яка подушка, а не твердь французька.

Ерпінгем О ні, владарю, це чудова постіль,
Бо спав я нині, мов король англійський.

Король Генріх Це добре — мати приклад благородний,
Що вчить нас переносити знегоди.
Він дух підносить, а за ним і тіло
Скидає сну могильного окови,
Немов змія, що залишає шкіру
І заново життя розпочинає.
Залиш плаща мені, сер Томас. Браття,
Ідіть у табір. Принцам передайте
Привіт мій королівський. Далі всі
Нехай зберуться у моїм наметі.

Ерпінгем Зостатися із вами?

Король Генріх Ні, не треба.
До принців підеш з браттями моїми,
А я з душею власною пораджусь;
На самоті хотів би я побути.

Ерпінгем Хай бог тебе благословить, наш Гаррі!

Виходять усі, крім короля Генріха.

Король Генріх В твоїх словах — надія, друже мій.

Входить Пістоль.

Пістоль Che vous la? *

Король Генріх Свій.

Див. примітки наприкінці книжки.

Пістоль Скажи, хто ти такий, звання якого,
Чи офіцер, чи з люду ти простого?

Король Генріх Я дворянин. Командую загоном.

Пістоль Ти служиш у піхоті?

Король Генріх Так. А ти хто?

Пістоль Так само дворянин, як імператор.

Король Генріх Тоді ти знатніший від короля.

Пістоль Король наш добрий, серце золоте,
Моторний хлопець, славою повитий,
І роду знатного, й кулак нівроку.
Цілую черевик його брудний;
Люблю всім серцем. Як твоє ім'я?

Король Генріх Гаррі le Roy *

Пістоль Le Roy? Ім'ям ти ніби корнуелець?

Король Генріх Ні. Валлієць.

Пістоль Ти знаєш Флюелена?

Король Генріх Знаю.

Пістоль Скажи йому: в день Девіда святого
Порей з його довбешки я зірву.

Король Генріх А ти в цей день краще не носи кинджала в своїй шапці, щоб Флюелен не вдовбав його в твою власну довбешку.

Пістоль Ти приятель його?

Король Генріх І родич також.

Пістоль Тоді ось маєш figo!

Король Генріх Спасибі й за це. Помагай біг.

Пістоль Зовуть мене Пістолем.

Король Генріх Це ім'я дуже пасує до твоєї несамовитої вдачі.

Пістоль виходить. Король Генріх відходить набік. Входять Флюелен і Гауер.

Гауер Капітане Флюелен!

Флюелен Ради Христа, говоріть тихіше. Дивом дивуюсь, як це мошна не дотримуватися заведених ще в давні часи правил і законів ведення війни? Якпи ви доклали зусиль, апи вивчили війни Помпея Великого, то ви б дізналися, запевняю вас, що в Помпеє-

* Король *(фр.)*.

вому тапорі ніколи не пуло ні галасу, ні гармидеру. Ви б дізналися, запевняю вас, що воєнні звичаї, нагляд за дисципліною, способи ведення війни, розвашливість і правила поведінки тоді пули зовсім іншими.

Гауер Але ж у ворожому таборі гамір. Їх чути всю ніч.

Флюелен Якщо супротивник осел, йолоп і палакучий плазень, то невже ш і нам пути такими самими ослами, йолопами й палакучими плазнями, скашіть по щирості?

Гауер Я говоритиму тихіше.

Флюелен Прошу й благаю, так і зропіть.

Флюелен і Гауер виходять.

Король Генріх Хоч цей валлієць трохи старомодний,
Проте сумлінний, мужній, благородний.

Входять троє солдатів — Джон Бетс, Олександр Корт і Майкл Вільямс.

Корт Джоне, брате, що це он там? Невже світає?

Бетс Мабуть, що так. Але нам нема чого дуже радіти з того, що день настає.

Вільямс Початок його ми ще побачимо, а от кінець, думаю, навряд. Стій! Хто йде?

Король Генріх Свій.

Вільямс Хто твій командир?

Король Генріх Сер Томас Ерпінгем.

Вільямс Досвідчений командир і дуже добрий чоловік. Скажи, будь ласка, що він думає про наше становище?

Король Генріх Він прирівнює нас до людей з розбитого корабля, які сидять на мілині, знаючи, що приплив знесе їх у море.

Бетс І він не сказав про це королю?

Король Генріх Ні. Та цього й не слід було робити. Бо, між нами кажучи, я вважаю, що король такий самий чоловік, як і я. Фіалка пахне йому так само, як і мені; небо він бачить таким самим, як і я; відчуває він усе, як звичайна людина. Якби скинути з нього всю пишність, то виявилося б, що голий король нічим не різниться від нас. Хоч почуття його сягають вище, ніж наші, опускаються вони на ту саму землю. Отже, коли він бачить причину для страху, як ми, то його страх має той самий смак, що й наш. Через те важ-

ливо, щоб наш страх не перекинувся на нього. Бо коли військо це помітить, то занепаде духом.

Бетс Хоч як би він там храбрував, проте, думаю, в цю холодну ніч він волів би сидіти по шию в Темзі, аніж тут. А я — коло нього; за всяку ціну, аби лиш далі від цього місця.

Король Генріх Звірюсь і я вам зі своїми думками про короля. Гадаю, що він не хотів би бути деінде, а лише там, де він є.

Бетс Коли так, то краще б він один тут залишався. Тоді його напевне викупили б, а багатьом бідолахам пощастило б урятувати своє життя.

Король Генріх Не така вже, мабуть, у тебе сильна ненависть до нього, щоб побажати йому залишитись тут самому, хоч ти всякого наговорив, аби розпізнати, що думають інші. А я гадаю, найбільшим щастям для мене було б прийняти смерть поряд зі своїм королем, бо діло його праве, а вимоги законні.

Вільямс Нам про те не відомо.

Бетс Та й до чого воно нам? Знаємо, що ми королівські піддані, і досить. А коли діло його неправе, то з нас, як зі слухняних виконавців, знімається всяка вина.

Вільямс Якщо королівське діло неправе, то його самого чекає тяжка розплата, коли в судний день усі оті ноги, руки й голови, повідрубувані в бою, зберуться докупи й заволають:«Ми загинули там і там!» Ті клястимуть, ті кликатимуть лікаря, ті плакатимуть за дружинами, удома в злиднях покинутими, інші — тому, що боргів не сплатили, ще інші — за малими дітками, що сиротами позалишалися. Боюся, що в бою перед смертю мало хто встигне покаятись у своїх гріхах. Та й як тут приготуватися до неї по-християнському, коли всі порахунки зводяться до кровопролиття? Так ось, якщо ці люди вмруть, не покаявшись у гріхах, то тяжка буде провина короля, що довів їх до такого кінця. Бо непослух із їхнього боку — це порушення закону й вірності королю.

Король Генріх Виходить, якщо купець вирядить сина на кораблі в море, а син загине, не встигши покаятись у своїх гріхах, то вина за це падає, по-вашому, на батька. Або коли слуга, що несе гроші за дорученням хазяїна, згине від рук розбійників, не встигши покаятись у гріхах, то ви вважатимете, що це доручення загубило душу слуги. Ні, не так воно. Король не відповідає перед богом за смерть кожного солдата, так само як батько не відповідає за смерть сина, а хазяїн — за смерть слуги, бо, даючи їм доручення, жоден з них не передбачає свідомо, що вони загинуть. До того ж, коли меч вирішує справу, то ні один король, хай хоч яке справедливе його діло, не в змозі знайти для захисту того діла самих лише

безгрішних солдатів. На сумлінні одних може тяжіти почуття вини за навмисне вбивство, на сумлінні других — за те, що зводили дівчат, а потім ламали слово. Треті вважають, що війна врятує їх від суду за насильство й грабунки, якими вони осквернили чисте лоно миру. Вони можуть уникнути кари на батьківщині, втекти від людей, але навіть крила не допоможуть їм утекти від бога. Війна — це бич божий, кара господня. Отже, сьогодні, воюючи за короля, злочинці відбувають кару за минулі порушення королівських законів. Там, де смерть їх лякала, вони врятувалися від неї. А тут, хоч почувають себе в безпеці, можуть загинути. Якщо ці люди помруть без каяття, то в тому, що вони занапастять свої душі, король винен не більше, ніж у тому, що колись вони вчинили злочини, за які тепер будуть покарані. Піддані всі разом служать королю, але про свою душу кожен дбає сам. Тому кожен солдат, ідучи на війну, має вчинити так само, як хворий на смертній постелі,— очистити своє сумління від найменшої плями. Тоді смерть для нього — благо. А якщо уникне її, все одно благословенний час, витрачений на ці приготування. Тому, хто, приготувавшись віддати богові душу, уціліє, не гріх думати, що господь зберіг йому життя для того, щоб він пізнав велич спасителя і навчав інших, як готуватися до смерті.

Вільямс Звичайно, хто вмер без каяття, той сам відповідає за свої гріхи. Король тут не винен.

Бетс Я не хочу, щоб він за мене відповідав, і все ж вирішив битися за нього скільки сили.

Король Генріх Я сам чув — король не хоче, щоб за нього платили викуп.

Вільямс Ще б пак! Він сказав це, щоб ми бадьоріше йшли в бій. Та коли всім нам горлянку переріжуть, то його все одно викуплять, але ми про те вже не дізнаємось.

Король Генріх Якщо я до цього доживу, то ніколи більше не повірю його слову.

Вільямс Налякав! Державець боїться невдоволення такої маленької людини, як ти, не дужче, ніж пострілу з бузинової пукавки. Це все одно, що намагатися погасити сонце, махаючи на нього павиним пером. Він, бачте, ніколи більше не повірить його слову! Дурниці верзеш.

Король Генріх Забагато собі дозволяєш. Іншим разом я б тобі цього не подарував.

Вільямс Поквитаємось, як живі будемо.

Король Генріх Згоден.

Вільямс А по чому я тебе впізнаю?

Король Генріх Дай мені який-небудь знак, щоб на шапці носити. Коли ти насмілишся його признати, я з тобою розквитаюсь.

Вільямс Ось тобі моя рукавиця. Дай мені свою.

Король Генріх На.

Вільямс Я теж носитиму її на шапці. Якщо після битви ти підійдеш і скажеш: «Це моя рукавиця»,— я дам тобі у вухо, їй-богу.

Король Генріх Якщо доживу, то свою рукавицю признáю.

Вільямс Дідька лисого признаєш.

Король Генріх Я признаю її навіть на очах у короля.

Вільямс Гляди ж, дотримай слова. Бувай здоров.

Бетс Та помиріться ви, англійські дурні! Помиріться! Перше з французами поквитайтеся. Їх тут доволі, аби лише ви могли порахувати.

Король Генріх Справді, французи можуть закладатися між собою, двадцять крон на одну, що після цієї битви у них більше голів і в'язах залишиться, ніж у нас. Тож не гріх було б позбавити їх і крон, і голів. Король теж візьметься до цієї роботи.

Бетс, Вільямс і Корт виходять.

Король! Підданця кожного життя,
Гріхи його й борги, дружина й діти,
Та ще й душа — за все король в одвіті!
Важкий тягар цей, величі близнюк
І привід для безглуздих нарікань
Тих дурнів, що лише про себе дбають.
Є стільки благ, що кожному доступні,
Крім вінценосця.
Що ж мають короновані особи,
Чого в людей нема? Хіба пишноту?
Що ти за ідол, ти, пишното горда?
Що ти за бог, коли страждаєш більше,
Ніж ті, хто поклоняється тобі?
Чи є від тебе користь хоч якась?
Чого ти варта, о, скажи, пишното?
За що тебе обожнювати людям?
Що є в тобі, крім титулів і блиску,
Чим викликаєш страх такий і подив?
Для тебе страх цей — менша насолода,
Аніж для шанувальників твоїх.

Хіба не п'єш ти часто замість шани
Отруту лестощів? А може, знаєш,
Як лікувати велич від хвороби?
Гадаєш ти — минеться лихоманка
Від титулів, улесливо роздутих?
Чи хворість проженуть низькі поклони?
Тобі підвладні юрми бідняків,
Та не здоров'я їхнє. Горда мріє,
Монархів спокій — іграшка для тебе.
Та наскрізь бачу я тебе і знаю,
Що ні єлей, ні скіпетр, ні держава,
Ні меч, ні жезл, ані корона пишна,
Ні шати, сяючі у злоті й перлах,
Ні титул, що моє ім'я підносить,
Ні трон, ні хвилі почестей надмірних,
Що б'ються об життя високий берег,—
Увесь пишноти блиск, що сліпить око,
Не дасть мені спокою уві сні,
Яким втішається бідняк нещасний.
Легка у нього на ніч голова,
А шлунок ситий хлібом, хоч гірким.
Страшні, як пекло, сни його не мучать.
Від рання до смеркання він у полі
В промінні Феба проливає піт.
А ніч настане — спить в раю. На ранок
Гіперіону коней запрягає.
І так життя минає, день за днем,
Аж до могили, у корисній праці.
Не знаючи пишноти, цей бідняк,
Що дні в трудах проводить, ночі в снах,
Багато щасливіший, ніж король.
Для орача найбільше благо — мир.
Та розуму простому не збагнути,
Як дорого обходиться державцю
Година кожна мирного життя.

Входить Ерпінгем.

Ерпінгем Відсутність ваша лордів стурбувала,
Шукають вас у таборі.

Король Генріх Мій друже,
Усіх покличте до мого намету.
Я теж прийду тим часом.

Ерпінгем Добре, пане.

(Виходить)

Король Генріх Війни суворий боже! Укріпи
Серця солдатів, страху їх позбав,
Не дай злічити їм ворожі сили!
Забудь хоч на сьогодні, боже правий,
Той гріх тяжкий, що батько мій вчинив,
Корону здобуваючи англійську!
Я Річарда похоронив удруге
І більше сліз пролив над ним пекучих,
Ніж крапель крові витекло із нього.
Утримую п'ять сотень бідняків,
Що двічі в день до неба зводять руки
І кров замолюють; побудував
Каплиці дві; святі отці в скорботі
Його загиблу душу поминають.
Зроблю ще більше, хоч ні з чим зрівнятись
Не може щиросердне каяття,
Яким прощення вимолить надіюсь.

Входить Глостер.

Глостер Володарю!

Король Генріх Це ти, мій брате? Йду.
Заждалися усі, скажу тобі,—
І вороги, і друзі, далебі.

Виходять.

СЦЕНА 2

Французький табір.

Входять дофін, герцог Орлеанський, Рамбюр і Бюмон.

Герцог Орл. Золотить сонце панцери. До бою!

Дофін Monte, cheval! * Коня, varlet lacquais! ** Гей!

Герцог Орл. О благородний запал!

Дофін Via les eaux et terre! ***

---

* Ширяй, коню! *(Фр.)*
** Мерзенний конюх! *(Фр.)*
*** Понад водою і землею! *(Фр.)*

Герцог Орл. Rien puis les air et feu? *

Дофін Cieux **, кузене!

Входить конетабль.

Ну що, мій конетаблю?

Конетабль Ви чуєте іржання нетерпляче?

Дофін Всадіть остроги в боки скакунів,
Хай бризнуть кров'ю в очі ворогів;
Щоб знали — нині крові в нас доволі!

Рамбюр Хіба за кров'ю кінською побачиш,
Коли заплачуть справжньою сльозою?

Входить гонець.

Гонець Англійські лави стали вже до бою.

Конетабль На коней, мужні принци! Всі на коней!
Самий ваш пишний вигляд виб'є враз
Дух войовничий з наброду цього,
Залишивши нікчемну шкаралупу.
Нам нічого робити тут усім.
У їхніх жилах навіть крові мало,
Щоб окропити всі мечі французькі
На полі бою; лицарям у піхви
Сховати завчасу їх доведеться.
Лише дмухнемо грізно, і за мить
Поляжуть вороги. Я навіть певен,
Що наших слуг та ще отих селян,
Які довкола війська все юрмляться
І тільки час гайнують, є доволі,
Щоб тих вояк нікчемних розігнати.
А ми могли б під цею ось горою
Стояти й стежити за ними збоку;
Та честь нам не дозволить так вчинити.
Зусилля невелике — та й по всьому.
Нехай лунають сурми голосні,
За мить щоб кожен з вас був на коні.
Налетимо, як ураган, страшливі,
І страх зламає душі полохливі.

Входить Гранпре.

---

* А понад повітрям і вогнем? (*Фр.*)
** Небесами (*фр.*).

Гранпре Чого ждете, панове? Вже тремтить
За власну шкуру падло острівне,
На поле бою навіть гидко глянуть.
Мов ганчірки, знамена їхні виснуть,
Наш вітер їх зневажливо гойдає.
А Марс-невдаха серед цих старців
Лякливо позира крізь забороло.
Заклякли вершники, мов свічники,
З свічками-списами в руках задублих.
Стоять понуро шкапи сухоребрі,
Мертвотні очі в них позакисали,
І корм засох давно вже на вудилах,
Що знерухоміли в губах безкровних.
Над полем вороння злодійкувате,
Мов грабарі, години жде своєї.
Немає слів таких, щоб описати
Нікчем, що удають із себе військо,
Живих мерців приречені ряди.

Конетабль Молитви проказали; смерті ждуть.

Дофін То, може, їх одягнем, нагодуєм,
Подбаєм про овес для їхніх коней
І лиш тоді почнем?

Конетабль Штандарта жду свого. Дарма. В атаку!
Візьму штандарта краще в сурмача;
Ми час марнуємо. Вперед, за мною!
Бо сонце вже зійшло над полем бою.

Виходять.

СЦЕНА 3

Англійський табір.

Входять Глостер, Бедфорд, Ексетер, Ерпінгем з англійським військом, Солсбері та Вестморленд.

Глостер А де король?

Бедфорд Французьке військо оглядає він.

Вестморленд У них солдатів тисяч шістдесят.

Ексетер Це п'ять на одного, і свіжі всі.

Солсбері Нерівні сили. Хай нам бог поможе!
Прощайте, принци. Військо жде мене.

Як не побачимось на цьому світі,
То щастя вас усім: вам, лорде Бедфорд,
Вам, Глостере і Ексетере добрий,
Всім родичам і воїнам. Прощайте!

Бедфорд Щасти, мій любий Солсбері, тобі!

Ексетер Прощай, мій лорде. Мужнім будь сьогодні.
А втім, боюсь, що я тебе образив,
Бо ти і мужність — це одне й те саме.

Солсбері виходить.

Бедфорд І доброти, і мужності в нім досить,
Як личить принцу.

Входить король Генріх.

Вестморленд О, якби із нами
Було хоч тисяч десять з тих людей,
Що в Англії зостались!

Король Генріх Хто це каже?
Це Вестморленд? Кузен? О ні, кузене.
Як згинемо, й цієї стане втрати
Для Англії. А вижити судилось —
Що менше нас, то більша слава буде.
Не дай господь іще хоч одного!
Не марю золотом, клянуся в тім.
Мені все 'дно, хто їсть за мій рахунок,
І байдуже, кому купую одяг.
Такі дрібниці важать небагато.
Але якщо жадати слави — гріх,
То я — найбільший грішник на землі.
Ні, з Англії нікого нам не треба.
Хіба я можу втратить частку слави,
Що припаде іще на одного?
Ні слова про підмогу не кажи!
Кузене, краще військо попередить:
У кого мужності не вистачає,
Нехай іде. Його ми відпускаєм,
І гроші він одержить на дорогу.
Не хочу помирати в товаристві
Того, хто стріти смерть боїться з нами.
Сьогодні день святого Кріспіана.
І той, для кого він мине щасливо,
Доживши знов до нього, стрепенеться
Від спогадів хвилюючих і гордих.

І перед святом цим, на схилі віку,
Сусідів пригощаючи своїх,
Промовить: «Завтра свято Кріспіана».
Оголить руку у рубцях страшливих
І скаже: «Це було в день Кріспіана».
Звитяг чимало давніх він забуде,
Та слави, що на цей припала день,
Забуть не зможе. Наші імена
Згадають люди, мов давно знайомих,
За чарою: король наш Гаррі, Бедфорд,
Уорік, Толбот, Ексетер, і Глостер,
І Солсбері. На прикладі на нашім
Навчатимуть батьки своїх синів.
Цей день святих братів на віки вічні
У пам'яті залишиться людській.
А разом з ним і нас запам'ятають —
Щасливців жменьку і братів по зброї.
Того, хто нині кров проллє зі мною,
За брата матиму; як був простим,
Йому цей день шляхетність подарує.
Хто в Англії, ті долю прокленуть
За те, що не звела сьогодні з нами.
Принишкне їхня честь при кожній згадці
Про битву в день святого Кріспіана.

Входить Солсбері.

Солсбері Володарю, прошу вас, поспішайте.
Французи розгорнулися у лави
І за хвилину кинуться на нас.

Король Генріх Якщо наш дух міцний, то й ми готові.

Вестморленд Хай згине той, у кого він слабкий!

Король Генріх Підмога вже тепер вам не потрібна?

Вестморленд Я ладен навіть тільки вдвох із вами
В цю славну битву кинутись негайно!

Король Генріх Тож не береш п'ять тисяч у підмогу?
Це краще, ніж просити одного.
В строю з вас кожен знає місце. З богом!

Сурма. Входить Монжуа.

Монжуа Королю Гаррі, знову я прийшов
Спитать, чи згоден ти нам викуп дати.

Адже твоя поразка неминуча.
Стоїш ти над безоднею так близько,
Що певен я, вона тебе поглине.
Нагадує наш добрий конетабль:
Покаятися воїнам звели,
Щоб їхні душі відлетіли мирно
Із цього поля, де тіла нещасні
Зогнити мають.

Король Генріх Хто послав тебе?

Монжуа Французький конетабль.

Король Генріх Те ж саме відповім: якщо звитяжить,
Хай кості продадуть мої тоді.
Над бідаками нащо так знущатись?
Хто шкуру не убитого ще лева
Продать хотів, той згинув сам від нього.
Ми вдома поховаєм багатьох,
Увічнить бронза їхні імена.
А ті, що згинуть на землі французькій,
Як личить воїнам,— під вашим гноєм
Лежать зостануться. Та їхня слава,
Зігріта сонцем, до небес здійметься,
Залишивши тіла у полі гнити,
Щоб отруїли все повітря ваше
І рознесли по Франції чуму.
В англійських воїнів снага незмірна:
Мов кулі, що відбились від землі,
Вони й по смерті повстають до бою
І знову смерть навколо сіють грізну.
Хай знає конетабль: я гордий тим,
Що військо маю не для церемоній.
Хай зморені, нехай без позолоти —
Її дощі вже змили у походах,—
Хай пір'я на шоломах погубили
(Це знак, що відлітать немає й думки),
Нехай забрьохані, мов нечупари,—
Та, месою клянусь я,— духом сильні.
Солдати обіцяли чисту одіж
Одержати в раю — або стягти
Камзоли кольорові із французів,
Яким уже носить їх ні до чого.
Дасть бог, як сповнять це, то й викуп буде.
Отож, герольде, більше не трудися
І не приходь по викуп той до мене.
Дістануться хіба що кості вам,

Але в такому стані, що нінащо
Вже не здадуться. Так і передай.

Монжуа Гаразд, я передам. Прощай, королю.
Мене ти більш ніколи не почуєш.
(Виходить)

Король Генріх Коли б ще нам ти викуп не приніс.

Входить герцог Йорк.

Герцог Йорк Володарю, дозволь, прошу уклінно,
Передовий очолити загін.

Король Генріх Гаразд. Не зійдемо, солдати, з поля!
Пора. І хай вершиться божа воля!

Виходять.

СЦЕНА 4

Бойовище під Азенкуром.

Входять Пістоль, французький солдат і хлопчик-слуга.

Пістоль Здавайся, собако!

Франц. солдат Je pense que vous estes le gentilhomme de bon qualité*.

Пістоль Qualtitie calmie custure me!** Ти дворянин? Як тебе звуть? Відповідай.

Франц. солдат O Seigneur Dieu!***

Пістоль О Сеньйор Дью — це, мабуть, дворянин.
Так от, Сеньйоре Дью, уважно слухай:
Тебе цей меч проткне, Сеньйоре Дью,
Якщо, Сеньйоре Дью, ти не даси
Добрячих грошей.

Франц. солдат O, prenez miséricorde! ayez pitié de moi!****

---

* Я гадаю, що ви знатний дворянин *(фр.)*.
** *Див. примітки наприкінці книжки.*
*** Господи боже! *(Фр.)*
**** Майте милосердя! Пожалійте мене! *(Фр.)*

Пістоль Один муа * не допоможе. Сорок,
А ні — кишки ось вирву через горло,
І кров'ю захлинешся.

Франц. солдат Est-il impossible d'eschapper le force de ton bras?**

Пістоль Недобрав? *** Ах ти пес!
Як смієш ти, зажерлива свинюко?!
Щоб я, та недобрав?

Франц. солдат O, pardonnez-moi! ****

Пістоль Як-як ти кажеш? Скільки це муа?
Спитай-но в нього, хлопче, по-французьки,
Як звуть негідника.

Хлопчик Escoute. Comment estes-vous appelé?*****

Франц. солдат Monsieur le Fer******.

Хлопчик Він каже, що його звуть пан Фер.

Пістоль Пан Фе? Ось я його так фекну, так розфекаю, таке вже з нього «фе» зроблю! Скажи йому те саме по-французькому.

Хлопчик Я не можу сказати по-французькому ні «фекну», ні «розфекаю», ні «фе».

Пістоль Тоді скажи — горлянку переріжу.

Франц. солдат Que dit-il, monsieur?*******

Хлопчик Il me commande de vous dire que vous faites vous prest; car ce soldat ici est disposé tout asture de couper vostre gorge********.

Пістоль Уї, куп ля горж, пермафуа! *********
Як не одержу крон дзвінких негайно,
Посічений ти будеш на капусту.

---

* *Див. примітки наприкінці книжки.*

** Невже неможливо уникнути сили твоєї руки? *(Фр.)*

*** *Див. примітки наприкінці книжки.*

**** О, пощадіть мене! *(Фр.)*

***** Послухайте, як вас звати? *(Фр.)*

****** Пан Ле Фер *(фр.)*.

******* Що він каже, пане? *(Фр.)*

******** Він велить сказати вам, щоб ви приготувалися, бо цей солдат має намір негайно перерізати вам горлянку *(фр.)*.

********* *Див. примітки наприкінці книжки.*

Франц. солдат O, je vous supplie, pour l'amour de Dieu, me pardonner! Je suis le gentilhomme de bon maison. Gardez ma vie, et je vous donnerai deux cents escus.

Пістоль Що він там каже?

Хлопчик Він просить зберегти йому життя. Він дворянин шляхетного роду і заплатить викуп — дві сотні крон.

Пістоль Скажи йому, що це мій гнів погасить
І крони я візьму.

Франц. солдат Petit monsieur, que dit-il?*

Хлопчик Encore qu'il est contre son jurement de pardonner aucun prisonnier; néantmoins, pour les escus que vous l'avez promis, il est content de vous donner le liberté, le franchisement**.

Франц. солдат Sur mes genoux je vous donne mille remercîmens; et je m'estime heureux que j'ai tombé entre les mains d'un chevalier, je pense, le plus brave, vaillant, et très-distingué seigneur d'Angleterre.

Пістоль Тлумач, що далі, хлопче.

Хлопчик Він на колінах тисячу разів дякує вам і щасливий, що потрапив до рук, на його думку, найхоробрішого, наймужнішого, найдостойнішого англійського сеньйора.

Пістоль Жадаю крові, та дарма — живи.
Іди за мною.
(Виходить)

Хлопчик Suivez-vous le grand capitaine ***.

Французький солдат виходить.

Уперше чую, щоб така полохлива душа промовляла таким гучним голосом. Правду кажуть, що «порожня бочка гучить, а повна мовчить». У Німа й Бардольфа мужності вистачило б на десятеро таких, як оцей ревучий диявол із давньої вистави, що йому кожен може пазурі дерев'яним кинджалом обтяти. Проте їх обох повісили. І цей так само скінчить, коли наважиться щось украсти. Я мушу бути зі слугами в обозі. Якби французи знали, що стерегти його нікому, крім таких, як я, вони б там добряче поживилися.
(Виходить)

---

* Маленький пане, що він каже? *(Фр.)*

** Хоч він і поклявся не щадити жодного бранця, та за крони, які ви йому пообіцяли, він згоден подарувати вам волю, свободу *(фр.)*.

*** Йдіть за великим полководцем *(фр.)*.

СЦЕНА 5

Інший кінець бойовища.

Входять конетабль, герцог Орлеанський, герцог Бурбонський, дофін і Рамбюр.

Конетабль O diable!*

Герцог Орл. O Seigneur! le jour est perdu, tout est perdu!**

Дофін Mort de ma vie!*** Усе пропало, все!
Неслава вічна і ганьба
Шоломи вкрила наші.

Короткий сигнал тривоги.

O meschante fortune! **** Стійте! Зупиніться!

Конетабль Змішалися всі лави.

Дофін Ганьба навіки! Краще вбить себе.
Невже на злиднів цих ми грали в кості?

Герцог Орл. За короля цього хотіли викуп?

Герцог Бурб. Ганьба навік, нічого, крім ганьби!
Умрімо з честю. Киньмося на них.
А хто у бій не піде за Бурбоном,
Хай геть іде й, покірно шапку знявши,
Мов ниций звідник, двері стереже,
Допоки бидло, родом нижче пса,
Його красуню доньку не збезчестить.

Конетабль Сум'яття наше нам тепер у поміч!
Навалимось, забувши про життя,
На них всі разом; хоч достойно згинем.

Герцог Орл. Ще досить нас живих на полі бою,
Щоб задушити натиском англійців,
Коли порядок в війську відновити.

Герцог Бурб. Вперед! Бо нам немає вороття!
А жить в ганьбі — навіщо те життя?

Виходять.

---

* Хай йому чорт! *(Фр.)*
** О боже! Битву програно, все пропало! *(Фр.)*
*** Клянусь життям! *(Фр.)*
**** О лиха доле *(Фр.)*

СЦЕНА 6

Інший кінець бойовища.

Сурма. Входять король Генріх з почтом, Ексетер та Інші, а також французькі полонені.

Король Генріх Ми билися, як лицарям годиться,
Та ворог поля ще нам не віддав.

Ексетер Володарю, вам Йорк вітання шле.

Король Генріх Живий? Я тричі бачив за годину,
Як падав він і знов ставав до бою,
Увесь, від ніг до голови, в крові.

Ексетер Хоробрий воїн. Так він і лежить,
Із полем обійнявшись. Поряд з ним —
Його товариш, ранами покритий
І славою. То Сеффолк благородний.
Він першим згинув. Йорк з останніх сил,
Порубаний, до нього дотягнувся,
У рани зяючі поцілував
І так промовив: «Мій кузене любий,
Не поспішай, прошу. Моя душа
На небо полетить з твоєю разом,
Бо разом ворогів рубали ми,
Пліч-о-пліч славу в полі здобували!»
Я підбадьорить Йорка намагався.
Він з усмішкою руку простягнув,
Мою ледь стиснув і сказав: «Мій лорде,
Обов'язок свій виконав я чесно;
Вітай його величність короля».
Обняв він Сеффолка по цих словах
Рукою кволою, поцілував,
І так зі смертю заручившись, кров'ю
Скріпив навіки благородну дружбу.
Зворушений до краю всім, що бачив,
Потоку сліз я стримати не міг.
Не воїн плакав у душі моїй,
А жінка, мати любляча і ніжна,—
Вона ридала.

Король Генріх Не виню тебе.
Бо, вислухавши, сам сказати мушу,
Туманиться і в мене зір від жалю.

Сурма.

Та слухай! Що віщує ця тривога?
До бою знов шикуються французи.
Всіх полонених знищити негайно.
Наказ оголосіть.

Виходять.

СЦЕНА 7

Інший кінець бойовища.

Входять Флюелен і Гауер.

Флюелен Повпивати пеззбройних слуг і носіїв! Це суперечить усім законам війни. Дозволю сопі заувашити, що це найогиднішний з усіх злочинів, які тільки мошна сопі уявити. Скажіть по совісті, хіба не так?

Гауер Справді, жодному хлопцеві життя не подарували. Цю різанину вчинили боягузливі негідники, що повтікали з бойовища. Крім того, вони спалили й пограбували все, що було в королівському наметі. Король віддав цілком справедливий наказ: кожен солдат має перерізати горлянку своєму бранцеві. О, наш король — справжній лицар!

Флюелен Аякше, капітане Гауер. Адже він народився в Монмуті. Як називається те місто, де народився Александр Високий?

Гауер Александр Великий.

Флюелен Ну, погодьтеся: хіпа високий і великий не одне й те ш? Високий, чи великий, чи могутній, чи велетенський, чи величний — це все те ш саме, хіпа що слова різні.

Гауер Здається, Александр Великий народився в Македонії. Наскільки мені відомо, його батька звали Філіппом Македонським.

Флюелен Мені теш здається, що Александр народився в Македонії. Запевняю вас, капітане: коли ви поглянете на карту світу, то неодмінно з'ясуєте, що Македонія і Монмут, дозволю сопі заувашити, пагато в чому подіпні між сопою. У Македонії є річка, і в Монмуті так само є річка. В Монмуті вона називається Уай. А от назва другої річки випала з голови. Та дарма. Опидві вони схоші одна на одну, як два пальці на моїй руці, й в опох водяться лососі. Якщо добре придивитися до шиття Александра, то мошна

помітити, що шиття Гаррі Монмутського досить точно нагадує його. Схожість є в усьому. Александр — про це знають пог і люди — в нападі гніву, люті, опурення, роздратованості, шаленства, невдоволення, сказу, а такош захмелівши і, таким чином, пудучи в нестямі й напідпитку, дозволю сопі заувашити, упив свого найпливчого друга Кліта.

Гауер У цьому наш король не схожий на нього. Він ніколи не вбивав своїх друзів.

Флюелен Дозволю сопі заувашити, що не годиться перепивати чоловіка й провадити далі за нього, коли він ще не скінчив своєї розповіді. Я кашу все це лише для прикладу й порівняння. Александр упив свого друга Кліта, пудучи напідпитку, а Гаррі Монмутський, пудучи при своєму розумі й прислухаючись до здорового глузду, вигнав геть гладкого лицаря, що носив камзол, який згодився п жінці в тяжі. Веселун, шартівник, насмішник і шахрай. Запув його ім'я.

Гауер Сер Джон Фальстаф.

Флюелен Саме так. Запевняю вас, що з Монмута виходять гарні люди.

Гауер Ось і його величність.

Сурма. Входять король Генріх, герцог Бурбонський, Уорік, Глостер, Ексетер, герольд і полонені. Сурми.

Король Генріх Не знав такого гніву я відтоді,
Як ми у Франції. Під'їдь, герольде,
До вершників, що на горбі стоять.
Як будуть битись, хай звідтіль з'їжджають;
Або тікають. Гидко бачить їх.
А ні, самі до них доберемося.
Тоді летітимуть, мов те каміння,
Що пращі ассірійські викидали.
Крім того, переріжемо всіх бранців,
А хто іще нам в руки попадеться,
Пощади хай не жде. Іди, герольде.

Герольд і Гауер виходять.

Входить Монжуа.

Ексетер Володарю, прибув герольд французький.

Глостер Покірний в нього погляд цього разу.

Король Генріх Ти знову тут? Хіба я не казав,
Що кості вам як викуп пропоную?
Ти знов по викуп?

Монжуа Ні, о ні, королю.
Прийшов я милості просить твоєї.
Дозволь нам поле обійти криваве,
Зібрати мертвих і похоронить,
Шляхетних відокремить від простих.
Багато знатних принців — горе нам! —
Лежать в крові, що з найманців текла;
Змішалась кров простолюду і принців.
А коні, що від ран оскаженіли,
Немилосердно топчуть і удруге
Вбивають мертвих вершників своїх.
Дозволь же, о великий, нам оглянуть
Це бойовище і похоронити
Загиблих воїнів.

Король Генріх Сказати правду,
Не певен я, що ми перемогли.
Чимало бачу вершників французьких
На бойовищі.

Монжуа Ви перемогли.

Король Генріх За це хвала всевишньому — не нам!
Я бачу замок. Як зоветься він?

Монжуа То замок Азенкур.

Король Генріх Віднині — битва це під Азенкуром,
Де ми звитяжили в день Кріспіана.

Флюелен З дозволу вашої величності, я прочитав у літописі, що ваш славний дід і ваш двоюрідний дід Едвард, Чорний Принц Уельський, теш здопули велику перемогу тут, у Франції.

Король Генріх Авжеж, Флюелене.

Флюелен Ваша величність каше істинну правду. Якщо ваша величність пам'ятає, валлійці відзначились у пою, що відпувся на городі, де ріс порей. Відтоді вони носять порей на своїх монмутських шапках, і він, як відомо вашій величності, досі лишається їхнім почесним знаком. Сподіваюсь, що ваша величність не ввашає принизливим для сепе носити порей в день святого Девіда.

Король Генріх На знак цієї славної події
Ношу. Адже валлієць я, земляче.

Флюелен Пудьте певні, вся вода Уаю не винесе з вашої величності валлійської крові. Хай плагословить і попереше її господь, поки це пашано йому й вашій величності.

Король Генріх Дякую, добрий мій земляче.

Флюелен Клянусь Христом, що я земляк вашої величності, й нехай усі знають про це. Я проголошую це на весь світ. Хвалити пога, мені нема чого соромитись вашої величності, поки ваша величність залишається чесним чоловіком.

Король Генріх Дай боже. Ви, герольди, з ним ідіть.

Входить Вільямс.

Число загиблих принесіть докладне
З обох сторін.

Герольди й Монжуа виходять.

Он той нехай підійде.

Ексетер Солдате, підійди до короля.

Король Генріх Солдате, чому ти носиш рукавицю на шапці?

Вільямс З дозволу вашої величності, цей знак мені дав той, з ким я маю битися, коли він ще живий.

Король Генріх Він англієць?

Вільямс З дозволу вашої величності, це негідник, що минулої ночі зухвало розмовляв зі мною. Я поклявся дати йому в вухо, якщо він лишиться живим і насміє признати свою рукавицю. А коли я побачу свою рукавицю в нього на шапці — бо він дав слово солдата, що начепить її на шапку, як живий буде,— то зіб'ю її з його довбешки.

Король Генріх Як на вашу думку, капітане Флюелен? Чи повинен цей солдат дотримати слова?

Флюелен Інакше він пуде мерзотником і поягузом, з дозволу вашої величності. Так підказує моя совість.

Король Генріх Можливо, його супротивник надто високого рангу, щоб прийняти цей виклик?

Флюелен Та хай пи він пув хоч дияволом найвищого рангу, самим Люципером чи Вельзевулом, однаково, дозволю сопі заувашити вашій величності, солдат мав пи дотримати слова. Якщо ж він порушить його, то матиме, так пи мовити, репутацію справшнього негідника й нахапи, і це така ш правда, як те, що його ще носить свята земля. Так каше моя совість, от!

Король Генріх Ну, що ж, дотримай слова, коли зустрінеш свого знайомого.

Вільямс Таки дотримаю, володарю, клянусь життям своїм.

Король Генріх Хто твій командир?

Вільямс Капітан Гауер, володарю.

Флюелен Гауер — добрий офіцер і вельми опізнаний у воєнному мистецтві.

Король Генріх Поклич його до мене, солдате.

Вільямс Слухаюсь, володарю.
(Виходить)

Король Генріх Флюелене, візьми ось цю пам'ятку й начепи собі на шапку. Коли ми зійшлися в бою з герцогом Алансонським, я зірвав цю рукавицю з його шолома. Той, хто її признає,— прихильник герцога і наш ворог. Якщо зустрінеш цього чоловіка, затримай його, коли мене любиш.

Флюелен Ваша величність ропить мені найпільшу честь, про яку тільки моше мріяти серце підданого. Я душе хотів пи попачити істоту на двох ногах, що вразилась пи, помітивши цю рукавицю. Дуже хотілося п попачити того чоловіка, і дай поше, щоп я його попачив.

Король Генріх Ти знаєш Гауера?

Флюелен Він мій плизький друг, з дозволу вашої величності.

Король Генріх Прошу тебе, розшукай його і приведи в мій намет.

Флюелен Я приведу його.
(Виходить)

Король Генріх Мій брате Глостер, лорде мій Уорік,
Ви з ока не спускайте Флюелена,
Бо через цю нещасну рукавицю
Ляща він легко заробити може.
Вона солдатові тому належить,
І я носити мав її. Мерщій,
Уоріку. Якщо солдат ударить,—
А він такий, що слова не зламає,—
То може статись лихо. Флюелен
Хоробрий чоловік, палкий, як порох,
І з відповіддю теж не забариться.
Глядіть, щоб не дійшло між них до бійки.
(До Ексетера)
Ходім зі мною, дядьку.

Виходять.

СЦЕНА 8

Англійський табір.

Входять Гауер та Вільямс.

Вільямс Я певен, що ви одержите рицарське звання.

Входить Флюелен.

Флюелен Ради пога, капітане, плагаю, ідіть швидше до короля. Мошливо, на вас чекає таке допро, що ви про нього й мріяти не сміли.

Вільямс Сер, чи впізнаєте ви цю рукавицю?

Флюелен Впізнаєте рукавицю? Рукавиця як рукавиця.

Вільямс Знаю. От тому й признав її.
(Б'є його)

Флюелен Клянусь господом погом! Та це ш найнеприторенніший зрадник на весь світ, на всю Францію, на всю Англію!

Гауер Що це означає, сер? Ах ти, негідник!

Вільямс Ви що ж, думаєте, я порушу клятву?

Флюелен Відійдіть, капітане Гауер. Я заплачу йому за зраду стусанами, пудьте певні.

Вільямс Я не зрадник.

Флюелен Це підла прехня. Іменем короля вимагаю, щоп ви арештували його. Це прихильник герцога Алансонського.

Входять Уорік і Глостер.

Уорік Що сталося? Що сталося? В чім річ?

Флюелен Лорде Уорік, ми, слава погу, викрили непезпечну зраду і тепер вона очевидна, як пожий день. Ось іде його величність.

Входять король Генріх та Ексетер.

Король Генріх Що сталося? В чім річ?

Флюелен Володарю, ось він, цей негідник і зрадник, що, дозволю сопі заувашити, збив рукавицю, яку ви, ваша величність, зірвали з шолома герцога Алансонського.

Вільямс Володарю, це моя рукавиця, а це її пара. Той, з ким я обмінявся, обіцяв, що носитиме її на шапці, а я пообіцяв

збити її. І ось я зустрів того чоловіка, побачив свою рукавицю на його шапці й дотримав слова.

Флюелен Тепер ваша величність пачить, який він, випачте на слові, неприторенний, ниций, підлий і огидний мерзотник! Сподіваюсь, що ваша величність визнає, засвідчить і підтвердить, що це рукавиця герцога Алансонського, яку ваша величність дали мені. Адже так, якщо по правді?

Король Генріх Подай мені свою рукавицю, солдате. Дивись — ось її пара.
І збить її ти з мене обіцяв,
До того ж розмовляв зухвало вельми.

Флюелен З дозволу вашої величності, хай головою за це відповість, якщо діють ще на світі закони воєнного часу.

Король Генріх Як винагородиш мене за образу?

Вільямс Всі образи народжуються в серці. А в моєму серці не було нічого, що могло б образити вашу величність.

Король Генріх Однак ти розмовляв зі мною непоштиво.

Вільямс Ваша величність прийшли в чужій подобі. Я подумав, що ви простий солдат. Усе тут склалося докупи: і темна нічка, і ваша одіж, і просте поводження. За все, що вашій величності дісталось, поки ви були в тій личині, прошу винити себе, а не мене. Бо, коли б ви справді були тим, за кого я вас мав, ніхто б мене ні в чому не звинуватив. Через те прошу, хай ваша величність простить мені.

Король Генріх
(до Ексетера)
Візьміте рукавицю, дядьку мій,
І кронами наповніть. Ну, солдате,
Носи її на шапці як відзнаку,
Аж поки не признаю. Сипте ж крони.
А ви з ним, капітане, подружіться.

Флюелен Їй-богу, у цього чоловіка мушне серце. Ось топі дванадцять пенсів. І прошу тепе, шиви, як велить господь, уникай всіляких сварок, суперечок, незгод і непорозумінь і пудь певен, що це вийде тобі на краще.

Вільямс Не хочу я ваших грошей.

Флюелен Це ш від щирого серця. Вони топі неодмінно згодяться, щоп черевики полагодити. Ну, чого соромитись? Черевики в тепе стоптані. Монета не фальшива, пудь певен. А хочеш, заміню на іншу.

Входить англійський герольд.

Король Генріх Скажи, чи підраховано убитих?

Герольд Ось тих французів список, що загибли.
(Подає список)

Король Генріх Є знатні серед наших бранців, дядьку?

Ексетер Карл Орлеанський, небіж короля,
Бурбонський герцог Жан та Бусіко,
Барони, лицарі та зброєносці —
Всього п'ятнадцять сотень, крім солдатів.

Король Генріх У списку цім французів десять тисяч,
Які загинули. А з них вельмож
Із власними знаменами убито
Сто двадцять шість. До цього ще додайте
Дворян, і лицарів, і зброєносців —
Їх вісім тисяч і чотири сотні;
П'ятсот лиш вчора лицарями стали.
Отож із тисяч десяти загиблих
Шістнадцять сотень найманці становлять.
А решта — принци, лицарі, барони,
Дворяни знатні, зброєносці теж.
Ось знатні імена із тих, що вбиті:
Шарль Делабре, французький конетабль;
Жак Шатільйон, французький адмірал;
Іще начальник лучників Рамбюр,
Гросмейстер Франції Гішар Дофен;
Жан, герцог Алансонський; герцог Барський;
Брабантський — брат Бургундського — також;
Крім того, вбиті графи Фоконбер,
Гранпре, Русі, Фуа, Бомон і Марль,
Лестраль і Водемон. Зібрала смерть
Багатий урожай імен шляхетних!
А хто із наших голови поклав?

Герольд подає інший список.

Тут герцог Йоркський, а також граф Сеффолк,
Достойний Річард Кетлі, Деві Гем,
А решта все незнатні імена.
Їх двадцять п'ять. Твоя десниця, боже,
Звитяжила. І лиш тобі, не нам,
Хвала за це! Коли іще, скажіть,
Відкритий бій, без хитростей воєнних
Давав таку різницю величезну

У втратах двох сторін? Твоя, о боже,
Лише твоя заслуга в тім!

Ексетер Це чудо!

Король Генріх Хай військо вирушає до села.
Забороніть усім під страхом смерті
Хвалитись перемогою. Лиш богу
За це хвала належить.

Флюелен Чи дозволите, ваша величність, оголосити число загиплих?

Король Генріх Дозволю. І солдат хай кожен знає,
Що був господь на нашій стороні.

Флюелен Так. Якщо по совісті, то він зробив для нас велике діло.

Король Генріх Відправте все по-християнськи.
Non nobis * і Te Deum ** хай співають
І поховають мертвих, як належить.
Тепер в Кале; а звідти — шлях додому.
В поході нам щастило, як нікому.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

Входить Хор.

Хор Хто не читав історії цієї,
Послухать звольте. Хто її читав,
Прошу смиренно, хай нам вибачає,
Що часу, кількості й самих подій
По-справжньому несила показати.
Перенесімо Генріха в Кале.

---

* «Не нам, о боже...» *(лат.)*.
** «Тебе, боже, хвалимо..» *(лат.)*.

Тепер на крилах нашої уяви
Хай море перетне. Англійський берег
Заполонили юрми незліченні.
За гамором не чутно моря навіть,
Що провіщає голосом могутнім
Повернення щасливе короля.
Зійшов він з корабля. І пишний почет
До Лондона його вже супроводить.
А думка далі й далі поспішає;
І ось уже у Блекхіті король.
Вже лорди просять дозволу шолом
Його пом'ятий і щербатий меч
По місті попереду пронести.
Та, вільний від пихи і марнолюбства,
Всі почесті свої і похвали
Він богу віддає. Уява буйна
І думки лет нас в Лондон переносять.
Дивіться, справді зустріч велелюдна!
Ось мер іде, і олдермечи всі —
Немов сенатори колись у Римі,
Плебейською оточені юрмою,—
Зустріти гідно цезаря-звитяжця.
Коли б (хоч значно менше в тому честі)
Один із полководців королеви,
Мечем своїм повстанців розгромивши,
З Ірландії вертався, скільки люду
Його б зустріти вийшло! А проте
Ще більший натовп Гаррі привітав.
У відчаї французи лементують,
А Генріх жде, аби прийшли до тями.
Священної імперії володар
Прибув із Рима ворогів мирити.
Пропустимо події дальші, поки
До Франції прибуде Гаррі знову.
А все, що я раніше розповів,
Вам решту зрозуміти допоможе.
Сприйміть терпляче вимушену стислість
І — подумки у Францію мерщій.
За думкою спрямуйте й погляд свій.
(Виходять)

СЦЕНА 1

Англійський табір.

Входять Флюелен і Гауер.

Гауер Та воно-то так. Але чому ви ходите сьогодні з пореєм на шапці? Адже день святого Девіда минув.

Флюелен На все є свої підстави і причини. Вам, як другові, капітане Гауер, я все поясню. Отой нищий, підлий, мерзенний, огидний шахрай Пістоль, про якого і ви, і всі інші знають, що він, дозволю сопі заувашити, людина, позпавлена пудь-яких чеснот, приходить до мене вчора з хліпом і сіллю і вимагає, щоп я, так пи мовити, з'їв свій порей. Це пуло в такому місці, де я не міг заводити сварку. Та я тепер носитиму цей порей на шапці, поки знову зустрінемось. Отоді вше я йому скашу кілька крутих слів.

Входить Пістоль.

Гауер А ось і він. Іде й надимається, мов індик.

Флюелен Я не подивлюсь ні на те, що він надимається, ні на те, що він індик. Поше вас плагослови, пане Пістоль. Поше вас плагослови, підлий, мерзенний негіднику!

Пістоль Чи ти здурів? Діждатися не можеш,
Щоб нитку Парки я тобі обтяв?
Я вчадів від порею. Геть із ним!

Флюелен Щиро прошу вас, підлий, мерзенний негіднику, виконати моє пашання, прохання і повеління і з'їсти, так пи мовити, цей порей. Саме тому, дозволю сопі заувашити, що ви його не люпите і що він псує вам настрій, апетит і шлунок, ви маєте його з'їсти, по цього пашаю я.

Пістоль А хоч би й кози всі, і Кадуáладр.

Флюелен Оце вам за кіз.
(Б'є його)
Пудьте ласкаві, мерзенний негіднику, їште.

Пістоль Чекає смерть тебе, троянцю підлий!

Флюелен Істинно так, мерзенний негіднику. І дочекається, коли пуде на те поша воля. А ви тим часом шивіть і пригощайтеся. Прошу, ось і приправа.
(Б'є його)
Вчора ви опізвали мене верховинським есквайром. Я з вас теш

зроплю ескваира, лише трохи нишчого. Низовинського. Їште, прошу. Могли насміхатися з порею, то змошете і їсти його.

Гауер Годі, капітане, ви вже й так йому памороки забили.

Флюелен Я сказав, що примушу його покуштувати мого порею, а ні — то питиму по голові чотири дні підряд. Їште, прошу. Це корисно для ваших свіжих ран і плазенської довпешки.

Пістоль І оце я маю з'їсти?

Флюелен Звичайно. Поза всякими сумнівами, роздумами й ваганнями.

Пістоль Присягаюся цим пореєм, що помста моя буде страшна. Та їм уже, їм. Але клянусь...

Флюелен Їште, прошу. Може, ще трохи приправи? І порею тут замало, щоп ним присягатися.

Пістоль Дрючок нехай спочине. Бачиш — їм.

Флюелен На здоров'я, мерзенний негіднику, від щирого серця. Ні, прошу нічого не викидати. Лушпиння теш корисне для вашої пошкодженої довпешки. Якщо натрапите колись на порей, спропуйте ще раз поглузувати з нього. Пільше нічого не прошу.

Пістоль Гаразд.

Флюелен А порей справді корисний. Ось вам гріш на лікування голови.

Пістоль Мені — гріш?

Флюелен Саме так. І ви його візьмете, по інакше вам доведеться з'їсти ще й той порей, що в мене в кишені.

Пістоль Беру цей гріш як запоруку помсти.

Флюелен Якщо за мною є ще якісь порги, то я заплачу дрючками. Почнете торгувати дровами й куплятимете в мене самі дрючки. Хай пог вам помагає, і хранить вас, і зцілює вашу голову. *(Виходить)*

Пістоль Я пекло вам влаштую!

Гауер Іди, йди. Ти шахрай, боягуз і негідник. Ти глузував зі старого звичаю, з символу слави й шани, що його носять як винагороду за мужність, але не насмілився підтвердити свої слова ділом. Я вже не раз бачив, як ти дратував і здіймав на глузи цього шляхетного чоловіка. Тобі здавалося, що англійським дрюч-

ком він володіє так само незграбно, як англійською мовою. Отож нехай кара валлійця виховає в тобі добру англійську вдачу. Прощай.

(Виходить)

Пістоль Мене спокусниця Фортуна дурить.
Дізнався я, що Нел моя в шпиталі
Померла вже від пранців,
І нічого шукать притулку в неї.
А я старію, тіло вже слабке,
Та ще й дрючок із нього вибив честь.
У звідники піду. І красти тягне.
Прокрадусь в Англію, до гаманців;
Хвалитимусь там від дрючка рубцями —
Мовляв — з французької війни ці шрами.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Франція. Королівський палац у Труа.

З одного боку входять король Генріх, Ексетер, Бедфорд, Глостер, Уорік, Вестморленд та інші лорди; з другого — королева Ізабелла, французький король, герцог Бургундський, принцеса Катаріна, Аліса та інші французи.

Король Генріх Мир всім, що тут зібралися сьогодні!
Французький брате наш і наша сестро,
Здоров'я вам і успіхів бажаю.
Вам радості і щастя, Катаріно,
Кузино гожа наша і велична.
І герцога Бургундського вітаєм
Як члена королівської родини,
Що нас зібрав. Привіт вам, принци й пери!

Франц. король Зустрітися із вами раді вельми,
Англійський брате наш. Вітаєм щиро
Також і принців ваших благородних.

Ізабелла Нехай же будуть, брате наш англійський,
Цей день і наша з вами дружня зустріч
Щасливі, як і ми, що бачим вас.
Був час, коли, забачивши французів,
Метали ваші очі, невмолимі,
Як василіски, ядра смертоносні.
Надію щиру ми тепер плекаєм,

Що зла отрута вилилась з очей
І зміняться на дружбу всі незгоди.

Король Генріх На це сказати можу я «амінь».

Ізабелла Вітаю вас усіх, англійські принци.

Герцог Бургунд. Служити вам з любов'ю радий я,
Володарі могутні двох держав!
Доклав зусиль мій розум чималих,
Аби звести докупи двох монархів,
Щоб вирішить майбутню нашу долю;
Ви — свідки всіх старань моїх тривалих.
Оскільки увінчалися вони
Присутністю осіб високих ваших,
То запитати ви мені дозвольте,
Щó мир нам заважає відновити —
Розтоптаний сьогодні, жалюгідний,
Мистецтв колиску, щастя і достатку,—
І знов у нашій Франції чарівній,
У цім саду, найкращому на світі,
Узріть його ясний, жаданий вид?
Як жаль, що мир прогнали ми давно!
Дари ланів багатих без ужитку
Гниють поволі, мов на смітниках.
І виноград, що серце звеселяв,
Давно не родить. Заросли нерівно
Всі живоплоти, наче каторжани.
Ланами бур'яни заволоділи,
Болиголов, осот та лобода,
Бо їх плуги іржаві не стинають.
Веселі луки, де колись буяли
І первоцвіт, і пишна конюшина,
Коси заждалися. Панують там
Бридкий чортополох та реп'яхи;
Ні користі з них людям, ні краси.
Як наші виноградники й поля
Дичавіють все більше в занедбанні,
Так ми самі і наші діти рідні
Забули все, або ж і не вивчали
Наук, що ними край наш багатів,
І стали дикунами, як солдати,
Що проливати кров лише уміють;
Лайливі, неохайні і жорстокі,
До решти втратили людську подобу.
Тому, згадавши про часи минулі,
Собі вернуть жадані блага миру

Зібрались ми сьогодні на розмову.
В моїх словах лиш прагнення дізнатись,
Щó нині стало на заваді нам,
Чому не може благородний мир
Прогнати геть розруху й зубожіння
І щастям давнім нас благословити.

Король Генріх Якщо бажаєте ви миру, герцог,
Щоб викорінить зло, яке згадали,
Ви маєте цей мир купити нині,
Погодившись на всі вимоги наші.
Ми виклали їх стисло і змістовно
І вам для ознайомлення вручили.

Герцог Бургунд. Про них відомо королю. Одначе,
Ще відповіді він не дав.

Король Генріх Від неї
Залежить мир, для вас такий жаданий.

Франц. король З вимогами знайомивсь я побіжно.
Тепер призначити ласкаві будьте
Самі достойних радників для того,
Щоб з нами переглянуть більш уважно
Цей список. Ми невдовзі подамо
Вам відповідь чітку і остаточну.

Король Генріх Гаразд, мій брате. Дядьку мій вельможний,
І з вами Кларенс, Глостер, Гантінгдон,
Уорік — всі ідіть за нашим братом.
Даю вам повноваження затвердить,
Розширить чи змінить на розсуд ваш
Вимоги ці, подбавши водночас
Про вигоду і гідність королівську.
А потім підпис наш угоду скріпить.
Ви, сестро наша мила, зостаєтесь?

Ізабелла Ні, брате любий, я піду із ними.
Придатись може і жіночий голос,
Як виникнуть між них питання спірні.

Король Генріх Зоставте нам кузину Катаріну.
Вона ж бо серед наших всіх вимог
Займає чільне місце, я вважаю.

Ізабелла Я згодна.

Виходять усі, крім короля Генріха, Катаріни та Аліси.

Король Генріх О чарівна Катаріно!
Навчіть простого воїна тих слів,

Що в ніжне серце жінки проникають
І там благають про палке кохання!

Катаріна Ваша величність глузує до мене. Я не вмієш розмовляти по-англійському.

Король Генріх О чарівна Катаріно! Якщо ви полюбите мене всім своїм французьким серцем, я з радістю вислухаю ваше визнання й ламаною англійською мовою. Прекрасне почуття від того не стане гірше.

Катаріна Pardonnez-moi *, я не знаю, що значить «прекрасне».

Король Генріх Ангел прекрасний, Катаріно, і ви теж прекрасні.

Катаріна Que dit-il? Que je suis semblable à les anges?**

Аліса Oui, vraiment, sauf vostre grace, ainsi dit-il***.

Король Генріх Я сказав так, люба Катаріно, і не соромлюсь признатися в цьому.

Катаріна O bon Dieu! les langues des hommes sont pleine de tromperies****.

Король Генріх Що каже ця красуня? Що язики чоловіків оманливі?

Аліса Oui *****, що чоловічі язики обманюють. Така мова принцеси.

Король Генріх З принцеси вийде непогана англійка. Клянусь тобі, Кет, що моє залицяння пасує до твого розуміння англійської мови. Я радий, що ти не дуже добре знаєш англійську. Бо інакше я видався б тобі надто простим, і ти могла б подумати, що я продав ферму, аби купити собі корону. Я не вмію говорити натяками про кохання і волію просто сказати: «Я вас кохаю». Якщо запитаєте, чи щиро це кажу, я відповім, але ця відповідь вичерпає весь мій запас ніжних слів. Скажіть же своє слово, ударимо по руках, та й по всьому. Згода?

Катаріна Sauf vostre honneur ******, я все зрозуміло.

---

* Пробачте *(фр.)*.

** Що він каже? Що я схожа на ангелів? *(Фр.)*

*** Так, справді, з дозволу вашої високості, він так і сказав *(фр.)*.

**** О господи! У чоловіків на язиках самий обман *(фр.)*.

***** Так *(фр.)*.

****** З дозволу вашої честі *(фр.)*.

Король Генріх Їй-богу, Кет, якби мені довелося складати вірші на вашу честь або танцювати з вами, це було б пропаще діло. Я не знаю ні слів, ні розміру, щоб писати вірші, а в танцях ніколи не знайду міри, щоб такт відміряти. Зате силою поміряюся з ким завгодно. Коли б можна було полонити дівоче серце грою в довгої лози чи вмінням хвацько скочити в сідло у важкому панцері, то я — не вважайте це за похвальбу — одразу вскочив би у подружне ліжко. Якби треба було битися за свою кохану чи грати конем, щоб здобути її прихильність, то я працював би кулаками, наче розбишака, й тримався б у сідлі, як мавпа. Бог свідок, я не вмію ні дивитися млосними очима, ні захоплено ахати, ні красномовно запевняти у своїх почуттях. Даю слово, коли є необхідність, але ніяка необхідність не примусить мене його ламати. Коли можеш покохати чоловіка, красі якого не загрожує навіть пекуче сонце і який ніколи не сподівається побачити в дзеркалі щось приємне для себе, то хай очі твої побачать у мені те, що їм любе. Скажу тобі просто, як солдат: можеш покохати такого — виходь за мене. А ні — коли скажу, що помру, то скажу правду, але, їй-богу, це станеться не від кохання до тебе, хоч і люблю тебе дуже. Отож, люба Кет, для життя бери собі чоловіка простого й вірного. Він не зрадить, бо не вміє упадати за іншими жінками. А оті багатослівні перелесники що своїми віршиками завойовують жіночі серця, завжди знаходять привід, щоб потім відмовитися від своїх слів. Бо й справді, хто багато говорить, той базіка, а хто римує пісеньки, той нікчема. Струнка нога висохне, рівна спина згорбиться, чорна борода посивіє, кучерява голова полисіє, гарне личко зморщиться, любі очі западуться. А вірне серце, Кет, як сонце й місяць. Ні, радше сонце, ніж місяць, бо воно завжди світить яскраво й не міняється так, як місяць. Хочеш такого, як я,— виходь за мене. А вийдеш за мене — то вийдеш за солдата. А вийдеш за солдата — то вийдеш за короля. Чим же ти відповіси на моє кохання? Прошу тебе, говори, люба, щоб було слухати любо.

Катаріна Хіба є можливо покохати ворога Франції?

Король Генріх Ні, Кет, покохати ворога Франції ти не можеш. Але, кохаючи мене, ти кохатимеш друга Франції. Бо я так люблю Францію, що не хочу розлучатися бодай з одним її селом. Хай уже вона вся буде моєю. А коли Франція моя, а я твій, то Франція й твоя, а ти моя.

Катаріна Я не зрозуміло.

Король Генріх Тобі не зрозуміло, Кет? Я повторю французькими словами, хоч певен, що вони повиснуть у мене на язиці таким самим тягарем, як молода жона на шиї в чоловіка. Je quand sur le posses-

sion de France, et quand vous avez le possession de moi * (почекайно, як же далі? Допоможи мені, святий Дені!), donc vostre est France et vous estes mienne **. Виголосити таку промову по-французькому для мене не легше, ніж підкорити королівство. Ніколи мені не вдасться умовити тебе по-французькому, хіба що насмішити.

Катаріна Sauf vostre honneur, le François que vous parlez, il est meilleur que l'Anglois lequel je parle***.

Король Генріх Ні, слово честі, Кет, це не так. Ти висловлюєшся моєю мовою так само щиро й незграбно, як я твоєю; отже, виходить на одно. Але, Кет, невже ти не досить знаєш англійську, щоб відповісти на моє питання? Чи можеш ти мене покохати?

Катаріна Я не можеш сказати.

Король Генріх А хто може? Сусіди? Я запитаю в них. Ну, годі. Я знаю, що ти мене кохаєш. Увечері, в спальні, ти розпитуватимеш про мене свою фрейліну і, звичайно, ганитимеш те, що тобі найбільше припало в мені до серця. Але не будь жорстокою, мила моя принцесо, тим паче, що я безтямно закоханий у тебе. Коли станеш моєю — а серце підказує, що так воно й буде,— пам'ятай, що ти дісталася мені в боротьбі, а тому маєш стати матір'ю хоробрих солдатів. От, з поміччю святих Дені та Георга, народимо хлопця, напівфранцуза, напіванглійця, і піде він колись на Константинополь і самого султана за бороду схопить. Га? Що ти на це скажеш, чарівна лілеє?

Катаріна Мені не знаєш.

Король Генріх Пізнаєш потім, а зараз лише пообіцяй. Прошу, Кет, пообіцяй, що зробиш свій французький внесок у це діло, бо англійська сторона зі своїм внеском не забариться, покладись на моє королівське й парубоцьке слово. Яка ж буде твоя відповідь, la plus belle Katherine du monde, mon trèscher et devin déesse?****

Катаріна Ваша majestee знає досить fausse французьких слів, щоб обманити найбільш sage demoiselle, яка є en France *****.

---

* Якщо я володітиму Францією, а ви володітимете мною... *(Фр.)*

** ... то Франція ваша, а ви моя *(фр.)*.

*** З дозволу вашої честі, ви говорите по-французькому краще, ніж я по-англійському *(фр.)*.

**** найпрекрасніша Катаріно світу, моя люба, незрівнянна богине? *(Фр.)*

***** ... величність... фальшивих... розважливу дівчину... у Франції *(фр.)*.

Король Генріх Чорти б узяли мою калічену французьку мову! Клянусь чистою англійською, що кохаю тебе, Кет. Правда, не можу поклястися, що й ти мене любиш, а все ж тішуся такою надією, попри свій непоказний вид. А все через батькову амбітність, бий її лиха година! Він, коли мене зачинав, думав про міжусобні війни. Тому й вид у мене такий суворий, і в очах криця відсвічує, а від моїх залицянь жінок проймає страх. Та слово честі, Кет, з роками я справлятиму краще враження. Втішаюся тим, що старість, яка нівечить красу, не зможе зіпсувати мого обличчя. Якщо вийдеш за мене тепер, то бридкішим я вже не стану, а ти звикатимеш до мене все більше й більше. А тому, скажи, прекрасна моя Катрін, чи хочеш ти за мене? Перестань червоніти, підкріпи згоду свого серця гордою поставою королеви, візьми мене за руку і скажи: «Гаррі Англійський, я твоя». Як тільки почують мої вуха ці благословенні слова, зразу відповім: «Англія твоя, Ірландія твоя, Франція твоя і Генріх Плантагенет теж твій». Коли він — хоч я й кажу це в його присутності — не найкращий серед королів, то ти принаймні впевнишся, що він найкращий серед людей. Нумо, відповідай своєю ламаною музикою. Бо голос твій — музика, а твоя англійська мова ламана. Невже хоч ламаною мовою не уламаю тебе відкрити мені свою душу? Чи підеш ти за мене?

Катаріна Якщо цього бажай de roi mon père *.

Король Генріх Бажає, Кет, аякже. Він не може цього не бажати.

Катаріна Тоді цього бажати мені.

Король Генріх За це я поцілую твою ручку і назву тебе своєю королевою.

Катаріна Laissez, mon seigneur, laissez, laissez! Ma foi, je ne veux point que vous abaissiez vostre grandeur en baisant le main d'une de vostre seigneurie indigne serviteur. Excusez-moi, je vous supplie, mon très-puissant seigneur**.

Король Генріх Тоді я поцілую твої губоньки.

Катаріна Les dames et demoiselles pour estre baisée devant leur nopces, il n'est pas la coutume de France***.

Король Генріх Пані перекладачко, що вона каже?

---

* Король, мій батько *(фр.)*.

** Годі, пане, годі, годі! Справді, я не хочу, щоб ви принижували свою гідність, цілуючи руку вашої недостойної служниці. Пробачте, прошу вас, всемогутній володарю *(фр.)*.

*** У Франції немає такого звичаю, щоб пані й панянки дозволяли цілувати себе до весілля *(фр.)*.

Аліса Що pour le * дам Франції не є звичай... Я не знаю, як по-вашому «baiser» **.

Король Генріх Цілувати.

Аліса Ваша величність entendre *** краще, que moi ****.

Король Генріх У французьких дівчат не заведено цілуватися до заміжжя. Вона це хотіла сказати?

Аліса Oui, vraiment *****.

Король Генріх О, Кет, суворі звичаї схиляються перед великими королями. Не нам з тобою, люба Кет, зважати на такі хисткі перепони, як звичаї якоїсь там країни. Ми самі визначаємо правила поведінки, а свобода, зумовлена нашим становищем, дозволяє нам затуляти рота всіляким причепам. Ось і я затулю ваш ротик за те, що ви обстоюєте суворий французький звичай, відмовляючи мені в поцілунку. Потерпіть і не пручайтесь.

(Цілує її)

Ваші уста, Кет, мають чарівну силу. Їхній медовий дотик промовистіший, ніж слова всіх членів державної ради Франції. Для Гаррі Англійського мова цих уст переконливіша, ніж спільна петиція всіх монархів світу. А ось і ваш батько.

Входять французький король, королева Ізабелла, герцог Бургундський, Ексетер, Вестморленд та інші вельможі.

Герцог Бургунд. Храни господь вашу величність. Навчаєте принцесу англійської мови, кузене?

Король Генріх Я хотів би, мій любий кузене, щоб вона осягнула всю глибину мого кохання, а це допомагає засвоїти кращі зразки мови.

Герцог Бургунд. Вона погано їх засвоює?

Король Генріх Мова наша груба, кузене, а я не дуже лагідної вдачі. Ні в голосі, ні в серці моєму немає лестощів. Тому й не можу викликати духа кохання в уяві принцеси таким, яким він має бути.

Герцог Бургунд. Пробачте за смілий жарт, кузене, але якщо вже ви хочете, щоб сила вашої магії вплинула на дівчину, її слід оточити колом. До того ж, коли в неї вселиться дух кохання в його справж-

---

* Для *(фр.)*.
** Цілувати *(фр.)*.
*** Розуміє *(фр.)*.
**** Ніж я *(фр.)*.
***** Так, правильно *(фр.)*.

ній подобі, то він буде сліпий і голенький. Чи ж можна звинувачувати дівчину, щоки в якої палають непорочним рум'янцем сором'язливості, в тому, що вона не пускає до себе сліпого й голого хлопця? Яка ж дівчина погодиться на таке?

Король Генріх Проте дівчата заплющують очі й погоджуються, коли їх штовхає на це сліпа сила кохання.

Герцог Бургунд. Їм можна вибачити, володарю, бо тоді вони не бачать, що творять.

Король Генріх Умовте вашу кузину, мій любий лорде, щоб вона погодилась заплющити очі.

Герцог Бургунд. Я підморгну, щоб погодилась, а ви вже розтлумачте їй, що я мав на увазі, бо коли дівчата виростають, оточені ласкою й теплом, вони схожі на серпневих мух — сліпі, хоч і мають очі. Їх можна ловити руками, дарма що раніше вони й глянути на себе не дозволяли.

Король Генріх Отже, я маю чекати до жаркого літа, щоб урешті спіймати муху, тобто вашу кузину, коли вона буде сліпою.

Герцог Бургунд. Як любов, володарю, коли вона ще не прокинулася.

Король Генріх Саме так. Дехто з вас має бути вдячним їй за те, що я осліп і не бачу багатьох прекрасних французьких міст через одну прекрасну французьку дівчину, що заступила мені весь світ.

Франц. король Ви їх бачите, але під іншим кутом. Всі наші міста злилися для вас в одне і прийняли подобу дівчини, бо вони оточені незайманими стінами, яких ще не торкалася війна.

Король Генріх Віддаєте за мене Кет?

Франц. король Якщо ви цього бажаєте.

Король Генріх Згоден, але за умови, що ці незаймані міста ви дасте їй у посаг і що дівчина, яка стала на шляху моїх бажань, укаже шлях до задоволення моїх вимог.

Франц. король Ми згодились на всі умови ваші.

Король Генріх Чи так, англійські лорди?

Вестморленд Король прийняв усі статті угоди:
По-перше, про дочку, а далі й решту,
І застереження до них суворі.

Ексетер Він не погодився лише з тією статтею, котра вимагає, щоб король Франції, звертаючись до вас на письмі, щоразу іменував і титулував вашу величність по-французькому Nostre

très-cher fils Henri, Roi d'Angleterre, Héritier de France *, а по-латині відповідно Praeclarissimus filius noster Henricus, Rex Angliae et Haeres Franciae.

Франц. король Це слово ще не остаточне, брате.
Якщо ви просите, прийму умову.

Король Генріх На знак союзу нашого і дружби
Прийміть її, як прийняли і решту.
Мені ж віддайте вашу доньку гожу.

Франц. король Хай буде так. І хай потомство ваше
Припинить ворожнечу поміж нами,
Аби від заздрості не блід один,
Що другий має щастя і достаток.
Хай зродиться із вашого кохання
Сусідство добре й згода християнська,
Щоб нас війна не роз'єднала знов
І на мечах не пломеніла кров.

Усі Амінь!

Король Генріх Вітаю, Кет, і тут, при всіх, цілую
На знак того, що ти вже королева.

Сурми.

Ізабелла Нехай по волі господа зіллються
Два ніжні серця й наші дві держави.
Як мужа і жону любов єднає,
Хай так вона єднає й королівства,
Аби незгоди, ревнощі та заздрість,
Які подружнє щастя розбивають,
Віднині не ставали на шляху
До згоди між державами двома.
Братайтеся, англійці і французи,
Благослови, господь, ці дружні узи!

Усі Амінь!

Король Генріх Готуймось до весілля. В той же день
Хай скріплять клятвою Бургундський герцог
І пери спілку нашу. Кет, ми теж
Поклянемося клятвою міцною;
Ніщо вже не розлучить нас з тобою.

Сурми.

Виходять.

---

* Наш любий син Генріх, король Англії і спадкоємець Франції *(фр.)*.

ЕПІЛОГ

Входить Хор.

Хор Отак, пером простим в руках невмілих,
Свій труд завершив автор. І для вас
Полегшив справу, й для героїв смілих,
Бо вклав їх славний шлях в короткий час.
Недовго в небі Англії сліпучий
Тривав лет зірки Генріха. Владар
Мечем здобув найкращий сад квітучий
І синові його лишив як дар.
Так Англії і Франції корону
Ще немовлям від батька син прийняв.
Та хтиві руки все тяглись до трону —
Згубили чвари спілку двох держав.
Багато й ви побачити змогли,
За що ждемо смиренно похвали.

(Виходить)

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

Переклала Ольга Сенюк

ДІЙОВІ ОСОБИ

Сер Джон Фальстаф.

Фентон, молодий дворянин.

М'ялоу, мировий суддя.

Нікчем, небіж судді.

Форд, *Пейдж* — віндзорські міщани.

Вільям Пейдж, малий син пана Пейджа.

Г'ю Еванс, пастор, валлієць.

Доктор Каюс, лікар, француз.

Господар заїзду «Підв'язка».

Бардольф, *Пістоль*, *Нім* — Фальстафові челядинці.

Робін, Фальстафів паж.

Бевз, служник пана Нікчема.

Довбен, служник доктора Каюса.

Пані Форд.

Пані Пейдж.

Анна Пейдж, її дочка, закохана у Фентона.

Спритлі, ключниця доктора Каюса.

Челядь Пейджа, Форда та інші.

Дія відбувається у Віндзорі та його околиці.

СЦЕНА 1

Віндзор. Перед домом Пейджа.

Входять суддя М'ялоу, Нікчем і Г'ю Еванс.

М'ялоу Не вмовляйте мене, велебний отче. Я неодмінно подам скаргу до Зоряної палати. Хай він буде стонадцять разів сер Джон Фальстаф, а однаково не сміє ображати Роберта М'ялоу, есквайра.

Нікчем Мирового суддю Глостерського графства і coram*.

М'ялоу Атож, небоже, і custalorum**.

Нікчем Так, і ratolorum***, і шляхтича з діда-прадіда, велебний отче, який підписується «armigero»****. На всіх рахунках, наказах, квитанціях і зобов'язаннях підписується «armigero».

М'ялоу Атож, небоже, саме так я підписуюсь уже триста років.

Нікчем Усі нащадки, що були до нього, і всі предки, що будуть після нього, мали й матимуть право носити чотири вежки на своєму гербі.

М'ялоу Атож, це старий герб.

Еванс Воно так, штарому горбові личать вошки. Комашки як комашки, люди жвикли до них і навіть вважають, що де вони плодяться, там любов не переводиться.

М'ялоу Головне — старий герб, а що на ньому — байдуже.

---

* В присутності *(лат.)*.
** Охоронця актів *(калічена лат.)*.
*** Актів *(калічена лат.)*.
**** Гербовий *(калічена лат.)*.

Нікчем Дядьку, а до мене перейде четвертина вашого герба?

М'ялоу Перейде, якщо одружишся.

Еванс Та воно ж горбом не так швидко одружишся. Кому такого чоловіка треба.

М'ялоу Кожна леді поцінує герб.

Еванс Може, й почілує, та не кожна. На мою прошту думку рівний жавжди кращий жа горбатого. Але не в тім річ. Якщо шер Джон Фальштаф ображив ваш, то я, шлуга черкви, жобов'яжаний жробити вше, щоб між вами жапанували мир і жлагода.

М'ялоу Нехай цю справу розгляне королівська рада. Це бунт!

Еванс Королівська рада жбирається не для того, щоб шлухати про бунти. В бунті нема штраху божого. Королівська рада, щоб ви жнали, любить шлухати про штрах божий, а не про бунт. Урахуйте це.

М'ялоу Ох, якби я був молодший, то цю справу залагодив би меч.

Еванс Краще хай її жалагодять дружі жаміштъ меча. До того ж у мене є інша думка, яка, може, жарадить нашій шправі. Є така Анна Пейдж, дочка Джона Пейджа, прегарна дівчина.

Нікчем Анна Пейдж? Така руденька, що говорить тоненьким жіночим голоском?

Еванс Так, че найкраща в швіті дівчина, другої такої ви ніде не жнайдете. Її дідусь, хай гошподь дарує йому радішне вошкрешіння, жаповів їй на шмертній поштелі шімшот фунтів грошима, а ще багато жолота й шрібла. Тим штатком вона шможе порядкувати, коли їй шповниться шімнадцять років. Моя думка така: облишмо чвари й шуперечки і краще одружімо пана Нікчема з панною Пейдж.

М'ялоу То дід залишив їй сімсот фунтів?

Евенс Атож, а батько дашть іще більше.

М'ялоу Я знаю ту дівчину, в неї багато чеснот.

Евенс Ще б пак! Шімшот фунтів і надія на другий шпадок.

М'ялоу Гаразд, то загляньмо до пана Пейджа. А Фальстаф у нього?

Еванс Невже я вам брехатиму? Я жневажаю брехунів, як жневажаю облудників або нещирих людей. Так, ричар шер Джон Фальстаф там, і я благаю ваш, шлухайтесь людей, що бажають вам добра. Я поштукаю до пана Пейджа.

(Стукає)

Гей, люди добрі! Нехай гошподь благошловить ваш дім!

Пейдж

(за лаштуиками)

Хто там?

Еванс Благошловення боже і я, ваш приятель, а жі мною шуддя М'ялоу і ще пан Нікчем, який, ждається мені, хоче вам щось шкажати, коли ви поштавитесь до нього лашкаво.

Входить Пейдж.

Пейдж Радий бачити вас при здоров'ї, шановні панове. І дякую вам за оленину, пане М'ялоу.

М'ялоу І я радий вас бачити, пане Пейдже. Споживайте її на здоров'я. Я хотів би послати вам кращої, але такого вже оленя вполювали. Як мається пані Пейдж? І я дякую вам, дякую від щирого серця.

Пейдж Сер, це я маю вам дякувати.

М'ялоу Дякую вам, сер. Хочете ви чи ні, а я вам дякую.

Пейдж Радий бачити вас, пане Нікчеме.

Нікчем Що поробляє ваш рудий гончак, сер? Я чув, що його випередили на змаганнях у Котселі?

Пейдж Ні, сер, судді не дійшли згоди.

Нікчем Ага, ви не хочете признатись! Не хочете признатись!

М'ялоу Йому нема в чому признаватися. Це ти щось наплутав, небоже, ти щось наплутав! Пес у нього добрий.

Пейдж Нікчемний псисько, сер.

М'ялоу Ні, сер, він добрий пес. І гарний. Що можна ще сказати? Добрий, гарний пес. А сер Джон Фальстаф у вас?

Пейдж У мене, і я хотів би вас помирити.

Еванс Вашими уштами промовляє щирий хриштиянин.

М'ялоу Він образив мене, пане Пейдже.

Пейдж Він почасти й сам це визнає, сер.

М'ялоу Визнати образу — ще не означає загладити її, хіба ні, пане Пейдже? Він образив мне, справді образив, іншого слова й не добереш, повірте мені. Роберт М'ялоу, ескваайр, каже вам, що його ображено!

Пейдж А ось і сер Джон!

Входять сер Джон Фальстаф, Бардольф, Нім і Пістоль.

Фальстаф Що, пане М'ялоу, ви хочете скаржитись на мене королю?

М'ялоу Рицарю, ви налупцювали мою челядь, убили мого оленя і непрохані вдерлися до хати мого лісника.

Фальстаф Але ж не цілував лісникової дочки?

М'ялоу Не верзіть дурниць! Ви за це відповісте.

Фальстаф Певне, і не загаюся. Так, я все це зробив. От вам і відповідь.

М'ялоу Я подам скаргу до королівської ради.

Фальстаф Тим краще. Радники матимуть нагоду посміятися з вас.

Еванс О, жабагато шлів. Шер Джоне, pauca verba! *

Фальстаф Ваша правда, таки забагато ослів. Нікчеме, я розвалив вам голову, що ви маєте проти мене?

Нікчем Отакої, сер! Я багато що маю проти вас і проти ваших шахраюватих підлабузників Бардольфа, Німа й Пістоля. Вони затягли мене до шинку, впоїли, а тоді витрусили мій гаманець.

Бардольф Ох ти ж, хирляче!

Нікчем Цим ви мені не дошкулите.

Пістоль Ох ти, Мефістофелю сухоребрий!

Нікчем І цим ви мені не дошкулите.

Нім Стули писок, чуєш! Пака, чи як там. Оце буде по-моєму!

Нікчем Де мій служник Бевз? Ви, дядьку, часом не знаєте, де він?

Еванс Тихо, прошу ваш! Ж'яшуймо вше шпокійно. Як я рожумію, у чій шправі троє третейських шуддів: пан Пейдж, fitelicet **, пан Пейдж, тоді я, fitelicet, я, і нарешті третій і оштанній, вітшутній тут гошподар жаїжду «Підв'яжка».

---

* Не розкидайтеся словами! *(Калічена лат.)*.

** Звичайно *(калічена лат.)*.

Пейдж Так, ми троє повинні вислухати все і якось вас розсудити.

Еванс Дуже добре. Я коротенько жанотую ваші шлова, а потім ми якнайретельніше уше рожглянемо.

Фальстаф Слухай, Пістолю!

Пістоль Я весь обертаюся в слух.

Еванс Отуди к бішу, хай мене бог проштить! «Я весь обертаюся в шлух»? Що це за вишлів? Чого ви маніжитесь?

Фальстаф Пістолю, це ти витрусив гаманець Нікчема?

Нікчем Так, він, присягаюся своїми рукавицями, що він! Щоб я ніколи не вернувся до своєї затишної кімнати, коли не він! У гаманці було сім разів по чотири пенси новими срібними шестипенсовиками і два едвардівські срібняки, я заплатив Едові Міллерові по два шилінги й два пенси за кожен, присягаюся своїми рукавицями.

Фальстаф Це правда, Пістолю?

Еванс Хіба може бути крадіжка правдою?

Пістоль Мовчи, чужинцю з гір Валлійських! Пане
Й патроне мій, сер Джоне, цьому пройді
З мечем бляшаним кидаю я виклик:
Ти брешеш, піно на шинкарськім пиві!

Нікчем Ну, то це був он той.
(Показує на Німа)
Присягаюся своїми рукавицями, це він!

Нім Обережніше, сер, тримайте себе в шорах! Будете чіплятися до мене, то самі втрапите на гачок. Я словами не розкидаюся!

Нікчем Коли так, то мене обчистив оцей червонопикий. Присягаюся своїм капелюхом, що він. Правда, я не можу згадати, що зі мною було, коли ви мене впоїли, але ж я не зовсім осел!

Фальстаф А ти що скажеш, Скарлете і Джоне в одній особі?

Бардольф А те скажу: цей добродій так налигався, що втратив усі свої десять чуттів.

Еванс П'ять чуттів. Тьху, який невіглаш!

Бардольф І, бувши п'яним, сер, він, як то кажуть, посіяв свої гроші, а тому й опинився в такій пертурбації.

Нікчем Так, ви й тоді говорили латиною. Але не в тім річ. Надалі я питиму тільки в товаристві чесних, увічливих, бого-

боящих людей. Бо якщо вп'юся, то буду серед тих, хто знає страх божий, а не серед п'яних шахраїв.

Еванс Їй-богу, доброчешний намір!

Входить Анна Пейдж із вином, а за нею пані Форд і пані Пейдж.

Пейдж Ні, дочко, неси вино назад. Ми вип'ємо його не тут,а в хаті.

Анна Пейдж виходить.

Нікчем О небо, це панна Пейдж!

Пейдж Як ся маєте, пані Форд?

Фальстаф Пані Форд, який я радий бачити вас, слово честі! З вашого дозволу, добродійко.
(Цілує її)

Пейдж Жінко, проси гостей до столу. У нас сьогодні на обід гарячий паштет з оленини. Ходімо, панове, я сподіваюся, що ми втопимо у вині вашу суперечку.

Усі виходять, крім М'ялоу, Нікчема й Еванса.

Нікчем Ох, чом я не прихопив із собою книжку пісень і сонетів! Вона тепер мені потрібніша, ніж сорок шилінгів.

Входить Бевз.

Це що таке, Бевзе? Де ти завіявся? Ти гадаєш, я маю сам собі прислужувати? А мою книжку загадок ти не взяв із собою, га?

Бевз Книжку загадок? Та ви ж самі позичили її Алісі Пампух на всіх святих.

М'ялоу Ходи, небоже, ходи, ми ж чекаємо. Але спершу скажу тобі кілька слів. Ось що, небоже, тут є одна пропозиція, чи то пак натяк велебного отця. Ти мене розумієш?

Нікчем Розумію, сер. Ви побачите, який я розважний. Я зроблю так, як ви розважите.

М'ялоу Не в тім річ, ти мене зрозумій.

Нікчем Я розумію, сер.

Еванс Чуєте, що шкажав дядько? Я пояшню, що вам треба жробити, коли тільки у ваш виштачить уміння.

Нікчем Ні, ви мені вибачте, але я зроблю те, що скаже дядько М'ялоу. Він суддя у своїй окрузі, це така сама правда, як те, що я стою перед вами.

Еванс Не в тім річ. Ідеться про ваше одруження.

М'ялоу Авжеж, про твоє одруження, небоже.

Еванс Отож-бо, ж Анною Пейдж.

Нікчем Оце й усе? Ну, то я одружуся з нею на будь-яких розумних умовах.

Еванс Але чи ви жможете прихилити її до шебе? Ми хочемо почути це ж ваших ушт чи ж ваших губ, бо деякі філошофи вважають, що ушта й губи те шаме. Отож кажіть, чи ждатні ви прихилитись до тієї дівчини?

М'ялоу Небоже, Абрагаме Нікчеме, чи ти здатен покохати її?

Нікчем Гадаю, що здатен. Я зроблю все, що повинен зробити розважний чоловік.

Еванс О небешні швяті обох штатей! Ви повинні шкажати твердо, чи жможете вишловити швої почуття до тієї дівчини.

М'ялоу Авжеж, твердо сказати, чи ти одружився б із тією дівчиною, якби дістав за нею добрий посаг?

Нікчем Я зроблю навіть більше, якщо ви захочете, дядьку. Зроблю геть усе в розумних межах.

М'ялоу Та ні, зрозумій же мене, любий небоже. Я хочу тебе одружити з тією дівчиною задля твоєї втіхи. Але питаю, чи ти здатен покохати її?

Нікчем Принаймні я одружуся з нею, сер, якщо ваша воля. І коли спершу наше з нею кохання не йтиме по висхідній, то потім, як ми станемо чоловіком і жінкою і ближче приглянемось одне до одного, воно, з божою допомогою, піде по нисхідній. Бо як когось уже ближче знаєш, то нащо дуріти від кохання? Але як ви кажете мені одружитись, то я одружуся. Я вирішив уперто і ригорично.

Еванс Добра відповідь. Тобто не жовшім, ви, мабуть, хотіли шкажати «твердо і категорично». Але ваш намір добрий.

М'ялоу Авжеж, мені також здається, що в мого небожа є намір.

Нікчем Так, є, хай мене повісять, коли нема!

Входить Анна Пейдж.

М'ялоу А ось і чарівна панна.
(Кланяється)
Задля вас я хотів би бути молодим, панночко!

Анна Обід подано. Батько просить вас до столу.

М'ялоу Я до його послуг, чарівна панно.

Еванс Хвалити бога! Я не можу пропуштити передобідньої молитви.

М'ялоу і Еванс виходять.

Анна Прошу ласкаво, заходьте, сер.

Нікчем Ні, щиро вам дякую. Мені й тут добре.

Анна Але ж на вас чекають з обідом, сер.

Нікчем Я не голодний, дякую вам від щирого серця.
(До Бевза)
Хоч ти й мій служник, але піди прислужи за обідом моєму дядькові М'ялоу.

Бевз виходить.

Атож, інколи й мирові судді вдаються до послуг чужої челяді. В мене тільки троє служників та ще один паж. Що вдієш! Поки мати жива, доводиться обмежувати себе, жити, як усі бідні аристократи.

Анна Я не піду без вас, сер. Ніхто не сяде до столу, поки вас не буде.

Нікчем Слово честі, мені не хочеться їсти. Але дякую вам так, наче я вже пообідав.

Анна Благаю вас, сер, заходьте.

Нікчем Дякую вам, я краще погуляю тут. Я недавно забив собі ногу, коли змагався шпагою і кинджалом з одним учителем фехтування. Хто програє, мав з'їсти цілу миску тушкованих слив. І, слово честі, відтоді я не витримую навіть духу гарячої їжі. Де це так собаки валують? Може, в місто привели ведмедів?

Анна Мабуть, привели, сер. Я десь чула таке.

Нікчем Мені подобається ця розвага. Їй-богу, ніхто в цілій Англії стільки не закладався на цькуванні ведмедів, як я. А ви? Мабуть, вам страшно, як ведмедя спускають з ланцюга?

Анна Страшно, звичайно.

Нікчем А мені їсти не давай, аби тільки поглянути, як цькують ведмедя. Я разів із двадцять бачив, як спускали з ланцюга славетного Секерсона, навіть смикав за ланцюг. А жінки репетували й верещали як скажені. Жінки справді-таки не зносять ведмедів, бо то гидкі, неоковирні тварини.

Входить Пейдж.

Пейдж Да ви, любий пане Нікчеме? Ходіть, ми чекаємо на вас.

Нікчем Дякую, сер, я не хочу їсти.

Пейдж Будете їсти, кат би вас не взяв! Прошу, заходьте. *(Пропускає Нікчема вперед)*

Нікчем Ні, ради бога, ідіть перший.

Пейдж Гаразд, ходімо вже.

Нікчем Панно, ви повинні зайти поперед мене.

Анна Ні, сер, прошу вас, заходьте.

Нікчем Справді, так не личить, справді ні! Я не хочу бути таким нечемним.

Анна Прошу вас, сер!

Нікчем Ну добре, щоб не сердити вас, я краще буду нечемним, аніж упертим. Але ви мене самі до цього змушуєте!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там само.

Входять Г'ю Еванс і Бевз.

Еванс Мерщій біжи й рожпитайся, де дім доктора Каюша. Там ти жнайдеш таку шобі пані Шпритлі, що в нього жа няньку, чи жа доглядачку, чи жа куховарку, чи жа пралю, чи жа підмітачку.

Бевз Добре, пане.

Еванс А далі буде ще краще. Віддаши їй чього лишта, бо та жінка ближька жнайома панни Пейдж, і я пишу їй, щоб вона жамовила шлово жа твого пана. Ну біжи, а я ж божою лашкою іду дообідувати. Жараж подадуть шир і яблука.

Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в заїзді «Підв'язка».

Входять Фальстаф, Бардольф, Нім, Пістоль, Робін і господар заїзду.

Фальстаф Слухай-но, шановний господарю!

Господар Що таке, голубе? Скажи своє вчене, мудре слово!

Фальстаф Не жартуй, шановний господарю. Я мушу розпустити трохи свого почту.

Господар Розпускай, прекрасний Геркулесе! Жени їх до біса, хай розбігаються, мов пацюки.

Фальстаф Адже я маю всього десять фунтів на тиждень.

Господар Ох ти кесарю Цезарю, царю-злидарю! Ну гаразд, я заберу в тебе Бардольфа, він буде в мене наливати пиво й затикати барило. Це тебе влаштує, хоробрий Гекторе?

Фальстаф Зроби таку ласку, шановний господарю.

Господар Сказано, як зав'язано. Нехай іде зі мною.
(До Бардольфа)
Побачимо, чи вмієш ти наливати так, щоб піни було більше, а пива менше. Я свого слова не беру назад. Ходімо.
(Виходить)

Фальстаф Іди з ним, Бардольфе. Торгувати пивом — чудове ремесло. Зі старого плаща може вийти новий фартух, а з підупалого челядинця — бравий шинкар. Іди з богом!

Бардольф Про таке життя я й мріяв. Воно мені до шмиги.
(Виходить)

Пістоль Ох ти, циганська душе, та невже
Меча на чіп ти ладен поміняти?

Нім Його зачато на п'яну голову, тому він такий ласий до чарки. Нема в ньому геройського духу, ось у чім річ.

Фальстаф Я радий, що спекався цього червонопикого. Він надто нахабно крав. Не мав ні міри, ні такту, мов поганий співак.

Нім Порядний злодій украде, та й перепочине.

Пістоль Здобуде — ось як скаже нам мудрець.
Украде? Пхе, яке негарне слово!

Фальстаф Справді, панове, я став бідний, як церковна миша.

Пістоль Церковна миша з черевом ведмежим.

Фальстаф І мушу вдаватись до хитрощів чи, сказати б навпростець, шахрувати, іншої ради немає.

Пістоль І вороняті теж поживи треба.

Фальстаф Хто з вас знає Форда, що мешкає в нашому місті?

Пістоль Я знаю — то заможний чоловік.

Фальстаф Я скажу вам, мої чесні друзі, що в мене лежить на серці.

Пістоль Два пуди сала або, може, й більше.

Фальстаф Облиш свої жарти, Пістолю. Сала на мені таки чималенько, але річ не в ньому. До сала треба ще й хліба чи, пак, грошей. І я знайшов добре джерельце. Одне слово, надумав позалицятися до Фордової дружини. Я відчуваю, що вона до мого залицяння буде прихильна. Вона солодко озивається до мене, пускає очима бісики, підморгує мені. Я бачу її наскрізь. Якщо перекласти все з голосу почуттів на просту людську мову, воно означатиме: «Фальстафе, я твоя».

Пістоль Її він вивчив, потім переклав
Із мови честі на звичайну людську.

Нім Глибоко закинуто гачок! Та чи вловиться рибка?

Фальстаф Подейкують, ніби вона користується чоловіковим гаманцем, як своїм власним, а в тому гаманці легіон золотих ангелів.

Пістоль Гукни на поміч легіон чортів
І сміливо берись до неї, друже!

Нім О, то ти любиш ангелів, а не рибку! Добре! Якби ти прихилив їх і до мене, бо я теж люблю золотих ангелів.

Фальстаф Я ось написав їй листа. І такого самого Пейджевій дружині, що теж сьогодні виявляла до мене велику увагу і прискіпливо вивчала кожну часточку мого тіла. Її променистий погляд то осявав мою ногу, то золотив мій показний живіт.

Пістоль То сонце золотило купу гною.

Нім Оце дотепно сказано! Спасибі!

Фальстаф О, вона так пожадливо роздивлялася на мою статуру, що погляд її пік мене, мов промінь сонця крізь запалювальне скло. Ось і для неї лист. Ця жінка також порядкує гаманцем свого чоловіка. Вона, мов та Гвіана, сповнена золота і всякого добра. Я буду в них скарбником, а вони — моїми скарбницями. Одна стане для мене Ост-Індією, а друга Вест-Індією, і я торгуватиму з обома.
(До Пістоля)
Ось на, віднеси цього листа пані Пейдж.
(До Німа)
А ти оцього — пані Форд. Ми ще поживемо, хлопці, ще поживемо!

Пістоль Щоб я став Пандаром, зганьбив свій меч?
Цьому не бути! Геть листи до біса!

Нім Я теж не хочу робити такого паскудства. Не така в мене вдача. Я дбаю про свою добру славу.

Фальстаф
(Робінові)
Бери, небоже, ти мої листи
Й спрямуй вітрило в золоті краї.
Це ж бидло хай шукає інший хлів.
Навчиться Фальстаф хитрощів новітніх
І збагатіє сам на штиб французів.
Крім пажа, він не має більше друзів.

Фальстаф і Робін виходять.

Пістоль Хай кібець розклює твою печінку!
Я проживу й без тебе грою в кості.
Ще дурнів вистачить на мій гаман.
Ти ж підеш у старці, фрігійський турку.

Нім А я мізкую, як йому помститись.

Пістоль Ти хочеш мститись?

Нім Небо в свідки — так!

Пістоль Мечем чи хитрістю?

Нім І тим, і тим.
Відкрию Пейджеві, що дідько той намислив.

Пістоль Ну, а від мене взнає Форд,
Що жде його обман:
На честь його чига той чорт
І на його гаман.

Нім Я такої вдачі, що не вгамуюсь, поки свого не доможуся. Я доведу Пейджа до того, що він сягне по отруту. Він оскаженіє з ревнощів, бо я у гніві страшний. Такої вже я вдачі.

Пістоль Ти справжній бог відплати. Я тобі
Стаю на поміч. Ну, тепер не гаймось!

Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в домі доктора Каюса.

Входять Спритлі, Бевз і Довбен.

Спритлі Ось що, Джоне Довбене! Іди до вікна й дивись, чи не повертається додому мій господар, доктор Каюс. Бо коли він застане тут сторонніх, то перепаде і господові богу, і нашій рідній мові.

Довбен Гаразд, дивитимусь.

Спритлі Іди. А я за те ввечері, коли вже догасатиме жар у каміні, почастую тебе склянкою гарячого молока з вином.

Довбен виходить.

Який слухняний, лагідний хлопець! Такі чесні служники рідко трапляються. Я певна, що він ані пліткар, ані розбишака. Одне зле — забагато молиться, є в нього така вада. Але хто з нас без вад! Не гудьмо його. То, кажеш, твоє ім'я — Пітер Бевз?

Бевз Таки воно, оскільки немає кращого.

Спритлі І твій господар — пан Нікчем?

Бевз Таки він.

Спритлі Це, бува, не той, що має велику заокруглену бороду, таку, як ніж у кушніра?

Бевз Та де там! У нього дрібненьке бліде лице й ріденька русява борідка. Таки руда, мов у Каїна.

Спритлі А вдачі твій Нікчем плохої?

Бевз Таки плохої. Але при нагоді може й показати свій норов комусь нижчому за себе. Раз він навіть з лісником побився.

Спритлі Та невже? О, то я його знаю! Це той, що ходить, задерши голову, ніби кілка проковтнув, і колін не згинає?

Бевз Еге, таки він.

Спритлі Що ж, аби господь не послав Анні Пейдж гіршої долі. Скажи велебному отцеві Евансу, що я зроблю все можливе для твого господаря. Анна добра дівчина, і я бажаю...

Повертається Довбен.

Довбен Лишенько! Йде господар.

Спритлі Ой, перепаде нам усім! Ходи мерщій сюди, голубе, посидь у цій комірчині.

(Ховає Бевза в комірчину)

Він довго не затримається вдома. Агов, Джоне Довбене! Джоне, чуєш? Піди поглянь, де наш господар. Може, він захворів, що так довго не повертається додому?

(Наспівує)

А вниз по стежечці, а вниз...

Входить Каюс.

Каюс Що ти співай? Я не люблю такий дурниць. Будь ласка, принеси мені з моя комірчина un boitier, коробочка пігулок, такий зелененький. Чув, що я казав? Зелененький.

Спритлі Чую, чую. Зараз принесу.

(Вбік)

Ще добре, що він сам не пішов туди. Бо якби знайшов того хлопця, то осатанів би з люті.

Каюс Ох-ох-ох, який спек! А мені треба ходив до королівський двір — важливий справа.

Спритлі Оця коробочка, сер?

Каюс Так. Клади її в мій кишень. Dépêche, мерщій. Де той шельм Довбен?

Спритлі Гей, Джоне Довбене! Джоне!

Довбен Я тут, сер.

Каюс Ти не Джон Довбен, а Шельм Довбен! Бери моя рапір і ходи зі мною до королівський двір.

Довбен Вона вже наготована, он стоїть у передпокої.

Каюс Слово честь, я дуже барився! Ох шорт! Qu'al j'oublié? * Там у комірчина лежав зілля, без нього я не обійтися.

Спритлі

(вбік)
Ох лишенько! Він оскаженіє, як знайде там хлопця.

Каюс О диябль, диябль! Хто це в мій комірчина? Злодій, шельм!
(Витягає Бевза)
Довбен, давай моя рапір!

Спритлі Що з вами? Заспокойтеся!

Каюс Чого я маю покоїтись?

Спритлі Це чесний хлопець, їй-богу!

Каюс А що робив чесний хлопець у моя комірчина? Чесний хлопець не ходить по чужий комірчина!

Спритлі Благаю вас, не будьте таким флегматичним! Я вам скажу всю правду. Цей хлопець прийшов з дорученням до мене від велебного отця Еванса.

Каюс Ну?

Бевз Таки з дорученням. Він просить її, щоб...

Спритлі Цить-бо!

Каюс Ні, ти сам цить-бо! А він хай казав!

Бевз Просить, щоб ця добродійка, ваша служниця, замовила добре слово Анні Пейдж за мого пана. Тобто щодо його сватання.

Спритлі Оце й усе. Та я й пальцем не ворухну, яке мені діло!

Каюс Тебе прислав велебний отець Г'ю? Довбен, неси папір! А ти чекай.
(Сідає до столу й пише)

Спритлі

(Бевзеві)
Добре, що він так швидко заспокоївся. Якби він по-справжньому розлютився, то вуха не витримали б його малахо-

---

* Чи я не забув чогось? *(Фр.)*

лії. Так чи так, а я зроблю для твого пана все, що зможу. Біда тільки, що цей французький доктор, мій господар... Я маю право називати його своїм господарем, бо порядкую в його домі, перу, прасую, варю пиво, печу, мию, накриваю на стіл, стелю постіль, геть усе сама роблю...

Бевз Багато роботи на одні руки.

Спритлі От бачиш. Справді, багато роботи, рано вставай, пізно лягай. Та я скажу тобі на вухо, але гляди, нікому й не писни: мій господар сам закоханий у панну Пейдж. Та дарма, я знаю, що Аннине серце належить іншому.

Каюс

(Бевзеві)
Гей ти, мавп, віддавай цей лист велебному отцеві Г'ю. Я викликай його на дуель. Буду колоти йому горло у Віндзорський парк. Я навчу той велебний мавп, як утрутитись у чужий справ. Можеш ішов геть, нічого тобі тут стовбич. Диябль! Я його вивалашу! Так, вивалашу! Робив з нього мокрий курка!

Бевз виходить.

Спритлі Бог з вами, та ж він дбає не про себе, а про свого приятеля!

Каюс Однаково, про кого він дбай. Ти сам казав мені, що Анна Пейдж буде мій. Диябль! Я хочу вбивай той велебний шахрай! Я буду брати секундант господар заїзду «Підв'язка». Диябль! Анна Пейдж буде мій.

Спритлі Пане, таж дівчина любить вас. Усе буде гаразд. А люди нехай собі кажуть, що хочуть.

Каюс Довбен, ходи за мною до королівський двір. Диябль! Якщо я не буду мати панна Пейдж, ти будеш летів звідси у двері голова вперед. Ходи за мною!

Каюс і Довбен виходять.

Спритлі Дулю ти матимеш, а не панну Пейдж. Я знаю, кому віддане її серце. Жодна жінка у Віндзорі не знає Анни так, як я, і вона, слава богу, нікого так не слухається, як мене.

Фентон

(за лаштунками)
Агов, є хтось удома?

Спритлі Хто там? Заходьте, будь ласка!

Входить Фентон.

Фентон Добрий день, тітонько Спритлі! Як почуваєте себе?

Спритлі Дякую, сер, добре. Де ж би я погано почувала себе, коли моїм здоров'ям цікавиться ваша милість.

Фентон Що нового? Як мається прекрасна панна Анна?

Спритлі Ваша правда, сер, вона і прекрасна, і чесна, і ласкава дівчина. І, скажу щиро, прихильна до вас, слава богу.

Фентон То ви гадаєте, що мої справи непогані? Не марні мої залицяння?

Спритлі Що ж, сер, усе в руках господніх. Та однаково можу заприсягтись на Біблії, що вона вас кохає. У вашої милості є родимка над оком?

Фентон Ну, є, то й що?

Спритлі Та багато чого. Анна дуже весела дівчина, такої світ не бачив. Але голову даю на відруб, що чесна. Ми якось цілу годину гомоніли з нею про ту родимку. Ох, ні з ким так не насмієшся, як із Анною! Хоч сама вона більше сумна й малахолічна. Може, й за вами, сер, тужить...

Фентон Я сьогодні ж таки побачуся з нею. Ось вам гроші. Тільки помагайте мені. Якщо побачите її раніше, то не забудьте нагадати про мене.

Спритлі Нагадати про вас? Неодмінно нагадаю, будьте певні! А коли ми знов зустрінемося, то я ще більше розповім вашій милості і про вашу родимку, і про решту залицяльників нашої любої Анни.

Фентон Ну добре, прощавайте, я тепер дуже поспішаю.
(Виходить)

Спритлі Прощавайте, ваша милість. Ось хто справжній джентльмен! Та Анна його не любить. Я ж бо не згірше за інших знаю, що в неї на серці. А хай їм усім! Що я мала зробити? Геть забула!
(Виходить)

СЦЕНА 1

Перед домом Пейджа.

Входить пані Пейдж із листом.

Пані Пейдж Ти диви! Я не отримувала любовних листів, коли була в розповні молодості й краси, а тепер мені їх шлють! Ану, що тут написано!

(Читає)

«Не питайте в розуму, чому я вас кохаю, бо хоч розум добрий лікар для кохання, воно не бере його собі в порадники. Ви вже не молоді, та й я не молодий — оце й підстава для взаємного почуття. Ви веселі, і я веселий, ха-ха! Це ще більше притягає нас взаємно. Ви любите винце, і я люблю — чого ще треба для взаємності? Хай це буде, пані Пейдж, запорукою того, що я кохаю вас, якщо не досить слова вояка. Я не прошу: зглянься наді мною, бо така мова не личить воякові, я прошу: кохай мене. Повір,

Я рицар твій,
Що в будь-якій
Пригоді злій
Помчить як стій
За тебе в бій.

Джон Фальстаф»

Ох ти ж, Іроде іудейський! Ох безбожний, розпусний світе! Старе луб'я, що от-от розсиплеться в порох, а корчить із себе молодого джигуна! Що я в біса такого нерозважного вчинила, що цей фламандський п'янюга насмів так писати мені? Таж він і трьох разів не був у моєму товаристві. Що він такого міг від мене почути? Господи, та я ж не була при ньому ні надто грайлива, ні надто весела. Їй-богу, я подам у парламент петицію, щоб витруїли весь чоловічий рід! Яку б йому придумати помсту? Не я буду, коли не помщуся, присягаюся тим пудингом, що ним він напхав своє черево за моїм столом!

Входить пані Форд.

Пані Форд Пані Пейдж! А я оце саме йду до вас.

Пані Пейдж А я, пані Форд, збиралася йти до вас. Ви часом не хворі? Бо у вас такий вигляд, наче вам погано.

Пані Форд Ні, в мене вигляд гарний, я маю доказ цьому.

Пані Пейдж А мені здалося, що поганий.

Пані Форд Може, й здалося, але ж, кажу, я маю доказ, що вигляд у мене квітучий. Ох, пані Пейдж, мені потрібна ваша порада.

Пані Пейдж Що сталося, голубко?

Пані Форд Ох, люба моя, якби не одна дрібничка, я могла б доскочити великої честі!

Пані Пейдж Не зважайте на дрібнички й доскакуйте честі. Та цур їм, тим дрібничкам,— у чім річ?

Пані Форд Якби я хоч на часину перестала боятись гріха, то могла б попасти в рицарський стан.

Пані Пейдж Що за безглуздя! Аліса Форд — і рицарський стан? Який із вас рицар? Мечем махатимете, чи що? Ким були, тим і лишайтеся, голубко.

Пані Форд Ми тільки гаємо час. Нате ось, читайте, самі побачите, як я могла попасти в рицарі. Поки очі мої будуть здатні дивитись на чоловіків, я на жодного товстуна навіть не гляну. А він же так пристойно поводився, так вихваляв жіночу скромність і ганив розпусту! Я ладна була заприсягтися, що в нього слова не розбігаються з ділом. Насправді вони так ліпляться докупи, як сотий псалом із пісенькою про зелені рукавчики. І що за буря викинула на наш віндзорський берег цього череватого кита, з якого можна було б натопити кілька діжок лою? Як мені провчити його? Найкраще, мабуть, буде — подавати йому надію, нехай смажиться у власному салі на жару своєї хіті. Ви коли бачили таке?

Пані Пейдж Слово в слово, тільки замість «Пейдж» написано «Форд»! Оце й уся різниця. Щоб ви не журилися, буцімто ненароком не так повелися й чимось дали привід до залицяння, ось вам такий самий лист, близнюк вашого. Але синівськими правами хай користується ваш, мій на них не претендує. Я певна, що той розпусник заготував з тисячу таких листів, тільки лишив порожнє місце на ім'я, і ці наші, либонь, не перші. Він їх, мабуть, скоро друкуватиме, бо йому байдуже, що класти під прес, коли вже він замахнувся на нас. Та я радше стала б велеткою і лягла б під гору Пеліон. Їй-богу, легше знайти двадцять розпусних голубок, ніж одного цнотливого чоловіка!

Пані Форд Той самий лист, та сама рука і однакові слова. Якої він про нас думки?

Пані Пейдж Не знаю. Я вже ладна засумніватися у своїх власних чеснотах. Видно, я сама себе досі не знала. Бо якби він не помітив якихось моїх вад, що про них я не мала й гадки, то не зважився б так зухвало брати мене на абордаж.

Пані Форд Ви називаєте це «брати на абордаж»? Тоді на мою палубу він не попаде.

Пані Пейдж І на мою також. Якби він закрався до мене в трюм, мій корабель миттю пішов би на дно. Треба йому за це помститися. Призначмо йому побачення, втішмо його надією, а потім будемо зволікати й дурити його, доки він не позакладає всіх своїх шкап господареві «Підв'язки».

Пані Форд Щоб провчити того нахабу, я готова на хоч би яку витівку, аби тільки вона не заплямила нашої честі. Ох, якби мій чоловік побачив цього листа! Він потім довіку ревнував би мене.

Пані Пейдж Гляньте, он він іде! А з ним і мій старенький. Він такий далекий від ревнощів, як я від думки зрадити його. Думаю, що ця відстань безмежна.

Пані Форд Ви щасливіші за мене, пані Пейдж.

Пані Пейдж Нам треба порадитись, як провчити того гладкого рицаря. Ходіть-но сюди.

Відходять у глибину сцени.

Входять Форд із Пістолем і Пейдж із Німом.

Форд Я все-таки маю надію, що це помилка.

Пістоль Надія в справах цих — як куций пес.
Сер Джон закоханий у вашу жінку.

Форд Але ж, сер, моя жінка вже не молода.

Пістоль Він влещує шляхетних і простих,
Багатих, бідних, молодих і літніх.
Він любить мішанку — глядіть же, Форде!

Форд Любить мою дружину?

Пістоль Усім гарячим серцем. Заступіть
Йому ви стежку, бо, мов Актеон,
Здобудете страхітливу оздобу!

Форд Яку оздобу, сер?

Пістоль Та роги, що ж бо ще. Прощайте, Форде.
Пильнуйте, бо злодії люблять пітьму

Й зозулі навесні шукають гнізд.
Ходімо, Німе.
(Пейджеві)
Він вам правду каже.
(Виходить)

Форд Треба тільки терпіння, і я все з'ясую.

Нім
(Пейджеві)
І це правда, не в моїй натурі брехати. Він натурально образив мене. Надумав послати мене до вашої жінки з любовним листом. Але в мене є шпага, і вона такої натури, що, як треба, вміє вжалити. А Фальстаф закоханий у вашу жінку, та й годі. Мене звати капрал Нім, я вам кажу й ручуся, що це правда: мене звати Нім, а Фальстаф любить вашу жінку. Прощавайте. Доволі з мене його хліба й сиру, не в моїй це натурі. Прощавайте!
(Виходить)

Пейдж Натурально, в натурі, не в натурі... Цей бовдур хоч кого заморочить своїми теревенями.

Форд
(убік)
Я доберуся до того Фальстафа.

Пейдж
(убік)
Зроду не чув такого недорікуватого шахрая.

Форд
(убік)
А як виявиться, що це правда? Що тоді?

Пейдж
(убік)
Я не повірю цьому пролазі, навіть якби за нього поручився сам єпископ.

Форд
(убік)
Пістоль, здається, розважний хлопець... Що ж робити?

Пані Пейдж і пані Форд підходять до них.

Пейдж Як справи, Мег?

Пані Пейдж Куди ти йдеш, Джордже? Стривай.

Пошепки розмовляють.

Пані Форд Що з тобою, любий Френку? Ти чогось невеселий?

Форд Я невеселий? Навпаки, веселий. Іди собі додому, йди.

Пані Форд Ох, знов убгав собі щось у голову. Ви йдете, пані Пейдж?

Пані Пейдж Іду. Гляди, не спізнися на обід, Джордже! *(Тихо пані Форд)* Дивіться, хто сюди йде! Ось кого ми пошлемо до того мерзенного рицаря.

Пані Форд Їй-богу, я й сама вже думала про неї. Це якраз та людина, що нам потрібна.

Входить Спритлі.

Пані Пейдж Ви йдете в гості до моєї дочки Анни?

Спритлі До неї, авжеж. Як мається люба Анна?

Пані Пейдж Заходьте до нас і самі побачите. До речі, нам треба про дещо поговорити з вами.

Пані Пейдж, пані Форд і Спритлі виходять.

Пейдж Ну що, пане Форде?

Форд Ви чули, що мені сказав той мерзотник?

Пейдж Так. А ви чули, що мені сказав другий мерзотник?

Форд Як ви гадаєте, їм можна вірити?

Пейдж Хай їм біс! Я нізащо не повірю, щоб той рицар міг чіплятися до наших жінок. Та ще ці негідники, що наклепали на нього,— колишні його челядинці, яких він прогнав геть, і тепер вони залишились без місця.

Форд То це його колишні челядинці?

Пейдж Авжеж.

Форд Від цього мені не легше. Він живе в заїзді «Підв'язка»?

Пейдж Так, у заїзді. Якщо він справді хоче підбити клинці до моєї дружини, я ладен відчинити йому всі двері і ручуся головою, що йому від неї, крім добірної лайки, нічого не перепаде.

Форд Я також вірю своїй жінці, але не залишив би їх на самоті. Часом чоловіки бувають занадто довірливі. Я б за свою головою не ручився. Я не можу так легко заспокоїтись.

Пейдж Гляньте, он суне той базіка, господар «Підв'язки». Щось він нині вельми веселий. Не інакше, як у голові дурман або в кишені повний гаман.

Входить господар заїзду.

Як маєшся, господарю?

Господар Дякую. А ти як маєшся, голубе? Ти справжній джентльмен!
(Обертається)
Де ж ви там, пане суддя?

Входить М'ялоу.

М'ялоу Іду, добродію, іду. Моє шанування, низенько кланяюсь вам, любий пане Пейдже. Може, підете з нами? Є нагода розважитись.

Господар Розкажіть йому, в чім річ, пане суддя, розкажіть, голубе.

М'ялоу Сьогодні має відбутися двобій, сер. Г'ю Еванс, валлійський піп, битиметься з Каюсом, французьким лікарем.

Форд Можна вас на двоє слів, дорогий господарю?

Господар Що таке, голубе?
(Відходить убік)

М'ялоу
(Пейджеві)
Підете з нами подивитись на двобій? Наш веселий господар буде секундантом. Він, здається, призначив уже кожному інше місце для зустрічі. Кажуть, той піп жартувати не любить. Послухайте, я вам розповім, що там буде найсмішніше.

Відходять убік.

Господар Чи ти, бува, не збираєшся позивати мого рицаря, мого шляхетного пожильця?

Форд Ні, що ви! Я пришлю тобі сулію доброго вина, якщо ти відрекомендуєш мене йому і скажеш, що моє прізвище Хорт. Так, задля жарту.

Господар Ось тобі моя рука, голубе. Ти матимеш до нього і доступ, і відступ — добре я кажу? І зватимешся Хортом. Наш рицар також любить пожартувати. Може, ходімо вже, шановні?

М'ялоу Ми готові, добродію.

Пейдж Кажуть, той француз добре орудує рапірою.

М'ялоу Пусте, сер, я про це міг би вам багато чого розповісти. Це тепер відмірюють відстань, дотримуються всіляких там пасадів та естокадів. А найважливіше — серце, пане Пейдже, мужнє серце. Колись я своєю шпагою міг розігнати чотирьох заводіяк, вони розбігалися, мов пацюки.

Господар Пора, хлопці, пора! Ходімо!

Пейдж Я йду, хоч, по правді, бійок не люблю. Краще сварися скільки влізе, а битися зась.

Господар, М'ялоу і Пейдж виходять.

Форд Дурний той Пейдж. Такий легковір, покладається на жіночу вірність! А я не можу так легко збутися підозри. Моя дружина була в Пейджа разом із тим рицарем, і що вони там робили, я не знаю. Але довідаюся. Під прізвищем Хорт, ніби під маскою, я все вивідаю в самого Фальстафа. Якщо вона чесна, мої зусилля будуть не марні, якщо ні — правда виплатиться.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Кімната в заїзді «Підв'язка».

Входять Фальстаф і Пістоль.

Фальстаф Не дам жодного пенса!

Пістоль Як так, то буде світ мені за мушлю,
Її мечем розкрию я негайно
І зразу поверну собі всю суму.

Фальстаф Жодного пенса! Тобі мало того, що ти стільки разів віддавав у заставу моє добре ім'я? Я тричі ручився за тебе й за твого горілчаного брата Німа. Без мене ви б давно вже дивилися на світ крізь грати, мов двоє павіанів. Через вас я попаду в пекло, бо присягався своїм друзям джентльменам, що ви добрі вояки й хоробрі хлопці. А коли пані Бріджет згубила ручку від віяла, я дав слово честі, що в тебе її немає.

Пістоль Чи ж я не поділивсь? Не дав п'ятнадцять пенсів?

Фальстаф А ти подумай, дурисвіте, невже я важив би своєю душею задарма? Ну, годі, не висни на мені, я тобі не шибениця. Щезни! Кишені вирізувати в натовпі — ось де ти мастак. Гайда в свій родовий маєток, що зветься роздоріжжям! Іч яка цяця — не хотів віднести мого листа, поганець, бо йому, бачите, честь не дозволяє! Ох ти, мерзото! Навіть мені, хоч як я силкуюся втримуватись у межах честі, часом доводиться забувати про страх божий, ставити потребу понад честь і шахрувати, викручуватись, дурити. А ти, бовдуре, хочеш честю прикрити своє лахміття, свій хижий, підступний норов, свою шинкарську мову і базарну лайку? Ото велике цабе — не схотів прислужитись мені!

Пістоль Я каюся, чого ж тобі ще треба?

Входить Робін.

Робін Сер, з вами хоче поговорити якась жінка.

Фальстаф Нехай заходить.

Входить Спритлі.

Спритлі Доброго ранку, ваша милосте.

Фальстаф Доброго ранку, шановна пані.

Спритлі Ні, ваша милосте, з вашого дозволу я не зовсім пані.

Фальстаф Ну, то шановна панно.

Спритлі Така, як матінка моя була
В той день, коли мене вже привела.

Фальстаф Я вам вірю. А що ви хочете від мене?

Спритлі Дозвольте, ваша милосте, сказати вам двоє слів.

Фальстаф Хоч дві тисячі слів, красуне. Я уважно слухаю.

Спритлі Сер, тут у Віндзорі є така собі пані Форд. Тільки відійдімо трохи далі, коли ваша ласка. Сама я живу в доктора Каюса.

Фальстаф Он як. То що там із пані Форд?

Спритлі Правда, ваша милосте, мова про неї. Тільки відійдімо трохи далі.

Фальстаф Запевняю вас, ніхто нас не чує. Це мої люди. Мої власні слуги.

Спритлі Ага! Хай господь їх благословить і зробить ще й своїми слугами.

Відходять убік.

Фальстаф То що там із пані Форд?

Спритлі Вона така добра жінка. Боже праведний, який же з вас шалапут, нехай господь простить вам і всім нам грішним!

Фальстаф Що там із пані Форд? Ну, кажіть!

Спритлі Не буду довго розводитись. Ви їй так закрутили голову, що вона аж нетямиться. Найкращому з двірських дженджиків, коли до Віндзора наїздив двір, не вдавалось так її розтривожити. А там же які рицарі і лорди, пани хоч куди, і всі в каретах. Їй-богу, карета за каретою, лист за листом, дарунок за дарунком, і все таке пахуче, самий мускус, і шурхотить шовками та грезетом. А слова які галантерейні, а вина, а цукри, все найкраще, найсмачніше! Жодна жінка не встояла б, а вона, їй-богу, ні на кого навіть не поглянула. Мені самій нині вранці давали двадцять золотих ангелів, та мене, як то кажуть, не обкрутять ніякі ангели, я беру їх тільки за чесні послуги, а не за таке. А вже її, присягаюсь вам, не могли вмовити бодай пригубити вина найзначніші особи, а то ж були графи, не хтось. Та що там графи — весь королівський почет! Але для неї всі вони, їй-богу, були як трава при дорозі.

Фальстаф А що вона веліла мені передати? Швидше-бо кажи, мій Меркурію в спідниці!

Спритлі Скажу: вона дістала вашого листа, тисячу разів дякує за нього і просить передати вам, що її чоловіка не буде вдома від десятої до одинадцятої.

Фальстаф Від десятої до одинадцятої?

Спритлі От-от. І тоді ви можете прийти подивитися на картину, вона каже, що ви знаєте, на яку. Її чоловіка, пана Форда, не буде вдома. Ох, як вона, сердешна, мучиться з ним! Він страх який ревнивий, у неї, бідолашної, не життя, а пекло.

Фальстаф Отже, від десятої до одинадцятої. Кланяйтесь їй від мене, голубко, я неодмінно прийду.

Спритлі Оце по-моєму. Та в мене є ще одне ділечко до вашої милості: пані Пейдж також вітає вас від щирого серця. І дозвольте сказати вам на вухо, що вона теж цнотлива, вихована й скромна, другої такої не знайдеться у Віндзорі, не пропустить жодної молитви, ні вранішньої, ні вечірньої. Вона попросила мене пере-

дати вашій милості, що, хоч її чоловік рідко виходить з дому, вона все-таки сподівається знайти колись таку хвилину. Зроду я ще не бачила, щоб жінка так закохалася! Мабуть, ви знаєте якісь чари. Їй-богу, знаєте!

Фальстаф Ні, запевняю вас. Усі чари — в моїй показній постаті, інших я не знаю.

Спритлі Хай бог вас благословить!

Фальстаф Але скажіть мені, голубко, ось що: чи пані Форд і пані Пейдж не признавались одна одній, що закохані в мене?

Спритлі Ото була б кумедія! Ні, не такі вже вони дурні. Але була б кумедія! Пані Пейдж ласкаво просить вас прислати їй свого малого пажа, її чоловік відчуває до нього велику психопатію, а він, повірте мені, порядна людина. Жодній жінці у Віндзорі не ведеться так добре, як їй, вона робить, що хоче, каже, що хоче, купує, що хоче, тринькає гроші, лягає і встає, коли заманеться, має геть усе. І, правду сказати, вона й варта цього, бо в цілому Віндзорі немає більше такої ласкавої жінки, як вона. Нічого не вдієш, доведеться вам послати їй свого пажа.

Фальстаф Ну що ж, пошлю.

Спритлі Неодмінно пошліть, він може стати вашим посередником, ось побачите. Тільки придумайте якесь умовне слово, коли передаватимете щось одне одному, щоб хлопчина не зміг нічого збагнути. Молодим та зеленим не годиться знати всіляку гидоту. Нам, старим, інакше, ми всього набачилися й уміємо мовчати.

Фальстаф Прощавайте, голубко, і кланяйтесь їм обом. Ось вам гаманець. І я ще лишаюся вашим боржником. Робіне, іди з цією жінкою.

Робін і Спритлі виходять.

Такі новини я люблю!

Пістоль

(убік)
Ця відьма — Купідонова вістунка.
Напни вітрила і гайда за нею!
Здобудь її! А ні — хай тоне все.
(Виходить)

Фальстаф Що ти скажеш на це, сердего Джоне? Так і далі роби! Твоє старе тіло ще послужить тобі, краще, ніж служило. Виходить, жінки ще й досі накидають на тебе оком. Здається, стільки

вже витрачено, а є ще чим орудувати. Дякую тобі, моє добре тіло! Нехай собі кажуть, що ти неоковирно, абияк зліплене, байдуже — зате міцно.

Входить Бардольф.

Бардольф Сер Джоне, там унизу на вас чекає якийсь пан Хорт, хоче побалакати з вами. Це він уранці послав вам пляшку вина.

Фальстаф Кажеш, пан Хорт?

Бардольф Так, сер.

Фальстаф Проси його.

Бардольф виходить.

Такі пани Хорти, що можуть уполювати не тільки зайця, а й пляшку вина, мені до вподоби. Ага, пані Форд і пані Пейдж, спіймались ви на мій гачок! За ваше здоров'я!
(П'є)

Повертається Бардольф з перевдягненим Фордом.

Форд Дай вам боже здоров'я, сер.

Фальстаф І вам також, сер. Ви хотіли побалакати зі мною?

Форд Я насмілився з'явитись до вас без попередження.

Фальстаф Нічого, прошу. І що ж вам треба?
(До Бардольфа)
Іди вже собі, небоже.

Бардольф виходить.

Форд Сер, я людина, що за свій вік витратила багато грошей. Прізвище моє Хорт.

Фальстаф Любий пане Хорте, я радий познайомитися з вами ближче.

Форд Любий сер Джоне, і я шукаю нагоди для такого знайомства. Не для того, щоб обтяжувати вас, бо скажу відверто: мені здається, я маю більше змоги труснути кишенею, ніж ви. Тому я й насмілився прийти сюди непроханий. Як то кажуть: пусти поперед гроші, то всі діла твої будуть хороші.

Фальстаф Так, гроші — добрі вояки, скрізь собі проб'ють стежку.

Форд Ваша правда. Ось у мене капшук грошей, який мені вже набридло носити. Поможіть мені, сер Джоне, візьміть собі частку цієї ноші. Половину або й усю.

Фальстаф Дякую, сер. Але я не знаю, чим заслужив право бути вашим носієм.

Форд Я скажу, чим, сер, якщо ви захочете мене вислухати.

Фальстаф Кажіть, любий пане Хорте. Я радий слугувати вам.

Форд Сер, я чув, що ви людина вчена, тому зрозумієте мене з двох слів. Я багато наслухався про вас і давно вже хотів відрекомендуватись вам, та все не випадало. Тож дозвольте відкрити вам одну таємницю, що виявить деякі мої вади. Але, любий сер Джоне, зважуючи мої дурощі, про які ви почуєте від мене, не забувайте й про свої власні витівки. Може, ви будете поблажливіші до мене, коли пам'ятатимете, як легко впасти саме в такий гріх.

Фальстаф Добре, сер, кажіть.

Форд У цьому місті мешкає одна дама, прізвище якої по чоловікові Форд.

Фальстаф Он як! І що?

Форд Я давно її люблю і, присягаюсь вам, багато чого віддав би задля неї. Я слідкував за нею шанобливо й закохано, ніколи не минав нагоди зустріти її, платив за кожну щасливу можливість бодай глянути на неї, не тільки їй купував подарунки, але й ще більше роздаровував їх іншим, аби лише довідатись, чого вона бажала б. Одне слово, я так її переслідував, як мене переслідувало кохання, переслідував, де тільки була змога. Та всі мої зусилля й гроші нічого не дали мені, крім, хіба, гіркого досвіду, який виявився дорожчим за найбільший діамант і який переконав мене, що поет казав правду:

Любов, як тінь: женись — вона втікає,
Втікай від неї — гнатись починає.

Фальстаф І ви не отримали від неї жодної втішної обіцянки?

Форд Жодної не отримав.

Фальстаф А домагалися її?

Форд Ніколи не домагався.

Фальстаф То що ж то було за кохання?

Форд Воно було, мов казковий замок, побудований на чужій землі. Я втратив свою прегарну будівлю, бо спорудив її не там, де треба.

Фальстаф І навіщо ви розповідаєте мені про це?

Форд Дослухайте мене до кінця і все довідаєтесь. Бачте, хоч дама ця здається мені бездоганно чесною, я чув, що з іншими вона буває надто грайлива, навіть накликаючи на себе підозру. Я ось чого хотів би, сер Джоне. Ви джентльмен, прегарно вихований, красномовний, усюди бажаний гість, вас поважають за становище й особисті чесноти — за мужність рицаря, за галантність придворця й мудрість ученого.

Фальстаф Ну що ви, сер!

Форд Повірте мені! Та ви й самі це добре знаєте. Ось вам гроші. Витрачайте їх, будь ласка, витрачайте! Як треба — візьміть ще. До ваших послуг усе моє майно. І я за це нічого не хочу, тільки не пошкодуйте часу й візьміть ту пані Форд в облогу, перевірте її чесність. Пустіть у діло все своє зальотницьке мистецтво, здобудьте її, бо, якщо справді хтось міг її здобути, то вам домогтися цього буде ще легше, ніж йому.

Фальстаф Стривайте, сер, який же вам сенс намовляти мене здобути те, про що ви самі палко мрієте? По-моєму, ви знайшли дуже дивний лік на свою хворобу.

Форд О, та ви зрозумійте, що я цим хочу досягти! Вона так надійно обмурувалася своїми чеснотами, що я боюся показати їй шал свого серця. Її чистота сяє так, що на неї страшно глянути. А маючи в руках якісь докази, я міг би сміливіше підступитись до неї зі своїми жаданнями. Тоді б її так не боронила чистота, добра слава, подружня вірність і тисяча інших укріплень, через які тепер мені важко пробитися. Що ви на це скажете, сер Джоне?

Фальстаф Пане Хорте, найперше я згоден узяти ваші гроші. Потім — дайте мені свою руку. І, нарешті, слово джентльмена, що, коли ви того бажаєте, Фордова дружина буде ваша!

Форд О, які ви добрі!

Фальстаф Обіцяю вам, пане Хорте, вона буде ваша.

Форд А про гроші не турбуйтесь, сер Джоне, скільки вам треба, ви їх матимете.

Фальстаф А ви, пане Хорте, матимете пані Форд, неодмінно матимете. Можу вам сказати, що сьогодні я буду в неї. Вона сама призначила мені побачення. Якраз перед вами сюди приходила її повірниця чи помічниця. Я маю зустрітися з пані Форд між десятою

й одинадцятою годиною, бо саме тоді її чоловіка, того шолудивого ревнивця, не буде вдома. Навідайтесь до мене ввечері, і я вам розповім, чого домігся.

Форд Я щасливий, що познайомився з вами. А ви знаєте пана Форда?

Фальстаф На біса мені той бідний рогоносець! Ні, я його не знаю. Але дарма я зву його бідним, кажуть, що той ревнивий бовдур, якому дружина наставляє роги, має купу грошви. Тим-то я й уподобав його жінку. Вона мені стане ключем до скрині свого рогатого сторожа. Ось де буде нагода поживитися!

Форд Вам, пане, слід би його знати. Тоді ви могли б уникати зустрічі з ним.

Фальстаф Хай він провалиться, крамар нікчемний! Від одного мого погляду в нього жижки затрусяться. Моя палиця, як метеор, заблисне над його рогатою головою, і він заніміє з жаху. Ось побачите, пане Хорте, я візьму гору над тим селюком, а ви візьмете його жінку. Не забудьте ж прийти ввечері. Форд — поганець, а я додам йому ще один титул. Ви переконаєтесь, пане Хорте, що він і поганець, і рогоносець. Приходьте ввечері, не забаріться.

(Виходить)

Форд От клятий ласій! Падлюка! В мене серце лусне з нетерплячки. Хто тепер скаже, що мої ревнощі безпідставні? Моя дружина послала до нього повірницю, час побачення визначено. Це ж змова! Хто б міг таке подумати? О, яка мука мати невірну дружину! Мою постіль хочуть споганити, скриню пограбувати, а чесне ім'я зганьбити! І я повинен мало що терпіти страшну кривду, а ще й вислухувати образи від свого майбутнього кривдника! Які образи, які прізвиська! Що проти них імена чортів і всякої пекельної нечисті! Сатана, Люцифер, Вельзевул — усе це звучить прегарно. А рогоносець, тюхтій-рогоносець! Навіть чорта не прозивають рогоносцем! Пейдж — дурень, заплішений дурень. Довіряє своїй дружині, не ревнує її. Та я швидше довірю фламандцеві масло, валлійському попові сир, ірландцеві пляшку горілки чи конокрадові коня, ніж свою дружину їй самій. Вона снує якісь плани, хитрує, вигадує, а коли вже жінка щось надумає зробити, то й зробить, серце надвередить, а свого доможеться. Хвалити бога, що я ревнивий! Об одинадцятій годині... Я переб'ю їм побачення, викрию свою дружину, помщуся Фальстафові і поглузую з Пейджа. А тепер гайда додому. Краще прийти на три години раніше, ніж на хвилину спізнитися. Тьху, рогоносець! Рогоносець!

(Виходить)

СЦЕНА 3

Вигін поблизу Віндзора.

Входять доктор Каюс і Довбен.

Каюс Жак Довбен!

Довбен Що бажаєте, сер?

Каюс Котра є годин, Жак?

Довбен Минула година відтоді, коли велебний отець Г'ю мав зустрітися з вами.

Каюс Шорт! Він рятував своя голова тим, що не прийшов. Мабуть, молиться по своїй Бібль і забувай. Диябль! Жак Довбен, він був би мертвий людина, якби прийшов!

Довбен Він хитрий, сер, добре знає, що ваша милість уб'є його, коли він прийде.

Каюс Шорт, він буде дужче мертвий, як солоний оселедець, коли я його вбивай. Бери рапір, Жак, я тобі показуй, як я його вбивай!

Довбен Даруйте, сер, я не вмію фехтувати.

Каюс Бери рапір, шелихвіст!

Довбен Стривайте, сюди йдуть люди.

Входять Пейдж, М'ялоу, Нікчем і господар заїзду.

Господар Вітаю тебе, невгамовний докторе!

М'ялоу Хай вас бог благословить, пане Каюсе!

Пейдж Моє шанування, любий докторе!

Каюс Шого це ви — одна, дві, три, шотири — прийшов сюди?

Господар Подивитись, як ти б'єшся, як нападаєш і як відбиваєшся, як ти робиш усі ті пунто, стокадо, реверси, вольти і монтани, як заходиш із того боку, а як із цього. То що, він уже вбитий, мій ефіопе? Вбитий, мій Франціску? Га, молодче? Що скажеш, мій Ескулапе, мій Галене, моє бузинове серце? То він убитий, голубе, так?

Каюс Шорт! Той піп — найбільший боягуз на весь світ. Не показав сюди свій ніс!

Господар Зате вже ти, голубе,— кастільський король Сечогін, хоробрий Гектор Грецький!

Каюс Прошю вас бути свідок, що я чекав його шість, сім, два, три година, а він не прийшов.

М'ялоу І добре зробив, любий докторе. Він лікар душі, а ви лікар тіла, обидва повинні лікувати, а не битися, така вже ваша робота. Правда ж, пане Пейдже?

Пейдж Пане М'ялоу, хоч ви тепер суддя і мирите людей, а й самі колись були завзятим фехтувальником.

М'ялоу Хай йому грець, пане Пейдже, хоч я тепер старий і справді мирю людей, а як побачу шпагу, в мене аж руки сверблять, так хочеться схопити її. Ми стали суддями, лікарями чи священиками, а проте й досі зберегли в собі трохи молодечого запалу. Всі ми люди, пане Пейдже.

Пейдж Це правда, пане М'ялоу.

М'ялоу Так і має бути, пане Пейдже. Я прийшов, щоб забрати вас додому, пане Каюсе. Я мировий суддя. Ви показали себе добрим лікарем, а велебний отець Г'ю — добрим і терплячим пастором. Ходімо зі мною, пане Каюсе.

Господар Вибачте, пане Осломире. На два слова, мосьє Людоморе.

Каюс Людоморе? А що це такий?

Господар Людомор по-нашому означає герой, голубе.

Каюс Шорт! То я великий людомор, більший за кожний англієць. Той піп — паршивий собак! Шорт, я йому буду відрізай вуха!

Господар Він тебе добре надухопелить, голубе.

Каюс Надахупелить? А що це такий?

Господар Це означає, що він тобі дасть сатисфакцію.

Каюс Шорт, я вимагай, щоб він мене надахупелить. Диябль! Я хочу цього!

Господар Я вже подбаю, щоб він задовольнив твоє бажання, а ні, то хай іде до біса.

Каюс Я вам дуже дякуй!

Господар Нема за що, голубе.
(Тихо до своїх супутників)
Пане М'ялоу, пане Пейдже і ви, кавалере Нікчеме, йдіть містом до Жаб'ячого ставу.

Пейдж Хіба велебний отець там?

Господар Там. Подивитесь, у якому він гуморі. А я тим часом поведу доктора полем. Гаразд?

М'ялоу Гаразд, ідемо.

Пейдж, М'ялоу, Нікчем } Прощавайте, пане Каюсе!

Виходять.

Каюс Шорт! Я вбивай той піп, бо він улаштовуй шлюб якийсь нахаб з Анна Пейдж.

Господар Убий, так йому й треба. А поки що вклади в піхви своє нетерпіння, облий холодною водою свою лють і ходімо полем до Жаб'ячого ставу. Я тебе поведу на ферму, де тепер гостює Анна Пейдж, і ти зможеш позалицятися до неї. Що, потеплішало на серці? Добре я кажу?

Каюс Шорт! Я вам дякуй за це! Шорт! Я люблю вас і буду посилай вам добрий гість, мій пацієнт. Самий графи, рицарі, лорди, джентльмени.

Господар А я за це поможу Анні Пейдж спекатись тебе. Добре я кажу?

Каюс Шорт! Добре, дуже добре!

Господар Ну, то ходімо.

Каюс Іди слід мене, Жак Довбен!

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА I

Вигін біля Жаб'ячого ставу.

Входять Г'ю Еванс і Бевз.

Еванс Шкажи мені, друже Бевже, шлужнику шановного пана Нікчема, де ти шукав пана Каюша, що жве шебе доктором медичини?

Бевз Та скрізь шукав, велебний отче, і під лісом, і на давньому Віндзорському шляху, не шукав тільки на тій дорозі, що веде з міста.

Еванс Я тебе дуже прошу, пошукай його ще й там.

Бевз Добре, велебний отче.

(Виходить)

Еванс Хай мене бог проштить! Гнів мене опошів великий, і душа моя в тривожі... Я буду радий, якщо він обдурив мене. Яка меланхолія налягає мені на шерче... Якби мені оче нагода, я порожбивав би об голову того дуришвіта вші його пляшечки з шечею, прошти гошподи!

(Співає)

На лужі, де ми квіти рвали,
Пташки шпівали мадригали.
Ми ліжко вштелемо квітками,
Хай жорі мерехтять над нами.
На лужі...
О гошподи милошердний, аж плакати хочеться!
Пташки шпівали мадригали...
Ми в Вавілоні квіти рвали...
Хай жорі хлюпотять над нами...
На лужі...

Входить Бевз.

Бевз Он він іде звідти, велебний отче.

Еванс Хай іде, я йому радий!

(Співає)

На лужі, де ми квіти рвали...

Господи, поможи тому, хто штає жа правду! А яка в нього жброя?

Бевз Нема ніякої, велебний отче. А он від Жаб'ячого ставу надходять мій господар, пан М'ялоу і ще якийсь пан. Бачиге, лізуть через перелаз.

Еванс Подай мені плаща. Або ні, краще тримай його напоготові.

(Розгортає книжку й читає)

Входять Пейдж, М'ялоу і Нікчем.

М'ялоу А ось і велебний Г'ю. Доброго ранку, панотче! Відірвати справжнього гравця від костей, а справжнього вченого від книжки — все одно, що спинити сонце.

Нікчем

(убік)

О люба Анна Пейдж!

Пейдж Моє шанування, велебний отче.

Еванс Хай ваш ушіх береже гошподь!

М'ялоу Що я бачу: і словом печем, і мечем січем? Ви вмієте і те, й те, велебний отче?

Пейдж І тримаєтесь, як молодик,— у самому камзолі й коротких штанях у таку мряку!

Еванс На че є швої причини й підштави.

Пейдж Ми прийшли до вас, бо хочемо зробити добре діло, велебний отче.

Еванс Чудово. Яке?

Пейдж Один добродій, якого начебто хтось образив, геть забув про свою гідність і так розходився, що ви собі й не уявляєте.

М'ялоу Я дожив до глибокої старості, а ніколи не чув, щоб солідна вчена людина, з таким становищем, і так ганьбила свою честь.

Еванс Хто че?

Пейдж Ви його, мабуть, знаєте — доктор Каюс, славетний лікар-француз.

Еванс Краще говоріть мені, прошти гошподи, он про той пеньок, ніж про нього.

Пейдж Чому?

Еванс Бо той пеньок більше рожуміється в науці Гіппократа й Галена, ніж він. А крім того, ваш доктор ще й негідник. Таких боягужів і негідників швіт не бачив!

Пейдж Ручуся, що це він мав битися з доктором.

Нікчем

(убік)
О люба Анна Пейдж!

М'ялоу Мабуть, так,— видно з його зброї. А он іде й доктор Каюс. Не підпускайте їх одного до одного!

Входять господар заїзду, доктор Каюс і Довбен.

Пейдж Сховайте свою зброю, велебний отче!

М'ялоу І ви також, любий докторе!

Господар Відберіть у них зброю, і хай з'ясовують свої стосунки словами. Краще вже хай калічать нашу мову, ніж руки й ноги один одному!

Каюс

(тихо Евансові)
Прошу вас одне слово на мій вуха: чому ви не хотів зі мною бився?

Еванс

(тихо докторові Каюсу)
Благаю ваш, майте терпіння!
(Голосно)
Почекаймо кращої нагоди.

Каюс Шорт! Ви боягуз, ви собак, ви мерзенний мавп!

Еванс

(тихо докторові Каюсу)
Благаю ваш, не виштавляйте наш обох на пошміховишько перед шторонніми! По-дружньому прошу, я так чи інакше дам вам шатишфакчію!
(Голосно)
Я потрощу вші ваші пляшки ж шечею об вашу баранячу голову жа те, що ви не прийшли в домовлене мішче!

Каюс Диябль! Жак Довбен і ви, господар «Підв'язка»! Хіба я не чекав, щоб убити його? Хіба не приходив у домовлене місце?

Еванс Пришягаюся швоєю хриштияншькою душею, що домовлене мішче тут! Ось мій швідок — гошподар жаїжду «Підв'яжка»!

Господар Цитьте, ви, Галліє і Валліє, французе і валлійцю, лікарю душі й лікарю тіла!

Каюс Ви дуже добре мовив! Прекрасно мовив!

Господар Цитьте, кажу! Послухайте мене, господаря «Підв'язки»! Ну, хіба я не хитрий політик? Не Макіавеллі? Хіба я хочу втратити свого лікаря? Ні, він дає мені всяке зілля на хворобу й на похмілля. Хіба я хочу втратити свого пастора, свого духовного отця, велебного Г'ю? Ні, він плекає мій дух і не жаліє вух. Подайте мені руки обидва — і ти, лікарю тілесний, і ти, лікарю небесний. Отак! Я обдурив вас, учені голови, обох, назвав кожному інше місце. Зате ваші величні серця б'ються, шкіра ціла, і нехай ця справа скінчиться пляшкою підігрітого вина. Заберіть у них шпаги в заставу. За мною, миролюбці! За мною, всі за мною!

М'ялоу Ну й вигадько цей господар заїзду! Ходімо за ним, панове, ходімо!

Нікчем

(убік)
О люба Анна Пейдж!

М'ялоу, Нікчем, Пейдж і господар заїзду виходять.

Каюс Ага, я розумій! Він зробив з нас des sots?* Ха-ха-ха!

Еванс Нічого шобі! Виштавити наш людям на шміх! Помирімошь і поміжкуймо ражом, як помштитися негідному грішникові, мерженному гошподареві «Підв'яжки»!

Каюс Шорт! Я з цілий душа! Він обіцяв провести мене на той місце, де Анна Пейдж. Шорт! Він і тут мене обдурив!

Еванс Нічого, я жа че роштрощу йому довбешку! Ходіть жі мною!

Виходять.

СЦЕНА 2

Вулиця у Віндзорі.

Входять пані Пейдж і Робін.

Пані Пейдж Ну, показуй дорогу, юний кавалере. Ти звик іти за своїм паном, а тепер тобі доведеться бути провідником. Що тобі приємніше, бути моїми очима чи не зводити очей із п'ят свого пана?

Робін Певне, що я волію йти попереду вас, як личить чоловікові, а не плентатись за ним, як пес.

Пані Пейдж О, ти вмієш лестити! Бачу, що з тебе вийде придворець.

Входить Форд.

Форд Радий вас бачити, пані Пейдж. Куди ви йдете?

Пані Пейдж Як казати щиро, сер, то в гості до вашої дружини. Вона вдома?

Форд Так, і нудиться, бо нема товариства. Думаю, що коли б ваші чоловіки повмирали, ви б із нею одружилися.

Пані Пейдж Неодмінно. З двома іншими чоловіками.

---

* Дурнів (*фр.*).

Форд Де ви знайшли такого гарного півника?

Пані Пейдж Це мій чоловік узяв його в... А хай йому біс, ніяк не згадаю його ім'я. Як звати твого пана, хлопче?

Робін Сер Джон Фальстаф.

Форд Сер Джон Фальстаф?

Пані Пейдж От-от! А я не можу запам'ятати. Вони з моїм чоловіком так заприязнилися! То ваша дружина, кажете, вдома?

Форд Так, удома.

Пані Пейдж То я піду, сер. Мені кортить її швидше побачити.

Пані Пейдж і Робін виходять.

Форд Що той Пейдж думає? Де його глузд? Де його очі? Не інакше, як сплять, і йому нема з них ніякої користі. Адже цей хлопчисько може віднести будь-якого листа за двадцять миль так само легко, як гарматне ядро — влучити в ціль за двісті сорок кроків. Пейдж потурає всім забаганкам дружини, дозволяє їй робити, що вона хоче. Ось вона йде до моєї дружини, і з нею — Фальстафів паж... Це ще тільки вітерець, а вже чути бурю. З нею Фальстафів паж! Справжня змова! Все спритно влаштовано, і наші непокірні дружини разом занепащають себе. Ну стривай же, гладкий джигуне, я тебе спіймаю, провчу свою дружину, стягну серпанок скромності з лицемірної пані Пейдж і доведу її чоловікові, що він — самовпевнений і впертий Актеон. І сусіди тільки схвалять мою рішучість.

Б'є годинник.

Годинник подає мені знак, а впевненість спонукає починати. Я знайду там Фальстафа. За це з мене ніхто не поглузує, всі похвалять, бо Фальстаф справді там, це так само певне, як те, що земля стоїть на місці. Іду, негайно йду!

Входять Пейдж, М'ялоу, Нікчем, господар заїзду, Г'ю Еванс, Каюс і Довбен.

Усі разом Добрий день, пане Форде!

Форд Добрий день! Слово честі, гарне товариство! В мене сьогодні смачний обід, запрошую всіх до себе.

М'ялоу Пробачте, але я не можу, пане Форде.

Нікчем І я також, сер. Ми запрошені обідати з панною Пейдж, а я ні за які скарби на світі не хочу порушувати свою обіцянку.

М'ялоу Ми ладнаємо заручини Анни Пейдж із моїм небожем Нікчемом і сьогодні маємо дістати відповідь.

Нікчем Сподіваюся, ви не відмовите мені, батечку Пейдже?

Пейдж Ні, пане Нікчеме, я цілком на вашому боці. Але моя дружина, докторе Каюсе, тягне за вами.

Каюс Шорт, я знай! І дівчина любив мене, так казав моя ключниця Спритлі.

Господар А що ви скажете про молодого Фентона? Він і погуляти, й потанцювати мастак, очі в нього сяють по-молодечому, він віршує і красно говорить, а пахне, як квітень із травнем разом. Цей свого доможеться, ось побачите, ось побачите! В нього на лобі написано, що він свого доможеться!

Пейдж Але не з моєї згоди, за це я ручуся. Той молодик не має ніякого майна, водиться з розпусним принцом і Пойнсом, надто високо літає і надто багато знає. Ні, моїми грішми він не вимостить дороги до свого добробуту. Коли він хоче взяти мою дочку, то нехай бере її так, як є, без посагу. Гроші дістануться тому, хто матиме мою згоду на шлюб. А тут моєї згоди не буде.

Форд Щиро вас прошу, ходімо до мене! Якщо не всі, то хоч дехто з вас. Крім доброго обіду, я ще обіцяю вам і гарну розвагу — покажу одне диво. Ходімо, пане докторе, і ви, пане Пейдже, і ви, велебний отче!

М'ялоу Ну, то прощавайте. Нам буде зручніше побалакати про свою справу в домі пана Пейджа.

М'ялоу і Нікчем виходять

Каюс Пішов додому, Довбен! Я також скоро прийду.

Довбен виходить.

Господар Бувайте здорові, мої любі. Я піду до свого чесного рицаря і лигну з ним пляшку канарського.
(Виходить)

Форд
(убік)
Може, я його самого так лигну, що він без вина затанцює. Ходімо, панове!

Усі Ходімо, глянемо на ваше диво.

Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в домі Форда.

Входять пані Форд і пані Пейдж.

Пані Форд Ну де ви, Джоне, Роберте!

Пані Пейдж Швидше, швидше! Є кіш для білизни?

Пані Форд Є, вже наготовлений. Ну де ви там, Роберте!

Входять служники з кошем.

Пані Пейдж Сюди, сюди!

Пані Форд Поставте його тут!

Пані Пейдж Скажіть їм, що треба буде зробити. Не гаймо часу.

Пані Форд То от, як я вже казала, Джоне й Роберте, чекайте в броварні, а коли я вас погукаю, мчіть сюди, відразу хапайте цього коша на плечі і, не гаючись, чимдуж несіть на луг до пральні. Як прибіжите, то висипте все, що в ньому є, в брудний рівчак біля самої Темзи.

Пані Пейдж Зрозуміли, що треба зробити?

Пані Форд Та я їм пояснювала вже кілька разів, вони все зроблять. Ідіть і прийдете, як я вас погукаю.

Служники виходять. Входить Робін.

Пані Пейдж А ось і Робін!

Пані Форд Ну, соколику, які новини?

Робін Мій пан, сер Джон, стоїть біля задніх дверей, пані Форд, і просить дозволу зайти.

Пані Пейдж А ти, малий шельмо, не зрадив нас?

Робін Ні, присягаюсь честю! Мій пан не знає, що ви тут, пані Пейдж. Він погрожував, що коли я розповім вам про його побачення з пані Форд, то дасть мені довічну волю, тобто прожене геть.

Пані Пейдж Ти гарний хлопчик. Своєю мовчанкою ти заробив собі нову куртку й штани. Ну, я піду сховаюся.

Пані Форд Так, ідіть. А ти, хлопче, скажи своєму панові, що я сама. Пані Пейдж, не забудьте своєї ролі.

Пані Пейдж Не бійтесь. Якщо я погано гратиму свою роль, можете освистати мене.

(Виходить)

Пані Форд Ну, берімося до діла. Начувайся ж, гниле барило, начувайся, надутий дурню, ми тебе навчимо відрізняти голубку від курки!

Входить Фальстаф.

Фальстаф «Невже ти мій, клейноде райський?» Тепер мені можна й померти! Я вже багато прожив на світі і ось досяг вершини бажань. О хвилино блаженства!

Пані Форд О любий сер Джоне!

Фальстаф Пані Форд, я не вмію лестити і не маю хисту до солодких слів, але скажу, що я грішу в думках своїх — бажаю смерті вашому чоловікові. Всевишній не дасть мені збрехати, я хотів би зробити тебе своєю леді.

Пані Форд Мене своєю леді, сер Джоне? Бог з вами, яка з мене леді!

Фальстаф Нехай би французький двір показав мені ще хоч одну таку жінку, як ти! Я вже бачу, як твої очі в своєму сяйві змагатимуться з діамантами. Твої брови так гарно вигнуті, що тобі личитиме будь-який капелюшок — і корабликом, і карнавальний, і венеційський.

Пані Форд Моїм бровам личить тільки звичайна хустка, та й то вже, мабуть, не дуже.

Фальстаф Їй-богу, ти жорстока до себе! З тебе вийде справжня придворна дама, твої пружні ноги ніби для того й створені, щоб ти ходила в пишних напівкруглих фіжмах. Я уявляю собі, якою б ти стала, коли б до тебе прихилилась не тільки природа, а й доля! І не відмагайся, однаково своїх чарів не сховаєш!

Пані Форд Повірте, нічого такого в мені немає.

Фальстаф А за що ж я покохав тебе? Хіба це не доказ, що в тобі є щось особливе? Я не вмію лестити й казати, що ти і така, і он яка, мов ті шепеляві облудники, схожі на жінок у чоловічому вбранні, від яких тхне, ніби в аптеці, коли там сушать лікарські трави, але я кохаю тебе, кохаю тільки тебе, і ти варта мого кохання!

Пані Форд Не дуріть мене, сер! Я боюся, що ви любите пані Пейдж.

Фальстаф То вже краще скажи, що я люблю прогулюватися повз боргову в'язницю, яка для мене наче той дим від паленого вапна.

Пані Форд Один бог знає, як я вас кохаю, і ви колись пересвідчитеся в цьому.

Фальстаф Будь вірна своєму коханню. Я виправдаю його.

Пані Форд Ні, я таки мушу вилити вам своє серце, як оце ви вилили своє, бо що ж то за кохання, коли про нього не знає коханий.

Вбігає Робін.

Робін Пані Форд, пані Форд! Там перед дверима стоїть пані Пейдж, спітніла, засапана, схвильована, й каже, що їй конче треба поговорити з вами.

Фальстаф Не можна, щоб вона мене побачила! Я сховаюся за завісу.

Пані Форд Сховайтеся, прошу вас! Вона не вміє тримати язика на припоні.

Фальстаф ховається. Входить пані Пейдж.

Пані Пейдж О пані Форд, що ви накоїли! Ви зганьблені, ви пропащі, ви загинули навіки!

Пані Форд Та що сталося, люба моя?

Пані Пейдж Гарно ж ви повелися, пані Форд! Мавши такого чесного чоловіка, дали йому привід до підозри!

Пані Форд Який привід?

Пані Пейдж Який? І не сором питати? Я була про вас кращої думки.

Пані Форд Ради бога, що сталося?

Пані Пейдж Сюди йде ваш чоловік, голубонько, з усіма віндзорськими урядниками. Каже, що, коли його не було вдома, ви, забувши про свою честь та гідність, домовилися з якимось облесником і впустили його до себе. Вони хочуть перетрусити весь дім. Ви пропали!

Пані Форд Та це неправда!

Пані Пейдж Дай боже, щоб це була неправда і тут не виявилось ніякого чоловіка. Проте пан Форд іде сюди з гуртом віндзорців шукати його. Я прибігла попередити вас. Якщо ви невинні, я, звичайно, рада, але якщо тут десь причаївся ваш приятель, швидше спровадьте його, не гайтесь ані хвилини! Не треба метушитися, опануйте себе й прикиньте, як урятувати свою честь, а ні, то прощай навіки щасливе життя.

Пані Форд Що ж мені робити? До мене й справді завітав один добродій, мій близький приятель, і я боюся не так своєї ганьби, як небезпеки, що нависла над ним. Я б не пошкодувала й тисячі фунтів, аби тільки його тут не було!

Пані Пейдж Ох, яка ганьба! Але тепер уже пізно бідкатися, треба щось робити. В домі його не можна сховати. О, якої ж я про вас була хибної думки! Дивіться, ось тут стоїть кіш. Коли ваш приятель не дуже високий і не гладкий, то він міг би залізти сюди, а зверху б його прикрили брудною білизною, ніби наготували її прати. Тепер саме на лузі перуть білизну, то нехай двоє ваших служників і віднесуть кіш туди.

Пані Форд Ні, він надто тілистий і не влізе в кіш. Що ж мені робити?

Фальстаф виходить з-за завіси.

Фальстаф Ану, хай я гляну на той кіш! О, я влізу в нього! Ще й як улізу. Послухайтесь поради своєї приятельки. Я влізу!

Пані Пейдж Що? Сер Джон Фальстаф?
(Тихо)
А як же розуміти вашого листа, рицарю?

Фальстаф
(тихо)
Я люблю тебе. Тільки допоможи мені вибратися звідси! Допоможи залізти в кіш! Я ніколи більше...

Залазить у кіш, і його прикривають брудною білизною.

Пані Пейдж Поможи прикрити свого пана, хлопче! Кличте мерщій служників, пані Форд!
(Тихо)
О, зрадливий рицарю!

Робін виходить.

Пані Форд Джоне, Роберте, де ви!

Входять служники.

Забирайте швидше цю білизну. Де коромисло? Які ж ви неповороткі! Віднесіть коша до пралі на луг. Швидше, не гайтесь!

Входять Форд, Пейдж, Каюс і Еванс.

Форд Прошу, заходьте! Якщо виявиться, що підозра не має підстав, смійтеся з мене, глузуйте, скільки влізе, я буду вартий того... Стривайте, куди ви несете цього коша?

Служники До пралі, куди ж іще.

Пані Форд А тобі навіщо знати, куди вони несуть коша? Ото ще — почнеш утручатися в моє прання!

Форд У прання? Хотів би я відіпрати бруд, що налип до мого чесного ім'я. Так, відіпрати, поки не пізно!

Служники з кошем виходять.

Панове, цієї ночі мені приснився сон. Я вам розповім його. Але спершу нате ключі, підійміться в горішні покої і перетрусіть усе, загляньте в кожен куток! Запевняю вас, що ми виженемо лиса. А найперше перекриймо йому шлях до втечі.

(Замикає двері)

Тепер починаймо лови.

Пейдж Пане Форде, голубе, заспокойтесь! Ви тільки собі шкодите.

Форд Правда, пане Пейдже, не треба хвилюватися. Ходімо, панове. Зараз ми розважимось. Ходімо зі мною.

(Виходить)

Еванс Ну й шкаженої вдачі чей Форд, ревнивий до нештями!

Каюс Шорт! У Франції нема така мода, у Франції не ревнував!

Пейдж Що ж, ходімо за ним, панове, глянемо, кого він знайде.

Пейдж, Каюс і Еванс виходять.

Пані Пейдж Маємо подвійну втіху, правда?

Пані Форд Я сама не знаю, що для мене приємніше: чи що мій чоловік пошився в дурні, чи що ми провчили сера Джона.

Пані Пейдж Уявляю, що з ним було, коли ваш чоловік спитав про кіш!

Пані Форд Я майже певна, що йому не завадить викупатись, і ми зробимо йому добру послугу, кинувши його в рівчак.

Пані Пейдж Повісити б його, мерзенного гріховоду! Всіх таких, як він, слід би викупати в брудній воді, хай би його чорти взяли.

Пані Форд Мабуть, мій чоловік якимось чином дізнався, що Фальстаф буде тут, бо я ще ніколи не бачила, щоб він так казився з ревнощів.

Пані Пейдж Я спробую випитати, що там сталося. А з тим ситим розпусником ми ще пожартуємо, бо для його хіті цих ліків замало.

Пані Форд Може, пошлемо до нього ту пройду Спритлі? Хай вибачиться від нашого імені за те, що його вкинули у воду, і поманить новою надією. А ми придумаємо, як його ще раз провчити.

Пані Пейдж Так і зробімо. Покличмо його на завтра годину на восьму, ніби для того, щоб спокутувати свою провину.

Вертаються Форд, Пейдж, Каюс і Еванс.

Форд Ніяк не можу знайти його. Невже той негідник тільки хвалився тим, чого не міг досягти?

Пані Пейдж *(тихо до пані Форд)* Ви чули?

Пані Форд Гарно ж ви повелися зі мною, пане Форде, нічого не скажеш!

Форд Та бачу вже, що повівся не так, як слід.

Пані Форд Дай боже, щоб хоч ваші вчинки були кращі, ніж ваші думки!

Форд Амінь!

Пані Пейдж Ви самі собі ворог, пане Форде.

Форд Так, і через це мушу каратися.

Еванс Хай гошподь не проштить моїх гріхів у шудний день, коли в чьому домі, в чих шкринях і в чих шафах хтошь ховаєтьшя!

Каюс Шорт, я теж так гадай. Тут нема ніхто.

Пейдж Ох. пане Форде, і вам не соромно? Який злий дух, який дідько навіює вам ці химери? Ревнощі — тяжкий хрест, я б не схотів його нести за всі скарби Віндзорського замку.

Форд Це моя вада, пане Пейдже, і я через неї караюся.

Еванс Ви караєтешь через швоє нечиште шумління. Шкличте шюди п'ять тишяч жінок чи й ще п'ятшот, і ваша дружина буде шеред них найчешніша.

Каюс Шорт, вона справді чесний жінка!

Форд Ну добре, але ж я покликав вас на обід. Ходім, поки що погуляємо в парку. І прошу вас, вибачте мені. Я вам потім поясню, чому я так повівся. Ходімо, дружино моя, і ви, пані Пейдж. Вибачте вже мені, від щирого серця прошу вас, вибачте!

Пейдж Ходімо, панове. Але ми ще посміємося з нього, згадайте моє слово. А на завтра я вас запрошую до себе на сніданок. Потім ми влаштуємо полювання, в мене є добрий сокіл. Згодні?

Форд Я на все згоден.

Еванс Коли вже є один, то я буду другий, для товариштва.

Каюс А коли вже є два, то я буду три.

Форд Прошу, ходімо, пане Пейдже.

Еванс А я ваш прошу, не жабудьте жавтра про того лукавого негідника гошподаря жаїжду!

Каюс Добре, я цілий душа згоден з вами! Хай би його шорт брав!

Еванс Мерженний крутій, отак поглужувати й пожнущатися ж наш!

Усі виходять.

СЦЕНА 4

Перед домом Пейджа.

Входять Фентон і Анна Пейдж.

Фентон Я в твого батька ласки не здобуду.
Не посилай мене до нього, мила!

Анна А що робити?

Фентон Будь сама собою.
Він каже, що мій рід високий надто
Й що я, майно прогайнувавши, хочу
Гаман дірявий посагом латати.
Багато що на карб мені він ставить:
Розваги давні, п'яне товариство.
І ще він каже, що в тобі люблю я
Не вроду й серце, а майбутні гроші.

Анна А може, й правда те, що він гадає?

Фентон Ні, присягаюсь сподіванням раю!
Хоч визнаю — через його багатство
Я залицятися почав до тебе.
Та потім я збагнув, що ти сама
Вартніша, ніж усі клейноди в світі.
Тепер мене єдиний вабить скарб:
Ти, Анно!

Анна Фентоне, коханий мій,
Все ж намагайтесь прихилити батька.
А як обставини й благання скромні
Не допоможуть, то... Стривайте, йде хтось!

Відступають убік і тихо розмовляють далі.

Входять М'ялоу, Нікчем і Спритлі.

М'ялоу Перебийте їм розмову, пані Спритлі. Нехай мій небіж зараз сам освідчиться їй.

Нікчем Спробую. Купив, не купив, а поторгуватись можна.

М'ялоу Тільки не бійся!

Нікчем Ні, я її не боюся, що вона мені! Але таки страшнувато.

Спритлі Панночко, послухайте-но, ось пан Нікчем хоче поговорити з вами.

Анна Іду, іду!
(Фентонові)
Оце то батько вибрав —
Букет смердючий щонайгірших вад,
Зате на рік прибутку триста фунтів!

Спритлі А ви як поживаєте, дорогий пане Фентоне? Можна вас на одне слово?

М'ялоу Ось вона йде. Сміливіше, хлопче! Згадай, який у тебе був батько!

Нікчем Так, у мене був батько, панно, дядько знає про нього багато кумедних історій. Розкажіть, будь ласка, дядьку, панні, як він раз украв із пташника дві гуски, прошу вас!

М'ялоу Панно, мій небіж любить вас.

Нікчем Авжеж, люблю, як кожну жінку в цьому графстві.

М'ялоу Ви будете з ним жити, як вельможна леді.

Нікчем Его ж, як леді, не вельможна, а так собі, середня.

М'ялоу Він запише на вас сто п'ятдесят фунтів прибутку.

Анна Дорогий пане М'ялоу, дайте своєму небожеві освідчитись самому.

М'ялоу Залюбки! Дякую вам, дякую за таку підтримку!
(Нікчемові)
Панна хоче поговорити з тобою. Я вас залишу самих.

Анна Ну, пане Нікчеме?

Нікчем Ну, люба панно?

Анна Яка ваша остання воля?

Нікчем Остання воля? Отакої, нічого собі жарт! Я ще не склав своєї останньої волі, хвалити бога, я не такий хирляк.

Анна Я не те мала на думці, пане Нікчеме. Я питаю, чого ви хочете від мене?

Нікчем Щиро казати, я сам хочу від вас дуже мало або й зовсім нічого не хочу. Це ваш батько й мій дядько надумали одружити нас. Якщо ви згодні, то нехай, а як ні, то комусь іншому пощастить. Дядько з вашим батьком краще за мене все вам пояснять. Спитайте он свого батька, він якраз іде.

Входять Пейдж і пані Пейдж.

Пейдж О, тут пан Нікчем! Будь з ним гречна, доню.
А що шукає біля нас пан Фентон?
Негоже вам тепер сюди вчащати.
Я ж бо сказав, що вже дочку засватав.

Фентон Благаю вас, не гнівайтесь на мене!

Пані Пейдж Забудьте, голубе, про нашу Анну.

Пейдж Вона не пара вам, ви це вже чули.

Фентон Але ж, послухайте...

Пейдж Ні, годі, сер.
Присутність ваша тут — для нас образа.
А вас, панове, прошу до світлиці.

Пейдж, М'ялоу й Нікчем виходять.

Спритлі
(Фентонові)
Поговорили б ви ще з пані Пейдж.

Фентон О пані Пейдж, моя любов до Анни
Така велика, щира й безоглядна,
Що хоч би хто мене картав і ганив,
Кохання прапора не опущу я
Й не відступлю. Підтримайте мене!

Анна Той дурень світ мені зав'яже, мамо!

Пані Пейдж Ні, в мене кращий є жених для тебе.

Спритлі
(вбік)
Це, безперечно, мій господар, доктор.

Анна То вже в могилу ліпше закопайте
Мене живцем, ніж з нелюбом єднати.

Пані Пейдж Не побивайсь так, доню. Вам же, сер,
Не стану я ні ворогом, ні другом,
А взнаю спершу, що на серці в Анни,
І діятиму далі з нею в згоді.
Прощайте поки що, нехай іде,
Щоб не розгнівала даремне батька.

Фентон Прощайте, пані Пейдж. Прощай, кохана.

Пані Пейдж і Анна виходять.

Спритлі Це все я! Все я! Невже ви, сказала я їй, захочете віддати свою дитину якомусь дурневі чи знахареві? Погляньте краще на пана Фентона. Це все я!

Фентон Спасибі, ось тобі платня. А перстень
Сьогодні ж передай коханій Анні.
(Дає їй перстень і гроші)

Спритлі Хай вам бог пошле щастя!

Фентон виходить.

Яке в нього добре серце! За такого чоловіка жінка піде у вогонь і в воду. Хоча все-таки хай би краще Анну взяв мій господар. Чи, може, пан Нікчем? Чи справді пан Фентон? Я зроблю все, що зможу, для кожного з них, бо я їм обіцяла і дотримаю слова, але найбільше поклопочусь про пана Фентона. Ох, та мені ж мої дві дами дали доручення до сера Джона Фальстафа. А я, дурепа, замість бігти до нього, дарма гаю час.
(Виходить)

СЦЕНА 5

Кімната в заїзді «Підв'язка».

Входять Фальстаф і Бардольф.

Фальстаф Агов, Бардольфе!

Бардольф Слухаю, сер.

Фальстаф Принеси мені кварту вина. Та поклади в нього сухарів.

Бардольф виходить.

Дожити до такого, щоб тебе винесли в коші, мов купу тельбухів з різниці, й вивернули в Темзу! Ну, коли я дам себе ще раз так обдурити, то хай із мене витрусять мозок, підсмажать і віддадуть собаці під Новий рік! Ті мерзотники вкинули мене в рівчак і навіть не скривилися, наче топили сліпих цуценят, яких не шкода, бо сука привела їх півтора десятка. А могли б же зметикувати, що зі своєю вагою я враз піду на дно. І хоч би воно було й таке завглибшки, як пекло, я однаково миттю б його досяг. Добре, що місце там виявилось мілке і берег положистий. А для мене така смерть страшна, бо потопельник набрякає у воді, а що з мене стало б, якби я ще й набряк? Був би як гора!

Входить Бардольф з вином.

Бардольф Там, сер, прийшла Спритлі, хоче побалакати з вами.

Фальстаф Стривай, нехай я спершу домішаю вина до води з Темзи, а то в мене в животі такий холод, ніби я наковтався бурульок замість пігулок. А тепер клич її.

Бардольф Заходьте, жінко!

Входить Спритлі.

Спритлі З вашого дозволу... Вибачте ласкаво... Доброго ранку, ваша милосте.

Фальстаф

(Бардольфові)

Забери келихи. І завари мені кварту вина, як належить.

Бардольф З яйцями, сер?

Фальстаф Ні, самого. Я не хочу курячих зародків у вині.

Бардольф виходить.

Ну, що скажеш?

Спритлі Та я прийшла до вашої милості від пані Форд.

Фальстаф Від пані Форд? Доволі з мене твоєї пані Форд! Вона мені вже в печінках сидить!

Спритлі Ох лишенько моє! Та це ж не її вина. Вона, сердешна, так лаяла служників! Вони помилилися й пішли не в тому керунку.

Фальстаф Я також помилився, повіривши обіцянкам дурної баби.

Спритлі Вона, бідолашна, так побивається, що якби ви її побачили, то й самі пожаліли б. Її чоловік сьогодні зранку йде на соколині лови, от вона й просить вас прийти до неї ще раз між восьмою і дев'ятою. Мені наказано хутенько принести відповідь. Пані Форд винагородить вас за все, повірте мені.

Фальстаф Ну гаразд, скажи їй, що я прийду. Але спершу нехай подумає, що таке чоловіча стать, нехай зважить, яка вона слабка від природи, і належно поцінує мою мужність і вірність.

Спритлі Я все, все скажу.

Фальстаф Неодмінно! Отже, між дев'ятою і десятою?

Спритлі Між восьмою і дев'ятою, сер.

Фальстаф Гаразд, іди, я не забуду.

Спритлі Бувайте здорові, сер.
(Виходить)

Фальстаф Дивно, чого це й досі немає пана Хорта, адже він прислав мені сказати, щоб я чекав на нього. Грошики його мені подобаються.

Входить Форд.

А ось і він!

Форд Здорові були, сер.

Фальстаф Ну що, пане Хорте, ви хочете довідатись, як мені повелось у Фордової дружини?

Форд Саме того я й прийшов, сер Джоне.

Фальстаф Я не брехатиму вам, пане Хорте. В призначену годину я був у неї.

Форд І пощастило вам, сер?

Фальстаф Зовсім не пощастило, пане Хорте!

Форд Чому, сер? Вона передумала?

Фальстаф Ні, пане Хорте, не передумала, але тільки-но ми встигли обнятися, поцілуватись, присягнутись одне одному у вічному коханні, словом, зіграти пролог до своєї любовної комедії, як до хати вдерся той підлий рогоносець, її чоловік, вічно гнаний демонами ревнощів, а слідом за ним — ціла гурма його приятелів, таких самих шаленців, як і він. Уявіть собі, він запросив їх обшукати дім, щоб знайти коханця своєї дружини!

Форд Як, саме тоді, коли ви там були?

Фальстаф Так, саме тоді.

Форд Ну й що, він шукав вас і не знайшов?

Фальстаф Зараз почуєте. На щастя, прибігла така собі пані Пейдж, попередила нас, що Форд от-от з'явиться зі своєю ватагою, і на її пораду стривожена й розгублена пані Форд сховала мене в кіш із брудною білизною.

Форд У кіш!

Фальстаф Слово честі, в кіш! Запакували мене в просяклі потом сорочки й шкарпетки, у брудні панчохи й заляпані серветки. Запевняю вас, пане Хорте, ніколи ще людських ніздрів не вражала така жахлива суміш смородів.

Форд І довго ви там пролежали?

Фальстаф Ви тільки послухайте, пане Хорте, яку муку я витерпів, щоб підбити пані Форд на гріх задля вашого добра. Отак убгавши мене в кіш, вона гукнула двох служників, Фордових лакуз, і звеліла їм віднести брудну білизну, тобто мене, на луг до пральні. Вони взяли кіш на плечі, проте в дверях зустрілися з тим ревнивим негідником, своїм господарем, і він почав допитуватись, що вони несуть. Я затремтів зі страху: ану ж той навіжений загляне в кіш! Але доля, видно, призначила Фордові бути рогоносцем, бо відвернула його руку. Він поквапився далі шукати мене, а я, нібито брудна білизна, рушив на плечах у своїх носіїв до пральні. Ви тільки подумайте, пане Хорте: за одну годину я пережив три види смертельних мук. По-перше, мало не помер зі страху, що мене знайде той ревнивий баран. По-друге, мало не переломився надвоє, коли мене зігнули в кільце, головою до п'ят, як загинають добре загартовану іспанську шпагу вістрям до руків'я. І, нарешті, мало не задихнувся, заткнутий, наче міцний спирт у сулії, брудним ганчір'ям, що пріло від поту й сала. Подумайте лишень: людина моєї статури, що від спеки тане, як масло, мліє і сходить потом,— ця людина раптом опиняється в тісному коші під купою брудної білизни! Просто диво, що я не задушився. І до всього, коли я, мов голландська печеня, наполовину всмажився у своєму власному салі, мене вкинули просто в Темзу й остудили у воді, наче розпечену підкову. Подумайте лишень, пане Хорте, я був такий гарячий, що аж засичав у річці!

Форд Щиро каюся, сер, мені дуже прикро, що вам довелося все це витерпіти через мене. Отже, моя справа безнадійна. Ви ж більше не візьметесь за неї?

Фальстаф Пане Хорте, хай мене вкинуть в Етну, як уже вкидали в Темзу, коли я відступлюся від пані Форд! Сьогодні вранці її чоловік подався на соколині лови, і вона знов запросила мене на побачення. Між восьмою і дев'ятою годиною, пане Хорте.

Форд Восьма минула, сер.

Фальстаф Справді? Ну, то я біжу до неї. Прийдіть до мене, коли вам буде зручно, пане Хорте, й довідаєтесь, як мені повелося. Ось побачите, що все скінчиться добре і ви її здобудете. Бувайте здорові. Вона буде ваша, пане Хорте, ви наставите роги тому клятому Фордові!

(Виходить)

Форд Що? Чи це мені причулося? Чи приснилося? Може, я справді сплю? Прокиньтесь, пане Форде, прокиньтесь! У найкращому вашому камзолі — дірка! Ось що означає бути одруженому! Ось що означає мати білизну й коша на неї! Ну добре ж, я їм покажу, хто я такий, я спіймаю того розпусника на гарячому. Він тепер у моєму домі й уже не сховається, нема такого місця, де б я його не знайшов. Не залізе ж він у гаманець чи в коробочку з перцем. Та щоб той дідько, який опікується ним, і цього разу не допоміг йому, я шукатиму навіть там, де ніхто не сховається. Хоч я й не зміг уникнути своєї ганьби, але вона не примусить мене змиритися. І коли вже я дістав оздобу, що доводить мене до сказу, то я виправдаю давню приказку: не дражни бугая, коли не хочеш скуштувати його рогів.

(Виходить)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Вулиця у Віндзорі.

Входять пані Пейдж, Спритлі й Вільям.

Пані Пейдж Як ви гадаєте, він уже у Фордів?

Спритлі Напевне вже там або ось-ось надійде. Але він страх який лютий, що його вкинули у воду. Пані Форд просить, щоб ви негайно йшли до неї.

Пані Пейдж Я скоро буду, тільки проведу свого хлопця до школи. О! А ось і його вчитель іде, видно, в них сьогодні вільний день.

Входить Еванс.

Що, велебний отче, сьогодні не буде навчання?

Еванс Не буде, пан Нікчем попрошив мене відпуштити хлопчів погуляти.

Спритлі Хай бог благословить його добре серце.

Пані Пейдж Велебний отче, мій чоловік каже, що книжки не додали нашому синові ні крихти розуму. Будь ласка, попитайте його трохи з граматики.

Еванс Ходи шюди, Вільяме. Підійми голову, ну!

Пані Пейдж Ходи, синку, ходи. Підійми голову й відповідай учителеві. Не бійся.

Еванс Вільяме, шкажи, шкільки чишел має іменник?

Вільям Двоє.

Спритлі Як, тільки двоє імен? Та в самому Віндзорі їх сила силенна!

Еванс Тихо, не жаважайте! Як буде по-латиншькому «гарний»?

Вільям Pulcher.

Спритлі Пухлий? Хіба пухлий гарний? Це хтось дурний вигадав таке!

Еванс Ох же й темна жінка! Читьте, прошу ваш. Що ожначає lapis, Вільяме?

Вільям Камінь.

Еванс А як буде камінь?

Вільям Жорно.

Еванс Ні, камінь буде lapis, добре жапам'ятай шобі.

Вільям Lapis.

Еванс Гаражд, Вільяме. А тепер шкажи, від якої чаштини мови походять артиклі?

Вільям Артиклі походять від займенників і відмінюються так: singulariter nominativo — hic, haec, hoc.

Еванс Правильно, наживний — hic, haec, hoc. А родовий, genitivo — hujus, жатям шобі. Ну, а як буде жнахідний?

Вільям Accusativo — hinc.

Еванс Прошу тебе, шинку, жапам'ятай: accusativo буде hunc, hanc, honc.

Спритлі Гунг, ганг! Це вже, мабуть, по-собачому, а не по-латинському.

Еванс Годі вам патякати, жінко! А як буде кличний відмінок, Вільяме?

Вільям Агов, vocativo, агов!

Еванс Жапам'ятай, шинку, кличний відшутній, caret.

Спритлі І справді кара, хтозна-тільки за віщо.

Еванс Годі вам, кажу!

Пані Пейдж Помовчте.

Еванс А як буде родовий у множині, Вільяме?

Вільям Родовий?

Еванс Так.

Вільям Родовий буде horum, harum, horum.

Спритлі Тю-тю, вимагати від дитини, щоб вона казала про те, як родять з горем!

Еванс Пошоромтешь, жінко!

Спритлі Самі посоромилися б. Учити дитину таких слів! Казати, щоб вона гикала, а тоді ще й «родити з горем». Агій на таку науку!

Еванс Чи ви ждуріли? Чи й шправді нічогішінько не тямите у відмінках, чишлах і родах? Дурнішої жінки я жроду не бачив шеред хрещеного люду!

Пані Пейдж Прошу вас, цитьте.

Еванс А тепер, Вільяме, провідміняй мені кілька жайменників.

Вільям Та я їх забув...

Еванс А ти жгадай: qui, quae, quot, який, яка, яке. Бо коли жабудеш qui, quae, quot, то діштанеш прочуханки. Ну, годі на шьогодні, можеш іти гуляти.

Пані Пейдж Я бачу, він більше знає, ніж я сподівалася.

Еванс У нього добра пам'ять. Прощавайте, пані Пейдж.

Пані Пейдж Прощавайте, велебний отче.

Еванс виходить.

Іди, синку, додому. Я теж іду, бо й так уже забарилася.

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в домі Форда.

Входять Фальстаф і пані Форд.

Фальстаф Пані Форд, ваш смуток переважив усі мої муки. Я бачу, яке вірне ваше кохання, і заплачу за нього сповна, як і звик платити,— не тільки любов'ю, а й усім, що належить у таких випадках. Але чи ви певні, що вашого чоловіка немає тут?

Пані Форд Він подався на лови, любий сер Джоне.

Пані Пейдж
(за лаштунками)
Агов, сусідко, ви вдома?

Пані Форд Сховайтесь у цю кімнатку, сер Джоне!

Фальстаф виходить.

Входить пані Пейдж.

Пані Пейдж Слухайте, голубко, хто ще, крім вас, є в домі?

Пані Форд А що? Крім служників, немає нікого.

Пані Пейдж Справді?

Пані Форд Ну звичайно.
(Тихо)
Говоріть голосніше!

Пані Пейдж Яка я рада, що у вас нікого немає!

Пані Форд Чому це?

Пані Пейдж А тому, серце моє, що ваш чоловік знову здурів. Аж піниться, так свариться з моїм чоловіком, лає всіх одружених, проклинає всіх Євиних дочок, стукає себе по лобі й кричить: «Прорізуються роги, прорізуються!» Я не раз бачила божевільних, але проти нього вони тихі й лагідні, мов ягнята. Яке щастя, що тут немає того гладкого рицаря!

Пані Форд А що, хіба мій чоловік говорив про нього?

Пані Пейдж Тільки про нього й торочить! І присягається, що, коли він того разу обшукував будинок, рицаря винесли в коші з брудною білизною. Запевняє мого чоловіка, що той і тепер тут, відрадив усе товариство їхати на лови й хоче знов перевірити свою підозру. Як добре, що рицаря тут немає, тепер ваш чоловік нарешті зрозуміє, який він був дурний.

Пані Форд А він ще далеко, пані Пейдж?

Пані Пейдж Ні, недалеко, в кінці вулиці, ось-ось буде тут.

Пані Форд Я пропала! Рицар у мене.

Пані Пейдж Коли так, то ви зганьбили себе навіки, а він, вважайте, вже мертвий. Що ви за жінка! Мерщій спровадьте його, не гайтесь ані хвилини, вже краще ганьба, ніж убивство!

Пані Форд Як же мені його спровадити? Куди діти? Може, знов сховати в кіш?

Входить Фальстаф.

Фальстаф Ні, в кіш я більше не залізу. Може, я встигну втекти, поки він надійде?

Пані Пейдж На жаль, троє Фордових братів пильнують біля дверей з пістолями, щоб ніхто не вийшов із дому. Якби не вони, то ви, може, й утекли б. Чого ви стоїте?

Фальстаф А що ж мені робити? Я залізу в димар.

Пані Форд Ні, вони, як повертаються з ловів, то завжди розладовують свої мисливські рушниці в димар.

Пані Пейдж Залізьте в піч.

Фальстаф А де вона?

Пані Форд Ні, він і там вас знайде. Тут нема жодної шафи, скрині, валізи, жодного коша, темного кутка чи льоху, якого б він не пам'ятав, і він неодмінно шукатиме скрізь. У цьому домі ви від нього не сховаєтесь.

Фальстаф Ну, то я вийду в двері, хай буде, що буде.

Пані Пейдж Коли ви з'явитесь надворі в такому вигляді, як є, вас чекає смерть, сер Джоне. Хіба що вийдете перевдягненим.

Пані Форд Як же ми його перевдягнемо?

Пані Пейдж Сама не знаю. Лихо, та й годі! Наше жіноче вбрання на нього не налізе. А то ми могли б надягти йому на голову капелюшок, зверху запнути хусткою, на плечі накинути шаль і так випровадити з дому.

Фальстаф Придумайте щось, любі мої! Що завгодно, все буде краще, ніж видиме вбивство!

Пані Форд Там нагорі є одяг тітки моєї служниці, гладкої брейнфордської знахарки.

Пані Пейдж Їй-богу, той одяг буде якраз па нього, знахарка така сама огрядна, як і він. А ось її капелюшок і шаль. Біжіть нагору, сер Джоне!

Пані Форд Мерщій, любий сер Джоне! А ми з пані Пейдж пошукаємо якоїсь хустки вам на голову.

Фальстаф виходить.

Пані Форд Я б хотіла, щоб мій чоловік зустрів його в такому вбранні. Він терпіти не може старої брейнфордської знахарки, запевняє, що вона відьма, й заборонив їй приходити до нас. Нахвалявся навіть, що налупцює її, як побачить у нашому домі.

Пані Пейдж Нехай господь підведе Фальстафа під палицю вашого чоловіка, а вже палицею нехай водить чорт.

Пані Форд А мій чоловік справді йде сюди?

Пані Пейдж Так, з твердим наміром знов скрізь шукати. І розповідає про ту пригоду з кошем. Звідки він міг про неї дізнатися?

Пані Форд Ми це з'ясуємо. Я загадаю служникам знов винести йому назустріч коша з брудною білизною, як того разу.

Пані Пейдж Але ж він зараз буде тут. Треба швидше перебрати рицаря на брейнфордську знахарку.

Пані Форд Добре, я тільки скажу служникам, що їм робити з кошем. Ідіть нагору, а хустку для нього я принесу.
(Виходить)

Пані Пейдж Хай би його чорти вхопили, клятого розпусника. Нашої кари для нього замало.

Ми ж хоч і відчайдушні жартівниці,
Чужа розпуста нам і вчинки ниці.
А бруд віддавна ходить в позолоті,
І чорт живе у тихому болоті.
(Виходить)

Входить пані Форд із двома служниками.

Пані Форд Беріть-но, хлопці, знов цього коша на плечі. Ваш господар уже заходить у двері, і коли він загадає вам поставити коша додолу, ви так і зробіть. Ну, швиденько!

1-й служник Ану, берімо.

2-й служник Дай боже, щоб у ньому знов не сидів рицар.

1-й служник Ох, правда! Краще вже носити каміння, ніж його.

Входять Форд, Пейдж, Каюс, Еванс і М'ялоу.

Форд Добре, а коли виявиться, що це правда, пане Пейдже, ви й тоді будете кепкувати з мене? Поставте коша, негідники! Нехай хтось погукає сюди мою дружину. Я знаю, кого ви несете в коші! Ох ви ж, мерзотники! Вас тут ціла зграя, ватага, банда! Ви всі змовились проти мене! Ось де самому чортові стане соромно! Жінко, де ти там? Ходи сюди! Побачимо, яку білизну ти посилаєш прати!

Пейдж Це вже казна-що, пане Форде! Вам не можна давати волі, вас треба зв'язати!

Еванс Че божевілля! Він шікаєтьшя, як шкажений шобака!

М'ялоу Негарно, пане Форде, справді негарно!

Форд Отож-бо й воно, що негарно!

Входить пані Форд.

Ходіть ближче, пані Форд. Ось вона — чесна, порядна, вірна жінка, яку замучив її чоловік, ревнивий дурень! Адже мої підозри безпідставні, шановна моя дружино, правда?

Пані Форд Бог мені свідок, що правда, коли ти підозрюєш мене в чомусь нечесному.

Форд Гарно брешеш, безсоромна, бреши й далі. Ану, вилазь, іроде!
(Витягає з кошика білизну)

Пейдж Це вже гірше за божевілля!

Пані Форд І тобі не соромно? Облиш білизну!

Форд Тепер я вже тебе спіймаю!

Еванс Так рожумні люди не роблять. Невже ви трушитимете білижну швоєї дружини? Годі вам!

Форд Спорожніть коша, чули?

Пані Форд Ну навіщо тобі ця білизна, навіщо?

Форд Пане Пейдже, я можу заприсягтися вам своїм чесним ім'ям, що вчора в цьому коші з мого дому винесли одного баламута. То чом би йому й сьогодні не сховатися там? Він тепер

знов у моєму домі, я певен. Я знаю це з надійного джерела, мої ревнощі мають підставу. Витягайте білизну!

Пані Форд Коли ти знайдеш там якогось чоловіка, то вбий його, як блоху.

Пейдж Тут нема ніякого чоловіка.

М'ялоу Скажу вам по-дружньому, пане Форде, так не годиться робити. Ви самі собі шкодите.

Еванс Пане Форде, вам треба молитишя, а не потурати швоїй уяві. Че пушті ревнощі.

Форд Ну що ж, тут його нема, я вже бачу.

Пейдж І ніде нема, ви його вигадали.

Форд Допоможіть мені ще цього разу обшукати дім. Коли ми нікого не знайдемо, збиткуйтеся з мене як хочете, нехай я назавжди стану для вас посміховиськом. Хай кажуть: «Ревнивий, як Форд, що шукав коханця своєї дружини в горіховій шкаралупці». Але послухайте мене ще сьогодні, ходімо обшукати дім.

Пані Форд Агов, пані Пейдж! Спускайтеся сюди зі старою, бо мій чоловік хоче обшукати кімнату нагорі!

Форд Зі старою? Яка ще там стара?

Пані Форд Та прийшла тітка нашої служниці. Ота, з Брейнфорда.

Форд Як? Та відьма, та шльондра, та стара облудниця! Я ж заборонив їй показуватися в нас. Мабуть, прийшла з якимось дорученням, еге ж? Ходить, заклинає, заговорює, виливає віск, ще якось морочить людям голову, а ми, дурні, не знаємо, що за тим ворожінням ховається. Ану, спускайся, відьмо, спускайся, чаклунко, я тобі полатаю боки!

Пані Форд Ой ні, чоловіче, любий мій, не треба! Панове, не давайте йому бити стару жінку!

Входять Фальстаф у жіночому вбранні й пані Пейдж.

Пані Пейдж Ходімо, тітонько Ліз, дайте мені руку.

Форд Ах, Ліз! А не лізь сюди, не лізь!
(Б'є Фальстафа палицею)
Геть із мого дому, відьмо, чаклунко, пронозо, шльондро, стара помийнице! Геть! Я тебе наворожу, я тебе начаклую!

Фальстаф вибігає.

Пані Пейдж І не соромно вам? Ви мало не вбили бідолашну жінку.

Пані Форд І справді мало не вбив! Гарно ж ти дбаєш про мою честь!

Форд Хай її дідько вхопить, ту відьму!

Еванс

(убік)

Їй-богу, й мені ждається, що вона таки відьма. Я не люблю, коли в жінки роште борода, а в неї я помітив під хуштокою гушту бороду.

Форд Ходімо, панове, прошу вас, ходімо! Зараз ви побачите, що мої ревнощі мали підставу. Якщо я своїм гавкотом не наведу вас на слід, не вірте більше моєму мисливському чуттю!

Пейдж Ну що ж, задовольнімо ще раз його примху. Ходімо, панове.

Форд, Пейдж, Каюс і Еванс виходять.

Пані Пейдж Добре він його намолотив.

Пані Форд Так, думаю, що чимало полови з нього вимолотив.

Пані Пейдж Я освячу ту його палицю й повішу в церкві над вівтарем. Вона прислужилася доброму ділу.

Пані Форд Як ви гадаєте, чи не провчити нам його ще раз? Так, щоб і не зрадити своєї жіночої скромності і щоб сумління було чисте.

Пані Пейдж Я певна, що на розпусту його вже не потягне, ми з нього цей дух вигнали. Якщо тільки сатана не опанував навіки його душу, він більше не пробуватиме спокусити нас.

Пані Форд А може, розповімо своїм чоловікам, як ми його провчили?

Пані Пейдж Неодмінно розповімо, хоч би для того, щоб вигнати з голови вашого чоловіка химери, що його посіли. І коли він разом з моїм чоловіком вирішить, що той гладкий розпусник заслуговує ще більшої кари, ми знову візьмемось до нього.

Пані Форд Я певна, що вони захочуть осоромити його прилюдно. Та й мені здається, що наша гра не буде завершена, коли ми не виставимо його всім на посміховисько.

Пані Пейдж Ну, то вигадаймо ще щось. Куймо залізо, поки гаряче.

Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в заїзді «Підв'язка».

Входять господар заїзду й Бардольф.

Бардольф Пане, німці просять трьох коней. Завтра до двору має прибути сам герцог, і вони хочуть виїхати йому назустріч.

Господар Що це за такий таємничий герцог? При дворі я нічого не чув про нього. Я сам побалакаю з тими німцями. Вони розмовляють по-нашому?

Бардольф Так, пане. Я їх покличу до вас.

Господар Коней я їм дам, але хай заплатять. Я з них здеру добрі гроші. Вони вже цілий тиждень порядкують у моєму заїзді, як у себе вдома, я через них відмовив іншим гостям, то нехай платять. Я їм спорожню кишені. Ходімо.

Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в домі Форда.

Входять Пейдж, Форд, пані Пейдж, пані Форд і Еванс.

Еванс Че найкраща з ушіх жіночих витівок, про які мені доводилошь чути!

Пейдж І він обом вам прислав листи одночасно?

Пані Пейдж Ми отримали їх десь хвилин за п'ятнадцять одна після одної.

Форд Пробач, дружино. Відтепер ти вільна
Робити все, що хочеш. Швидше я
Подумаю, що сонце охололо,
Аніж що ти зрадлива. Єретик
Навернений — твердий подвійно в вірі.

Пейдж Це добре, але, може, забагато?
Погані й ревнощі, й надмірне каяття.
Вернімсь до наших планів. Хай жінки
Призначать знову зустріч товстунові,
А ми його, спіймавши, провчимо.

Форд Ну, то погодьмося на їхній задум.

Пейдж Як? Призначити йому побачення опівночі в лісі? Та що ви! Туди він нізащо не прийде!

Еванс Ви кажете, що його вже були вкинули в річку, а потім добре набили, нібито як брейнфордшьку відьму? Ну, то він шмертельно наляканий і не прийде на побачення. Думаю, що плоть його шуворо покарана, і хтиві жадання покинули його нажавжди.

Пейдж І я так гадаю.

Пані Форд Прикиньмо краще, що йому зробити,
А заманити ми його зумієм.

Пані Пейдж Я пригадаю вам переказ давній.
Мисливець Герн, що був колись лісничим
У Віндзорському лісі, й після смерті
Навідує його в зимові ночі.
Страшний, рогатий, коло дуба ходить,
Бряжчить важким залізним ланцюгом,
На пні дерева сушить, вівці краде,
На кров худобі зводить молоко.
Ми від дитинства знаємо цю казку,
Старовина, що в кожне диво вірить,
Її як правду нам передала.

Пейдж Це так, і нині дехто ще боїться
У глупу ніч повз того дуба йти.
Але до чого це?

Пані Пейдж А ось до чого.
Ми Фальстафа намовимо з'явитись
В той ліс до нас у Герновій подобі.

Пейдж Ну добре, хай він саме так і зробить —
Рогатим Герном з'явиться до вас.
А далі що? Як поведемось ми?

Пані Пейдж А ось послухайте, що далі буде.
Ми нашу Анну та малого сина
І ще кількох таких дітей одягнем
Як фей і ельфів у зелене й біле,
Голівки їм свічками увінчаєм
І в руки калатальця всім дамо.
Коли ми з Фальстафом почнем розмову,
Хай вибіжать вони із-за кущів,
Співаючи. А ми, як їх побачим,
То, ніби з ляку, зразу втечемо.
А діти хай розпусника оточать,
Мов духи, і почнуть його щипати

Й допитуватись, як посмів він, смертний,
На їхні грища потаємні в лісі
З'явитися.

Пані Форд І, поки він не скаже
Їм правди, хай печуть його свічками
Й щипають.

Пані Пейдж А як все він розповість,
Ми вийдем, стягнемо із нього роги
І з глумом поведем його у Віндзор.

Форд Це буде для дітей важке завдання.

Еванс Дарма, я навчу їх, що вони мають робити, та й шам ладен перебратися хоч і на мавпу, аби тільки приперти штарого грішника швічкою.

Форд Ну, то чудово. Я іду по маски.

Пані Пейдж Хай Анна буде королева фей.
Її ми вдягнемо у сукню білу.

Пейдж Я шовку сам куплю.
(Убік)
В уборі тому
Із лісу Нікчем викраде її
Та й до вінця.
(Голосно)
Ну, шліть по товстуна!

Форд А я піду до нього як пан Хорт.
Мені він скаже все й на все пристане.
За це не бійтесь. Нумо готувати
Для наших фей та ельфів їхні строї.

Еванс Ходімо швиденько. Че буде найкраща в швіті рожвага, найчешніше ошуканство!

Пейдж, Форд і Еванс виходять.

Пані Пейдж Ви, пані Форд, пошліть іще раз Спритлі
Дізнатися, що думає сер Джон.

Пані Форд виходить.

Я ж з доктором домовитись біжу.
Сьогодні викрасти він має Анну.
Той Нікчем — дурень дурнем, хоч багатий.

Мій чоловік в зяті його обрав,
Я ж за Каюса. Він-бо грошовитий
І має руку при дворі. Тому,
Хоч би там що, я Нен віддам йому.

СЦЕНА 5

Кімната в заїзді «Підв'язка».

Входять господар заїзду і Бевз.

Господар Тобі чого, одоробало? Чого, товстошкура пико? Відповідай, кажи, шпар, коротко, швидко, одним духом, чув?

Бевз Та я, сер, прийшов від свого господаря, пана Нікчема, до сера Джона Фальстафа.

Господар Он там його покій, його дім, його замок, його ліжко і його лавка. На стінах свіжими фарбами намальована давня повість про блудного сина. Підійди, постукай, погукай його! Він зареве до тебе голосом людожера. Постукай, кажу!

Бевз До нього саме зайшла жінка, гладка стара жінка. Я краще почекаю, сер, поки вона вийде. Бо насправді мені треба до неї.

Господар Що, гладка жінка? Ще обкрадуть рицаря! Ану, я сам погукаю його. Гей, відважний рицарю, мужній сер Джоне, відгукнись на всю потугу своїх вояцьких легенів: ти там? Це я, твій господар, твій горілчаний брат!

Фальстаф
(за лаштунками)
Що сталося, господарю?

Господар Тут якийсь варвар чекає на твою гладку стару жінку. Випровадь її, шалапуте, негайно випровадь! У мене пристойний заїзд, а ти тут улаштовуєш потаємні побачення, тьху!

Входить Фальстаф.

Фальстаф Годі тобі, господарю, не репетуй. До мене справді щойно приходила гладка стара жінка, то й що з того? Вона вже пішла.

Бевз Вибачте, сер, то була не брейнфордська ворожка?

Фальстаф Вона, роззяво. А навіщо вона тобі?

Бевз Мій господар, пан Нікчем, сер, побачив, що вона йде вулицею, і послав мене спитати в неї, сер, про того Німа, що поцупив у нього ланцюжок, сер, чи то він-таки поцупив його, чи ні.

Фальстаф Я говорив про це з ворожкою.

Бевз І що, з вашого дозволу, вона сказала, сер?

Фальстаф Сказала, що ланцюжок поцупив той самий чоловік, який його й свиснув у пана Нікчема.

Бевз Ти ба! Шкода, що я сам не встиг побалакати з тією жінкою. Мій господар хотів, щоб я спитав у неї ще про одне.

Фальстаф Про що? Кажи!

Господар Ну, розповідай, швидше!

Бевз Мені наказано не розповідати, а мовчати, сер.

Господар Якщо будеш мовчати, то гляди, щоб ти не замовк у нас навіки.

Бевз Та що ви, сер! Тут нічого такого немає. Я тільки мав спитати про панну Пейдж: одружиться мій господар із нею чи не одружиться? Як йому судилось?

Фальстаф Отак і судилось.

Бевз Як, сер?

Фальстаф Одружитись або не одружитись. Іди й скажеш йому, що стара мені так наворожила.

Бевз Отак можна й сказати, сер?

Фальстаф Певне, що можна, страхопуде. Отак і скажи!

Бевз Дякую, ваша милосте, піду втішу свого пана. *(Виходить)*

Господар Ну й дурисвіт ти, сер Джоне, ну й дурисвіт! А ворожка справді була в тебе?

Фальстаф Була, господарю, і за один раз навчила мене більше, ніж я навчився за ціле своє життя. І плати не взяла, ще й мені заплатила за науку.

Входить Бардольф.

Бардольф Ох, лишенько, пане, злодійство! Чисте злодійство.

Господар Де мої коні? Кажи до пуття, шельмо!

Бардольф Втекли разом зі злодіями. Тільки-но ми доїхали

до Ітона, той шахрай, що позад нього я сидів, скинув мене в ковбаню, а самі вони підострожили коней і зникли, мов три німецькі чорти, три доктори Фауст!

Господар Вони поїхали зустрічати герцога, бовдуре! Як ти смієш казати, що вони втекли? Німці — чесні люди!

Входить Еванс.

Еванс Де гошподар жаїжду?

Господар Що сталося, велебний отче?

Еванс Накидайте оком на швоїх гоштей. До мішта приїхав один мій приятель і рожповів мені, що в наших краях об'явилишь якішь троє німчів-жлодіїв, обікрали вшіх гошподарів жаїждів у Ретінжі, Мейтенгеті і Колпруці, жабрали в них коней і гроші. Я бажаю вам добра, тому прийшов попередити ваш. Ви людина рожумна й дотепна, шамі можете хоч кого обдурити, не личить вам бути обдуреному. Прощавайте.

(Виходить)

Входить Каюс.

Каюс Де господар «Підв'язка»?

Господар Тут, пане докторе, розгублений і спантеличений.

Каюс Я не знаю, чи це правда, але мені казав, що ви готуєтеся з парад зустрічати німецький герцог. Я давав вам слово честі, що при дворі не чекають ніякий герцог. Я бажаю вам добра, тому попереджай вас. Бувайте.

(Виходить)

Господар Кричи пробі, негіднику, чуєш! Допоможи мені, рицарю! Я пропав! Біжи, мчи, гукай, клич, мерзотнику! Я пропав!

Господар і Бардольф виходять.

Фальстаф Про мене, то нехай би весь світ ошукали. Бо мене он не тільки ошукали, а ще й добре помолотили. Коли докотиться до двору, в яку я попав катавасію і як у тій катавасії мене купали й лупцювали, мене засміють, із мене по краплі витоплять усе сало і зроблять із нього рибалкам мастило для чобіт. Їй-богу, дотепники при дворі доти шпигатимуть мене своїми дошкульними, в'їдливими жартами, доки я не зморщуся, мов висушена груша. Ох, не щастить

мені відтоді, як я змахлював, граючи в карти! Якби в мене вистачило терпцю помолитись, я б неодмінно покаявся.

Входить Спритлі.

Отакої! Ти від кого прийшла?

Спритлі Звісно, від обох.

Фальстаф Хай одна йде до чорта, а друга до чортової матері! Отам їм обом місце! Через них я витерпів більші муки, ніж може взагалі витримати квола людська натура.

Спритлі А вони, гадаєте, не натерпілися? Ще й як! А надто одна з них. Пан Форд так налупцював свою бідолашну дружину, що вона вся в синцях, живого місця на ній не лишив.

Фальстаф Що ти базікаєш про синці? Аби ти побачила, як мене розмалювали з ніг до голови. В усі барви веселки, та ще й мало не схопили як брейнфордську відьму! Якби я не був такий мастак прикидатись і не вдав, що я звичайна собі стара баба, то сидів би вже у в'язниці в колодках, як справжня відьма!

Спритлі Сер, дозвольте мені побалакати з вами у вашій кімнаті. Ви почуєте, як ідуть наші справи, і, я певна, будете задоволені. Оцей лист вам також дещо скаже. Ох, бідолахи мої, скільки треба зусиль, щоб звести вас докупи. Видно, котресь із вас чимось прогнівило господа, що вам так не щастить.

Фальстаф Ну гаразд, ходімо до моєї кімнати.

Виходять.

СЦЕНА 6

Кімната в заїзді «Підв'язка».

Входять Фентон і господар заїзду.

Господар Шкода й починати розмову, пане Фентоне. На душі в мене камінь лежить. Хоч би що ви запропонували, я однаково відмовлюсь.

Фентон А все ж послухай. І як допоможеш,
Дістанеш золотом на сотню більше,
Ніж варті твої коні, слово честі.

Господар Ну, добре, кажіть, пане Фентоне, принаймні я вас не зраджу.

Фентон Ти, певне, чув від мене вже не раз,
Що я чарівну Анну Пейдж кохаю.

Тепер вона мене обрала також,
Наскільки має волю обирати
Для себе пару. Це ось лист від неї,
Такого змісту, що й тебе здивує.
В нім жарт так тісно переплівся з ділом,
Що нарізно їх просто не збагнути.
Велику роль в тім жарті грає Фальстаф,
Твій пожилець гладкий. Про це з листа
Дізнаєшся.
(Показує листа)
Тепер про нашу справу.
Під дубом Герновим вночі сьогодні
Нен зображатиме царицю фей.
Тут сказано в листі, чому. В тих шатах
У розпал грища за наказом батька
Вона повинна тихо відійти
І з Нікчемом негайно мчати в Ітон
Вінчатися. Нен згодилась, сердешна,
Та слухай далі. Мати, навпаки,
Ладнає Нен за доктора Каюса.
Він має викрасти її тихцем,
Коли у метушні про них забудуть,
І повезти до церкви, де вікарій
Їх повінчає. Нен, покірну вдавши,
Й на це погодилась. Стривай, не все ще.
На батькове бажання Нен повинна
Вдягтися в біле, щоб не помилився,
Як випаде хвилина слушна, Нікчем,
А взяв її за руку й вивів з гурту.
Інакші вказівки дала їй мати:
Щоб доктор упізнав її під дубом,
Де всі перебрані і в масках будуть,
Нен має одягтися у зелене
І голову оздобити стрічками.
Каюс її по цих прикметах знайде
Й щипне за руку, щоб ішла за ним.
І батько, й мати мають згоду Анни.

Господар То хто із двох зав'язує їй світ?
Кого з них Анна хоче обдурити?

Фентон Обох, мій друже, і втекти зі мною.
Ти нам повинен пастора знайти,
Щоб після півночі у церкві ждав нас
І, як ми й прагнемо, законним шлюбом
З'єднав і руки наші, і серця.

Господар Що ж, мудрий задум. Я про все подбаю,
Аби лиш дівчина, а пастор буде.

Фентон Навіки станеш ти мені як брат.
А збитки я верну тобі стократ.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Кімната в заїзді «Підв'язка».

Входять Фальстаф і Спритлі.

Фальстаф Ну все, годі базікати. Іди вже. Я слова дотримаю. Зроблю ще одну, третю, спробу. Може, непарне число виявиться щасливим. Довго ти ще стовбичитимеш тут? Кажуть, що непарні числа завжди приносять щастя — і коли людина народжується, і коли шукає своєї долі, і навіть коли помирає. Ну, гайда!

Спритлі Ланцюг я вам принесу і зроблю все, що тільки зможу, аби роздобути для вас роги.

Фальстаф Іди, кажу, не гай дарма часу. Голову вгору і шмаляй.

Спритлі виходить.

Входить Форд.

О, пан Хорт! Добрий день. Слухайте, цього разу я можу сказати вам напевне: сьогодні або ніколи. Приходьте опівночі в ліс до Гернового дуба й побачите там дива.

Форд А хіба вчора ви не ходили до неї? Ви ж самі казали мені, що вона призначила вам побачення.

Фальстаф Ходив, пане Хорте. Тільки пішов до неї підстаркуватим чоловіком, таким, як ви мене оце бачите, а повернувся старою бабою. Того паскуду Форда точать пекельні ревнощі, і він

буває часом як божевільний. Скажу вам щиро, пане Хорте: він мене збив на капусту, бо я був у подобі жінки. Адже в подобі чоловіка я б не злякався й Голіафа з навоєм від ткацького верстата в руках, бо знаю, що життя — як човник у тому ж таки ткацькому верстаті: ковзне туди, ковзне сюди. Але я поспішаю, пане Хорте, ходіть зі мною, і я дорогою все розповім. Від самого малку, як я вискубував пір'я в гусей, тікав з уроків і збивав дубцем квітки на грядці, і до вчора я не знав, що таке бути битому. Ходімо, я розкажу вам про того розбійника Форда таке, що ви за голову вхопитесь. Але сю ніч я помщуся йому за все й передам його дружину вам у руки. Ходімо. Нас чекають дива, пане Хорте! Ходімо.

Виходять.

СЦЕНА 2

Віндзорський ліс.

Входять Пейдж, М'ялоу і Нікчем.

Пейдж Сюди, сюди! Сховаймось у замковий рів і почекаймо там, поки побачимо свічки наших фей. Не прогав, сину, моєї дочки!

Нікчем Отакої! Я балакав з нею, і ми домовились, як упізнати одне одного. Я підійду до феї в білому і скажу: «Цить!», а вона відповість: «Тс-с!» Отак ми й дізнаємось, що це ми.

М'ялоу Це добре, але навіщо ті «цить» і «тс-с»? Досить і білої сукні, щоб її впізнати. Чуєте, годинник уже б'є десяту.

Пейдж Яка темна ніч випала! До такої ночі якраз пасують і свічки, і лісові духи. Дай боже, щоб наша витівка вдалася. Ніхто з нас не хоче ніякого зла, крім чорта, а його ми впізнаємо по рогах. Ходімо, щоб ми були готові.

Виходять.

СЦЕНА 3

Те саме місце.

Входять пані Пейдж, пані Форд і доктор Каюс.

Пані Пейдж Пане Каюсе, моя дочка буде в зеленій сукні. Коли ви побачите, що настав час, беріть її за руку, ведіть до церкви

і швиденько вінчайтесь. Тепер рушайте до лісу поперед нас. Ми з пані Форд повинні йти самі.

Каюс Я знаю, що треба робив. Адью.

Пані Пейдж До побачення, голубе.

Каюс виходить.

Мій чоловік не так зрадіє, що Фальстаф дістане по заслузі, як розсердиться, коли почує, що з нашою дочкою одружився доктор. Та нічого, краще ненадовго посваритися з чоловіком, ніж навіки розбити серце дочці.

Пані Форд Де ж Нен зі своїми феями і той бісів валлієць Г'ю?

Пані Пейдж Вони поховалися в канаві біля Гернового дуба і прикрили свої свічки. Та тільки-но ми зустрінемось із Фальстафом, вони вибіжать із темряви.

Пані Форд Ото ми його налякаємо!

Пані Пейдж Якщо й не налякаємо, то принаймні висміємо, а як ще й налякаємо, то буде вдвічі смішніше.

Пані Форд Добре ми його пошиємо в дурні.

Пані Пейдж Розпусників таких за вчинки їх
Пошити в дурні аж ніяк не гріх.

Пані Форд Уже скоро північ. Швиденько ходімо до дуба!

Виходять.

СЦЕНА 4

Те саме місце.

Входять Еванс, перебраний на сатира, Анна Пейдж та інші, перебрані на фей.

Еванс Швидше, феї, підбігом! Не жабудьте швоїх ролей. І, не дай боже, не рожгубітьшя. Шпушкайтешя жа мною в канаву, а коли я дам умовний жнак, робіть так, як я ваш навчив. Ну, швидше, підбігом!

Виходять.

СЦЕНА 5

Інше місце в лісі.

Входить Фальстаф у подобі Герна, з оленячими рогами на голові.

Фальстаф Віндзорські дзигарі вибили дванадцяту. Наближається вирішальна мить. Хай мені поможуть ті боги, що в їхніх жилах тече гаряча кров! Згадай, Юпітере, задля Європи ти став биком, кохання оздобило тебе рогами. О всемогутнє кохання, інколи ти обертаєш звірів на людей, а інколи людей на звірів! Ти, Юпітере, з кохання до Леди ставав і лебедем. О всевладне кохання, ти довело до того, що бог став мало не гусаком! Перший гріх зробив із тебе бидло — о Юпітере, який тваринний, брудний гріх! — а другий зрівняв тебе з гусьми й курми — ти тільки подумай, Юпітере, який це дурний гріх! Коли вже кохання спонукає богів на такі витівки, то що казати про нас, бідолашних людей? Ось і я став віндзорським оленем, мабуть, найгладшим у цьому лісі. О Юпітере, остуди мою пристрасть, а то я не винен буду, коли з мене витопиться все моє сало. Хтось сюди йде. Може, моя олениця?

Входять пані Пейдж і пані Форд.

Пані Форд Сер Джоне? Ти тут, мій оленю, мій лісовий красеню?

Фальстаф О моя чорнохвоста оленице! Нехай з неба ллється дощ із солодкої картоплі, нехай грім гримить на голос «Зелених рукавчиків», нехай сиплеться град із пахучих цукерок і мете цукрова хурделиця, нехай шаленіє буря пристрастей, я не боюся, бо знайду тут сховок!

(Обнімає пані Форд)

Пані Форд Коханий, зі мною прийшла пані Пейдж.

Фальстаф Ну, то поділіть мене, мов украденого оленя, кожна беріть по стегнові. Собі я залишу порібрину, лопатки віддам лісникові, а роги подарую вашим чоловікам. Схожий я на лісового духа? Чи так я говорю, як мисливець Герн? Ну, цього разу Купідон виявився чесним хлопцем, надумав винагородити мене за все. Хай я не буду лісовим духом, коли я не радий вам усім серцем!

З-за лаштунків чути гомін.

Пані Пейдж Що там за гомін?

Пані Форд Господи, прости нас грішних!

Фальстаф Що це може бути?

Пані Форд і пані Пейдж } Тікаймо, тікаймо!

Втікають.

Фальстаф Мабуть, сам чорт не хоче, щоб я вчинив гріх, боїться, щоб на моєму салі не спеклося все пекло. А то б нізащо не ставав мені на заваді!

Входять Еванс, перебраний на сатира, феї та ельфи зі свічками на голові, серед них Анна Пейдж, одягнена як цариця фей, і Пістоль, одягнений як домовик.

Анна Феї зелені, білі і чорні,
Вийдіть із пітьми, духи моторні,
Місяця доньки, пасерби долі,
Нині роботи для вас є доволі.
Хай домовик вам накази за мене дає.

Пістоль З ельфів почну я. Виконуйте кожен своє!
В комин цвіркун хай залазить до віндзорських кухонь
І, як побачить де бруд чи невимитий кухоль,
То хай служниць там нещадно щипає і чубить.
Наша цариця такого нехлюйства не любить!

Фальстаф Це феї! Хто до них озветься, той пропав.
Хоч ляжу й відвернусь від їх страшних забав.
(Лягає долілиць на землю)

Еванс А де Перлинка? Є? Лети, небого,
Й дівчатам тим, що помолилишь богу,
Навій невинні тихомирні шни,
Хай шплять, як діти, шолодко вони.
А тих, хто помолитишя жабуде,
Щипай жа руки, шпину, боки, груди!

Анна Не гайтесь, ельфи! До роботи шпарко!
У замок Віндзорський полиньте парком,
Наповніть щастям всі його покої.
Хай радість в нього потече рікою,
Хай він стоїть віки в красі погідній,
Господаря уславленого гідний.
Натріть бальзамом орденські стільці,
Щоб тлін не зачепив святині ці.
Щоб на щиті, нагруднику й шоломі
Не стерся герб ніколи в тому домі.

Ви ж, феї лугові, кружка ставайте,
Як в ордені Підв'язки, і співайте
Пісень веселих. А в кружку трава
Хай вруном зеленіє. І слова
«Honi soit qui mal y pense»* по ній
Квітками випишіть у барві весняній,
Як їх виписують сапфіром і рубіном
У рицарів Підв'язки під коліном.
Адже квітки для вас — всього основа,
І їхня мова — це і ваша мова.
Але спочатку інша настанова:
До першої танцюймо коло дуба.

Еванс У коло, феї! Вшім, котрим ж ваш люба
Рожвага ця, натішитишь я дам.
Хай швітляки до танчю швітять нам.
Та що це? Людським духом чути! Пробі!

Фальстаф Боже, врятуй мене від цього валлійського духа, а то він зробить із мене скибку сиру!

Пістоль Де той хробак, проклятий ще в утробі?

Анна Ми іспит зробимо йому вогнем:
Як серцем чистий він, то омине
Його все полум'я. А грішне тіло
Впече, щоб більш грішити не кортіло.

Пістоль Берімось.

Еванс Чи жапалиться колода?

Печуть Фальстафа свічками.

Фальстаф Ой, ой, ой!

Анна Його пече! Спіймався, гріховода!
У коло, феї! Пісню починайте
Й скубіть його, штовхайте і щипайте!

Феї Сором хтивому гульвісі,
Що гріха шукає в лісі,
Своє серце блудом гріє,
Від бажань нечистих мліє.
Хіть у ньому колобродить,
На ганебний шлях заводить

---

* Хай буде соромно тому, хто про це погано подумає *(фр.)* — девіз англійського ордену Підв'язки.

Тіло й душу. Тож за кару
Даймо грішникові жару!
Будем торсати його, пекти й щипати,
Поки місяць і зірки почнуть згасати.

Співаючи, феї щипають Фальстафа. Тим часом доктор Каюс підходить з одного боку й забирає фею в зеленому. Нікчем підходить з другого боку й забирає фею в білому. Підходить Фентон і забирає Анну Пейдж. З-за лаштунків долинає голос мисливського рога, феї розбігаються. Фальстаф підводиться і хоче втекти.

Входять Пейдж, Форд, пані Пейдж і пані Форд.

Пейдж Дарма втікаєте, застукали ми вас.
Що, перебралися мисливцем Герном?

Пані Пейдж Пора кінчати жарт наш. Ну, сер Джоне,
Як віндзорські жінки вам? До вподоби?
І чи не краще роги ці носити
У лісі, ніж у місті, у родині?

Форд То як, сер, хто з нас виявився рогоносцем? Га? Помилуйтесь, пане Хорте: перед вами крутій Фальстаф, гидотний рогоносець! Ось його роги, пане Хорте! Він зазіхав на Фордову жінку й гроші, а скористався лише його кошем на білизну, палицею та ще двадцятьма фунтами золотом, які, проте, він змушений буде повернути, бо в заставу за них, пане Хорте, в нього забрано коней.

Пані Форд Нам з вами не щастило, сер Джоне, жодне наше побачення не вдалося. Я ніколи більше не візьму вас у коханці, але завжди вважатиму своїм оленем.

Фальстаф Я починаю здогадуватися, що з мене зробили осла.

Форд Не тільки осла, а й вола. Он у вас на голові доказ цьому.

Фальстаф То це були не феї? Я кілька разів ловив себе на думці, що це таки не вони, та нечисте сумління потьмарило мені розум, і я, всупереч здоровому глуздові, повірив у цей нікчемний балаган, у цих удаваних фей! Ось як розумна людина може пошитися в дурні, коли на думці в неї не те, що треба!

Еванс Шер Джоне, молітьшя гошподу богу і киньте швої гріховні думки, тоді феї не нападатимуть на ваш.

Форд Добре сказано, велебний сатире!

Еванс А вам би я порадив кинути швої ревнощі.

Форд Я ніколи більше не ревнуватиму своєї дружини, хіба що як ви освідчитесь їй у коханні поправною мовою.

Фальстаф Невже мій мозок так висох на сонці, що не здатен відрізнити правди від такої незугарної вигадки? Щоб мене загнуздав валлійський цап! Щоб мене вкоронували ковпаком блазня валлійського! Ще трохи, і я вдавлюся шматком валлійського сиру!

Еванс Ширу ж шалом не їдять, а у вашому череві — шаме шало.

Фальстаф Дочекатися, щоб тебе ображала людина, яка так калічить твою рідну мову! Вже цього самого досить, щоб відбити охоту до гульок і нічних походеньок у цілому королівстві.

Пані Пейдж А тепер скажіть, сер Джоне, невже ви думали, що, якби ми навіть забули про сором і подружню честь, якби навіть здалися на підступи диявола, то віддали б свої серця такому, як ви?

Форд Такому начиненому салом кендюхові! Такому лантухові з клоччям!

Пані Пейдж Такому надутому капшукові!

Пейдж Старому, холодному, геть струхлявілому!

Форд Злісному, як сатана, обмовникові!

Пейдж Убогому, як Йов!

Форд І лихому, як його жінка!

Еванс Рабові рожпушти й обжерливошті, шлижькому на яжик блюжнірові, що кишне у вині й тоне в меду!

Фальстаф Що ж, смійтеся з мене, знущайтеся. Ваша взяла. Мене покладено на лопатки. Я навіть не можу втерти носа цій валлійській ганчірці. Сама глупота ставить мені хрест. Робіть зі мною, що вам заманеться.

Форд Я скажу, що ми з вами зробимо. Поведемо вас, сер, у Віндзор до такого собі пана Хорта, в якого ви видурили чимало грошей, обіцяючи за те звести його з дружиною пана Форда. Доведеться вам віддати йому гроші. Ви багато чого витерпіли останім часом, але це для вас буде найтяжча кара.

Пейдж Не журіться, рицарю. Я вас запрошую до себе на вечерю, і там ви матимете нагоду посміятися з моєї дружини так, як тепер вона сміється з вас. Скажіть їй, що пан Нікчем щойно одружився з її дочкою!

Пані Пейдж

(убік)

Доктор з дружиною сумніваються в цьому. Якщо Анна Пейдж — моя дочка, то тепер вона дружина доктора Каюса.

Входить Нікчем.

Нікчем Де ви, татусю Пейдже? Ой-ой-ой!

Пейдж Що таке, синку? Що сталося? Ти все владнав?

Нікчем Ще б пак! Я роздзвоню на цілий Глостершір, як я все владнав! Хай мене повісять, коли не роздзвоню.

Пейдж Та що сталося, синку?

Нікчем Я подався в Ітон вінчатися з Анною Пейдж, а виявилося, що то незграбний лобуряка. Якби це було не в церкві, то або я налупцював би його, або він мене. Я гадав, що везу Анну Пейдж, щоб мені з цього місця не зійти, а виявилося, що то син листоноші!

Пейдж Отуди к бісу! Виходить, ти помилився?

Нікчем А ви як гадали? Мабуть, помилився, коли на хлопця подумав, що то дівчина. Навіть якби нас повінчали, він мені не потрібен, хоч і нап'яв на себе жіноче вбрання.

Пейдж Ти сам винен. Я ж казав тобі, що Анна буде в білій сукні!

Нікчем А я й підійшов до тієї, що була в білій сукні. Гукнув їй: «Цить!», і вона відповіла мені: «Тс-с!», як ми й домовилися з Анною. Та однаково виявилось, що то не Анна, а син листоноші.

Пані Пейдж Любий Джордже, я тобі скажу правду, тільки не гнівайся на мене. Я дізналася про твій намір і вбрала Анну в зелене. Тепер вона в церкві, вінчається з доктором Каюсом.

Входить Каюс.

Каюс Де пані Пейдж? Шорт, мене обдурили! Я одружився з garson, з хлопцем, un paysan! Із селюком! Шорт! То був не Анна, шорт! Мене обдурили!

Пані Пейдж Як? Хіба ви забрали не ту, що була в зеленому?

Каюс Ту, але то був хлопець, шорт! Я переверну догори нога весь Віндзор, шорт!

(Виходить)

Форд Дивно! Кому ж припала справжня Анна?

Пейдж Чує моє серце, що це добром не скінчиться. Гляньте, он іде пан Фентон!

Входять Фентон і Анна.

Що це означає, пане Фентоне?

Анна Пробачте, тату, й ви пробачте, мамо!

Пейдж Чому не з Нікчемом пішла ти, дочко?

Пані Пейдж Чом не з Каюсом, так, як я веліла?

Фентон Дозвольте, я за неї відповім.
Ви вразили дочку, скажу вам щиро,
Штовхаючи її на шлюб ганебний,
Де не було взаємного кохання.
Ми ж з Анною заручені давно.
Тепер ніяка сила вже не зможе
Нас роз'єднати. Наш зв'язок — священний.
І не кажіть, що це обман, непослух,
Бо гірше всім було б, якби вона,
Із нелюбом вікуючи свій вік,
І вас, і чоловіка проклинала.

Форд Не гнівайтесь, бо гнів не допоможе,
Коханням бог і доля порядкують.
Купують землю, жінки не купують.

Фальстаф Я радий: стріли, що летіли в мене,
Дорогою обрали іншу ціль.

Пейдж Ну що ж, бажаю, Фентоне, вам щастя.
Миритись треба з тим, чого не зміниш.

Фальстаф Вночі полюєш — всякого наловиш.

Пані Пейдж Так, годі гніватися. Любий зятю,
Хай бог вам дасть багато днів ясних.
Тепер же всіх я прошу до господи,
Посміємося з себе при каміні.
І ви ходіть, сер Джоне.

Форд Так, ходіть.
Вам нині помогли і бог, і чорт:
Звели таки ви Хорта з пані Форд.

ПІСЛЯМОВИ ТА ПРИМІТКИ

КОРОЛЬ ДЖОН

Час написання хроніки «Король Джон» не піддається точному визначенню, і шекспірознавці називають різні дати в широкому діапазоні між 1591 і 1597 роками. Англійські дослідники Д. Довер Вільсон і Е. А. Хонігман, видавці «Короля Джона» у відомій серії «Новий Арден» (1954), відносять його до 1594—1596 років, а Е. К. Чемберс вважає, що ця хроніка була написана взимку 1596—1597 років, тобто вже після хроніки «Річард II». Підставою до цього визначення є те, що у відомому списку Ф. Мереза (1598) вона згадується як недавно написана п'єса. За життя Шекспіра хроніка «Король Джон» не друкувалася і вперше була опублікована у знаменитому першому зібранні його драматичних творів, Folio 1623 року, де вона, як доводить В. Грег, була надрукована не за суфлерським списком, а за чернеткою, про що свідчить передусім її недоопрацьованість з театрального погляду.

Головним, а на думку деяких шекспірознавців і єдиним джерелом «Короля Джона» була анонімна п'єса в двох частинах «Неспокійне правління Джона, короля Англії», видана 1591 року. Чимало ситуацій і сцен, а також деякі образи цієї п'єси дуже близькі до шекспірівської хроніки, і на цій підставі виникла думка, що її автором теж був Шекспір, тобто що це, власне, перша редакція його «Короля Джона». На цю думку наштовхувало й те, що у виданні названої п'єси 1611 року з'явилося позначення: «Написано В. Ш.», а на титульній сторінці третього її видання (1622) вже стояли не ініціали, а повне ім'я Шекспіра. Однак ці видання аж ніяк не є вирішальним доказом того, що Шекспір був автором «Неспокійного правління короля Джона», оскільки, зважаючи на його високу репутацію драматурга, на початку XVII ст. йому не раз приписували чужі п'єси. Пізніший аналіз тексту показав, що прямі текстуальні збіги в цих п'єсах відсутні (за винятком одного рядка), і стилістично вони істотно відрізняються одна від одної. Значні розбіжності існують і в провідних ідейних мотивах творів, у інтерпретації деяких подій. Тому, хоч сюжетно «Король Джон» здається скороченим варіантом п'єси «Неспокійне правління...», переважна більшість шекспірознавців дотримується думки, що ця п'єса написана попередниками Шекспіра (серед можливих авторів називають К. Марло, Р. Гріна, Дж. Піля), а вже на її основі великий драматург написав свого «Короля Джона».

Деякі дослідники, зокрема Довер Вілсон і Хонігман, указують і на інші джерела Шекспірового «Короля Джона»: це і відома хроніка Голіншеда, і збірник Д. Фокса «Акти й пам'ятники церкви» (1583), і середньовічна латиномовна «Histor Maior» Матвія Паризького, в якій описане правління Джона Безземельного.

Сюжетно хроніка «Король Джон» стоїть відокремлено від основного масиву історичних хронік Шекспіра — двох його тетралогій, досить тісно пов'язаних між собою. Дія її відбувається на початку XIII ст., тобто майже на двісті років раніше, ніж у хроніці «Річард II», якою відкривається друга тетралогія, де відображені події, що безпосередньо вели до війни Червоної та Білої троянд. Справді дуже неспокійне, правління короля Джона позначене соціально-політичними подіями й процесами, які відіграли важливу роль у історії Англії. Від них, ясна річ, тягнуться нитки й до XV ст., до війни Червоної та Білої троянд, і до Шекспірових часів. Правління короля Джона теж заповнене кривавими феодальними міжусобицями, мали місце й спроби зміцнення централізованої влади, що вело до неминучого конфлікту між королем і феодальними можновладцями. Англійська династія Плантагенетів, до якої належав і король Джон, володіла землями в Західній і Південній Франції, а французький король Філіпп II Август прагнув витіснити англійців з цих земель. Тому вже тоді Англія вела тривалі війни з Францією. За правління Джона стався перший гострий конфлікт англійської корони з папським Римом, який намагався тримати під своїм контролем політичне життя всієї католицької Європи. І, нарешті, за короля Джона була проголошена Велика хартія вольностей і почав діяти англійський парламент — подія, якій незмінно відводиться одне з найпочесніших місць у історіографії буржуазної Англії.

Як уже говорилося (див. післямову до першого тому), історичні хроніки Шекспіра — це не тільки відображення історичного минулого, а й ідеологічна проекція сучасності на минуле. Ця характерна особливість Шекспірових хронік проявляється у «Королі Джоні» передусім у виборі історичних подій та в їхній актуалізації. Очевидно, саме тому з поля зору Шекспіра повністю випала така подія, як проголошення Великої хартії вольностей і скликання парламенту в передостанній рік правління Джона; про це навіть не згадано в творі, що дуже дивувало англійських буржуазних шекспірознавців. Але ж Шекспір творив у «елизаветинську добу», тобто в час вищого розквіту англійського абсолютизму, коли роль парламенту була зведена нанівець. Цим і пояснюється нехтування згаданим фактом, що мав місце в роки правління Джона, які відображені в хроніці. Натомість, як і в інших хроніках, Шекспіра хвилюють питання, пов'язані з абсолютизмом та абсолютистською ідеологією, причому і в «Королі Джоні» ця політична проблематика пов'язується з морально-етичними мотивами і значною мірою розглядається саме з морально-етичної точки зору. На першому плані у хроніці стоїть також конфлікт короля Джона з папським Римом, що знову ж таки зумовлене політичною ситуацією в Шекспірову добу. Ще в 30-х роках XVI ст. Англія стала протестантською країною, але боротьба з католицизмом, очолюваним папським Римом, не вщухала. Дарма, що Непереможна Армада загинула (1588), загроза з боку Іспанії, головної воєнно-політичної сили католицького табору, не зникла. Цим і пояснюється актуальність зображення конфлікту короля Джона з папським Римом, загострене викриття останнього в хроніці Шекспіра. Разом з тим, голосно звучать у ній навіювані сучасністю патріотичні мотиви, особливо чітко виражені в картинах боротьби з французьким військом, що діє на території Англії.

Отже, за своєю проблематикою й провідними ідейними мотивами хроніка «Король Джон» тісно прилягає до основного масиву історичних хронік Шекспіра — двох тетралогій, і її можна розглядати як своєрідний історичний пролог до них. На це дає право й однотипність конфліктів, що лежать в основі як «Короля Джона», так і обох тетралогій: той факт, що за своїм походженням і характером конфлікт короля Джона й Артура, принца Бретонського,— це, власне, прецедент більш масштабного пізнішого конфлікту двох вітей династії Плантагенетів, Ланкастерської і Йоркської, який вилився у війну Червоної та Білої троянд.

Король Джон — узурпатор, і цим він подібний до Генріха IV чи Річарда III. Наймолодший син Генріха II, він після смерті свого брата Річарда I Левине серце захопив корону, яка по праву мала належати його небожеві Артуру, синові Годфріда Плантагенета, другого сина Генріха II. Підбурюваний своєю матір'ю Констанцією, юний Артур заявляє про свої права на корону, його підтримує французький король Філіпп II Август, зацікавлений у ослабленні Англії, та частина англійських феодалів. Розпочинається міжусобна війна з участю французького війська. Становище Джона ще більше ускладнюється конфліктом з папським Римом, якому він не дозволив втручатись у внутрішні справи Англії. Прагнучи знайти вихід із ситуації, король Джон віддає наказ убити Артура, захопленого раніше в полон, але це злочинне вбивство тільки посилює міжусобицю. Зазнавши поразки в битві при Сент-Едмондсбері, король Джон знаходить пристановище у Свінстедському монастирі, де нагло помирає (за однією з версій, яку прийняв Шекспір, його отруїв чернець, помстившись королеві за конфіскацію монастирського майна). Такі ті основні події останніх років правління короля Джона, які становлять сюжет Шекспірової хроніки.

Король Джон у зображенні Шекспіра спершу справляє враження правителя, здатного викликати симпатію, незважаючи на те, що він узурпатор. У його діяльності є моменти, які імпонували Шекспірові та його сучасникам: це і війни з Францією, і спроби зміцнення королівської влади, і, особливо, конфлікт з папським Римом — найлютішим ворогом єлизаветинської Англії. Але поступово стає ясно, що король Джон не перебуває на висоті історичних завдань, які стоять перед ним, він — король-самозванець і в тому розумінні, що береться розв'язувати завдання, які йому не під силу. Ми вже зазначили (див. післямову до першого тому цього видання), що, виводячи в своїх історичних хроніках образи королів, Шекспір розглядав різні варіанти актуальної для його часу проблеми монархічної влади та особистих якостей монарха. Можна погодитися з О. А. Анікстом, який пише, що зрештою «в особі Джона Шекспір зобразив монарха, недостойного правити країною. І справа тут не стільки у відсутності законних прав на володіння престолом, скільки в моральних якостях Джона. Вбивця невинної дитини, він нічим не довів свого морального права на те, щоб бути правителем держави. Більше того, своїми діями він показав, що готовий у будь-який момент поступитися інтересами країни заради особистого благополуччя» (Аникст А. Творчество Шекспира.— М., 1963, с. 223).

До речі, зростання художньої майстерності Шекспіра-драматурга порівняно з першою тетралогією хронік особливо наочно розкривається в тому, як виявляється в п'єсі внутрішня ущербність короля Джона й вимальовується його оста-

точний образ. Шекспір це робить без будь-яких декларацій та без інших форм авторського втручання, шляхом лише об'єктивного показу намірів і вчинків Джона (на відміну, скажімо, від хроніки «Річард III», де кожен крок героя одразу коментувався чи «самокоментувався»). Ось король Джон підмовляє Гюбера де Бурга вбити Артура, і в тому, як він це робить,— обережними натяками, що їх можна тлумачити по-різному і в разі необхідності зняти відповідальність із дійсного вбивці,— проявляється не тільки аморальність Джона, а й підступність, і брак сильної волі та рішучості. Знищуючи слабких ворогів, Джон примиряється з сильними ціною не лише особистих принижень, а й принижень держави, яку він уособлює; такий характер має його примирення з папою римським, його пертрактації з легатом (послом) Пандольфом. І стає зрозумілим, що Джон піклується передусім не про державу, а про особисті інтереси й вигоди.

Цікаво, що позитивний зміст хроніки, її патріотичні мотиви, ідея державної єдності й незалежності Англії, пов'язані в перших діях з королем Джоном, далі відчужуються від нього й переносяться на інший образ — образ Бастарда, незаконного сина короля Річарда Левине серце. Бастард в останніх діях виступає носієм і речником патріотичної ідеї, він справді над усе ставить добробут і честь Англії і готовий накласти за них головою. Коли король починає вагатися, Бастард лишається непохитним у своїй готовності вести далі боротьбу з французами. Проте Бастард — аж ніяк не риторичне вираження патріотичної ідеї, в цьому образі не менш яскраво проявилося зростання художньої майстерності Шекспіра, зокрема вміння створювати живі й рельєфні людські характери. Бастардові притаманні й деякі далеко не ідеальні риси середньовічного рицаря, такі, як грубість і жорстокість, постійна готовність проливати кров, але вони не затіняють і не ставлять під сумнів зазначену сутність образу, лише надають йому життєвої повноти й переконливості.

Зросла майстерність у змалюванні характерів, яку мимоволі хочеться назвати реалістичною, помітна і в інших дійових особах хроніки «Король Джон» (королева Елеонора, Констанція, дофін Людовік, Гюберт де Бург та ін.). Серед них слід виділити папського легата Пандольфа, який прибув до Англії для того, щоб за будь-яку ціну домогтися поновлення папського контролю над нею. Цей персонаж зазнав особливо значної модернізації й перетворився на завершене втілення «макіавелліста», як називали в єлизаветинській Англії цинічних, безпринципних політиків, що не зважають на будь-які моральні норми, йдучи до своєї мети. Проте слід сказати, що Шекспір у гостровикривальному образі Пандольфа не дуже погрішив проти історичної правди, оскільки «макіавеллізм» здавна перебував на озброєнні політики й дипломатії папського Риму.

Своєрідної патетики й ліризму сповнений образ Артура, підлітка, втягнутого в кривавий вир міжусобиці.

У шекспірознавстві поширений погляд на «Короля Джона» як на твір перехідного характеру, як на ланку зв'язку між першою і другою тетралогіями Шекспірових історичних хронік. Цей погляд цілком слушний: якщо одними своїми гранями, зокрема «об'ємним» змалюванням характерів, п'єса тяжіє до другої тетралогії, до її вершини — «Генріха IV», то в інших моментах вона ще близька до першої тетралогії, передусім до «Генріха VI». Ця близькість особливо відчутна

в композиції «Короля Джона», скоріше хронікально-епічній, ніж драматичній за своєю природою, бо рушійною силою сюжету п'єси виступають зовнішні події, і він витворюється передусім їхнім перебігом. До того ж хроніці істотно бракує драматичної єдності дії, яка відчутно розпадається в перших і останніх актах на два цикли, внаслідок чого в останніх актах стають непотрібними деякі персонажі, котрі відігравали активну роль у перших актах. Шекспірознавці висловлюють також припущення, що в тексті останнього, V акту випали окремі епізоди, які передували смерті короля Джона, внаслідок чого ця смерть здається дещо невмотивованою.

Перший російський переклад хроніки «Король Джон» з'явився у 1862 році в журналі «Современник» (перекладач О. В. Дружинін). Українською мовою вона перекладена вперше. Театри до цієї хроніки звертались рідко, слід згадати хіба що сучасну її постановку в Єреванському вірменському театрі ім. Г. М. Сундукяна.

ПРИМІТКИ ДО «КОРОЛЯ ДЖОНА»

С. 6. *Король Джон* (1199—1216), прозваний *Безземельним*,— молодший син англійського короля Генріха II Плантагенета, брат Річарда I Левине серце. Після смерті останнього захопив трон, який мав належати його небожеві Артуру. В передостанній рік правління Джона була проголошена Велика хартія вольностей. Помер з невідомої причини.

Принц Генріх — син короля Джона, згодом король Генріх III (1216—1272).

Артур (1187—1203) — герцог Бретані, син Годфріда Плантагенета, старшого брата короля Джона. Законний спадкоємець трону. Був убитий королем Джоном у Руані.

Вільям Маршал, граф Пембрук — один з наближених короля Джона, згодом регент за неповноліття Генріха III. Насправді був вірний королю Джону й не переходив на бік заколотників.

Вільям Лонгсворд, граф Солсбері — позашлюбний син Генріха II та його коханки Розамунди Кліффорд. Виступив проти короля Джона, але після його смерті підтримав Генріха III.

Філіпп Фоконбрідж (Бастард) — позашлюбний син Річарда I Левине серце. Спершу брав участь у війні баронів проти короля Джона, а потім перейшов на його бік.

Гюберт де Бург — нормандський рицар, наближений короля Джона. Король доручив йому наглядати за полоненим Артуром, а потім осліпити його, проте Гюберт де Бург не виконав цього доручення. Лишився до кінця вірним королю Джону.

Філіпп II Август (1180—1223) — французький король. Виступив на захист прав Артура, але справжньою його метою було витіснення англійців із французьких земель. Завдав кілька дошкульних поразок англійцям і німцям.

Людовік — французький дофін. Висадився в Англії із значним військом як союзник заколотників. Повернувся на батьківщину після проголошення королем Генріха III.

Ліможь, ерцгерцог Австрійський — у цьому образі Шекспір поєднав дві історичні особи: австрійського герцога Леопольда, який у 1194 році полонив короля Річарда Левине серце, коли той повернувся з третього хрестового походу, і графа Ліможського Відомара, під стінами замку якого в 1199 році названий король був смертельно поранений.

Елеонора — вдова англійського короля Генріха II, мати короля Джона. Була досвідченим і амбітним політиком, мала великий вплив на свого сина.

Бланка — дочка Альфонса VIII, короля Кастілії, і небога короля Джона. Вийшла заміж за дофіна, майбутнього французького короля Людовіка VIII.

С. 7. *Тому, хто трон англійський лиш позичив.*— Мається на увазі король Джон.

С. 8. *І грім гармат моїх вони почують.*— Анахронізм у Шекспіра: на початку XIII ст., коли відбувається дія хроніки, гармат ще не було.

С. 11. *Зведись, сер Річарде Плантагенете!* — При посвяті в рицарі змінюється ім'я і прізвище Бастарда.

С. 12. *...індик заморський Із зубочисткою сидить.*— Зубочистка в часи Шекспіра була ознакою гарного виховання, франти демонстрували цю деталь туалету й без потреби.

С. 13. *Кольбрандт* — велетень, вивезений датчанами з Африки в X ст., вбитий англосаксами в битві при Вінчестері. Про нього часто писали в елизаветинській Англії.

С. 15. *...блідолиций берег...*— Йдеться про крейдяний берег Південної Англії.

С. 17. *Ата (Áте)* — в грецькій міфології уособлення безуму, що раптово затьмарює розум людині.

С. 19. *Заєць ти, що в байці Мав мужність лева мертвого за вуха Посмикать.*— Перефразування вислову Еразма Роттердамського: «Мертвого лева може ображати навіть заєць».

Алкід — за деякими грецькими міфами справжнє ім'я Геракла.

С. 21. *Ці корогви французькі...*— ще один анахронізм, корогви були запроваджені у військо в XV ст.

С. 23. *Святий Георг* (Георгій) — небесний покровитель Англії.

С. 25. *Як бунтарі колись єрусалимські...*— Під час облоги римлянами Єрусалима в 70 році н. е. дві ворогуючі партії об'єднали свої сили для відсічі нападникам.

С. 30. *Отой облесний, З лиця удатний дідько зветься — Зиск.*— У цьому монолозі Бастарда Шекспір викриває корисливість — ваду, яка набула великого поширення в його час, коли Англія переживала період первісного нагромадження.

С. 34. *Ще й в шкурі лев'ячій!* — Констанція натякає на лев'ячу шкуру, яку носив сердцерцог, перемігши Річарда Левине серце.

С. 38. *Отак вогонь При опіках збива гарячку в жилах.*— В часи Шекспіра рани від опіків лікували припіканнями.

С. 41. *Я вже, мілорде, визволив її.*— Насправді королева Елеонора була обложена військом Артура в Мірабо, і визволив її не Бастард, а сам король Джон, полонивши при цьому Артура.
Повипускай з них На волю янголів золотокрилих.— Ідеться про монети вартістю в десять шилінгів, на яких була вибита постать ангела (звідси й назва).

С. 43. *Так лютий шторм, вітрила позривавши, Урізнобіч розгонить кораблі,— І флот увесь нічого вже не вартий.*— В оригіналі вжито іспанізм («A whole armado»), а весь цей пасаж — згадка Шекспіра про недавню подію, загибель іспанської Великої Армади (1588), посланої Філіппом II на Англію.

С. 57. *...першого-бо квітня Померла ваша мати. А за три дні До того, кажуть, розуму відбившись, Констанція сконала.*— Насправді королева Елеонора померла в липні 1204 року, а Констанція — на три роки раніше, тобто в 1201 році.
Пітер із Помфрета — історична особа. Як розповідається в хроніці Голіншеда, в січні 1213 року він провістив, що на свято Вознесіння буде скинуто короля Джона. Страчений за наказом короля.

С. 61. *В Сент-Едмондсбері я з ним зустрінусь...*— Тобто з дофіном Людовіком, який висадився в Англії з французьким військом і вступив у переговори з англійськими лордами. Тут Шекспір об'єднав дві події: виїзд англійських лордів в Сент-Едмондсбері в 1214 році і висадку дофіна Людовіка в 1216 році.

С. 65. *Вже ворог зовнішній і свій бунтар З'єдналися...*— Тобто французький король Філіпп Август, який послав військо в Англію, і англійські лорди, які виступили проти короля Джона.

С. 73. *Гудвінські піски* — мілина біля південно-східного узбережжя Англії, небезпечна для кораблів.

С. 74. *Свінстед* — нині селище в графстві Лінкольн, у середні віки — морський порт. У 1134 році поблизу Свінстеда був заснований цістеріанський монастир, у якому помер король Джон. Одні хроніки говорять, що він помер від лихоманки, інші повідомляють, що його отруїв чернець монастиря.

РІЧАРД II

Історична хроніка «Річард II» належить до тих творів Шекспіра, час написання яких вдалося встановити досить точно. Вперше ця п'єса була зафіксована в реєстрі Палати торговців папером влітку 1597 року, з чого

ясно, що створена вона була не пізніше названого року. Е. К. Чемберс знайшов цікавий документ,— приватний лист із запрошенням на домашній спектакль «Річард II», який мав відбутися 9 грудня 1595 року. На цій підставі Чемберс датував написання хроніки «Річард II» 1594—1595 рр., і це датування нині вважається найвірогіднішим. Отже, поява цієї п'єси близька в часі до появи «Короля Джона», і певні суперечки викликає лише питання, яка з цих п'єс була написана раніше.

Та на відміну від «Короля Джона», хроніка «Річард II» кілька разів видавалася за життя Шекспіра. Перше її видання з'явилося 1597 року, а це означає, що вона разом з «Річардом III» та «Ромео і Джульєттою» належить до найраніших друкованих Шекспірових творів. Потім «Річард II» ще двічі був виданий у 1598 році і по одному разу в 1608 й 1615 роках. У перших трьох його виданнях, що з'явилися за життя королеви Єлизавети, була вилучена сцена скинення Річарда II з трону, в подальших виданнях вона була поновлена. Текст драми в Folio 1629 року, який вважається канонічним, засновувався на підправленому примірнику останнього Quarto 1615 року.

Основним джерелом для шекспірівського «Річарда II» послужила хроніка Голіншеда, окремі відомості й деталі він брав і з інших джерел — із хроніки Голла, «Анналів» Стоу й відомої французької хроніки Фруассара в англійському перекладі Бернеса. Серед джерел, якими міг користуватися Шекспір, дослідники вказують і на дві раніші анонімні драми про часи правління Річарда II: на драму «Життя і смерть Джека Стоу», яка була надрукована 1599 року, але на сцені з'явилася раніше, і на драму, яка дійшла в рукопису й без назви і була названа літературознавцями «Томасом Вудстоком». Оскільки в останній змальовуються події, що передують сюжету шекспірівського «Річарда II», виникла думка, що Шекспір продовжив цю анонімну драму й написав другу частину історичної хроніки. Однак явні неузгодження в їхньому «стикуванні» говорять про те, що «Річард II» був задуманий і написаний великим драматургом незалежно від названої анонімної драми.

Зате «Річард II» цілком безперечно відкриває другу тетралогію історичних хронік Шекспіра, між частинами якої існує сюжетний і почасти ідейно-тематичний зв'язок. У певному значенні цю хроніку можна назвати й зав'язкою обох тетралогій, бо змальована в ній подія — вчинена герцогом Болінгброком узурпація трону — поклала початок тривалій запеклій боротьбі між двома угрупованнями англійської феодальної аристократії, яка ввійшла в історію під назвою війни Червоної та Білої троянд. Нагадаємо, що К. Маркс у «Хронологічних нотатках» вказав на 1399 рік, коли Річарда II Плантагенета було повалено і трон захопив Генріх IV Ланкастер, як на початок названої війни (Архив Маркса и Энгельса.— М., т. VI, 1939, с. 306). У «Трагедії короля Річарда II» (повна назва твору) дія відбувається в останні роки правління цього короля, точніше з квітня 1398 по січень 1400 року, і в основному зводиться вона до боротьби між Річардом II і герцогом Болінгброком, майбутнім королем Генріха IV. В Англії під час правління королеви Єлизавети історія Річарда II набула неабиякої злободенності в силу певних політичних обставин. Ще 1570 року була опублікована папська булла, яка відлучала Єлизавету від церкви й закликала до скинення її з трону. Під

кінець правління королеви, в 90-х роках XVI ст., численна й різнолика опозиція розгорнула агітацію за позбавлення її престолу, причому повалення Річарда II використовувалося в цій агітації як історичний прецедент і юридичний аргумент. Агітатори особливо наголошували на такій паралелі, як процвітання згубної системи фаворитизму при дворі Річарда II й при дворі Єлизавети. Загалом же в цей час «доля Річарда II все частіше сприймається і як попередження королеві, і як прямий заклик до дії» (Барг М. А. Шекспир и история.— М., 1976, с. 141). Знайшовся й кандидат на роль «нового Болінгброка»: ним став честолюбний лорд Ессекс, один з фаворитів Єлизавети, який у 90-х роках XVI ст. набув великої сили і впливу. В 1598 році з'явилася книжка Д. Гейворда «Перша частина життя і правління Генріха IV», присвячена Ессексу; тут у зверненні до читачів скинення Річарда II й коронування Генріха IV проголошувалися «живим прикладом».

Усім цим пояснюється популярність теми Річарда II в англійській літературі «єлизаветинського періоду», як і причина того, що драма Шекспіра на цю тему за числом прижиттєвих видань посідає одне з перших місць. Слід згадати й такий цікавий епізод: перед заколотом Ессекса в лютому 1601 року його прибічники прийшли в театр «Глобус» з вимогою поставити п'єсу «про скинення і вбивство короля Річарда II». Актори спершу відмовлялися, а потім згодилися дати виставу за підвищену винагороду; спектакль відбувся 7 лютого, а 8 лютого прибічники Ессекса вийшли на вулиці Лондона. Акторів «Глобуса» після придушення заколоту притягали до слідства, проте визнали їх непричетними до «державного злочину».

Цілком справедливо «Річард II» за своїм змістом вважається однією з «найбільш політичних» серед історичних хронік Шекспіра. Причому в цій хроніці Шекспір ставить особливо вагомі й актуальні державно-політичні проблеми своєї доби й дає їм глибоке, по-своєму послідовне тлумачення. Це передусім проблема природи королівської влади, принципу «божественного права» королів, який ставив їхню владу поза людською компетенцією, надавав їй провіденційного характеру. Разом з тим у хроніці гостро ставиться питання: чи мають право піддані повставати проти короля й скидати його з трону, коли його дії, вся його поведінка, яка стає політикою, суперечать інтересам держави й підданих, котрі у Шекспіра ще ототожнюються. І хоч автор змушений був викласти в драмі прописи тюдорівської абсолютистської ідеології щодо «божественного права» королів, набагато переконливіше звучить у ній протилежна аргументація. Врешті Шекспір визнає в «Річарді II» право виступати не лише проти узурпатора (як це було в Річарді III»), а й проти справжнього «помазаника божого», якщо він зловживає своєю владою на шкоду державі й підданим.

Саме таким королем і є Річард II, який пройнявся вірою в божественність королівської влади й самої особи монарха. У його свідомості вони набули трансцедентно-провіденційного змісту, видаються йому якоюсь надлюдською, надприродною силою, підвладною лише волі бога. Повернувшись з ірландського походу й дізнавшись про заколот Болінгброка, Річард II заявляє, виражаючи свій символ віри:

Не змить воді розбурханого моря
Святий єлей з монаршого чола.
Людському слову й силі не змістити
Намісника, поставленого богом.

За цю сліпу впевненість Річарду II довелося дорого поплатитися спершу короною, а потім і головою, що вже само по собі, своїм об'єктивним змістом було серйозною критикою середньовічної концепції трансцендентно-провіденційного походження й сутності монаршої влади.

Але особливий інтерес становить суспільно-практичний аспект згаданого «символу віри» Річарда II. В цьому аспекті він набуває такого змісту: Річард II вважає, що королівська влада — це своєрідний привілей, дарований богом, а не функція, влада існує передусім для її носія, а не для якихось суспільних завдань і цілей. Іншими словами, не монарх існує для держави й підданих, а вони існують для нього, належать йому за «божественним правом», і він може поводитися з ними, як йому заманеться. Разом з тим Річард II, типово феодальний король, вбачав у Англії ніби свою вотчину, і небезпідставно старий Джон Гант каже, що в державі король поводиться «як поміщик». Розглядаючи монарший сан передусім як право й засіб задоволення своїх бажань і примх, Річард II всерйоз не вдавався у державні справи, передоручивши їх недостойним людям, таким, як його фаворити Буші, Бегот і Грін. Кінець кінцем своєю егоїстичною безвідповідальною поведінкою Річард II доводить Англійське королівство до грані катастрофи, про що йдеться вже в перших сценах хроніки.

Але що ж протиставляє Шекспір в ідеологічному плані уявленням Річарда II і його практиці? Очевидно, говорити про те, що він протиставляє їм «політичну концепцію гуманізму», як це роблять деякі радянські дослідники, буде перебільшенням, оскільки подібна концепція в ренесансній Англії так і не склалася. Позитивна концепція, що її Шекспір розвиває в своїх історичних хроніках, зокрема в «Річарді II», включає як елементи ідеології ренесансного гуманізму, так і традиційний народний підхід до історії, народне розуміння правди й справедливості. Останнє ж засновувалося на поширенні «загальнолюдської» моралі на сферу стосунків між королем і підданими, бо король, зрештою, така ж людина, як і всі інші люди. Цю основоположну для Шекспіра істину, що полягає в «олюдненні» короля і зведенні королівської влади до «людського рівня», відкриває й Річард II, але запізно, вже тоді, коли владу він уже безповоротно втратив (згодом це відкриття з особливою патетичністю виразить король Лір). Оскільки король теж людина, частка людської спільноти, лише піднесена на вершину влади, його обов'язок — піклуватися про благо підданих, що передусім знаходить вираження в розумному і справедливому правлінні державою.

Щоб наочно виразити цю ідею, Шекспір вводить у хроніку алегорично-дидактичну сцену з садівником герцога Йоркського (III, 4), який порівнює державу з садом, а короля — з садівником. Головний обов'язок садівника — піклуватися про те, щоб зростали корисні дерева й рослини, і вчасно знищувати бур'яни й шкідників. Уподібнюючи острівну Англію «садові в огорожі моря», Шекспір устами садівника покладає на Річарда II відповідальність за те, що він

занедбав цей сад, а тому несе заслужену покару — його «геть виполов і знищив Болінгброк».

Підтримуваний більшою частиною феодальної знаті, герцог Болінгброк без особливих труднощів перемагає Річарда II. Отже, в цій хроніці маємо зображення ще одного заколоту, ще однієї феодальної міжусобиці, нескінченною низкою яких позначене пізнє середньовіччя в Англії. Водночас конфлікт, зображений у «Річарді II», істотно відрізняється від інших тим, що проти Річарда II виступають і народні маси, піднімається вся країна. Цей загальний рух проти «короля-тирана» Шекспір передає не без своєрідного пафосу:

І натягли на голі черепи
Сивобороді воїни шоломи,
А хлопчаки, дорослих вдаючи,
На незмужнілі ще, слабкі тіла
Взялися натягать важкі ладунки,—
Супроти вас і вашої корони.
І богомольці вчаться луки гнути
З фатального подвійно тиса, пралі
Орудують уміло сікачами,—
Старе й мале у ваш ціляє трон... (III, 2).

Слід сказати, що змальоване Шекспіром ставлення народу до Річарда II відповідає історичній дійсності, підтверджується документально. Зрештою, саме воно й дало змогу герцогові Болінгброку отримати досить легку й остаточну перемогу над Річардом.

Герцог Болінгброк, який стає королем Генріхом IV, не схожий на Річарда II. Вольовий, енергійний і далекоглядний, він розуміє, що королівська влада — це обов'язок перед державою й підданими і що вищими для нього мають бути інтереси держави. Він — політик, який швидко оволодіває наукою правління, вміє бути нещадним і милостивим, непохитним і поступливим, знає ціну своєї популярності й старається її підтримувати. В очах Шекспіра це не ідеальний король (таким буде зображений його син, король Генріх V), але він має необхідні якості, щоб ліквідувати тяжкі наслідки правління Річарда II й розумно правити королівством.

Проте коронування герцога Болінгброка не приносить країні того, що Шекспір і його сучасники називали «державним благом». Щоправда, за це Генріх IV не несе, на відміну від Річарда II, особистої відповідальності — вступають у дію певні об'єктивні фактори, стихійні сили історії. Скинувши короля, хоч і недостойного, Генріх IV тим самим порушив існуючий світопорядок і розбудив згадані сили, з якими дуже важко впоратися. Узурпація трону викликала своєрідну ланцюгову реакцію, поклала початок довгій низці заколотів і міжусобиць, які триватимуть в Англії ціле століття. Це ті фатальні сили історії, ті її «демони», які новий король розбудив усупереч своїй волі й бажанням. Як побачимо в наступній хроніці, майже все правління Генріха IV піде на боротьбу з ними, а його внука Генріха VI спіткає доля Річарда II, він стане жертвою цих сил. Прагнучи запобігти заколотам, Генріх IV убиває вже зміщеного Річарда II, убиває підступно,

а потім лицемірно оплакує свою жертву, але цим аморальним вчинком лише ускладнює своє становище.

Хроніку «Річард II» дослідники характеризують разом з «Королем Джоном» як перехідний твір між двома тетралогіями Шекспірових історичних хронік. Цей твір відзначається насамперед широтою й актуальністю політичної проблематики, причому вона розроблена так глибоко й різнобічно, що непомітно переростає в проблематику філософсько-історичну, моральну, психологічну тощо. Ось у цьому органічному поєднанні політичного змісту своєї доби зі змістом «людським» найбільш виразно розкривається зростання мистецтва Шекспіра в даній хроніці. Можна сказати, що в цьому плані «Річард II» є провісником таких шекспірівських шедеврів, як хроніка «Генріх IV», як трагедії «Гамлет», «Король Лір», «Макбет», «Коріолан», «Антоній і Клеопатра», в яких політичний зміст виступає невід'ємним складником «людського» змісту, що охоплює повноту людського буття.

Особливо ж близька хроніка «Річард II» до трагедії «Король Лір». Річард II в інтерпретації Шекспіра — теж не тільки король-деспот і король-невдаха, а й трагедійний герой (не випадково ж п'єса була названа «Трагедією короля Річарда II»). І коли в перших актах він поводить себе як деспотичний, капризний і нерідко жорстокий правитель, то пояснюється це й тим, що він перебуває в полоні хибної концепції світопорядку, про яку йшлося вище. Одне слово, маємо вихідну позицію, аналогічну позиції короля Ліра, і в подальшій їхній еволюції теж спостерігається немало спільного. Прозріння Річарда II настає в третьому акті, і він, подібно до Ліра, робить відкриття, що король — це така сама людина, як і всі інші люди. Але прозріння теж приходить пізно, після того, як влада фактично вислизнула з його рук. Тепер він усвідомлює і свою трагічну провину, і свою приреченість, що робить його в останніх актах дійсно трагедійним героєм. До того ж у цьому стані Річард II теж набуває здатності по-філософському осмислювати закони світопорядку і своєї долі.

Всім цим засвідчується також той факт, що хроніка «Річард II» була й помітною віхою на шляхах формування трагедійного жанру в творчості Шекспіра. В цьому немає нічого несподіваного, оскільки англійські ренесансні хроніки були своєрідним жанровим утворенням, спорідненим з трагедією і причетним до її розвитку (див. післямову до 1-го тому даного видання). Зрозуміла річ, трагедійний елемент проявлявся в них у різній мірі і в різних формах. Якщо в хроніці «Річард III», яка є завершеною монодрамою, близькість до трагедії розкривається передусім у її трагедійній драматичній структурі, то в хроніці «Річард II» ця близькість спостерігається більше в змісті твору — в його провідних ідейних мотивах, у типі його героя, в превалюючій емоційній атмосфері останніх актів.

Необхідно вказати й на те, наскільки в цій «перехідній» хроніці зросла майстерність Шекспіра в змалюванні характерів, у розкритті їхньої динаміки, їхньої об'ємності й багатогранності. Це можна сказати не тільки про образ головного героя, а й про образ головного супротивника Річарда II, герцога Болінгброка, і про багатьох інших персонажів хроніки, аж до епізодичних. Однак слід зазначити, що подекуди в цій хроніці Шекспір вдається до декларативного висловлення ідей і прямолінійно ілюструє їх. У окремих епізодах даються взнаки дидактичність і алегоризм.

Популярна серед сучасників Шекспіра, в наступні епохи хроніка «Річард II» відійшла в тінь і дуже рідко з'являлася на театральній сцені. Перший повний російський переклад її, зроблений А. С. Соколовським, з'явився в журналі «Современник» (1865, № 6). Українською мовою хроніка виходить уперше.

ПРИМІТКИ ДО «РІЧАРДА II»

С. 83. *Річард II* (1377—1399) — внук Едварда III і син Едварда Чорного Принца, який прославився перемогами над французами в Столітній війні. Був нікчемним правителем, схильним, проте, до свавілля й деспотизму. За його правління було кілька народних повстань, зокрема повстання Уота Тайлера (1381), яке в хроніці Шекспіра безпосередньо не відображене.

Джон Гант, герцог Ланкастер (1340—1399) — четвертий син Едварда III, дядько Річарда II, один з регентів за неповноліття останнього. Мав велику силу й вплив при дворі і в країні.

Едмунд Ленглі, герцог Йорк (1341—1402) — п'ятий син Едварда III і дядько Річарда II, один з регентів за його неповноліття. Під час походу Річарда II в Ірландію був його помічником; швидко перейшов на бік Болінгброка.

Генрі Болінгброк, герцог Герефорд (1367—1413) — син Джона Ганта, очолив виступ проти Річарда II. З 1399 року англійський король Генріх IV. Перший король Ланкастерського дому.

Герцог Омерль — син герцога Йоркського, загинув у битві під Азенкуром (1415).

Томас Мобрей, герцог Норфолк — один з найбільших англійських феодалів того часу. Разом з Болінгброком і Томасом Вудстоком, герцогом Глостером (шостим сином Едварда III й дядьком Річарда II) вступив у змову проти короля й видав цю змову. Річард II доручив йому вбити герцога Глостера, але Мобрей цього розпорядження не виконав, і король вдався до послуг найманих убивць.

Граф Нортемберленд — старший серед Персі, сильного феодального роду з Північної Англії. Був наближеним Річарда II, але в 1398 році відколовся від нього й зіграв активну роль у перевороті.

Королева Ізабелла — друга дружина Річарда II, дочка французького короля Карла XI, в 1399 році їй було десять років; подібні шлюби, які певний час лишалися фіктивними, нерідко брали тоді з політичних міркувань. Весь образ королеви — вимисел Шекспіра.

С. 84. *Гукніть їх, стануть хай лице в лице...* — Шекспір не розкриває причин сварки Болінгброка й Норфолка, покладаючись на обізнаність своїх сучасників з необхідними історичними фактами.

С. 86. *Нобль* — старовинна англійська монета вартістю від 3 до 6 шилінгів.

Що за останні вісімнадцять літ... — Тобто від селянського повстання під проводом Уота Тайлера (1381).

С. 87. *Бо свій обов'язок тоді зневажив.*— Йдеться про те, що Норфолк не виконав розпорядження короля вбити герцога Глостера.

С. 88. *...помирять леопардів леви.*— На гербі Річарда II був зображений лев, а на гербі Норфолка — леопард.

С. 89. ...в день Ламберта святого — 17 вересня.
...кров Вудстока ...велить помститися...— Кров герцога Глостера, одного з братів Джона Ганта.

С. 91. *Плеші* — офіційна резиденція герцогів Глостерських в графстві Ессекс.

С. 96. *Не перед нами, вашим королем...*— З вигнанців знімався васальний обов'язок перед королем.

С. 98. *Сказати б, їдеш, щоб себе прославить, А не в вигнання...*— Це свого роду пророцтво Ганта: у вигнанні Болінгброк став на шлях, який зрештою привів його до королівської корони.

С. 99. *Прощай, о Англіє!* — Болінгброк залишив Англію у вересні 1398 року й відбув до Парижа; Норфолк через Німеччину виїхав до Венеції, де через рік помер.

С. 100. *Приборкати в Ірландії повстанців...*— Англійські королі довго не могли підкорити Ірландію, там часто вибухали повстання. Одне з них сталося 1398 року, коли було вбито Роджера Мортімера, намісника Річарда II, і вигнано англійців. Річард II готує похід в Ірландію, який сам очолить.

Великий двір, надмірна щедрість наша Спустошили скарбницю, а відтак Здать королівство мусимо в аренду.— Тут Шекспір передає думки про правління Річарда II, які ходили в народі й були зафіксовані в хроніці Голіншеда. Вони лягли в основу характеристики Річарда II та його правління: король — спустошувач країни, його фаворити Буші, Бегот, Грін, Віллобі — хижаки, що накинулися на неї.

С. 101. *Ілі-Гауз* — палац єпископа Ілі в Лондоні.

С. 102. *Препишної Італії звичаї...*— Герцог Йорк тут неприхильно говорить про культурну гегемонію Італії в добу Відродження та про її впливи на Англію.

Мені здається, я пророк новітній...— Цей патріотичний монолог Ганта був дуже популярний у тогочасній Англії, в 1600 році він був передрукований окремо в збірнику «Англійський Парнас».

С. 103. *Здоров'я Ганта? Хоч хваліть, хоч ганьте!* — англійською мовою gaunt — «худий», «висхлий».

С. 104. *Англійський дідич ти...*— В уста старого Ганта Шекспір вкладає точну характеристику «поміщицького» стилю правління державою в Річарда II.

С. 105. *Слова й життя — все вичерпано вмент.*— Насправді Джон Гант помер у лютому 1399 року, Річард II вирушив до Ірландії в травні, а Болінгброк висадився в липні того ж року. Шекспір заради концентрації драматичної дії «розігрує» всі ці події за кілька днів.

Керни — легкоозброєні ірландські воїни.

С. 106. *Завади, що спіткали Болінгброка В час шлюбу...*— В Парижі Болінгброк мав узяти шлюб з кузиною французького короля герцогинею де Беррі, але проти цього виступив Річард II.

С. 109. *Ревенсперг* — давній порт, де в липні 1399 року висадився Болінгброк з військом; нині не існує, бо море змило цю частину узбережжя.

С. 112. *Застав я герцогиню вже померлу.*— Насправді герцогиня померла восени 1398 року, тобто більш ніж за півроку до висадки Болінгброка в Англії.

С. 113. *Барклі* — замок неподалік від міста Барклі, де герцог Йорк зібрав усі сили. Перед цим замком він зустрівся з Болінгброком.

С. 116. *Гант хоробрий, що Принца Чорного... В багатотисячних французьких лав Відбив...*— Герцог Йорк згадує епізод із битви при Кресі (1346) під час Столітньої війни.

С. 118. *Зірки лякає метеорів блиск, І місяць блідолиций обагрився.*— Про ці явища 1399 року, що вістували смуту, говориться в хроніці Голіншеда.

С. 120. *Оуен Глендауер* — валлійський князь, тесть Едмунда Мортімера-молодшого. Брав участь у повстанні проти Генріха IV, оскільки король не захистив його, коли англійські феодали захопили в нього землі. Домагався незалежності Уельса й титула принца Уельського. Боровся проти короля аж до своєї смерті в 1406 р. Про цю боротьбу йдеться в хроніці «Генріх IV».

Барклофлі — замок у північному Уельсі.

С. 123. *З фатального подвійно тиса...*— Подвійно тому, що тис вважали тоді за отруйне дерево.

С. 126. *Флінт* — замок у північному Уельсі, в якому Річард II, за Шекспіром, здався Болінгброку. За хронікою Голіншеда, Річард II здався графу Нортемберленду в Конвеї.

С. 131. *Фаетон* — герой давньогрецького міфу, син бога сонця Геліоса. Випросив у батька дозвіл проїхати по небу в золотій сонячній колісниці, але не зміг упоратися з небесними кіньми й запалив би світ, якби Зевс не вразив його блискавкою.

С. 135. *Зала у Вестмінстерському палаці.*— В ній уже тоді відбувалися засідання англійського парламенту. Шекспір у цій сцені об'єднав два його історичні засідання: 30 вересня 1399 року, коли був скинутий Річард II, і 16 жовт-

ня того ж року, коли відбувся суд над Беготом. На жодному з цих засідань Річарда II не було.

С. 137. *Як прагну успіху в новому світі...*— Мається на увазі «нова» Англія під правлінням Болінгброка.

С. 138. *Спаси нас, боже!* — Голіншед у своїй хроніці свідчить, що єпископ Карлейль виголосив подібну промову.

А коронуєте його,— звістую: Англійська кров угноїть нашу землю.— Пророцтво Карлейля про майбутні міжусобиці Білої та Червоної троянд як наслідок вступу на престол першого з Ланкастерів, Генріха IV.

С. 139. *Хай Річард з'явиться, аби прилюдно Нам здатись...*— З цього починається сцена зречення Річарда (в оригіналі 138 віршів), яку вилучали у виданнях хроніки за життя королеви Єлизавети.

С. 143. *Врочисто коронацію відбудем В наступну середу.*— Тут закінчується сцена зречення Річарда.

Ох, дня цього відчують колючки Й не зроджені ще нині діточки.— Натяк на історичні наслідки зречення Річарда II й захоплення влади Генріхом, герцогом Ланкастером, на те, що це викличе згубні для Англії події.

С. 144. *Де Юлій Цезар звів на лихо вежу...*— В середньовічній Англії побутувала легенда, що Тауер побудував Юлій Цезар.

С. 145. *Помфрет* — замок у графстві Йоркшир, у якому був ув'язнений, а згодом і вбитий Річард II.

У Францію якнайхутчіше їдьте.— Насправді Генріх IV дозволив Ізабеллі повернутися до Франції в 1401 році.

С. 147. *...начебто гукали стіни Із безліччю мальованих фігур.*— Очевидно, йдеться про тогочасний звичай прикрашати в подібних випадках стіни будинків полотнищами з фігурами й підписами.

С. 148. *Ви називайте Ретлендом його.*— Герцога Омерля як прибічника Річарда II позбавили маєтностей і титулів, залишивши за ним тільки титул графа Ретленда.

Що за печать за пазухою в тебе? — Омерль мав за пазухою таємний документ, від якого звисала червона печатка; її й побачив герцог Йорк.

С. 150. *Синів багато в нас?* — Насправді герцог Йорк мав ще одного сина.

С. 151. *Не скажете, де син мій марнотратець?* — Мова про принца Генрі, безпутна молодість якого змальована у хроніці «Генріх IV». Насправді принцові в той час було дванадцять років.

С. 153. *«Король і жебрачка»* — середньовічна балада про короля Кофетуа й жебрачку Зенелофон, яка стала його дружиною.

С. 154. *«Pardonne moi».*— Окрім прямого значення «пробач мені» цей французький вислів має ще й значення «звільни мене» (тобто «дуже шкодую»), що вже рівнозначне відмові.

С. 155. *Але наш «вірний» зять...*— Ідеться про учасника змови графа Хандінгдона, герцога Ексетера, зведеного брата Річарда II; був одружений з сестрою Болінгброка Єлизаветою.

Абат — абат Вестмінстерський.

С. 157. *Немилозвуччя ж у своїй державі Розчуть, проте, я так і не спромігся.*— Ідея державної гармонії є однією з основних політичних ідей історичних хронік Шекспіра, засновується вона на чіткому визначенні місця й функцій кожного стану й прошарку в державному устрої.

С. 159. *Кров королівську доблесну пролито,— Я рук доклав.*— Англійські хроніки дають три версії смерті скинутого Річарда II. За першою, він сам себе заморив голодом, за другою — його заморили голодом за наказом Генріха IV, за третьою — його вбив Екстон, виконуючи наказ Генріха IV.

С. 160. *Бордоський Річард.*— Річард II народився в Бордо й до коронування носив відповідний титул. Південно-західна Франція з містом Бордо належала тоді до володінь династії Плантагенетів.

ГЕНРІХ IV

Історичну хроніку «Генріх IV», яка складається з двох частин, вважають вершиною творчості Шекспіра в цьому жанрі. Перша її частина найімовірніше була написана в 1596 році, оскільки її поставили в зимовий сезон 1596—1597 років. У 1598 році її зареєстровано для друку й того ж року видано без імені автора (Quarto 1598 року). Наступного 1599 року вона з'явилася вже під іменем Шекспіра і ще тричі, в 1604, 1608 та 1613 роках, видавалася за його життя та була вміщена в Folio 1623 року. За найбільш авторитетний і незіпсований текст першої частини «Генріха IV» вважається видання Quarto 1598 року, яке було передруковане в Folio. Щодо другої частини хроніки, то вона, напевне, була написана в 1598 чи на початку 1599 року й уперше видана 1600 року. Очевидно, це Quarto було набране прямо з рукопису, тому сучасні шекспірознавці вважають його за найавторитетніше, хоч у ньому є деякі купюри, зроблені театральною цензурою. Ці пропуски поновлені в Folio 1623 року, текст якого, ймовірно, був набраний з копії рукопису.

За основне джерело для обох частин «Генріха IV» Шекспірові правила хроніка Голіншеда, доповнена окремими відомостями з інших англійських хронік. Крім того, Шекспір використав давнішу анонімну п'єсу «Славні перемоги Генріха V» (1588), в якій зображено й молодість короля, зокрема його розваги по тавернах у компанії з Олдкаслом (Фальстафом). Мова тут може йти лише про використання сюжетних мотивів, бо з погляду художності названа п'єса цілком примі-

тивна. Було й ще одне літературне джерело «Генріха IV» — поема С. Деніела «Внутрішні війни».

Дві частини «Генріха IV» становлять ядро другої тетралогії історичних хронік Шекспіра, тоді як «Річард II» здається розгорнутим вступом до неї, а «Генріх V» — її завершенням, своєрідним апофеозом. Сказане стосується головним чином історичного сюжету й тематики, за своєю ж структурою всі ці хроніки дуже відрізняються одна від одної. Фінал «Річард II» впритул підводить до «Генріха IV»: єпископ Карлейль пророкує неминучість нових заколотів, небесної кари за злочин — скинення законного монарха, і новий король тут-таки скаржиться на свого «безпутного сина», принца Генрі, та посилає шукати його по лондонських тавернах. Так у фіналі «Річарда II» накреслюються обидві основні теми хроніки «Генріх IV». Поряд з цим, переконливо змалювавши в «Генріху IV» молоді роки Генріха V, його виховання і змужніння, Шекспір у завершальній п'єсі другої тетралогії показує правління цього «ідеального короля». І небезпідставно дослідники кажуть, що дві частини «Генріха IV» для образу Генріха V — це ніби грандіозний пролог, який виявляється багатшим і вагомішим, ніж «основний текст» — хроніка «Генріх V».

Зображене у двох частинах знаменитої п'єси-хроніки правління Генріха IV старі англійські хроніки характеризують як тяжкий час заколотів і міжусобиць, що руйнували країну. Генріх IV захопив престол у 1399 році, а вже в 1403 році стався перший виступ феодалів, який був придушений з великими труднощами. Проти короля піднялися його колишні спільники, з чиєю допомогою він захопив трон, передусім могутній феодальний рід Персі з Північної Англії, до якого приєдналися інші феодали, а також шотландець Дуглас і валлієць Глендауер, котрий боровся проти англійського панування в Уельсі. У битві при Шрусбері заколотників розбили, причому молодший із роду Персі, непогамовний вояк Генрі Готспер (Гаряча Острога) загинув у битві, а старші представники роду — граф Нортемберленд та його брат Вустер — були взяті в полон. Генріх IV стратив Вустера й помилував Нортемберленда, який раніше зробив йому особливо значні послуги. Про цей заколот та його придушення й розповідається в першій частині «Генріха IV», дія якої розпочинається 21 червня 1402 року (полонення Мортімера Глендауером) і завершується 21 липня 1403 року битвою при Шрусбері й загибеллю Генрі Готспера.

Як і інші твори цього жанру, перша частина «Генріха IV» засновується на дійсних історичних подіях і не порушує їхньої загальної канви. Та разом з тим у широких межах цієї канви Шекспір допускає різні зміни й доповнення, переміщення й перегрупування подій, перетлумачення історичних осіб, перестановку акцентів тощо. Одне слово, він поводиться з історичним матеріалом як митець, виходячи з внутрішніх потреб і завдань створюваної ним художньої структури — концентрації змісту і драматизації дії, чіткішого вираження ідеї, виразнішого окреслення характерів, посилення контрастів тощо. Так, у Шекспіра граф Нортемберленд не виступає зі своїм військом разом з сином Готспером і не бере участі в битві при Шрусбері, не встигають підійти на поле битви й валлійці Глендауера, і все це в художній структурі п'єси «працює» передусім на образ Готспера, на рельєфніше змалювання його характеру й експресивніше вираження закладеної

в ньому ідеї. Водночас ці відступи від історії сприяють також виявленню визначальних рис характеру Нортемберленда, хитрого й підступного політика. У своїй драмі Шекспір зробив Готспера ровесником принца Генрі, хоч насправді він був лише на три роки молодший за короля Генріха IV й на двадцять три роки старший за принца. Але без цього зрівняння у віці був би малоефективним промовистий контраст між двома героями, принцом Генрі й Готспером, якому належить важлива роль у творі. Домислом Шекспіра є й поєдинок цих героїв під час битви та вбивство Готспера принцом Генрі, як і те, що принц рятує батька від меча Дугласа. Для художньої концепції твору важливо було також зробити короля Генріха IV набагато старішим, ніж він був насправді.

Поразка заколотників при Шрусбері не поклала краю міжусобицям. У 1405 році Нортемберленд піднімає новий заколот, до якого приєдналися лорди Мобрей, Бардольф і Гастінгс, а також архієпископ кентерберійський Річард Скруп, глава англійської церкви, котрий освячує бунт проти короля. Заколотники знову були розбиті, але й на цьому міжусобиця не припинилася. Нортемберленду пощастило втекти до Шотландії, і 1408 року він, спираючись на підтримку шотландців, ще раз виступив проти Генріха IV й загинув у битві. Всі ці події відображені у другій частині хроніки, дія якої розпочинається у червні 1405 року виступом проти короля єпископа кентерберійського і завершується смертю Генріха IV та коронацією принца Генрі, яка відбулася 9 квітня 1413 року. Слід, проте, зазначити, що Шекспір ущільнює всі ці події, які відбувалися протягом тривалого часу. Художній час другої частини «Генріха IV» далеко не тотожний історичному і надзвичайно насичений подіями: віддалені одна від одної роками, у Шекспіра вони йдуть суцільним потоком. Історичний матеріал організовується так, щоб досягти високої його драматизації, котра, зрештою, не порушує глибинної правди історії, а, навпаки, допомагає виявити й виразити її.

Хроніки, якими користувався Шекспір, характеризували правління Генріха IV як період лихоліття в історії Англії і витлумачували ці «смутні часи» в провіденційному дусі, як кару божу за повалення і вбивство законного монарха. Найяскравіше цей мотив виражено у розповіді про хворобу короля, яку теж вважали за кару божу. Відповідно Генріх IV поставав у негативному освітленні, наголошувалося на його жорстокості та підступності, і лише в роки правління Єлизавети цей традиційний погляд на особу Генріха IV змінився, що було викликане специфічними обставинами тогочасного політичного життя (див. передмову до «Річарда II»). Осуд Річарда II закономірно потяг за собою виправдання Генріха IV, в якому тепер почали вбачати розумного володаря, що усвідомлював нагальні потреби держави й діяв у відповідності з ними.

У драмі Шекспіра начисто усуваються провіденційні мотиви в тлумаченні правління Генріха IV і його особистої долі. Щоправда, в другій частині твору Генріх IV переживає свою хворобу як господню кару за віроломство і вбивство Річарда II, але ж цей провіденціалізм постає об'єктивізовано як зміст свідомості героя, а не як авторська концепція, не як складник авторового світобачення, до того ж Шекспір наголошує на морально-психологічних переживаннях героя, на муках його нечистої совісті. Текст драми не дає ніяких підстав гадати, що долі королів Шекспір вважав залежними від волі провидіння, від божественного

втручання,— королі торжествують чи гинуть залежно від того, як складаються для них обставини, залежно від своїх дій і характерів, а також від того, як вони співвідносяться з об'єктивним станом речей, з «часом», тобто з історичним моментом та його «велиннями». Нагадаймо ще раз, що для Шекспіра, ренесансного митця, історія з арени божественного «промислу» перетворилася на арену людської «самодіяльності», що з особливою силою та виразністю передано саме в «Генріху IV».

Подаючи в «Генріху IV» історію з такого погляду, Шекспір надзвичайно глибоко проникає в політичні проблеми й навдивовижу тонко й тверезо витлумачує їх. «Роблячи необхідні політичні реверанси, Шекспір водночас чесно прагнув зрозуміти сутність подій» (Аникст А. А. Творчество Шекспира, с. 251). За глибиною й проникливістю в розумінні того, що являє собою політика в класовому суспільстві і як її роблять, хроніка «Генріх IV» не має собі рівних ні в творчості Шекспіра, ні в усій тогочасній літературі.

Вже в перших її сценах точно окреслено характерну ситуацію, що виникла після захоплення престолу Генріхом IV, королем-узурпатором. Він прагне зміцнити свою владу, без чого неможливо навести порядок у країні, але на цьому шляху перед ним постають численні перешкоди й насамперед — опір колишніх його спільників, з чиєю допомогою він захопив трон. Одне слово, Генріх IV опиняється в становищі, описаному Н. Макіавеллі в трактаті «Князь»: «...твоїми ворогами стають усі, кого ти скривдив, заволодівши князівством, але ти не можеш також зберегти дружбу тих, хто тебе покликав, тому що неможливо задовольнити їхні сподівання, а застосувати проти них сильні засоби важко, оскільки ти їм зобов'язаний». Через певний час колишні спільники стають для Генріха IV найнебезпечнішими, і насамперед тому, що вони дуже багато вимагають, вбачаючи в ньому свого ставленика, а також тому, що вони знають, як «роблять королів», чия особа і влада священні для натовпу. Обмеження прав колишніх спільників, усунення їх від влади стають для Генріха IV першорядним завданням, ті ж вважають, що він виявляє у ставленні до них чорну невдячність і озлоблюються проти нього. Конфлікт між новим королем і тими, хто допоміг йому прийти до влади, стає неминучим. Заручившись підтримкою недавніх своїх ворогів, Персі піднімають заколот проти Генріха IV, розпочинаються нові міжусобиці, і кінця їм не видно.

Як же Шекспір зображає ці міжусобиці і на чий бік стає чи принаймні схиляється? Драматург об'єктивно показує, що вони були наслідком узурпації влади Генріхом IV: силою відібравши трон у негідного, але законного монарха, він створив небезпечний прецедент, розбудив «демонів» історії, на боротьбу з якими пішло майже все його правління. Однак сказане аж ніяк не означає, що Шекспір схиляється на бік заколотників і якоюсь мірою виправдовує їх. Не забуваймо, що в роки правління Єлизавети більшість прогресивних умів була за абсолютизм, котрий тоді ще ніс у собі позитивний історичний зміст, і хоч Генріх IV як з правової, так і з моральної точки зору далеко небездоганний король, все-таки саме він виступає носієм принципу абсолютизму, понад усе ставить інтереси держави. У цій хроніці, котра, на відміну від попередньої, загалом не тяжіє до трагедійної структури і звучання, саме Генріх IV — найбільш трагічна фігура. Він стикається

зі своєрідним «фатумом» середньовічної політичної історії, на ньому лежить тяжка провина — вбивство вже поваленого короля Річарда, він карається нечистим сумлінням і, за Шекспіром, саме через усе це передчасно помирає.

Водночас Шекспір виявляє глибоку історичну проникливість, змальовуючи заколот і заколотників як прояв середньовічної феодальної анархії, що загрожує державній єдності Англії. Заколотникам байдуже «державне благо», їхня основна мета — послабити якомога більше королівську владу і стати фактично незалежними правителями в своїх володіннях. Коротку згадку Голіншеда про те, що заколотники збиралися поділити між собою Англію, Шекспір розгортає в цілу сцену, де відбувається цей поділ, і між його учасниками спалахують суперечки (I, III, 1). Все це зрештою означало намагання повернути Англію до стану середньовічної феодальної роздрібленості, що було цілком неприйнятним для Шекспіра. Негативне ставлення автора до заколоту знаходить вияв і в різко критичному зображенні його верховодів. Це, зокрема, образ Нортемберленда, хитрого й віроломного феодального політика, який заради особистих інтересів з холодним серцем жертвує своїм сином Генрі Готспером, ухилившись в останню мить від виступу проти переважаючих королівських військ. До пари йому граф Вустер, запеклий інтриган, якого передусім характеризують підозріливість і підступність.

Серед заколотників вирізняється Генрі Готспер — образ масштабного, «всесвітньо-історичного» змісту. Якщо Нортемберленд і Вустер уособлюють «низьку прозу» феодального середньовіччя, то образ молодшого з роду Персі опоетизований. Слід сказати, що Готспер був популярним героєм у англійському фольклорі, підтвердження чому знаходимо в знаменитому трактаті Ф. Сідні «Захист поезії», де високо оцінюється балада про Готспера. Це прославлений воїн, прямий і запальний, справжній рицар, який рідко залишає сідло бойового коня. Саме таким постає Генрі Готспер і в Шекспіра, і цей образ змальовано реалістично, в життєвій повноті характеру, що включає й такі риси, як грубість, жорстокість, прагнення вирішувати все силою («поет кулачного права»). Та визначальні риси Генрі Готспера — це його невгамовна войовничість і високорозвинене почуття рицарської честі. Він хоче бути в ній першим і неперевершеним — у цьому, так би мовити, основна мета й вищий сенс його життя. Характерна для нього тирада, в якій він проголошує, що готовий дострибнути до місяця або пірнути в морську безодню, або тільки здобути честь і неподільно нею володіти («не потерплю суперників у честі!» — I, I, 3). Звичайно, Готспер теж бореться за свої феодальні права й володіння, але при цьому йому чужі суто егоїстичні інтереси й корисливі розрахунки. Як сказав О. А. Анікст, «у певному розумінні його можна назвати найбільш безкорисливим і переконаним борцем за принципи феодального рицарства». Він зневажає хитрощі й інтриги, завжди воліє діяти прямо й чесно, покладаючись на силу меча. Він приймає бій за вкрай несприятливих обставин і, залишений своїми спільниками, гине на полі битви. «Загибель Готспера постає не як результат особистої, а як результат всесвітньо-історичної помилки, в полоні якої перебував клас феодалів у період, коли цей клас, вірячи в непохитність основ феодального суспільства, виступав проти нової історичної тенденції, яка полягала в боротьбі монархії за абсолютну владу в країні» (Шведов Ю. Исторические хроники Шекспира.— М., 1964, с. 153).

Все це надає образові Генрі Готспера масштабного, всесвітньо-історичного змісту, перетворюючи його в художнє уособлення історичної долі феодального рицарства і вносячи в його загибель високе трагічне звучання. Адже, за словами К. Маркса, «трагічною була історія старого порядку... поки старий порядок сам вірив, і повинен був вірити, в свою правомірність», поки на його боці «стояло не особисте, а всесвітньо-історичне заблудження» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Про мистецтво.— К., 1978, с. 128).

Хроніка «Генріх IV» незвичайна і за своїм змістом, напрочуд багатим та різноплановим, і за своєю структурою, які взаємопов'язані і взаємозумовлені. Маємо в ній дві рівноправні й рівноцінні сюжетні лінії. Вони визначаються вже на самому початку твору: у той час, коли лорди готують проти Генріха IV заколот і над королівством нависає небезпека, принц Генрі розважається на дорогах і в тавернах з компанією Фальстафа. Дія першої сцени хроніки відбувається в королівському палаці, де обговорюються серйозні державні справи, а в другій сцені принц Генрі домовляється з Пойнсом пожартувати над Фальстафом, який вирушає грабувати на дорогах купців. Так відразу вимальовуються у хроніці два різні світи — світ державних справ та інтересів, високої політики, і світ буденного життя тогочасної Англії, світ соціального побуту, в якому постає строкатий конгломерат усіляких типів, породжених перехідною історичною епохою. Звичайно, для Шекспіра це були висока й низька сфери життя, це промовисто (особливо для сучасників) підкреслено тим, що сцени, де зображено політичне життя, королівський двір і табір заколотників, написані віршем, тоді як побутові сцени — прозою. Однак у структурі драми ні той, ні той світ не превалює, а головне, Шекспір не розмежовує їх цілковито, між ними існують зв'язки та співвідношення. Цим досягнуто дивовижної на той час широти й стереоскопічності зображення історичної епохи, яка згодом буде захоплювати Гете й Пушкіна, Меріме й романтиків і стане надихаючим прикладом для «Геца фон Берліхінгена», «Бориса Годунова», «Жакерії» і багатьох інших творів.

Ф. Енгельс мав на увазі саме хроніку Шекспіра «Генріх IV», коли в листі до Ф. Лассаля з приводу історичної драми «Франц фон Зікінген» радив йому поряд з «офіціальними» елементами тодішнього руху приділити більше уваги «неофіціальним — плебейським і селянським — елементам» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Про мистецтво, с. 133). Далі Енгельс уже прямо радить «за ідеальним не забувати реалістичного, за Шіллером — Шекспіра» і зокрема вказує, беручи Шекспіра за взірець, що «використання тодішньої, надзвичайно строкатої плебейської суспільної сфери дало б до того ж зовсім інший матеріал для пожвавлення драми». Цю «строкату плебейську суспільну сферу» доби Відродження Енгельс називає «фальстафівським фоном» і пише: «Яких тільки надзвичайно характерних образів не дає ця епоха розпаду феодальних зв'язків в особі мандрівних королів жебраків, старцюючих ландскнехтів і всіляких авантюристів — справді фальстафівський фон, який в історичній драмі такого типу (як у Лассаля.— *Д. Н.)* був би ще ефективнішим, ніж у Шекспіра!» (Там же, с. 134).

Ф. Енгельс говорив про «фальстафівський фон» епохи стосовно драми Лассаля, в Шекспіровому ж «Генріху IV» маємо скоріше «фальстафівський світ», змальований напрочуд барвисто й рельєфно. Це широкий світ побуту різних верств того-

часного англійського суспільства. Фальстаф не закріплений за жодною з них; своєрідний «вільний рицар», він постійно переміщається із однієї обстановки в іншу, що й дає Шекспірові можливість намалювати таку широку й динамічну картину названого світу. Ясна річ, Фальстаф — його душа і його завершене втілення. Декласований елемент, він давно відкинув закони й моральні норми свого класу, зберігши лише деякий декорум, чим морочить голову довірливим людям. Всіма своїми діями й помислами, всією своєю сутністю Фальстаф — це заперечення офіційного світу й своєрідний виклик йому.

Подібно до Готспера, Фальстаф — це теж образ великого «всесвітньо-історичного» змісту, тільки Генрі Готспер — епічний за своїм складом герой, у ньому відображено величний, трагедійний аспект загибелі «старого порядку», феодально-рицарського світу, а Фальстаф — герой побутово-комічний, він уособлює «низьку», комедійну сторону того ж історичного процесу. Тим-то обом їм немає місця в новій Англії, де встановлюється абсолютистський лад і розвиваються буржуазні відносини, у зв'язку з чим дедалі більшої сили набувають гроші. Готспер з честю гине в поєдинку, Фальстаф відповідно до своєї природи намагається пристосуватися до нових умов і зазнає повного краху, помирає осміяний і зневажений міщанським середовищем.

Така суспільно-історична сутність образу Фальстафа. Ясна річ, до неї не зводиться весь зміст цього образу, дивовижно живого й багатогранного. Дж. Б. Прістлі влучно сказав, що характер Фальстафа — це якесь буйне, розгульне багатство людських якостей і рис (Pristley J. B. English Comic Characters.— London, 1925, p. 81). Тож і не дивно, що про цей образ написано так багато. Його тлумачень існує стільки, що найстисліший огляд «фальстафіани» зайняв би десятки сторінок. Але в чому неодмінно сходяться всі автори, то це у визнанні вражаючої життєвої повноти характеру Фальстафа, дійсно буйної розмаїтості його якостей і рис, нерідко суперечливих, котрі, однак, становлять органічну єдність.

Одну з перших характеристик образу Фальстафа в його багатогранності й суперечливій єдності дав Пушкін: ...Ніде, можливо, багатогранний геній Шекспіра не відбився з такою розмаїтістю, як у Фальстафі, пороки якого, один з одним пов'язані, створюють забавний потворний ланцюг, подібний до стародавньої вакханалії. Розбираючи характер Фальстафа, ми бачимо, що головною його рисою є любострастя, замолоду, очевидно, грубе дешеве зальотництво було найпершою його турботою, але йому вже за п'ятдесят. Він постарів, підтоптався; обжерливість і вино помітно взяли гору над Венерою. Крім того, він боягуз, але, повсякденно розважаючись із молодими гульвісами, щохвилини терплячи їхні насмішки і витівки, він прикриває свою боягузливість зухвалістю ухильною й насмішкуватою. Він хвалькуватий за звичкою і за розрахунком. Фальстаф зовсім не дурний, навпаки. Він має й деякі звички людини, яка іноді буває і в гарному товаристві. Правил у нього немає ніяких. Він слабкий, мов жінка. Йому потрібне міцне іспанське вино (the Sack), ситний обід і гроші для його коханок; щоб здобути їх, він готовий на все, тільки не на явну небезпеку» (Пушкин А. С. О литературе.— М., 1962, с. 446).

Справді, у Фальстафа стільки вад і пороків, що їх важко й перелічити. У зв'язку з цим слід сказати, що одним з його літературних предків був Порок,

або Гріх (Vice), середньовічних мораліте. Від цього алегоричного персонажа Фальстаф успадкував не лише прикмети зовнішності й низку пороків — обжерливість, пияцтво, розпусність тощо, але і його двоєдину функцію, яка полягає у тому, щоб водночас обурювати й смішити глядачів безсоромністю, штукарством та ницими витівками. Іншим літературним предком Фальстафа був «хвалькуватий воїн» із римської комедії, яку прагнули відродити ренесансні гуманісти; боягуз і нахаба, він прикидався сміливцем, переможцем на полі бою та над жіночими серцями, але видавав себе при найменшій небезпеці. Фальстафу теж притаманні всі ці вади й пороки, але в нього вони, постаючи в органічній цілісності характеру, набувають неповторно-індивідуального і водночас конкретно-історичного вияву. Як слушно зазначають радянські дослідники, пороки Фальстафа досить виразно виявляють свою феодальну природу й походження, а за категоричним твердженням О. О. Смирнова, «під них підведена міцна соціальна база».

Отже, Фальстаф — брехун і ошуканець, нахабний боягуз і хвалько, аморальний тип, для якого немає нічого святого. Він позичає гроші, ніколи не збираючись повертати їх, грабує на дорогах купців і прочан, живе за рахунок жінок, даючи обіцянки одружитися з ними, шантажує тощо. Коли для Готспера найвищою життєвою цінністю була рицарська честь, то для Фальстафа вона ніщо, лише «слово», в якому міститься «повітря», «всього лише щит із гербом, який несуть за домовиною» (V, 1).

Цей знаменитий монолог Фальстафа засвідчує повне вивільнення його свідомості з-під впливу феодально-рицарської моралі. Але звільнення від старої моральної системи далеко не завжди означало, що індивід підійнявся на вищий моральний щабель, нерідко воно призводило до аморальності. Доба Відродження, коли занепадали старі світогляд і мораль, породжувала у великій кількості подібних аморальних типів, що відбилося і в тогочасній літературі, знайшовши завершене втілення в образі Панурга з роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» та в образі Фальстафа. Одне слово, процеси звільнення свідомості людини від християнсько-середньовічного світогляду й моралі, реабілітація її плоті, характерні для доби Відродження, мали й не дуже привабливий, так би мовити, фальстафівський аспект. І те, що в даному образі все це відображено з найбільшою повнотою та яскравістю, теж надає йому масштабного всесвітньо-історичного змісту.

У зазначеній обставині полягає й секрет того, що хоч Фальстаф і має безліч усіляких пороків, його образ не викликає однозначно-негативної реакції, а породжує змішане, двоїсте почуття. Річ тут передусім у рідкісній повноті характеру Фальстафа і в специфічно ренесансному життєлюбстві, яким буквально наелектризована вся його опасиста постать з товстим животом і гладкою пикою, всі його слова та вчинки. Фальстаф глибоко, всім своїм єством переконаний у тому, що єдина цінність у світі — це саме життя, стихія життя, його чуттєві блага й насолоди, а все інше тільки заважає насолоджуватися ним. Прикинувшись мертвим у сутичці з Дугласом, Фальстаф після цього розмірковує: «Нічого я не вдавав. Умерти — ось що таке вдавати, бо тільки той, у кому нема життя, вдає з себе людину. А прикинутися мертвим, щоб тільки урятувати собі життя,— це найперший і безсумнівний вияв самого життя» (I, V, 4). Від цієї переповне-

ності життям іде й те, що хоч Фальстафові за п'ятдесят, він цілком щиро вважає себе молодим і, наприклад, у сцені нічного грабунку кумедно кричить: «Вони ненавидять нас, молодь... а молоді люди повинні жити!» Здається, Фальстаф не бреше тільки тоді, коли залишається наодинці, але в самій його брехні стільки гумору й життєрадісної імпровізації, що вона мимоволі захоплює.

А проте все це робить Фальстафа людиною абсолютно безпринципною та безвідповідальною (згадаймо хоча б, як він вербував солдатів для королівського війська), анархічним елементом, якого й близько не можна підпускати до державних справ. Дізнавшись, що «Генрусика» короновано, Фальстаф радіє, бо сподівається разом з ним правити королівством і задовольняти свої апетити. Але молодий король удає, що зовсім не знає свого колишнього компаньйона. По-своєму, з погляду державних інтересів, король правий, бо Фальстаф і сфера державних справ цілком несумісні.

Образ Фальстафа зазнає значної й показової еволюції, але головним чином уже за межами «Генріха IV», в інших творах, і про неї скажемо в належному місці.

Ланкою зв'язку між двома планами хроніки «Генріха IV», двома її сюжетними лініями виступає принц Генрі. Спадкоємець трону, він до часу уникає державних справ і розважається в компанії Фальстафа та його супутників. У «фальстафівський світ» він входить лише тимчасово і не як його репрезентант. Шекспір дає ясно зрозуміти це в монолозі принца, яким завершується сцена, де він домовляється з Пойнсом позбиткуватися над Фальстафом:

Я знаю вас усіх. Але тим часом
Паскудствам вашим потурати буду
І стану в цім наслідувачем сонця,
Яке зловісним хмарам дозволяє
Його красу од світу затуляти,
Щоб за своїм бажанням ще дивніше
Засяяти, прорвавши осоружну
Заслону хмар... (I, I, 2).

Власне, тут принц Генрі підказував глядачам правильне розуміння його поведінки в першій і почасти в другій частині хроніки, щоб вони, бува, не ототожнили його з компанією Фальстафа і не пропустили особливого сенсу в тому, що він так проводить час, того сенсу, що стає зрозумілим лише під кінець усього твору.

У хроніці «Генріх IV» Шекспір змальовує молоді літа Генріха V, монарха, якому відводить особливе місце й роль у своїх історичних хроніках. Визначаються вони тим, що в особі Генріха V Шекспір прагнув створити образ ідеального монарха, дати найвище позитивне втілення ідеї абсолютизму. Але про образ Генріха V скажемо в післямові до хроніки, йому присвяченої, тут же йдеться про принца Генрі, образ якого в хроніці «Генріх IV» можна розглядати в певному розумінні як завершений і самодостатній, хоч він і пов'язаний з центральним образом наступної Шекспірової хроніки.

Сюжетною основою цього образу стала легенда про безпутну молодість Генріха V. Річ у тім, що цей король, який прославився перемогами в Столітній війні, став героєм англійського фольклору і про нього створювалися легенди, причому його легендарний образ дуже розбігається з історичним. Та хай там як, англійці часів Шекспіра вважали, що переможець при Азенкурі замолоду був бешкетником і волоцюгою, і Шекспір у «Генріху IV» розробляє цей легендарний мотив. Зрозуміло, при цьому він наповнює його багатим і розмаїтим змістом — суспільно-політичним, моральним, психологічним. Від численних повторень уже стало тривіальним твердження про те, що король у Шекспіра міг стати ідеальним лише провівши саме таку молодість, познайомившись із тим, чим живе його країна, весь народ. Але факт, що цей, за визначенням Ю. Шведова, «педагогічний» мотив дійсно присутній у концепції образу принца Генрі й становить його істотну грань. В усьому цьому виражено характерну для гуманістів Відродження думку, що майбутній правитель не повинен замикатися в певному суспільному стані, що йому необхідно пізнати життя різних станів та верств і вміти знаходити з ними спільну мову.

Ще один з найістотніших моментів у образі принца Генрі — це гостра постановка проблеми «природної» людяності в її відношенні до державності (в тогочасних формах), їхньої цілковитої несумісності. Нерозв'язна суперечність між ними відбилась у образі принца, ставши внутрішньою рушійною силою його розвитку й надавши йому своєрідного драматичного змісту. Спостерігаючи за батьком і «офіційним світом», принц Генрі рано пізнав ту істину, що «природна» людяність несумісна з офіційною сферою. Існує альтернатива: або «природне» людське життя, або державна влада, яка постійно вимагає подолання людських «слабостей». Фальстаф і його компанія, бродяжництво й витівки в тавернах — це повне заперечення офіційного світу, це «природне» життя в його завершеному втіленні, і принц Генрі до часу занурюється в нього, знаючи однак, що він призначений для іншого. Коли ж обов'язок кличе його рятувати королівство, принц Генрі рішуче пориває з «фальстафівським світом» і цілковито віддається державним інтересам. Проте й уроки спілкування з названим світом, з «неофіційними» елементами суспільства не проходять для нього марно.

«Генріх IV» — твір з особливо складною жанровою природою, який неможливо віднести до певного драматичного жанру. Як і деякі інші історичні хроніки Шекспіра, він має скоріше епічну, ніж драматичну структуру, проте, на відміну від «Генріха VI», без чітко вираженої хронікальності. Можна навіть сказати, що «Генріх IV» скоріше вже не історична хроніка, а історична драма, в якій Шекспір не стільки відтворює перебіг, колізії політичної боротьби, скільки захоплено творить характери, і передусім через них передає основний історичний зміст епохи. Разом з тим у структурі «Генріха IV» наявні елементи трагедії (в її «високому плані») і ще більшою мірою елементи комедії (в її «фальстафівському плані»), поєднані з елементами побутової драми. Одне слово, цьому творові притаманний специфічний жанровий синкретизм, що передвіщає синтетичні жанрові утворення XIX та XX століть.

На Україні шекспірівський «Генріх IV» стає відомий з другої половини минулого століття в російському перекладі А. Л. Соколовського, опублікованому

в 1860 році. Про популярність цієї хроніки і зокрема образу Фальстафа свідчить її відгомін у творчості деяких українських письменників другої половини XIX ст., передусім у історичних драмах І. Карпенка-Карого («Сава Чалий», «Паливода XVIII століття» та інших). Так, у драмі «Паливода XVIII століття» Карпенко-Карий створив сюжетну лінію, яка є аналогом сюжетної лінії принца Генрі — Фальстафа в «Генріху IV», а образ Харка Ледачого з цієї драми зорієнтований на «фальстафівську модель». У радянський час М. Рильський у вірші «Фальстаф» (1925) дав оригінальну інтерпретацію сцени останньої зустрічі принца Генрі й Фальстафа. Сценічна історія «Генріха IV» в нашій країні небагата, що пояснюється насамперед труднощами постановки такого масштабного й багатогранного твору. Ті постановки, які здійснювалися, являли собою монтаж із двох частин хроніки. Таким зокрема був спектакль Ленінградського Великого драматичного театру (1927). Свого часу він викликав значний резонанс. У 1933 році Харківський театр Революції створив виставу «Фальстаф», скомпоновану із сцен першої частини «Генріха IV» та «Віндзорських жартівниць». Проте образ Фальстафа в ній тлумачився спрощено, в дусі вульгарного соціологізму. Повний український переклад двох частин «Генріха IV» з'являється вперше.

ПРИМІТКИ ДО «ГЕНРІХА IV», ЧАСТИНИ ПЕРШОЇ

С. 163. *Король Генріх IV* (1399—1413) — див. примітки до Болінгброка в хроніці «Річард II».

Принц Генрі (1397—1422) — старший син Генріха IV, принц Уельський. За легендою, провів безпутну молодість. Був улюбленцем батька, який старався прилучити його до державних справ. Брав участь у походах проти бунтівливих феодалів. По смерті батька, з 1413 року — король *Генріх V,* що прославився переможними війнами у Франції.

Принц Джон (пом. 1435) — третій син Генріха IV, герцог, принц Ланкастерський. Історичні відомості про нього скупі. У п'єсі Шекспіра — контраст буйному й життєлюбному принцу Генрі.

Едмунд Мортімер, граф Марч — старший представник роду Мортімерів, по жіночій лінії пов'язаного з Ліонелем, другим сином Едварда III. Підтримував свого небожа, Едмунда Мортімера-молодшого, який претендував на трон. Шекспір злив обох Мортімерів в одну особу.

Генрі Персі, граф Нортемберленд — див. примітки до хроніки «Річард II».
Генрі Персі — син графа Нортемберленда, за гарячковість прозваний Готспером (Гарячою Шпорою). Представник сильного феодального роду з Північної Англії, головного противника короля Генріха IV.

Томас Персі, граф Вустер — брат графа Нортемберленда, запеклий ворог Генріха IV.

Оуен Глендауер — див. примітки до «Річарда II».

Арчіболд, граф Дуглас — шотландський феодал, брав участь у війні проти Генріха IV. Представник одного з сильних феодальних родів Південної Шотландії.

Граф Вестморленд — прибічник Генріха IV в боротьбі проти бунтівних феодалів. Представник сильного феодального роду Невіллів, який відігравав активну роль у війнах Червоної та Білої троянд (див. хроніку «Генріх VI»).

Сер Уолтер Блент — вірний помічник Генріха IV, загинув у битві при Шрусбері.

С. 164. *Та тільки мир зацькований спочине...*— Нетривкий мир після міжусобної війни «дітей одної неньки», викликаної поваленням Річарда II.

С. 165. *...юний Персі... зітнувся... з прославленим шотландцем, Хоробрим Дугласом.*— Володіння англійського феодального роду Персі й шотландського феодального роду Дугласів межували, і між ними часто виникали сутички й війни.

У бран взяв Мордека — то файфський граф, Син Дугласа розбитого найстарший...— Насправді Мордек був сином герцога Роберта Альбанського, тогочасного регента Шотландії.

С. 166. *Ментіс* — насправді це був другий титул Мордека, графа Файфа.

...Що фея... Синів нам обміняла у колисці...— Шекспір зробив принца Генрі й Генрі Готспера ровесниками, що й дало змогу вкласти в уста Генріха IV таке припущення.

С. 167. *...час показують місяць та сузір'я Воза, а не Феб...*— Фальстаф натякає на те, що він добуває гроші шляхом нічних грабунків.

Хай називають ловчими Діани...— Діана була також богинею місяця. Тут знаходить розвиток зазначений мотив.

С. 168. *Як гіблейський мед.*— Сіцілійське місто Гібла славилося своїм медом.

...смердючим Мурським ровом.— Цей рів оточував Лондон з північного боку й прилягав до боліт.

С. 169. *...«Мудрість волає на велелюдних розпуттях, і ніхто її не слухає».*— Вислів із біблійних «Притч Соломонових».

С. 172. *Тієї влади, що її могутність Була творінням наших рук.*— Вустер заявляє про визначальну роль роду Персі в поваленні Річарда II й коронуванні Генріха IV.

С. 182. *Якщо вони не стрінуться з молодцями святого Миколая...*— Святий Миколай вважався покровителем мандрівних школярів, усіляких волоцюг і грабіжників.

...є такі троянці...— Троянцями в тогочасній Англії жартома називали розбійників (пародійно переосмисливши первісне уявлення про них як про доблесних воїнів).

С. 188. *Кулеврини* — старовинний вид вогнепальної зброї типу аркебузи.

С. 189. *Esperance* — надія *(фр.)*. Девіз на гербі роду Персі. *...брат мій Мортімер...*— Едмунд Мортімер був братом леді Персі.
Що скажеш, Кет? — Насправді леді Персі мала ім'я Єлизавета.

С. 190. *...справжній корінфянин...*— жителі міста Корінфа в Давній Греції мали репутацію любителів розваг і пияцтва.

С. 191. *...до «Півмісяця!»* — Назви кімнат у заїздах і таверн давалися за їхнім орнаментом, кольором тощо.

С. 192. *...в шкіряній куртці...*— Принц Генрі має на увазі хазяїна корчми.

Берберія — країна на півночі Африки. Згадується зовсім не до речі лише для того, щоб остаточно збити з пантелику Френсіса.

С. 194. *...був би я ткачем, співав би собі псалми...*— В тогочасній Англії серед ткачів (і загалом серед ремісників) поширювалося пуританство; співання псалмів — характерна його ознака.

С. 199. *Амамон* — ім'я одного з чортів.

С. 200. *...тисяча синіх шапок.*— Тобто тисяча шотландських вояків, які носили сині берети.

Я ж маю говорити з запалом, на манір царя Камбіза.— Натяк на твір Т. Престона «Жалібна трагедія» (1570), написаний велемовним, штучно піднесеним стилем. Далі Фальстаф наводить дві віршовані цитати із цієї трагедії.

С. 202. *З тим поштивим гріхом.*— Натяк на одного з літературних предків Фальстафа, алегоричний образ Гріха, або Порока, із середньовічних мораліте.

С. 203. *...худющі фараонові корови гідні любові.*— Натяк на біблійний епізод — сон фараона про сім вгодованих і сім худих корів, який передвіщав сім урожайних і сім голодних років у Єгипті.

С. 205. *Бангор* — місто в північному Уельсі.
Звертається отак до вас Ланкастер.— Тут ідеться про Генріха IV.

С. 209. *Мерлін* — у кельтському фольклорі й середньовічному рицарському романі поет і чарівник, що жив при дворі легендарного короля Артура. На приписуваних йому пророцтвах валлійці засновували надії щодо звільнення їхньої вітчизни від англійського панування.

Грифон — міфічна потвора з тулубом лева й головою та крилами орла.

С. 211. *Щоб на комиш м'який ви прилягли...*— У тогочасній Англії підлогу замість килимів застилали комишем.

С. 212. *Фінсбері* — місце святкових гулянь лондонських міщан.

С. 218. *...так і згадаю про пекельний огонь, про того багатія, котрий за життя завжди вбирався в пурпур...*— Натяк на євангельську притчу про багатія, який за розкошування в земному житті потрапив до пекла.

Саламандри — міфічні тварини, що живуть у вогні.

С. 220. *Дівка Маріанна* — в популярному англійському танці морріс постать сільської розпусниці.

С. 226. *Огневоока діва* — Беллона, богиня війни в римській міфології.

С. 227. *Ангел* — давньоанглійська монета вартістю в чотирнадцять шилінгів.

С. 228. *Лазар* — біблійний персонаж, прокажений жебрак.

...молодші сини молодших братів...— У феодальній Англії маєтність успадковував повністю старший син, а молодші його брати не отримували нічого. Вираз Фальстафа означає: бути двічі обійденим, не мати ніяких перспектив на майбутнє.

С. 233. *Мчіть маршалу цього листа...*— Маршалу Мобрею, герцогові Норфолку, який виступатиме в другій частині хроніки.

...кузенові моєму Скрупу...— Йдеться, очевидно, про Стефана Скрупа. Феодальна родина Скрупів не раз виступала проти Генріха IV й Генріха V.

С. 242. *Султан Григорій* — жартівливе поєднання титула турецького правителя та імені тодішнього папи римського Григорія VII, який відзначався великою ворожістю до протестантської Англії часів Шекспіра.

ПРИМІТКИ ДО «ГЕНРІХА IV», ЧАСТИНИ ДРУГОЇ

Більшість дійових осіб ті самі, що й у першій частині хроніки. До них додаються:

С. 251—252. *Томас, герцог Кларенс* (1388—1421) — другий син Генріха IV, улюблений брат Генріха V. Був співучасником розваг принца Генрі, про що Шекспір не згадує. Згодом відомий полководець, загинув у битві при Боже.

Гемфрі, принц Глостер (1391—1447) — наймолодший син Генріха IV. Згодом брав участь у війнах Генріха V проти Франції. Після смерті Генріха V був лордом-протектором Англії.

Лорд Мобрей, герцог Норфолк — один з керівників феодального заколоту проти Генріха IV.

Лорд Гастінгс — сер Рольф Гастінгс, один з керівників у війську заколотників. Насправді лордом не був.

Верховний суддя — сер Вільям Гасконь, зайняв посаду 1400 року. Про те, як він заарештував і покарав принца Генрі, розповідається у хроніці Томаса Еліота.

С. 253. *Воркворт* — місто й замок у графстві Нортемберленд.

С. 260. *Він путами подвійними зв'язав Прибічників своїх.*— Тобто путами духовного і світського владики.

...а самих повстанців Скропив він кров'ю Річарда, якої У Помфреті понаскрібав з каміння.— Йдеться про Річарда II, якого, за однією з версій, вбили за наказом Генріха IV в замку Помфрет.

С. 261. *...мандрагоровий корінчику...*— Корінь мандрагори нагадує людину, звідси повір'я, що він живий і кричить, коли його витягують із землі.

С. 262. *Ахітофель* — ім'я одного з дияволів.

Смітфілд — скотний ринок у Лондоні, мав погану славу серед городян.

Я купив його самого в соборі святого Павла...— Лондонський собор святого Павла був місцем усіляких контрактацій, зокрема, найму слуг. Фальстаф тут обігрує англійське прислів'я: «Не вибирай дружину в Вестмінстері, слугу в соборі святого Павла, а коня в Смітфілді, бо матимеш повію, шахрая і шкапу».

С. 264. *Гален* — знаменитий грецький лікар II ст. н. е.

С. 265. *Лихий, тобто фальшивий, ангел залегкий...*— Фальстаф обігрує омонімічні фразеологізми: «лихого ангела» із християнської міфології, який штовхає людину на погані вчинки, і «лихого ангела» — монету неповної ваги, тобто фальшиву.

С. 266. *...бодай би я ніколи не плював білою слиною.*— У той час вважали, що в п'яниць особливо біла слина.

С. 275. *...німецьке полювання...*— Так називалося в тогочасній Англії полювання на вепра.

С. 278. *...я наймолодший у родині і вдатний до бійки. Але з цим я, признатися по правді, нічого не вдію.*— Див. другу примітку до с. 228.

...гукнув мене крізь червоні віконні грати...— Тобто гукнув із таверни; прикметами таверн були червоні грати на вікнах.

Алфея — грецька міфічна героїня; кинула в огонь головешку, від якої залежало життя її сина Мелеагра. Паж сплутав її з троянською царицею Гекубою, якій перед народженням Паріса приснився подібний сон.

С. 279. *Яфет* — один із синів біблійного Ноя.

С. 280. *З ефесцями, мілорде, давньої віри.*— Жителів давньогрецького міста Ефеса вважали за любителів розваг і тілесних насолод; давньою вірою (точніше, церквою) в протестантській Англії була католицька.

С. 281. *Із бога стати биком?.. Зрештою, таке траплялося і Юпітерові.*— Натяк на древньогрецький міф, де розповідається про те, як Зевс (Юпітер) обернувся на бика, щоб викрасти Європу, дочку фінікійського царя Агенора.

С. 284. *«Коли Артур посів престол...» «Він пречудовий був король...»* — Неточно процитовані перші два вірші із старовинної балади «Шляхетні дії Артура».

С. 285. *«Браслети, застібки й перлини...»* — Уривок із старовинної балади «Хлопець і плащ».

С. 287. *Сидить на самих запліснявілих сливках...*— У тогочасній Англії кислими сливами називали повій. Доллі Продран говорить про те, що Пістоль живе за рахунок повій, яких оббирає.

Чи тут нема Ірени? — Алюзія щодо героїні трагедії Дж. Ріля «Турецький Магомет і прекрасна гречанка Ірена»; ця трагедія не дійшла до нас.

Оце то жарт! — Тут і далі — пародійно змінені цитати з відомої трагедії К. Марло «Тамерлан Великий».

І князь їх Цербер! — У грецькій міфології Цербер не князь, а пес, який охороняє вхід в підземне царство Плутона.

С. 288. *Іж і тостій, моя Каліполідо!* — Пістоль перекручує вірш із трагедії Дж. Ріля «Битва під Альказаром».

О смерте, віку вкороти мені!.. Сюди, Атропо! — Цитата з поезії, яку приписували Анні Болейн; три сестри — Парки в античній міфології, котрі прядуть нитку людського життя; Атропа — ім'я однієї з Парок.

С. 289. *...вдесятеро ліпший за всіх дев'ятьох героїв.* — За часів Шекспіра в маскарадах і виставах нерідко зображали процесію дев'яти героїв: трьох біблійних (Ісуса Навіна, Давида, Іуди Маккавея), трьох античних (Гектора, Александра Македонського, Юлія Цезаря) і трьох християнських (короля Артура, Карла Великого, Готфріда Бульонського).

С. 290. *Подивіться, як цей вогненний Тригон...* — У астрології дванадцять знаків зодіака поділялися на чотири тригони, тобто трикутники. Один з них складався з трьох вогненних знаків, інші із знаків повітря, землі й води. Тригоном названо Бардольфа за його червоний ніс.

С. 304. *Дагонет* — блазень короля Артура.

Артурові грища — змагання в стрільбі з лука на честь легендарного короля Артура. Учасники змагань виступали під іменами героїв рицарських романів артурівського циклу.

С. 305. *Тернбульська вулиця* — вулиця середньовічного Лондона, на якій жили повії та грабіжники.

Меч Гріха — в середньовічних мораліте алегоричний персонаж Гріх виступав з шабелькою в руці.

Тілт-Ярд — поле для турнірів у Вестмінстері.

...побив своє власне ймення. — Прізвище Гант походить від назви місця народження — Ганта, що водночас означає «худий», «висушений».

...якщо не зроблю з нього двох філософських каменів. — Алхіміки прагнули винайти два філософські камені: один з них мав обертати на золото всі метали, другий — виліковувати всі хвороби.

С. 309. *Граф Герефорд* — титул Болінгброка до того, як він став королем Генріхом IV.

С. 311. *Що, ворога згубивши, наживе...* — Архієпископ Йоркський говорить про свого брата, лорда Скрупа, якого стратив Генріх IV (див. першу частину хроніки, дія I, сцена 5).

С. 317. *...слідом за орлоносим римлянином...* — Тобто за Юлієм Цезарем, якому належать знамениті слова: «Прийшов, побачив, переміг».

С. 323. *Були на річці тричі Припливи без відпливів.*— Морські припливи й відпливи проникають у Темзу, на якій стоїть Лондон. Голіншед занотував у своїй хроніці, що 18 жовтня 1411 року на Темзі були три припливи і жодного відпливу; в цьому вбачали передвістя нещастя.

С. 324. *Корону покладіте на подушку.*— За звичаєм англійського двору корону клали на подушку вмираючого короля, а після його смерті корону надягав собі на голову спадкоємець.

С. 329. *Буває низькопробніше цілющим У трунку лікарськім.*— Гален вчив, що золото має лікувальні властивості, тому його вводили до складу ліків. Це й має на увазі принц Генрі, картаючи золото найвищої проби — корону.

С. 335. *Не Амурат — наступник Амурата...*— Натяк на криваві розправи, які чинили турецькі султани над своїми братами, приходячи до влади. У 1574 році султан Амурат, посівши трон, наказав убити всіх своїх братів. У 1596 році його наступник Магомет зробив те саме вже зі своїми братами.

С. 340. *Виявіть до мене шану, Лицарем нехай я стану, Самінго!* — Уривок з тогочасної пісні, перекладеної з французької мови, одну з версій якої наведено в «Останній волі літа» Т. Неша. Герой пісні сір Мінго в англійській вимові перетворився на Самінго.

С. 341. *І Робін Гуд, і Джон, і Скарлет.*— Початок англійської народної балади про Робіна Гуда.
Гелікон — гора в Греції, на якій, за повір'ям, жили музи.

С. 342. *Хай коршаки клюють йому печінку!* — Алюзія з міфу про Прометея.

С. 345. *Алекто* — в грецькій фіології одна з ериній зі зміями на голові замість волосся.

С. 348. *...показавши прекрасну Катерину французьку.*— Французьку принцесу, з якою одружився Генріх V (див. примітки до хроніки «Генріх V»).
...бо Олдкасл сконав смертю мученика, але ж Фальстаф не з того болота зліплений...— Шекспір скористався ім'ям цього англійського вельможі-єретика для своєї хроніки «Генріх IV», але потім змінив його на Фальстафа внаслідок протесту нащадків Олдкасла.

ГЕНРІХ V

«Генріх V» — завершення другої тетралогії історичних хронік Шекспіра. У плані хронології зображених подій або сюжетно-історичному вона є містком від другої тетралогії до першої: її центральний герой король Генріх V, син Генріха IV, батько Генріха VI. Сучасні дослідники датують написання твору 1599 роком, підставою для цього є натяки на тогочасну злободенну подію в пролозі до V дії — на ірландський похід лорда Ессекса. Перше видання хроніки — Quarto

1600 року, але його текст дуже недосконалий, повний спотворень і пропусків; очевидно, це був запис спектаклю або ж надиктований по пам'яті акторами «Глобуса». Це «піратське» видання ще тричі виходило в першій чверті XVII століття, до появи хроніки в Folio 1623 року; вважають, що текст Folio базується на оригіналі Шекспіра — рукописі, з якого театральні копіювальники виготовляли примірники для акторів і суфлера.

Дослідники вказують на значну кількість джерел, якими користувався Шекспір, пишучи «Генріха V». Це, звичайно, та сама хроніка Голіншеда, а також хроніка Голла про Ланкастерський і Йоркський доми. Називають також латинську біографію «Діяння англійського короля Генріха V», написану його капеланом і співучасником походу до Франції, та ще одну латинську біографію — «Життя і діяння короля Генріха V», яка з'явилася через тридцять років після його смерті. За джерело Шекспірові правив і останній акт уже згадуваної анонімної п'єси «Славні перемоги Генріха V», опублікованої 1598 року.

Хоч за своїм історичним сюжетом хроніка «Генріх V» продовжує «Генріха IV», за своєю проблематикою, основним ідейним спрямуванням та характером художнього вираження їх це зовсім інший твір. Взагалі в цьому відношенні «Генріх V» стоїть окремо від обох тетралогій історичних хронік Шекспіра і якоюсь мірою перегукується з його пізньою хронікою «Генріх VIII». За поширеним небезпідставним поглядом це п'єса, в якій Шекспір мав на меті створити образ ідеального монарха, дати свого роду апофеоз ідеї абсолютизму. Щоправда, висловлювалися й інші думки, зокрема про те, що хроніка, навпаки, свідчить «про критичне ставлення Шекспіра до теорій ідеального правителя» (В. Комарова), але ця «ревізія» традиційного підходу не дуже переконлива. Безперечно, Шекспір фіксує й певні темні плями на сонцесяйній особі Генріха V, проте вони не настільки різкі й вагомі, щоб істотно змінити загальні риси образу, вплинути на основне ідейне спрямування твору.

Одразу впадає в вічі, що назване спрямування порівняно з «Генріхом IV» у «Генріху V» докорінно змінилося, змістившись у бік апологетики й ідеалізації. А подібною установкою, як добре відомо, зрештою визначається весь внутрішній лад твору, вся його структура на рівні змістовому й художньому. Якщо в «Генріху IV» Шекспір був захоплений аналітичним відображенням спонтанного руху життя й історії, вільним творенням людських характерів, то в «Генріху V» на перший план виходить вираження і ствердження певних ідеологічних цінностей, передусім принципу абсолютизму. Якщо в «Генріху IV» з особливою силою і переконливістю проявився своєрідний реалізм Шекспіра, то в «Генріху V» він різко послабився. Тут Шекспір особливо близький до класицистичних ідейно-естетичних установок.

У зв'язку з тим, що в «Генріху V» превалюють інші ідейно-естетичні установки, Шекспірові став непотрібний Фальстаф і «фальстафівський фон». Адже в «Генріху IV», як точно зазначив О. А. Анікст, «Фальстаф виріс у життєву силу, яка перекинула всі ідеологічні розрахунки». Тому, приступаючи до «Генріха V», Шекспір зіткнувся з питанням: як бути з Фальстафом? «Зберегти його — означало заздалегідь позбавити себе можливості створити п'єсу, що звеличила б Генріха V як «народного короля», бо саме таким він жив у масовій свідомості.

Тому Шекспір вирішив: Фальстаф повинен померти» (Аникст А. Творчество Шекспира, с. 273). У «Генріху V» Шекспір не вважав за доцільне показати безпосередньо смерть старого сера Джона, тепер уже компрометуючого супутника молодості взірцевого короля, і про неї ми дізнаємося із монологу місіс Спритлі, «фальстафівського» за духом і колоритом (II, 3). Щодо «фальстафівського фону», то він певною мірою зберігається, очевидно, для того, щоб надати якоїсь життєвості надто патетичній п'єсі, але стає блідим і невиразним, «малофункціональним». Більше того, під кінець п'єси він повністю розпадається, ми дізнаємося про сумну долю «банди» Фальстафа. Але ж за концепцією хроніки інакше й не могло бути в королівстві Генріха V.

Цілком закономірно, що для хроніки такого змісту й спрямування Шекспір обрав Генріха V, який завдяки перемогам у війнах з Францією став легендарною постаттю, героєм англійської історії. Звичайно, Шекспір виходив з легендарного образу цього короля, далекого від справжнього, історичного. Історичний Генріх V був типовим феодальним королем, жорстоким і підступним, вірним охоронцем інтересів дворянства й католицької церкви. Блискучі перемоги в Столітній війні, в тому числі і в битві при Азенкурі, яка поставлена в центр даної хроніки, пояснюються не стільки його здібностями полководця, скільки крайнім розкладом французької феодальної верхівки. Самі ці війни Ф. Енгельс назвав «донкіхотськими» і зазначав, що якби вони тривали довше, Англія в них «стікла б кров'ю» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 21, с. 416). Різко негативну оцінку Генріху V дав також К. Маркс у «Хронологічних нотатках». Зокрема з приводу стосунків принца Генрі з батьком і коронування Маркс констатував, що принц Генрі домагався скинення короля (Генріха IV), і що Генріх IV не дозволив перам коронувати його сина. «Відмова короля була останнім актом вмираючого» (Архив Маркса и Энгельса, т. VIII, с. 390).

Ці драматичні стосунки між Генріхом IV і його сином знайшли лише слабкий відгомін у Шекспіра, зокрема в заключній сцені четвертої дії «Генріха IV» (частина друга), коли принц Генрі передчасно кладе собі на голову королівську корону і вмираючий батько картає його за це. До речі, в анонімній п'єсі «Славні перемоги Генріха V», якою користався Шекспір, принц заходить до вмираючого Генріха IV з кинджалом у руці, і той це сприймає як намір убити батька, щоб швидше заволодіти короною. У Шекспіра ж, відповідно до згадуваної установки щодо Генріха V, груба й жорстока історична реальність пригладжується і сублімується, невинна помилка принца з'ясовується і між ним та батьком встановлюється гармонійна згода. Генріх IV помирає з певністю, що залишає королівство в надійних руках. Цим же шляхом іде Шекспір і далі; власне, це метод, за допомогою якого створюється образ взірцевого монарха та його правління.

Зрозуміло, що при цьому Шекспір зіткнувся зі значними труднощами художнього плану, бо нелегко дати гідне вираження апологетичної ідеї, що далеко відривається від історичної реальності. За своїм характером дана хроніка — героїко-епічний твір, позбавлений суто драматичного змісту. Серед її дійових осіб немає антагоністів, достойних Генріха V, зі змовниками на початку п'єси він розправляється легко, ніби одним помахом руки. Основний конфлікт у цій патріотичній п'єсі переноситься в сферу державну, точніше — зовнішньо-політичну,

і полягає він у боротьбі з Францією. Але й тут необхідно було долати опір історичного матеріалу, щоб суто завойовницькі війни Генріха V подати як відвоювання ним земель (французьких), котрі нібито належать йому по праву; заради цього довелося навіть увести в п'єсу довгий і малопереконливий розбір спадкових прав Генріха V. Відповідно до характеру основного конфлікту хроніки Шекспір будує її навколо видатної зовнішньополітичної події — битви при Азенкурі. При цьому, відступаючи від принципів драматичної композиції, кульмінацію п'єси він зміщає до фіналу, власне, зливає їх, що надає особливої величі апофеозу Генріха V.

У хроніці «Генріх V» є окремі сцени й персонажі, сповнені руху й життя, притаманної Шекспірові реалістичності. Але цього не можна сказати про всю п'єсу, апологетичну за змістом і, відповідно, надто риторичну за стилем. Українською мовою хроніка «Генріх V» видається вперше.

ПРИМІТКИ ДО «ГЕНРІХА V»

С. 350—351. *Король Генріх V* (1413—1422) — син Генріха IV, колишній принц Генрі (див. хроніку «Генріх IV»). Прославився війнами у Франції, які вів у союзі з герцогом Бургундії. Перша з цих війн закінчилася блискучою перемогою при Азенкурі (1415). В 1417 році розпочав нову війну з Францією, яка завершилася миром у Труа. За цим миром Генріх V одержав землі у Франції, був проголошений спадкоємцем французького короля Карла VI і одружився з французькою принцесою Катаріною. Помер 1422 року під час третьої війни з Францією.

Герцог Глостер — брат короля Генріха V; див. примітки до дійових осіб хроніки «Генріх IV».

Герцог Бедфорд — брат короля Генріха V; див. ті ж примітки.

Герцог Ексетер (пом. 1427) — Томас Бофорт, син Джона Ганта і Катаріни Суінфорт, однокровний брат Генріха IV і дядько Генріха V. Був намісником Нормандії й одним з послів під час укладення миру в Труа.

Герцог Йорк — Едвард Плантагенет, герцог Омерль у «Річарді II», кузен Генріха V. Загинув 1415 року в битві під Азенкуром.

Граф Вестморленд — див. примітки до дійових осіб хроніки «Генріх IV».

Граф Уорік — див. ті ж примітки.

Сер Томас Ерпінгем — сподвижник Джона Ганта, згодом служив королям Генріху IV і Генріху V. Відзначився у битві при Азенкурі. Під кінець життя зазнав переслідувань як прихильник віровчення Д. Вікліффа.

Граф Кембрідж — Річард де Ланглей, брат герцога Йорка. Учасник змови проти Генріха V, скараний 1415 року.

Лорд Скруп Мешем, сер Томас Грей — інші учасники змови, скарані разом з графом Кембріджем.

Карл VI (1368—1422) — король Франції. Страждав недоумкуватістю, внаслідок чого країною правив його син, дофін. Однак дофіну весь час доводилося вести боротьбу з іншими феодальними групами, що дуже послаблювало Францію.

Королева Ізабелла — дружина Карла VI, за розпусну поведінку дофін вислав її в Тур. Союзником Ізабелли виступав герцог Бургундії.

Дофін — син короля Карла VI й офіційний правитель Франції. Насправді через слабке здоров'я не брав участі в битві при Азенкурі.

Принцеса Катаріна (1401—1438) — третя дочка короля Карла VI та Ізабелли; 1420 року одружена з Генріхом V, мати Генріха VI. Після смерті Генріха V вийшла заміж за Оуєна Тюдора, і цей шлюб дав початок династичній лінії Тюдорів.

Конетабль Франції — Шарль д'Альбре, командував французьким військом під Азенкуром і загинув у битві.

Герцог Бургундський (1396—1467) — Філіпп Добрий, перейшов на бік англійців і змусив Карла VI укласти мир у Труа, за яким дофіна Луї було усунуто від влади, а спадкоємцем французької корони визнано Генріха V.

Герцог Орлеанський — зять графа Арманьяка, керівника третьої феодальної партії за правління Карла VI, претендент на королівську корону.

Герцог Бурбонський — був полонений у битві при Азенкурі й вивезений до Англії, де зостався до кінця життя.

Гауер, Флюелен, Макморіс, Джемі — офіцери англійської армії, перший з них англієць, другий — валлієць, третій — ірландець, четвертий — шотландець. Троє з них розмовляють каліченою англійською мовою, з сильним акцентом, зумовленим фонетичними особливостями їхніх рідних мов.

С. 352. *Чи північний поміст оцей замінить Простори Франції?* — Сцени деяких лондонських театрів того часу були перебудовані з арен для півнячих боїв, звідси цей зневажливий вираз про театральну сцену.

С. 353. *...проект закону, Що нам загрожував...* — Ідеться про білль (законопроект) щодо передачі державі земель, заповіданих віруючими церкві. Цей білль обговорювався в парламенті ще за правління Генріха IV.

С. 354. *Він вузол гордіїв тобі розв'яже...* — Цей вираз означає: легко, не задумуючись, вирішити якусь складну справу. В основі виразу — давньогрецька легенда про хитромудрий вузол фрігійського царя Гордія. Александр Македонський розрубав той вузол мечем і нібито завдяки цьому став повелителем всієї Азії.

С. 355. *...ті права від діда, Едварда, в спадщину йому дістались.* — Мається на увазі англійський король Едвард III (1327—1377) із династії Плантагенетів, мати якого, Ізабелла, була дочкою французького короля Філіппа IV. На цій підставі її англійські нащадки висували претензії також і на французький трон.

С. 356. *«Салічна правда»* — звід законів у древніх франків, які в VI ст. створили Франкську державу, у IX ст. з неї виділилося Французьке королівство. Феодальне право у Франції й Англії засновувалося на «Салічній правді».

Ніщо на перешкоді не стоїть Визнанню ваших прав на трон французький, Окрім того, що твердить Фарамонд. — Вся аргументація, яку Шекспір вклав у вуста

архієпископа Кентерберійського, дуже довільна. Основну увагу в ній приділено запереченню зв'язку французького феодального права з «Салічною правдою», оскільки вона виключала успадкування трону жінками і права на корону по жіночій лінії. Англійські ж королі претендували на французьку корону по жіночій лінії. Вся ця аргументація запозичена Шекспіром із англійських середньовічних хронік.

Фарамонд — легендарний перший король франків, творець «Салічної правди».

С. 358. *Книга чисел* — одна з книг Біблії.

Поки він громив їх.— Йдеться про перемогу Едварда Чорного Принца в битві при Кресі (1346).

С. 359. *А й короля шотландського схопила... І відіслала здобич до Едварда V Францію.*— Шотландського короля Давида II полонили англійці при Невіль Кросс у жовтні 1346 року, але не вислали до Франції.

С. 364. *Чи не нудотно стане глядачам.*— Жартівливий натяк водночас на спектакль і на морську хворобу.

Услід за королем — та не раніше.— Останні два рядки хору, на думку деяких дослідників, додано після того, як у хроніку була вставлена наступна сцена, де дія відбувається ще в Лондоні.

С. 365. *...тілоспрямованої дії...*— мова хазяйки заїзду позначена неправильним слововживанням.

С. 366. *Барбазон* — ім'я одного з дияволів.

...мечем прочищу — натяк на двозначність прізвиська Пістоль

Крітський пес — острів Кріт колись славився лютими собаками.

С. 367. *А хворому король розбив серце.*— Натяк на розрив принца Генрі, який успадкував престол, з Фальстафом (див. другу частину «Генріха IV»).

С. 372. *Здійснити швидше наміри мої.*— Як повідомляється у хроніці Голіншеда, граф Кембрідж хотів посадити на трон Едмунда Мортімера, який належав до Йоркського відгалуження династії Плантагенетів.

С. 373. *Стейнс* — містечко неподалік від Лондона по дорозі до Саутгемптона.

С. 374. *...у лоні Артуровім...*— Хазяйка заїзду перекручує відомий біблійний вираз «у лоні Авраамовім».

...щось про зелені поля белькотіти.— Вмираючий Фальстаф пробував цитувати псалом 22.

С. 375. *...страхітливу ту науку, Що нам дали англійці в нашім домі.*— Французький король має на увазі поразки в битвах при Кресі й Пуатьє.

С. 376. *Брут* — Брут Луцій Юній (пом. 508 року до н. е.) — давньоримський герой, легендарний перший консул республіканського Риму. Виношуючи план повалення царя Тарквінія, прикидався недоумком.

С. 379. *Бо вже ступив він на французьку землю.*— Насправді Генріх V висадився у Франції через п'ять місяців після посольства Ексетера. Звичайна для історичних хронік Шекспіра концентрація подій.

С. 380. *Гарфлер* — нині містечко й порт неподалік від Гавра, в середньовіччі — важливий порт.

С. 381. *...як Александр...*— Александр Македонський.

Прошу тебе, капрале...— Недогляд Шекспіра. Вище, в першій сцені другої дії, Бардольфа названо лейтенантом.

Рубай упень!..— Слова із старовинної англійської пісні, що дійшла до нас, так само, як і «Якби сповнялися бажання».

С. 383. *...опізнаний із стародавнім воєнним мистецтвом...*— Захоплення всім античним, у тому числі й воєнним мистецтвом, характерне для доби Відродження, тобто часу Шекспіра.

С. 385. *Левіафан* — біблійна морська потвора.

С. 389. *...покидьки розгулу наших предків.*— Натяк на те, що англійські королі походять від герцога Нормандії Вільгельма Завойовника, який був незаконнонародженим.

С. 396. *...дофін та інші.*— Насправді дофіна під Азенкуром не було. Як говориться в п'ятій сцені цієї ж дії, він залишився з королем у Руані.

С. 397. *Le chien est...*— Вислів із Біблії (Друге послання Петра, 2 : 22): «Собака повертається до своєї блювотини, а вимита свиня — до болота».

С. 402. *Che vous la?* — Пістоль перекручує французький вислів «Qui va là?» («Хто йде?»).

С. 403. *День святого Девіда* (Давида) — 1 березня, національне свято Уельсу.

С. 408. *Гіперіон* — у грецькій міфології одне з імен Феба-Аполлона.

С. 409. *Той гріх тяжкий, що батько мій вчинив.*— Тобто герцог Болінгброк, який скинув з трону Річарда II і став королем Генріхом IV.

Я Річарда похоронив удруге.— Генріх V звелів урочисто перенести прах Річарда II у Вестмінстерське абатство.

С. 410. *У їхніх жилах навіть крові мало, Щоб окропити всі мечі французькі...*— В IV дії всіляко підкреслюється чисельна перевага французів над англійцями в битві при Азенкурі.

С. 412. *День святого Кріспіана* — 25 жовтня, коли відбулася битва під Азенкуром.

С. 413. *Цей день святих братів...*— день Кріспіна й Кріспіана, те саме 25 жовтня.

С. 414. *Хто шкуру неубитого ще лева Продать хотів, той згинув сам від нього.*— Цією притчею король Генріх V відповідає, що впевненість французів у перемозі передчасна.

С. 415. *Qualtitie...*— Тут *Qualtitie* — перекручене *qualité*. Весь вислів — перекручений приспів з народної пісні *«Callen o custare me»*, який походить з ірландського *«Callin ó chois tSúire me»* («Я дівчина із-під Суїра»).

С. 416. *Один муа...*— Пістоль вважає французьке слово «moi» («я») за назву грошової одиниці.

Недобрав? Ах ти пес! — Пістоль перекручує вимову французьких слів «de ton bras» («твоєї руки»).

Уї, куп ля горж пермафуа! — Так, перерізати горлянку, слово честі! (Пістоль перекручує французькі слова; наступні репліки Пістоля досить точно перекладає хлопчик.)

С. 417. *...ревучий диявол із давньої вистави.*— Йдеться про диявола із середньовічних мораліте. Дерев'яним мечем йому одтинали пазурі.

С. 420. *Монмут* — невелике місто в Уельсі, де народився Генріх V.

С. 428. *Non nobis* — псалом.

Te Deum — церковний гімн.

С. 429. *Коли б... один із полководців королеви...*— Натяк на експедицію лорда Ессекса в Ірландію, куди він вирушив придушувати повстання.

Священної імперії володар Прибув із Рима ворогів мирити.— Германський імператор Сигізмунд у травні 1416 року зробив невдалу спробу примирити Англію й Францію.

С. 430. *Щоб нитку Парки я тобі обтяв.*— Тобто убив. Парки (грецькі мойри) — богині людської долі, які прядуть нитку життя людини.

А хоч би й кози всі, й Кадуаладр.— Кадуаладр — славетний король бриттів, який у VII ст. обороняв Уельс від саксів. Кіз вважали за тварин, характерних для Уельсу з його голими горами.

..опізвали мене верховинським ескваиром...— Образливий вираз, що означав: землевласник-голодранець.

С. 431. *...тобі здавалося, що англійським дрючком він володіє так само незграбно, як англійською мовою.*— Див. примітки до дійових осіб.

С. 432. *Як василіски, ядра смертоносні.*— Порівняння з подвійним змістом: василіск — казкова потвора з поглядом, що вбиває, і василіск — різновид старовинної гармати.

С. 437. *Святий Дені* (Діонісій) — небесний покровитель Франції; *Святий Георг* — див. примітку до с. 23.

...чарівна лілеє.— Натяк на емблему французьких королів, білі лілеї.

С. 439. *...дух кохання в його справжній подобі... сліпий і голенький.*— Купідон.

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

Час написання цієї комедії визначали в проміжку між 1597 роком, коли була видана перша частина «Генріха IV» й уперше з'явився Фальстаф, і початком 1602 року, коли була зроблена заявка на перше її видання. Тривалий час шекспірознавці схильні були відносити час створення п'єси до пізнього рубежу і, наприклад, Е. К. Чемберс датував її 1600—1601 роками. Вже після другої світової війни було знайдено документ, який свідчить про постановку комедії 27 квітня 1597 року (в день святого Георгія) у Грінвічі на честь ордена Підв'язки. А це впритул наближає час її написання до раннього рубежу і означає, що вона була створена відразу ж після першої частини «Генріха IV», яка полюбилася глядачам різних суспільних верств, передусім завдяки Фальстафові.

Існує переказ, що комедію «Віндзорські жартівниці» замовила Шекспірові королева Єлизавета, якій сподобався Фальстаф, і вона виявила бажання побачити його ще раз у суто комедійній виставі. У 1702 році Д. Денніс, видаючи свою переробку «Віндзорських жартівниць», повідомляв, що «ця комедія була написана за її (королеви Єлизавети.— *Д. Н.*) велінням та вказівкою, і вона з таким нетерпінням чекала її появи на сцені, що розпорядилась підготувати виставу за два тижні. Переказ свідчить, що королева, побачивши виставу, лишилася нею дуже задоволена». Про це ж говорить і перший біограф Шекспіра, англійський письменник початку XVIII ст. Н. Роу, уточнюючи при цьому: «Королеві Єлизаветі так сподобався образ Фальстафа в двох частинах «Генріха IV», що вона наказала йому (Шекспірові.— *Д. Н.*) вивести його в ще одній п'єсі, де він був би закоханим».

За життя Шекспіра комедія «Віндзорські жартівниці» виходила один раз. Це «піратське» Quarto 1602 року, текст якого переповнений грубими спотвореннями й пропусками, зокрема, сцени 1—4 п'ятої дії в ньому випали повністю. Друге окреме видання, Quarto 1619 року, було передруком першого; повний текст комедії, який став канонічним, з'явився в першому зібранні п'єс Шекспіра, Folio 1623 року.

Комедія «Віндзорські жартівниці» позначена яскравою своєрідністю і стоїть дещо відокремлено як від Шекспірових комедій дев'яностих років, так і від «серйозних комедій» чи трагікомедій другого періоду. Безперечно, за характером світобачення вона наближається до комедій першого періоду, але відрізняється від них тим, що це переважно побутова комедія, які має, проте, широкий соціально-історичний зміст. Якщо концепційну основу згаданих комедій становить, за вдалим визначенням Л. Є. Пінського, «життя природи в колізіях особистих почуттів», то у «Віндзорських жартівницях» організуючі колізії мають інший, соціально-побутовий характер. Основний тут не конфлікт природних почуттів і пристрастей з заскорузлими звичаями й інституціями, поняттями й нормами, а своєрідне зіткнення двох світів, феодально-рицарського й буржуазно-міщанського, і разом з тим — двох суспільно-історичних епох. До речі, проблематика, центральна для шекспірівських комедій першого періоду, з'являється у «Віндзорських жартівницях» лише в побічній сюжетній лінії, де йдеться про вибір жениха для Анни

Пейдж і про боротьбу дівчини та її коханого Фентона за одруження, яка увінчується перемогою.

Одне слово, прийшовши в комедію з кращої історичної хроніки, Фальстаф приніс із собою могутній струмінь соціального історизму, включив зміст комедії в широкий контекст суспільно-історичних процесів і перетворень, які відбувалися в шекспірівській Англії.

В радянській науці були піддані справедливій критиці поширені певний час вульгарно-соціологічні інтерпретації образу Фальстафа, що перетворювали його або в завершене втілення феодалізму, який занепадає, або, як писала в 1935 році М. В. Нечкіна, в «найчистіший тип епохи первісного нагромадження», тип, «готовий продати весь свій рицарський обладунок за фунт стерлінгів». Насправді ж це образ великого й багатогранного змісту, породжуваного й іншими аспектами доби Відродження, і змісту глибинно людського. Однак у марксистському шекспірознавстві визнанням цих істин аж ніяк не знімається проблема соціально-історичної природи Фальстафа, необхідність розкриття далеко неоднозначного суспільно-історичного змісту, зфокусованого в цьому образі. На нашу думку, своєрідний шекспірівський реалізм якраз у цьому образі проявився чи не з найбільшою повнотою, до того ж у формах, що наближаються до класичного реалізму XIX ст. з його історизмом і соціальністю.

Слід ще сказати, що в науковій літературі по-різному трактуються співвідношення між Фальстафом із «Генріха IV» і Фальстафом із «Віндзорських жартівниць». Існує думка, що Шекспір переніс Фальстафа з хроніки в комедію, хоч при цьому його образ зазнав значних втрат. Але висловлювалася й така думка, що зв'язок між Фальстафом з «Генріха IV» і Фальстрафом з «Віндзорських жартівниць» скоріше номінальний, що це, власне, різні образи. На наш погляд, за образом сера Джона до певної міри зберігається той його зміст, який він має в «Генріху IV», бо без цього поява його в комедії, у світі Фордів і Пейджів, втратила б свій сенс і значення як в очах автора, так і в очах глядачів. Та водночас Фальстаф тут настільки змінений, що справляє враження іншого образу. Неабиякою мірою це пояснюється тим, що тепер він діє в іншому соціальному середовищі і, власне, в іншій епосі (тут маємо в Шекспіра різкі зміщення в часі), коли шальки терезів рішуче схилились на бік буржуазно-міщанського світу, коли «спосіб життя», принципи й цінності цього світу почали стверджуватися як домінуючі. Слід тут нагадати, що К. Маркс і Ф. Енгельс кінець феодального середньовіччя в Англії датували 1485 роком, коли завершилася війна Червоної та Білої троянд і до влади прийшли Тюдори. «Цілком неправильно,— писав англійський вчений-марксист Т. А. Джексон,— розглядати шекспірівський період як період «феодалізму», період, коли «буржуазний світ» був ще тільки майбутнім. Він уже настав... Справжній початок капіталістичної епохи... мав місце за століття до часу творчої діяльності Шекспіра». (Jackson T. A. Marx and Shakespeare.— International literature, 1936, № 2, p. 81).

Одне слово, у «Віндзорських жартівницях» Фальстаф опинився в світі, де утверджуються буржуазні відносини й панівною силою стають гроші. Це розуміє й сам сер Джон, який говорить: «Так, гроші добрі вояки, скрізь проб'ють собі стежку», що не під силу найхоробрішому рицарю. Фальстаф обирає шлях, зако-

номірний для нього, декласованого рицаря, хоч і зв'язаного пуповиною з феодальним світом,— шлях пристосування до нових життєвих умов. П'єса починається дуже характерною й виразною сценою: обравши шлях, Фальстаф розпускає свою ватагу, яка складалася з декласованих елементів, але організована була за феодальним принципом: всі ці Бардольфи, Пойнси, Пістолі служили серу Джону на своєрідних васальних началах. Відпустивши їх на всі вітри й віддаючи служникові однакові любовні послання до міссіс Форд і міссіс Пейдж, Фальстаф проголошує:

Бери, небоже, ти мої листи
Й спрямуй вітрило в золоті краї,
Це ж бидло хай шукає інший хлів.
Навчиться Фальстаф хитрощів новітніх
І збагатіє сам на штиб французів.

Королева Єлизавета замовила Шекспірові п'єсу, де бажала побачити закоханого Фальстафа. Але ж для цього героя роль закоханого була б такою ж неприродною, як і роль наставника в моральних чеснотах. Шекспір обрав інший шлях: він показав Фальстафа, який прикидається закоханим, щоб поповнити вічно порожній гаманець. Це було геніальне рішення, яке відповідало не лише духу й характеру героя, але й духу та характеру епохи, давало змогу відтворити нові відносини й колізії тогочасної дійсності. У повній згоді з духом нового часу, відмовившись від попереднього безпечного й розгульного життя «вільного рицаря», Фальстаф вирішує наживати гроші, обманюючи, як йому здавалося, простуватих міщанок та їхніх дубуватих чоловіків.

Однак виявляється, що він погано засвоїв «хитрощі новітні», не зрозумів середовища, в якому хотів поживитися, недооцінив його можливостей. Тобто сер Джон підійшов до віндзорських міщан зі зверхністю й самовпевненістю представника вищого, рицарського стану, а часи ж змінилися... Хіба міг припустити Фальстаф, що для місіс Форд і місіс Пейдж він — «гниле барило», «надутий дурень», якого вони збираються «добре провчити»? Всі плани й наміри Фальстафа кінчаються повним крахом, з нього глузують, його водять за ніс, б'ють палицями і на завершення всього вивертають у річку разом з брудною білизною.

Давно вже помічено, що, порівняно з «Генріхом IV», образ Фальстафа у «Віндзорських жартівницях» якось примерк, утратив свій блиск і певною мірою ефектність. Очевидно, щоб характер повністю проявлявся, вигравав усіма гранями, він має перебувати у своєму середовищі, своїй стихії. У світі ж віндзорських міщан і нових дворян-джентрі Фальстаф — виходець із іншого світу й епохи, «чужинець», який стає загальним посміховиськом. Як характер, він утрачає повноту й самодостатність, і притаманні йому риси, навіть такі, як гумор і дотепність, виявляються скуто й спорадично, без того розмаху, який захоплює читача. До того ж, зрадивши своєму минулому, «чистому мистецтву» вільного життя, Фальстаф утратив і ті «ренесансні» риси, про які йшлося в післямові до «Генріха IV».

«Віндзорські жартівниці» — єдина комедія Шекспіра, дія якої розгортається лише в буржуазному середовищі і яка має переважно побутовий характер. Усі

представники цього середовища, за винятком хіба що закоханої пари, Анни й Фентона,— суто побутові фігури. Такі, зокрема, подружжя Фордів і Пейджів, які ведуть, так би мовити, доброчесне міщанське існування, вільне від моральних вад, але абсолютно приземлене, повністю зрощене з побутом. Інших же персонажів із цього середовища Шекспір наділяє загострено комічними рисами (М'ялоу, пастор Еванс та інші), які інколи доходять до гротеску (Нікчем, лікар Каюс). В усьому цьому виражено його критичне ставлення до класу, що заявляв про себе як про нового хазяїна життя.

Проте «Віндзорські жартівниці» не є «чистою» побутовою комедією. Знаходили в ній також елементи інших драматичних жанрів, зокрема, остання її дія розігрується в лісі й скидається на феєрію, що змушує згадати «Сон літньої ночі». Та якщо в цьому творі феєрія має «природний» характер і діють у ній духи та інші казкові істоти, то у «Віндзорських жартівницях» феєрія підробна, влаштована ворогами Фальстафа, щоб остаточно розвінчати й осоромити його.

У Росії комедія «Віндзорські жартівниці» стає відома з кінця XVIII ст. У 1786 році Катерина II видала свою вільну переробку комедії під назвою «Вот каково иметь корзину и белье»; дія в ній була перенесена в Петербург і герої носили російські імена. Протягом XIX ст. з'явилося кілька російських перекладів комедії, які були поширені й на Україні. Є відомості, що в першій половині 90-х років над перекладом комедії працював І. Франко (в нього вона мала назву «Віндзерські куми»), але цей переклад не зберігся. У 1928 році був зроблений скорочений український переклад комедії («Сусідочки з Віндзору») спеціально для театральних вистав. Повний переклад «Віндзорських жартівниць» з'явився 1963 року (перекладач М. Тобілевич). У 1941 році Одеський театр ім. Жовтневої революції здійснив вдалу постановку «Віндзорських кумоньок» (режисер В. Василько) як реалістичної комедії.

ПРИМІТКИ ДО «ВІНДЗОРСЬКИХ ЖАРТІВНИЦЬ»

С. 445. *Зоряна палата* — вищий кримінальний суд в Англії, заснований в XVI ст. Назва походить від того, що стеля зали його засідань була декорована зірками.

...носити чотири вежки на своєму гербі... старому горпові личать білі воші.— Гра слів, заснована на їхній співзвучності. Валлієць пастор Еванс не відчуває відмінностей у їх вимові, й це обігрує Шекспір. Тут і далі пастор говорить з сильним валлійським акцентом.

С. 448. *...ви налупцювали мою челядь, убили мого оленя і непрохані вдерлися до хати мого лісника.*— Фальстаф зі своїми челядинцями діє як середньовічний рицар, покладаючись на «закон меча». Грабіжництво було одним з основних джерел прибутку для рицарів.

С. 449. *Скарлет і Джон* — персонажі з англійських народних балад про Робіна Гуда. Скарлет (густочервоний) — натяк на червоний від пияцтва ніс Бардольфа.

С. 450. *Так, ви й тоді говорили латиною...*— Слово «пертурбація» (perturbation), поширене в англійській мові, як і дієслово perturb (потривожити, хвилювати) Нікчем прийняв за латину, якою в добу Відродження освічені люди пересипали свою мову. Цей звичай висміює Шекспір у «Віндзорських жартівницях», де М'ялоу й Еванс уживають калічені латинські слова й вирази.

А мою книжку загадок ти не взяв...— Йдеться про «Книгу веселих загадок», дуже популярну в Англії часів Шекспіра.

С. 453. *Секерсон* — кличка ведмедя, якого спускали з ланцюга в саду поряд з театром «Глобус».

С. 455. *...легіон золотих ангелів.*— Див. примітки до «Генріха IV», частини першої.

С. 456. *Вона, мов та Гвіана, сповнена золота і всякого добра.*— Гвіана — країна в Південній Америці. Шекспір натякає на експедицію В. Роллея до Південної Америки в 1596 році та його розповіді про багатства цього материка.

Пандар — у грецькій міфології спільник троянців, відзначався підступністю.

С. 462. *Ох ти ж, Іроде Іудейський!* — Тут мова про хтивість Ірода, царя Іудеї, відому з Біблії.

Фламандський п'янюга — в часи Шекспіра фламандців вважали в Англії за п'яниць.

С. 463. *...так ліпляться докупи, як сотий псалом із пісенькою про зелені рукавчики.*— Комічний контраст між релігійним текстом і грайливою пісенькою.

...стала б велеткою й лягла б під гору Пеліон.— Гора в Греції, що фігурує в міфах про гігантів. За одним із міфів, гіганти намагалися нагромадити гору Оссу на Пеліон (або обидві ці гори на Олімп), щоб штурмувати житло богів.

С. 464. *...мов Актеон, Здобудете страхітливу оздобу.*— Актеона, героя одного з грецьких міфів, розгнівана богиня Артеміда наділила оленячими рогами. Пістоль натякає, що Форд може стати «рогоносцем», тобто зрадженим чоловіком.

С. 476. *Ескулап* (Асклепій) — бог лікування у грецькій міфології. *...хоробрий Гектор Грецький.*— Перекручено: Гектор — герой троянців, з якими воювали ахейці (греки).

С. 479. *На лужі, де ми квіти рвали, Пташки шпівали мадригали... На лужі...*— Спів Еванса — мішанина рядків із різних творів: початку вірша К. Марло, рядків із 137 псалма Давида і з англійської народної балади. Тим самим Шекспір вдало передає крайнє збудження Еванса, який чекає поєдинку.

С. 481. *Ну, хіба я не хитрий політик? Не Макіавеллі?* — Ім'я Н. Макіавеллі, автора політичного трактату «Князь» (1513), стало в Англії часів Шекспіра прозивним. Так називали хитрих і підступних людей, які не зважають на моральні норми.

С. 482. *Ти звик іти за своїм паном, а тепер тобі доведеться бути провідником.*— За звичаями в тогочасному дворянському середовищі, пажі ходили за своїми панами, але йшли попереду знатних дам.

С. 484. *...водиться з розпусним принцом і Пойнсом...*— Йдеться про принца Генрі (див. хроніку «Генріх IV»). Пойнс — супутник принца Генрі в його розвагах.

С. 486. *«Невже ти мій, клейноде райський?»* — Початок однієї з поезій англійського ренесансного поета Ф. Сіднея (1534—1586).

С. 498. *Етна* — вулкан в Сіцілії.

С. 499. *А ось і його вчитель іде...*— Функції вчителя в тогочасних англійських «граматичних школах» виконували пастори. Далі — урок латини з коментарями міссіс Спритлі.

С. 508. *Пане, німці просять трьох коней. Завтра до двору має прибути сам герцог...*— Ця несподівана й сюжетно невмотивована поява німецького герцога пов'язана з дійсним епізодом: у 1597 році до королеви Єлизавети, яка любила проводити час у Віндзорі, приїздив якийсь німецький герцог, але швидко залишив королівський двір. Його приїзд породив у місцевого населення розповіді анекдотичного характеру, які й відбилися в сценах 3 і 5 четвертої дії комедії.

С. 513. *...зникли, мов три німецькі чорти, три доктори Фаусти.*— Німецька легенда про доктора Фауста стала відома в тогочасній Англії завдяки «Трагічній історії доктора Фауста» (1589) К. Марло.

С. 517. *Голіаф* — біблійний велетень, проти якого юний Давид виступив з пращею в руках. Хвалькуватий Фальстаф заявляє у своєму стилі, що він наважився б виступити з ткацьким валиком, власне, з палицею в руках.

С. 518. *Сатир* — у грецькій міфології лісове божество нижчого рангу, демон родючості. Зображали його товстим і хтивим, часто напідпитку.

С. 519. *Згадай, Юпітере, задля Європи ти став биком, кохання оздобило тебе рогами.*— Див. примітку до стор. 281.

Леда — в грецькому міфі дочка етолійського царя Фестія, яку Зевс звабив, обернувшись лебедем.

Нехай з неба ллється дощ із солодкої картоплі.— Картоплю в той час вважали збудливим засобом.

С. 520. *Не гайтесь, ельфи! До роботи шпарко! У замок Віндзорський полиньте парком, Наповність щастям всі його покої.*— Віндзорський замок — замок королівський, де часто бувала королева Єлизавета. Тут Шекспір вплітає в текст твору славослів'я Єлизаветі, замовниці комедії «Віндзорські жартівниці».

Дмитро НАЛИВАЙКО

ЗМІСТ

КОРОЛЬ ДЖОН
Переклав Дмитро Паламарчук
5

РІЧАРД II
Переклав Валентин Струтинський
82

ГЕНРІХ IV. ЧАСТИНА ПЕРША
Переклав Дмитро Паламарчук
162

ГЕНРІХ IV. ЧАСТИНА ДРУГА
Переклав Дмитро Паламарчук
250

ГЕНРІХ V
Переклав Віктор Ружицький
349

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ
Переклала Ольга Сенюк
443

ПІСЛЯМОВИ ТА ПРИМІТКИ
Дмитра Наливайка
526

Король Джон
527

Примітки до «Короля Джона»
531

Річард II
533

Примітки до «Річарда II»
539

Генріх IV
543

Примітки до «Генріха IV», частини першої
553

Примітки до «Генріха IV», частини другої
556

Генріх V
559

Примітки до «Генріха V»
562

Віндзорські жартівниці
567

Примітки до «Віндзорських жартівниць»
570

ВИЛЬЯМ ШЕКСПИР

Сочинения в шести томах

ТОМ 3

Король Джон
Ричард II
Генрих IV. Часть первая
Генрих IV. Часть вторая
Генрих V
Виндзорские насмешницы

Перевод с английского

Киев,
издательство
художественной литературы
«Днипро»,
1985

(На украинском языке)

Редактор А. М. Чердаклі
Художник С. Г. Якутович
Художнє оформлення В. С. Мітченка
Художній редактор І. М. Гаврилюк
Технічний редактор Б. С. Грінберг
Коректори Т. В. Грузинська, О. В. Юденкова

Інформ. бланк № 2898

Здано до складання 28.05.85. Підписано до друку 19.11.85. Формат 60×84 1/16. Папір друкарський № 1. Гарнітура літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 33,48. Умовн. фарбовідб. 34,643. Обл.-вид. арк. 34,659. Тираж 68 000 пр. Зам. № 4-1247. Ціна 3 крб.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе.
310057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Шекспір В.

Ш41 Твори в шести томах. Том 3 / Король Джон; Річард II; Генріх IV. Частина перша; Генріх IV. Частина друга; Генріх V; Віндзорські жартівниці. Перекл. з англ.; Післямови Д. Наливайка.— К.: Дніпро, 1985.— 574 с., іл.

До третього тому творів В. Шекспіра (1564—1616) увійшли його хроніки «Король Джон», «Річард II», дилогія «Генріх IV», «Генріх V», а також комедія «Віндзорські жартівниці».

Ш $\frac{4703000000-249}{М205(04)-85}$ передплатне. **И (Англ)**